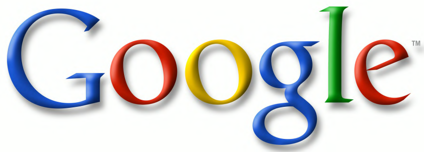

SAM. EGLINGERI Q.
A°. MDCLXIII.
Fœlix qui potuit verū cognoscere causas!
Symb.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

QVI DE XXXI. SVPERSVNT LIBRI XVIII.

Ad fidem MS. & veterum Codd. recensiti, & OBSERVATIONIBVS illustrati.

Ex Bibliotheca FR. LINDENBROGI.

HAMBVRGI
Ex Bibliopolio FROBENIANO.

∞. IƆ CIX.

LAUSANNE
ET UNIVERSITAIRE

LECTORI.

HISTORIARUM cognitio cum per se res iucunda sit, & homini bene nato expetenda: tum vero cuicunque in conspectu & luce publica versanti, maxime utilis necessariaque. Sed ne cæco quodam iudicio atq; profani vulgi errore decepti, vera pro falsis amplectamur, & insuperhabitis melioribus in deterioribus occupemur, delectu maxime opus esse nemo sanus negabit: eosq; scriptores præferendos, qui non tam oratione vinnula ac venustula aures legentis oblectent, cæterum à rebus steriles sunt atque inanes, quam qui animum sapientiæ præceptis, rerumq; gravißimarum exemplis informare poßint.

Eo in numero iure meritoq; collocandum censeo Amm. Marcellinum, auctorem serium & ingenii elegantis: quem non magis in manibus hominum versari miror, imo indignor. Cuius si integra historia extaret, quam à Nervæ principatu ad Valentiniani & Valentis Impp. obitum perduxit, esset profecto qui aliorum iacturam æquiore animo ferremus. De rebus sane maiorum nostrorum à Taciti ævo natum scriptorem habemus neminem, qui memoriæ aut plura, aut exactiora

tradidit. Quippe non audita narrat, sed visa: qui & stipendia adversus Germanos meruit, & pleraſq; Germaniarum partes lustravit: quo nomine ut Germanus merito illum amo. Præter omnivarium doctrinarum genus quo delitiatur, sententiis creber est & aptus, consiliorum diligens observator: nec publica tantum & cuivis in frontem incurrentia, sed arcana quoque & quæ intra aulam, ut dicitur, notat, iudicio minime vanus. Nisi quod in multis illis terrarum descriptionibus, rerumq; naturalium disquisitionibus penè intempestivis in leges historicas nonnihil peccare videatur: quorum alterum philosophi proprium, alterum periegetici est, & orbis situm narrantis.

De stilo eius, quem nescio qui scholastici vituperant, sic sentio. Durus ille quidem & asper, si cum Augusti ævo conferatur: at vero ornatus & suas habens Veneres, si postuma tempora & sectam auctoris spectas. Qui cum Græcus originitus esset, & castra sequeretur, castrensi quoque dictione usus est. Attamen ut in senticeto rosæ nonnunquam & lilia succrescunt: ita in huius aspricie velut flosculi quidam elegantiarum urbanarum renident, qui cum Livianis de iure Latinitatis certare possint: unde neque Priscianus Grammat. veritus est autoritate eius uti. Itaque si minus interdum placet & obscurus esse videtur, obscuritates non adsignemus culpæ scribentis, sed inscitiæ non assequentis, ut apud A. Gellium Sex. Cæcilius inquit. Cui robur corruptelæ addunt, quibus adeo turpiter interpola-

terpolatus est, ut ipsus sese si postliminio mortis in vitam animaretur, credo non intelligeret. Idcirco id operam impense dedi, uti quæ mendosa sunt, quantum eius fieri potuit, tollerem, obscura illustrarem.

Et mendorum quidem fœdissimorum nævos innumeros demsi, ope membranarum adiutus, quarum fragmenta vetusta penes me haud ita olim in Galliis fuere. Quibus accessit Codex Florentinus, qui in bibliotheca D. Marci adservatur: non ille quidem valde antiquus, ex optimo tamen ut apparet exemplari descriptus. Illum calente tum sidere cœlestis Leonis, ut æstus ardorem miti secessu vitarem, totum accurate contuli: sine quo si fuisset, manum nunquam operi admovere ausus essem. Atque etiamnunc aliquam-multa vitia hærent, quæ altius radices egisse videntur, quam ut facile extirpari possint.

In Observationibus id potissimum annisus sum, non ut singularum emendationum rationem per minutias redderem, longum id fuisset, & cui bono? sed quæ haud ita facile ab omnibus intelligi posse putabam, vel ab aliis Historicis lucem desiderarent, ea ut explicarem: breviter omnia & velut per indicem tantum ostendens, quid cuique inservire maxime possit. Quod si commode sub manus cessit, sat est: certe hæc voti mei summa est. Feliciter.

* *Desunt Libb. XIII.* *
*

AMMIANI
MARCELLINI
RERUM GESTARUM
LIBER XIV.

OST emensos insuperabilis expeditionis eventus, languentibus partium animis, quas periculorum varietas fregerat & laborum, nondum tubarum cessante clangore, vel milite locato per stationes hybernas, fortunæ sævientis procellæ tempestates alias rebus infudere communibus, per multa illa & dira facinora Cæsaris Galli, qui ex squalore nimio miseriarum, in ætatis adultæ primitiis, ad principale culmen insperato cultu provectus, ultra terminos potestatis delatæ procurrens, asperitate nimia cuncta fœdabat. Propinquitate enim regiæ stirpis, gentilitateque etiamtum Constantini nominis efferebatur in fastus, si plus valuisset, ausurus hostilia in autorem suæ felicitatis, ut videbatur. Cuius acerbitati uxor grave accesserat incentivum, germanitate Augusti turgida supra modum, quam Hannibaliano regi fratris filio antehac Constantinus iunxerat pater: Megæra quædam mortalis, inflammatrix sævientis adsidua, humani cruoris avida nihil mitius quam maritus.

qui paulatim eruditiores facti processu temporis ad nocendum, per clandestinos versutosque rumigerulos, compertis leviter addere quædam male suetos, falsa & placentia sibi dicentes, affectati regni vel artium nefandarum calumnias insontibus adfingebant. Eminuit autem inter humilia, supergressa iam potentia fines mediocrium delictorum, nefanda Clematii cuiusdam Alexandrini nobilis mors repentina: cuius socrus commisceri sibi generum flagrans, eius amore non impetrato, ut ferebatur, per palatii pseudothyrum introducta, oblato pretioso reginæ monili id assequuta est, ut ad Honoratum, tum Comitem Orientis, formula missa lethali, homo scelere nullo contactus idem Clematius, nec hiscere nec loqui permissus, occideretur. Post hoc impie perpetratum, quod in aliis quoque iam timebatur, tanquam licentia crudelitate indulta, per suspicionum nebulas æstimati quidam noxii damnabantur: quorum pars necati, alii puniti bonorum mulctatione, actique laribus suis extorres, nullo sibi relicto præter quærelas & lachrymas, stipe collatitia victitabant, & civili iustoque imperio ad voluntatem converso cruentam, claudebantur opulentæ domus & claræ. Nec vox accusatoris ulla, licet subditítii in his malorum quærebatur acervis, ut saltem specie tenus crimina præscriptis legum committerentur, quod aliquotiens fecere Principes sævi: sed quidquid Cæsaris implacabilitati sedisset, id velut fas iusque perpensum confestim urgebatur impleri. Excogitatum est super his, ut homines quidam ignoti, vilitate ipsa parum cavendi, ad colligendos rumores per Antiochiæ latera cuncta destinarentur, relaturi quæ audirent. Hi peragranter & dissimulanter honoratorum circulis adsistendo, pervadendoque divites domus egentium habitu, quidquid noscere poterant vel audire, latenter intromissi per posticas in regiam, nuntiabant

tiabant

ciabant: id observantes conspiratione concordi, ut fingerent quædam, & cognita duplicarent in peius: laudes verò supprimerent Cæsaris, quas invitis compluribus formido malorum impendentium exprimebat. Et interdum acciderat, ut si quid in penetrali secreto, nullo citeriore eis vitæ ministro præsente, paterfamilias uxori susurrasset in aurem, velut Amphiarao referente aut Martio, quondam vatibus inclytis, postridie disceret Imperator. Ideoque etiam parietes arcanorum soli conscii timebantur. Adolescebat autem obstinatum propositum erga hæc & similia multa scrutandi, stimulos admovente regina, quæ abrupte mariti fortunas trudebat in exitium præceps: cum eum potius lenitate fœminea ad veritatis humanitatisque viam reducere utilia suadendo deberet, ut in Gordianorum actibus factitasse Maximini truculenti illius Imperatoris retulimus coniugem. Novo denique perniciosoque exemplo idem Gallus ausus est inire flagitium grave, quod Romæ cum ultimo dedecore tentasse aliquando dicitur Gallienus: & adhibitis paucis clàm ferro succinctis, vesperi per tabernas palabatur & compita, quæritando Græco sermone, cuius erat impendio gnarus, quid de Cæsare quisque sentiret. Et hæc confidenter agebat in urbe, ubi pernoctantium luminum claritudo dierum solet imitari fulgorem. Postremo agnitus sæpe, iamque si prodisset conspicuum fore se contemplans, non nisi luce palàm egrediens, ad agenda quæ putabat seria, cernebatur. Et hæc quidem medullitus multis gementibus agebantur. Thalassius verò ea tempestate præfectus prætorio Præsens, ipse quoque arrogantis ingenii, considerans incitationem eius ad multorum augeri discrimina, non maturitate vel consiliis mitigabat, ut aliquoties celsæ potestates iras Principum molliverunt: sed adversando iurgandoque cum parum congrueret, ad rabiem evibrabat

Augustum, actus eius exaggerando creberrime docens, idque, incertum qua mente, ne lateret affectans. Quibus mox Cæsar acrius efferatus, velut contumaciæ quoddam vexillum altius erigens, sine respectu salutis alienæ vel suæ, ad verrenda supposita instar rapidi fluminis irrevocabili impetu ferebatur. Nec sane hæc pernicies sola Orientem diversis cladibus affligebat. Namque & Isauri, quibus usitatum est sæpè pacari, sæpeque inopinis excursibus cuncta miscere, ex latrociniis occultis & raris, alente impunitate adulescentem in peius audaciam, ad bella gravia proruperunt: diu quidem perduelles spiritus irrequietis motibus erigentes, hac tamen indignitate perciti vehementer, ut iactabant, quod eorum quidam capti consortes apud Iconium Pisidiæ oppidum, in amphitheatrali spectaculo feris prædatricibus obiecti sunt, præter morem. Atque ut Tullius ait, ut *etiam feræ fame monitæ plerumque ad eum locum, ubi aliquando pastæ sunt, revertuntur*: ita omnes instar turbinis digressi montibus impeditis & arduis, loca petivere mari confinia: per quæ in latebrosis sese convallibus occultantes, cum appeteret nox (luna etiamtum cornuta, ideoque nondum solido splendore fulgente) nauticos observabant. Quos cum in somnum sentirent effusos, per ancoralia quadrupedo gradu repentes, seseque suspensis passibus iniectantes in scaphas, eisdem nihil opinantibus adsistebant: & incendente aviditate sævitiam, ne cedentium quidem ulli parcendo, obtruncatis omnibus, merces opimas velut viles nullis repugnantibus avertebant. Hæcq; non diu sunt perpetrata. Cognitis enim viatorum cæsorum funeribus, nemo deinde ad has stationes appulit navem: sed ut Scironis prærupta lethalia declinantes, littoribus Cypriis contigui navigabant, quà Isauriæ scopulis sunt controversa. Procedente igitur mox tempore cum advectitium nihil inveniretur, relicta ora.

cta ora maritima in Lycaoniam adnexam Isauriæ se contulerunt: ibique densis intersepientes itinera prætenturis, provincialium & viatorum opibus pascebantur. Excitavit hic ardor milites per municipia plurima, quæ iisdem conterminant, dispositos & castella: & quisque serpentes latius pro viribus repellere moliens, nunc globis consertos, aliquoties & dispersos, multitudine superabatur ingenti: quæ nata & educata inter editos recurvosque ambitus montium, eos ut loca plana persultat & mollia, missilibus obvios eminus lacessens, & ululatu truci perterrens. Coactique aliquoties nostri pedites ad eos persequendos scandere clivos sublimes, etiamsi lapsantibus plantis, frutecta prensando vel dumos, ad vertices venerint summos: inter arcta tamen & invia nullas acies explicare permissi, nec firmare nisu valido gressus, hoste discursatore rupium abscisa volvente superne, periculose per prona discedunt: aut ex necessitate ultima fortiter dimicantes, ruinis ponderum immanium consternuntur. Quamobrem circumspecta cautela observatum est deinceps; & cum edita montium petere cœperint grassatores, loci iniquitate milites cedunt. Vbi autem in planicie potuerint reperiri, quod contingit assidue, nec exertare lacertos, nec crispare permissi tela, quæ vehunt bina vel terna, pecudum ritu inertium trucidantur. Metuentes igitur iidem latrones Lycaoniam magna parte campestrem, cum se impares nostris fore congressione stataria documentis frequentibus scirent, tramitibus deviis petivere Pamphyliam, diu quidem intactam, sed timore populationum & cædium, milite per omnia diffuso propinqua, magnis undique præsidiis communitam. Raptim igitur properantes, ut motus sui rumorem celeritate nimia prævenirent, vigore corporum ac levitate confisi, per flexuosas semitas ad summitates collium tardius evadebant. Et cum superatis difficultatibus arduis,

ad su-

ad supercilia venissent fluvii Melanis alti & verticosi, qui pro muro tuetur accolas circumfusos, augente nocte adulta terrorem, quievere paulisper lucem opperientes. Arbitrabantur enim nullo impediente transgressi inopino accursu opposita quæque vastare: sed incassum labores pertulere gravissimos. Nam sole orto, magnitudine angusti gurgitis & profundi à transitu arcebantur: & dum piscatorios quærunt lenunculos, vel innare temere contextis ratibus parant, effusæ legiones, quæ hyemabant tunc apud Sidenisten, impetu occurrere veloci. Et signis prope ripam locatis ad manus cominus conserendas, densata scutorum compage semet scientissime præstruebant: ausos quoque aliquos fiducia nandi, vel cavatis arborum truncis amnem permeare latenter, facilime trucidarunt. Vnde tentatis ad discrimen ultimum artibus multum, cum nihil impetraretur, pavore vique repellente extrusi, & quò tenderent ambigentes, venere prope oppidum Larandam. Ibi victu recreati & quiete, postquam abierat timor vicos opulentos adorti, equestrium adiumento cohortium, quæ casu propinquabant, nec resistere planicie porrecta conati, digressi sunt: retroque concedentes, omne iuventutis robur relictum in sedibus acciverunt. Et quoniam inedia gravi afflictabantur, locum petivere Paleas nomine, vergentem in mare, valido muro firmatum: ubi conduntur nunc-usque commeatus, distribui militibus omne latus Isauriæ defendentibus adsueti. Circumstetere igitur hoc munimentum per triduum & trinoctium: & cum neque acclivitas ipsa sine discrimine adiri lethali, nec cuniculis quidquam geri posset, nec procedebat ullum obsidionale commentum, mœsti excedunt, postrema vi subigente maiora viribus aggressuri. Proinde concepta rabie sæviore, quam desperatio incendebat & fames, amplificatis viribus ardore incohi-

incohibili in excidium urbium matris Seleuciæ efferebantur, quam Comes tuebatur Castritius, tresque legiones bellicis sudoribus induratæ. Horum adventum prædocti speculationibus fidis rectores militum, tessera data solemni, armatos omnes celeri eduxere procursu: & agiliter præterito Calicadni fluminis ponte, cuius undarum magnitudo murorum alluit turres, in speciem locavere pugnandi. Neque tamen exilivit quisquam, nec permissus est congredi. Formidabatur enim flagrans vesania manus, & superior numero, & ruitura sine respectu salutis in ferrum. Viso itaque exercitu procul, auditoque liticinum cantu, represso gradu parumper stetere prædones: exertantesque minaces gladios postea lentius incedebant. Quibus occurrere bene pertinax miles explicatis ordinibus parans, hastisque feriens scuta, qui habitus iram pugnantium concitat & dolorem, proximo iam gestu terrebat. Sed eum in certamen alacriter consurgentem revocavere ductores, rati intempestivum anceps subire certamen, cum haud longe muri distarent, quorum tutela securitas poterat in solido locari cunctorum. Hac icti persuasione, reducti intra mœnia bellatores, obseratis undique portarum aditibus, propugnaculis insistebant & pinnis, congesta undique saxa telaque habentes in promptu, ut si quis sese proripuisset ulterius, multitudine missilium sterneretur & lapidum. Illud tamen clausos vehementer angebat, quòd captis navigiis, quæ frumenta vehebant per flumen, Isauri quidem alimentorum copiis adfluebant: ipsi verò solitarum rerum cibos iam consumendo, inediæ propinquantis ærumnas exitialeis horrebant. Hæc ubi latius fama vulgasset, missæque relationes adsiduæ Gallum Cæsarem permovissent: quoniam magister equitum longius ea tempestate distinebatur, iussus Comes Orientis Nebridius,

bridius, contractis undique militaribus copiis ad eximendam periculo civitatem amplam & oportunam, studio properabat ingenti: quo cognito abscessere latrones, nulla re amplius memorabili gesta, dispersique, ut solent, avia montium petiere celsorum. Eo adducta re per Isauriam, rege Persarum bellis finitimis illigato, repellenteque à conlimitiis suis ferocissimas gentes, quæ mente quadam versatili hostiliter eum sæpe incessunt, & in nos arma moventem aliquoties iuvant, Nohodares quidam nomine è numero optimatum, incursare Mesopotamiam quoties copia dederit ordinatus, explorabat nostra sollicite, si reperisset usquam locum vi subita perrupturus. Et quia Mesopotamiæ tractus omnes crebro inquietari sueti, prætenturis & stationibus servabantur agrariis, lævorsum flexo itinere Osdroenæ subsederat, æstimans partes, novum parumque aliquando tentatum commentum adgressus: quod si impetrasset, fulminis modo cuncta vastaret. Erat autem quod agitabat huiusmodi. Batne municipium in Anthemusia conditum Macedonum manu priscorum, ab Euphrate flumine brevi spatio disparatur, refertum mercatoribus opulentis: ubi annua solemnitate, prope Septembris initium mensis, ad nundinas magna promiscuæ fortunæ convenit multitudo, ad commercanda quæ Indi mittunt & Seres, aliaque plurima vehi terra marique consueta. Hanc regionem præstitutis celebritati diebus invadere parans dux antè dictus, per solitudines Aboræque amnis herbidas ripas, suorum indicio proditus, qui admissi flagitii metu exagitati ad præsidia descivere Romana, absque ullo egressus effectu, deinde tabescebat immobilis. Saraceni tamen nec amici nobis unquam, nec hostes optandi, ultro citroque discursantes, quidquid inveniri poterat, momento temporis parvi vastabant, milvorum rapaci vitæ similes: qui

si præ-

si prædam dispexerint celsius, volatu rapiunt celeri, aut si impetraverint, non immorantur. Super quorum moribus licet in actibus principis Marci, & postea aliquoties meminerim retulisse, tamen nunc quoque pauca de iisdem expediam carptim. Apud has gentes, quarum exordiens initium ab Assyriis ad Nili cataractas porrigitur & confinia Blemyarum, omnes pari sorte sunt bellatores, seminudi, coloratis sagulis pube tenus amicti, equorum adjumento pernicium graciliumque camelorum per diversa reptantes, in tranquillis vel turbidis rebus. nec eorum quisquam aliquãdo stivam apprehendit, vel arborem colit, aut arva subigendo quæritat victum: sed errant semper per spatia longe lateque distenta, sine lare, sine sedibus fixis aut legibus. nec idem perferunt diutius cœlum, aut tractus unius soli illis unquam placet. vita est illis semper in fuga, uxoresque mercenariæ conductæ ad tempus ex pacto: atque ut sit species matrimonii, dotis nomine futura conjunx hastam & tabernaculum offert marito, post statum diem si id elegerit discessura: & incredibile est, quo ardore apud eos in Venerem uterque solvitur sexus. Ita autem quoad vixerint, late palantur, ut alibi mulier nubat, in loco pariat alio, liberosq; procul educat, nulla copia quiescendi permissa. Victus universis caro ferina est, lactisque abundans copia qua sustentantur, & herbæ multiplices, & si quæ alites capi per aucupium possint; & plerosque nos vidimus frumenti usum & vini penitus ignorantes. Hactenus de natione perniciosa: nunc ad textum propositum revertamur. Dum hæc in Oriente aguntur, Arelate hyemem agens Constantius, post theatrales ludos atque circenses ambitioso editos apparatu, ad diem sextum idus Octob. qui imperii ejus annum tricesimum terminabat, insolentia pondera gravius librans, si quid dubium deferebatur aut falsum, pro liquido accipiens & comperto, inter alia excarnificatum Gerontium

Magnentianæ comitem partis, exulari mœrore multavit. Vtque ægrum corpus quassari etjam levibus solet offensis, ita animus ejus angustus & tener, quidquid increpuisset, ad salutis suæ dispendium existimans factum, aut cogitatum, insontium cædibus fecit victoriam luctuosam. Si quis enim militarium vel honoratorũ, aut nobilis inter suos, rumore tenus esset insimulatus fovisse partes hostiles, injecto onere catenarum in modum beluæ trahebatur: & inimico urgente vel nullo, quasi sufficiente hoc solo quòd nominatus esset, aut delatus, aut postulatus, capite vel mulctatione bonorum, aut insulari solitudine damnabatur. Accendebant ejus asperitatem jactata vulgo crimina, quibus imminui amplitudo imperii dicebatur: & iracundiæ suspicionem proximorum cruentæ blanditiæ, exaggerantium incidentia, & dolere impendio simulantium, si principis perditur vita, à cujus salute velut filo pendere statum orbis terrarum fictis vocibus exclamabant. Ideoque fertur, neminem aliquando ob hæc vel similia pœnæ addictum, oblato de more elogio revocari jussisse, quod inexorabiles quoque principes factitarunt. Et exitiale hoc vitium, quod in aliis nonnunquam intepescit, in illo ætatis progressu efferbescebat, obstinatum ejus propositum accendente adulatorũ cohorte. Inter quos Paulus eminebat notarius, ortus in Hispania, glabro quidem sub vultu latens, odorandi vias periculorum occultas perquam sagax. is in Britaniam missus ut militares quosdam perduceret ausos conspirasse Magnentio, cum reniti non possent, jussa licentius supergressus, fluminis modo fortunis complurium sese repentinus infudit. & ferebatur per strages multiplices ac ruinas, vinculis membra ingenuorum adfligens, & quosdam obterens manicis, crimina scilicet multa consarcinando, à veritate longe discreta. Vnde admissum est facinus impium, quod Constantii temporibus notam inusserat sempiternam.

piternam. Martinus regens illas provincias pro præfecto, ærumnas innocentium graviter gemens, sæpeque obsecrans ut ab omni culpa immunibus parceretur, cum non impetraret, minabatur se discessurum: ut saltem id metuens perquisitor malevolus, tandem desineret quieti coalitos homines in aperta pericula prolectare. Per hoc minui studium suum existimans Paulus, ut erat in complicandis negociis artifex dirus, unde & Catenæ inditum est cognomentum, vicarium ipsum eos quibus perserat adhuc defensantem, ad sortem periculorum communium traxit: Et instabat ut eum quoque, cum tribunis & aliis pluribus, ad comitatum imperatoris vinctum perduceret: quo percitus ille exitio urgente, abrepto ferro eundem adoritur Paulum. Et quia languente dextera letaliter ferire non potuit, jam districtum mucronem in proprium latus impegit: hocque deformi genere mortis excessit è vita justissimus, remora ausus miserabiles casus levare multorum. Quibus ita sceleste patratis, Paulus cruore perfusus, reversus est ad principis castra, multos coopertos penè catenis adducens, in squalorem dejectos atque mœstitiam: quorum adventu intendebantur eculei, uncosque parabat carnifex & tormenta. & ex iis proscripti sunt plures, actique in exilium alii; nonnullos gladii consumpsere pœnales. Nec enim quisquam facile meminit sub Constantio, ubi susurro tenus hæc movebantur, quemquam absolutum. Inter hæc Orphitus præfecti potestate regebat Vrbem æternam, ultra modum delatæ dignitatis sese efferens insolenter: vir quidem prudens, & forensium negotiorum oppido gnarus, sed splendore liberalium doctrinarum minus quàm nobilem decuerat institutus: quo administrante seditiones sunt concitatæ graves ob inopiam vini. cujus avidis usibus vulgus intentum ad motus asperos excitatur & crebros. Et quoniam mirari posse quosdam peregri-

nos existimo hæc lecturos, forsitan si contigerit, quamobrem cum oratio ad ea monstranda deflexerit, quæ Romæ gererentur, nihil præter seditiones narratur, & tabernas, & vilitates harum similes alias, summatim causas perstringam, nusquam à veritate sponte propria digressurus. Tempore quo primis auspiciis in mundanum fulgorem surgeret victura dum erunt homines Roma, ut augeretur sublimibus incrementis, fœdere pacis æternæ VIRTVS convenit atque FORTVNA, plerumque dissidentes: quarum si altera defuisset, ad perfectam non venerat summitatem. Ejus populus ab incunabulis primis adusque pueritiæ tempus extremum, quod annis circumcluditur ferè trecentis, circummurana pertulit bella. deinde ætatem ingressus adultam, post multiplices bellorum ærumnas, alpes trascendit & fretum. in juvenem erectus & virum ex omni plaga, quam orbis ambit immensus, reportavit laureæ triumphos. jamque vergens in senium, & nomine solo aliquoties vincens, ad tranquilliora vitæ discessit. Ideo Vrbs venerabilis post superbas efferatarum gentium cervices oppressas, latasque leges, fundamenta libertatis & retinacula sempiterna, velut frugi parens, & prudens, & dives, Cæsaribus tanquam liberis suis regenda patrimonii jura permisit. Et olim licet otiosæ sint tribus, pacatæque centuriæ, & nulla suffragiorum certamina, sed Pompiliani redierit securitas temporis: per omnes tamen quotquot sunt partes terrarum, ut domina suspicitur & regina, & ubique patrum reverenda cum autoritate canicies, populique Romani nomen circumspectum & verendum. Sed læditur hic cœtuum magnificus splendor levitate paucorum incondita, ubi nati sint non reputantium, sed tanquam indulta licentia vitiis, ad errores lapsorum & lasciviam. Vt enim Simonides Lyricus docet, beate perfecta ratione victuro ante alia patriam esse convenit gloriosam. Ex his quidam æternitati se commendari

posse

posse per statuas æstimantes, eas ardenter adfectant, quasi plus præmii ex figmentis æreis sensibus carentibus adepturi, quàm ex conscientia honeste recteque factorum: easque auro curant imbracteari, quod Acilio Glabrioni delatum est primo, cum consiliis armisque regem superasset Antiochum. Quam autem sit pulchrum exigua hæc spernentem & minima, ad ascensus veræ gloriæ tendere longos & arduos, ut memorat vates Ascræus, Censorius Cato monstravit. qui interrogatus quamobrem inter multos nobiles statuam non haberet, Malo, inquit, ambigere bonos, quamobrem id non meruerim: quàm quod est gravius, cur impetraverim mussitare. Alii summum decus in carrucis solito altioribus, & ambitioso vestium cultu ponentes, sudant sub ponderibus lacernarum, quas in colli exerta singulis ipsis adnectant, nimia subtegminum tenuitate pervia, filis extantes crebris à locis omnibus, maximeque sinistra: ut longioris fimbriæ tunicæ perspicua luceant varietate liciorum, effigiate in species animalium multiformes. Alii nullo quærente, vultus severitate adsimulata, patrimonia sua in immensum extollunt, cultorum (ut putant) feracium multiplicantes annuos fructus, quæ à primo ad ultimum solem se abunde jactitant possidere. ignorantes profecto majores suos, per quos ista magnitudo Romana porrigitur, non divitiis eluxisse, sed per bella sævissima; nec opibus, nec victu, nec indumentorum vilitate à gregariis militibus discrepantes, opposita cuncta superasse virtute. Hinc ex collatitia stipe Valerius humatur ille Publicola: & subsidiis amicorum mariti inops cum liberis uxor alitur Reguli: dotatur ex ærario filia Scipionis, cum nobilitas florem adultæ virginis, diuturnam absentiam pauperis erubesceret patris. At nunc si ad aliquem bene nummatum tumentemque loculis honestus advena salutatum introiveris, primitus tanquam exoptatus suscipieris, & interrogatus multa,

coactúsque mentiri, miraris nunquam antea visus, summatem virum tenuem te sic enixius observantem: ut pœniteat hæc bona tanquam præcipua non vidisse ante decennium. Romanaque affabilitate confisus, cum eadem postridie feceris ut incognitus hæres & repentinus, hortatore illo hesterno ... numerando, qui sis vel unde venias diutius ambigente. Agnitus verò tandem, & adscitus in amicitiam, si te salutandi assiduitate dederis triennio indiscretus, & per totidem defueris, reverteris ad paria perferenda: nec ubi esses interrogatus, & num è medio discesseris, ætatem omnem frustra in stipite conteres submittendo. Cum autem intervallata temporibus convivia longa & noxia cœperint apparari, vel distributio solemnium sportularum, anxia deliberatione tractatur, an exceptis his quibus vicissitudo debetur, peregrinum invitari conveniet: & si digesto plene consilio id placuerit geri, is adhibetur qui pro domibus excubat aurigarum, aut artem tesserariam profitetur, aut secretiora quædam se nosse confingit. Homines enim eruditos & sobrios ut infaustos & inutiles vitant quoque: accedente quòd & nomenclatores adsueti hæc & talia venditare mercede accepta, cœnis quosdam & prandiis inserunt subdititios ignobiles & obscuros. Mensarum enim voragines, & varias voluptatum illecebras, ne longius progrediar, prætermitto: illuc transiturus, quod quidem per ampla spacia urbis, subversásq; silices, sine periculi metu properanter equos velut publicos signatis, quod dicitur, calceis agitant, familiarium agmina tanquam prædatorios globos post terga trahentes, ne Sannione quidem, ut ait Comicus, domi relicto. quo comitatu matronæ complures, opertis capitibus & basternis, per latera civitatis cuncta discurrunt. Vtque præliorum periti rectores primo catervas densas opponunt & fortes, deinde leves armaturas, post jaculatores, ultimásque subsidiales acies, si fors adegerit, invasuras. Ita præpo-

præpositis urbanæ familiæ suspensæ digerentibus sollicite, quos insignes faciunt virgæ dextris aptatæ, velut tessera data castrensi, juxta vehiculi frontem omne textrinum incedit: huic atratum coquinæ adjungitur ministerium, deinde totum promiscue servitium, cum otiosis plebeis de vicinitate conjunctis: postrema multitudo spadonum, à senibus in pueros desinens, coloris obluridi, distortaque liniamentorum compage deformis: ut quaqua incesserit quisquam cernens mutilorum hominum agmina, detestetur memoriam Semiramidis reginæ illius veteris, quæ teneros mares castravit omnium prima, velut vim injectans naturæ, eandemque ab instituto cursu retorquens, quæ inter ipsa oriundi crepundia, per primigenios seminis fontes, tacita quodammodo lege, vias propagandæ posteritatis ostendit. Quod cum ita sit, paucæ domus studiorum seriis cultibus antea celebratæ, nunc ludibriis ignaviæ torrentes exundant, perflabili sono vocali tinnitu fidium resultantes. denique pro philosopho cantor, & in locum oratoris doctor artium ludicrarum accitur: & bibliothecis sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricantur hydraulica, & lyræ ad speciem carpentorum ingentes, tibiæque & histrionici gestus instrumenta non levia. Postremo ad id indignitatis est ventum, ut cum peregrini ob formidatam haud ita dudum alimentorum inopiam pellerentur ab urbe præcipites, sectatoribus disciplinarum liberalium impendio paucis sine respiratione ulla extrusis, tenerentur mimarum asseclæ veri, quive id simularunt ad tempus: & tria milia saltatricum ne interpellata quidem, cum choris totidemque remanerent magistris. Et licet quocunque oculos flexeris, fœminas adfatim multas spectare cirratas, quibus si nupsissent per ætatẽ ter jam nixus poterat suppetere liberorũ, adusque tædiũ pedibus pavimenta terentes, jactari volubilibus gyris,

gyris,

gyris, dum exprimunt innumera simulacra, quæ finxere fabulæ theatrales. Illud autem non dubitatur, quòd cum esset aliquando virtutum omnium domicilium Roma, ingenuos advenas plerique nobilium (ut Homerici baccarum suavitate Lotophagi) humanitatis multiformibus officiis retentabant. Nunc verò inanes flatus quorundam, vile esse quicquid extra urbis pomœrium nascitur æstimant, præter orbos & cœlibes: nec credi potest, qua obsequiorum diversitate coluntur homines sine liberis Romæ. Et quoniam apud eos, ut in capite mundi, morborum acerbitates celsius dominantur, ad quos vel sedandos omnis professio medendi torpescit: excogitatum est adminiculum sospitale, ne quis amicum perferentem similia videat. additumque est cautionibus paucis, remedium aliud satis validum: ut famulos percontatum missos, quemadmodum valeant noti hac ægritudine conligati, non ante recipiant domum, quàm lavacro purgaverint corpus. Ita etiam alienis oculis visa metuitur labes. Sed tamen hæc cum ita tutius observentur, quidam vigore artuum imminuto rogati ad nuptias, ubi aurum dexteris manibus cavatis offertur, impigre vel usque Spoletium pergunt. Hæc nobilium instituta. Ex turba verò imæ sortis & pauperrimæ in tabernis aliqui pernoctant vinariis: nonnulli velabris umbraculorum theatralium latent, quæ Campanam imitatus lasciviam Catulus in ædilitate sua suspendit omnium primus: aut pugnaciter aleis certant, turpi sono fragosis naribus introrsum reducto spiritu concrepantes: aut quod est studiorum omnium maximum, ab ortu lucis ad vesperam sole fatiscunt vel pluviis, per minutias aurigarum equorumq; præcipua, vel delicta scrutãtes. Et est admodum mirum, videre plebem innumeram mentibus ardore quodam infuso, cum dimicationum curulium eventu pendentem. Hæc similiaque memorabile nihil vel serium agi Romæ permittunt. ergo redendum ad textum. Latius jam dissimulata

simulata licentia onerosus bonis omnibus Cæsar, nullum post hæc adhibens modum, Orientis latera cuncta vexabat, nec honoratis parcens, nec urbium primatibus, nec plebeis. denique Antiochensis ordinis vertices sub uno elogio jussit occidi; ideo efferatus, quòd ei celebrari vilitatem intempestivam urgenti, cum impenderet inopia, gravius rationabili responderunt. & perissent ad unum, ni Comes Orientis tunc Honoratus fixa constantia restitisset. Erat autem diritatis ejus hoc quoque indicium, nec obscurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in circo sex vel septem aliquoties vetitis certaminibus pugilum vicissim se concidentium, perfusorumque sanguine specie ut lucratus ingentia lætabatur. Accendebat super his incitatum propositum ad nocendum aliqua mulier vilis, quæ ad palatium ut poposcerat intromissa, insidias ei latenter obtendi prodiderat ab militibus obscurissimis: quam Constantina exultans, ut in tuto jam locata mariti salute, muneratam vehiculoque impositam, per regiæ januas emisit in publicum, ut iis illecebris alios quoque ad indicanda proliceret paria vel majora. Post hæc Gallus Hierapolim profecturus, ut expeditioni specie tenus adesset, Antiochensi plebi suppliciter obsecranti, ut inediæ dispelleret metum, quæ per multas difficilesque causas affore jam sperabatur, non (ut mos est principibus, quorum diffusa potestas localibus subinde medetur ærumnis) disponi quidquam statuit, vel ex provinciis alimenta transferri conterminis: sed consularem Syriæ Theophilum propè adstantem, ultima metuenti multitudini dedit, assidue replicando, quòd invito rectore nullus egere poterit victu. Auxerunt hæc vulgi sordidioris audaciam. et cum ingravesceret penuria commeatuum, fames & furor, impulsu Eubuli cujusdam inter suos clari, domum ambitiosam ignibus subditis inflammavit: rectoremque ut sibi judicio imperiali addictum calcibus incessens, & pugnis concul-

conculcans, femineam laniatu miserando discerpsit. Post cujus lacrymosum interitum in unius exitio quisque imaginem periculi sui considerans, documento recenti similia formidabat. Eodem tempore Serenianus ex Duce, cujus ignavia populatam in Phœnice Cœlen antè retulimus, pulsatæ majestatis imperii reus jure postulatus à lege, incertum qua potuit suffragatione absolvi: aperte convictus, familiarem suum cum pileo, quo caput operiebat, incantato vetitis artibus, ad templum misisse fatidicum: quæritatum expresse an ei firmũ portenderetur imperium, ut cupiebat. Et junctum duplexq; iisdem diebus acciderat malum, quòd & Theophilum insontem atrox intercepit casus, & Serenianus dignus execratione cunctorum, innoxius modo non reclamante publico vigore discessit. Hæc subinde Constantius audiens, & quædã referente Thalassio doctus, quem movisse jam compererat lege communi scribens ad Cæsarẽ blandius, adjumenta paulatim illi subtraxit, solicitari se simulans, ne quod militare otium ferè tumultuosum in ejus perniciem conspiraret, solisq; scholis jussit esse contentum palatinis & protectorum, cum scutariis & gentilibus: & mandabat Domitiano, ex Comite Largitionum, præfecto, ut cum in Syriam venerit, Gallum, quem crebro acceperat ad Italiam properare, blande hortaretur & verecunde. Qui cũ venisset ob hæc festinatis itineribus Antiochiam, præstrictis palatii januis, contempto Cæsare, quem videri decuerat, ad prætorium cum pompa solenni perrexit: morbosq; diu causatus, nec regiam introiit, nec processit in publicum: sed abditus multa in ejus moliebatur exitium, addens quædam relationibus supervacua, quæ subinde dimittebat ad principem. Rogatus ad ultimum, admissusque in consistorium, ambage nulla prægressa, inconsiderate & leviter, Proficiscere, inquit, ut præceptum est Cæsar, sciens quòd si cessaveris, & tuas & palatii tui auferre jubeo propediem annonas. Hocque solo contumaciter dicto,

subiratus

subiratus abscessit, nec in conspectum ejus postea venit sæpius accersitus. hinc ille commotus, ut injusta perferens & indigna, præfecti custodiam protectoribus mandaverat fidis. Quo comperto Montius tunc quæstor, asper quidem, sed ad lenitatem propensior, consulens in commune, advocatos Palatinarum primos scholarum alloquutus est mollius, dicens, nec decere hæc fieri, nec prodesse: addensque voces objurgatorio sono, quòd si id placeret, post statuas Constantini dejectas, super adimenda vita præfecto conveniet securius cogitari. His cognitis, Gallus ut serpẽs appetitus telo vel saxo, jamq; spes extremas opperiens, & succurrens saluti suæ quavis ratione, colligi omnes jussit armatos: & cum starent attoniti, districta dentium acie stridens. *ADESTE*, inquit, *viri fortes mihi periclitanti vobiscum, Montius nos tumore inusitato quodam & novo, ut rebelles & majestati recalcitrantes Augustæ, per hæc quæ strepit incusat: iratus nimirum, quòd contumacem præfectum, quid rerum ordo postulat ignorare dissimulantem, formidine tenus jusserim custodiri.* Nihil morati post hæc militares, avidi sæpe turbarum, adorti sunt Montium primum, qui divertebat in proximo, levi corpore senem, atque morbosum: & hirsutis resticulis cruribus ejus innexis, divaricatum sine spiramento ullo adusque prætorium traxere præfecti. Et eodem impetu Domitianum præcipitem per scalas itidem funibus constrinxerunt: eosque conjunctos per ampla spatia civitatis acri raptavere discursu. jamque artuum & membrorum divulsa compage superscandentes corpora mortuorum, ad ultimam truncata deformitatem, velut exaturati mox abjecerunt in flumen. Incenderat autem audaces usque ad insaniam homines ad hæc, quæ nefariis egere conatibus, Luscus quidam curator urbis subito visus: eos ut ejulans bajulorum præcentor, ad expediendum quod orsi sunt incitans vocibus crebris. qui haud longe postea ideo vivus exustus est. Et quia Mon-

tius inter dilaniantium manus spiritum efflaturus, Epigonum & Eusebium, nec professionem, nec dignitatem ostendens, aliquoties increpabat: qui sint hi, magna quærebatur industria. & nequid intepesceret, Epigonus è Lycia philosophus ducitur, & Eusebius è Mysia pietatis cognomento concitatus orator: cum quæstor non hos, sed tribunos fabricarum insimulasset, promittentes armorum si novæ res agitari comperissent. Iisdem diebus Apollinaris Domitiani gener, paulò antè agens palatii Cæsaris curam, ad Mesopotamiam missus à socero, per militares numeros immodice scrutabatur, an quædam altiora meditantis jam Galli secreta susceperint scripta. qui compertis Antiochiæ gestis, per minorem Armeniam lapsus, Constantinopolim petiit, exindeque per protectores retractus artisime tenebatur. Quæ dum ita struuntur, indicatum est apud Tyrum indumentum regale textum occulte, incertum quo locante, vel cujus usibus apparatum. Ideo rector provinciæ tunc pater Apollinaris, ejusdem nominis, ut conscius ductus est. aliique congregati sunt ex diversis civitatibus multi, qui atrocium criminum ponderibus urgebantur. Iamque lituis cladium concrepantibus internarum, non cœlate ut antea turbidum sæviebat ingenium, à veri consideratione detortum: & nullo impositorum vel compositorum fidem solemniter inquirente, nec discernente à societate noxiorum insontes, velut exturbatum è judiciis fas omne discessit: & causarum legitima silente defensione, carnifex rapinarum sequester, & obductio capitum, & bonorum ubique mulctatio versabatur per orientales provincias: quas recensere puto nunc oportunum, absque Mesopotamia, digesta cum bella Parthica dicerentur, & Ægypto, quam necessario aliud rejeci ad tempus.

Superatis Tauri montis verticibus, qui ad solis ortum sublimius attolluntur, Cilicia spaciis porrigitur late distentis, di-

tis, di-

tis, dives bonis omnibus terra: ejusque lateri dextro adnexa Isauria, pari sorte uberi palmite viret & frugibus multis. quam mediam navigabile flumen Calicadnus interscindit. Et hanc quidem præter oppida multa, duæ civitates exornant, Seleucia opus Seleuci regis, & Claudiopolis, quam deduxit coloniam Claudius Cæsar. Isauria enim ante hac mœnium potens, olim subversa ut rebellatrix interneciva, ægrè vestigia claritudinis pristinæ monstrat admodum pauca. Ciliciam verò, quæ Cydno amne exultat, Tarsus nobilitat, urbs perspicabilis (hanc condidisse Perseus memoratur, Iovis filius & Danaes, vel certè ex Æthiopia profectus, Sandan quidam nomine, vir opulentus & nobilis) & Anazarbus autoris vocabulum referens: & Mopsuestia, vatis illius domicilium Mopsi, quem à commilitio Argonautarum cum aureo vellere direpto reducem & errore abstractum, delatumque ad Africæ littus mors repentina consumpsit: & ex eo cespite punico tecti manes ejus heroici, dolorum varietati medentur plerunque sospitales. Hæ duæ provinciæ bello quondam piratico catervis mixtæ prædonum, à Servilio proconsule missæ sub jugum, factæ sunt vectigales. Et hæ quidem regiones velut in prominenti terrarum lingua positæ, ab orbe eo monte Amano disparantur. Orientis verò limes in longum protentus & rectum, ab Euphratis fluminis ripis adusque supercilia porrigitur Nili, leva Saracenis conterminans gentibus, dextra pelagi fragoribus patens: quam plagam Nicanor Seleucus occupatam auxit magnum in modum, cum post Alexandri Macedonis obitum successorio jure teneret regna Persidis, efficaciæ impetrabilis rex, ut indicat cognomentum. Abusus enim multitudine hominum, quam tranquillis in rebus diutius rexit, ex agrestibus habitaculis urbes construxit, multis opibus firmas & viribus: quarum ad præsens pleræque licet Græcis nominibus appellentur, quæ iisdem ad arbitrium imposita sunt

ta ſunt conditoris, primogenia tamen nomina non amittunt, quæ eis Aſſyria lingua inſtitutores veteres indiderunt. Et prima poſt Oſdroenam, quam (ut dictum eſt) ab hac deſcriptione diſcrevimus, Comagena, nunc Euphratenſis, clementer adſurgit, Hierapoli, vetere Nino & Samoſata civitatibus amplis illuſtris. Dein Syria per ſpatioſam interpatet diffuſa planiciem. hanc nobilitat Antiochia, mundo cognita civitas, cui non certaverit alia advectitiis ita adfluere copiis & internis, & Laodicea, & Apamia, itidemque Seleucia, inde à primis auſpiciis florentiſsimæ. Poſt hanc acclinis Libano monti Phœnice regio plena gratiarum & venuſtatis, urbibus decorata magnis & pulchris: in quibus amœnitate celebritateque nominum Tyrus excellit, Sidon & Berytus, iiſdemque pares, Emiſſa, & Damaſcus, ſeculis conditæ priſcis. Has autem provincias, quas Orontes ambiens amnis, imosq; pedes Caſsii montis illius celſi prætermeans, funditur in Parthenium mare, Cn. Pompejus ſuperato Tigrane, regnis Armeniorum abſtractas ditioni Romanæ conjunxit. Ultima Syriarum eſt Palæſtina, per intervalla magna protenta, cultis abundans terris & nitidis, & civitates habens quaſdam egregias, nullam nulli cedentem, ſed ſibi viciſsim velut ad perpendiculum æmulas: Cæſaream, quam ad honorem Octaviani principis exædificavit Herodes, & Eleutheropolim, & Neapolim, itidemq; Aſcalonem, Gazam & Iuliam, ævo ſuperiore extructas. In his tractibus navigerum nuſquam viſitur flumen, & in locis plurimis aquæ ſuapte natura calentes emergunt, ad uſus aptæ multiplicium medelarum. Verùm has quoque regiones pari ſorte Pompejus Iudæis domitis, & Hieroſolymis captis, in provinciarum ſpeciem rectori delata juriſdictione formavit. Huic Arabia eſt conſerta, ex alio latere Nabatæis contigua, opima varietate commerciorum, caſtriſque oppleta validis & caſtellis, quæ ad repellendos gentium vicinarum

rum

rum excursus, solicitudo pervigil veterum per oportunos saltus erexit & cautos. Hæc quoque civitates habet inter oppida quædam ingentes, Bostram & Gerazam atque Philadelphiam, murorum firmitate cautissimas. Hanc provinciæ imposito nomine, rectoreque attributo, obtemperare legibus nostris Trajanus compulit imperator, incolarum tumore sæpe contuso, cum glorioso marte Mediam urgeret & Parthos. Cyprum itidem insulam procul à continenti discretam & portuosam, inter municipia crebra urbes duæ faciunt claram, Salamis & Paphus: altera Iovis delubris, altera Veneris templo insignis. Tanta autem tamque multiplici fertilitate abundat rerum omnium eadem Cyprus, ut nullius externi indigens adminiculi, indigenis viribus, à fundamento ipso carinæ ad supremos usque carbasos ædificet onerariam navem, omnibusque armamentis instructam mari committat. nec piget dicere, avide magis hanc insulam populum Romanum invasisse, quam juste. Ptolemæo enim rege fœderato nobis & socio, ob ærarii nostri angustias, jusso sine ulla culpa proscribi, ideoque hausto veneno voluntaria morte deleto, & tributaria facta est, & velut hostiles ejus exuviæ classi impositæ, in urbem advectæ sunt per Catonem. Nunc repetetur ordo gestorum.

Inter has ruinarum varietates, à Nisibi quam tuebatur accitus, cui nos obsequuturos junxerat imperiale præceptum, dispicere litis exitialis semina cogebatur, abnuens & reclamans adulatorum oblatrantibus turmis, bellicosus sanè milesque semper & militum ductor, sed forensibus jurgiis longe discretus: qui metu sui discriminis anxius, cum accusatores quæsitoresque subdititios sibi consociatos ex iisdem foveis cerneret emergentes, quæ clam palamvè agitabantur, occultis Constantium literis edocebat, implorans subsidia, quorum metu tumor notissimus Cæsaris exhalaret. Sed cautela nimia in pejores hæserat plagas, ut narrabimus

postea,

postea, æmulis consarcinantibus insidias graves apud Constantium, cætera medium principem, sed si quid auribus ejus hujusmodi quivis infudisset ignotus, acerbum & implacabilem, & in hoc causarum titulo dissimilem sui. Proinde die funestis interrogationibus præstituto, imaginarius judex equitum resedit magister, adhibitis aliis jam quæ essent agenda prædoctis: & adsistebant hinc inde notarii, quid quæsitum esset, quidvè responsum, cursim ad Cæsarem perferentes. cujus imperio, trucis tum à stimulis reginæ, exertantis aurem subinde per aulæum, nec diluere objecta permissi, nec defensi periere complures. Primi igitur omnium statuuntur Epigonus & Eusebius, ob nominum gentilitatem oppressi. Prædiximus enim Montium, sub ipso vivendi termino, his vocabulis appellatos fabricarum culpasse tribunos, ut adminicula futuræ molitioni pollicitos. Et Epigonus quidem amictu tenus philosopus, ut apparuit, prece frustra tentata, sulcatis lateribus, mortisque metu admoto, turpi confessione cogitatorum socium, quæ nulla erant, fuisse firmavit, cum nec vidisset quicquam nec audisset, penitus expers forensium rerum: Eusebius verò objecta fidentius negans, suspensus in eodem gradu constantiæ stetit, latrocinium illud esse non judicium clamans. Cumque pertinacius ut legum gnarus accusatorem flagitaret atque sollemnia, doctus id Cæsar, libertatemque superbiam ratus, tanquam obtrectatorem audacem excarnificari præcepit. qui ita evisceratus, ut cruciatibus membra deessent, implorans cœlo justitiam, torvum renidens fundato pectore mansit immobilis, nec se incusare, nec quenquam alium passus: & tandem nec confessus nec confutatus, cum abjecto consorte pœnali est morte mulctatus. Et ducebatur intrepidus temporum iniquitati insultans, imitatus Zenonem illum veterem Stoicum, qui ut mentiretur quædam, laceratus diutius, avulsam sedibus linguam suam

cum

cum cruento sputamine in oculos interrogantis Cyprii regis impegit. Post hæc indumentum regale quærebatur: & ministris fucandæ purpuræ tortis confessisque pectoralem tuniculam sine manicis textam, Maras quidam nomine inductus est (ut appellant Christiani) diaconus: cujus prolatæ literæ scriptæ Græco sermone ad Tyrii textrini præpositum, celerari speciem perurgebat: quam autē non indicabat. denique etiam idem usque ad discrimen vitæ vexatus, nihil fateri compulsus est. Quæstione igitur per multiplices dilatata fortunas, cum ambigerentur quædam, nonnulla levius actitata constaret, post multorum clades Apollinares ambo pater & filius in exilium acti, cum ad locum Crateras nomine pervenissent, villam scilicet suam, quæ ab Antiochia vicensimo & quarto disiungitur lapide, ut mandatum est, fractis cruribus occiduntur. Post quorum necem nihilo lenius ferociens Gallus, ut leo cadaveribus pastus, multa hujusmodi scrutabatur: quæ singula narrare non refert, ne professionis modum, quod evitandum est, excedamus.

Hæc dum Oriens diu perferret, cœli reserato tepore, Constantius consulatu suo septies & Cæsaris iterum, egressus Arelate Valentiam petit, in Gundomadum & Vadomarium fratres Alemannorum reges arma moturus, quorum crebris excursibus vastabantur confines limitibus terræ Gallorum. Dumque ibi diu moratur, commeatus opperiens, quorum translationem ex Aquitania verni imbres solito crebriores prohibebant, auctique torrentes, Herculanus advenit protector domesticus, Hermogenis ex-magistro equitum filius, apud Constantinopolim, ut supra retulimus, populari quondam turbela discerpti: quo verissime referente quæ Gallus egerat, damnis super præteritis mœrens, & futurorum timore suspensus, angorem animi quamdiu potuit emendabat. Miles tamen interea omnis apud Cabillona collectus, morarum impatiens sæviebat, hoc irrita-

tior, quòd nec subsidia vivendi suppeterent, alimentis nondum ex usu translatis. Vnde Rufinus ea tempestate præfectus prætorio, ad discrimen trusus est ultimum. Ire enim ipse compellebatur ad militem, quem exagitabat inopia simul & feritas, & alioquin coalito more in ordinarias dignitates asperum semper & saevum, ut satisfaceret, atque monstraret, quam ob causam annonæ convectio sit impedita. quod opera consulta cogitabatur astute, ut hoc insidiarum genere Galli periret avunculus, ne eum ut præpotens acueret in fiduciam, exitiosa cœptantem. Verùm navata est opera diligens; hocque delato, Eusebius præpositus cubiculi missus est Cabillona, aurum secum perferens, quo per turbulentos seditionum concitatores occultius distributo, & tumor consenuit militum, & salus est in tuto locata præfecti. Deinde cibo abunde perlato, castra die prædicto sunt mota. Emensis itaq; difficultatibus multis, & nive obrutis callibus pluribus, ubi prope Rauracum ventum est ad supercilia fluminis Rheni, resistente multitudine Alemanna, pontem suspendere navium compage Romani vi nimia vetabantur, ritu grandinis undiq; convolantibus telis: & cum id impossibile videretur, Imperator cogitationibus magnis attonitus, quid capesseret ambigebat. Ecce autem ex improviso index quidam regionum gnarus advenit, & mercede accepta vadosum locum nocte monstravit, unde superari potuit flumen. & potuisset aliorsum intentis hostibus exercitus inde transgressus, nullo id opinante, cuncta vastare, ni pauci ex eadem gente, quibus erat honoratioris militiæ cura commissa, populares suos hæc per nuntios docuissent occultos, ut quidā existimabant. Infamabat autem hæc suspicio Latinum domesticorum comitem, & Agilonem tribunum stabuli, atque Scudilonem scutariorum rectorem, qui tunc ut dextris suis gestantes Remp. colebantur. At Barbari suscepto pro instantium rerū ratione consilio, dirimentibus fortè auspiciis, vel congredi prohiben-

prohibentibus, autoritate sacrorum mollito rigore, quo fidentius resistebãt, optimates misêre delictorum veniam petituros & pacem. Tentis igitur regis utriusque legatis, & negotio rectius diu pensato, cum pacem oporteret tribui, quæ justis conditionibus petebatur, eamq; ex re tum fore sententiarum via concinens approbasset, advocato in concionem exercitu, Imperator pro tempore pauca dicturus, tribunali adsistens, circumdatus potestatum cœtu celsarum, ad hunc disservit modum:

NEMO quæso miretur, si post exudatos labores itinerum longos, congestosq; affatim commeatus, fiducia vestri ductante, Barbaricos pagos adventans, velut mutato repente consilio ad placidiora diverti. Pro suo enim loco & animo quisq; vestrum reputans, id inveniet verũ; quod miles ubiq;, licet membris vigentibus firmus, se solum vitamq; propriam circumspicit & defendit: Imperator verò officiorum, dum æquus omnibus aliena custos salutis, nihil-non ad sui spectare tutelam rationes populorum cognoscit, & remedia cuncta quæ status negotiorum admittit, arripere debet alacriter, secunda numinis voluntate delata. Vt in breve igitur conferam, & ostendam quæ ex causa omnes vos simul adesse volui, commilitiones mei fidissimi, accipite æquis auribus, quæ succinctius explicabo. Veritatis enim absolutus sermo ac semper est simplex. Arduos vestræ gloriæ gradus, quos fama per plagarum quoque accolas extremarum diffundit, excellenter accrescens, Alemanorum reges & populi formidantes, per oratores quos videtis summissis cervicibus concessionem præteritorum poscunt & pacem: quam ut cunctator & cautus utiliumque monitor, si vestra voluntas adest, tribui debere censeo, multa contemplans: Primo ut Martis ambigua declinentur, dein ut auxiliatores pro adversariis adciscamus, quod pollicentur: tum autem, ut incruenti mitigemus ferociæ flatus, perniciosos sæpe provinciis: postremo id reputantes, quod non ille hostis vincitur solus, qui cadit in acie, pondere armorum oppressus, & virium; sed multo tutius

etiam tuba tacente, sub jugum mittitur voluntarius, qui sentit expertus, nec fortitudinem in rebelles, nec lenitatem in supplices animos deesse. In summa, tanquam arbitros vos quid suadetis opperior, ut princeps tranquillus temperanter adhibere modum allapsa felicitate decernens. Non enim inertia, sed modestia humanitatique, mihi credite, hoc quod recte consultum est, adsignabitur.

Mox ut dicta finierat, multitudo omnis ad quæ Imperator voluit promptior, laudato consilio, consensit in pacem, ea ratione maxime percita, quòd norat expeditionibus crebris, fortunam ejus in malis tantum civilibus vigilasse: cum autem bella moverentur externa, accidisse plerumque luctuosa. Icto post hæc fœdere gentium ritu, perfectaque sollemnitate, Imperator Mediolanum ad hyberna discessit, ubi curarum abjectis ponderibus aliis, tanquam nodum Gordium difficillimum Cæsarem convellere nisu valido cogitabat: eique deliberanti cum proximis clandestinis colloquiis & nocturnis, qua vi, quibusvè commentis id fieret, antequam effundendis rebus pertinacius incumberet confidentia. acciri mollioribus scriptis per simulationem tractatus publici, minis abjectis, eundem placuerat Gallum, ut auxilio destitutus, sine ullo interiret obstaculo. Huic sententiæ versabilium adulatorum refragantibus globis, (inter quos erat Arbetio ad insidiandum acer & flagrans, & Eusebius tunc præpositus cubiculi, effusior ad nocendum) id occurrebat, Cæsare discedente Vrsicinum in Oriente perniciose relinquendum, si nullus esset qui prohiberet altiora meditaturum. Iisdemque residui regii accessere spadones, quorum ea tempestate plus habendi cupiditas ultra mortalem modum adulescebat, inter ministeria vitæ secretioris per arcanos susurros nutrimenta fictis criminibus subserentes: qui ponderibus invidiæ gravioris virum fortissimum opprimebant, subolescere imperio adultos ejus filios mussitantes, decore corporum favorabiles & ætate, per multiplicem

cem

tem armaturæ scientiam agilitatemque membrorum inter quotidiana præludia exercitos, consulto consilio cognitos. Gallum suopte ingenio trucem, per suppositos quosdam ad sæva facinora ideo animatum, ut eo digna omnium ordinum detestatione exoso, ad magistri equitum liberos principatus insignia transferantur. Cum hæc taliáque sollicitas ejus aures everberarent, expositas semper hujusmodi rumoribus & patentes, vario animo tumescente, consilio tandem dato optimum factu elegit: & Vrsicinum primum ad se venire summo cum honore mandavit, ea specie, ut pro rerum tunc urgentium captu disponeretur concordi consilio, quibus virium incrementis Parthicarum gentium arma minantium impetus frangerentur. Et ne quid suspicaretur adversi venturus, vicarius ejus, dum redit, Prosper missus est comes: acceptisque literis, & copia rei vehiculariæ data, Mediolanum itineribus properavit magnis. Restabat ut Cæsar post hæc properaret accitus, & abstergendæ causa suspicionis, sororem suam, ejus uxorem, Constantius ad se tandem desideratam venire multis fictisque blanditiis hortabatur. Quæ licet ambigeret, metuens sæpe cruentum, spe tamen quod eum lenire poterat ut germanum, profecta, cum Bithyniam introisset, in statione quæ Cænos Gallicanos appellatur, absumpta est vi febrium repentina. Cujus post obitum maritus comtemplans cecidisse fiduciam, qua se fultum existimabat, anxia cogitatione quid moliretur hærebat. Inter res enim impeditas & turbidas, ad hoc unum mentem sollicitam dirigebat, quòd Constantius cuncta ad suam sententiam conferens, nec satisfactionem suscipiet aliquam, nec erratis ignoscet: sed ut erat in propinquitatis perniciem inclinatior, laqueos ei latenter obtendēs, si cepisset incautum morte mulctaret. Eò necessitatis adductus, ultimaque ni vigilasset opperiens, principem locum si qua patuisset copia adfectabat: sed perfidia proximorum ratione bifaria dese-

Iamque non adumbratis fallaciis res agebatur: ſed qua palatium eſt extra muros, armatis omnes circumſedit. Ingreſſusque obſcuro jam die, ablatis regiis indumentis, Cæſarem tunica texit & paludamento communi, eum poſt hæc nihil paſſurum velut mandato principis jurandi crebritate confirmans: & ſtatim, inquit, exurge: & inopinum carpento privato impoſitum, ad Iſtriam duxit prope oppidum Polam, ubi quondam peremptum Conſtantini filium accepimus Criſpum. Et cum ibi ſervaretur artiſsime, terrore propinquantis exitus jam præſepultus, accurrit Euſebius cubiculi tunc præpoſitus, Pentadiusque notarius, & Mellobaudes armaturarum tribunus, juſſu Imperatoris compulſuri eum ſingillatim docere, quam ob cauſam quemque apud Antiochiam necatorum juſſerat trucidari. Ad quæ Adraſteo pallore perfuſus hactenus voluit loqui, quod pleroſque incitante conjuge jugulaverit Conſtantina, ignorans profecto Alexandrum Magnum urgenti matri ut occideret quendam inſontem, & dictitanti ſpe impetrandi poſtea quæ vellet, eũ ſe per novem menſes utero portaſſe prægnantem, ita reſpondiſſe prudenter, *Aliam parens optima poſce mercedem, hominis enim ſalus beneficio nullo penſatur.* Quo comperto, irrevocabili ira princeps percitus & dolore, fiduciam omnem fundandæ ſecuritatis in eodem poſuit abolendo. Et miſſo Sereniano, quem in crimen majeſtatis vocatum præſtigiis quibuſdam abſolutum eſſe monſtravimus, Pentadio quinetiam notario, & Apodemio agente in rebus, eum capitali ſupplicio deſtinavit: & ita colligatis manibus in modum noxii cujuſdam latronis cervice abſciſſa, ereptaque vultus & capitis dignitate, cadaver eſt relictum informe, paulo ante urbibus & provinciis formidatum. Sed vigilavit utrobique ſuperni numinis æquitas. Nam & Gallum actus oppreſsit crudelis, & non diu poſtea ambo cruciabili morte abſumpti ſunt, qui eum licet nocentem, blandius palpantes perjuriis

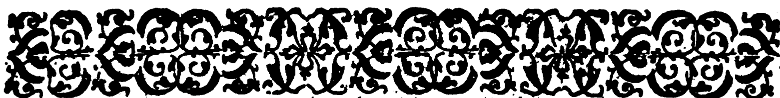
adusque

adusque plagas perduxere letales: quorum Scudilò distillatione jecoris pulmones vomitans interiit: Barbatio, qui in eum diu falsa composuerat crimina, cum ex magisterio peditum altius niti quorundam susurris incusaretur, damnatus, extincti per fallacias Cæsaris manibus, anima in ludibrioso obitu parentavit. Hæc & hujusmodi quædam innumerabilia ultrix facinorum impiorum, bonorumque præmiatrix aliquoties operatur Adrastia (atque utinam semper) quam vocabulo duplici etiam Nemesin apellamus: Ius quoddam sublime numinis efficacis, humanarum mentium opinione lunari circulo superpositum, vel ut definiunt alii, substantialis tutela generali potentia partilibus præsidens fatis: quam theologi veteres fingentes Iustitiæ filiam, ex abdita quadã æternitate tradunt omnia despectare terrena. Hæc ut regina causarum, & arbitra rerum, hæc disceptatrix urnam sortium temperat, accidentium vices alternans: voluntatumq; nostrarum exorsa interdum alio, quàm quò contendebant, exitu terminans, multiplices actus permutando convoluit. Eademq; necessitatis insolubili retinaculo mortalitatis vinciens fastus tumentes incassum, & incrementorum detrimentorumq; momenta versans, ut novit, nunc erectas mentium cervices opprimit & enervat. nunc bonos ab imo suscitans, ad bene vivendum extollit. Pinnas autem ideo illi fabulosa vetustas aptavit, ut adesse velocitate volucri cunctis existimetur: & prætendere gubernaculum dedit, eique subdidit rotam, ut universitatem regere per elementa discurrens omnia non ignoretur. Hoc immaturo interitu, ipse quoque sui pertæsus, excessit è vita ætatis anno nono atque vigesimo, cum quadriennio imperasset, natus apud Thuscos in Massa Veternensi patre Constantio, Constantini fratre Imperatoris, matreq; Galla sorore Rufini & Cerealis, quos trabeæ consulares nobilitarunt, & præfecturæ provinciarũ, forma conspicuus bona, decente filo corporis, membrorumque

rumque recta compage, flavo capillo, & molli barba, licet recens emergente lanugine teneras per genas, ita tamen ut maturius autoritas emineret: tantum à temperatis moribus Iuliani differens fratris, quantum inter Vespasiani filios fuit Domitianum & Titum. Adsumptus autem in amplissimum fortunæ fastigium, versabileis ejus motus expertus est, qui ludunt mortalitatem: nunc evehentes quosdam ad sidera, nunc in Cocyti profunda mergentes. cujus rei cum innumera sint exempla, pauca tactu summo transcurram. Hæc fortuna mutabilis & inconstans fecit Agathoclem Siculum ex figulo regem, & Dionysium gentium quondam terrorem Corinthi literario ludo præfecit. Hæc Adramitenum Andriscum in fullonio natum, ob pseudo-Philippi nomen evexit: & Persei legitimum filium artem ferrariam ob quærendum docuit victum. Eadem Mancinum post imperium dedit Numantinis, summa atrocitate Veturium & Claudium Corsis: substravitque feritati Carthaginis Regulum. istius iniquitate Pompejus, post quæsitum Magni ex rerum gestarum amplitudine cognomentum, ad spadonum libidinem in Aegypto trucidatur. Et Eunus quidam ergastularius servus ductavit in Sicilia fugitivos. Quam multi splendido loco nati, eadem rerum Domina connivente, Viriati genua sunt amplexi vel Sparthaci? quot capita, quæ horruere gentes, funesti carnifices absciderunt? Alter in vincula ducitur, alter insperatæ præficitur potestati, alius à summo culmine dignitatis excutitur. Quæ omnia si scire quisquam velit quàm varia sunt, & adsidua, arenarum numerum idem jam desipiens, & montium pondera scrutari poterit.

EXPLICIT LIB. XIV.

AMMIA-

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XV.

VTCVNQVE potuimus veritatem scrutari, quæque videre non licuit per ætatem, vel perplexè interrogando versatos in medio scire, narravimus ordine casuum exposito diversorum: residua quæ sequuturus aperiet textus, pro virium captu limatius absolvemus, nihil obtrectatores longi, ut putant, operis formidantes. Tunc enim laudanda est brevitas, cū moras rumpens intempestivas, nihil subtrahit cognitioni justorū. Nondū apud Noricum exuto penitus Gallo, Apodemius quoad vixerat igneus turbarū incentor, raptos ejus calceos vehens equorum permutatione veloci, ut nimietate cogendi quosdam extingueret, præcursorius index Mediolanum advenit: ingressusque regiam ante pedes projecit Constantii, velut spolia regis occisi Parthorum. & perlato nuncio repentino, docente rem insperatam & arduam ad sententiam totam facilitate completam, hi qui summam aulam tenebant, omni placendi studio in adulationem ex more collato, virtutem felicitatemq; Imperatoris extollebant in cœlum: cujus nutu, in modum gregariorum militum, licet diversis temporibus, duo exauctorati sunt principes, Veteranio nimirum & Gallus. Quo ille studio blanditiarum exquisito sublatus, immunemque se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimans, confestim à justitia declinavit ita intēperanter, ut æternitatē eam aliquoties assereret, & ipse dictādo scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret: quod dicentibus aliis, indignanter admodum ferre de-

enim ministri fuisse Galli ferocientis, perq; eos Domitianus discerptus credebatur, & Montius, & alii post eos acti in exitium præceps. Ad quos audiendos Arbora missus est, & Eusebius cubiculi tunc præpositus, ambo inconsideratæ jactantiæ, injusti pariter & cruenti: qui nulla perspicacitate, sine innocentium sontiumq; differentia, alios verberibus vel tormentis adflictos exulari pœna damnarunt, quosdam ad infimam trusere militiam, residuos capitalibus addixere suppliciis. Impletisque funerum bustis, reversi velut ovantes gesta retulerunt ad principem, erga hæc & similia palàm obstinatum & gravem. Vehementius hinc & deinde Constantius, quasi præscriptum fatorum ordinem convulsurus, recluso pectore patebat insidiantibus multis. unde rumorum aucupes subito extitere complures, honorum vertices ipsos ferinis morsibus adpetentes: posteaq; pauperes & divites indiscrete, non ut Cybiratæ illi Verrini tribunal unius legati lambentes, sed Reipub. membra totius per incidentia mala vexantes. Inter quos facile Paulus & Mercurius eminebant: hic origine Persa, ille natus in Dacia: notarius hic, ille minister triclinii rationalis. Et Paulo quidem, ut relatum est supra, Catenæ inditum est cognomentum, eo quòd in complicandis calumniarum nexibus erat indissolubilis, tetra venena serens, varieque disperdens: ut in colluctationibus calce tenere quidã solent artifices palæstritæ. Mercurius sollmeniorum appellatus Comes, quòd ut clàm mordax canis interno vitio summissus, agitans caudam epulis cœtibusq; se crebris inserens, si per quietem quisquã, ubi fusius natura vagatur, vidisse aliquid amico narrasset, id venenatis artibus coloratũ in pejus, patulis Imperatoris auribus infundebat: & ob hoc homo tanquam inexplicabili obnoxius culpæ, gravi mole criminis pulsabatur. Hæc augente vulgatius fama, tantũ aberat ut proderet quisquam visa nocturna, ut ægrè homines dormisse sese præsentibus faterẽtur

externis;

externis: mœrebantque docti quidam, quòd apud Atlanteos nati non essent, ubi memorãtur somnia non videri. quod unde eveniat, rerum scientissimis relinquamus. Inter has quæstionum suppliciorumque species diras, in Illyrico exoritur alia clades, ad multorum pericula ex verborum inanitate progressa. In convivio Africani Pannoniæ secundæ rectoris, apud Sirmium poculis amplioribus madefacti quidã, arbitrum adesse nullum existimantes, licenter imperium præsens ut molestissimum incusabant: è quibus alii optatam permutationem temporum adventare, veluti è præsagiis affirmabãt: nonnulli majorum auguria sibi portendi incogitabili dementia promittebant. E quorum numero Gaudentius, magnis in rebus mente præcipiti stolidus, rem ut seriam detulerat ad Rufinum, apparitionis præfecturæ prætorianæ tunc principem, ultimorum semper avidum hominem, & coalita pravitate famosum. qui confestim quasi pinnis elatus ad comitatum principis advolavit: eumque ad suspiciones hujusmodi mollem & penetrabilem ita acriter inflammavit, ut sine deliberatione ulla Africanus, & omnes letalis mensæ participes juberentur rapi sublimes. Quo facto delator funestus, vetita ex more humano validius cupiens, biennio id quod agebat, ut postularat, continuare præceptus est. Missus igitur ad eos corripiendos Teutomeres protector domesticus cum collega, onustos omnes catenis, ut mandatum est, perducebat. Sed ubi ventum est Aquilejam, Marinus ex-campiductore eo tempore vacans, autor perniciosi sermonis, & alioquin naturæ ferventis, in taberna relictus, dum parantur itineri necessaria, lateri cultrum casu repertum impegit, statimque extractis vitalibus interiit. Residui ducti Mediolanum, excruciatique tormentis, & confessi vi quæstionis, inter epulas petulanter se quædam loquutos, jussi sunt retineri pœnalibus claustris, sub absolutionis aliqua spe, licet incerta. Protectores verò pronunciati

vetere

vertere solum exilio, ut Marino iisdem consciis mori permisso, veniam Arbetione meruere precante. Re hoc modo finita, paulò pòst & Lentiensibus Alemannicis pagis indictũ est bellum, collimitia sæpe Romana latius irrumpentibus. ad quem procinctum Imperator egressus, in Rhetias camposq; venit Caninos: & digestis diu consiliis, id visum est honestum & utile omnibus, ut eò cum militis parte Arbetio Magister equitum, cum validiore exercitus manu relegens margines lacus Brigantiæ pergeret, protinus Barbaris congressuris. cujus loci figuram breviter, quantum ratio patitur, designabo. Inter montium celsorum amfractus impulsu immani Rhenus discurrens extenditur per Lepontios, perque deciduas cataractas inclinatione pernici funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio copiis aquarum propriis irruenti cursu simplici. Iamque adjutus nivibus liquatis ac solutis [illegible]que divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rhetus appellat, perque quadringenta & sexaginta stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore sylvarum squalentiũ inaccessum. (nisi quà vetus illa Romana virtus & sobria iter composuit latum,) Barbaris & natura locorum & cœli inclementia refragante. Hanc ergo paludem spumosis strependo verticibus amnis irrumpens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali intersecat libramento: & tanquam elementum perenni discordia separatum, nec aucto, nec imminuto agmine quod intulit, vocabulo & viribus absolvitur integris, nec contagia deinde ulla perpetiens, oceani gurgitibus intimatur. Quodque est impendio mirum, nec stagnum aquarum rapido transcursu movetur, nec limosa subluvie tardatur properans flumen, & confusum misceri non potest corpus: quod ni ita agi ipse doceret aspectus, nulla vi credebatur posse discerni. Sic Alphæus oriens in Arcadia, cupidine fontis Aretusæ captus, scindens

Ionium

Ionium mare, ut fabulæ ferunt, adusque amatæ confinia progreditur. * * * Arbetio qui adventus Barbarorum nunciarent non expectans dum adessent, licet sciret aspera orsa bellorum, in occultas delatus insidias, veluti immobilis malo repentino perculsus est. Interea visi è latebris hostes exiliunt, & sine aliqua intermissione quidquid offendi poterat, telorum genere multiplici configebant. nec enim resistere nostrorum quisquam potuit, nec aliud vitæ subsidium, nisi discessu sperare veloci. Quocirca vulneribus declinandis intenti, incomposito agmine milites huc & illuc dispalantes terga ferienda dederunt. Plerique tamen per angustas semitas sparsi, periculoque præsidio tenebrosæ noctis extracti, revoluta jam luce redintegratis viribus agmini quisque proprio sese consociavit. In quo casu ita tristi & inopino abundans numerus armatorum, & tribuni desiderati sunt decem. Ob quæ Alemanni sublatis animis ferocius incedentes, quotidie prope munimenta Romana, adimente matutina nebula lucem, strictis mucronibus discurrebant, frendendo minas tumidas intentantes. Egressique repente scutarii, cum objectu turmarum hostilium repercussi stetissent, omnes suos conspirantibus animis ciebant ad pugnam. Verùm cum plerosque recentis ærumnæ documenta terrerent, & in tuto fore residua credens hæreret Arbetio, tres simul exiluere tribuni, Arintheus agens vicem armaturarum rectoris, & Seniauchus qui equestrem turmam comitum tuebatur, & Bappo ducens promotos, cum commissis sibi à principe. Urgebat causa communis velut propria, vim cunctis arcentibus veterum exemplo accolarum fluminis: hostibusque superfusi non justo prælio, sed discursionibus prædatoriis, universos in fugam coegere fœdissimam, qui dispersi laxatis ordinibus, dumque elabi properant impediti, corpora nudantes intecta, gladiorum hastarumque densis ictibus truncabantur. multique cum equis interfecti, jacentes etiam tum

eorum dorsis videbantur innixi: quo viso omnes è castris effusi, qui prodire in prælium cum sociis ambigebant, cavendi inmemores proterebant barbaram plebem, nisi quos fuga exemerat morti, calcantes cadaverum strues, perfusi sanie peremptorum. Hocq; exitu prælio terminato, Imperator Mediolanũ ad hyberna ovans revertit & lætus. Exoritur jam hinc rebus adflictis haud dispari provinciarũ malo, calamitatum turbo novarum: extincturus omnia simul, ni fortuna moderatrix humanorum casuum, motum eventu celeri consummasset impẽdio formidatum. Cum diuturna incuria Galliæ cædes acerbas, rapinasque & incendia, Barbaris licenter grassantibus, nullo juvante perferrent, Silvanus pedestris militiæ rector iratus, & efficax ad hæc corrigenda, primum ipsis supervenit, Arbetione id maturari modis quibus poterat adigente, ut absenti æmulo, quem quietum supresse adhuc gravabatur, periculosæ molis onus impingeret. ** actuarius sarcinalium principis jumentorum, commendatitias ab eo petierat ad amicos, ut quasi familiaris ejusdem esset notissimus. Hoc impetrato, cum ille nihil suspicans simpliciter præstitisset, servabat epistolas, ut perniciosum aliquid in tempore moliretur. Memorato itaque duce Gallias ex Repub. discursante, Barbarosque propellente, jam sibi diffidentes & trepidantes, idem Dynamius inquietius agens, ut versutus & in fallendo exercitatus, fraudem comminiscitur impiam, subornatore & conscio, ut jactavere rumores incerti, Lampadio præfecto prætorio, & Eusebio ex-comite rei privatæ, cui cognomentum erat inditum Mattiocopæ, atque Aedesio ex-magistro memoriæ, quos ad consulatum, ut amicos junctissimos, idem curarat subrogari præfectus. & peniculo serie literarum absterfa, sola incolumi relicta subscriptione, alter multum à verò illo dissonans superscribitur textus: velut Silvano rogante verbis obliquis, oranteque amicos agentes intra

palatium

palatium, vel privatos, inter quos & Thuscus erat Albinus, aliique plures, ut se altiora cœptantem, & propediem solium principis aditurum juvarent. hanc fascem ad arbitrium figmenti commisit, vitam pulsaturus insontis. Dynamius præfectus est, ut hæc pro Imperatore scrutaretur. Hæc & similia cum astu texeret, consistorium solus ingressus intimum, captato tempore vincire sperans pervigilem salutis imperatoriæ custodem. lectaque in consistorio astu callido consarcinata materia, tribuni jussi sunt custodiri, & de provinciis duci privati, quorum epistolæ nomina designabant. Confestimque iniquitate rei percitus Malarichus Gentilium rector, collegis adhibitis strepebat immaniter, circumveniri homines dicatos imperio per factiones & dolos minime debere proclamans: petebatque ut ipse relictis obsidum loco necessitudinibus suis, Mallobaude armaturarum tribuno spondente quòd remearet velocius, juberetur ire ducturus Silvanum, aggredi nihil tale conatum, quale insidiatores acerrimi concitarunt: vel contra se paria promittente, Mallobaudem orabat properare permitti, hæc quæ ipse pollicitus est impleturum. Testabatur enim id se proculdubio scire, quòd si quis mitteretur externus, suopte ingenio Silvanus etiam nulla re perterrente timidior, composita fortè turbaret. Et quanquam utilia moneret & necessaria, ventis tamen loquebatur incassum. Namque Arbetione autore, Apodemius ad eum vocandum cum litteris mittitur, inimicus bonorum omnium diuturnus & gravis: qui incidens principi in Galliis, dissidens à mandatis conventis, quæ proficiscenti sunt data, nec viso Silvano, nec oblatis scriptis ut veniret admonito, remansit: adscitoque rationali, quasi proscripti jamque necandi magistri peditum, clientes & servos hostili tumore vexabat. Inter hæc tamen dum præsentia Silvani speratur, & Apodemius quieta perturbat, Dynamius ut argumento validiore impie structorum

assereret fidem, compositas litteras, his concinentes quas obtulerat principi per præfectum, ad tribunum miserat fabricæ Cremonensis, nomine Silvani & Malarichi, à quibus ut arcanorum conscius monebatur parare propere cuncta. Qui cum hæc legisset, hærens & ambigens diu quidnam id esset (nec enim meminerat secum aliquando super negotio ullo interiore, hos quorum litteras acceperat colloquutos) epistolas ipsas per bajulum qui portarat, juncto milite ad Malarichum misit, obsecrans ut doceret apertè quæ vellet, non ita perplexè: nec enim intellexisse firmabat, ut subagrestem & simplicem, quid significatum esset obscurius. Hæc Malarichus subito nactus, etiam tunc squalens & mœstus, suamque & popularis Silvani vicem graviter ingemiscens, adhibitis Francis, quorum ea tempestate in palatio multitudo florebat, erectius jam loquebatur: tumultuabaturque, factis insidiis, retectaque jam fallacia, per quam ex confesso salus eorum appetebatur. Hisque cognitis statuit Imperator, dispicientibus consistorianis & militaribus vniversis, in negotium præterinquiri. Cumque judices fastidissent, Florentius Nigriniani filius, agens tunc pro magistro officiorum, contemplans diligentius scripta, apicumque pristinorum reliquias quasdam reperiens, animadvertit, tum factum ex priore textu interpolato longe alium, quàm dictarat Silvanus, ex libidine consarcinatæ falsitatis adscriptum. Proinde fallaciarum nube discussa, Imperator doctus gesta relatione fideli, abrogata potestate, præfectum statui sub quæstione præcipit: sed absolutus est enixa conspiratione multorum. suspensus autem Eusebius ex-comite privatarum, se conscio hæc dixerat concitata. Ædesius enim nescisse quid actum sit pertinaci infitiatione contendens abiit innoxius: & ita finito negotio, omnes sunt absoluti, quos exhiberi delatio compulit criminis. Dynamius verò ut præclaris artibus illustratus, cum correctoris dignitate abiit, nec

non corrigere jussus est Thuscus reliquam principis creduli militiam. Agens inter hæc apud Agrippinam Silvanus, assiduisque suorum compertis nuntiis, quæ Apodemius in labem suarum ageret fortunarum, & sciens animum tenerum versabilis principis in dicta causa, timens ne absens & indemnatus perageretur reus, in difficultate positus maxima, barbaricæ se fidei committere cogitabat. Sed Laniogaiso vetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus, solum adfuisse morituro Constanti suprà scripsimus, docenteque Francos undè oriebatur interfecturos eum, aut accepto præmio prodituros, nihil tutum ex præsentibus ratus, in consilia cogebatur extrema: & sensim cum principiorum verticibus secretius collocutus, iisdemque magnitudine promissæ mercedis annisis, cultu purpureo draconum & vexillorum insignibus ad tempus abstracto, ad culmen imperiale surrexit. Dumque hæc aguntur in Galliis, ad occasum inclinato jam die, perfertur Mediolanum insperabilis nuntius, aperte Silvanum demonstrans, dum ex magisterio peditum altius nititur, sollicitato exercitu ad Augustum culmen evectũ. Hac mole casus inopini Constantio icto, quasi fulmine fati, primates consilio secunda vigilia convocato properarunt omnes in regiam. Cumque nulli ad eligendum quid agi deberet, mens suppetere posset aut lingua, submissis verbis perstringebatur Vrsicini mentio, ut consiliis rei bellicæ præstantissimi, frustraque gravi injuria lacessiti. & per admissionum magistrum, qui mos est honoratior, accito eodem, ingresso consistorium offertur purpura, multo quam antea placidius. atque ita ante principis pedes supplicem statuerunt .... omnium primus extero ritu & regio more instituit adorari, cum semper antea ad similitudinem judicum, salutatos principes legerimus. Ita is qui paulo antea cum insectatione malevola, Orientis vorago, invadendæque summæ rei per filios adfectator compellabatur: tunc dux prudentissi-

dentissimus & Constantini Magni fuerat commilito, solusque ad extinguendum probis quidem, sed insidiosis rationibus petebatur. Diligens enim opera navabatur Silvanum extingui, ut fortissimum perduellem: aut si secus accidisset, Vrsicinum exulceratum jam penitus aboleri, ne superesset scrupulus impendio formidandus. Igitur cum de profectione celeranda disponeretur, propulsationem objectorum criminum eundem ducem parantem, prægressus oratione leni prohibet Imperator, non id esse memorans tempus, ut controversa defensio causæ susciperetur, cum vicissim restitui in pristinam concordiam partes necessitas subigeret urgentiũ rerum, antequam cresceret mollienda. Habita igitur deliberatione multiplici, potissimũ tractabatur, quo commento Silvanus gesta etjamtum Imperatorem ignorare existimaret; probabili argumento ad firmandam fidem reperto, monetur honorificis scriptis, ut accepto Vrsicino successore, cum potestate rediret intacta. Post hæc ita digesta protinus jubetur exire tribunus: protectoribus domesticis decem, ut postularat, ad juvãdas necessitates publicas... conjunctis. inter quos ego quoq; eram cũ Veriano collega, residui omnes propinqui & familiares. Iamq; eum egressum solũ, de se metu quisq; per longa spatia deducebat. Et quanquã ut bestiarii objiceremur intractabilibus feris, perpendentes tamen hoc bonũ habere tristia præcedentia, quòd in locis suis secunda substituunt, mirabamur illam sententiam Tullianã, ex internis veritatis ipsius adytis promulgatam, quæ est talis: *Et quanquam optatissimum est perpetim fortunam quàm florentissimam permanere, illa tamen qualitas vitæ non tantum habet sensum, quantum cum ex sævis & perditis rebus ad meliorem statum fortuna revocatur*. Festinamus itaq; itineribus magnis, ut ambitiosus magister armorum, ante allapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorẽ, in suspectis finibus appareret. Verùm cursim nos properantes erratica quædam antevolans prodiderat fama: & Agrippinam

pinam

pinam ingressi invenimus cuncta nostris conatibus altiora. Namq; convena undiq; multitudine trepide cœpta fundāte, coactisq; copiis multis, pro statu rei præsentis id aptius videbatur, ut ad Imperatoris novelli, per ludibriosa auspicia virium accessus firmantis, sensum ac voluntatem dux flebilis verteretur: quo variis assentandi figmentis in mollius urgente securitate, nihil metuens hostile deciperetur. Cujus rei finis arduus videbatur. Erat enim cautius observandum, ut appetitus oportunitati obtemperarent, nec præcurrentes eam, nec deserentes: qui si eluxissent intempestive, constabat nos omnes sub elogio uno morte mulctandos. susceptus tamen idem dux leniter, adactusque, inclinante negotio ipso cervices, adorare sollemniter anhelantem celsius purpuram, ut spectabilis colebatur, & intimus facilitate aditus, honoreque mensæ regalis adeo antepositus aliis, ut jam secretius de rerum summa consultaretur. Aegrè ferebat Silvanus ad consulatum potestatesque sublimes elatis indignis, se & Ursicinum solos, post exudatos magnos pro Rep. labores & crebros, ita fuisse despectos, ut ipse quidem per quæstiones familiarium sub disceptatione ignobili crudeliter agitatus, commisisse in majestatem arcesseretur: alter verò ab Oriente raptus, odiis inimicorum adduceretur. & hoc assidue clàm querebantur & palàm. Terrebant nos tamen cum dicerentur hæc & similia, circumfrementia undiq; murmura causantis inopiā militis, & rapida celeritate ardentis angustias Alpiū perrumpere Cottiarum. In hoc æstu mentis ancipiti, ad effectum tendens consilium occulta scrutabamur indagine: federatq; tandem, mutatis præ timore sæpe sententiis, ut quæsitis magna industria cautis spei ministris, obstricto religionum consecratione colloquio, Braceati sollicitarentur atque Cornuti, fluxioris fidei, & ubertate mercedis ad momentum omne versabiles. Firmato itaque negotio, per sequestres quosdam gregarios obscuritate ipsa ad id patrandum

dum idoneos, præmiorum expectatione accensos, solis ortu jam rutilo subitus armatorum globus erumpit; atque, ut solet in dubiis rebus audentior, cæsis custodibus regia penetrata Silvanum extractum ædicula, quò exanimatus confugerat, ad conventiculum ritus Christiani tendentem, densis gladiorum ictibus trucidant. ita dux haud exiliũ meritorum hoc genere oppetit mortis, metu calumniarum, quibus factione iniquorum irretitus est absens, ut tueri possit salutem ad præsidia progressus extrema. Licet enim ob tempestivam illam cum armaturis proditionem ante Mursense præliũ, obligatum gratia retineret Constantiũ, ut dubium tamen & mutabilem verebatur: licet patris quoque Bonitii prætenderet fortia facta, Franci quidem, sed pro Constantini partibus in bello civili acriter contra Licinianos sæpe versati. Evenerat autem antequam hujusmodi aliquid agitaretur in Galliis, ut Romæ in Circo maximo populus, incertum ratione quadam percitus an præsagio, *Silvanus devictus est*, magnis vocibus exclamaret. Igitur Silvano Agrippinæ, ut relatum est, interfecto, inæstimabili gaudio re cognita, princeps insolentia coalitus & tumore, hoc quoque felicitatis suæ prosperis cursibus adsignabat: eo more, quo semper oderat fortiter facientes, ut quondam Domitianus, superare tamen quacunque arte contraria cupiebat. Tantumque abfuit laudare industrie gesta, ut etiam quædam scriberet de Gallicanis intercepta thesauris, quos nemo attigerat. Idque scrutari jusserat artius, interrogato Remigio etiamtum rationario apparitionis armorum magistri: cui multo postea Valentiniani temporibus laqueus vitam in causa Tripolitanæ legationis rupit. Post quæ ita completa, Constantius ut jam cœlo contiguus, casibusque imperaturus humanis, magniloquentia fastuque sufflabatur adulatorum: quos augebat ipse, spernendo projiciendoque id genus parum callentes. Ut Crœsum legimus ideo regno suo Solonem expulisse præci-

pitem

pitem, quia blandiri nesciebat: Et Dionysium intentasse poëtæ Philoxeno mortem, cum eum recitantem proprios versus absurdos & inconcinnos, laudantibus cunctis, solus audiret immobilis. quæ res perniciosa vitiorum est altrix. Ea demum enim laus grata esse potestati debet excelsæ, cum interdum & vituperationi secus gestorum pateat locus. Iamque post securitatem quæstiones agitabantur ex more, & vinculis catenisque plures ut noxii plectebantur. Exurgebat enim efferuens lætitia Paulus, tartareus ille delator, ad venenatas artes suas licentius exercendas: & inquirentibus in negotium consistorianis atque militaribus, ut præceptum est, Proculus admovetur eculeo, Silvani domesticus, homo gracilis & morbosus, metuentibus cunctis, ne vi nimia tormentorum levi corpore fatigato, reos atrocium criminum promiscue citari faceret multos; verum contra quàm speratum est contigit. Memor enim somnii, quo vetitus erat per quietem, ut ipse firmavit, pulsare quenquam insontem, usque ad confinia mortis vexatus, nec nominavit, nec prodidit aliquem: sed adserebat factum Silvani constanter, id eum cogitasse quod iniit, non cupiditate, sed necessitate compulsum, argumento evidenti demonstrans. Causam enim probabilem ponebat in medio, multorum testimoniis claram, quòd die quinto antequam infulas susciperet principatus, donatum stipendio militem Constantii nomine adloquutus est, fortis esset & fidus. Vnde apparebat, quòd si præsumere fortunæ superioris insignia conaretur, auri tam grave pondus expenderet ut suum. Post hunc damnatorum sorte Pœmenius raptus ad supplicium interiit: qui (ut suprà retulimus) cum Treviri civitatem Cæsari clausissent Decentio, ad defendendam plebem electus est. Tum Asclepiodorus, & Luto, & Maudio Comites interempti sunt, aliique plures. Hæc & similia perplexo temporis obstinatione scrutante, dum has exitiorum communium

clades suscitat turbo feralis, Vrbem æternam Leontius regens, multa spectati judicis documenta præcipiebat, in audiendo celer, in disceptando justissimus, natura benevolus, licet autoritatis causa servandæ acer quibusdam videbatur, & inclinatior ad amandum. Prima igitur ars seditionis in eum concitandæ vilissima fuit & levis. Philoromum enim aurigam rapi præceptum, sequuta plebs omnis velut defensura proprium pignus, terribili impetu præfectum incessebat ut timidum: sed ille stabilis & erectus immissis apparitoribus, correptos aliquot vexatosque tormentis, nec strepente ullo nec obsistente, insulari pœna mulctavit. Diebusque paucis sequutis cum itidem plebs excita calore quo consuevit, vini causando inopiam, ad Septizonium convenisset, celebrem locum, ubi operis ambitiosi Nymphæum Marcus condidit Imperator: illuc de industria pergens præfectus, ab omni toga apparitioneque, rogabatur enixius, ne in multitudinem se arrogantem immitteret & minacem, ex commotione pristina sævientem: difficilisque ad pavorem recta tetendit, adeo ut eum obsequentium pars desereret, licet in periculum festinantem abruptum. Insidens itaque vehiculo, cum speciosa fiducia contuebatur acribus oculis tumultuantium undique cuneorum veluti serpentium vultus, perpessusque multa dici probrosa, agnitum quendam inter alios eminentem, vasti corporis, rutilique capilli, interrogavit an ipse esset Petrus Valvomeres, ut audierat, cognomento: eumq; cum esse sono respondisset objurgatorio, ut seditiosorum antesignanum olim sibi compertum, reclamantibus multis, post terga manibus vinctis suspendi præcepit. Quo viso sublimi, tribuliumque adjumentum nequidquam implorante, vulgus omne paulò antè consertum, per varia urbis membra diffusum ita evanuit, ut turbarum acerrimus concitor, tanquam in judiciali secreto exaratis lateribus ad Picenum ejiceretur: ubi postea ausus eripere virginis non obscuræ

pudorem,

pudorem, Patruini consularis sententia supplicio ob id capitali addictus. Hoc administrante Leontio, Liberius Christianæ legis antistes, à Constantio ad comitatum mitti præceptus est, tanquam Imperatoriis jussis & plurimorum sui consortium decretis obsistens, in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores adsidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) removit à sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quævè augurales portenderent alites, scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. super his intendebantur ei alia quoque à proposito legis abhorrentia, cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali, paria sentiēs cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur, nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpe exclamans; apertè scilicet recalcitrans Imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen autoritate quoque, qua potiores æternæ Vrbis episcopi, firmari desiderio nitebatur ardenti: quo non impetrato, Liberius ægre populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate noctis medio potuit asportari. Et hæc quidem Romæ, ut ostendit textus superior, agebantur. Constantium verò exagitabant assidui nuntii, deploratas jam Gallias indicantes, nullo renitente ad internecionem barbaris vastantibus universa: æstuansque diu qua vi propulsaret erumnas, ipse in Italia residens, ut cupiebat (periculosum enim existimabat se in partem contrudere longe dimotam) reperit tandem consilium rectum: & Iulianum patruelem fratrem, haud ita dudum ab Achaja contractum accitu, etjam tum palliatum, in societatem imperii adsciscere cogitabat. Id ubi urgente malorum impendentium mole est confes-

confessus proximis, succumbere tot necessitatibus tamque crebris unum se, quod nunquam fecerat, aperte demonstrans: illi in adsentationem nimiam eruditi infatuabant hominem, nihil esse ita asperum dictitantes, quod præpotens ejus virtus, fortunaq; tam vicina sideribus, non superaret ex more. Addebantq;, noxarum conscientia stimulante complures, deinceps caveri debere Cæsaris nomen, replicantes gesta sub Gallo. Queis adnitentibus obstinate, opponebat se sola regina, incertum migrationem ad longinqua pertimescens, an pro nativa prudentia consulens in commune, omnibusque memorans anteponi debere propinquum. Post multaque per deliberationes ambiguas acti-tata, stetit fixa sententia: abjectisque disputationibus irritis, ad imperium placuit Iulianum adsumere. Cum venisset accitus prædicto die, advocato omni quod aderat commilitio, tribunali ad altiorem suggestum erecto, quod aquilæ circumdederunt & signa, Augustus inscendens, eumque manu retinens dextera, hæc sermone placido peroravit. *ADSISTIMUS apud vos optimi Reip. defensores, caussa communi uno penè omnium spiritu vindicanda, quam acturus tanquam apud æquos judices succinctius edocebo. Post interitum rebellium tyrannorum, quos ad hæc tendanda quæ moverunt rabies egit & furor, velut inpiis eorum manibus Romano sanguine parentantes, insultant Barbari Gallias rupta limitum pace, hac animati fiducia, quòd nos per disjunctissimas terras ardua necessitates adstringunt. Huic igitur malo ultra opposita jam proserpenti, dum patitur tempus si occurrerit nostri vestriq; consulti suffragium, & colla superbarum gentium detumescent, & imperii fines erunt intacti. Restat ut rerum spem, quam gero, secundo roboretis effectu. Iulianum hunc fratrem meum patruelem, ut nostis, verecundia, qua nobis ita ut necessitudine charus est, recte spectatum, jamq; elucentis industria juvenem, in Cæsaris adhibere potestatem exopto, cœptis si videntur utilia etjam vestra concessione firmandis.* Dicere super his plura conantem interpellans

pellans concio lenius prohibebat, arbitrium summi numinis id esse, non mentis humanæ: velut præscia venturi prædicans. Stansque Imperator immobilis, dum silerent, residua fidentius explicavit. *Quia igitur vestrum quoque favorem adesse fremitus indicat lætus, adulescens vigoris tranquilli, cujus temperati mores imitandi sunt potius, quàm prædicandi, ad honorem prosperatum exurgat: cujus præclaram indolem bonis artibus institutam hoc ipso plene videor exposuisse, quòd elegi. Ego eum præsente nutu Dei cælestis amictu principali velabo.* Dixit: moxque indutum avita purpura Iulianum, & Cæsarem cum exercitus gaudio declaratum, his alloquitur contractiore vultu submœstum. *Recepisti primævus originis tuæ splendidum florem, amantissime mihi omnium frater: aucta gloria mea confiteor, qui justius in deferenda superiori potestate nobilitati mihi propinquæ, quàm ipsa potestate videor esse sublimis. Adesto igitur laborum, periculorumque particeps, & tutelam ministerii suscipe Galliarum, omni beneficentia partes levaturus adflictas: & si hostibus congredi sit necesse, fixo gradu consiste inter signiferos ipsos, audendi in tempore consideratus hortator, pugnantes accendens præeundo cautissime, turbatosque subsidiis fulciens, modeste increpans desides, verissimus testis adfuturus industriis & ignavis. Proin urgente rei magnitudine, perge vir fortis, ducturus viros itidem fortes. aderimus nobis vicissim amoris robusta constantia, militabimus simul, unà orbem pacatum, Deus modo velit quod oramus, pari moderatione pietateque recturi. Mecum ubique videberis præsens, & ego tibi quodcunque acturo non deero. ad summa mihi propera sociis omnium votis, velut assignatam tibi ab ipsa Rep. stationem cura pervigili defensurus.* Nemo post hæc finita reticuit: sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidētes, (quod est prosperitatis indicium plenum: nam contrà cum hastis clypei feriuntur, iræ documentum est & doloris.) immane quo quantoque gaudio præter paucos Augusti probavere judicium: Cæsaremque admiratione digna suscipiebant, imperatorii muricis fulgore flagrantem. cujus oculos cum venustate terribiles,

dentissimus & Constantini Magni fuerat commilito, solusque ad extinguendum probis quidem, sed insidiosis rationibus petebatur. Diligens enim opera navabatur Silvanum extingui, ut fortissimum perduellem: aut si secus accidisset, Vrsicinum exulceratum jam penitus aboleri, ne superesset scrupulus impendio formidandus. Igitur cum de profectione celeranda disponeretur, propulsationem objectorum criminum eundem ducem parantem, prægressus oratione leni prohibet Imperator, non id esse memorans tempus, ut controversa defensio causæ susciperetur, cum vicissim restitui in pristinam concordiam partes necessitas subigeret urgentiũ rerum, antequam cresceret mollienda. Habita igitur deliberatione multiplici, potissimũ tractabatur, quo commento Silvanus gesta etjamtum Imperatorem ignorare existimaret; probabili argumento ad firmandam fidem reperto, monetur honorificis scriptis, ut accepto Vrsicino successore, cum potestate rediret intacta. Post hæc ita digesta protinus jubetur exire tribunus: protectoribus domesticis decem, ut postularat, ad juvãdas necessitates publicas... conjunctis. inter quos ego quoq; eram cũ Veriano collega, residui omnes propinqui & familiares. Iamq; eum egressum solũ, de se metu quisq; per longa spatia deducebat. Et quanquã ut bestiarii objiceremur intractabilibus feris, perpendentes tamen hoc bonũ habere tristia præcedentia, quòd in locis suis secunda substituunt, mirabamur illam sententiam Tullianã, ex internis veritatis ipsius adytis promulgatam, quæ est talis: *Et quanquam optatissimum est perpetim fortunam quàm florentissimam permanere, illa tamen qualitas vitæ non tantum habet sensum, quantum cum ex sævis & perditis rebus ad meliorem statum fortuna revocatur.* Festinamus itaq; itineribus magnis, ut ambitiosus magister armorum, ante allapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorẽ, in suspectis finibus appareret. Verùm cursim nos properantes erratica quædam antevolans prodiderat fama: & Agrippinam

pinam ingressi invenimus cuncta nostris conatibus altiora. Namq; convena undiq; multitudine trepide cœpta fundãte, coactisq; copiis multis, pro statu rei præsentis id aptius videbatur, ut ad Imperatoris novelli, per ludibriosa auspicia virium accessus firmantis, sensum ac voluntatem dux flebilis verteretur: quo variis assentandi figmentis in mollius urgente securitate, nihil metuens hostile deciperetur. Cujus rei finis arduus videbatur. Erat enim cautius observandum, ut appetitus oportunitati obtemperarent, nec præcurrentes eam, nec deserentes: qui si eluxissent intempestive, constabat nos omnes sub elogio uno morte mulctandos. susceptus tamen idem dux leniter, adactusque, inclinante negotio ipso cervices, adorare sollemniter anhelantem celsius purpuram, ut spectabilis colebatur, & intimus facilitate aditus, honoreque mensæ regalis adeo antepositus aliis, ut jam secretius de rerum summa consultaretur. Aegrè ferebat Silvanus ad consulatum potestatesque sublimes elatis indignis, se & Vrsicinum solos, post exudatos magnos pro Rep. labores & crebros, ita fuisse despectos, ut ipse quidem per quæstiones familiarium sub disceptatione ignobili crudeliter agitatus, commisisse in majestatem arcesseretur: alter verò ab Oriente raptus, odiis inimicorum adduceretur. & hoc assidue clàm querebantur & palàm. Terrebant nos tamen cum dicerentur hæc & similia, circumfrenientia undiq; murmura causantis inopiã militis, & rapida celeritate ardentis angustias Alpiũ perrumpere Cottiarum. In hoc æstu mentis ancipiti, ad effectum tendens consilium occulta scrutabamur indagine: sederatq; tandem, mutatis præ timore sæpe sententiis, ut quæsitis magna industria cautis spei ministris, obstricto religionum consecratione colloquio, Braccati sollicitarentur atque Cornuti, fluxioris fidei, & ubertate mercedis ad momentum omne versabiles. Firmato itaque negotio, per sequestres quosdam gregarios obscuritate ipsa ad id patran-

dum

dum idoneos, præmiorum expectatione accensos, solis ortu jam rutilo subitus armatorum globus erumpit: atque, ut solet in dubiis rebus audentior, cæsis custodibus regia penetrata Silvanum extractum ædicula, quò exanimatus confugerat, ad conventiculum ritus Christiani tendentem, densis gladiorum ictibus trucidant. ita dux haud exiliũ meritorum hoc genere oppetit mortis, metu calumniarum, quibus factione iniquorum irretitus est absens, ut tueri possit salutem ad præsidia progressus extrema. Licet enim ob tempestivam illam cum armaturis proditionem ante Mursense præliũ, obligatum gratia retineret Constantiũ, ut dubium tamen & mutabilem verebatur: licet patris quoque Bonitii prætenderet fortia facta, Franci quidem, sed pro Constantini partibus in bello civili acriter contra Licinianos sæpe versati. Evenerat autem antequam hujusmodi aliquid agitaretur in Galliis, ut Romæ in Circo maximo populus, incertum ratione quadam percitus an præsagio, *Silvanus devictus est*, magnis vocibus exclamaret. Igitur Silvano Agrippinæ, ut relatum est, interfecto, inæstimabili gaudio re cognita, princeps insolentia coalitus & tumore, hoc quoque felicitatis suæ prosperis cursibus adsignabat: eo more, quo semper oderat fortiter facientes, ut quondam Domitianus, superare tamen quacunque arte contraria cupiebat. Tantumque abfuit laudare industrie gesta, ut etiam quædam scriberet de Gallicanis intercepta thesauris, quos nemo attigerat. Idque scrutari jusserat artius, interrogato Remigio etjamtum rationario apparitionis armorum magistri: cui multo postea Valentiniani temporibus laqueus vitam in causa Tripolitanæ legationis rupit. Post quæ ita completa, Constantius ut jam coelo contiguus, casibusque imperaturus humanis, magniloquentia fastuque sufflabatur adulatorum: quos augebat ipse, spernendo projiciendoque id genus parum callentes. Vt Croesum legimus ideo regno suo Solonem expulisse præci-

pitem

pitem, quia blandiri nesciebat: Et Dionysium intentasse poëtæ Philoxeno mortem, cum eum recitantem proprios versus absurdos & inconcinnos, laudantibus cunctis, solus audiret immobilis. quæ res perniciosa vitiorum est altrix. Ea demum enim laus grata esse potestati debet excelsæ, cum interdum & vituperationi secus gestorum pateat locus. Iamque post securitatem quæstiones agitabantur ex more, & vinculis catenisque plures ut noxii plectebantur. Exurgebat enim efferuens lætitia Paulus, tartareus ille delator, ad venenatas artes suas licentius exercendas: & inquirentibus in negotium consistorianis atque militaribus, ut præceptum est, Proculus admovetur eculeo, Silvani domesticus, homo gracilis & morbosus, metuentibus cunctis, ne vi nimia tormentorum levi corpore fatigato, reos atrocium criminum promiscue citari faceret multos; verum contra quàm speratum est contigit. Memor enim somnii, quo vetitus erat per quietem, ut ipse firmavit, pulsare quenquam insontem, usque ad confinia mortis vexatus, nec nominavit, nec prodidit aliquem: sed adserebat factum Silvani constanter, id eum cogitasse quod iniit, non cupiditate, sed necessitate compulsum, argumento evidenti demonstrans. Causam enim probabilem ponebat in medio, multorum testimoniis claram, quòd die quinto antequam infulas susciperet principatus, donatum stipendio militem Constantii nomine adloquutus est, fortis esset & fidus. Vnde apparebat, quòd si præsumere fortunæ superioris insignia conaretur, auri tam grave pondus expenderet ut suum. Post hunc damnatorum sorte Pœmenius raptus ad supplicium interiit: qui (ut suprà retulimus) cum Treviri civitatem Cæsari clausissent Decentio, ad defendendam plebem electus est. Tum Asclepiodorus, & Luto, & Maudio Comites interempti sunt, aliique plures. Hæc & similia perplexe temporis obstinatione scrutante, dum has exitiorum communium

clades suscitat turbo feralis, Urbem æternam Leontius regens, multa spectati judicis documenta præcipiebat, in audiendo celer, in disceptando justissimus, natura benevolus, licet autoritatis causa servandæ acer quibusdam videbatur, & inclinatior ad amandum. Prima igitur ars seditionis in eum concitandæ vilissima fuit & levis. Philoromum enim aurigam rapi præceptum, sequuta plebs omnis velut defensura proprium pignus, terribili impetu præfectum incessebat ut timidum: sed ille stabilis & erectus immissis apparitoribus, correptos aliquot vexatosque tormentis, nec strepente ullo nec obsistente, insulari pœna mulctavit. Diebusque paucis sequutis cum itidem plebs excita calore quo consuevit, vini causando inopiam, ad Septizonium convenisset, celebrem locum, ubi operis ambitiosi Nymphæum Marcus condidit Imperator: illuc de industria pergens præfectus, ab omni toga apparitioneque, rogabatur enixius, ne in multitudinem se arrogantem immitteret & minacem, ex commotione pristina sævientem: difficilisque ad pavorem recta tetendit, adeo ut eum obsequentium pars desereret, licet in periculum festinantem abruptum. Insidens itaque vehiculo, cum speciosa fiducia contuebatur acribus oculis tumultuantium undique cuneorum veluti serpentium vultus, perpessusque multa dici probrosa, agnitum quendam inter alios eminentem, vasti corporis, rutilique capilli, interrogavit an ipse esset Petrus Valvomeres, ut audierat, cognomento: cumq; cum esse sono respondisset objurgatorio, ut seditiosorum antesignanum olim sibi compertum, reclamantibus multis, post terga manibus vinctis suspendi præcepit. Quo viso sublimi, tribuliumque adjumentum nequidquam implorante, vulgus omne paulò antè consertum, per varia urbis membra diffusum ita evanuit, ut turbarum acerrimus concitor, tanquam in judiciali secreto exaratis lateribus ad Picenum ejiceretur: ubi postea ausus eripere virginis non obscuræ

pudorem,

pudorem, Patruini consularis sententia supplicio ob id capitali addictus. Hoc administrante Leontio, Liberius Christianæ legis antistes, à Constantio ad comitatum mitti præceptus est, tanquam Imperatoriis jussis & plurimorum sui consortium decretis obsistens, in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores adsidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) removit à sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quævè augurales portenderent alites, scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. super his intendebantur ei alia quoque à proposito legis abhorrentia, cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali, paria sentiẽs cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur, nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpe exclamans; apertè scilicet recalcitrans Imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen autoritate quoque, qua potiores æternæ Vrbis episcopi, firmari desiderio nitebatur ardenti: quo non impetrato, Liberius ægre populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate noctis medio potuit asportari. Et hæc quidem Romæ, ut ostendit textus superior, agebantur. Constantium verò exagitabant assidui nuntii, deploratas jam Gallias indicantes, nullo renitente ad internecionem barbaris vastantibus universa: æstuansque diu qua vi propulsaret erumnas, ipse in Italia residens, ut cupiebat (periculosum enim existimabat se in partem contrudere longe dimotam) reperit tandem consilium rectum: & Iulianum patruelem fratrem, haud ita dudum ab Achaja contractum accitu, etjam tum palliatum, in societatem imperii adsciscere cogitabat. Id ubi urgente malorum impendentium mole est

confessus proximis, succumbere tot necessitatibus tamque crebris unum se, quod nunquam fecerat, aperte demonstrans: illi in adsentationem nimiam eruditi infatuabant hominem, nihil esse ita asperum dictitantes, quod præpotens ejus virtus, fortunaq; tam vicina sideribus, non superaret ex more. Addebantq;, noxarum conscientia stimulante complures, deinceps caveri debere Cæsaris nomen, replicantes gesta sub Gallo. Queis adnitentibus obstinate, opponebat se sola regina, incertum migrationem ad longinqua pertimescens, an pro nativa prudentia consulens in commune, omnibusque memorans anteponi debere propinquum. Post multaque per deliberationes ambiguas actitata, stetit fixa sententia: abjectisque disputationibus irritis, ad imperium placuit Iulianum adsumere. Cum venisset accitus prædicto die, advocato omni quod aderat commilitio, tribunali ad altiorem suggestum erecto, quod aquilæ circumdederunt & signa, Augustus inscendens, eumque manu retinens dextera, hæc sermone placido peroravit. *ADSISTIMVS apud vos optimi Reip. defensores, causa communi uno penè omnium spiritu vindicanda, quam acturus tanquam apud æquos judices succinctius edocebo. Post interitum rebellium tyrannorum, quos ad hæc tendanda quæ moverunt rabies egit & furor, velut inpiis eorum manibus Romano sanguine parentantes, insultant Barbari Gallias rupta limitum pace, hac animati fiducia, quòd nos per disjunctissimas terras ardua necessitates adstringunt. Huic igitur malo ultra opposita jam proserpenti, dum patitur tempus si occurrerit nostri vestriq; consulti suffragium, & colla superbarum gentium detumescent, & imperii fines erunt intacti. Restat ut rerum spem, quam gero, secundo roboretis effectu. Iulianum hunc fratrem meum patruelem, ut nostis, verecundia, qua nobis ita ut necessitudine charus est, recte spectatum, jamq; elucentis industria juvenem, in Cæsaris adhibere potestatem exopto, cœptis si videntur utilia etjam vestra concessione firmandis.* Dicere super his plura conantem interpellans

pellans concio lenius prohibebat, arbitrium summi numinis id esse, non mentis humanæ: velut præscia venturi prædicans. Stansque Imperator immobilis, dum silerent, residua fidentius explicavit. *Quia igitur vestrum quoque favorem adesse fremitus indicat lætus, adulescens vigoris tranquilli, cujus temperati mores imitandi sunt potius, quàm prædicandi, ad honorem prosperatum exurgat: cujus præclaram indolem bonis artibus institutam hoc ipso plene videor exposuisse, quòd elegi. Ego eum præsente nutu Dei cælestis amictu principali velabo.* Dixit: moxque indutum avita purpura Iulianum, & Cæsarem cum exercitus gaudio declaratum, his alloquitur contractiore vultu submœstum. *Recepisti primævus originis tuæ splendidum florem, amantissime mihi omnium frater: aucta gloria mea confiteor, qui justius in deferenda superiori potestate nobilitati mihi propinqua, quàm ipsa potestate videor esse sublimis. Adesto igitur laborum, periculorumque particeps, & tutelam ministerii suscipe Galliarum, omni beneficentia partes levaturus adflictas: & si hostibus congredi sit necesse, fixo gradu consiste inter signiferos ipsos, audendi in tempore consideratus hortator, pugnantes accendens praeundo cautissime, turbatosque subsidiis fulciens, modeste increpans desides, verissimus testis adfuturus industriis & ignavis. Proin urgente rei magnitudine, perge vir fortis, ducturus viros itidem fortes. aderimus nobis vicissim amoris robusta constantia, militabimus simul, unà orbem pacatum, Deus modo velit quod oramus, pari moderatione pietateque recturi. Mecum ubique videberis præsens, & ego tibi quodcunque acturo non deero. ad summa mihi propera sociis omnium votis, velut assignatam tibi ab ipsa Rep. stationem cura pervigili defensurus.* Nemo post hæc finita reticuit: sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidẽtes, (quod est prosperitatis indicium plenum: nam contrà cum hastis clypei feriuntur, iræ documentum est & doloris.) immane quo quantoque gaudio præter paucos Augusti probavere judicium: Cæsaremque admiratione digna suscipiebant, imperatorii muricis fulgore flagrantem. cujus oculos cum venustate terribiles,

vultumque excitatius gratum, multum diuque contuentes, qui futurus sit colligebant, velut scrutatis veteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum interna. Eumque ut potiori reverentia servaretur, nec supra modum laudabant, nec infra quam decebat: atque ideo censorum voces sunt æstimatæ, non militum. Susceptus denique ad consessum vehiculi, receptusque in regiam, hunc versum ex Homerico carmine susurrabat,

Ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

Hæc die octavo Iduum Novemb. gesta sunt, cum Arbetionem consulem annus haberet & Lollianum. Deinde diebus paucis, Helena virgine Constantii sorore eidem Cæsari conjugali fœdere copulata, paratisque universis, quæ maturitas proficiscendi poscebat, comitatu parvo suscepto, Kal. Decembribus egressus est: deductusque ab Augusto adusque locum duabus columnis insignem, qui Laumellum interjacet & Ticinum, itineribus rectis Taurinos pervenit. ubi nuncio percellitur gravi, qui nuper in comitatum Augusti perlatus, de industria silebatur, ne parata diffluerent. Indicabat autem, Coloniam Agrippinam, ampli nominis urbem in secunda Germania, pertinaci Barbarorum obsidione reseratam, & magnis viribus deletam. Quo mœrore perculsus, velut primo adventantium malorum auspicio, murmurans querulis vocibus sæpe audiebatur: nihil se plus adsecutum, quàm ut occupatior interiret. Cumque Viennam venisset, ingredientem optatum quidem & impetrabilem, honorifice susceptura omnis ætas concurrebat & dignitas: proculque visum plebs universa cum vicinitate finitima, Imperatorem clementem appellans & faustum, prævia consonis laudibus celebrabat, avidius pompam regiam in principe legitimo cernens: communiumque remedium ærumnarum in ejus locabat adventu, salutarem quendam Genium adfulsisse conclamatis negotiis arbitrata. Tunc anus quædam orbata lumi-

ta luminibus, cum percontando qui nam esset ingressus, Iulianum Cæsarem comperisset, exclamavit, hunc deorū templa reparaturum. Proinde, quoniam (ut Mantuanus vates prædixit excelsus) majus opus moveo, majorq; mihi rerum nascitur ordo, Galliarū tractus & situm ostendere puto nunc tempestivum, ne inter procinctus ardentes præliorumq; varios casus ignota quibusdam expediens, imitari videar desides nauticos, adtrita lintea cum rudentibus, quæ licuit parari securius, inter fluctus resarcire coactos & tempestates. Ambigentes super origine prima Gallorum scriptores veteres, notitiam reliquere negotii semiplenam: sed postea Timagenes & diligentia Græcus & lingua, quæ diu sunt ignorata, collegit ex multiplicibus libris: cujus fidem secuti obscuritate dimota, eadem distincte docebimus & aperte. Aborigines primos in his regionibus quidam visos esse firmarunt, Celtas nomine regis amabilis, & matris ejus vocabulo Galatas dictos: ita enim Gallos sermo Græcus appellat. alii *Dorienses*, antiquiorem sequutos Herculem, oceani locos inhabitasse confines. *Drasidæ* memorant revera fuisse populi partem indigenam: sed alios quoque ab insulis extimis confluxisse & tractibus transrhenanis, crebritate bellorum, & alluvione fervidi maris sedibus suis expulsos. Ajunt quidam, paucos post excidium Trojæ, fugitantes Græcos ubique dispersos, loca hæc occupasse, tunc vacua. Regionum autem incolæ id magis omnibus adseverant, quod etjam nos legimus in monumentis eorum incisum, Amphitrutonis filium Herculem ad Geryonis & Taurisci sævorum tyrannorum perniciem festinasse, quorum alter Hispanias, alter Gallias infestabat: superatisque ambobus coisse cum generosis fœminis, suscepisseque liberos plures, & eos partes quibus imperitabant, suis nominibus appellasse. A Phocæa verò Asiaticus populus Harpali inclementiam vitans, Cyri regis præfecti, Italiam navigio petiit. Cujus pars in

Lucania

Lucania Veliam, alia condidit in Viennensi Massiliam: dein secutis ætatibus oppida aucta virium copia, instituere non pauca. sed declinanda varietas sæpe satietati conjuncta. Per hæc loca hominibus paulatim excultis, viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, & Eubages, & Druidas. Et Bardi quidem fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt: Eubages verò scrutantes summa & sublimia naturæ pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celsiores, ut autoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt, & despectantes humana pronuntiarunt animas immortales. Hanc Galliarum plagam, ob suggestus montium arduos, & horrore nivali semper obductos, orbis residui incolis ante hac penè ignotam, (nisi quà litoribus est vicina) munimina claudunt undique, natura velut arte circumdata. Et à latere quidem australi Tyrrheno alluitur & Gallico mari: quà cœleste suspicit plaustrum, à feris gentibus fluentis distinguitur Rheni: ubi occidentali subjecta est sideri, oceano & altitudine Pirenæi cingitur; unde ad solis ortus adtollitur, aggeribus cedit Alpium Cottiarum: quas rex Cottius perdomitis Galliis, solus in angustiis latens, inviaque locorum asperitate confisus, lenito tandem timore in amicitiam Octaviani receptus principis, molibus magnis extruxit ad vicem memorabilis muneris, compendiarias & viantibus oportunas, medias inter alias Alpes vetustas, super quibus comperta paulò postea referemus. In his Alpibus Cottiis, quarum initium à Segusione oppido est, præcelsum erigitur jugum, nulli ferè sine discrimine penetrabile. Est enim è Galliis venientibus prona humilitate devexum, pendentium saxorum altrinsecus visu terribile, præsertim verno tempore: cum liquente gelu, nivibusque solutis flatu calidiore ventorum, per diruptas utrimque angustias, & lacunas

cunas pruinarum congerie latebroſas, deſcendentes cunctantibus plantis homines & jumenta procidunt & carpenta. idque remedium ad arcendum exitium repertum ſolum, quod pleraque vehicula vaſtis funibus illigata, ponè cohibente virorum vel boum niſu valido, vix greſſu reptante paulo tutius devolvuntur. Et hæc, ut diximus, anni verno contingunt. Hyeme verò humus cruſtata frigoribus, & tamquam levigata, ideoque labilis, inceſſum præcipitantem impellit, & patulæ valles per ſpatia plana glacie perfidæ vorant nonnunquam tranſeuntes. Ob quæ locorum callidi, eminentes ligneos ſtilos per cautiora loca defigunt, ut eorum ſeries viatorem ducat innoxium: qui ſi nivibus operti latuerint, montanis defluentibus rivis everſi, agreſtibus præviis difficile pervaduntur. A ſummitate autem hujus Italici clivi, planicies aduſque ſtationem nomine Martis, per ſeptem extenditur milia: & hinc alia celſitudo erectior, ægreque ſuperabilis, ad Matronæ porrigitur verticem, cujus vocabulum caſus fœminæ nobilis dedit. Vnde declive quidem iter, ſed expeditius aduſque caſtellum Virgantiam patet. Hujus ſepulcrum reguli, quem itinera ſtruxiſſe retulimus, Seguſione eſt mœnibus proximum: maneſque ejus ratione gemina religione coluntur: quòd juſto moderamine rexerat ſuos, & aſcitus in ſocietatem rei Romanæ, quietem genti præſtitit ſempiternam. Et licet hæc, quam diximus viam, media ſit & compendiaria, magiſque celebris, tamen etiam aliæ multo antea temporibus ſunt conſtructæ diverſis. Primam Thebanus Hercules ad Geryonem extinguendum, ut relatum eſt, & Tauriſcum lenius gradiens, prope maritimas compoſuit Alpes; hicque harum nomen indidit. Monœci ſimiliter arcem & portum ad perennem ſui memoriam conſecravit. Deinde emenſis poſtea ſeculis multis, hac ex cauſa ſunt Alpes excogitatæ Pœninæ. Superioris Africani pater P. Cornelius Scipio Saguntinis memorabili-

bus ærumnis & fide, pertinaci destinatione Afrorum obsessis, iturus auxilio in Hispaniam, traduxit onustam manu valida classem. sed civitate potiore Marte deleta, Annibalem assequi nequiens, triduo antè transito Rhodano ad Italiæ partes contendentem, navigatione veloci intercurso spatio maris haud longo, digressurum montibus apud Genuam observabat Liguriæ oppidum, ut cum eo si copiam fors dedisset, viarum asperitate fatigato decerneret in planicie. Consulens tamen rei communi, Cn. Scipionem fratrem ire monuit in Hispanias, ut Hasdrubalem exinde similiter erupturum arceret. Quæ Annibal doctus à perfugis, ut erat expeditæ mentis & callidæ, Taurinis ducentibus accolis, per Tricassinos & oram Vocontiorum extremam, ad saltus Tricorios venit. Indeque exorsus, aliud iter antehac insuperabile fecit, excisaque rupe in immensum elata, quam cremando vi magna flammarum acetoque infuso dissolvit, per Druentiam flumen gurgitibus vagis intortum, regiones occupavit Hetruscas. Hactenus super Alpibus, nunc ad restantia veniamus. Temporibus priscis cum laterent hæ partes ut barbaræ, tripartitæ fuisse creduntur, in Celtas eosdem Gallos divisæ, & Aquitanos, & Belgas, lingua, institutis, legibusque discrepantes. Et Gallos quidem, qui sunt Celtæ, ab Aquitanis Garumna disterminat flumen, à Pirenæis oriens collibus, postque oppida multa transcursa in oceano delitescens. A Belgis verò eandem gentem Matrona discindit & Sequana, amnes magnitudinis geminæ: qui fluentes per Lugdunensem, post circumclausum ambitu insulari Parisiorum castellum, Lutetiam nomine, consociatim meant, meantesque protinus prope castra Constantia funduntur in mare. Horum omnium apud veteres Belgæ dicebantur esse fortissimi, ea propter quod ab humaniore cultu longe discreti, nec adventitiis effœminati deliciis, diu cum transrhenanis certavere Germanis. Aquitani enim, ad quorum littora ut

tora ut

tora ut proxima placidaque merces adventitiæ convehuntur, moribus ad molitiem lapsis, facile in ditionem venere Romanam. Regebantur autem Galliæ omnes, jam inde ut crebritate bellorum urgenti cessere Iulio dictatori, potestate in partes divisa quatuor: quarum Narbonensis una, Viennensem intra se continebat, & Lugdunensem: altera Aquitanis præerat universis. superiorem & inferiorem Germaniam, Belgasque duæ jurisdictiones iisdem rexere temporibus. At nũc numerantur provinciæ per omnem ambitũ Galliarum: secunda Germania, prima ab occidentali exordiens cardine, Agrippina & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis. Dein prima Germania, ubi præter alia municipia, Magontiacus est, & Vangiones & Nemetes, & Argentoratus barbaricis cladibus nota. Post has Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treviros domicilium principum clarũ. Huic adnexa est secunda Belgica, qua Ambiani sunt, urbs inter alias eminens, & Cathelauni & Remi. apud Sequanos Bisontios vidimus, & Rauracos, aliis potiores oppidis multis. Lugdunensem primam Lugdunus ornat, & Cabillones & Senones, & Biturigæ, & mœnium Augustoduni magnitudo vetusta. Secundam enim Lugdunensem Rothomagi, & Turini Mediolanum ostendunt: & Tricassini, Alpes Grajæ & Pœninæ, exceptis obscurioribus .... habent & Aventicum, desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondã, ut ædificia semiruta nunc quoq; demonstrant. Hæ provinciæ, urbesq; sunt splendidæ Galliarum. In Aquitania, quæ Pirenæos montes & eam partẽ spectat oceani, quæ pertinet ad Hispanos, prima provincia est Aquitanica, amplitudine civitatum admodum culta: omissis aliis multis, Burdegala, & Arverni excellunt, & Santones, & Pictavi. Novem populos Ausci commendant, & Vasatæ. In Narbonensi clusa est Narbona, & Tolosa, quæ principatum urbium tenent. Viennensis civitatum exultat decore multarum,

quibus potiores sunt Vienna ipsa, & Arelate, & Valentia: quibus Massilia jungitur, cujus societate & viribus in discriminibus arduis fultam aliquoties legimus Romam. His prope Salluvii sunt, & Nicea, & Antipolis, insulæque Stœchades. Et quoniam ad has partes opere contexto pervenimus, silere super Rhodano, maximi nominis flumine, incongruum est & absurdum. A Pœninis Alpibus effusiore copia fontium Rhodanus fluens, & proclivi impetu ad planiora digrediens, proprio agmine ripas occultat, & paludi sese ingurgitat nomine Lemano, eamque intermeans nusquam aquis miscetur externis: sed altrinsecus summitates undæ præterlabens, quæritans exitus, viam sibi impetu veloci molitur. Unde sine jactura rerum per densa paludium fertur, & Sequanos, longeque progressus Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam fluentem, suum in nomen ascis- cit. qui locus exordium est Galliarum. Exindeque non millenis passibus, sed leucis itinera metiuntur. Ubi auctus Rhodanus aquis advenis locupletior, vehit grandissimas naves, ventorum flatu jactari sæpius adsuetas. finitusque inter valles, quas ei natura præscripsit, spumeus Gallico mari concorporatur per patulum sinum, quem vocant Ad gradus, ab Arelate octavo-decimo fermè lapide disparatum. Sit satis de situ locorum: nunc figuras & mores hominum designabo. Celsioris staturæ & candidi penè Galli sunt omnes, & rutili, luminumque torvitate terribiles, avidi jurgiorum, & sublatius insolescentes. Nec enim eorum quemquam adhibita uxore rixantem, multo fortiore & glauca, peregrinorum ferre poterit globus: tum maxime cum illa inflata cervice suffrendens, ponderansque niveas ulnas & vastas, admixtis calcibus emittere cœperit pugnos, ut catapultas tortilibus nervis excussas. Metuendæ voces complurium & minaces

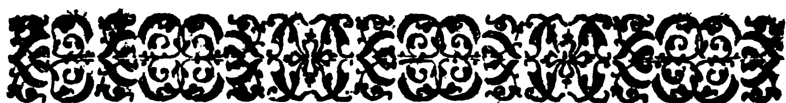
minaces, placatorum juxta & irascentium. tersi tamen pari diligentia cuncti & mundi: nec in tractibus illis, maximeque apud Aquitaniam, poterit aliquis videri, vel fœmina, licet perquàm pauper, ut alibi, frustis squallere pannorum. Ad militandum omnis ætas aptissima: & pari pectoris robore senex ad procinctum ducitur, & adultus gelu duratis artubus, & labore assiduo multa contempturus & formidanda. nec eorum aliquando quisquam, ut in Italia, munus martium pertimescens pollicem sibi præcidit, quos jocaliter murcos appellant. Vini avidum genus, affectans ad vini similitudinem multiplices potus: & inter eos humiles quidam obtusis ebrietate continua sensibus, quam furoris voluntariam speciem esse Catoniana sententia definivit, raptantur discursibus vagis. ut verum illud videatur, quod ait defendens Fontejum Tullius, *Gallos post hæc dilutius esse poturos*, quòd illi venenum esse arbitrabantur. Hæ regiones, præcipue quæ confines Italicis, paulatim levius odere sub imperium venire Romanum: primo tentatæ per Fulvium, deinde præliis parvis quassatæ per Sextium, ad ultimum per Fabium Maximum domitæ: cui negotii plenus effectus, asperiore Allobrogum gente devicta, hoc indidit cognomentum. Nam omnes Gallias, nisi quà paludibus inviæ fuere, ut Sallustio docetur autore, post decennalis belli mutuas clades subegit Cæsar, societatiq; nostræ fœderibus junxit æternis. Evectus sum longius, sed remeabo tandem ad cæpta.

Domitiano crudeli morte consumpto, Musonianus successor Orientem prætoriani regebat potestate præfecti, facundia sermonis utriusque clarus: unde sublimius quàm sperabatur eluxit. Constantinus enim cum limatius superstitionum quæreret sectas, Manichæorum & similium, nec interpres inveniretur idoneus, hunc sibi commendatum ut sufficientem elegit: quem officio functum perite, Musonianum voluit appellari, antè Strategium dictitatum. & ex eo

percursis honorum gradibus multis, ascendit ad præfecturam, prudens aliàs, tolerabilisque provinciis, & mitis & blandus, sed ex qualibet occasione, maximeque ex controversis litibus, quod nefandum est, & in totum lucrandi aviditate sordescens: ut inter alia multa evidenter apparuit in quæstionibus agitatis super morte Teophili Syriæ consularis, ob proditionem Cæsaris Galli, impetu plebis promiscuæ discerpti: ubi damnatis pauperibus, quos cum hæc agerentur peregre constabat fuisse, autores diri facinoris exuti patrimoniis absoluti sunt divites. Hunc Prosper adæquabat, pro magistro equitum, agente etjam tum in Galliis, militem regens, abjecte ignavus, &, ut ait Comicus, arte despecta furtorum rapiens propalàm. Queis concordantibus, mutuaque commercia vicissim sibi conciliando locupletatis, Persici duces vicini fluminibus, rege in ultimis terrarum suarum terminis occupato, per prædatorios globos nostra vexabant, nunc Armeniam, aliquoties Mesopotamiam confidentius incursantes, Romanis ductoribus ad colligendas obeuntium exuvias occupatis.

EXPLICIT LIB. XV.

AMMIA-

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM

LIBER XVI.

AEC per orbem Romanum fatorum ordine contexto versante, Cæsar apud Viennam in collegium fastorum à consule octies Augusto adscitus, urgente genuino vigore, pugnarum fragores cædesque barbaricas somniabat, colligere provinciæ fragmenta jam parans, si adfuisset flatu tandem secundo. Quia igitur res magnæ, quas per Gallias virtute felicitateque correxit, multis veterum factis fortibus præstans, singula serie progrediente monstrabo, instrumenta omnia mediocris ingenii, si suffecerint commoturus. Quidquid autem narrabitur, quod non falsitas arguta concinnat, sed fides integra rerum absolvit, documentis evidentibus fulta, ad laudativam penè materiem pertinebit. Videtur enim lex quædam vitæ melioris hunc juvenem à mobilibus cunis, adusq; spiritum comitata supremum. Namque incrementis velocibus ita domi forisq; colluxit, ut prudentia Vespasiani filius Titus alter æstimaretur: bellorum gloriosis cursibus Trajani simillimus, clemens ut Antoninus, rectæ perfectæque rationis indagine congruens Marco, ad cujus æmulationem actus suos effingebat & mores. Et quoniam, ut Tulliana docet autoritas, omnium magnarum artium sicut arborum altitudo nos delectat, radices stirpesque non item: sic præclaræ hujus indolis rudimenta tunc multis obnubilantibus tegebantur, quæ anteferri gestis ejus postea multis & miris hac ra-

tione

tione deberent, quòd adulescens primævus, ut Erichtheus in secessu Minervæ nutritus, ex academiæ quietis umbraculis, non è militari tabernaculo, in pulverē martium tractus, strata Germania, pacatisque rigentis Rheni motibus, cruenta spirantium regum hic sanguinem fudit, alibi manibus catenas affixit. Agens itaque negotiosam hyemem apud oppidum antè dictum, inter rumores qui volitabant assidui, comperit Augustoduni civitatis antiquæ muros, spatiosi quidem ambitus, sed carie vetustatis invalidos, barbarorum impetu repentino insessos, torpente præsentium militum manu, veteranos concursatione pervigili defendisse: ut solet abrupta sæpe discrimina salutis ultima desperatio propulsare. Nihil itaque remittentibus curis, ancillari adulatione posthabita, qua eum proximi ad amœnitatem flectebant & luxum, satis omnibus comparatis VIII. Kal. Iulias Augustodunum pervenit, velut dux diuturnus, viribus eminens & consiliis, per diversa palantes barbaros, ubi dedisset fors copiam, aggressurus. Habita itaque deliberatione, adsistentibus locorum peritis, quòdnam iter eligeretur ut tutum, multa ultro citroque dicebantur, aliis per Arborosam, quibusdam per sedes Leucorum iri debere firmantibus. sed cum subsererent quidam, Silvanum paulo ante magistrum peditum, per compendiosas vias, verum suspectas, quia tenebris multis umbrantur, cum VIII. auxiliarium milibus ægrè transisse, fidentius Cæsar audaciam viri fortis imitari magnopere nitebatur cunctis viribus. Et ne qua interveniret mora, adhibitis cataphractariis solis, & balistariis, parum ad tuendum rectorem idoneis, percurso eodem itinere Autosidorum pervenit. Vbi brevi, sicut solebat, otio cum milite recreatus, ad Tricassinos tendebat: & barbaros in se catervatim ruentes, partim cum timeret ut ampliores, confertis lateribus observabat, alios occupatis habilibus locis decursu facili proterens, nonnullos pavore

traditos

traditos cepit: residuos in curam celeritatis omne quod poterant conferentes, quia sequi non valebat gravitate præpeditus armorum, innocuos abire perpessus est. Proinde certiore jam spe ad resistendum ingruentibus confirmatus, per multa discrimina venerat Tricassas adeo insperatus, ut eo portas penè pulsante, diffusæ multitudinis barbaræ metu aditus urbis non sine anxia panderetur ambage. Et paulisper moratus dum fatigato consulit militi, civitatem Remos nihil prolatandum existimans petit: ubi in unum congregatum exercitum Vesuntii jusserat opperiri præsentiam suam: cui præsidebat Vrsicini successor Marcellus, & ipse Vrsicinus adusque expeditionis finem agere præceptus iisdem in locis. Post variatas itaque sententias plures, cum placuisset per decem pagos Alemannam adgredi plebem, densatis agminibus tēdebat illuc solito alacrior miles: & quia dies humectus & decolor vel contiguum eripiebat aspectum, juvante locorum gnaritate, hostes tramite obliquo discurso post Cæsaris terga, legiones duas arma cogentes adorti penè delessent, ni subitò concitus clamor sociorum auxilia coegisset. Hinc & deinde nec itinera nec flumina transire posse sine insidiis putans, erat providus & cunctator: quod præcipuum bonum in magnis ductoribus, opem ferre solet exercitibus & salutem. Audiens itaque Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, & Vangionas, & Maguntiacum civitates barbaros possidentes, territoria eorum habitate (nam ipsa oppida ut circumdata retibus lustra declinant) primam omnium Brotomagum occupavit: eique jam adventanti Germanorum manus pugnam intentans occurrit. Cumque in bicornem figuram acie divisa collato pede res agi cœpisset, exitioque hostes urgerentur ancipiti, captis nonnullis, aliis in ipso prælii furore truncatis, residui discessere celeritatis præsidio tecti. Nullo itaque posthac repugnante, ad recuperandam ire placuit Agrippinam,

nam, ante Cæſaris in Gallias adventum exciſam. per quos tractus nec civitas ulla viſitur, nec caſtellum: niſi quod apud confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Moſella Confunditur Rheno, Rigodulum oppidum eſt, & una propè ipſam Coloniam turris. Igitur Agrippinam ingreſſus, non antè motus eſt exinde, quam Francorum regibus furore miteſcente perterritis, pacem Reip. firmaret interim profuturam, & urbem reciperet munitiſsimam. Quibus vincendi primitiis lætus per Treveros hyematurus apud Senonas oppidum tunc oportunum abſceſsit. ubi bellorum inundantium molem humeris ſuis, quod dicitur, vehens ſcindebatur in multiplices curas: ut milites qui à ſolitis deſcivere præſidiis, reducerentur ad loca ſuſpecta, & conſpiratas gentes in noxam Romani nominis diſiectaret, ac prævideret ne alimenta deeſſent exercitui per varia diſcurſuro. Hæc ſollicitè perpenſantem, hoſtilis aggreditur multitudo, oppidi capiundi ſpe in majus accenſa: ideo confidentes, quòd nec Scutarios adeſſe prodentibus perfugis didicerant, nec Gentiles, per municipia diſtributos, ut commodius veſcerentur. cum autem ..*.. Clauſa ergo urbe, murorumque intuta parte firmata, ipſe cum armatis diu noctuque inter propugnacula viſebatur & pinnas, ira exundante ſubſtridens, cum erumpere ſæpe conatus, paucitate præſentis manus impediretur. Poſt tricesimum deniq; diem abiere barbari triſtes, inaniter ſtulteq; cogitaſſe civitatis obſidium muſsitantes. At quod indignitati rerũ eſt adſignandum, perclitanti Cæſari diſtulit ſuppetias ferre Marcellus magiſter equitum, agẽs in ſtationibus proximis: cum etjam ſi civitas abſq; principe vexaretur, oppoſita multitudine malis obſidionalibus expediri deberet. Hoc metu ſolutus efficaciſsimus Cæſar, providebat cõſtanti ſollicitudine, ut militum diuturno labori quies ſuccederet aliqua, licet brevis, ad recrandas tamen ſufficiens vires; quanquam ultima ſqualentes inopia terræ ſæpe vaſtatæ exigua quæ-

gua quædam victui congrua suggerebant. Verùm hoc quoque diligentia curato pervigili, affusa lætiore spe prosperorum, sublato animo ad exequenda plurima consurgebat. Primum igitur factuque difficile temperantiam ipse sibi indixit atque retinuit, tanquam astrictus sumptuariis legibus viveret, quas ex rhetris Lycurgi, & axonibus, Romam translatas diuque observatas, & senescentes paulatim reparavit Sylla dictator; reputans ex prædictis Democriti, quòd ambitiosam mensam fortuna, parcam virtus apponit. Id enim etjam Tusculanus Cato prudenter definiens, cui Censorii cognomentum castior vita indidit: *Cultus magna*, inquit, *cura tibi, magna virtutis incuria.* Denique cum legeret libellum assidue, quem Constantius ut privignum ad studia mittens, manu sua conscripserat, prælicenter disponens quid in convivio Cæsaris impendi deberet, phasianum, & vulvam, & sumen exigi vetuit & inferri, munificis militis vili & fortuito cibo contentus. Hinc contingebat ut noctes ad officia divideret tripartita, quietis, & publicæ rei, & musarum, quod factitasse Alexandrum legimus Magnum, sed multo hic fortius. Ille namque ænea concha supposita brachio, extra cubile protento, pilam tenebat argenteam, ut cum nervorum rigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus abrumperet somnum. Iulianus verò absque instrumento quoties voluit evigilavit: & nocte dimidiata semper exurgens, non è plumis vel stragulis sericis ambiguo fulgore nitentibus, sed ex tapete, & σισύρα, quam vulgaris simplicitas sisurnam appellat, occulte Mercurio supplicabat (quem mundi velociorem sensum esse, motum mentium suscitantem, theologicæ prodidere doctrinæ) atque in tanto rerum defectu exploranter curabat. Post quæ ut ardua & seria terminata, ad procudendum ingenium vertebatur: & incredibile quo quantoque ardore rerum principalium notitiam celsam indagans, & quasi pabula quæ-

dam animo ad sublimiora scandenti conquirens, per omnia philosophiæ membra prudenter disputando currebat. Sed tamen cum hæc effecte pleneque colligeret, nec humiliora despexit: poëticam mediocriter, & rhetoricam (ut ostendit orationum epistolarumque ejus cum gravitate comitas incorrupta) & nostrarum externarumque rerum historiam multiformem, super his aderat Latine quoque disserendi sufficiens sermo. Si itaque verum est, quod scriptores varii memorant, Cyrum regem, & Simonidem lyricum, & Hippiam Eleum sophistarum acerrimum ideo valuisse memoria, quòd epotis quibusdam remediis id impetrarunt, credendum est hunc etjam tum adultum, totum memoriæ dolium, si usquam reperiri potuit, exhausisse. Et hæc quidem pudicitiæ virtutumque sunt signa nocturna. De his verò quæ ornate dixit & facete, quævè in apparatu vel in ipsis egit congressibus præliorum, aut in re civili, magnanimitate correxit & libertate, suo quæque loco singula demonstrabuntur. Cum exercere præludia disciplinæ castrensis philosophus cogeretur ut princeps, artemque modulatius incedendi per pyrricham concinentibus disceret fistulis, vetus illud proverbium, *Clitellæ bovi impositæ sunt, planè non est nostrum onus*, Platonem crebro nominans exclamat. Inductis quadam solemnitate agentibus in rebus in consistorium, ut aurum acciperent, inter alios quidam ex eorum consortio, non, ut moris est, expansa chlamyde, sed utraque manu cavata suscepit. & Imperator: *Rapere*, inquit, *non accipere sciunt Agentes in rebus*. Audito à parentibus virgines raptas, eum qui violarat, convictum relegari decrevit. Hisque indigna pati querentibus, quòd non sit morte mulctatus, responderat: *Hactenus incusent jura clementiam, sed Imperatorem mitissimi animi legibus præstare cæteris decet*. Egressurum eum ad expeditionem plures interpellabant, ut læsi, quos audiendos provinciarum rectoribus commendabat: & reversus,

quid

quid egerint singuli quærens, delictorum vindictas genuina lenitudine mitigabat. Ad ultimum exceptis victoriis, per quas cadentes sæpe incolumi contumacia barbaros fudit, quòd profuerit anhelantibus extrema penuria Galliis, hinc maxime claret: quòd primitus partes eas ingressus, pro capitibus singulis tributi nomine vicenos quinos aureos reperit flagitari: discedens verò septenos tantum, munera universa complentes. ob quæ tanquam solem sibi serenum post squalentes tenebras affulsisse, cum alacritate & tripudiis lætabantur. Denique id eum ad-usque imperii finem & vitæ scimus utiliter observasse, ne per indulgentias quas appellant, tributariæ rei concederet reliqua. Norat enim hoc facto se aliquid locupletibus additurum, cum constet ubiq; pauperes inter ipsa dictorum exordia solvere universa sine laxamento compelli. Inter has tamen regendi moderandiq; vias, bonis principibus æmulandas, barbarica rabies exarserat in majus. Vtque bestiæ custodum negligentia raptu vivere solitæ, ne his quidem remotis & appositis fortioribus abscesserunt, sed tumescentes inedia, sine respectu salutis, armenta vel greges incursant: ita etjam illi, cunctis quæ diripuere consumptis, fame urgente agebant aliquoties prædas, interdum antequam contingerent, aliquid oppetebant. Hæc per eum annum spe dubia, eventu tamen secundo, per Gallias agebantur. In comitatu verò Augusti circumlatrabat Arbetionem invidia, velut summa mox adepturum, decora cultus imperatorii præstruisse: instabatque ei strepens immania comes Verissimus nomine, arguens coràm, quòd à gregario ad magnum militiæ culmen evectus, hoc quoque non contentus ut parvo, locum appeteret principalem. sed specialiter eum insectabatur Dorus quidam ex-medico scutariorum, quem nitentium rerum centurionem sub Magnentio Romæ provectum, retulimus accusasse Adelphium urbi præfectum, ut altiora cœptantem. Cumque res in in-

quisitionē veniret, necessariisq; negotio tentis, objectorum probatio speraretur, tanquam per satyram subito cubiculariis suffragantibus, ut loquebatur pertinax rumor, & vinculis sunt exutæ personæ, quæ stringebantur ut consciæ, & Dorus evanuit, & Verissimus illico tacuit, velut aulæo deposito scenæ. Iisdem diebus adlapsorum ore Constantius doctus, obsesso apud Senonas Cæsari auxilium non tulisse Marcellum, eum sacramento solutum abire jussit in larem: qui tanquam injuria gravi perculsus, quædam in Iulianum moliebatur, auribus Augusti confisus in omne patentibus crimen. Ideoque cum discederet, Eutherius præpositus cubiculi mittitur statim post eum, si quid finxerit convicturus. Verùm ille hoc nesciens, mox venit Mediolanum strepens & tumultuans, ut erat vanidicus, & amenti proprior, admissus in consistorium, Iulianum ut procacem insimulat. jamque ad evagandum altius, validiores sibi pinnas aptare: ita enim cum motu quodam corporis loquebatur ingenti. Hæc eo fingente licentius, Eutherius ut postulavit inductus, jussusque loqui quod vellet, verecunde & modice docet velari veritatem mendaciis. Magistro enim armorum (ut credebatur) cessante consulto, industria vigili Cæsarem diu obsessum apud Senonas barbaros repulisse: apparitoremq; fidum autori suo quoad vixerit fore, obligata cervice sua spondebat. Res monuit super hoc eodem Eutherio pauca subserere, forsitan non credenda, ea re, quòd si Numa Pompilius, vel Socrates bona quædā dicerent de spadone, dictisque religionum adderent fidem, à veritate descivisse arguerentur. Sed inter vepres rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescunt. Itaq; carptim præcipua, quæ sunt comperta, monstrabo. Natus in Armenia sanguine libero, captusque à finitimis hostibus etjamtum parvulus, abstractus geminis Romanis mercatoribus venundatus, ad palatium Constantini deducitur, ubi paulatim arte curaque rationem recte vi-

vendi solertiamq; ostendebat, literis quantum tali fortunæ satis esse poterat eruditus, cogitandi inveniendiq; dubia & scrupulosa acumine nimio præstans, immensum quantum memoria vigens, benefaciendi avidus, plenusque justi consilii: quem si Constans Imperator olim ex adulto spectasset, pluraque tanquam maturum audiret honesta suadentem & recta, nulla, vel venia certe digna peccasset. Is præpositus cubiculi etjam Iulianum aliquoties corrigebat, Asiaticis coalitum moribus, ideoque levem. Deniq; digressus ad otium, ascitusque postea in palatium, semper sobrius, & in primis consistens, ita fidem continentiamq; virtutes coluit amplas, ut nec prodidisse aliquando arcanum, nisi tuendæ causa alienæ salutis, nec exarsisse cupidine plus habendi arcesseretur ut cæteri. Vnde factum est, ut subinde Romam secederis, ibique fixo domicilio consenescens, comitem circumferens conscientiam bonam, colatur à cunctis ordinibus, & ametur; cum soleant id genus homines, post partas ex iniquitate divitias, latebras captare secretas, ut lucifugæ vitantes multitudinis *læsæ* conspectus. Cui spadonum veterum hunc comparare debeam, antiquitatem replicando compluries invenire non potui. Fuerunt enim apud veteres, licet oppidò pauci, fideles & frugi, sed ob quædã vitia maculosi: inter præcipua enim quæ eorum quisq; studio possederat vel ingenio, aut rapax, aut feritate contentior fuit, aut propensior ad lædendũ, vel diligentibus nimium blandus, aut potentiæ fastu superior: ex omni latere autẽ ita peritum, neq; legisse me, neque audisse confiteor, ætatis nostræ testimonio locupleti cõfisus. Verùm si fortè scrupulosus quidam lector antiquitatũ, Menophilum Mithridatis Pontici regis eunuchũ nobis opponat. hoc monitu recordetur, nihil super eo relatũ, præter id solũ, quòd in supremo discrimine gloriose monstravit. Ingenti prælio superatus à Romanis & Pompejo rex prædictus, fugiensq; ad regna Colchorũ, adultam filiam nomine Dripetinã

vexatam

vexatam asperitate morborum in castello Sinhorio huic Menophilo commissam reliquit: qui virginem omni remediorum solatio plenè curatam patri tutissime servans, cum à Manlio Prisco Imperatoris legato munimentum quo claudebatur obsideri cœpisset, defensoresque ejus deditionem meditari sentiret, veritus ne parentis opprobrio puella nubilis captiva superesset & violata, interfecta illa mox gladium in viscera sua compegit. Nunc redeam unde diverti. Superato (ut dixi) Marcello, eversaque Serdica, unde oriebatur, in castris Augusti per simulationem tuendæ majestatis imperatoriæ multa & nefanda perpetrabantur. Nam si quis super occentu soricis vel occursu mustelæ, vel similis signi gratia consuluisset quemquam peritum, aut anile incantamentum ad leniendum adhibuisset dolorem, quod medicinæ quoque admittit autoritas, reus unde non poterat opinari delatus, raptusque in judicium pœnaliter interibat. Per id tempus fertur, fuisse virum quendam nomine Danum, quem terrore tenus uxor rerum levium incusarat, certum an incertum reum non libet affirmare, indefensum tamen Rufinus eluserat. Quo indicante, quædam cognita per Gaudentium agentem in rebus, consularem Pannoniæ tunc Affricanum, cum convivis retulisse in præfectum apparitionis præfecturæ prætorianæ: tum etjam principis ob devotionem, bis ut loquebantur jactantius, versabilem fœminam post nefandum concubitum periculosam in fraudem illexit: suasitque consarcinatis mendaciis læsæ majestatis arcessere maritum insontem, & fingere quòd velamen purpureum à Diocletiani sepulcro furatus, quibusdam consciis occultabat. Hisque ad multorum exitium ita formatis, ipse spe potiorum ad Imperatoris pervolat castra, excitaturus calumnias consuetas. reque comperta jubetur Mavortius tunc præfectus prætorio, vir sublimis constantiæ, crimen acri inquisitione spectare, juncto ad audiendi societa-

tem Vrſulo largitionum comite, ſeveritatis itidem non improbandæ. Exaggerato itaque negotio ad arbitrium temporum, cum nihil poſt tormenta multorum inveniretur, judicesque hærerent ambigui, tandem veritas reſpiravit oppreſſa, & in abrupto neceſsitatis mulier Rufinum totius machinæ confitetur autorem, nec adulterii fœditate ſuppreſſa: ſtatimque legibus contemptis, multa ultro citroque diſcuſſa, tandem ordo & juſtitia ambos ſententia damnavere letali. Quo cognito Conſtantius fremens, & tanquam vindicem ſalutis ſuæ lugens extinctum, miſsis equitibus citis, Vrſulum redire ad comitatum minaciter juſsit. at is ſpretis qui prohibebant, perrupit intrepidus: ingreſſusque conſiſtorium, ore & pectore libero docuit geſta, atque fiducia linguis adulatorum occluſis, & præfectum & ſe diſcrimine gravi ſubtraxit. Tunc illud apud Aquitanos evenit, quod latior fama vulgarat. Veterator quidam ad lautum convivium rogatus & mundum, qualia ſunt in hiis regionibus plurima, cum vidiſſet linteorum thoralium par, duos clavos ita latiſſimos, ut ſibi vicisſim arte miniſtrantium cohærerent, menſamque operimentis paribus tectam, anteriorem chlamydis partem utraq; manu vehens, intrinſecus ſtructuram omnem ut amictus adornaverat, principaleſque res patrimonium dives evertit. Malignitate ſimili quidam agens in rebus in Hiſpania, ad cœnam itidem invitatus, cum inferentes veſpertina lumina pueros exclamaſſe audiſſet ex uſu *Vincamus* ... ſollemne interpretatus atrociter delevit nobilem domum. Hæc taliaque ideo magis magiſque creſcebant, quòd Conſtantius impendio timidus ſemper ſe feriri ſperabat, ut Dionyſius tyrannus ille Siciliæ: qui ob hoc idem vitium & tonſtrices docuit filias, ne cui alieno ora committeret leviganda: ædemque brevem ubi cubitare ſueverat, alta circumdedit foſſa, eamque ponte ſolubili ſuperſtravit: cujus diſiectos aſſeres & axiculos ſecum in ſomnum abiens trans-

K ferebat,

ferebat, eosdemque compaginabat lucis initio processurus. Inflabant itidem has malorum civilium buccinas potentes in regia, ea re, ut damnatorum petita bona suis accorporarent, essetque materia per vicinitates eorum late grassandi. Namque ut documenta liquida prodiderunt, proximorum fauces aperuit primus omnium Constantinus. sed eos medullis provinciarum saginavit Constantius. Sub hoc enim ordinum singulorum autores infinita cupidine divitiarum arserunt, sine justitiæ distinctione vel recti, inter ordinarios judices Rufinus primus præfectus prætorio, & inter militares equitum magister Arbetio, præpositusque cubiculi Eusebius, & Vrsicinus equestris ordinis præfectus: quæstor & in urbe Anitius, qui in regiam æmulationem posteritate tendens, satiari nunquam potuit cum possesione multo majore. At Persæ in Oriente per furta & latrocinia potius quàm, ut solebant ante, per concursatorias pugnas, hominum prædas agitabant & pecorum, quis nonnunquam lucrabantur ut repentini, aliquoties superati multitudine militum amittebant. interdum nihil prospicere prorsus quod poterat rapi permittebantur. Musonianus tamen præfectus prætorio, multis (ut antè diximus) bonis artibus eruditus, sed venalis, & flecti à veritate pecunia facilis, per emissarios quosdam fallendi perstringendique gnaros, Persarum sciscitabatur consilia, assumpto in deliberationes hujusmodi Cassiano Mesopotamiæ duce, stipendiis & discriminibus indurato diversis: qui cum fide concinente speculatorum aperte cognoscerent, Saporem in extremis regni limitibus suorum sanguine fuso multiplici ægrè propulsare gentes infestas, tamen Saporem ducem parti nostræ contiguum, occultis per ignotos milites tentavere colloquiis, ut si copiam fors dedisset, suaderet regi per litteras pacem tandem aliquando cum principe Romano firmare, ut hoc facto latere ab omni securus, perduelles adbellaret assiduos. Paruit tamen Sapor, hisque

fretus

fretus refert ad regem, quòd bellis acerbissimis Constantius implicatus pacem postulet precariam. Dumque ad Chionitas & Gelanos hæc scripta mittuntur. in quorum confiniis agebat hyemem Sapor, tempus intercessit longum. Hæc dum per Eoas partes & Gallias pro captu temporum disponuntur, Constantius concluso Iani templo, stratisque hostibus cunctis, Romam gestiebat visere, post Magnentii exitium absque nomine ex sanguine Romano triumphaturus. Nec enim gentem ullam bella cientem per se superavit, aut victam fortitudine suorum comperit ducum, vel addidit quædam imperio, aut usquam in necessitatibus summis primus, vel inter primos est visus: sed ut pompam nimis extentam, rigentiaq; auro vexilla, & pulchritudinem stipatorum ostenderet agenti tranquillius populo, hæc vel simile quidquam videre nec speranti unquam nec optanti. Ignorans fortasse, quosdam veterum principum in pace quidem lictoribus fuisse contentos: ubi verò præliorum ardor nihil perpeti poterat segne, alium anhelanter avido flatu ventorum lenunculo se commisisse piscantis, alium ad Deciorum exempla vovisse pro Rep. spiritum, alium hostilia castra per semetipsum cum militibus infimis explorasse: diversos deniq; actibus inclaruisse magnificis, ut gloriosas suas res posteritati celebri memoria commendarent. Vt igitur multa quæque consumpta sunt in apparatu regio, pro meritis cuilibet munera reddita, secunda Orphiti præfectura transcurso Ocriculo elatus honoribus magnis, stipatusque agminibus formidandis, tanquam acie ducebâtur instructa, omnium oculis in eo contuitu pertinaci intentis. Cumque urbi propinquaret, senatus officia, reverendasque patritiæ stirpis effigies ore sereno contemplans, non ut Cyneas ille Pyrrhi legatus in unum coactam multitudinē regum, sed asylum mundi totius adesse æstimabat. Vnde cum se vertisset ad plebem, stupebat qua celeritate omne quod ubique est hominum genus con-

nus confluxerit Romam: & tanquam Euphratem armorum ſpecie territurus, aut Rhenum, altrinſecus præeuntibus ſignis, inſidebat aureo ſolus ipſe carpento fulgenti claritudine lapidum variorum. Quo micante lux quædam miſceri videbatur, alternumq; poteſtatis greſſus multiplices alios purpureis ſubtegminibus texti circumdedere dracones, haſtarum aureis gemmatiſque ſummitatibus illigati, hiatu vaſto perflatiles, & ideo velut ira perciti ſibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum. Et incedebat hinc inde ordo geminus armatorum, clypeatus atque criſtatus, coruſco lumine radians, nitidis loricis indutus, ſparſique cataphracti equites, quos clibanarios dictitant Perſæ, thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, ut Praxitelis manu polita crederes ſimulacra, non viros: quós laminarum circuli tenues apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti: ut quocunque artus neceſsitas commoviſſet, veſtitus congrueret junctura cohærenter aptata. Auguſtus itaque fauſtis vocibus appellatus, vocum lituorumque intonante fragore cohorruit, talem ſe tamque immobilem, qualis in provinciis ſuis viſebatur, oſtendens. Nam & corpus perhumile curvabat portas ingrediens celſas, & velut collo munito rectam aciem luminum tendens, nec dextra vultum, nec leva flectebat, tanquam figmentum hominis, non cum rota concuteret nutans, nec ſpuens, aut os aut naſum tergens vel fricans, manumvè agitans eſt viſus unquam. Quæ licet affectabat, erant tamen hæc & alia quædam in cæteriore vita patientiæ non mediocris indicia, ut exiſtimari dabatur, uni illi conceſſa. Quòd autem per omne tempus imperii, nec in conceſſum vehiculi quemquam ſuſcepit, nec in trabea ſocium privatum adſcivit, ut facere principes conſuevere, & ſimilia multa, quæ elatus in arduum ſupercilium tanquam leges æquiſsimas obſervavit, prætereo, memor ea me retuliſſe cum incidiſſent. Proinde Romam

mam

mam ingressus, imperii virtutumque omnium larem, cum venisset ad Rostra, perspectissimum priscæ potentiæ forum obstupuit: perque omne latus, quò se oculi contulissent, miraculorum densitate præstrictus, alloquutus nobilitatem in curia, populumque pro tribunali, in palatium receptus favorem ultiplici, lætitia fruebatur optata: & sæpe cum equestres ederet ludos, dicacitate plebis oblectabatur, nec superbæ, nec à libertate coalita descisсentis, reverenter modum ipse quoque debitum servans. Non enim, ut per civitates alias, ad arbitrium suum certamina finiri patiebatur: sed ut mos est, variis casibus permittebat. Deinde intra septem montium culmina, per acclivitates planiciemque posita urbis membra collustrans & suburbana, quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat: Iovis Tarpei delubra, quantum terrenis divina præcellunt, lavacra in modum provinciarum extructa, amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage, ad cujus summitatem ægrè visio humana conscendit: Pantheon velut regionem teretem speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertices scansili suggestu consulum & priorum principum imitamenta portantes, & Vrbis templum, forumque Pacis, & Pompeij theatrum, & odæum, & stadium, aliaque inter hæc decora Vrbis æternæ. Verum cum ad Trajani forum venisset, singularem sub omni cœlo structuram, ut opinamur, etjam numinum assensione mirabilē, hærebat attonitus, per giganteos contextus circumferens mentem, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus appetendos. Omni itaque spe hujusmodi quidquam conandi depulsa, Trajani equum solum locatum in atrii medio, qui ipsum principem vehit, imitari se velle dicebat, & posse. Cui propè astans regalis Hormisda, cujus è Perside discessum suprà monstravimus, respondit gestu gentili: *Ante*, inquit, *Imperator stabulum tale condi jubeto, si vales: equus quem fabricare disponis, ita late succedat, ut iste quem vi-*

demus. Is ipse interrogatus quid de Roma sentiret, *Id tantum sibi placuisse*, ajebat, *quod didicisset ibi quoque homines mori.* Multis igitur cum stupore visis horrendo, Imperator de fama querebatur ut invalida vel maligna, quòd augens omnia semper in majus, erga hæc explicanda quæ Romæ sunt obsolescit: deliberansque diu quid ageret, urbis addere statuit ornamentis, ut in proximo circo erigeret obeliscum, cujus originem formamque loco condecenti monstrabo. Inter hæc Helenæ sorori Constantii, Iuliani conjugi Cæsaris Romam adfectionis specie ductæ, regina tunc insidiabatur Eusebia, ipsa quoad vixerat sterilis: quæsitumque venenum bibere per fraudem illexit, ut quotiescunque concepisset, immaturum abjiceret partum. Nam & pridem in Galliis, cum marem genuisset infantem, hoc perdidit dolo, quòd obstetrix corrupta mercede, mox natum præsecto plusquam convenerat umbilico necavit: tanta tamque diligens opera navabatur, ne fortissimi viri soboles appareret. Cupiens itaque Augustissima omnium sede morari diutius Imperator, ut otio puriore frueretur & voluptate, assiduis nunciis terrebatur & certis, indicantibus Suevos Rhetias incursare, Quadosque Valeriam, & Sarmatas, latrocinandi peritissimum genus, superiorē Mœsiam & secundam populari Pannoniam. quibus percitus, tricesimo postquā ingressus est die, IV. Kal. Iunias ab urbe profectus, per Tridentum iter in Illyricum festinavit. Vnde misso in locum Marcelli Severo, bellorum usu & maturitate firmato, Vrsicinū ad se venire præcepit. Et ille literis gratanter acceptis, Sirmium venit, comitātibus sociis: libratisq; diu super pace consiliis, quā fundari posse cū Persis Musonianus retulerat, in Orientem cum magisterii remittitur potestate: provectis è consortio nostro ad regendos milites natu majoribus, adulescentes eum sequi jubemur, quidquid pro Rep. mandaverit impleturi. At Cæsar exacta apud Senonas hyeme turbulenta, Augusto

novies,

novies, seque iterum Coss. Germanicis undique circumfrementibus minis, secundis ominibus motus Remos properavit, alacrior magisque lætus quòd exercitum regebat Severus, nec discors, nec arrogans, sed longa militiæ frugalitate compertus, & eum recta præeuntem sequuturus, ut ductorem morigerum miles. Parte alia Barbatio post Silvani interitum promotus ad peditum magisterium, ex Italia jussu principis cum XXV. milibus armatorum Rauracos venit. cogitatum est enim sollicitequе præstructum, ut sævientes ultra solitum Alemanni, vagantesque fusius, multitudine geminata nostrorum forcipis specie trusi in angustias cæderentur. Dum hæc tamen rite disposita celerantur, læti barbari ad tempestiva furta solertes, inter utriusque exercitus castra occultè trangressi, invasere Lugdunum incautam: eamque populatam nisu avido concremassent, ni clausis aditibus repercussi, quidquid extra oppidum potuit inveniri vastassent. Qua clade cognita, agili studio Cæsar missis cuneis tribus equitum expeditorum & fortium, tria observavit itinera, sciens per ea erupturos proculdubio grassatores. nec quod destinaverat, irritum fuit. Cunctis enim qui per eos tramites exiere truncatis, receptaque præda omni intacta, hi solum innoxii absoluti sunt, qui per vallum Barbationis transiere securi: ideo labi permissi, quòd Bainobaudes tribunus & Valentinianus postea Imperator, cum equestribus turmis quas regebant, ad exequendum id ordinati, à Cella tribuno scutariorum, qui Barbationi sociatus venerat ad procinctum, iter observare sunt vetiti, unde redituros didicere Germanos. Quo non contentus magister peditum ignavus, & gloriarum Iuliani pervicax obtrectator, sciens se id contra utilitatem Romanam jussisse (hoc enim cum argueretur, Cella confessus est) relatione fefellit Constantium: finxitque hos eosdem tribunos ad sollicitandos milites quos duxerat, per speciem venisse negocii publici: qua causa ab-

rogata

rogata poteſtate ad lares rediere privati. Iiſdem diebus exercituum adventu perterriti barbari, qui domicilia fixere cis Rhenum, partim difficiles vias, & ſuapte natura clivoſas & incommeabiles, clauſere ſolerter, arboribus immenſi roboris cæſis. Alii occupatis inſulis ſparſis crebro per flumen Rhenum, ululantes lugubre convitiis & Romanos inceſſebant & Cæſarem, qui graviori motu animi percitus, ad corripiendos aliquos ſeptem à Barbatione petierat naves, ex his quas velut tranſiturus amnem, ad compaginandos paraverat pontes: qui ne quid per eum impetraretur, omnes incendit. Doctus denique exploratorum delatione recens captorum, æſtate jam torrida fluvium vado poſſe tranſiri, hortatus auxiliares velites cum Bainobaude Cornutorum tribuno miſit, facinus memorabile ſi juviſſet fors, patraturos. qui nunc incedendo per brevia, aliquoties ſcutis in modum alveorum ſuppoſitis, nando ad inſulam venere propinquam: egreſſique promiſcue virile & muliebre ſecus, ſine ætatis ullo diſcrimine, trucidabant ut pecudes: nactique vacuas lyntres, per eas licet vacillantes evecti, hujuſmodi loca plurima perruperunt: & ubi ſacietas cædendi cœpit, opimitate prædarum onuſti, cujus partem vi fluminis amiſerunt, rediere omnes incolumes. Hocque comperto reſidui Germani, ut infido præſidio inſularum relicto, ad ulteriora neceſſitudines & fruges opeſque barbaricas contulerunt. Converſus hinc Iulianus ad reparandas Tres-tabernas, munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obſtinatione ſubverſum hoſtili (quo ædificato conſtabat ad intima Galliarum, ut conſueverant adire, Germanos arceri) & opus ſpe celerius conſummavit, & victum defenſoribus ibi locandis ex barbaricis meſſibus, non ſine diſcriminis metu collectum, militis manu condidit in uſus anni totius. Nec ſanè hoc ſolo contentus, ſibi quoque viginti dierum alimenta parata collegit. Libentius enim bellatores quæſito dextris pro-

priis

priis utebantur, admodum indignati quoniam ex commeatu qui eis recens advectus est, ideo nihil sumere potuerunt, quòd partē eius Barbatio, cum transiret juxta, superbè præsumpsit: residuum quod superfuit, congestum in acervum exussit. quæ utrum ut vanus gerebat & demens, an mandato principis confidenter nefanda multa tentabat, id temporis latuit. Illud tamen rumore tenus ubique jactabatur, quòd Iulianus non levaturus incommoda Galliarum, electus est, sed ut possit per bella deleri sævissima, rudis etiam tum ut æstimabatur, ac ne ad sonitum quidem duraturus armorum. Dum castrorum opera mature consurgunt, militisque pars stationes prætendit agrarias, alia frumenta insidiarum metu colligit caute, multitudo barbarica rumorem nimia velocitate præversa, Barbationē cum exercitu quem regebat (ut prædictum est) Gallico vallo discretum, impetu repentino aggressa, sequensque fugientes adusq; Rauracos, & ultra quoad potuit, rapta sarcinarum & jumentorum cum calonibus parte maxima, redit ad sua. Et ille tanquam expeditione eventu prospero terminata, milite disperso per stationes hybernas ad comitatum Imperatoris revertit, crimen compositurus in Cæsarem, ut solebat, graviter semper incessens. Quo dispalato fœdo terrore, Alemannorū reges Chonodomari9 & Vestralpus, Vrius quinetiā & Vrsicinus cum Serapione & Suomario & Hortario, in unū robore virium suarū omni collecto, considere propè urbē Argentoratum, extrema metuentem Cæsarem arbitrati retrocessisse, cum ille tum etiam perficiendi munimenti studio stringeretur. Erexit autem confidentiam caput altius adtollentium scutarius perfuga: qui commissi criminis metuens pœnam, transgressus ad eos post ducis fugati discessum, armatorum tredecim millia tantum remansisse cum Iuliano docebat. is enim numerus sequebatur, barbara feritate certaminum rabiem undique concitante. Cuius asseveratione eadem sub-

inde replicantis, ad majora ſtimulati fiducia, miſsis legatis ſatis pro imperio Cæſari mandaverunt, ut terris abſcederet virtute ſibi quæſitis & ferro. qui ignarus pavendi, nec ira nec dolore perculſus, ſed faſtus barbaricos ridens, detentis legatis adusque perfectum opus caſtrorum, in eodem gradu conſtantiæ ſtetit immobilis. Agitabat autem miſcebatque omnia ſine modo, ubique ſeſe diffunditans, & princeps audendi periculoſa rex Chonodomarius, ardua ſubrigens ſupercilia, ut ſæpè ſecundis rebus elatus. Nam & Decentium Cęſarē ſuperavit æquo Marte congreſſus, & civitates erutas multas vaſtavit & opulentas, licentiusque diu nullo refragante Gallias perſultavit. Ad cuius roborandam fiduciam recens quoque fuga ducis acceſsit, numero præſtantis & viribus. Alemanni enim ſcutorum inſignia contuentes, norant eos milites permiſiſſe paucis ſuorum latronibus terram, quorum metu aliquoties cum gradum conferrent, amiſsis pluribus abiere diſperſi. quæ anxie ferebat ſollicitus Cæſar, quod trudente ipſa neceſsitate digreſſus periculis, cum paucis licet fortibus, populoſis gentibus occurrere cogebatur. Iamque ſolis radiis rutilantibus, tubarumque concinente clangore pedeſtres copiæ lentis inceſsibus educuntur, earumque lateri equeſtres conjunctæ ſunt turmæ, inter quas cataphractarii erant & ſagittarii, formidabile genus armatorum. Et quoniam à loco unde Romana promota ſunt ſigna, adusque vallum barbaricum quarta leuca ſignabatur & decima, id eſt, unum & viginti millia paſſuum, utilitati ſecuritatique rectè conſulens Cęſar, revocatis præcurſoribus jam antè egreſsis, indictaque ſolitis vocibus quiete, cuneatim circumſiſtentes alloquitur, genuina placiditate ſermonis: *Urget ratio ſalutis tuendæ communis, ut parciſſimè dicam, non jacentis animi Cæſarem vos hortari, & orare commilitones mei, ut adulta robuſtaq; virtute confiſi, cautiorem viam potius eligamus ad toleranda vel ad depellenda quæ ſperantur, quàm præ-*

properam

properam & ancipitem. Ut enim in periculis juventutem impigram esse convenit & audacem: ita cum res postulat, regibilem & consultam. Quod igitur censeo, si arbitrium aduerit vestrum, justaq́ sustinet indignatio, paucis absolvam. Jam dies in meridiem vergit, lassitudine nos itineris fatigatos scrupulosi tramites excipient & obscuri, nox senescente luna nullis sideribus adjuvanda, terra protinus æstu flagrantes, nullis aquarum subsidijs fulta: quas si dederit quisquam commode posse transire, ruentibus hostium examinibus post otium cibiq́ refectionem & potus, quid nos agimus, quo vigore inedia, siti, laboreq́ membris marcentibus occurramus? Ergo quoniam negotijs difficillimis sæpe dispositio tempestiva prospexit, & statum nutantium rerum recto consilio in bonam partem accepto aliquoties divina remedia repararunt, hic quæso vallo fossaq́ circumdati, divisis vigiliis quiescamus: somnoq́ & victu congruis potiti pro tempore, pace dei sit dictum, triumphaturas aquilas & vexilla victricia primo lucis moveamus exordio. Nec finiri perpessi quæ dicebantur, stridore dentium infrendentes, ardoremque pugnandi hastis illidendo scuta monstrantes, in hostem se duci jam conspicuum exorabant, cœlitis dei favore fiduciaque sui, & fortunati rectoris expertis virtutibus freti; atq; ut exitus docuit, salutaris quidam Genius præsens ad dimicandum eos, dum adesse potuit, incitabat. Accessit huic alacritati plenus celsarum potestatum assensus, maximeque Florentij præfecti prætorio, periculose quidem, sed ratione secunda pugnandum esse censentis, dum instarent barbari conglobati: qui si defluxissent, motum militis in seditiones nativo calore propensioris ferri non posse ajebat, extortam sibi victoriam, ut putavit, non sine ultimorum conatu graviter toleraturi. Addiderat autem fiduciam nostris consideratio gemina: recordantibus quòd anno nuper emenso Romanis per transrhenana spatia fusius volitantibus, nec visus est quisquam laris sui defensor, nec obvius stetit: sed concede arborũ densa undiq; semitis clausis, sidere urente brumali ægrè vi-

xere barbari longius amandati: quodque Imperatore terras eorum ingreſſo, nec reſiſtere auſi, nec apparere, pacem impetrarunt ſuppliciter obſecrantes. Sed nullus mutatam rationem temporis advertebat, quòd tunc tripartito exitio premebantur: Imperatore urgente per Rhetias, Cęſare proximo nuſquam elabi permittente, finitimis quos hoſtes fecere diſcordiæ, modo non occipitia conculcantibus hinc indeque cinctorum. Poſteà verò pace data, diſceſſerat Imperator: & ſedata jurgiorum materia, vicinæ gentes jam concordabant: & turpiſsimus ducis Romani digreſſus ferociam natura conceptam auxit in maius. Alio itidem modo res eſt aggravata Romana ex negocio tali. Regii duo fratres vinculo pacis aſtricti, quam anno præterito impetraverant à Conſtantio, nec tumultuare, nec commoveri ſunt auſi. Sed paulò poſtea uno ex his Gundomado, qui potior erat fideique firmioris, per inſidias interempto, omnis eius populus cum noſtris hoſtibus conſpiravit: & confeſtim Vadomarij plebs, ut aſſerebant, agminibus bella cientium barbarorum ſeſe conjunxit. Cunctis igitur ſummis infimiſque approbantibus tunc oportune congrediendum, nec de rigore animorum quidquam remittentibus, exclamavit ſubito ſignifer: *Perge feliciſſimè omnium Cæſar, quò te fortuna proſperior ducit, tandem per te virtutem & conſilia militaria ſentimus. I prævius ut fauſtus anteſignanus & fortis. experieris quid miles ſub conſpectu bellicoſi ductoris, teſtiſq; individui gerendorum, modo adſit ſupernum numen, iis rebus efficiet excitatus.* His auditis, cum nullæ laxarentur induciæ, promotus exercitus propè collem advenit molliter editum, opertum ſegetibus jam maturis, à ſupercilijs Rheni haud longo intervallo diſtantem. è cuius ſummitate ſpeculatores hoſtium tres equites exciti, ſubito nunciaturi Romanum exercitum adventare, feſtinarunt ad ſua: unus verò pedes, qui ſequi non potuit, captus agilitate noſtrorum indicavit, per triduum & trinoctium flumen

tran-

transisse Germanos. Quos cum jā propè densantes semet in cuneos nostrorum conspexere ductores, steterunt vestigiis fixis, antepilanis hastatisq; & ordinum primis velut insolubili muro fundatis: & pari cautelā hostes stetere cunctati. Cumque ita ut antedictus docuerat perfuga, equitatum omnem à dextero latere sibi vidisset oppositum, quidquid apud eos per equestres copias præpollebat, in levo cornu locavere confertum. Iisdemque sparsim pedites miscuere discursatores & leves, profecto ratione tuta poscente. Norant enim licet prudentem ex equo bellatorem cum clibanario nostro congressum, frena retinentem & scutum, hasta una manu vibrata, tegminibus ferreis abscondito bellatori nocere non posse: peditem verò inter ipsos discriminum vertices, cum nihil caveri solet præter id quod occurrit, humi occulte reptantem latere forato jumenti incautum rectorem præcipitem agere, levi negotio trucidandum. Hoc itaque disposito, dextrum sui latus struxere clandestinis insidiis & obscuris. Ductabant autē populos omnes pugnaces & sævos Chonodomarius & Serapio, potestate excelsiores ante alios reges. Et Chonodomarius quidē nefarius belli totius incentor, cuius vertici flammeus torulus aptabatur, anteibat cornu sinistrum audax & fidens ingenti robore lacertorum, ubi ardor prælii sperabatur, immanis equo spumante sublimior, erectus in jaculum formidandæ vastitatis, armorumque nitore conspicuus, antea strenuus & miles, & utilis præter cæteros ductor. Latus verò dextrum Serapio agebat, etiam-tum adultæ lanuginis juvenis, efficacia præcurrens ætatē, Mederici fratris Chonodomarij filius, hominis quo ad vixerat perfidissimi: ideo sic appellatus, quòd pater eius diu obsidatus pignore tentus in Galliis, doctusque Græca quædam arcana, hunc filium suum Agenarichū genitali vocabulo dictitatum, ad Serapionis transtulit nomen. Hos sequebantur potestate proximi reges numero quinque regalesq;

decem, & optimatum series magna, armatorumque millia triginta & quinque, ex variis nationibus partim mercede, partim pacto vicissitudinis reddendæ quæsita. Iamque torvum increpantibus tubis, Severus dux Rom. aciem dirigens lævam, cum propè fossas armatorum refertas venisset, unde dispositum erat ut abditi repente exorti cuncta turbarent, stetit impavidus: suspectiorque de obscuris, nec referre gradum, nec ulterius ire tentavit. Quo viso, animosus contra labores maximos Cæsar, ducentis equitibus septus, ut ardor negotij flagitabat, agmina peditum impetu veloci discurrens verbis hortabatur. Et cum alloqui pariter omnes, nec longitudo spatiorum extenta, nec in unum coactæ multitudinis permitteret crebritas, & alioquin vitabat gravioris invidiæ pondus, ne videretur id affectasse, quod sibi soli deberi Augustus existimabat, cautior sui hostium tela prætervolans, his & similibus notos pariter & ignotos ad faciendum fortiter accendebat. *Advenit ô socij justum pugnandi jam tempus, olim exoptatum mihi vobiscum, quod ante hac arcessentes arma inquietis motibus poscebatis.* Item cum ad alios post-signanos in acie locatos extrema venisset: *En*, inquit, *commilitones, diu speratus præsto est dies, compellens nos omnes elotis pristinis maculis Romanæ majestati reddere proprium decus. Hi sunt barbari, quos rabies, & immodicus furor ad perniciem rerum suarum coëgit occurrere nostris viribus opprimendos.* Alios item bellandi usu diutino callentes aptius ordinans, his exhortationibus adjuvabat: *Exurgamus viri fortes, propellamus fortitudine congrua, illisa nostris partibus probra, quæ contemplans Cæsaris nomen cunctando suscepi.* Quoscunque autem pugnæ signum inconsulte poscentes, rupturosque imperium irrequietis motibus prævideret: *Quæso*, inquit, *ne hostes vertendos in fugam sequentes avidius futuræ victoriæ gloriam violetis, neu quis ante necessitatem ultimam cedat.*

Nam

Nam fugituros proculdubio deseram, hostium terga cæsuris adero indiscretus, si hoc pensatione moderata fiat & cauta. Hæc aliáque in eundem modum sæpius replicando, majorem exercitus partem primæ barbarorum opposuit fronti: & subito Alemannorum peditum fremitus indignationi mixtus auditus est, unanimi conspiratione vociferantium, relictis equis secum oportere versari regales: ne si quid contigisset adversum, deserta miserabili plebe facilem discedendi copiam reperirent. Hoc comperto, Chonodomarius jumento actutum desiluit, & secuti eum residui idem facere nihil morati: nec enim eorum quisquam ambigebat partem suam fore victricem. Dato igitur æneatorum occentu sollemniter signo ad pugnandum, utrinque magnis concursum est viribus. Propilabantur missilia, & properantes cito quàm considerato cursu Germani, teláque dextris explicantes, involavere nostrorum equitum turmas frendentes immania: eorumque ultra solitum sævientium comæ fluentes horrebant, & elucebat quidam furor ex oculis: quos contra pertinax miles scutorum obicibus vertices tegens, ejectansque gladios vel tela concrispans mortem minantia perterrebat. Cumque in ipso præliorum articulo eques se fortiter conturmaret, & muniret latera sua firmius pedes, frontem artissimis conserens parmis, erigebantur crassi pulveris nubes: variique fuere discursus, nunc resistentibus, nunc cedentibus nostris: & obnixi genibus quidam barbari peritissimi bellatores hostem propellere laborabant, sed destinatione nimia dextræ dextris miscebantur, & umbo trudebat umbonem: cœlumque exultantium cadentiumque resonabat vocibus magnis. & cum cornu sinistrum altius gradiens, urgentium tot agmina Germanorum vi nimia propulisset, iretque in barbaros fremens, equites nostri cornu tenentes dextrum, præter spem incondite discesserunt.

serunt. dumque primi fugientium postremos impediunt, gremio legionum protecti, fixerunt integrato prælio gradum. hoc autem exinde acciderat, quòd dum ordinum restituitur series, cataphracti equites viso rectore suo leviter vulnerato, & consorte quodam per cervicem equi labentis pondere armorum oppresso, dilapsi quà quisque poterat, peditesque calcando cuncta turbassent, ni conferti illi sibique vicissim innixi stetissent immobiles. Igitur cum equites nihil præter fugæ circumspectantes præsidia, vidisset longius Cæsar, concito equo eos velut repagulum quoddam cohibuit. Quo agnito per purpureum signum Draconis summitati hastæ longioris aptatum, velut senectutis pendentis exuvias, stetit unius turmæ tribunus, & pallore timoris perculsus, ad aciem integrandam recurrit. Vtque in rebus amat fieri dubiis, eosdem lenius increpans Cæsar: *Quò*, inquit, *cedimus viri fortissimi? an ignoratis fugam, quæ salutem nunquam reperit, irriti conatus stultitiam indicare? redeamus ad nostros, saltem gloriæ futuri participes, si eos pro Republica dimicantes relinquimus inconsulte.* Hæc reverenter dicendo, reduxit omnes ad munia subeunda bellandi, imitatus salva differentia veterem Syllam: qui cum contra Archelaum Mithridatis ducem educta acie prælio fatigabatur ardenti, relictus à militibus cunctis, cucurrit in ordinem primum; raptoque & conjecto vexillo in partem hostilem, *Ite*, dixerat, *socij periculorum electi, & si scitantibus ubi relictus sum Imperator, respondete nihil fallentes, solus in Bæotia pro omnibus nobis cum dispendio sanguinis sui decernens.* Proinde Alemanni pulsis disiectisque equitibus nostris, primam aciem peditum incesserunt, eam abjecta resistendi animositate pulsuri. sed postquam cominus ventum est, pugnabatur paribus diu momentis. Cornuti enim & Braccati, usu præliorum diuturno firmati, excipiunt eos, jam gesturientes barritum ciere vel maximum: qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens,

ritu

ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum: jaculorum deinde stridentium crebritate hincinde convolante, pulvis æquali motu assurgens, & prospectum eripiens, arma armis, corpora corporibus obtrudebat. sed violentia iraque incompositi barbari in modum exarsere flammarum, nexamque scutorum compagem, quę nostros in modum testudinis tuebatur, scindebant ictibus gladiorum assiduis. Quo cognito, opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venere cum regibus (formidabilis manus, extremæ necessitatis articulo circumventos, si juvisset fors, ereptura) torvumque canentibus classicis, adultis viribus, certabatur. Verùm Alemanni bellum acriter ineuntes, altiùs anhelabant, velut quodam furoris affectu opposita omnia deleturi. Spicula tamen verutaque missilia non cessabant, ferratæque arundines fundebantur: quanquam etiam cominus mucro feriebat contra mucronem, & loricæ gladiis findebantur, & vulnerati nondum effuso cruore ad audendum exerciti consurgebant. Pares enim quodammodo coïvere cum paribus, Alemanni robusti & celsiores, milites usu nimio dociles: illi feri & turbidi, hi quieti & cauti: animis isti fidentes, grandissimis illi corporibus freti. Resurgebat tamen aliquoties armorum pondere pulsus loco Romanus, lassatisque impressu genibus lævum reflectens poplitem barbarus subsidebat, hostem ultro lacessens, quod indicium est obstinationis extremæ. Exiluit itaque subitò ardens optimatium globus, inter quos decernebant & reges, & sequente vulgo ante alios agmina nostrorum interrupit, & iter sibi aperiendo adusque primanorum legionem pervenit locatam in medio (quæ confirmatio Castra prætoria dictitatur) ubi densior & ordinibus frequens miles instar turrium fixa firmitate consistens, prælium majore spiritu repetivit. & vulneribus declinandis intentus, seque in modum mirmillonis operiens, hostium latera, quæ nudabat ira flagrantior,

districtis gladijs perforabat. At illi prodigere vitam pro victoria contendentes, tentabant agminis nostri laxare compagem. Sed continuata serie peremptorum, quos Romanus jam fidentior stravit, succedebant barbari superstites interfectis: auditoque occumbentium gemitu crebro, pavore perfusi torpebant. Fessi denique tot ærumnis, & ad solam deinceps strenui fugam, per diversos tramites toto celeritatis gradu festinabant: ut è medijs sævientis pelagi fluctibus, quocunque avexerit ventus, eijci nautici properant victores. quod voti magis quàm spei fuisse, fatebitur quilibet, tunc præsens. Aderatque propitiati numinis arbitrium inclemens, & secans terga cedentium miles: cum interdum flexis ensibus feriendi non suppeterent instrumenta, ipsis barbaris tela eorum vitalibus immergebat. nec quisquam vulnerantium sanguine iram explevit, nec satiavit cæde multiplici dexteram, vel miseratus supplicantem abscessit. Jacebant itaq; plurimi transfixi lethaliter, remedia mortis compendio postulantes: alij semineces labente jam spiritu, lucis usuram oculis morientibus inquirebant: quorundam capita discissa trabalibus telis, & pendentia jugulis cohærebant: pars per lutosum & lubricum solum in sociorum cruore lapsi, intactis ferro corporibus acervis superruentium obruti necabantur. Quæ ubi satis evenere prosperrime, validius instante victore, acumina densis ictibus hebescebant, splendentesque galeæ sub pedibus volvebantur, & scuta: ultimo denique trudente discrimine barbari, cum elati cadaverum aggeres exitus impedirent, ad subsidia fluminis petivere, quæ sola restabant, eorum terga jam perstringentis. Et quia cursu ab armis concito fugientes miles indefessus urgebat, quidam nandi peritia eximi se posse discriminibus arbitrati, animas fluctibus commiserunt. Qua causa celeri corde futura prævidens Cæsar, cum tribunis & ducibus clamore objurgatorio prohibebat, ne hostem

avi-

avidius sequens nostrorum quisquam se gurgitibus committeret vorticosis. Vnde id observatum est, ut marginibus insistentes confoderent telorum varietate Germanos: quorum si quem morti velocitas subtraxisset, jacti corporis pondere ad ima fluminis subsidebat. Et velut in quodam theatrali spectaculo aulęis miranda monstrantibus, multa licebat sine metu videre: nandi strenuis quosdam nescios adhærerentes, fluitantes alios, cum expeditiores viribus linquerentur ut stipites; & velut luctante amnis violentia vorari quosdam fluctibus involutos, nonnullos clypeis vectos, præruptas undarum occursantium moles obliquatis meatibus declinantes, ad ripas ulteriores post multa discrimina pervenere. spumans denique cruore barbarico decolor alveus insueta stupebat augmenta. Dum hæc aguntur, rex Chonodomarius reperta copia discedendi, lapsus per funerum strues, cum satellitibus paucis celeritate rapida properabat ad castra, quæ prope Triburcos & Concordiam munimenta Romana fixit intrepidus, ut ascensis navigiis, dudum paratis ad casus ancipites, in secretis secessibus evaderet. Et quia non nisi Rheno transito ad territoria sua poterat pervenire, vultum ne agnosceretur operiens, sensim retulit pedem. Cumque propinquaret jam ripis, lacunam palustribus aquis interfusam circumgrediens, ut transiret, calcata mollitie glutinosa, equo est evolutus: & confestim licet obeso corpore gravior, ad subsidium vicini collis evasit. quem agnitum (nec enim potuit cęlari qui fuerat, fortunæ prioris magnitudine proditus) statim anhelo cursu cohors cum tribuno secuta, armis circundatum aggerem nemorosum cautius obsidebat, perrumpere verita ne fraude latenti inter ramorum tenebras exciperetur occultas. Quibus visis compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus: comitesque eius ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati post regem vivere, vel pro rege non mori,

si ita tulerit casus, tradidere se vinciendos. Utque nativo more sunt barbari humiles in adversis, dispares@q; in secundis, servus alienæ voluntatis trahebatur pallore confusus, claudente noxarum conscientia linguam: immensum quantum ab eo differens, qui post feros lugubresq; terrores cineribus Galliarum insultans, multa minabatur & sæva. Quibus ita favore superni numinis terminatis, post exactum jam diem occinente liticine revocatus invictissimus miles, prope supercilia Rheni tendebat, scutorumque ordine multiplicato vallatus, victu fruebatur & somno. Ceciderunt autem in hac pugna Romani quidem CCXLIII. rectores verò IV. Bainobaudes cornutorum tribunus, adæquè Laipso, & Innocentius cataphractorios ducens, & vacans quidam tribunus, cujus non suppetit nomen: ex Alemannis verò sex millia corporum numerata sunt in campo constrata, & inæstimabiles mortuorũ acervi per undas fluminis ferebantur. Tunc Iulianus, ut erat fortuna sui spectatior, meritisq; magis quàm imperio potens, Augustus acclamatione concordi totius exercitus appellatus, ut agentes petulantius milites increpabat, id se nec sperare, nec adipisci velle jurando confirmans. Et ut augeret eventus secundi lætitiam, concilio Chonodomarium jussit offerri: qui primo curvatus, deinde humi suppliciter fusus, gentilique pace veniam poscens, bono animo esse est jussus. Et diebus postea paucis ductus ad comitatum Imperatoris, missusque exinde Romam, in castris peregrinis, quæ in monte sunt Cælio, morbo veterni consumptus est. His tot ac talibus prospero peractis eventu, in palatio Constantij quidam Iulianum culpantes, ut princeps ipse delectaretur, injuriissime Victorinum ideo nominabant, quòd verecunde referens, quoties imperaret, superatos indicabat sæpe Germanos. Interque exaggerationem inanium laudum, ostentationemque aperte lucentium, inflabant ex usu Imperatorem suopte ingenio nimium, quidquid per omnem ter-

ræ

ræ ambitum agebatur, felicibus auſpicijs eius adſignantes. Quocirca magniloquentia elatus adulatorum, tunc & deinde edictis propoſitis arroganter ſatis multa mentiebatur, ſe ſolum, cum geſtis non adfuiſſet, & dimicaſſe, & viciſſe, & ſupplices reges gentium erexiſſe aliquoties ſcribens: & ſi, verbi gratia, eo agente tunc in Italia, dux quidam egiſſet fortiter contra Perſas, nulla eius mentione per textum longiſsimum facta, laureatas literas ad provinciarum ſigna mittebat, ſe inter primores verſatum cum odioſa ſui jactatione ſignificans. Extant denique eius edicta in tabulariis principis publicis condigne ſcriptis, memoria delata narrandi, extollendique ſemet in cœlum, ab Argentorato cum pugnaretur manſione quadrageſima diſparatus, deſcribens prælium, aciem ordinaſſe, & ſtetiſſe inter ſigniferos, & Barbaros fugaſſe præcipites, ſibique oblatum falſo indicat Chonodomarium (proh rerum indignitas!) ſuper Iuliani glorioſis actibus conticeſcens: quos ſepelierat penitus, ni fama res maximas vel obumbrantibus plurimis ſilere neſciret.

EXPLICIT LIB. XVI.

perfusæ nives opplevere montes simul & campos) opus arreptum est memorabile. Et dum nullus obsisteret, munimentum quod in Alemannorum solo conditum Trajanus suo nomine voluit appellari, dudum violentius oppugnatum, tumultuario studio reparatum est; locatisque ibi pro tempore defensoribus, ex Barbarorum visceribus alimenta congesta sunt. Quæ illi maturata ad suam perniciem contemplantes, metuque rei peractæ volucriter congregati, precibus & humilitate suprema petiere missis oratoribus pacem: quam Cæsar omni consiliorum via firmata, causatus verosimilia plurima, per decem mensium tribuit intervallum; id nimirum solerti colligens mente, quòd castra, supra quàm optari potuit occupata sine obstaculo, tormentis muralibus & apparatu deberent valido communiri. Hac fiducia tres immanissimi reges venerunt, tandem aliquando jam trepidi, ex his qui misere victis apud Argentoratum auxilia, jurantes conceptis ritu patrio verbis, nihil inquietum acturos, sed fœdera ad præstitutum usque diem, quia id nostris placuerat, cum munimento servaturos intacto, frugesque portaturos humeris, si defuisse sibi docuerint defensores: quod utrumque metu perfidiam frenante fecerunt. Hoc memorabili bello, comparando quidem Punicis & Teutonicis, sed dispendiis rei Romanæ peracto levissimis, ut faustus Cæsar exultabat & felix, credique obtrectatoribus potuit, ideo fortiter eum ubique fecisse fingentibus, quòd oppetere dimicando gloriose magis optabat, quàm damnatorum sorte, sicut sperabant, ut frater Gallus occidi, ni pari proposito post excessum quoque Constantii actibus mirandis inclaruisset. Quibus ut in tali re compositis firmiter, ad sedes revertens hybernas, sudorum reliquias reperit tales. Remos Severus magister equitum per Agrippinam petens & Iuliacum, Francorum validissimos cuneos in sexcentis velitibus, ut postea claruit, vacua præsidijs loca vastan-

tan-

stantes offendit: ac oportunitate in scelus audaciam erigente, quod Cæsare in Alemannorum secessibus occupato, nulloque vetante, expleri se posse prædarum opimitate sunt arbitrati. sed metu jam reversi exercitus, munimentis duobus, quæ olim exinanita sunt occupatis, se quoad fieri poterat, tuebantur. Hac Iulianus rei novitate perculsus, & conijciens quorsum erumperet, si ijsdem transisset intactis, retento milite circumvallare disposuit Castellum oppidum, quod Mosa fluvius præterlambit, & adusque quartum & quinquagesimum diem, Decembri scilicet & Ianuario mense, obsidionales tractæ sunt moræ, destinatis barbarorum animis incredibili pertinacia reluctantibus. Tunc pertimescens solertissimus Cæsar, ne observata nocte illuni barbari gelu vinctum amnem pervaderent, quotidie à sole in vesperam flexo adusque lucis principium lusorijs navibus discurrentes flumen ultro citroque milites ordinavit, ut crustis pruinarum diffractis, nullus ad erumpendi copiam facile perveniret. Hocque commento, inedia, & vigilijs, & desperatione postrema lassati, sponte se propria dederunt: statimque ad comitatum Augusti sunt missi. Ad quos eximendos periculo multitudo Francorum egressa, cum captos comperisset & asportatos, nihil amplius ausa repedavit ad sua: hisque perfectis acturus hyemem revertit Parisios Cęsar. Quia igitur plurimæ gentes vi majore collaturæ capita sperabantur, dolum bellorum conjectans sobrius rector, magnis curarum molibus stringebatur. Dumque per inducias licet negotiosas & breves, ærumnosis possessorum damnis mederi posse credebat, tributi ratiocinia dispensavit. Cumque Florentius præfectus prætorio cuncta permensus, ut contendebat, quidquid in capitatione deesset ex conquisitis se supplere firmaret, talium gnarus, animam prius amittere, quàm hoc sinere fieri memorabat. Norat enim huiusmodi provisionum, imò eversionum ut verius dixerim, insanabilia

bilia vulnera sæpe ad ultimam egestatem provincias contraxisse: quæ res, ut docebitur postea, penitus evertit Illiricum. Ob quæ præfecto prætorio ferri non posse clamante, se repente factum infidum, cui Augustus summam commiserit rerum, Iulianus eum sedatus leniens, scrupulose computando & vere, docuit non sufficere solum, verumetiam exuberare capitationis calculum, ad commeatuum necessarios apparatus. Nihilominus tamen diu postea indictionale augmentum oblatum sibi, nec recitare nec subnotare perpessus, humi projecit. Literisque Augusti monitus ex relatione præfecti, non agere ita perplexe, ut videretur parum Florentio credi, rescripsit, gratandum esse, si provincialis hincinde vastatus, saltem solemnia præbeat, nedum incrementa, quæ nulla supplicia egenis possent hominibus extorquere. Factumque est tunc & deinde unius animi firmitate, ut præter solita nemo Gallis quidquam exprimere conaretur Camelasij nomine iniquè. Inusitato exemplo id petendo Cæsar impetraverat à præfecto, ut secundæ Belgicæ multiformibus malis oppressæ dispositio sibi committeretur, ea videlicet lege, ut nec præfectianus, nec præsidialis apparitor ad solvendum quemquam urgeret. Quo levati solatio cuncti, quos in curam æs alienum separat suam, nec interpellati ante præstitutum tempus debita contulerunt. Inter hæc recreandarum exordia Galliarum, administrante secundam adhuc Orphito præfecturam, obeliscus Romæ in Circo erectus est maximo. Super quo nunc quia tempestivum est, pauca discurram. Vrbem priscis sæculis conditam ambitiosa mœnium strue, & portarum centum quondam aditibus celebrem, hecatompylos Thebas institutores ex facto cognominarunt, cuius vocabulo provincia nunc usque Thebais appellatur. Hanc inter exordia pandentis se late Carthaginis, improviso excursu duces oppressère Pœnorum: posteaque reparatam Persarum

rum rex ille Cambyſes, quoad vixerat alieni cupidus & immanis, Aegypto perrupta aggreſſus eſt, ut opes exinde raperet invidendas, ne deorum quidem donarijs parcens. Qui dum inter prædatores turbulenter concurſat, laxitate præpeditus indumentorum concidit pronus: ac ſuomet pugione, quem aptatum femori dextro geſtabat, ſubita vi ruinę nudato vulneratus pené lethaliter interiſſet. Longe autem poſtea Cornelius Gallus, Octaviano res tenente Romanas, Aegypti procurator, exhauſit civitatem plurimis intercepti: reverſuſque cum furtorum arceſſeretur, & depopulatæ provinciæ, metu nobilitatis acriter indignatæ, cui negotium ſpectandum dederat Imperator, ſtricto incubuit ferro. Is eſt, ſi recte exiſtimo, Gallus poëta, quem flens quodammodo in poſtrema Bucolicorum parte Virgilius carmine leni decantat. In hac urbe inter labra ingentia, diverſaſque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes, obeliſcos vidimus plures, alioſque jacentes & comminutos: quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut proſperitatibus ſummarum rerum elati, montium venis vel apud extremos orbis incolas perſcrutatis exciſos erectoſque, dijs ſuperis in religione dicarunt. Eſt autem obeliſcus aſperrimus lapis, in figuram metæ cuiuſdam ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam; utque radium imitetur, gracileſcens pauliſper ſpecie quadrata in verticem productus anguſtum, manu levigatus artificis. Formarum autem innumeras notas, hieroglyphicas appellatas, quas ei undique videmus inciſas, initialis ſapientiæ vetus inſignivit autoritas. Volucrum enim ferarumque, etiam alieni mundi, genera multa ſculpentes, ad ævi quoque ſequentis ætates Imperatorum vulgatius perveniente memoria, promiſſa vel ſoluta regum vota monſtrabant. Non enim ut nunc literarum numerus præſtitutus & facilis exprimit quidquid humana mens concipere poteſt, ita priſci quoque ſcriptitarunt

runt Aegyptij: ſed ſingulæ litteræ ſingulis nominibus ſerviebant, & verbis nonnunquam ſignificabant integros ſenſus. Cuius rei ſcientiæ in his interim ſit duobus exemplum. Per vulturem naturæ vocabulum pandunt: quia mares nullos poſſe inter has alites inveniri rationes memorant phyſicæ. perque ſpeciem apis mella conficientis indicant regem: moderatori cum jucunditate aculeos quoque innaſci debere his ſignis oſtendentes, & ſimilia plurima. Et quia ſufflantes adulatores ex more Conſtantium, id ſine modo ſtrepebant, quòd cum Octavianus Auguſtus obeliſcos duos ab Heliopolitana civitate tranſtuliſſet Aegyptia, quorum unus in Circo maximo, alter in campo locatus eſt Martio, hunc recens advectum difficultate magnitudinis territus, nec contrectare auſus eſt, nec movere. Diſcant qui ignorant, veterem principem translatis aliquibus hunc intactum ideo præteriſſe, quòd Deo Soli ſpeciali munere dedicatus, fixuſque intra ambitioſi templi delubra, quæ contingi non poterant, tanquam apex omnium eminebat. Verùm Conſtantinus id parvi ducens, avulſam hanc molem ſedibus ſuis, nihilque committere in religionem recte exiſtimans, ſi ablatum uno templo miraculum Romæ ſacraret, id eſt, in templo mundi totius, jacere diu perpeſſus eſt, dum tranſlationi pararentur utilia. Quo convecto per alveum Nili, projectoque Alexandriæ, navis amplitudinis antehac inuſitatæ ædificata eſt, ſub trecentis remigibus agitanda. Quibus ita proviſis, digreſſoque vita principe memorato, urgens effectus intepuit: tandemque ſero impoſitus navi per maria fluentaque Tybridis velut paventis, ne quod pene ignotus miſerat Nilus, ipſe parum ſub emeatus ſui diſcrimine mœnibus alumnis inferret, defertur in vicum Alexandri, tertio lapide ab Vrbe ſejunctum: unde chamulcis impoſitus, tractuſque lenius per Oſtienſem portam, piſcinamque publicam Circo illatus eſt maximo. Sola poſt hæc reſtabat erectio,

ctio, quæ vix aut ne vix quidem sperabatur posse compleri: erectisque usque periculum altis trabibus, ut machinarum cerneres nemus, innectuntur vasti funes & longi, ad speciem multiplicium liciorum cœlum densitate nimia subtexentes: quibus colligatus mons ipse effigiatus scriptilibus elementis, paulatimque id per arduum inane protentus, diuque pensilis hominum millibus multis tanquam molendarias rotantibus metas, cavea locatur in media, eique sphæra superponitur ahenea, aureis laminis nitens: qua confestim ui ignis divini contacta, ideoque sublata, facis imitamentum in figura æreum, itidem auro imbracteatum, velut abundanti flamma candentis. Secutæq; ætates alios transtulerunt: quorum unus in Vaticano, alter in hortis Sallustij, duo in Augusti monumento erecti sunt. Qui autem notarum textus obelisco incisus est veteri, quem videmus in Circo, Hermapionis librum sequuti interpretatum literis subjecimus Græcis.

ΑΡΧΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΔΙΕΡΜΗΝΕΥΜΕΝΑ ΕΧΕΙ

ΣΤΙΧΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Τάδε ἐστὶν ἃ βασιλεῖ Ῥαμέστῃ δεδωρήμεθα, ὃν πᾶσαν οἰκουμένην μετὰ χαρᾶς βασιλεύειν Ἥλιος φιλεῖ καὶ Ἀπόλλων. κρατερὸς φιλαλήθης υἱὸς Ἥρωνος θεογέννητος κτίστης τῆς οἰκουμένης, ὃν Ἥλιος προέκρινεν, ἄλκιμος Ἄρεως βασιλεὺς Ῥαμέστης. ᾧ πᾶσα ὑποτέτακται ἡ γῆ μετὰ ἀλκῆς καὶ θάρσους. βασιλεὺς Ῥαμέστης Ἡλίου παῖς αἰωνόβιος.

ΣΤΙΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Ἀπόλλων κρατερὸς, ὁ ἑστὼς ἐπ' ἀληθείας δεσπότης διαδήματος, τὴν Αἴγυπτον δοξάσας κεκτημένος, ὁ ἀγλαοποιήσας Ἡλίου πόλιν, καὶ κτίσας τὴν λοιπὴν οἰκουμένην, καὶ πολυτιμήσας τοὺς ἐν Ἡλίου πόλει θεοὺς ἀνιδρυμένους, ὃν Ἥλιος φιλεῖ.

ΤΡΙΤΟΣ ΣΤΙΧΟΣ.

Ἀπόλλων κρατερὸς Ἡλίου παῖς παμφεγγής, ὃν Ἥλιος προέκρινεν καὶ Ἄρης ἄλκιμος ἐδωρήσατο. οὗ τὰ ἀγαθὰ ἐν παντὶ διαμένει καιρῷ. ὃν Ἄμμων ἀγαπᾷ, πληρώσας τὸν νέων τοῦ φοίνικος ἀγαθῶν. ᾧ οἱ θεοὶ

ζωῆς χρόνον ἐδωρήσαντο. Ἀπόλλων κρατερὸς υἱὸς Ἥρωνος βασιλεὺς οἰκουμένης Ῥαμέσης, ὃς ἐφύλαξεν Αἴγυπτον τοῦ ἄλλου ἔθνους νικήσας. ὃν Ἥλιος φιλεῖ. ᾧ πολὺν χρόνον ζωῆς ἐδωρήσαντο θεοί, δεσπότης οἰκουμένης Ῥαμέσης αἰωνόβιος.

ΑΛΛΟΣ ΣΤΙΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Ἥλιος θεὸς μέγας δεσπότης οὐρανοῦ δεδώρημαι σοι βίον ἀπρόσκοπον. Ἀπόλλων κρατερὸς κύριος διαδήματος ἀνείκαστος, ὧν ἀνδριάντας ἀνέθηκεν ἐν τῇδε τῇ βασιλείᾳ δεσπότης Αἰγύπτου, καὶ ἐκόσμησεν Ἡλίου πόλιν ὁμοίως καὶ αὐτὸν Ἥλιον δεσπότην οὐρανοῦ. συνετελεύτησεν ἔργον ἀγαθὸν Ἡλίου παῖς βασιλεὺς αἰωνόβιος.

ΤΡΙΤΟΣ ΣΤΙΧΟΣ.

Ἥλιος θεὸς δεσπότης οὐρανοῦ Ῥαμέσῃ βασιλεῖ δεδώρημαι τὸ κράτος καὶ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν. ὃν Ἀπόλλων φιλαλήθης δεσπότης χρόνων, καὶ Ἥφαιστος ὁ τῶν θεῶν πατὴρ προέκρινεν διὰ τὸν Ἄρεα. βασιλεὺς παγχαρὴς Ἡλίου παῖς, καὶ ὑπὸ Ἡλίου φιλούμενος.

ΑΦΗΛΙΩΤΗΣ ΠΡΩΤΟΣ ΣΤΙΧΟΣ.

Ὁ ἀφ' Ἡλίου πόλεως μέγας θεὸς ἐνουράνιος Ἀπόλλων κρατερὸς, Ἥρωνος υἱὸς, ὃν Ἥλιος ἠγώγησεν, ὃν οἱ θεοὶ ἐτίμησαν, ὁ πάσης γῆς βασιλεύων, ὃν Ἥλιος προέκρινεν, ὁ ἄλκιμος διὰ τὸν Ἄρεα βασιλεύς, ὃν Ἄμμων φιλεῖ. καὶ ὁ παμφέγγης συγκρίνας αἰώνιον βασιλέα. *& reliqua.*

Datiano & Cereali coss. cum universa per Gallias studio cautiore disponerentur, formidoque præteritorum barbaricos hebetaret excursus, rex Persarum in confiniis agens adhuc gentium extimarum, jamque cum Chionitis & Gelonis, omnium acerrimis bellatoribus, pignore icto societatis, rediturus ad sua, tum Saporis scripta suscepit, pacem Romanum principem nuntiantis poscere precativam. Ideoque non nisi infirmato imperii robore tentari talia suspicatus, latius semet extentans pacis amplectitur nomen, & conditiones proposuit graves: missoque cum muneribus Narseo quodam legato, literas ad Constantium dedit, nusquam à genu-

à genuino fastu declinans, quarum hunc fuisse accepimus sensum. *Rex regum Sapor particeps siderum, frater Solis & Lunæ Constantio Cæsari fratri meo salutem plurimam dico. Gaudeo, tandemq́ mihi placet ad optimam te viam revertisse, & incorruptum æquitatis agnovisse suffragium, rebus ipsis expertum, pertinax alieni cupiditas quas aliquoties ediderit strages. Quia igitur veritatis oratio soluta esse debet & libera, & celsiores fortunas idem loqui decet atq́ sentire, propositum meum in pauca conferam, reminiscens hæc quæ dicturus sum, me sæpius replicasse. Adusq́ Strymona flumen, & Macedonicos fines tenuisse majores meos, antiquitates quoq́ vestræ testantur: hæc me convenit flagitare (ne sit arrogans quod affirmo) splendore virtutumq́ insignium serie vetustis regibus antistantem. Sed ubiq́ mihi cordi est recordatio, cui coalitus ab adolescentia prima, nihil unquam pœnitendum admisi. Ideoq́ Armeniam recuperare cum Mesopotamia debeo, avo meo composita fraude præreptam. Illud apud nos nunquam acceptum fuit, quod adseritis vos exultantes, nullo discrimine virtutis ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus. Postremo si morem gerere suadenti volueris recte, contemne partem exiguam semper luctificam & cruentam, ut cætera regas securus: ac prudenter reputans, medelarum quoque artifices urere nunnunquam & secare, & partes corporum amputare, ut reliquis uti liceat integris. Hocq́ bestias factitare: quæ cum advertant cur maximopere capiantur, illud propria sponte amittunt, ut vivere deinde possint impavidæ. Id sanè pronuntio, quòd si hæc mea legatio redierit irrita, post tempus hyemalis quietis exemptum, viribus totis accinctus, fortuna conditionumq́ æquitate spem successus secundi fundante, venire quoad ratio siverit festinabo.* His literis diu libratis, recto pectore (quod dicitur) considerateque responsum est hoc modo. *Victor terra mariq́ Constantius semper Augustus fratri meo Sapori regi salutem plurimam dico. Sospitati quidem tuæ gratulor, ut futurus, si velis, amicus: cupiditatem verò semper indeflexam fusiusq́ vagantem vehementer insimulo. Mesopotamiam*

poſcis ut tuam, perindeq́ Armeniam: & ſuades integro corpore adimere membra quædam, ut ejus ſalus deinde locetur in ſolido: quod refutandum eſt potius, quam ulla conſenſione firmandum. Accipe igitur veritatem non obtectam præſtigijs, ſed perſpicuam, nullisq́ minis inanibus perterrendam. Præfectus prætorio meus, opinatus aggredi negotium publicæ utilitati conducens, cum duce tuo per quoſdam ignobiles me inconſulto ſermones conſeruit ſuper pace. Non refutamus hanc nec repellimus, adſit modo cum decore & honeſtate, nihil pudori noſtro præreptura vel majeſtati. Eſt enim abſonum & indecens, cum geſtarum rerum ordine explicatæ ſint aures, quas invidia nobis multipliciter incluſerunt, cum deletis tyrannis totus orbis Romanus nobis obtemperat, ea prodere, quæ contracti in Orientales anguſtias diu ſervabimus illibata. Ceſſent autem quæſo formidines, quæ nobis intentantur ex more: cum ambigi nequeat, non inertia nos ſed modeſtia, pugnas interdum excepiſſe potius, quàm intuliſſe: & noſtra quoties laceſſimur fortiſſimo benevolentiæ ſpiritu defenſare, id experiendo legendoq́ ſcientes, in prælijs quibuſdam raro rem titubaſſe Romanam, in ſumma verò bellorum nunquam ad deteriora prolapſam. Hanc legationem nullo impetrato remiſſam (nec enim effrenatæ regis cupiditati reſponderi amplius quidquam potuit) poſt pauciſsimos dies ſecutus eſt Proſper comes, & Spectatus tribunus & notarius, itemque Euſtachius Muſoniano ſuggerente Philoſopho, ut opifex ſuadendi, Imperatoris ſcripta perferentes & munera, eniſuri apparatum interim Saporis arte quadam ſuſpendere, ut ſuprà humanum modum provinciæ munirentur Arctoæ. Inter quæ ita ambigua Iuthungi Alemannorum pars, Italicis conterminans tractibus, obliti pacis & fœderum, quæ adepti ſunt obſecrando, Rhetias turbulente vaſtabant, adeo ut etiam oppidorum tentarent obſidia præter ſolitum. Ad quos repellendos cum valida manu miſſus Barbatio in locum Silvani peditum promotus magiſter, ignavus ſed verbis effuſior, alacritate militum vehementer erecta, proſtravit acerrime

multos,

multos, ita ut exigua portio, quæ periculi metu se dedit in fugam, ægrè dilapsa res suas non sine lacrymis reviseret & lamentis. Huic pugnæ Nevita postea consul equestris præpositus turmæ, & adfuisse, & fortiter fecisse firmatur. Iisdem diebus terræmotus horrendi per Macedoniam, Asiamque, & Pontum adsiduis pulsibus oppida multa concusserunt & montes. Inter monumenta tamen multiformium ærumnarum eminuere Nicomediæ clades, Bithyniæ urbium matris, cuius ruinarum eventum vere breviterque absolvam. Primò lucis exortu ad diem nonum Kal. Septemb. concreti nubium globi nigrantium, lætam paulo ante cœli speciem confuderunt: & amandato solis splendore, nec contigua vel apposita cernebantur, ita oculorum obtutu præstricto, humo involutus crassæ caliginis squalor insedit. Dein velut numine summo fatales contorquente manubias, ventosque ab ipsis excitante cardinibus, magnitudo furentium incubuit procellarum: cuius impetu pulsorum auditus est montium gemitus, & *elisi littoris fragor*: hæcque secuti typhones atq; presteres, cum horrifico tremore terrarum, civitatem & suburbana funditus everterunt. Et quoniam acclivitate collium ædes pleræque vehebantur, aliæ super alias concidebant, reclangentibus cunctis sonitu ruinarum immenso. Interim clamoribus varijs excelsa culmina resultabant, quæritantium conjugium liberosque, & si quid necessitudinis arcte constringit. Post horam denique secundam, multo ante tertiam, aër jam sudus & liquidus latentes retexit funereas strages Nonnulli enim superruentium ruderum vi nimia constipati, sub ipsis interiere ponderibus. Quidam collo tenus aggeribus obruti, cum superesse possent si qui juvissent, auxiliorum inopia necabantur. Alij lignorum extantium acuminibus fixi pendebant. Vno ictu cæsi complures paulò ante homines, tunc promiscuæ strages cadaverum cernebantur. Quosdam domorum inclinata fastigia intrinsecus

ferebant intactos, angore & inedia consumendos. Inter quos Aristænetus affectatam recens diœcesim curans vicaria potestate, quam Constantius ad honorem uxoris Eusebiæ Pietatis cognomine dedicarat, animam hoc casu cruciatam diutius exhalavit. Alii subita magnitudine oppressi, ijsdem adhuc molibus conteguntur. Collisis quidam capitibus, vel humeris præsectis aut cruribus, inter vitæ mortisque confinia, aliorum adjumenta paria perferentium implorantes cum obtestatione magna deserebantur. Et superesse potuit ædium sacrarum & privatarum hominumque pars major, ni palantes abrupti flammarum ardores per quinquaginta dies & noctes, quidquid consumi poterat, exussissent. Adesse tempus existimo pauca dicere, quæ de terræ pulsibus conjectura veteres collegerunt. Ad ipsius enim veritatis arcana non modo hæc nostra vulgaris inscitia, sed ne sempiterna quidem lucubrationibus longis nondum exhausta physicorum ingenia penetrarunt. Vnde & in ritualibus & pontificiis obtemperantibus sacerdotijs cautum, ne alio Deo pro alio nominato, cum qui eorum terram concutiat sit in abstruso, piacula committantur. Accidunt autem, ut opiniones æstimant, inter quas Aristoteles æstuat & laborat, aut in cavernis minutis terrarum, quas syringas appellamus, impulsu crebriori aquis undabundis: aut certe, ut Anaxagoras affirmat, ventorum vi subeuntium ima terrarum: qui cum soliditatibus concrustatis inciderint, eruptiones nullas reperientes, eas partes soli convibrant, quas subrepserint humidi. Vnde plerumque observatur, terra tremente, ventorum apud nos spiramina nulla sentiri, quòd in ultimis secessibus occupantur. Anaximander ait, arescentem nimia æstuum siccitate, aut post madores imbrium, terram rimas pandere grandiores, quas penetrat supernus aër violentus & nimius, ac per eas vehementi spiritu quassatam cieri propriis sedibus. Qua

de

de causa terrores huiusmodi vaporatis temporibus, aut nimia aquarum cælestium superfusione contingunt. Ideoque Neptunum humentis substantiæ potestatem, Ennosigæon & Sisichthona poëtæ veteres & Theologi nuncupaverunt. Fiunt autem terrarum motus modis quatuor: aut enim brasmatiæ sunt, qui humum intus suscitantes sursum propellunt inmanissimas moles, ut in Asia Delos emersit, & Hiera, & Anaphe, & Rhodus, Ophiusa & Pelagia prioribus seculis dictitata, aureo quondam imbri perfusa, & Eleusin in Bæotia, & apud Tyrrhenos Vulcaniæ, insulæque plures: aut climatiæ, qui limes ruentes & obliqui, urbes, ædificia, montesque complanant: aut chasmatiæ, qui grandiori motu patefactis subito voratrinis terrarum partes absorbent: ut in Atlantico mari, Europæo orbe potior insula, & in Crissæo sinu Helice & Bura, & in Ciminia Italiæ parte oppidum Succiniense ad profundos hiatus Erebi abacta æternis tenebris occultantur. Inter hæc tria genera terræ motuum mycematiæ sonitu audiuntur minatorio, cum dissolutis elementa compagibus ultro adsiliunt, vel relabuntur consîdentibus terris. Tunc enim necesse est velut taurinis reboare mugitibus fragores fremitusque terrenos. Sed hinc ad exorsa. At Cæsar hyemem apud Parisios agens, Alemannos prævenire studio maturabat, ingenti, nondum in unum coactos, sed in insaniam post Argentoratum audaces omnes & sævos: opperiensq; Iulium mensem, unde sumunt Gallicani procinctus exordia, diutius angebatur. Nec enim egredi poterat, antequam ex Aquitania æstatis remissione solutis frigoribus & pruinis veheretur annona. Sed ut est difficultatum penè omnium diligens ratio victrix, multa mente versans & varia, id tantum reperit solum, ut anni maturitate non expectata, barbaris occurreret insperatus; firmatoque consilio XX. dierum frumentum, ex eo quod erat in sedibus consumen-

dum, ad usus diuturnitatem excoctum, buccellatum ut vulgo appellant, humeris imposuit libentium militum: hocque subsidio fretus, secundis ut antè auspicijs profectus est, intra mensem quintum vel sextum duas expeditiones consummari posse urgentes & necessarias arbitratus. Quibus paratis, petit primos omnium Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellavit, ausos olim in Romano solo apud Toxiandriam locum, habitacula sibi figere prælicenter. Cui cum Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri Imperatorem etiamtum in hybernis, pacem sub hac lege prætendens, ut quiescentes eos tanquàm in suis nec lacesseret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plene digesto, oppositaque conditionum perplexitate, ut in ijsdem tractibus moraturus dum redeunt, muneratos absolvit. Dictoque citius sequutus profectos, Severo duce misso, per ripam subito cunctos adgressus, tanquam fulminis turbo perculsit. jamque precantes potius quàm resistentes, in oportunam clementiæ partem effectu victoriæ flexo, dedentes se cum opibus liberisque suscepit. Chamavos itidem ausos similia adortus, eadem celeritate partim cecidit, partim acriter repugnantes, vivosque captos compegit in vincula: alios præcipiti fuga trepidantes ad sua, ne militem spatio longo defatigaret, abire interim permisit innocuos: quorum legatis, paulo postea missis precatum consultumque rebus suis, humi prostratis sub obtutibus eius pacem hoc tribuit pacto, ut ad sua redirent incolumes. Cunctis igitur ex voto currentibus, studio pervigili properans modis omnibus utilitatem fundare provinciarum, munimenta tria recta serie supercilijs imposita fluminis Mosæ, subversa dudum obstinatione barbarica, reparare pro tempore cogitabat: & illico sunt instaurata procinctu paulisper omisso. Atque ut consilium prudens celeritas faceret tutum, ex annona decem dierum & septem, quam in expediti-

onem

ónem pergens vehebat cervicibus miles, portionem subtractam in ijsdem condidit castris, sperans ex Chamavorum segetibus id suppleri posse quod ablatum est. Longe autem aliter accidit. Frugibus enim nondum etiam maturis, miles expensis quæ portavit, nusquam reperiens victus, extrema minitans Iulianum compellationibus incessebat & probris, Asianum appellans Græculum, & fallacem, & specie sapientiæ stolidum. Vtque inveniri solent quidam inter armatos verborum volubilitate conspicui, hæc & similia multa strepebant: *Quo trahimur spe meliorum abolita, olim quidem dura & perpessu asperrima per nives tolerantes & acumina crudelium pruinarum? sed nunc, proh nefas! cum ultimis hostium fatis instamus, fame ignavissimo mortis genere tabescentes. Et ne quis nos turbarum existimet concitores, pro vita loqui sola testamur, non aurum, neq; argentum petentes, qua olim nec contrectare potuimus, nec videre; ita nobis negata velut contra Remp. tot suscepisse labores & pericula confutatis.* Et erat ratio justa querelarum. Inter tot enim rerum probabilium cursus articulosque necessitatum ancipites, sudoribus Gallicanis miles exhaustus nec donativum meruit nec stipendium, jam inde ut Iulianus illò est missus: ea re, quòd nec ipsi quod daret suppetere poterat usquam, nec Constantius erogari more solitó permittebat. Hocque exinde claruit, fraude potius quàm tenacitate committi, quòd cum idem Cæsar, petenti ex usu gregario cuidam ut barbas detonderet, dedisset aliquid vile, contumeliosis calumnijs appetitus est à Gaudentio tunc notario, ad explorandos eius actus diu morato per Gallias, quem postea ipse interfici jussit, ut loco monstrabitur competenti. Lenito tandem tumultu non sine blanditiarum genere vario, contextoque navali ponte Rheno transito, terris Alemannorum calcatis, Severus magister equitum bellicosus ante hæc & industrius repente commarcuit. Et qui sæpe universos ad fortiter faciendum hortabatur & singulos,

tunc diſſuaſor pugnandi contemptus videbatur & timidus, mortem fortaſſe metuens adventantem : ut in Tagetis Thuſci libris legitur, Veiovis fulmine mox tangendos adeo hebetari, ut nec tonitrum, nec majores aliquos poſsint audire fragores. & iter ignaviter egerat præter ſolitum, ut ductores viarum præeuntes alacri gradu ultima minitando terreret, ni omnes conſpirantes in unum ſe loca penitus ignorare firmarent. Qui interdicti metuentes autoritatem, nuſquam deinde ſunt progreſsi. Inter has tamen moras Alemannorum rex Suomarius ultro cum ſuis improviſus occurrit, ferox antè ſævienſque in damna Romana, & tum lucrum exiſtimans inſperatum, ſi propria retinere permitteretur. Et quia vultus inceſſuſque ſupplicem indicabat, ſuſceptus, bonoque animo eſſe juſſus & placido, nihil arbitrio ſuo relinquens, pacem genibus curvatus orabat. Et eam cum conceſsione præteritorum ſub hac meruit lege, ut captivos redderet noſtros, & quoties ſit neceſſe militibus alimenta præberet, ſuſceptorum vilium more, ſecuritatem accipiens pro illatis : quam ſi non oſtendiſſet in tempore, ſciret ſe rurſus ea de re fatigandũ. Quod ita recte diſpoſitũ, eſt impræpedite completum. Hortarij nomine petendus erat regis alterius pagus, & quia nihil videbatur deeſſe præter ductores, Neſticæ tribuno ſcutariorum, & Charitoni viro fortitudinis miræ, imperaverat Cæſar, ut magna quæſitum induſtria comprehenſumque offerrent ſibi captivum : & correptus velociter adoleſcens ducitur Alemannus, pacto obtinendæ ſalutis pollicitus itinera ſe monſtraturum. Hoc prægreſſo ſequutus exercitus celſarum arborum obſiſtente concæde ire protinus vetabatur. Verùm per circuitus longos & flexuoſos ventum eſt tandem ad loca : & ira quiſque percitus armatorum urebat agros, pecora diripiebat & homines, reſiſtenteſque ſine ulla parſimonia contruncabat. His malis perculſus rex, cum multiplices regiones, vicorumque

que reliquias cerneret exustorum, ultimas fortunarum jacturas adesse jam contemplatus, oravit ipse quoque veniam, facturũ se imperanda: jurandiq; execratione restituere universos promisit: id enim cura agebatur impensiore: detentisque plurimis, reddidit paucos. Quo cognito ad indignationem justam Iulianus erectus, cum munerandus venisset ex more, quatuor comites eius, quorum ope & fide maxime nitebatur, non ante absolvit, dum omnes rediere captivi. Ad colloquium tamen accitus à Cæsare, trementibus oculis adorato, victorisque superatus aspectu, conditione difficili premebatur: hac scilicet, ut quoniam consentaneum erat, post tot secundos eventus, civitates quoque reparari vi barbarorum excisas, carpenta & materias ex opibus suis suorumq; præberet. & hoc pollicitus, imprecatusque, si perfidum quidquam egisset, luenda sibi cruore supplicia, ad propria remeare permissus est. Annonam enim transferre, ita ut Suomarius, ea re compelli non potuit, quòd ad internecionem regione ejus vastata nihil invenire poterat quod daretur. Ita reges illi tumentes quondam immaniter, rapinisque ditescere adsueti nostrorũ, Romanæ potentiæ jugo subdidere colla jam domita, & velut inter tributarios nati & educati, obsecundabant imperio ingravate. Quibus hoc modo peractis, disperso per stationes milite, consueta ad hyberna regressus est Cæsar. Hæc cum in comitatu Constantii subinde noscerentur (erat enim necesse tanquam apparitorem Cæsarem super omnibus gestis ad Augusti referre scientiam) omnes qui plus poterant in palatio, adulandi professores jam docti, recte consulta prosperéq; completa vertebant in deridiculum: talia sine modo strepentes insulse, *In odium venit cum victoriis suis capella, non homo:* ut hirsutum Iulianum carpentes, appellantesque loquacem talpam, & purpuratam simiam, & litterionem Græcum: & his congruentia plurima, atque vernacula principi resonantes, audi-

re hæc

re hæc taliaque geſtienti, virtutes eius obruere verbis impudentibus conabantur, ut ſegnem inceſſentes, & timidum, & umbratilem, geſtaque ſecus verbis comptioribus exornantem: quod non tunc primitus accidit. Namque ut ſolet ampliſsima gloria objecta eſſe ſemper invidiæ, legimus in veteres quoque magnificos duces vitia criminaque, etiamſi inveniri non poterant, finxiſſe malignitatem, ſpectatiſſimis actibus eorum offenſam. Vt Cimonem Miltiadis filium inſimulatum inceſti, qui prope Eurimedonta Pamphylium flumen Perſarum populum delevit innumerum, coëgitque gentem inſolentia ſemper elatam, obſecrare ſuppliciter pacem. Aemilianum itidem Scipionem, ut ſomniculoſum æmulorum incuſari malevolentia, cuius impetrabili vigilantia obſtinatæ in perniciem Romæ duæ ſunt potentiſsimæ urbes exciſæ. Nec non etiam in Pompeium obtrectatores iniqui multa ſcrutantes, cum nihil unde vituperari deberet, inveniretur, duo hæc obſervaverunt ludibrioſa & irrita: quòd genuino quodam more caput digito uno ſcalpebat: quodque aliquandiu tegendi ulceris cauſa deformis, faſciola candida crus colligabat: quorum alterum factitare ut diſſolutum, alterum ut novarum rerum cupidum adſerebant. nihil intereſſe oblatrantes argumento ſubfrigido, quam partem corporis redimiret regiæ majeſtatis inſigni; eum virum, quo nec fortior, nec cautior quiſquam patriæ fuit, ut documenta præclara teſtantur. Dum hæc ita aguntur, Romæ Artemius curans vicariam præfecturam pro Baſſo quoque agebat: qui recens promotus urbi præfectus, fatali deceſſerat ſorte. Cuius adminiſtratio ſeditiones perpeſſa eſt turbulentas, nec memorabile quidquam habuit, quod narrari ſit dignum. Auguſto inter hæc quieſcenti per hyemem apud Sirmium, indicabant nuntij graves & crebri, permixtos Sarmatas & Quados, vicinitate & ſimilitudine morum armaturæque concordes, Pannonias Mœſiarumque alteram cuneis

neis

neis incursare dispersis. Quibus ad latrocinia magis quàm aperto habilibus Marti, hastæ sunt longiores, & loricæ ex cornibus rasis & levigatis, plumarum in speciem linteis indumentis innexæ: equorumque plurimi ex usu castrati, ne aut fœminarum visu exagitati raptentur, aut in subsidiis ferocientes prodant hinnitu densiore vectores. & per spatia discurrunt amplissima sequentes alios, vel ipsi terga vertentes insidendo velocibus equis & morigeris, trahentesque singulos, interdum & binos, ut permutatio vires foveat jumentorum, vigorque otio integretur alterno. Aequinoctio itaque temporis verni confecto, Imperator coacta militum valida manu, ductu lenioris fortunæ profectus, cum ad locum aptissimum pervenisset, flumen Istrum exundantem pruinarum jam resoluta congerie, super navium foros ponte contexto transgressus, populandis Barbarorum incubuit terris: qui itinere festinato præventi, catervasque bellatoris exercitus jugulis suis imminere cernentes, quem nondum per anni tempus colligi posse rebantur, nec spirare ausi, nec stare, sed vitantes exitium insperatum semet omnes effuderunt in fugam. Stratisque plurimis, quorum gressus vinxerat timor, ij quos exemit celeritas morti, inter latebrosas convalles montium occultati, videbant patriam ferro pereuntem: quam vindicassent profecto, si vigore quo discesserant, restitissent. Gerebantur hæc in ea parte Sarmatiæ, quæ secundam prospectat Pannoniam: parique fortitudine contra Valeriam opes barbaricas, verrendo rapiendoq; occurrentia, militaris turbo vastabat. Cuius cladis immensitate permoti, posthabito consilio latendi, armati petendæ specie pacis agmine tripartito agentes securius nostros aggredi cogitarunt: ut nec expedire tela, nec vim vulnerum declinare, nec, quod est in rebus artissimis ultimum, verti possent in fugam. Aderant autem illico Sarmatis periculorum Quadi participes, qui noxarum sæpe socii fuerant indiscreti: sed ne

eos quidem prompta juvit audacia in discrimina ruentes aperta. Cæsis enim compluribus, pars quæ potuit superesse, per notos colles evasit: quo eventu vires & animos incitante, junctis densius cuneis ad Quadorum regna properabat exercitus: qui ex præterito casu impendentia formidantes, rogaturi suppliciter pacem, fidentes ad principis venere conspectum. Ergo hæc & similia lenituris, dictoq; die statuendis conditionibus, Zizais quoque etiam-tum regalis haud parvi corporis juvenis, ordines Sarmatarum more certaminis instruxit ad preces: visoq; Imperatore abjectis armis pectore toto procubuit exanimis stratus. Et amisso vocis officio præ timore, tum cum orare deberet, majorem misericordiam movit, conatus aliquoties, parumq; impediente singultu permissus explicare quæ poscebat. Recreatus denique tandem, jussusq; exurgere, genibus nixus usu linguæ recuperato concessionem delictorum sibi tribui supplicavit & veniam. eoque ad precandum admissa multitudo, cujus ora formido muta cludebat, periculo adhuc præstantioris ambiguo, ubi ille solo jussus attolli, orandi signum expectantibus diu monstravit, omnes clypeis telisque projectis manus precibus dederunt, plura excogitantes ut vincerent humilitate supplicandi regalem. Duxerat potior cum cæteris armatis etiam Rumonem, & Zinafrum, & Fragiledum subregulos, plurimosque optimates cum impetrandi spe similia petituros. Qui, licet elati gaudio salutis indultæ, conditionum sarcina compensare inimicè facta pollicebantur, seque cum facultatibus & liberis & conjugibus terrarumque suarum ambitu Romanæ potentiæ libenter offerre. Prævaluit tamen æquitati juncta benignitas: jussique obtinere sedes impavidi, nostros reddidere captivos. Duxeruntque obsides postulatos, & obedire præceptis deinde promptissime spoponderunt. Hortante hoc exemplo clementiæ, advolarunt regales cum suis omnibus Arabarius & Vsafer, inter

optima-

optimates excellentes agminum gentilium duces, quorum alter Transjugitanorum Quadorumque parti, alter quibusdam Sarmatis præerat, locorum confiniis & feritate junctissimis. quorum plebem arcuit Imperator, ne ferire fœdera simulans, in arma repente consurgeret. discreto consortio, pro Sarmatis obsecrantes jussi paulisper abscedere, dum Arabarii & Quadorum negotium spectaretur. Qui cum eorum ritu oblati, stantes curvatis corporibus, facinora gravia purgare non possent, ultimæ sortis infortunia metuentes, dederunt obsides imperatos, nunquam antea pignora fœderis exhibere compulsi. His ex æquo bonoque compositis, Vsafer in preces admissus est: Arabario pertinaciter obstrepente, firmanteq;, pacem quam ipse meruit, ei quoque debere proficere, ut participi, licet inferiori, & obtemperare suis imperiis consueto. Verùm quæstione discussa, aliena potestate eripi Sarmatæ jussi ut semper Romanorum clientes, offerre obsides quietis vincula conservandæ gratanter amplexi sunt. Ingerebat autem se post hæc maximus numerus catervarum confluentium nationum & regum, suspendi à jugulis suis gladios obsecrantium, postquam Arabarium impune compererant abscessisse, & pari modo ipsi quoque adepti pacem quam poscebant, accitos ex intimis regni procerum filios obsidatus sorte opinione celerius obtulerunt: itidemque captivos, ut placuerat, nostros, quos haud minori gemitu perdidere quàm suos. Quibus ordinatis, translata est in Sarmatas cura, miseratione dignos potius quàm simultate: quibus incredibile quantum prosperitatis hæc attulit causa. ut verum illud æstimaretur, quod opinatur quidam, fatum vinci principis potestate, vel fieri. Potentes olim ac nobiles erant hujus indigenæ regni, sed conjuratio clandestina servos armavit in facinus. Atq; ut barbaris esse omne jus in viribus adsuevit, vicerunt dominos ferocia pares, & numero præminentes, qui cõfundente metu consilia,

ad Victobalos discretos longius confugerunt, obsequi defensoribus ut in malis optabile, quàm servire suis mancipiis arbitrati: quæ deplorantes post impetratam veniam recepti in fidem, poscebant præsidia libertati. eoque iniquitate rei permotus, inspectante omni exercitu, convocatos alloquutus verbis mollioribus Imperator, nulli nisi sibi ducibusque Romanis parere præcepit. Atque ut restitutio libertatis haberet dignitatis augmentum, Zizaim regem iisdem præfecit conspicuæ fortunæ, tum insignibus aptum profecto, ut res docuit, & fidelem. nec discedere quisquam post hæc gloriose gesta permissus est, antequam (ut placuerat) remearent nostri captivi. His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus lacrymæ vel sanguis extingueret. Quorum regalis Vitrodorus Viduarij filius regis, & Agilimundus subregulus, alijque optimates, & judices varijs populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuere militum, & adepti veniam jussa fecerunt: sobolemque suam obsidatus pignore ut obsequuturi conditionibus impositis tradiderunt. eductisque mucronibus, quos pro numinibus colunt, juravere se permansuros in fide. His (ut narratum est) secundo finitis eventu, ad Limigantes Sarmatas servos ocius signa transferri utilitas publica flagitabat, quos erat admodum nefas impune multa & nefaria perpetrasse. Nam velut oblit priorum, tunc erumpentibus liberis, ipsi quoque tempus aptissimum nacti, limitem perrupere Romanum, ad hanc solam fraudem dominis suis hostibusque concordes. Deliberatum est tamen id quoq; lenius vindicari, quàm criminum magnitudo poscebat. hactenus ultione porrecta, ut ad longinqua translati amitterent copiam nostra vexandi: quos pericula formidare monebat scelerum conscientia diutius commissorum. Ideoque in se pugnæ molem suspicati ver-

tendam

tendam dolos parabant, & ferrum, & preces. Verùm aspectu primo exercitus tanquam fulminis ictu perculsi, ultimaque cogitantes vitam precati, tributum annuum, delectumque validæ juventutis, & servitium spoponderunt: annuere parati, si juberentur, aliorsum migrare, ut gestibus indicabant & vultibus, locorum confisi præsidio, ubi lares post exactos inde dominos fixere securi. Has enim terras Parthiscus irruens obliquatis meatibus Istro miscetur. Sed dum solus licentius fluit, spatia longa & lata sensim præterlabens, & ea coarctans prope exitum in angustias, accolas ab impetu Romanorum alveo Danubij defendit, à barbaricis verò excursibus suo tutos præstat obstaculo: ubi pleraque humidioris soli natura & incrementis fluminum redundantia, stagnosa & referta salicibus, ideoque invia, nisi perquam gnaris: & super his insularem amfractum aditu Parthisci penè contiguum amnis potior ambiens, terræ consortio separavit. Hortante igitur principe, cum genuino fastu ad citeriorem venere fluminis ripam, ut exitus docuit, non jussa facturi, sed ne viderentur militis præsentiam formidasse: stabantque contumaciter, ideoque propinquasse monstrantes, ut jubenda repudiarent. Quæ Imperator accidere posse contemplans, in agmina plurima clàm distributo exercitu, celeritate volucri migrantes intra suorum acies clausit. Stansque in aggere celsiore cum paucis, & stipatorum præsidio tectus, eos ne ferocirent lenius admonebat. sed fluctuantes ambiguitate mentium in diversa rapiebantur, & furori mixta versutia tentabant cum precibus prælium: vicinumque sibi in nostros parantes excursum projecere consultò longius scuta, ut ad ea recuperanda sensim progressi, sine ullo fraudis indicio spatia furarentur. Iamque vergente in vesperum die, cum moras rumpere lux moneret, incedens erectis vexillis, in eos igneo miles impetu ferebatur. qui conferti, acieque densiore contracta, adversus ipsum principem stantem (ut

dictum est) altius omnem impetum contulerant, cum oculis incessentes & vocibus truculentis. Cujus furoris amentiam exercitus ira ferre non potuit, eosque Imperatori, ut dictum est, acriter imminentes, desinente in angustum fronte, quem habitum caput porci simplicitas militaris appellat, impetu disjecit ardenti: & dextra pedites catervas peditum obtruncabant, equites læva equitum se turmis agilibus infuderunt. Cohors prætoria ex adverso Augustum cautius stipans, resistentium pectora, moxque terga fugientium incidebat: & cadentes insuperabili contumacia barbari non tam mortem dolore, quàm nostrorum lætitiam horrendo stridore monstrabant: & jacentes absque mortuis plurimi succisis poplitibus, ideoque adempto fugiendi subsidio, alii dextris amputatis, nonnulli ferro quidem intacti, sed superruentium collisi ponderibus, cruciatus alto silentio perferebant. Nec eorum quisquam inter diversa supplicia veniam petiit, aut ferrum projecit, aut exoravit celerem mortem: sed arma jugiter retinentes, licet adflicti, minus criminis æstimabant, alienis viribus potius quã conscientiæ suæ judicio vinci: mussantesq; audiebantur interdum, fortunæ non meriti fuisse quod evenit. Ita in semihoræ curriculo discrimine præliorum emenso, tot procubuere subito barbari, ut pugnam fuisse sola victoria declararet. Vix dum populis hostilibus stratis, gregatim peremptorum necessitudines ducebantur humilibus extractæ tuguriis, ætatis sexusq; promiscui: & fastu vitæ prioris abolito, ad infimitatem obsequiorum venere servilium: & exiguo temporis intervallo decurso, cæsorum aggeres, & captivorum agmina cernebantur. Incitante itaq; fervore certaminum, fructuque vincendi, consurrectum est in perniciem eorum, qui deseruere prælia, vel in tuguriis latitantes occultabantur. Hos cum ad loca venisset avidus barbarici sanguinis miles, disjectis culmis levibus obtruncabat: nec quenquam casa vel trabibus compacta firmis-

simis

fumis periculo mortis extraxit. Denique cum inflammarentur omnia, non ullusq; latere jam posset, cunctis vitæ præsidiis circumcisis, aut obstinate igni peribat absumptus, aut incendium vitans, egressus uno supplicio declinato, ferro sternebatur hostili. Fugientes tamen aliqui tela incendiorūque magnitudinem, amnis vicini se commisere gurgitibus, peritia nandi ripas ulteriores occupare posse sperantes: quorum pleriq; submersi necatiq; sunt, alii jaculis periere confixi: adeo ut abunde cruore diffuso meatus fluminis spumaret tumens. ita per elementum utrumq; armata vincentium ira virtusque delevit. Placuerat igitur post hunc rerum ordinem cunctis adimi spem omnem vitæq; solatium: & post lares incensos, raptasq; familias, navigia jussa sunt colligi, ad indagandos quos à nostrorum acie ulterior discreverat ripa. Statimque ne alacritas intepesceret pugnatorum, impositi lyntribus per abdita ducti velites expediti occuparunt latibula Sarmatarum: quos repentinus fefellit aspectus, gentiles lembos & nota remigia conspicantes. *Vbi vero* procul micantibus telis, quod verebantur, propinquare senserunt, ad suffugia locorum palustrium se contulerunt: eosque secutus infestius miles cæsis plurimis ibi victoriam reperit, ubi nec caute posse consistere, nec audere aliquid credebatur. Post absumptos penè diffusosque Amicenses, petiti sunt sine mora Picenses, ita ex regionibus appellati conterminis: quos tutiores fecere sociorum ærumnæ, rumorū assiduitate compertæ. ad quos opprimendos (erat enim arduum sequi per diversa sparsos imprudentia viarum arcente) Taifalorum auxilium, & liberorum adæq; Sarmatarum adsumptum est. Cumq; auxiliorū agmina locorum ratio separaret, tractus contiguos Mœsiæ sibi miles elegit, Taifali proxima suis sedibus obtinebant, liberi terras occupaverant è regione sibi oppositas. Limigantes territi recentibus subactorum exemplis & prostratorū, diu hæsita-

bant ambiguis mentibus, utrum oppeterent an rogarent, cum utriusq; rei suppeterent documenta non levia. Vicit tamen ad ultimum coetu seniorum urgente, dedendi se consilium: variæque palmæ victoriarum accessit eorum quoque supplicatio, qui armis libertatem invaserant. & reliqui eorum cum precibus, ut superatos & imbelles dominos aspernati, fortioribus visis inclinavere cervices. Accepta itaque publica fide, & deserto montium propugnaculo, ad castra Romana convolavit eorum pars major, diffusa per spatia ampla camporum, cum parentibus, & natis, atque conjugibus, opumque vilitate, quam eis celeritatis ratio furari permisit. Et qui animas amittere potius, quàm cogi solum vertere putabantur, dum licentem amentiam libertatem existimarent, parere imperiis, & sedes alias suscipere sunt adsensi, tranquillas & fidas: ut nec bellis vexari, nec mutari seditionibus possint. Iisdemque ex sententia, ut credebatur, acceptis, quievere paulisper, post feritate nativa in exitiabile scelus erecti, ut congruo docebitur textu. Hoc rerum prospero currente successu, tutela Illyrico competens gemina est ratione firmata: cuius negocij duplicem magnitudinem Imperator adgressus, utramque perfecit. Exules populos, licet mobilitate suspectos, acturos tamen paulo verecundius, tandem reductos in avitis sedibus collocavit. Iisdemque ad gratiæ cumulum, non ignobilem quempiam regem, sed quem ipsi antea sibi præfecere, regalem imposuit, bonis animi corporisq; præstantem. Tali textu recte factorum Constantius jam metuente sublimior, militarique consensu secundo Sarmaticus appellatus ex vocabulo subactorum, jamque discessurus, convocatis cohortibus, & centurijs, & manipulis omnibus, tribunal insistens, signisque ambitus & aquilis, & agmine multiplicium potestatum, his exercitum allocutus est ore omnium favorabilis, ut solebat: *Hortatur recordatio rerum gloriose gestarum omni jucunditate viris fortibus*

gratior

gratior, admodum verecunde replicare, quæ divinitus delata sorte vincendi, & ante prælia, & in ipso correximus fervore pugnarum, Rom. rei fidissimi defensores. Quid enim tam pulcrum, tamq; posteritatis memoriæ justa ratione mandandum, quam ut miles strenue factis, ductor prudenter consultis exultet? Persultabat Illyricum furor hostilis, absentiam nostram inanitate tumenti despiciens, dum Italos tueremur & Gallos: variisq; discursibus vastabat extima limitum: nunc cavatis roboribus, aliquoties peragrans pedibus flumina, non congressibus, nec armis fretus aut viribus, sed latrociniis assuetus occultis, astu & ludificandi varietate jam inde ab instituta gente, nostris quoque majoribus formidatus: quæ longius disparati quæ ferri poterant tulimus, leviores jacturas efficacia ducum vetari posse sperantes. Vbi verò per licentiam scandens in majus, ad funestas provinciarum clades erepsit & crebras, communitis aditibus Rheticis, tutelaq; pervigili Galliarum securitate fundata, terrore nullo relicto post terga, venimus in Pannonias, ut placuit numini sempiterno, labentia firmaturi: cunctisq; paratis, ut nostis, vere adulto egressi arripuimus negotiorum maximas moles: primum ne struendo textis compagibus ponti telorum officeret multitudo: quo opera levi perfecto, visis terris hostilibus & calcatis, obstinatis ad mortem animis conatos resistere Sarmatas absq; nostrorum dispendio stravimus: pariq; petulantia ruentes in agmina nobilium legionum Quados, Sarmatis adjumenta ferentes, attrivimus. qui post ærumnosa dispendia inter discursus, & repugnandi minaces anhelitus, quid nostra valeat virtus experti, manus ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine ponè terga vinxerunt: restareq; solam salutem contemplantes in precibus affusi sunt vestigiis Augusti clementis, cujus prælia sæpe compererant exitus habuisse felices. His sequestratis, Limigantes quoque fortitudine superavimus pari. interfectisq; pluribus, alios periculi declinatio adegit suffugia petere latebrarum palustrium. Hisq; secundo finitis eventu, lenitatis tempus aderat tempestiva. Limigantes ad loca migrare compulimus longe discreta, ne in perniciem nostrorum se commovere possent ulterius: & pepercimus plurimis: & Zi-

Zaim præfecimus liberis, dicatum nobis futurum & fidum, plus æstimantes creare, quàm afferre barbaris regem: hoc decore augente sollemnitatem, quòd iisdem quoque rector tributus, antehac electus est & acceptus. Quadruplex igitur præmium, quod unus procinctus absolvit, nos quæsivimus & resp. primo ultione parta de grassatoribus noxiis. deinde quot vobis abunde sufficient ex hostibus captivis. His enim virtutem oportet esse contentam, quæ sudore quæsivit & dexteris. Nobis amplæ facultates, opumq́ sunt magni thesauri: integra omnium patrimonia, nostri labores & fortitudo servaverint. Hoc enim boni Principis menti, hoc successibus congruit prosperis. Postremo ego quoque hostilis vocabuli spolium præ me fero, secundi Sarmatici cognomentum, quod vos unum idemq́. sentientes mihi (ne sit arrogans dicere) merito tribuistis.

Post hunc dicendi finem, concio omnis alacrior solito, aucta spe potiorum & lucri, vocibus festis in laudes Imperatoris assurgens, demumque ex usu testata, non posse Constantium vinci, tentoria repetit læta. Et reductus Imperator ad regiam, otioq; bidui recreatus, Sirmium cum pompa triumphali regressus est, & militares numeri destinatas remearunt sedes. Hisce iisdem diebus Prosper, & Spectatus, atque Eustathius legati ad Persas, ut suprà docuimus, missi, Ctesiphonta reversum regem adiere, literas proferentes Imperatoris & munera: poscebantq; rebus integris pacem, & mandatorum memores nusquam ab utilitate Rom. rei majestateque discedebant, amicitiæ fœdus sub hac lege firmari debere asseverantes, ne super turbando Armeniæ vel Mesopotamiæ statu quidquā moveretur. Diu igitur ibi morati, cum obstinatissimum regem, nisi harum regionum dominio sibi adjudicato obdurescentem ad suscipiendā cernerent pacem, negocio redierunt infecto. Post quod idipsum conditionum robore pari impetraturi, Lucillianus missus comes, & Procopius tunc notarius, qui postea nodo quodam violentæ necessitatis adstrictus, ad res consurrexit novas.

EXPLICIT LIB. XVII.

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM

LIBER XVIII.

HÆC per orbis varias partes uno eodemque anno sunt gesta. At in Galliis cum in meliore statu res essent, & Eusebium atque Hypatium fratres sublimarent vocabula consulum, Iulianus contextis successibus clarus apud hyberna, sequestratis interim solicitudinibus bellicis, haud minore cura provinciarum fortunis multa conducentia disponebat: diligenter observans ne quem tributorum sarcina prægravaret, néve potentia præsumeret aliena, aut hi versarentur in medio, quorum patrimonia publicæ clades augebant, vel judicum quisquam ab æquitate deviaret impune. Idque ea re levi labore correxit, quod ipse jurgia dirimens, ubi causarum cogebat magnitudo vel personarum, erat indeclinabilis justorum injustorumq; distinctor. Et licet multa sint ejus laudanda in hujusmodi controversiis, unum tamen sufficiet poni, ad cujus similitudinem acta vel dicta sunt. Numerium Narbonensis paulò antè rectorem accusatum ut furem, inusitato censorio rigore pro tribunali palàm admissis volentibus audiebat: qui cum inficiatione defenderet objecta, nec posset in quoquam confutari, Delphidius orator accerrimus vehementer eum impugnans, documentorum inopia percitus exclamavit: *Ecquis florentissime Cæsar nocens esse poterit usquam, si negare suffecerit.* contra quem Iulianus prudenter motus ex tempore *Ecquis*, ait, *innocens esse poterit, si accusasse sufficiet?* Et hæc quidem & hujusmodi multa civilia.

Egressurus autem ad procinctum urgentem, cum Alemannorum pagos aliquos esse reputaret hostiles, & ausuros immania, ni ipsi quoque ad cæterorum sternerentur exempla, hærebat anxius qua vi, qua celeritate, cum primum ratio copiam tribuisset, rumore præcurso terras eorum invaderet repentinus. Seditque tandem multa & varia cogitanti id tentare, quod utile probavit eventus. Hariobaudem vacantem tribunum fidei fortitudinisque notæ, nullo conscio legationis specie ad Hortarium miserat regem jam pacatum, ut exinde facile ad collimitia progressus eorum, in quos erant arma protinus commovenda, scitari possit quid molirentur, sermonis barbarici perquam gnarus. Quo fidenter ad hæc patranda digresso, ipse anni tempore oportuno, ad expeditionem undique milite convocato profectus, id inter potissima mature duxit implendum, ut ante præliorum fervorem civitates multo ante excisas introiret, receptasque communiret: horrea quinetiam extrueret pro incensis, ubi condi posset annona, à Britannis sueta transferri. Et utrumque perfectum est spe omnium citius: nam & horrea veloci opere surrexerunt, alimentorumque in iisdem satias condita: & civitates occupatæ sunt septem; Castra Herculis, Quadriburgum, Tricesimæ, Novesium, Bonna, Antunnacum, & Bingio: ubi læto quodam eventu etiam Florentius præfectus apparuit subito, partem militum ducens, & commeatuum perferens copiam sufficientem usibus longis. Post hæc impetrata, restabat adigente necessitatum articulo, receptarum urbium mœnia reparari, nullo etiam tum interturbante: idque claris indiciis apparet, ea tempestate utilitati publicæ metu barbaros obedisse, non rectoris amore. Romanis reges ex pacto superioris anni ædificiis habilia multa suis miserant carpentis: & auxiliarii milites semper munia spernentes hujusmodi, ad obsequendi sedulitatem Iuliani blanditiis deflexi, quinquagenarias longioresque materias vexere cer-

vicibus:

vicibus ingravate, & fabricandi ministeriis opem maximam contulerunt. Quæ dum diligenti maturantur effectu, Hariobaudes exploratis omnibus rediit, docuitque comperta. Post cujus adventum incitatis viribus omnes venere Mogontiacum, ubi Florentio & Lupicino, Severi successore, destinate certantibus, per pontem illic constitutum transiri debere, renitebatur firmissime Cæsar, asserens pacatorum terras non debere calcari, ne, ut sæpe contigit, per incivilitatem militis occurrentia vastantis, abrupte fœdera frangerentur. Alemanni tamen omnes, quos petebat exercitus, confine periculum cogitantes, Suomarium regem amicum nobis ex pactione præterita monuerunt minaciter, ut à transitu Romanos arceret. Ejus enim pagi Rheni ripis ulterioribus adhærebant. Quo testante resistere solum non posse, in unum coacta barbarica multitudo venit propè Mogontiacum, prohibitura viribus magnis exercitum, ne transmitterent flumen. Gemina itaque ratione visum est habile, quod suaserat Cæsar, ne pacatorum terræ corrumperentur, neve renitente pugnacissima gente, pons cum multorum discrimine jungeretur, in locum ad compaginandum pontem aptissimum. Quod hostes sollertissime contemplati, per contrarias ripas leniter incedentes, ubi nostros figere tentoria procul cernebant, ipsi quoque noctes agebant exsomnes, custodientes pervigili studio ne transitus tentaretur. Verùm cum nostri locum adventarent provisum, vallo fossaque quievere circumdati, & accito Lupicino in consilium, Cæsar certis imperavit tribunis, ut trecentenos pararent cum sudibus milites expeditos, quid agi, quóve iri deberet penitus ignorantes. Et collecti nocte provecta, impositique omnes, quos lusoriæ naves quadraginta, quæ tunc aderant solæ, cæperunt, decurrere jubentur per flumen adeo taciti, ut etiam remi suspenderentur, ne barbaros sonitus excitaret undarum: atque mentis agilitate & corporum,

dum hostes nostrorum ignes observant, adversas perrumpere limitis ripas. Dum hæc celerantur, Hortarius rex nobis antè fœderatus, non novaturus quædam, sed amicus finitimis quoque suis, reges omnes, & regales, & regulos ad convivium corrogatos retinuit, epulis adusque vigiliam tertiam more gentili extentis: quos discedentes inde casu nostri ex improviso adorti, nec interficere, nec corripere ullo genere potuerunt, tenebrarum equorumque adjumento, quò dubius impetus trusit abreptos. lixas verò vel servos qui eos pedibus sequebantur, nisi quos exemit discrimine temporis obscuritas, occiderunt. Cognito denique Romanorum transitu, qui tunc perque expeditiones præteritas ibi levamen sumere laborum opinabantur, ubi hostem contingeret inveniri, perculsi reges eorumque populi, qui pontem ne strueretur studio servabant intento, metu exhorrescentes diffuse vertuntur in pedes: & indomito furore sedato, necessitudines, opesque suas transferre longius festinabant. Statimq; difficultate omni depulsa, ponte constrato, solicitarum gentium opinione præventa, visus in barbarico miles, per Hortarii regna transibat intacta. Vbi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum, urens omnia rapiensq; per medium rebellium solum grassabatur intrepidus. Postq; sepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, visosq; cadentes multos, aliosq; supplicantes, cum ventum fuisset ad regionem cui Capellatii, vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundiorum confinia distinguebant, castra sunt posita: ea propter ut Macrianus & Hariobaudus germani fratres & reges susciperentur impavidi: qui propinquare sibi perniciem sentientes, venerant pacem anxiis animis precaturi. Post quos statim rex quoque Vadomarius venit, cujus erat domicilium contra Rauracos, scriptisque Constantii principis, quibus commendatus est, artius allegatis, leniter susceptus est,

olim

olim ab Augusto in clientelam rei Romanæ susceptus. Et Macrianus quidem cum fratre inter aquilas admissus & signa, stupebat armorum viriumque varium decus, visa tunc primitus, proq; suis orabat. Vadomarius verò nostris coalitus, utpote vicinus limiti, mirabatur quidem apparatum ambitiosi procinctus, sed vidisse se talia sæpe ab adulescentia meminerat prima. Libratis denique diu consiliis, concordi assensione cunctorum, Macriano quidem & Hariobaudo pax est attributa. Vadomario verò, qui suam locaturus securitatem in tuto, & legationis nomine precator venerat pro Vrio, & Vrsicino, & Versalpo regibus, pacem itidem obsecrans, interim responderi non poterat, ne ut sunt fluxioris fidei barbari, post abitum recordati nostrorum parum acquiescerent per alios impetratis. Sed cum ipsi quoque missis legatis post messes incensas & habitacula, captosque plures & interfectos, ita supplicarent, tanquam ipsi hæc deliquissent in nostros, pacem conditionum similitudine meruerunt. Inter quas id festinatum est maxime, ut captivos restituerent omnes, quos rapuerant excursibus crebris. Hæc dum in Galliis cœlestis corrigit cura, in comitatu Augusti turbo novarum exoritur rerum, à primordiis levibus ad luctus & lamenta progressus, in domo Barbationis pedestris militiæ tunc rectoris examen apes fecere perspicuum. Superque hoc ei prodigiorum gnaros sollicite consulenti, discrimen magnum portendi responsum est, conjectura videlicet tali; quod hæ volucres post compositas sedes, opesq; congestas, fumo pelluntur & turbulento sonitu cymbalorum. Huic uxor erat Assyria nomine, nec taciturna, nec prudens: quæ eo ad expeditionem profecto & multiplici metu suspenso, ob ea quæ meminerat sibi prædicta, perculsa vanitate muliebri, ancilla adscita notarum perita, quam è patrimonio Silvani possederat, ad maritum scripsit intempestive, velut flens obtestansque ne post obitum Constantii

propin-

propinquantem, in imperium ipse ut sperabat admissus despecta se, anteponeret Eusebiæ matrimonium tunc reginæ, decore corporis inter multas fœminas excellentis. Quibus litteris occulte, quantum fieri potuit, missis, ancilla quæ domina dictante perscripserat, reversis omnibus è procinctu, exemplum ferens ad Barbationem noctis prima quiete confugit, avideq; suscepta, chartulam prodidit. Hocque indicio ille confisus, ut erat ad criminandum aptissimus, principi detulit: atque ex usu, nec mora ulla negotio tributa nec quiete; Barbatio epistolam suscepisse confessus, & mulier scripsisse documento convicta non levi, cervicibus interiere præcisis. Hisque punitis, quæstiones longe serpebant, vexatique multi nocentes sunt, & innocentes. Inter quos etiam Valentinus ex-primicerio protectorum tribunus, ut conscius inter complures alios tortus aliquoties supervixit, penitus quid erat gestum ignorans. Ideoque ad injuriæ periculique compensationem, ducis in Illyrico meruit potestatem. Erat autem idem Barbatio subagrestis arrogantisq; propositi, ea re multis exosus, quòd & dum domesticos protectores sub Gallo regeret Cæsare, proditor erat & perfidus: & post ejus excessum nobilioris militiæ fastu elatus, in Iulianum itidem Cæsarem paria confingebat, crebroque detestantibus bonis sub Augusti patulis auribus multa garriebat & sæva. Ignorans profecto vetus Aristotelis sapiens dictum, qui Callisthenem sectatorem & propinquum suum ad regem Alexandrum mittens, ei sæpe mandabat, ut quamrarissime & jucunde apud hominem loqueretur, vitæ potestatem & necis in acie linguæ portantem. Ne sit hoc mirum, homines profutura discernere nonnunquam & nocentia, quorum mentes cognatas cœlestibus arbitramur, animalia ratione carentia salutem suam interdum alto tueri silentio solent: ut exemplum est hoc perquam notum. Linquentes Orientem anseres ob calorem, plagamque petentes occiduam, cum

dam, cum montem penetrare cœperint Taurum aquilis abundantem, timentes fortissimas volucres, rostra lapillis occludunt, ne eis eliciat vel necessitas extrema clangorem: iisdemque collibus agiliore volatu transcursis projiciunt calculos, atque ita securius pergunt. Dum apud Sirmium hæc diligentia quæruntur impensa, Orientis fortuna periculorum terribiles tubas inflabat. Rex enim Persidis ferarum gentium quas placarat adjumentis accinctus, augendiq; regni cupiditate super homines flagrans, arma viresque parabat & commeatus, consilia tartareis manibus miscens, & præstigiatores omnes consulens de futuris: hisque satis collectis pervadere cuncta prima verni temperie cogitabat. Et cum hæc primo rumores, deinde nuntii certi perferrent, omnesque suspensos adventantium calamitatum complicaret magna formido, comitatensis fabrica eandem incudem (ut dicitur) diu noctuq; tundendo ad spadonum arbitrium, Imperatori suspicaci ac timido intendebat Vrsicinum, velut vultus Gorgonei torvitatem: Hæc sæpe taliaque replicans, quòd interempto Silvano, quasi penuria meliorum ad tuendas partes Eoas denuo missus, altius anhelabat. Hac autem assentandi nimia fæditate mercari complures nitebantur Eusebii favorem, cubiculi tunc præpositi, apud quem (si vera dici debent) multa Constantius potuit, antedicti magistri equitum salutem acriter impugnantis, ratione bifaria: quod omnium solus nec opis ejus egebat ut cæteri, & domo sua non cederet Antiochiæ, quam molestissime flagitabat. Qui ut coluber copia virus exuberans, natorum multitudinem etiam tum ægrè serpentem excitans ad nocendum, emittebat cubicularios jam adultos: ut inter ministeria vitæ secretioris, gracilitate vocis semper puerilis & blandæ, apud principis aures nimium patulas, existimationem viri fortis invidia gravi pulsarent: & brevi jussa fecerunt. Horum & similium tædio juvat veterem laudare Domitianum, qui licet patri

fratriq; dissimilis memoriam nominis sui inexpiabili detestatione perfudit, tamen receptissima inclaruit lege, qua minaciter interdixerat, ne intra terminos jurisdictionis Romanæ castraret quisquam puerum: quod ni contigisset, quis eorum ferret examina, quorum paucitas difficile toleratur? Actum est tamen cautius, ne ut fingebat, rursus accitus idem Vrsicinus metu cuncta turbaret, sed cum fors copiam detulisset, raperetur ad mortem. Hæc operientibus illis, & ancipiti cogitatione districtis, nobis apud Samosatam, Comageni quondam regni clarissimam sedem, parumper morantibus, repente novi motus rumoribus densis audiuntur & confertis; quod docebit orationis progrediens exitus. Antoninus quidam ex mercatore opulento rationarius apparitor, Mesopotamiæ ducis tunc protector, exercitatus & prudens, perque omnes illas notissimus terras, aviditate quorundam nexus ingentibus damnis, cum jurgando contra potentes, se magis magisque injustitia frangi contemplaretur, ad deferendam potioribus gratiam, qui spectabant negotium, inclinatus, ne contra acumina calcitraret, flexit se in blanditias molliores: confessusque debitum per colludia in nomen fisci translatum, jamque ausurus immania, rimabatur tectius reip. membra totius, & utriusque linguæ litteras sciens, circa ratiocinia versabatur, qui vel quarum virium milites ubi agant, vel procinctus tempore quos tuerentur, describens: itidem armorum & commeatuum copiæ, aliaque usui bello futura, an abunde suppetant, indefessa scitatione percontans. Et cum totius Orientis didicisset interna, virorum stipendiique parte maxima per Illyricum distributa, ubi distinebatur ex negociis seriis Imperator: adlapsuro jam præstituto die solvendæ pecuniæ, quam per syngrapham debere se confiteri vi metuq; compulsus est, cum omnibus se prospiceret undique periculis opprimendum, largitionum Comite ad alterius gratiam infestius perurgente, fugam ad

Persas

Perſas cum conjuge, liberis, & omni vinculo charitatum ingenti molimine conabatur. Atque ut lateret ſtationarios milites, fundum in Hiaſpide, qui locus Tigridis fluentis adluitur, pretio non magno mercatur. Hocque commento cum nullus cauſam veniendi ad extremas Romani limitis partes, jam poſſeſſorem cum plurimis auderet exigere, per familiares fidos peritoſque nandi occultis ſæpe colloquiis cum Sapore habitis, qui tractus omnes adverſos ducis poteſtate tunc tuebatur, & antea cognitus miſſo à Perſicis caſtris auxilio virorum pernicium lembis impoſitus, cum omni penatum dulcedine nocte concubia transfretat, re contraria, ſpecie Zopyri illius ſimilis Babylonii proditoris. Rebus per Meſopotamiam in hunc ſtatum deductis, Palatina cohors palinodiam in exitium concinens noſtrum, invenit tandem anſam nocendi fortiſsimo viro, autore & incitatore cœtu ſpadonum: qui feri & avidi ſemper, caronteſque neceſsitudinibus cæteris, divitias ſolas ut filiolas jucundiſsimas amplectuntur. Stetitq; ſententia, ut Sabinianus vietus quidem ſenex & bene nummatus, ſed imbellis & ignavus, & ab impetranda magiſterii dignitate per obſcuritatem adhuc longe diſcretus, præficiendus Eois partibus mitteretur: Vrſicinus verò curaturus pedeſtrem militiam, & ſucceſſurus Barbationi, ad comitatum reverteretur, quo præſens rerum novarum avidus concitor, ut jactabant, à gravibus inimicis & metuendis inceſſeretur. Dum hæc in caſtris Conſtantii quaſi per luſtra aguntur, & ſcenam, & diribitores venundatæ ſubito poteſtatis pretium per potiores diffunditant domos, Antoninus ad regis hyberna perductus aventer ſuſcipitur: & apicis nobilitatus autoritate (quo honore participantur menſæ regales, & meritorum apud Perſas ad ſuadendum ferendaſque ſententias in concionibus ora panduntur) non contis, nec remulco (ut ajunt) id eſt, non flexiloquis ambagibus, vel obſcuris, ſed velificatione plena in remp. ferebatur:

eundemque incitans regem, ut quondam Maharbal lentitudinis increpans Annibalem, posse eum vincere, sed victoria uti nescire, assidue prædicabat. Educatus enim in medio, ut rerum omnium gnarus, auditorum nactus vigiles, sensus & aurium delinimenta captantes, nec laudantium, sed secundum Homericos Phæacas cum silentio admirantium, jam inde quadragesimi anni memoriam replicabat: post bellorum assiduos casus, & maxime apud Hileiam & Singaram, ubi acerrima illa nocturna concertatione pugnatum est, nostrorum copiis ingenti strage confossis, quasi dirimente quodam medio feciali, Persas nondum Aedessam, nec pontes Euphratis tetigisse victores: quos armipotentia fretos successibusque magnificis, ita dilatasse decuerat rem, eo maxime tempore, quo diuturnis bellorum civilium motibus sanguis utrimque Romani roboris fundebatur. His ac talibus subinde inter epulas sobrius perfuga, ubi de apparatu bellorum & seriis rebus apud eos Grajorum more veterum consultatur, regem incendebat ardentem, ut exacta hyeme statim arma, fretus fortunæ suæ magnitudine, concitaret: ipse quoque in multis ac necessariis operam suam fidenter promittens. Sub iisdem ferè diebus Sabinianus adepta repentina potestate sufflatus, & Ciliciæ fines ingressus, decessori suo Principis litteras dedit hortantis, ut ad comitatum dignitate afficiendus superiore citius properaret: eo necessitatum articulo, quo etiam si apud Thulen moraretur Vrsicinus, acciri eum magnitudo rerum ratione probabili flagitabat: utpote disciplinæ veteris, & longo usu bellandi artis Persicæ scientissimum. Quo rumore provinciis perciitis, ordines civitatum & populi decretis & acclamationibus densis, injecta manu detinebant penes se publicum defensorem, memores quòd relictus ad sui tutelam, cum inerti & umbratili milite, nihil amiserat per decennium: simul metuentes saluti, quòd tempore dubio remoto illo advenisse hominem

minem compererant inertissimum. Credimus, neque enim dubium est, per aërios tramites famam præpetem volitare, cujus indicio hæc gesta pandente, consiliorum apud Persas summa proponebatur: & multis ultro citroquè deliberatis placuit, Antonino suadente, ut Vrsicino procul amoto, despectoque novello duce, posthabitis civitatum perniciosis obsidiis, perrumperetur Euphrates, ireturque prorsus: ut occupari possint provinciæ, fama celeritate præventa, omnibus ante bellis (nisi temporibus Gallieni) intactæ, paceque lõngissima locupletes: cujus rei, prosperante deo, ductorem commodissimum fore spondebat. Laudato firmatoq; concordi omnium voluntate consilio, conversisq; universis ad ea quæ erant citius congerenda, commeatus, milites, arma, cæteraque instrumenta, quæ poscebat procinctus adventans, perpetua hyeme parabantur. Nos interea paulisper cis Taurum morati, ex imperio ad partes Italiæ festinantes, prope flumen venimus Hebrum, ex Odrysarum montibus decurrentem: ibiq; Principis scripta suscepimus, jubentia omni causatione posthabita reverti Mesopotamiam sine apparitione, nullam expeditionem curaturi periculosam, ad alium omni potestate translata. Quod ideo per molestos formatores imperii struebatur, ut si Persæ frustra habiti redissent ad sua, ducis novi virtuti facinus assignaretur egregium: si fortuna sequior ingruisset, Vrsicinus reus proditor Reip. deferretur. Agitati ita sine rationibus, diu cunctati, reversique fastidii plenum Sabinianum invenimus, hominem mediocris staturæ, & parvi angustiq; animi, vix sine turpi metu sufficientem ad levem convivii, nedum prælii strepitum perferendum: tamen quoniam speculatores apparatus omnes apud hostes fervere constanti adseveratione perfugis concinentibus affirmabant, oscitante homunculo Nisibin prope venimus utilia paraturi, ne dissimulantes obsidium Persæ civitati supervenirent incautæ. Dum-

que intra muros maturanda perurgerentur, fumus micantesque ignes assidui à Tigride per castra Maurorum, & Sisara, & conlimitia reliqua adusque civitatem continui perlucebant, solito crebriores erupisse hostium vastatorias manus superato flumine permonstrantes. qua causa ne occuparentur itinera, celeri cursu prægressi, cum ad secundum lapidem venissemus, liberali forma puerum Torquatum, ut conjectabamus, octennem, in aggeris medio vidimus ejulantem, ingenui cujusdam filium, ut ajebat, quem mater dum imminentium hostium terrore percita fugeret, impeditior trepidando reliquerat solum. Hunc dum imperatu ducis miserati commotique, impositum equo præ me ferens ad civitatem reduco, circumvallato murorum ambitu, prædatores latius vagabantur. Et quia me obsidionales ærumnæ terrebant, intra semiclausam posticam exposito puero, nostrorum agmen agilitate volucri repetebam exanimis: nec multum fuit quin caperer. Nam cum Abdigidum quendam tribunum fugientem cum calone ala sequeretur hostilis, lapsoque per fugam domino servum deprehensum, cum ego rapido ictu transirem, interrogassent, quisnam præfectus sit judex, audissentque Vrsicinum paulò antè urbem ingressum, montem Izalam petere, occiso indice minimum quæsiti, complures nos irrequietis cursibus sectabantur. Quos cum jumenti agilitate prægressus, apud Amidam munimentum infirmum dispersis per pabulum equis recubantes nostros securius invenissem, porrecto extentus brachio, & summitatibus sagi contortis elatius, adesse hostes signo solito demonstrabam: iisdemque junctus impetu communi ferebar, equo jam fatiscente. Terrebat autem nos plenilunium noctis, & planicies supina camporum, nulla si occupasset artior casus latibula præbere sufficiens; ubi nec arbores, nec frutecta, nec quidquam præter herbas humiles visebatur. Excogitatum est ergo, ut ardente superposita lampade,

pade, & circumligata ne rueret, jumentum solum quod eam vehebat, solutum sine rectore lævorsus ire permitteretur, cum nos ad montanos excessus dextera positos tenderemus: ut prælucere sebalem facem duci lenius gradienti Persæ credentes, eum tenerent potissimum cursum: quod nisi fuisset prævisum, circumventi & capti sub ditionem venissemus hostilem. Hoc extracti periculo, cum ad nemorosum quendam locum vineis arbustisq; pomiferis consitum, Mejacarire nomine venissemus, cui fontes dedere vocabulum gelidi, lapsis accolis omnibus, solum in remoto secessu latentem invenimus militem: qui oblatus duci, & locutus varia præ timore, ideoque suspectus, adigente metu qui intentabatur, pandit rerum integram fidem: docetque quod apud Parisios natus in Galliis, & equestri militans turma, vindictam quondam commissi facinoris timens, ad Persas abierat profugus: exindeque morum probitate spectata sortita conjuge, liberisq; susceptis, speculatorem se missum ad nostra sæpe veros nuntios reportasse. At nunc se à Sapore & Nohodareo optimatibus missum, qui catervas ductaverant prædatorum, ad eos redire quæ didicerat perlaturum. Post hæc, adjectis quæ agi in parte diversa norat, occiditur. Proinde curarum crescente solicitudine, inde passibus citis Amidam pro temporis copia venimus, civitatem postea secutis cladibus inclytam. quò reversis exploratoribus nostris, in vaginæ internis figuris notarum membranam reperimus scriptam, à Procopio ad nos perferri mandatam, quem legatum ad Persas antea missum cum comite Lucilliano, prædixi: hæc consulto obscurius indicantem, ne captis bajulis, sensuque intellecto scriptorum, excitaretur materia funestissima: Amandatis procul Grajorum legatis, forsitan & necandis, rex longævus non contentus Hellesponto, junctis Granici & Rindaci pontibus, Asiam cum numerosis populis pervasurus adveniet, suopte ingenio irritabilis & asperrimus, autore & incentore

censore Hadriani quondam Romani Principis successore; actum & conclamatum est, nisi caverit Græcia. Qui textus significabat Persarum regem, transitis fluminibus Anzaba & Tigride, Antonino hortante dominium Orientis affectare totius. His ob perplexitatem nimiam ægerrime lectis, consilium suscipitur prudens. Erat eo tempore satrapa Corduenæ, quæ obtemperabat potestati Persarum, Iovinianus nomine appellatus, in solo Romano adolescens, nobiscum occulte sentiens: ea gratia, quod obsidatus sorte in Syria detentus, & dulcedine liberalium studiorum illectus, remeare ad nostra ardenti desiderio gestiebat. Ad hunc missus ego cum centurione quodam fidissimo, exploratius noscendi gratia quæ gerebantur, per avios montes angustiasq; præcipites veni. Visusque & agnitus, comiterque susceptus, causam præsentiæ meæ uni illi confessus, adjuncto taciturno aliquo locorum perito, mittor ad præcelsas rupes exinde longe distantes: unde nisi oculorum deficeret acies, ad quinquagesimum usque lapidem, quodvis etiam minutissimum apparebat. Ibi morati integrum biduum, cum sol tertius affulsisset, cernebamus terrarum omnes ambitus subjectos, quos horizontas appellamus, agminibus oppletos innumeris, & antegressum regem vestis claritudine rutilantem. Quem juxta lævus incedebat Grumbates Chionitarum rex, ætate quidem media, rugosisque membris, sed mente quadam grandifica, multisque victoriarum insignibus nobilis: dextera rex Albanorum, pari loco atque honore sublimis: post duces varii autoritate & potestatibus eminentes, quos ordinum omnium multitudo sequebatur, ex vicinarum gentium roboribus lecta, ad tolerandam rerum asperitatem diuturnis casibus erudita. Quousq; nobis Doriscum Thraciæ oppidum, & agminatim intra consepta exercitus recensitos Græcia fabulosa narrabis? cum nos cauti, vel ut verius dixerim timidi, nihil exaggeremus, præter ea quæ fidei testimonia neque

dubia,

dubia, neque incerta monstrarunt. Postquam reges Nineve Adiabene ingenti civitate transmissa, in medio pontis Anzabæ hostiis cæsis extisque prosperantibus transiere lætissimi, conjectantes nos residuam plebem omnem ægrè penetrare post triduum posse, citius exinde ad satrapen reversi quievimus, hospitalibus officiis recreati. Unde per loca itidem deserta & sola, magno necessitatis ducente solatio, celerius quàm potuit sperari reversi, confirmavimus animos hæsitantium, unum è navalibus pontem transisse reges absque ulla circuitione perdoctos. Extemplo igitur equites citi mittuntur ad Cassianum Mesopotamiæ ducem, rectoremq; provinciæ tunc Euphronium, compulsuri agrestes cum familiis & pecoribus universis ad tutiora transire, & agiliter deseri Carras oppidum, invalidis circumdatum muris: super his campos omnes incendi, ne pabulorum suppeteret copia. Et imperatis sine mora completis, injecto igne, furentis elementi vis maxima, frumenta omnia, cum jam stipula flaventi turgerent, herbasque pubentes ita contorruit, ut adusque Euphratem, ab ipsis marginibus Tigridis, nihil viride cerneretur. Tunc exustæ sunt feræ complures, maximeque leones per ea loca sævientes immaniter, consumi vel cæcari sueti paulatim hoc modo. Inter harundineta Mesopotamiæ fluminum & fructeta leones vagantur innumeri, clementia hyemis ibi mollissimæ semper innocui. At ubi solis radiis exarserit tempus, in regionibus æstu ambustis, vapore sideris & magnitudine culicum agitantur, quorum examinibus per eas terras referta sunt omnia. Et quoniam oculos quasi humida & lucentia membra eædem appetunt volucres, palpebrarum libramentis mordicus insidentes, iidem leones cruciati diutius, aut fluminibus mersi sorbentur, ad quæ remedii causa confugiunt, aut amissis oculis, quos unguibus crebro lacerantes effodiunt, immanius efferescunt: quod ni fieret, universus Oriens hujusmodi bestiis abundaret.

Dum campi cremantur (ut dictum eſt) tribuni cum protectoribus miſsi, citeriores ripas Euphratis caſtellis, & præacutis ſudibus, omniquepræſidiorum genere communiebant, tormenta, qua non erat voraginoſum, locis oportunis aptantes. Dum hæc celerantur, Sabinianus inter rapienda momenta periculorum communium lectiſsimus moderator belli internecivi, per Aedeſſena ſepulcra, quaſi fundata cum mortuis pace nihil formidans, more vitæ remiſsioris fluxius agens, militari pyrrichio ſonantibus modulis pro hiſtrionicis geſtibus in ſilentio ſummo delectabatur, ominoſo ſanè & incepto & in loco. Cum hæc & hujuſmodi factu dictuque triſtia futuros pronuntiant motus, vitare optimum quenque debere ſeculi progreſsione diſcamus. Interea reges Niſibi pro ſtatione vili tranſmiſſa, incendiis arida nutrimentorum varietate creſcentibus, fugitantes inopiam pabuli, ſub montium pedibus per valles gramineas incedebant. Cumque Bebaſen villam veniſſent, unde ad Conſtantiam uſque oppidum, quod centeſimo lapide diſparatur, areſcunt omnia ſiti perpetua, niſi quòd in puteis aqua reperitur exilis, quid agerent diu cunctati, jamque ſuorum duritiæ fiducia tranſituri, exploratore fido docente, cognoſcunt Euphratem nivibus tabefactis inflatum, late fuſis gurgitibus evagari, ideoque vado nequaquam poſſe tranſiri. Convertuntur ergo ad ea, quæ amplectenda fortuita daret occaſio, ſpe concepta præter opinionem excluſi, ac propoſito pro abrupto rerum præſentium ſtatu urgenti conſilio, Antoninus dicere quid ſentiat juſſus, orditur, flecti iter ſuadens in dexterum latus, ut per longiorem circuitum, omnium rerum uſu regionum feracium, & conſideratione ea qua rectus pergeret hoſtis adhuc intactarum, caſtra duo præſidiaria Barzala & Laudias peterentur ſeſe ductante: ubi tenuis fluvius propè originem & anguſtus, nulliſq; adhuc aquis advenis adoleſcens, facile penetrari poterit ut vadoſus. His auditis, laudatoq;

ſuaſore

suasore, & jusso ducere quà norat, agmina cuncta ab instituto itinere conversa per avium sequebantur. Quo certis speculationibus cognito, nos disposuimus properare Samosata, ut superato exinde flumine, pontiumque apud Zeugma & Capersana juncturis abscisis, hostiles impetus, si juvisset fors ulla, repelleremus. Sed contigit atrox, & silentio omni dedecus obruendum. namque duarum turmarum equites circiter septingenti, ad subsidium Mesopotamiæ recens ex Illyrico missi, enerves & timidi, præsidium per eos tractus agentes, nocturnasq; paventes insidias, ab aggeribus publicis vesperi, quando custodiri magis omnes tramites conveniret, longius discedebant. Hocque observato, eos vino oppressos & somno, viginti millia ferè Persarum, Sapore & Nohodare ductantibus, nullo prospiciente transgressa, post tumulos celsos vicinos Amidæ occultabantur armata. Moxque (ut dictum est) cum abituri Samosatam luce etjam tum dubia pergeremus, ab alta quadam specula radiantium armorum splendore præstricti, hosteisq; adesse excitatius clamitantes, signo dato quod ad prælium solet hortari, restitimus conglobati: nec fugam capessere, cum essent jam in contuitu qui sectarentur, nec congredi cum hoste, equitatu & numero prævalente, metu indubitatæ mortis cautum existimantes. Denique ex ultima necessitate manibus jam conserendis, cum quid agi oporteat contaremur, occiduntur quidam nostrorum temere procursantes: & urgente utraq; parte, Antoninus ambitiose prægrediens agmina, ab Vrsicino agnitus, & objurgatorio sono vocis increpitus, proditorque & nefarius appellatus, sublata tiara, quam capiti summo ferebat honoris insigne, dissiluit equo: curvatisque membris humum vultu penè contingens, salutavit patronum appellans & dominum, manus post tergũ connectens, quod apud Assyrios supplicis indicat formam: Et, *ignosce mihi,* inquit, *amplissime comes, necessitate non voluntate ad hæc quæ novi*

scelesta prolapso, egère me præcipitem flagitatores, ut nosti, quorum avaritia ne tua quidem excelsa illa fortuna, propugnans miseriis meis, potuit refragari. Simul hæc dicens, è medio prospectu abscessit, non aversus, sed dum evanesceret, verecunde retrogradiens, & pectus ostentans. Quæ dum in curriculo semihoræ aguntur, postsignani nostri, qui tenebant editiora collis, exclamant, aliam cataphractorum multitudinem equitum ponè visam, celeritate quammaxima propinquare. Atque ut in rebus solet afflictis, ambigentes cuinam deberet aut posset occurri, trudente pondere plebis immensæ, passim quà cuique proximum videbatur, diffundimur universi. Dumque se quisque expedire discrimine magno conatur, sparsim disjecti hosti concursatori miscemur. Itaque spreta jam vivendi cupiditate fortiter decernentes, ad ripas pellimur Tigridis alte excisas. Vnde quidam præcipites pulsi implicantibus armis hæserunt, ubi vadosus est amnis: alii lacunarum hausti vertigine vorabantur: nonnulli cum hoste congressi vario eventu certabant: quidam cuneorum densitate perterriti, petebant proximos Tauri montis excessus. Inter quos dux ipse agnitus, pugnatorumque mole circumdatus, cum Aiadaltha tribuno, caloneq; uno, equi celeritate ereptus abscessit. Mihi dum avius ab itinere comitum quid agerem circumspicio, Verennianus domesticus protector occurrit, femur sagitta confixus: quam dum avellere obtestante collega conarer, cinctus undique antecedentibus Persis, civitatem petebam anhelo cursu repende, ex eo latere quo incessebamur in arduo sitam, unoque ascensu perangusto meabilem, quem scissis callibus molinæ, ad calles arctandas ædificatæ, densius constringebant. Hic mixti cum Persis, eodem ictu procurrentibus ad superiora nobiscum, adusque ortum alterius solis immobiles stetimus, ita conferti, ut cæsorum cadavera multitudine fulta reperire ruendi spatium nusquam possent: utque miles ante me quidam

discri-

discriminato capite, quod in æquas partes ictus gladii fiderat validissimus, in stipitis modum undique coartatus hæreret. Et licet multiplicia tela, per tormentorum omnia genera, volarent è propugnaculis, hoc tamen periculo murorum nos propinquitas eximebat: tandemque per posticam ingressus, refertam inveni, confluente ex finitimis virili & muliebri sexu. Nam & casu illis ipsis diebus, in suburbanis peregrina commercia circumacto anno solita celebrare, multitudo convenarum augebat agrestium. Interea sonitu vario cuncta miscentur, partim amissos gementibus, aliis cum exitio sauciis, multis caritates diversas, quas præ angustiis videre non poterant, invocantibus. Hanc civitatem olim perquam brevem, Cæsar etiam-tum Constantius, ut accolæ suffugium possint habere tutissimum, eo tempore quo Antoninupolim oppidum aliud struxit, turribus circumdedit amplis & mœnibus: locatoq; ibi conditorio muralium tormentorum, fecit hostibus formidatam, suoque nomine voluit appellari. Et latere quidem australi, geniculato Tigridis meatu subluitur propius emergentis. quà Euri opponitur flatibus Mesopotamiæ plana despectat. unde Aquiloni obnoxia est, Nymphæo amni vicina, verticibus Taurinis umbratur, gentes Transtigritanas dirimentibus & Armeniam. spiranti Zephyro controversa Gumathenam contingit, regionem uberem & cultu juxta fœcundam: in qua vicus est Abarne nomine, sospitalium aquarum lavacris calentibus notus. In ipso autem Amidæ meditullio sub arce fons dives exundat, potabilis quidem, sed vaporatis æstibus nonnunquam fœtens. Cujus oppidi præsidio erat semper quinta Parthica legio destinata, cum indigenarum turma non contemnenda. Sed tunc ingruentem Persarum multitudinem sex legiones raptim percursis itineribus antegressæ, muris adstitere firmissimis; Magnentiaci & Decentiaci, quos post consummatos civiles procinctus, ut fallaces & turbidos, ad

Orientem venire compulit Imperator, ubi nihil præter bella timetur externa. Et Tricesimani Decimanique fortenses, & superventores atque præventores cum Æliano jam comite, quos tyrones tum etiam novellos hortante memorato adhuc protectore erupisse Singara, Persasque fusos in somnum retulimus trucidasse complures. Aderat comitum quoque sagittariorum pars major, equestres videlicet turmæ ita cognominatæ, ubi merent omnes ingenui barbari, armorum viriumq; firmitudine inter alios eminentes. Hæc dum primi impetus turbo conatibus agitat insperatis, rex cum populo suo gentibusque quas ductabat, à Bebase loco itinere flexo dextrorsus, ut monuerat Antoninus, per Horren & Mejacarire & Charcha, ut transiturus Amidam, cum prope castella Romana venisset, quorum unum Reman, alterum Busan appellatur, perfugarum indicio didicit, multorum opes illuc translatas servari, ut in munimentis præcelsis & fidis: additumq; est, ibi cum suppellectili preciosa inveniri fœminam pulcram cum filia parvula, Craugasii Nisibeni cujusdam uxorem, municipali ordine, genere, fama, potentiaque circumspecti. Aviditate itaque rapiendi aliena festinans, petit impetu fidenti castella: unde subita animi consternatione defensores armorum varietate præstricti, cunctos prodidere, qui ad præsidia confugerunt, & digredi jussis, confestim claves obtulere portarum: patefactisque aditibus, quidquid ibi congestum erat, eruitur: & productæ sunt attonitæ metu mulieres, & infantes matribus implicati, graues ærumnas inter initia tenerioris ætatis experti. Cumque rex, perçontando cujus nam conjunx esset, Craugasii comperisset, vim in se metuentem prope venire permisit intrepidam, & visam opertamque absque labra ipsa atro velamine, certiore jam spe mariti recipiendi, & pudoris inviolati mansuri, benignius confirmavit. Audiens enim conjugem miro ejus amore flagrare, hoc præmio

Nisibe-

Nifibenam ſe proditionem mercari poſſe arbitrabatur. Inventas tamen alias quoque virgines Chriſtiano ritu cultui divino ſacratas, cuſtodiri intactas, & religioni ſervire ſolito more nullo vetante præcepit: lenitudinem profecto in tempore ſimulans: ut omnes quos antehac diritate crudelitateque terrebat, ſponte ſua metu remoto venirent, exemplis recentibus docti, humanitate eum & moribus jam placidis magnitudinem temperaſſe fortunæ.

EXPLICIT LIB. XIIX.

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM

LIBER XIX.

HOc miseræ nostrorum captivitatis eventu rex lætus, successusq; opperiens similes, egressus exinde paulatimque incedens, Amidam die tertio venit. Cumque primum aurora fulgeret, universa quæ videri poterant armis stellantibus coruscabant, ac ferreus equitatus campos oppleverat & colles. Insidens autem equo ante alios celsior ipse præibat agminibus cunctis, aureum capitis arietini figmentum interstinctum lapillis pro diademate gestans, multiplici vertice dignitatum & gentium diversarum comitatu sublimis. Satisque eum constabat colloquio tenus defensores mœnium tentaturum, aliorsum Antonini consilio festinantem. Verùm cœleste numen, ut Romanæ rei totius ærumnas intra unius regionis concluderet ambitum, adegerat in immensum se extollentem, credentemque quòd viso statim obsessi omnes metu exanimati, supplices venirent in preces. Portis obequitabat, comitante cohorte regali: qui dum se prope confidentius inserit, ut etiam vultus ejus possit aperte cognosci, sagittis missilibusque cæteris, ob decora petitus insignia, corruisset, ni pulvere jaculantium adimente conspectum, parte indumenti tragulæ ictu discissa, editurus postea strages innumeras evasisset. Hinc quasi in sacrilegos violati sæviens templi, temeratumque tot regum & gentium dominum prædicans, eruendæ urbis apparatu nisibus magnis instabat: & orantibus potissimis ducibus, ne

profu-

profusus in iram à gloriosis descisceret cœptis, lenissima eorum petione placatus, postridie quoque super deditione moneri decreverat defensores. Ideoque cum prima lux advenisset, rex Chionitarum Grumbates fidenter eam operam navaturus tendebat ad mœnia, cum manu promptissima stipatorum: quem ubi venientem jam telo fortè contiguum contemplator peritissimus advertisset, contorta balista filium ejus primæ pubis adolescentem, lateri paterno hærentem, thorace cum pectore perforato perfodit, proceritate & decore corporis æqualibus antestantem. Cujus occasu in fugam dilapsi populares ejus omnes, moxque ne raperetur ratione justa regressi, numerosas gentes ad arma clamoribus dissonis concitarunt: quarum concursu ritu grandinis hincinde convolantibus telis, atrox committitur pugna. Et post interneciva certamina adusque finem diei protenta, cum jam noctis esset initium, per acervos cæsorum & scaturigines sanguinis ægre defensum caligine tenebrarum extrahitur corpus; ut apud Trojam quondam super comite Thessali ducis exanimi acies Marte acerrimo conflixerunt. Quo funere regia mœsta, & optimatibus universis cum parente subita clade perculsis, indicto justitio juvenis nobilitate commendabilis & dilectus, ritu nationis propriæ lugebatur. Itaque ut armari solebat elatus in amplo quodam suggestu locatur & celso: circaque eum lectuli decem sternuntur, figmenta vehentes hominum mortuorum, ita curate pollincta, ut & imagines essent corporibus similes jam sepultis: ac per dierum spatium septem viri quidem omnes per contubernia & manipulos epulis indulgebant saltando, & cantando tristia quædam genera næniarum, regium juvenem lamentantes. Fœminæ verò miserabili planctu, in primævo flore succisam spem gentis, solitis fletibus conclamabant; ut lacrymare cultrices Veneris sæpe spectantur in solemnibus Adonidis sacris, quod simulacrum aliquod esse

frugum adultarum religiones mysticæ docent. Post incensum corpus, ossaque in argenteam urnam contecta, quæ ad gentem humo mandanda portari statuerat pater, agitata summa consiliorum placuerat, busto urbis subversæ expiare perempti juvenis manes: nec enim Grumbates inulta unici pignoris umbra ire ultra patiebatur. Biduoque ad otium dato, ac missis abunde qui pacis modo patentes agros pingues cultosque vastarent, quinquies ordine multiplicato scutorum cingitur civitas: ac tertiæ principio lucis corusci globi turmarum impleverunt cuncta, quæ prospectus humanus potuit undique contueri: & sorte loca divisa clementi gradu incedentes ordines occuparunt. Persæ omnes murorum ambitus obsidebant. Pars quæ orientem spectabat, Chionitis evenit, quà funestus nobis ceciderat adolescens. Vertæ meridiano lateri sunt destinati: tractum servabant septentrionis Albani: occidentali portæ oppositi sunt Segestani, acerrimi omnium bellatores: cum quibus elata in arduum specie elephantorum agmina, rugosis horrenda corporibus leniter incedebant armatis onusta, ultra omnem diritatem tetri spectaculi formidanda; ut retulimus sæpe. Cernentes populos tam indimensos, ad orbis Romanæ incendium diu quæsitos, in nostrum conversos exitium, salutis rata desperatione gloriosos vitæ exitus deinde curabamus, jamque omnibus nobis optatos. A sole itaque orto usque diei ultimum acies immobiles stabant ut fixæ, nullo variato vestigio, nec sonitu vel equorum audito hinnitu: eademque figura digressi qua venerant, cibo recreati & somno, cum superesset exiguum noctis, æneatorum clangore ductante, urbem ut mox casuram terribili corona cinxerunt. Vixque ubi Grumbates hastam infectam sanguine, ritu patrio, nostriq; more conjecerat fecialis, armis exercitus concrepans involat in muros: confestimq; lacrymabilis belli turba crudescit, rapido turmalium procursu in procinctum alacritate

omni

omni tendentium, & contra acri intentaque occursatione nostrorum. Proinde diffractis capitibus multos hostium scorpionum jactu moles saxeæ colliserunt: alii trajecti sagittis, pars confixi tragulis humum corporibus obstruebant vulnerati: alii socios fuga præcipiti repetebant. Nec minores in civitate luctus aut mortes, sagittarum creberrima nube auras spissa multitudine obumbrante, tormentorumque machinis, quæ direpta Singara possederant Persæ, vulnera inferentibus plura. Namque viribus collectis propugnatores, omissa vicissim certamina repetentes, in maximo defendendi ardore saucii perniciose cadebant, aut laniati volvendo stantes proxime subvertebant, aut certe spicula membris infixa viventes adhuc vellendi peritos quæritabant. Ita strages stragibus implicitas, & ad extremum usque diei productas, ne vespertinæ quidem hebetaverant tenebræ: ea re, quod obstinatione utrimque magna decernebatur. Agitatis itaque sub onere armorum vigiliis, resultabant altrinsecus exortis clamoribus colles: nostris virtutes Constantii Cæsaris extollentibus, ut domini rerum & mundi: Persis Saporem & Achemenem appellantibus & Artaxerxen, quod rex regibus imperans, & bellorum victor interpretatur. Ac priusquàm lux occiperet, signo per lituos dato, ad fervorem similium præliorum excitæ undique inæstimabiles copiæ in modum alitum ferebantur: unde longe & late prospici poterat, campis & convallibus nihil præter arma micantia ferarum gentium demonstrantibus. Moxq; clamore sublato, cunctis temere prorumpentibus, telorum vis ingens volabat è muris: utque opinari dabatur, nulla frustra mittebantur inter hominum cadentia densitatem. Tot enim nos circumstantibus malis, non obtinendæ causa salutis, ut dixi, sed fortiter moriendi studio flagrabamus, & à diei principio adusque lucem obscuram neutrubi prælio inclinato, ferocius quàm consultius pugnabatur. Exurge-

bant enim terrentium clamores, ut præ alacritate consistere sine vulnere quisquam vix possit. Tandemque nox finem cædibus fecit, & satias ærumnarum inducias partibus dederat longiores. Vbi enim quiescendi nobis tempus est datum, exiguas quæ superarent vires, continuus cum insomnio labor absumpsit, sanguine & pallente expirantium facie perterrente; quibus ne suprema quidem humandi solatia tribui sinebant angustiæ spatiorum, intra civitatis ambitum non nimium amplæ legionibus septem, & promiscua advenarum civiumque sexus utriusque plebe, & militibus aliis paucis adusque numerum milium XX. concitis inclusis. Medebatur ergo suis quisque vulneribus pro possibilitate, vel curantium copia. cum quidam graviter saucii cruore exhausto spiritus reluctantes efflarent: alii confossi mucronibus prostrati, animis in ventum solutis projiciebantur extincti: aliquorum foratis undique membris mederi periti vetabant, ne offensionibus cassis animæ vexarentur adflictæ: nonnulli vellendis sagittis in ancipiti curatione graviora morte supplicia perferebant. Dum apud Amidam hac partium destinatione pugnatur, Vrsicinus mærens quòd ex alterius pendebat arbitrio autoritatis, tunc in regendo milite potiorem Sabinianum etiam tum sepulcris hærentem crebro monebat, ut compositis velitaribus cunctis, per imos pedes montium occultis itineribus properarent: quo levium armorum auxilio si qua fors juvisset, stationibus interceptis, nocturnas hostium adgrederentur excubias, quæ ingenti circuitu vallaverant muros, aut lacessitionibus crebris occuparent obsidioni fortiter adhærentes. Quibus Sabinianus renitebatur ut noxiis, palàm quidem literas imperiales prætendens, intacto ubiq; milite, quidquid geri potuisset, impleri debere aperte jubentes, clam verò corde altissimo retinens sæpe in comitatu sibi mandatum, ut ansam omnem adipiscendæ laudis decessori suo ardenti studio gloriæ circumcide-

cum incideret, etiam ex Repub. processuram. Adeo vel cum exitio provinciarum festinabatur, ne bellicosus homo memorabilis alicujus facinoris autor nunciaretur aut socius. Ideoque his attonitus malis, exploratores ad nos sæpe mittendo, licet ob custodias arctas nullus facile oppidum poterat introire: & utilia agitando complura, nihil proficiens, visebatur ut leo magnitudine corporis & torvitate terribilis, inclusos intra retia catulos periculo ereptum ire non audens, unguibus ademptis & dentibus. Sed in civitate, ubi sparsorum per vias cadaverum multitudo humandi officia superaret, pestilentia tot malis accessit, verminantiũ corporum lue tabifica, vaporatis æstibus, varioq; plebis languore nutrita: quæ genera morborum unde oriri solent, breviter explicabo. Nimietatem frigoris aut caloris, vel humoris, vel siccitatis, pestilentias gignere philosophi & illustres medici tradiderunt. Vnde accolentes loca palustria vel humecta, tusses & oculares casus, & similia perferunt: contrà confines caloribus, tepore febrium arescunt. sed quanto ignis materies cæteris est efficacior, tanto ad perimendum celerior siccitas. Hinc cum decennali bello Græcia desudaret, ne peregrinus pœnas dissociati regalis matrimonii lucraretur, hujusmodi grassante pernicie, telis Apollinis periere complures, qui sol æstimatur. Atque, ut Thucidides exponit, clades illa quæ in Peloponesiaci belli principiis Athenienses acerbo genere morbi vexavit, abusque ferventi Aethiopiæ plaga paulatim proserpens, Atticam occupavit. Aliis placet, auras, ut solent aquæ, vitiatas fœtore cadaverum, vel similibus, salubritatis violare maximam partem: vel certè aëris permutationem subitam, ægritudines parere leviores. Adfirmant etiam aliqui terrarum halitu densiore crassatum aëra, emittendis corporis spiraminibus resistentem, necare nonnullos: qua causa animalia præter homines cætera jugiter prona, Homero autore, & experimentis de-

inceps multis, cum talis incesserit labes, ante novimus interire. Et prima species huis Pandemus appellatur, quæ efficit in aridioribus locis agentes caloribus crebris interpellari; secunda Epidemus, quo tempore ingruens aciem hebetat luminum, & concitat periculosos humores: tertia Lœmodes, quæ itidem temporaria est, sed volucri velocitate lethabilis. Hac exitiali peste quassati paucis intemperanti æstu consumptis, quos multitudo angebat, tandem nocte, quæ diem consequuta est decimum, exiguis imbribus disiecto concreto spiritu & crassato, sospitas retenta est corporum firma. Verùm inter hæc inquies Persa vimineis civitatem pluteis circumdabat, & erigi aggeres cœpti: turresque fabricabantur frontibus ferratis excelsæ, quarum fastigiis balistæ locatæ sunt singulis, ut propugnaculis propellerent defensores. levia tamen per funditores & sagittarios prælia ne puncto quidem brevi cessabant. Erant nobiscum duæ legiones Magnentiæ, recens è Gallis ductæ, ut prædiximus, virorum fortium & pernicium, ad planarios conflictus aptorum: ad eas verò belli artes quibus stringebamur, non modo inhabiles, sed contrà nimii turbatores. qui cum neq; in machinis, neq; in operum constructione juvarent aliquem, stolidius erumpentes dimicantesq; fidentissime, minuto numero revertebant; tantum proficientes, quantum in publico (ut ajunt) incendio aqua unius hominis manu adgesta. Postremo obseratis portis, præcantibusque tribunis egredi nequeuntes frendebant ut bestiæ. Verùm sequutis diebus efficacia eorum eminuit, ut docebimus. In summoto loco partis meridianæ murorum, quæ despectat fluvium Tigrim, turris fuit in sublimitatem exurgens, sub qua hiabant rupes abscissæ, ut despici sine vertigine horrenda non possent: unde cavatis fornicibus subterraneis per radices montis scalæ adusque civitatis ducebant planiciem, quo ex amnis alveo haurirentur aquæ furtim, ut in omnibus per eas regiones

munimentis quæ contingunt flumina vidimus, affabre politæ. per has tenebras ob dirupta neglectas, oppidano transfuga quodam ductante, qui ad diversam partem descivérat, LXX. sagittarii Persæ ex agmine regio, arte fiduciaque præstantes, silentio summoti loci defensi, subito singuli noctis medio ad contignationem turris tertiam ascenderunt. ibique occultati, mane sago punicei coloris elato, quod erat subeundæ indicium pugnæ, cum ex omni parte circumveniri urbem suis copiis inundantibus advertissent, exinanitis projectisque ante pedes pharetris, clamoris ululabilis incendio tela summa peritia dispergebant. Moxque acies omnes densæ petebant multo infestius quàm antea civitatem. Inter incertos nos & ancipites quibus occurri deberet, instantibus supra, an multitudini transcensu scalarum jam propugnacula ipsa prensanti, dividitur opera: & translatæ leviores quinque balistæ contra turrim locantur. quæ ocius lignea tela fundentes, nonnunquam binos forabant, è quibus pars graviter vulnerati ruebant: alii machinarum metu stridentium præcipites acti, laniatis corporibus interibant. Quibus hac celeritate confectis, relatisque ad loca sueta tormentis, paulo securius mœnia omnium concursu defendebantur. Et quoniam augebat curas militum scelestum facinus perfugæ, quasi decurrentes in planum, ita jaculantes diversa missilia lacertis fortibus incumbebant, ut Vertæ in meridiem degentes, vulnerum acri repulsa disjecti, lacrymantes complurium mortes tentoria repeterent metu. Aspiravit auram quandam salutis fortuna, innoxio die cum hostili clade emenso: cujus reliquo tempore ad quietem reficiendis corporibus dato, posteræ lucis initio ex arce innumeram cernimus plebem, quæ Ziata capto castello ad hosticum ducebatur, ad quem locum ut capacissimum & munitum (spacio quippe decem stadiorum ambitur) promiscua confugerat multitudo. Nam etiam alia munimenta

iisdem

iisdem diebus capta sunt & incensa, unde hominum milia, extracta complura servituti sequebantur: inter quos multi senecta infirmi, & mulieres jam grandævæ cum ex variis deficerent causis, itineris longinquitate offensæ, abjecta vivendi cupiditate, suris vel suffraginibus relinquebantur exectis. Has miserabiles turmas Galli milites contuentes, rationabili quidem sed intempestivo motu, conserendæ cum hostibus manus copiam sibi dari poscebant, mortem tribunis vetantibus primisque ordinibus minitantes, si deinceps prohiberent. Vtque dentatæ in caveis bestiæ, tetro pedore acerbius efferatæ, evadendi spe repagulis versabilibus illiduntur: ita gladiis portas cædebant, quas suprà diximus obseratas. admodum anxii ne urbe excisa ipsi quoque sine ullo specioso facinore deleantur, aut exuta periculis nihil egisse operæpretium pro magnanimitate Gallica memorentur: licet antea sæpe egressi, structoresq; aggerum confossis quibusdam impedire conati, paria pertulerunt. Inopes nos consilii, & quid opponi deberet sævientibus ambigentes, id potissimum ægre iisdem adsentientibus tandem elegimus, ut quoniam ultra ferri non poterant, paulisper morati custodias aggredi permitterentur hostiles, quæ non procul erant à conjectu locatæ telorum, ut eis perruptis pergerent prorsus. apparebat enim eos, si impetrassent, strages maximas edituros. Quæ dum parantur, per varia certaminum genera defensabantur acriter muri, laboribus & vigiliis, & tormentis ad emittenda undique saxa telaq; dispositis. Duo tamen aggeres celsi Persarum peditum manu erecti, & expugnatio civitatis struebatur operibus lentis. contra quos nostrorum quoque impensiore cura moles excitabantur altissimæ, fastigio adversæ celsitudinis æquatæ, propugnatorum vel nimia pondera duraturæ. Inter hæc Galli morarum impatientes, securibus gladiisq; succincti, patefacta sunt egressi postica, observata nocte squalida & in-

terlunii

terluni; orantes cæleste præsidium, ut propitium adesset & libens. Atque ipsum spiritum reprimentes, cum propè venissent conferti valido cursu quibusdam stationariis interfectis, exteriores castrorum vigiles, ut in nullo tali metu sopitos obtruncantes, supervenire ipsi regi, si prosperior illuxisset eventus, occulte meditabantur. Verùm audito ruentium sonitu, gemituq; cæsorum discusso somno, excitatis multis, & ad arma pro se quoque clamitante, steterunt milites vestigiis fixis, progredi ultra non ausi: nec enim cautum deinde, expergefactis quos petebant insidiæ, in apertùm properare discrimen, cum jam undique frendentium catervæ Persarum in prælia venirent accensæ. Contra Galli corporum robore audaciaque quoad poterant inconcussi, gladiis secantes adversos, parte suorum strata, vel sagittarum undique volantium crebritate confixa, cum unum in locum totam periculi molem conversam, & currentium hostium agmina advertissent, nullo terga vertente evadere festinabant: & velut repedantes sub modulis, sensim extra vallum protrusi, cum manipulos confertius invadentes sustinere non possent, tubarum perciti clangore castrensium, discedebant. Et resultantibus è civitate lituis multis portæ panduntur recepturæ nostros, si pervenire illuc usque valuissent: tormentorumque machinæ stridebant sine jaculatione ulla telòrum, ut stationibus præsidentes, post interemptos sociòs ponè agerentur ignari, urbis oppositi mœnibus nudatis ut viri fortes susciperentur innoxii. Hacque arte Galli portam prope confinia lucis introiere minuto numero, quidam perniciose, pars leviter vulnerati, quadringentis ea nocte desideratis: qui non Rhesum, nec cubitantes pro muris Iliacis Thracas, sed Persarum regem armatorum centum milibus circumseptum, ni obstitisset violentior casus, in ipsis tentoriis obtruncarant. Horum campiductoribus ut fortium factorum antesignanis, post civitatis excidium armatas sta-

tuas apud Aedessam in regione celebri locari jusserat Imperator, quæ ad præsens servantur intactæ. Retectis sequenti luce funeribus, cum inter cæsorum cadavera optimates invenirentur & satrapæ, clamores dissoni fortunam aliam alibi cum lacrymis indicabant, luctus ubique & indignatio regum audiebatur, arbitrantium per stationes muris objectas irrupisse Romanos: induciisque ob hoc tridui datis adsensu communi, nos quoque spatium ad respirandum accepimus. Perculsæ deinde novitate rei efferatæque gentes, omissa omni cunctatione, operibus, quoniam vis minime procedebat, decernere jam censebant: & concito extremo belli ardore, omnes oppetere gloriose jam properabant, aut ruina urbis animis litare cæsorum. Iamque apparatu cunctorum alacritate perfecto, exiliente lucifero, operum variæ species cum turribus ferratis admovebantur: quorum in verticibus celsis aptatæ ballistæ propugnatores agitantes humilius disjectabant. Et albescente jam die, ferrea munimenta membrorum cælum omne subtexerunt: densatæque acies non inordinatim ut antea, sed tubarum sonitu leni ductante nullis procursantibus incedebant, machinarum opertæ tegminibus, cratesque vimineas prætendentes. Cumque propinquantes ad conjectum venere telorum, oppositis scutis Persæ pedites sagittas tormentis excussas è muris ægrius evitantes, laxarunt aciem: nulloque penè jaculi genere in vanum cadente, etiam cataphracti hebetati & cedentes, animos auxere nostrorum. Tamen quia hostiles balistæ ferratis impositæ turribus, in humiliora ex supernis valentes, ut loco dispari, ita eventu dissimili nostra multo cruore fœdabant, ingruente jam vespera cum requiescerent partes, noctis spatium majus consumptum est, ut excogitari possit, quid exitio ita atroci objectaretur. Et tandem multa versantibus sedit nobis consilium, quod tutius celeritas fecit, quatuor iisdem ballistis scorpiones opponi:

qui

qui dum translati è regione caute, quod artis est difficillimæ, collocantur, lux nobis advenit mœstissima, Persarum manipulos formidatos ostentans, adjectis elephantorum agminibus, quorum stridore immanitateque corporum, nihil humanæ mentes terribilius cernunt. Cumque omni ex latere armorum & operum beluarumque molibus urgeremur, per scorpionum ferreas fundas è propugnaculis subinde rotundi lapides acti, dissolutis turrium coagmentis, ballistas earumque tortores ita fudere præcipites, ut quidam citra vulnerum noxias, alii obtriti magnitudine ponderum interirent: elephantis vi magna propulsis, quos flammis conjectis undique circumnexos, jam corporibus tactis, gradientesq; retrorsus, retinere magistri non poterant: postq; exustis operibus nulla quies certaminibus data. Rex enim ipse Persarum, qui nunquam adesse certaminibus cogitur, his turbinum infortuniis percitus, novo & nusquam ante cognito more præliatoris militis ritu prosiluit in confertos: & quia conspectior tegentium multitudine procul speculantibus visebatur, petitus crebritate telorum multis stipatoribus stratis abscessit, alternans regibiles acies: & ad extremum diei, nec morientium truci visu nec vulnerum territus, tandem tempus exiguum tribui quieti permisit. Verùm nocte prælia dirimente, somno per breve otium capto, nitescente jam luce ad potiunda sperata ira & dolore exundans, nec fas ullum præ oculis habiturus, gentes in nos excitabat. Cumque crematis operibus, ut docuimus, pugna per aggeres celsos muris proximos tentaretur, ex aggestis erectis intrinsecus, quantum facere nitique poterant, nostri æquis viribus per ardua resistebant. Et diu cruentum prælium stetit, nec metu mortis quisquam ex aliqua parte à studio propugnandi removebatur. eoque producta contentione, cum sors partium eventu regeretur indeclinabili, diu laborata moles illa nostrorum, velut terræ quodam tremore

quassata procubuit: & tanquam itinerario aggere vel superposito ponte complanatum spatium, quod inter murum congestamq; forinsecus struem hiabat, patefecit hostibus transitum, nullis obicibus impeditum; & pars pleraque militum dejectorum oppressa vel debilitata cessabat. Concursum est tamen undique ad propulsationem periculi tam abrupti: & festinandi studio, aliis impedientibus alios, audacia hostium ipso successu crescebat. Accitis igitur regis imperio praedatoribus universis, strictoque cominus ferro, cum sanguis utrobique inmensis caedibus funderetur, repletae sunt corporibus fossae, latiorque via ideo pandebatur: & concursu copiarum ardentium civitate oppleta, cum omnis defendendi vel fugiendi spes esset abscissa, pecorum ritu armati & imbelles sine sexus discrimine truncabantur. Itaque vespera tenebrante, cum adhuc licet iniqua reluctante fortuna, multitudo nostrorum manu conserta distringeretur, in abstrusa quadam parte oppidi cum duobus aliis latens obscurae praesidio noctis, postica per quam nihil servabatur evado: & squalentum peritia locorum, comitumque adjutus celeritate, ad decimum lapidem tandem perveni. In qua statione lenius recreati, cum ire protinus pergeremus, & incedendi nimietate jam superarer ut insuetus ingenuus, offendi dirum aspectum, sed fatigato mihi lassitudine gravi levamen impendio tempestivum. Fugaci equo nudo & infreni calonum quidam sedens, ne labi possit, ex more habenam qua ductabatur sinistra manu artius illigavit: moxque decussus vinculi nodum abrumpere nequiens, per avia saltusque membratim discerptus, jumentum exhaustum cursu, pondere cadaveris detinebat: cujus dorsualis comprehensi servitio usus in tempore, cum iisdem sociis ad fontes sulphureos aquarum suapte natura calentium aegrè perveni. Et quia per aestum arida siti reptantes aquam diu quaeritando, profundum bene vidimus puteum, & neque descendendi prae altitudine

tudine

tudine, nec restium aderat copia, necessitate docente postrema, indumenta lintea, quibus tegebamur, in oblongos discidimus pannulos: unde explicato fune ingenti, centonem quem sub galea unus ferebat è nostris, ultimæ aptavimus summitati: qui per funem conjectus aquasque hauriens ad peniculi modum, facile sitim qua hauriebamur extinxit. Vnde citi ferebamur ad flumen Euphratem, ulteriorem ripam petituri per navem, quam transfretandi causa jumenta & homines in eo tractu diuturna consuetudo locarat. Ecce autem Romanum agmen cum equestribus signis disjectum eminus cernimus, quod persequebatur multitudo Persarum, incertum unde impetu tam repentino terga viantum aggressa. Quo exemplo terrigenas illos non sinibus terræ emersos, sed exuberanti pernicitate credimus natos: qui, quoniam inopini per varia visebantur, Sparti vocitati, humo exiluisse, vetustate ut cætera fabulosius extollente, sunt æstimati. Hoc malo conciti, cum omne jam esset in celeritate salutis præsidium, per dumeta & sylvas montes petimus celsiores: exindeque Melitinam minoris Armeniæ oppidum venimus: nos repertum ducem comitati jam profecturum, Antiochiam revisimus. Interea Sapor & Persæ, quia tendere jam introrsus autumno præcipiti hœdorumque improbo sidere exorto prohibebantur, captivos agentes & prædas, remeare cogitabant ad sua. Inter hæc tamen funera direptionesque civitatis excisæ, Æliano comite & tribunis, quorum efficacia diu defensa sunt mœnia, stragesque multiplicatæ Persarum, patibulis sceleste suffixis, Iacobus & Cesius numerarii apparitionis magistri equitum, aliique protectores post terga vinctis manibus ducebantur: Transtigritanis, qui solicita quærebantur industria, nullo infimi summique discrimine ad unum omnibus contruncatis. Vxor verò Craugasii, quæ retinens pudorem inviolatum ut matrona nobilis colebatur, mœrebat velut or-

bem alium sine marito visura, quanquam sperabat documentis præsentibus altiora. In rem itaque consulens suam, & accidentia longe ante prospiciens, anxietate bifaria stringebatur, viduitatem detestans, & nuptias. Ideo familiarem suum perquam fidum, regionumq; Mesopotamiæ gnarum, per Zagrum montem inter castella præsidiaria duo, Maride & Lorne, introiturum Nisibin occulte dimisit, mandatis arcanisque vitæ secretioris maritum exorans, ut auditis quæ contigerint, veniret secum beate victurus. Quibus contentus expeditus viator, per saltuosos tramites & frutecta Nisibin passibus citis ingressus, causatusque se domina nusquam visa, & forsitan interempta, data evadendi copia castris hostilibus abscessisse, & ideo ut vilis neglectus docet Craugasium gesta: moxque accepta fide, quod si tuto licuerit, sequetur conjugem, libens evasit exoptatum mulieri nuntium ferens: quæ hoc cognito, per Saporem ducem supplicaverat regi, ut si daretur facultas antequam Romanis excederet finibus, in potestatem suam juberet propitius maritum adsci sci. Præter spem itaque omnium digresso advena repentino, qui postliminio reversus statim sine ullius evanuit conscientia, perculsus suspicione dux Cassianus, præsidentesq; ibi proceres alii, minitantes ultima Craugasium incessebant, non sine ejus voluntate vel venisse, vel abiisse hominem clamitantes. Qui proditoris metuens crimen, impendioque sollicitus, ne transitione perfugæ uxor ejus superesse doceretur, & tractari piissime, per simulationem matrimonium alterius splendidæ virginis adfectavit. Et velut paraturus necessaria convivio nuptiali, egressus ad villam octavo lapide ab urbe distantem, concito cursu ad Persarum vastatorium globum, quem didicerat adventare, confugit: susceptusque aventer, qui esset ex his cognitus quæ loquebatur, Sapori post diem traditur quintum, perque eum regi oblatus, opibus & necessitudine omni recuperata cum conjuge,

conjuge, quam paucos per menses amiserat, secundi loci post Antoninum, ut ait Poëta præclarus, longo proximus intervallo. Ille enim ingenio & usu rerum diuturno firmatus, consiliis validis sufficiebat in cuncta quæ conabatur: hic natura simplicior, nominis tamen itidem pervulgati. Et hæc quidem haud diu postea contigerunt. Rex verò licet securitatem referens vultu, exultansque specie tenus urbis excidio videbatur, profundo tamen animi graviter æstuabat, reputans in obsidionalibus malis sæpe luctuosas se pertulisse jacturas, multoque ampliores seipsum populos perdidisse, quàm è nostris cæperat vivos, vel certe per diversas fuderat pugnas. Vt apud Nisibin aliquoties evenit, & Singara: pariq; modo cum septuaginta tresq; dies Amidam multitudine circumsedisset armatorum, XXX milia perdidit bellatorum, quæ paulò postea per Discenem tribunum & notarium numerata sunt hac discretione facilius, quod nostrorum cadavera mox cæsorum fatiscunt & defluunt: adeo ut nullius mortui facies post quatriduum agnoscatur. Interfectorum verò Persarum inarescunt in modum stipitum corpora, ut nec liquentibus membris, nec sanie perfusa madescant: quod vita parcior facit, & ubi nascuntur exustæ caloribus terræ. Dum hæc per varios turbines in Orientis extimo festinantur, difficultatem adventantis inopiæ frumentorum Vrbs verebatur æterna: vique minacissimæ plebis, famem ultimum malorũ omnium expectantis, subinde Tertullus vexabatur ea tempestate præfectus, irrationabiliter planè: nec enim per eum steterat, quo minus tempore congruo alimenta navibus veherentur, quas maris casus asperioris solito, ventorumq; procellæ reflantium delatas in proximos sinus introire portum Augusti discriminum magnitudine perterrebant. Quocirca idem sæpe præfectus seditionibus agitatus, ac plebe jam sæviente immanius, quàm urgebat impendens exitium, ab omni spe tuendæ salutis exclusus, ut

existi-

existimabat, tumultuanti acriter populo, sed accidentia considerare sueto prudenter, objecit parvulos filios: & lacrymans, *En, inquit, cives vestri, procul omen Dij cælestes avertant, eadem perlaturi vobiscum, ni fortuna adfulserit lætior. Si itaq; hi abolitis, nihil triste accidere posse existimatis, præsto in potestate sunt vestra.* Qua miseratione vulgus, ad clementiam suapte natura proclive, lenitum conticuit, æquanimiter venturam operiens sortem. Moxq; divini arbitrio numinis, quod auxit ab incunabulis Romam, perpetuamque fore respondit, dum Tertullus apud ostia in æde sacrificat Castorum, tranquillitas mare mollivit: mutatoq; in austrum placidum vento, velificatione plena portum naves ingressæ, frumentis horrea refersserunt. Inter hæc ita ambigua Constantium, Sirmii etiam-tum hyberna quiete curantem, permovebant nuntii metuendi & graves, indicantes id quod tunc magnopere formidabat, Limigantes Sarmatas, quos expulisse paternis avitisque sedibus dominos suos ante monstravimus, paulatim posthabitis locis, quæ eis anno præterito utiliter sunt destinata, ne ut sunt versabiles aliquid molirentur inimicum, regiones confines limitibus occupasse: vagarique licentius genuino more, ni pellerentur omnia turbaturos. Quæ superbius incitanda propediem Imperator dilato negotio credens, coacta undique multitudine militis ad bella promptissimi, nec dum adulto vere ad procinctum egressus est, gemina consideratione alacrior: quòd expletus prædarum opimitate exercitus, æstate nuper emensa, similium spe fidenter in effectus animabatur prosperos: quodq; Anatolio regente tunc per Illyricum præfecturam, necessaria cuncta vel ante tempus coacta sine ullius dispendiis adfluebant. Nec enim dispositionibus unquam alterius præfecturæ (ut inter omnes constat) ad præsens Arctoæ provinciæ bonis omnibus floruerunt, correctione titubantium benevola & solerti, vehiculariæ rei jacturis ingentibus, quæ clau-

sere

fere domus innumeras, & censuali professione speciosa fiducia relevatæ: indemnesque deinde & innoxii earum incolæ partium, querelarum sopitis materiis viverent, ni postea exquisitorum detestanda nomina titulorum, per offerentes suscipientesque criminose in majus exaggerata, his propagari sibi nitentibus potestates, illis attenuatis omnium opibus se fore sperantibus tutos, adusque proscriptiones miserorumq; suspendia pervenerunt. Rem igitur emendaturus urgentem, profectus cum instrumentis ambitiosus Imperator, ut dictum est, Valeriam venit partem quondam Pannoniæ, sed ad honorem Valeriæ Diocletiani filiæ, & institutam & ita cognominatam: sub pellibusque exercitu diffuso, per Istri fluminis margines barbaros observabat, ante adventum suum amicitiæ velamento Pannoniam furtim vastandam invadere hyemis durissimo cogitantes, cum necdum solutæ vernis caloribus nives amnem undique pervium faciunt, nostrique pruinis subdivales moras difficile tolerabant. Confestim itaque missis ad Limigantes duobus tribunis cum interpretibus singulis, explorabat modestius percunctando quam ob rem relictis laribus, post pacem & fœdera petentibus adtributis, ita palarentur varii, limitesq; contra interdicta pulsarent. Qui vana quædam causantes & irrita, pavore adigente mentiri, Principem exorabant veniam obsecrantes, ut simultate abolita, transmisso flumine ad eum venire permitterentur, docturi quæ sustinerent incommoda: paratiq; intra spacia orbis Romani, si id placuerit, terras suscipere longe discretas, ut diuturno otio involuti, & quietem colentes tanquam salutarem deam, tributariorum onera subirent & nomen. His post reditum tribunorum compertis, Imperator exultans, ut negocio quod rebatur inexplicabile, sine ullo pulvere consummando, cunctos admisit, cupiditate plus habendi incensus: quam adulatorum cohors augebat, id sine modo strepentium, quod

externis ſopitis, & ubique pace compoſita, proletarios lucrabitur plures, & tyrocinia cogere poterit validiſsima: aurum quippe gratanter provinciales corporibus dabunt, quæ ſpes rem Romanam aliquoties adgravavit. Proinde vallo prope Acunincum locato, celſoque aggere in ſpeciem tribunalis erecto, naves vehentes quoſdam legionarios expeditos, alveum fluminis proximum ripis obſervare ſunt juſſæ, cum Innocentio quodam agrimenſore hujus autore conſilii, ut ſi barbaros tumultuare ſenſiſſent, alիorſum intentos poſt terga pervaderent. Improviſique Limigantes licet properari ſentirent, nihil tamen præceps fingentes ſtabant incurvi, longe alia quàm quæ geſtu præferebant & verbis, altis mentibus perpenſantes. Viſoque Imperatore ex alto ſuggeſtu jam ſermonem parante leniſsimum, meditanteque alloqui velut morigeros jam futuros, quidam ex illis furore percitus truci, calceo ſuo in tribunal contorto, *marha, marha*, quod eſt ſignum apud eos bellicum, exclamavit. eumque ſecuta incondita multitudo, vexillo elato repente barbarico, ululans ferum in ipſum principem ferebatur. Qui cum ex alto deſpiciens plena omnia diſcurrentis turbæ cum militibus vidiſſet, retectiſque gladiis & verutis jam propinquam perniciem, externis mixtus & ſuis, ignotuſque dux eſſet an miles, quia neque cunctandi aderat tempus neque ceſſandi, equo veloci impoſitus curſu effuſo evaſit. Stipatores tamen pauci, dum ignis more inundantes conabantur arcere, aut vulnerati interierunt, aut ponderibus ſuperruentium ſolis adflicti: ſellaque regalis cum aureo pulvinari, nullo vetante direpta eſt. Mox autem audito quòd ultimum penè tractus in exitium in abrupto ſtaret adhuc Imperator, antiquiſsimũ omnium exercitus ratus eum juvare (nondum enim exemptum periculis exiſtimavit) ſalutis faſtu fidentior, licet ob procurſionem ſubitam ſemitectus, ſonorum & Martium frendens, barbarorum mori obſtinatorum catervis ſemet

immer-

immerſit. Et quia virtute dedecus purgatura ardens copia noſtrorum erupit, iras in hoſtem perfidum parans, obvia quæque obtruncabat ſine parſimonia vivos conculcans & ſemineces ac peremptos: & antequàm exſatiaret cædibus barbaricis manus, acervi conſtipati ſunt mortuorum. Vrgebantur enim rebelles, aliis trucidatis, aliis terrore disjectis: quorum pars ſpem vitæ caſsis precibus uſurpando, multiplicatis ictibus cædebantur. poſtque deletos omnes in receptum canentibus lituis, noſtri quoque licet rari videbantur exanimes, quos impetus conculcaverat vehemens, aut furori reſiſtentes hoſtili, lateraque nudantes intecta, ordo fatalis abſumpſit. Mors tamen eminuit inter alios Cellæ Scutariorum tribuni, qui inter confligendi exordia primus omnium in medios Sarmatarum globos ſe immiſit. Poſt quæ tam ſæva digeſtis pro ſecuritate militum, quæ rationes monebant urgentes, Conſtantius Sirmium redit, ferens de hoſte fallaci vindictam: & maturatis quæ neceſsitates temporis poſcebant inſtantes, egreſſus exinde Conſtantinopolim petit: ut Orienti jam proximus, cladibus apud Amidam mederetur acceptis, & reintegrato ſupplementis exercitu, impetus regis Perſarum pari virium robore cohiberet: quem conſtabat (ni cæleſtis ratio, impenſiorque repelleret cura multorum) Meſopotamia relicta poſt terga, per extenta ſpatia ſigna moturum. Inter has tamen ſolicitudines, velut ex recepto quodam antiquitus more, ad vicem bellorum civilium inflabant litui quædam colorata læſæ crimina majeſtatis: quorum executor & adminiſter ſæpe dicendus ille notarius miſſus eſt Paulus. qui peritus artium cruentarum, ut laniſta ex commerciis libitinæ vel ludi, ipſe quoque ex equuleo, vel carnifice quæſtum fructumq; captabat. Vt enim erat obſtinatum fixumque ejus propoſitum ad lædendum, ita nec furtis abſtinuit, innocentibus exitiales cauſas adfingens, dum in calamitoſis ſtipendiis verſaretur. Materiam

teriam autem in infinitum quæſtionibus extentis dedit occaſio vilis & parva. Oppidum eſt Abydum in Thebaidis parte ſitum extrema, hic Beſæ dei localiter appellati oraculum quondam futura pandebat, priſcis circumjacentium regionum ceremoniis ſolitum coli. Et quoniam quidam præſentes, pars per alios deſideriorum indice miſſa ſcriptura ſupplicationibus expreſſe conceptis conſulta numinum ſcitabantur, chartulæ ſeu membranæ, continentes quæ petebantur, poſt data quoque reſponſa interdum remanebant in fano. Ex his aliqua ad Imperatorem maligne ſunt miſſa: qui ut erat anguſti pectoris, obſurdeſcens in aliis etiam nimium ſeriis, in hoc titulo ima, quod ajunt, auricula mollior, & ſuſpicax, & minutus, acri felle concaluit: ſtatimq; ad Orientem ocius ire monuit Paulum, poteſtate delata, ut inſtar ducis rerum experientia clari, ad arbitrium ſuum audiri efficeret cauſas. Datumque eſt negotium Modeſto etiam tum per Orientem comiti, apto ad hæc & ſimilia. Hermogenes enim Ponticus ea tempeſtate præfectus prætorio, ut lenioris ingenii ſpernebatur. Perrexit ut præceptum eſt Paulus, funeſti furoris & anhelitus plenus: dataque calumniæ indulgentia, plurimi ducebantur ab orbe propè terrarum juxta nobiles & obſcuri: quorum aliquos vinculorum adflixerunt nexus, alios clauſtra pœnalia conſumpſerunt. Et electa eſt ſpectatrix ſuppliciorum feralium civitas in Palæſtina Scythopolis, gemina ratione viſa magis omnibus oportuna, quòd ſecretior, & inter Antiochiam Alexandriamque media, unde multi plerunque ad crimina trahebantur. Ductus eſt itaque inter primos Simplicius Philippi filius ex præfecto & conſule, reus hac gratia poſtulatus, quòd ſuper adipiſcendo interrogaſſe dicebatur imperio: perque elogium principis torqueri præceptus, qui in his caſibus nec peccatum aliquando pietati dederat nec erratum, fato quodam arcente, corpore immaculato lata fuga damnatus eſt.

Dein Parnasius ex præfecto Ægypti, homo simplicium morum, eò deductus periculi ut pronuntiaretur capitis reus, itidem pulsus est in exilium: sæpe auditus multò antehac retulisse, quòd cum Patras Achaicum oppidũ, ubi genitus habuit larem, impetrandæ causa cujusdã relinqueret potestatis, per quietem deducentia se habitus tragici figmenta viderat multa. Andronicus pòst à studiis liberalibus & claritudine carminum notus, in judicium introductus, cum secura mente nullis suspitionibus urgeretur, purgando semper & fidentius absolutus est. Demetrius item Cythras cognomento philosophus, grandævus quidem, & corpore durus & animo, sacrificasse aliquoties confutatus inficiari non potuit, adserens propitiandi causa numinis hæc à prima adolescentia factitasse, non tentandi sublimiora scrutatis: nec enim quenquam id noverat adfectare. Diu itaq; adhærens eculeo, cum fiducia gravi fundatus nequaquã varians eadem oraret intrepidus, Alexandriam unde oriebatur innoxius abire permissus est. Et hos quidem aliosque paucos æqua sors veritatis adjutrix periculis exemit abruptis. Criminib9 verò serpentibus latius, per implicatos nexus sine fine distentos, quidam corporibus laniatis extinguebantur: alii pœnis ulterioribus damnati sunt, bonis ereptis, Paulo succentore fabularum crudelium, quas è promptuaria cella fallaciarum extulit nocendi species, egitq; complures: cujus ex nutu (propè dixerim) pendebat incedentium omniũ salus. Nam siqui remedia quartanæ, vel doloris alterius collo gestaret, sive per monumentũ transisse vespere malevolorũ argueretur indiciis, ut veneficus, sepulcrorumq; horrores, & errantium ibidem animarum ludibria colligens vana, pronumtiatus reus capitis interibat. Et prorsus ita res agebatur, quasi Clarum, Dodonæas arbores, & effata Delphorũ olim solemnia in Imperatoris exitium sollicitaverint multi. Vnde blanditiarum tetra commenta palatina cohors exquisite confingens, inmunem eum fore malorum commu-

nium adserebat, fatum ejus ingens semper & præsens in abolendis adversa conantibus eluxisse, vocibus magnis exclamans. Et inquisitum in hæc negotia fortius, nemo qui quidem recte sapiat reprehendit. Nec enim abnuimus salutem legitimi principis, propugnatoris bonorũ & defensoris, unde salus quæritur aliis, consociato studio muniri debere cunctorum: cujus redimenda causa validius ubi majestas pulsata defenditur, à quæstionibus vel cruentis, nullam Corneliæ leges exemere fortunam. Sed exultare mœstis casibus effrenate non decet, ne videantur licentia regi subjecti, non potestate. Imitandus sit Tullius, cũ parcere vel lædere potuisset, ut ipse adfirmat, ignoscendi quærens causas, non puniendi occasiones: quod judicis lenti & considerati est proprium. Tunc apud Daphnen amœnum illud & ambitiosum Antiochiæ suburbanum, visu relatuq; horrendum natum est monstrum, infans ore gemino, cum dentibus binis & barba, quatuorq; oculis, & brevissimis duabus auriculis: qui partus ita distortus præmonebat rempublicam in statũ verti deformem. Nascuntur hujuscemodi sæpe portenta, indicantia rerum variarum eventus: quæ quoniã non expiantur, ut apud veteres publice, inaudita prætereunt & incognita. His temporibus Isauri diu quieti, post gesta quæ superior continet textus, tentatũq; Seleuciæ civitatis obsidium, paulatim reviviscentes (ut solent verno tepore foveis exilire serpentes) saltibus degressi scrupulosis & inviis, confertiq; in cuneos densos, per furta & latrocinia finitimos adflictabant; prætenturas militum ut montani fallentes, perq; rupes & dumeta ex usu facile discurrentes. Ad quos vi vel ratione sedandos Lauritius adjecta comitis dignitate missus est rector; homo civilis prudentiæ, qui minis potius, quam acerbitate pleraque correxit. adeo, ut eo diu provinciam obtinente, nihil accideret, quod animadversione dignum æstimaretur.

EXPLICIT LIB. XIX.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XX.

ÆC per Illyricum, perque Orientem rerum series fuit. Consulatu verò Constantii decies, terque Iuliani, in Britanniis cum Scotorum Pictorumque gentium ferarum excursu, rupta quiete, condicta loca limitibus vicina vastarentur, & implicaret formido provincias præteritarum cladium congerie fessas, hyemem agens apud Parisios Cæsar, distractusque in solicitudines varias, verebatur ire subsidio transmarinis (ut retulimus antè fecisse Constantem) ne rectore vacuas relinqueret Gallias, Alemannis ad sævitiam etiam-tum incitatis, & bella. Mittere igitur ad hæc loca ad rationes componendas Lupicinum placuit, ea tempestate magistrum armorum, bellicosum sanè, & castrensis rei peritum, sed supercilia erigentem ut cornua, & de tragico, quod ajunt, cothurno strepentem: super quo diu ambigebatur, avarus esset potius, an crudelis. Moto ergo velitari auxilio, Herulis scilicet & Batavis, numerisque Mœsiacorum duobus, adulta hyeme dux antedictus Bononiam venit: quæsitisque navigiis, & omni imposito milite, observato flatu secundo ventorum, ad Rutupias sitas ex adverso defertur, petitque Lundinium: ut exinde suscepto pro rei qualitate consilio, festinaret ocius ad procinctum. Quæ cum ita geruntur, post Amidæ oppugnationem Vrsicinum ad commilitium principis & peditum magisterium reversum (successisse enim eum Barbationi prædiximus) obtre-

ctato-

ctatores excipiunt : primo disseminantes mordaces susurros, dein propalàm ficta crimina subnectentes. quibus Imperator adsensus, ex opinione pleraque æstimans & insidiantibus patens, Arbetionem & Florentium officiorum magistrum quæsitores dederat, spectaturos quas ob res oppidum sit excisum. Quibus apertas probabilesque refutantibus causas, veritisque ne offenderetur Eusebius cubiculi tunc præpositus, si documenta suscepissent perspicue demonstrantia, Sabiniani pertinaci ignavia hæc accidisse, quæ contigerunt, à veritate detorti, inania quædam, longeq; à negotio distantia scrutabantur. Qua iniquitate percitus qui audiebatur : *Etsi me*, inquit, *despicit Imperator, negotii est tamen magnitudo, ut non nisi judicio principis nosci possit & vindicari : sciat tamen velut quodam præsagio, quod dum mæret super his, quæ apud Amidam gesta emendata didicit fide, dumq; ad spadonum arbitrium trahitur, defrustanda Mesopotamia proximo vere ne ipse quidem cum exercitus robore omni opitulari poterit præsens.* Relatis adjectisque cum interpretatione maligna compluribus, iratus ultra modum Constantius, nec discusso negotio, nec patefieri quæ scientiam ejus latebant permissis, adpetitum calumniis, deposita militia digredi jussit ad otium, Agilone ad ejus locum immodico saltu promoto, ex gentilium scutariorum tribuno. Eodem tempore per Eoos tractus cœlum subtextum caligine cernebatur obscura, & à primo auroræ exortu usque ad meridiem intermicabant jugiter stellæ. hisque terroribus accedebat, quod cum lux cœlestis operiretur, è mundi conspectu penitus luce abrepta, defecisse diutius solem pavidæ mentes hominum æstimabant : primo attenuatum in lunæ corniculantis effigiem, deinde in speciem auctũ semestrem, posteaque in integrum restitutum. Quod alias non evenit ita perspicue, nisi cum post inæquales cursus intermenstruum lunæ ad idem revocatur initium certis temporum intervallis : id est, cum in domicilio ejusdem signi

tota

tota reperitur luna sub sole liniamentis objecta rectissimis, atque in his paulisper consistit minutis, quæ geometrica ratio partes appellat. Ac licet utriusque sideris conversiones & motus, ut scrutatores causarum intelligibilium adverterant, in unum eundemque finem lunari cursu impleto, perenni distinctioni conveniunt; tamen sol non semper his diebus obducitur, sed cum luna è regione, velut libramento quodam, igneo orbi & aspectui nostro opponitur media. Ad summam, tum sol occultatur splendore suppresso, cum ipse & lunaris globus astrorum omnium infimus parili comitatu obtinentes circulos proprios, salvaque ratione altitudinis interjectæ junctim locati, ut scienter & decore Ptolemęus exponit, ad dimensiones venerint, quos ἀναβιβάζοντας & καταβιβάζοντας ἐκλειπτικοὺς συνδέσμους, coagmenta videlicet defectiva Græco dictitant sermone. Et si contigua ijsdem juncturis præstrinxerint spatia, dilucior erit defectus. Si verò articulis ipsis inhæserint, qui coactius ascensus vinciunt & descensus, offunditur densioribus tenebris cælum, ut crassato aëre ne proxima quidem & adposita cernere queamus. Sol autem geminus ita videri existimatur, si erecta celsius solito nubes, æternorumque ignium propinquitate collucens, orbis alterius claritudinem tanquam è speculo puriore formaverit. Nunc veniamus ad lunam. Apertum & evidentem ita demum sustinet luna defectum, cum pleno lumine rotundata soliq; contraria, ab ejus orbe centum octoginta partibus, id est, signo septimo disparatur. Et quanquam hoc per omne plenilunium semper eveniat, non semper deficit tamen. Sed quoniam circa terrenam mobilitatem locata, & à cœlo totius pulchritudinis extima, nonnunquam ferienti se subserit luci, objectu metæ noctis in conum desinentis angustum latet parumper, umbrarumque nigrantibus involvitur globis, si sol spheræ inferioris curvamine circumfusus, mole obsistente terrena, radijs eam suis illustrare non posit: quam nunquam

habere proprium lumen opiniones variæ collegerunt. Et cum ad idem signum æquis partibus soli concurrerit, obscuratur (ut dictum est) penitus hebetato candore; μήνης Græce σύνοδος dicitur. Nasci autem putatur, cū parva declinatione velut à perpendiculo supererectum gerit solem. Exortus verò ejus adhuc gracilescens primitus mortalitati videtur, cum ad secundum relicto sole migraverit signum. Progressa itaque porrectius, jamq; abunde nitens cornutæ habitu, μηνοειδής est appellata. Cum autem sole longo cœperit interstitio submoveri, & ad quintum pervenerit signum, radijs ejus ad se conversis, majus concipit lumen, & fit Græco sermone διχόμηνος, quæ forma semiorbem ostendit. procedens deinde jam, disjunctissimoq; signo arrepto, figuram monstrat ἀμφίκυρτος, utrimq; prominentibus gibbis. E regione verò cum normaliter steterit, contrà lumine pleno fulgebit, domicilium septimi retinens signi. & in eodem tum etiam agens, paululumq; progressa minuitur, quem habitum vocamus πανσέληνον: atque easdem formas repetit senescendo. traditurq; doctrina multiplici congruente, non nisi tempore intermenstrui deficere visam usquam lunam. Quòd autem solem nunc in æthere, nunc in mundo interiore cursare prædiximus, sciendum est siderea corpora, quantum ad universitatem pertinet, nec occidere, nec oriri: sed ita videri nostris obtutibus constitutis in terra, spiritus cujusdam interni motu suspensa, rerumque magnitudini instar exigui subdita puncti, nunc cœlo infixas suspicere stellas, quarum ordo est sempiternus, aliquoties humana visione languente discedere suis sedibus arbitrari. Verum ad instituta jam revertamur. Properantem Constantium Orienti ferre suppetias, turbando propediem excursibus Persicis, ut perfugæ concinentes exploratoribus indicabant, urebant Iuliani virtutes, quas per ora gentium diversarum fama celebrior effu[n]debat, magnorum ejus laborum factorumq; vehens adoreas celsas, post Alamanniæ quædam re-

gna

na proſtrata, receptaq; oppida Gallicana ante direpta à barbaris & exciſa, quos tributarios ipſe fecit & vectigales. Ob hæc & ſimilia percitus, metuensq; ne augerentur in majus, ſtimulante (ut ferebatur) præfecto Florentio, Decentium tribunum & notarium miſit, auxiliares exinde protinus abſtracturum Herulos & Batavos, cumq; Petulantibus Celtas, & lectos ex numeris alijs trecentenos, hac ſpecie juſſos accelerare, ut adeſſe poſsint armis primo vere movendis in Parthos. Et ſuper auxiliarijs quidem & trecentenis cogendis ocius proficiſci Lupicinus conventus eſt ſolus, tranſiſſe ad Britannias nondum compertus: de ſcutarijs autem & gentilibus excerpere quemque promptiſsimum, & ipſe perducere Sintula jubetur, Cæſaris ſtabuli tunc tribunus. conticuit hisq; acquieverat Iulianus, potioris arbitrio cuncta concedens. Illud tamen nec diſsimulare potuit, nec ſilere: ut illi nullas paterentur moleſtias, qui relictis laribus tranſrhenanis, ſub hoc venerant pacto, ne ducerentur ad partes unquam tranſalpinas. Verendum eſſe affirmans, ne voluntarij barbari militares, ſæpe ſub ejuſmodi legibus adſueti tranſire ad noſtra, hoc cognito deinceps arcerentur. Sed loquebatur incaſſum. Tribunus enim parvi querelas Cæſaris ducens, Auguſti juſsis obtemperabat: & lecta expeditiore manu, vigore corporumq; levitate præſtanti, cum ijſdem profectus eſt, ſpe potiorum erectus. Et quia ſollicitus Cæſar, quid de reſiduis mitti præceptis agi deberet, perq; varias curas animum verſans, attente negotium tractari oportere cenſebat; cum hinc barbara feritas, inde juſſorum urgeret autoritas, maximeq; abſentia magiſtri equitum faciente dubietatem, redire ad ſe præfectum hortatus eſt, olim Viennam ſpecie annonæ parandæ digreſſum, ut ſe militari eximeret turba. Perpendebat enim ad relationem ſuam, quam olim putabatur miſiſſe, abſtrahendos à Galliarum defenſione pugnaces numeros, barbariſq; jam formidatos. Qui cum ſuſcepiſſet Cæſaris litteras, monentis

petentisq; ut venire accelerarct, rempublicam consilijs juvaturus, obstinatissime detrectabat: ea ratione pavore mente confusa, quod aperta scripta significabant, ab Imperatore nusquam dijungi debere præfectum in ardore terribilium rerum. Adjectumq; est, quòd si procurare dissimulasset, ipse propria sponte proijceret insignia principatus: gloriosum esse existimans jussa morte oppetere, quam provinciarum interitum sibi assignari. Sed vicit præfecti propositum pertinax, his quæ rationabiliter poscebantur parêre contentione maxima reluctantis. Inter has tamen moras absentis Lupicini, motusq; militares tumentis præfecti, Julianus consiliorum adminiculo destitutus, ancipitiq; sententia fluctuans, id optimum factu existimans, via solemni cunctos ex stationibus egressos, in quibus hyemabant, maturare disposuit. Hocq; comperto, apud Petulantium signa famosum quidam libellum humi projecit occulte, inter alia multa etiam id continentem: *Nos quidem ad orbis terrarum extrema ut noxij pellimur & damnati: charitates verò nostræ Alemannis denuo servient, quas captivitate prima post internecivas liberavimus pugnas.* Quo textu ad comitatum perlato lectoq;, Iulianus contemplans rationabiles querelas, cum familiis eos ad Orientem proficisci præcepit, clavularis cursus facultate permissa: & cum ambigeretur diutius qua pergerent via, placuit notario suggerente Decentio, per Parisios homines transire, ubi morabatur adhuc Cæsar nusquam motus. Et ita factum est. Iisdemque adventantibus in suburbanis Princeps occurrit, ex more laudans quos agnoscebat: factorumq; fortium singulos monens, animabat lenibus verbis, ut ad Augustum alacri gradu pergerent, ubi potestas est ample patens & larga, præmia laborum adepturi dignissima. Vtq; honoratius procul abituros tractaret, ad convivium proceribus corrogatis, petere jure si quid in promptu esset edixit. Qui liberaliter ita suscepti, dolore duplici suspensi discesserunt & mœsti, quòd eos

for-

fortuna quædam inclemens & moderato rectore & terris genitalibus dispararet. Hocq; angore impliciti, in stativa solita recesserunt. Nocte verò cœptante in apertum erupere dissidium: incitatisq; animis, ut quemque insperata res adflictabat, ad tela convertuntur & manus: fremituq; ingenti omnes petiverant palatium, & spatiis ejus ambitis, ne ad evadendi copiam quisquam perveniret, Augustum Iulianum horrendis clamoribus concrepabant, eum ad se prodire destinatius adigentes: expectareq; coacti, dum lux promicaret, tandem progredi compulerunt. Quo viso iterata magnitudine sonus Augustum appellavere consensione firmissima. Et ille mente fundata universis resistebat & singulis, nunc indignari semet ostendens, nunc manus tendens, oransq; & obsecrans, ne post multas felicissimasq; victorias agatur aliquid indecorum; neve intempestiva temeritas & prolapsio discordiarum materias excitaret. Hæcq; adijciebat, tandem sedatos leniter allocutus. *Cesset ira, quæso, paulisper: absq; dissensione vel rerum appetitu novarum impetrabitur facile, quod postulatis: quoniam dulcedo vos patriæ retinet, & insueta peregrinaq; metuitis loca, redite jam nunc ad sedes, nihil visuri quia displicet transalpinum. Hocq; apud Augustum capacem rationis & prudentissimum ego competenti satisfactione purgabo.* Conclamabatur post hæc ex omni parte nihilominus, uno pariq; ardore nitentibus universis: maximoq; contentionis fragore, probro & conviciis mixto, Cæsar assentire coactus est. Impositusq; scuto pedestri, & sublatius eminens, populo silente Augustus renuntiatus, jubebatur diadema proferre: negansq; unquam se habuisse, uxoris colli vel capitis poscebatur. Eoq; adfirmante, primis auspicijs non congruere aptari muliebri mundo, equi phalera quærebatur, uti congrua ornatus specie saltem obscuram superioris prætenderet potestatis. Sed cum id quoq; turpe esse asseveraret, Maurus nomine quidam, postea comes qui rem male gessit apud Succorum angustias, Petulantium

tium tunc hastatus, abstractum sibi torquem, quo ut draconarius utebatur, capiti Iuliani imposuit confidenter: qui trusus ad necessitatem extremam, iamq́; periculum præsens vitare non posse advertens, si reniti perseverasset, quinos omnibus aureos, argentiq́; singula pondo promisit. Hisq́; gestis haud minore quàm antea cura constrictus, futuraq́; celeri providens corde, nec diadema gestavit, nec procedere ausus est usquam, nec agere seria quæ nimis urgebant. Sed cum ad latebras secessisset occultas accidentium varietate perterritus Iulianus, aliquis palatij decurio, qui ordo est dignitatis, pleniore gradu signa Petulantium ingressus atque Celtarum, facinus indignum turbulente exclamat, pridie Augustum eorum arbitrio declaratum, clàm interemptum. Hocq́; comperto, milites quos ignota pari sollicitudine movebant & nota, pars crispantes missilia, alii minitantes nudatis gladiis, diverso vagoq́; (ut in repentino solet) excursu occupavere voluceriter regiã: strepituq́; immani excubitores perculsi, & tribuni, & domesticorum comes Excubitor nomine, veritiq́; versabilis perfidiam militis, evanuere metu mortis subitæ dispalati. Viso tamen otio summo, quieti stetere paulisper armati: & interrogati quæ causa esset inconsulti motus & repentini, diu tacendo hæsitantes super salute principis, non antea discesserunt, quam acciti in consistorium fulgentem eum augusto habitu conspexissent. His tamen auditis, etiam illi quos antegressos retulimus duce Sintula, cum eo jam securi Parisios revertuntur: edictoque ut futura luce cuncti convenirent in campo, progressus princeps ambitiosius solito tribunal ascendit, signis aquilisq́; circumdatus & vexillis, septusq́; totis armatarum cohortium globis. Cumq́; interquievisset paululum, dum alte contemplatur præsentium vultus, alacres omnes visos et lætos, quasi lituis, verbis (ut intelligi possit) simplicibus incendebat. *Res ardua poscit & flagitat, propugnatores mei reiq́; publicæ fortes & fidi, qui mecum pro statu provinciarum vitam sa*

pium

pius objecistis, quoniam Cæsarem vestrum firmo iudicio ad potestatum omnium culmen sustulistis, perstringere pauca summatim, ut remedia permutata rei justa colligantur & cauta. Vixdum adulescens specie tenus purpuratus (ut nostis) vestræ tutelæ nutu cælesti commissus, numquam à proposito recte vivendi dejectus sum: vobiscum in omni labore perspicuus, cum dispersa gentium confidentia, post civitatum excidia, peremptaq; innumera hominum milia, pauca quæ semiintegra sunt relicta, cladis immensitas persultaret. Et retexere superfluum puto quoties hyeme cruda, rigentiq; cælo, quo tempore terræ ac maria opere Martio vacant, indomitos antea cum iactura virium suarum repulimus Alemannos. Id sanè nec prætermitti est æquum nec taceri, quòd cum prope Argentoratum illuxisset ille beatissimus dies, vehens quodammodo Gallus perpetuam libertatem, inter confertissima tela me discurrente, vos vigore usuq; diuturnitate fundati, velut incitatos torrentes, hostes abruptius inundantes, superastis ferro prostratos, vel fluminis profundo submersos, paucis relictis nostrorum, quorum exequias honestavimus celebri potius laude, quàm luctu. Post quæ, opinor, tanta & talia nec posteritatem tacituram de vestris in rempublicam meritis in gentibus cunctis, si plenè, quem altiore fastigio majestatis ornastis, virtute gravitateq;, si quid adversum ingruerit, defendatis. Ut autem rerum integer ordo servetur, præmiaq; virorum fortium maneant incorrupta, nec honores ambitio præripiat clandestina, id sub reverendo consilii vestri facie statuo, ut NEQUE CIVILIS QUISQUAM IUDEX, NEC MILITIÆ RECTOR, ALIO QUODAM PRÆTER MERITA SUFFRAGANTE, AD POTIOREM VENIAT GRADUM, NON SINE DETRIMENTO PUDORIS EO, QUI PRO QUOLIBET PETERE TENTAVERIT, DISCESSURO. Hac fiducia spei majoris animatus inferior miles, dignitatum jam diu expers & præmiorum, hastis feriendo clypeos sonitu assurgens ingenti, uno propemodum ore dictis favebat & cœptis. Statimq; ne turbandæ dispositioni consultæ tempus saltem breve concederetur, pro actuariis obsecravere Petulantes & Celtæ, recturi quas placuisset provincias mitterentur: quo non impetrato abiere nec offensi, nec

nec tristes. Nocte tamen quæ declarationis Augustæ præcesserat diem, junctioribus proximis retulerat Imperator, per quietem aliquem visum, ut formari Genius publicus solet, hæc objurgando dixisse: *Olim Juliane vestibulum adium tuarum observo latenter, augere tuam gestiens dignitatem: & aliquoties tanquam repudiatus abscessi. sed si ne nunc quidem recipior, sententia concordante multorum, ibo dimissus & mæstus. Id tamen retineto imo corde, quòd tecum diutius non habitabo.* Hæc dum per Gallias agerentur intente, truculentus rex ille Persarum, incentivo Antonini adventu Graugasij duplicato, ardore obtinendæ Mesopotamiæ flagrans, dum ageret cum exercitu procul Constantius, armis multiplicatis & viribus transmisso solempniter Tigride, oppugnandam adoritur Singaram, milite usuique congruis omnibus, ut existimavere qui regionibus præerant, abunde munitam. Cuius propugnatores viso hoste longissime, clausis ocius portis, ingentibus animis per turres discurrebant & minas, saxa tormentaq; bellica congerentes, cunctisq; perstructis stabant omnes armati, multitudinem parati propellere, si mœnia subire tentasset. Adventans itaque rex, cum per optimates suos propius admissos pacatiore colloquio flectere defensores ad suum non potuisset arbitrium, & diem integrum dedit: & matutinæ lucis exordio, signo per flammeum erecto vexillum, circumvaditur civitas à quibusdam vehentibus scalas, aliis componentibus machinas, plerisq; objectu vinearum pluteorumq; tectis, iter ad fundamenta parietum quærentibus subvertenda. Contra hæc oppidani superstantes propugnaculis celsis, lapidibus eminus telorumq; genere omni ad interiora ferocius se proripientes arcebant. Et pugnabatur eventu ancipiti diebus aliquot, hinc inde multis amissis & vulneratis: postremo fervente certaminum mole, & propinquante jam vespera, inter machinas plures admotus aries robustissimus orbiculatam turrim feriebat ictibus densis, unde reseratam urbem obsidio superiore do-

re do-

re docuimus, ad quam conversa plebe dimicabatur artissime: facesq; cum tedis ardentibus & malleolis ad exurendum imminens malum undiq; convolabant, nec sagittarum crebritate, nec glandis hinc inde cessante. Vicit tamen omne prohibendi commentum acumen arietis, coagmenta fodiens lapidum recens structorum, madoreque etiam tum infirmum. Dumque adhuc ferro certatur & ignibus, turri collapsa cum patuisset iter in urbem, nudato propugnatoribus loco, quos periculi disjecerat magnitudo, Persarum agmina undiq; ululabili clamore sublato, nullo cohibente cuncta oppidi membra compleverunt: cæsisq; promiscue paucissimis, residui omnes mandato Saporis viui comprehensi, ad regiones Persidis ultimas sunt asportati. Tuebantur autem hanc civitatem legiones duæ, prima Flavia, primaq; Parthica, & indigenæ plures, cum auxilio equitum ilico ob repentinum malum inclusorum: qui omnes, ut dixi, vinctis manibus ducebantur, nullo juvante nostrorum. Nisibin enim sub pellibus agens pars major exercitus custodiebat, intervallo perquam longo discretam, alioquin nunquam labenti Singaræ, vel temporibus priscis quisquam ferre auxilium potuit, aquarum penuria cunctis circumarentibus locis. Et licet ad præsciscendos adversos subitosq; motus, id munimentum oportune locavit antiquitas, dispendio tamen fuit rei Romanæ, cum defensorum jactura aliquoties interceptum. Exciso itaque oppido, rex Nisibin prudenti consilio vitans, memor nimirum quæ sæpius ibi pertulerat, dextrum latus itineribus petit obliquis: Bezabden, quam Phænicam quoque institutores veteres appellarunt, vi vel promissorum dulcedine illectis defensoribus retenturus, munimentum impendio validum in colle mediocriter edito positum, vergensq; in margines Tigridis, atq; ubi loca suspecta sunt & humilia duplici muro vallatum: ad cujus tutelam tres legiones sunt deputatæ, secunda Flavia, secundaq; Armenjaca, & Parthica itidem secunda,

cum sagittariis pluribus Zabdicenis, in quorum solo tunc nobis obtemperantium hoc est municipium positum. Primo igitur impetu cum agmine cataphractorum fulgentium rex ipse sublimior cæteris castrorum ambitum circumcursans, prope labra ipsa fossarum venit audentius: petitúsque balistarum ictibus certis & sagittarum densitate, opertura armorum in modum testitudinis contextorum abscessit innoxius. Ira tamen tum sequestrata, caduceatoribus missis ex more clausos blandius hortabatur, ut vitæ speiq; consulturi obsidium deditione solverent oportuna, reseratisque portis egressi supplices, victori gentium semet offerent. Quibus adire propius ausis defensores mœnium ideo pepercerunt, quòd cohærenter sibi junctos duxerant ijsdem notos ingenuos, Singaræ captos: eorum enim miseratione telum nemo contorsit, nec super pace respondit. Deinde datis inducijs diei totius & noctis, ante alterius lucis initium Persarum populus omnis adortus avide vallum, acriterq; minans ac fremens, ubi ad ipsa mœnia confidenter accessit, instabat vi magna resistentibus oppidanis. Quare sauciabantur plerique Parthorum, quòd pars scalas vehentes, alii opponentes vimineas crates, veluti cæci pergebant introrsus, nec nostris innocuis. Sagittarum enim nimbi crebrius volitantes, stantes confertius perforabant, partibusq; post solis occasum æqua jactura digressis, appetente postridie luce, ardentius multo quam antea pugnabatur, hincinde concinentibus tubis: nec minores strages utrobique visæ sunt, ambobus obstinatissime colluctatis. Verùm secuto die otio communi adsensu post ærumnas multiplices attributo, cum magnus terror circumsisteret muros, Persæq; paria formidarent, Christianæ legis antistes exire se velle gestibus ostendebat & nutu: acceptaque fide, quòd redire permitteretur incolumis, usque ad tentoria regis accessit. Vbi data copia dicendi quæ vellet, suadebat placido sermone discedere Persas ad sua, post communes partis utriusq;

luctus

luctus formidari etiam majores affirmans, forsitan adventuros. Sed perstabat incassum hæc multaque similia disserendo, efferata vesania regis obstante, non ante castrorum excidium digredi pertinaciter adjurantis. Perstrinxit tamen suspicio vana quædam episcopum, ut opinor, licet asseveratione vulgata multorum, quòd clandestino colloquio Saporem docuerat, quæ mœnium appeteret membra, ut fragilia intrinsecus & invalida. Hocque exinde verisimile visum est, quòd postea intuta loca carieque nutantia cum exultatione magna, velut regentibus penetralium callidis, contemplabiliter machinæ feriebant hostiles. Et quanquam angusti calles difficiliorem aditum dabant ad muros, aptatique arietes ægrè promovebantur, manualium saxorum sagittarumque metu arcente: nec balistæ tamen cessavere nec scorpiones, illæ tela torquentes, hi lapides crebros, qualique simul ardentes pice & bitumine illiti: quorum assiduitate per proclive labentium machinæ hærebant, velut altis radicibus fixæ, easque malleoli & faces jactæ obstinatius exurebant. Sed cum hæc ita essent, caderentque altrinsecus multi, ardebant magis oppugnatores naturali situ & ingenti opere munitum oppidum ante brumale sidus excindere, rabiem regis non ante sedari posse credentes. Quocirca nec multa cruoris effusio, nec confixi mortiferis vulneribus plurimi cæteros ab audacia parili revocabant. Sed diu cum exitio decernentes, postremo periculis objectavere semet abruptis: & agitantes arietes denso saxorum pondere molarium, fomentisque ignium variis, ire protinus vetabantur. Verùm unus aries residuis celsior, humectis taurinis opertus exuviis, ideoque minus casus flammeos pertimescens aut tela, antegressus omnes repsit nisibus magnis ad murum: vastòque acumine coagmenta lapidum fodiens, turrim laxatam evertit. Qua sonitu lapsa ingenti, superstantes quoque repentina ruina dejecti, diffractique vel obruti, mortibus interiere diversis, & insperatis:

ratis: inventoque tutiore ascensu armata irruit multitudo trepidis, deinde superatorum auribus ululantium undique Persarum intonante fragore, artius prælium intra muros exarsit, hostium nostrorumque catervis certantibus cominus, cum confertis inter se corporibus, hincindeque stricto mucrone nulli occurrentium parceretur: magna denique mole ancipiti diu exitio renitentes obsessi, postremo plebis immensæ ponderibus effusæ disjecti sunt. Et post hæc iratorum hostium gladij, quidquid inveniri poterat concidebant, abreptique sinibus matrum parvuli, ipsæ quoque matres trucidabantur, nullo quid ageret respectante. Interea tamen funesta gens rapiendi cupidior, onusta spoliorum genere omni, captivorumque examen maximum ducens, tentoria repetivit exultans. Rex tamen gaudio insolenti elatus, diuque desiderio capiendæ Phænicæ flagrans, munimenti perquam tempestivi, non antè discessit quàm labefactata murorum parte reparata firmissime, alimentisque affatim conditis, armatos ibi locaret insigneis origine, bellique artibus claros. Verebatur enim, quod accidit, ne amissionem castrorum ingentium ferentes ægrè Romani, ad eadem obsidenda viribus magnis accingerentur. Latius se proinde jactans, additaque spe quidquid aggredi posset adipiscendi, interceptis castellis alijs vilioribus, Virtam adoriri disposuit, munimentum valde vetustum, ut ædificatum credatur à Macedone Alexandro, in extremo quidem Mesopotamiæ situm, sed muris velut sinuosis circumdatum & cornutis, instructioneque uaria inaccessum. Quod cum omni tentaret arte, nunc pollicitationibus defensores alliciens, nunc pœnas cruciabiles minitans, aliquoties struere aggeres parans, obsidionalesque admovens machinas, multis acceptis vulneribus, quam illatis, omisso vano incœpto tandem abscessit. Hæc eo anno inter Tigrim gesta sunt & Euphratem. Quæ cum frequentibus nuntijs didicisset Constantius, metuens expeditiones Parthicas,

thicas,

thicas, hyemem apud Constantinopolim agens, impensiore cura limitem instruebat cum omni apparatu bellorum. Arma quoque & tirocinia cogens, legionesque augens juventutis validæ supplementis, quarum statariæ pugnæ per Orientales sæpius emicuere procinctus: auxilia super his Scytharum poscebat mercede vel gratia, ut adulto vere profectus è Thracijs loca suspecta protinus occuparet. Inter quæ Iulianus apud Parisios hybernis locatis, summa cœptorum quorsum evaderet pertimescens, erat anxius, nusquam assensurum Constantium factis multa volvendo considerans, apud quem sordebat ut infimus & contemptus. Circumspectis itaque trepidis rerum novarum exordijs, legatos ad eum mittere statuit gesta docturos, eisque concinentes litteras dedit, quid actum sit, quidve fieri oporteat deinceps monens apertius & demonstrans. Quanquam cum hæc dudum comperisse opinabatur, relatu Decentij olim reversi, & cubiculariorum recens de Gallijs regressorum, qui ad Cæsarem aliqua portavere solemnia. Et quanquam non repugnanter, tamen nec arrogantibus verbis quidquam scripsit, ne videretur subito declinasse. Erat autem litterarum sensus huiusmodi: *Ego quidem propositi mei fidem, non minus moribus quàm fœderum pactis, quoad fuit, unum semper atque idem sentiens conservavi, ut effectu multiplici claruit evidenter. Jamque inde ut me creatum Cæsarem pugnarum horrendis fragoribus objecisti, potestate delata contentus, currentium ex voto prosperitatum nuntiis crebris, ut apparitor fidus tuas aures impleui, nihil usquam periculis meis assignans: cum documentis assiduis constet, diffusis permixtisq; passim Germanis, in laboribus me semper visum omnium primum, in refectione postremum. Sed bona tua venia dixerim, si quid novatum est nunc, ut æstimas, in multis bellis & asperis ætatem sine fructu conterens miles, olim decretum implevit fremens, secundique impatiens loci rectorem, cum nullas sibi vices à Cæsare diuturni sudoris & victoriarum frequentium rependi posse contemplaretur. Cuius iracundiæ, nec dignitatum augmenta nec annuum merentis stipendium, id quoq; in-*

opinum accessit: quod ad partes orbis Eoi postremas venire iussi, homines assueti glacialibus terris, separandiq; liberis & conjugibus, egentes trahebantur & nudi. Unde solito savius efferati, nocte in unum collecti palatium obsedere, Augustum Julianum vocibus magnis appellantes & crebris. Cohorrui fateor, & secessi: amandatusquè dum potui, salutem mussatione quaritabam & latebris. Cumq; nulla darentur inducia, libero pectoris muro, ut ita dixerim, septus, progressus ante conspectum omnium steti, molliri posse tumultum autoritate ratus, vel sermonibus blandis. Exarsere mirum in modum, eousque provecti, ut quoniam precibus vincere pertinaciam conabar, instanter mortem continguis assultibus intentarent. Victus deniq; mecumq; ipse contestans, quòd alter confosso me forsitan libens declarabitur princeps, assensus sum, vim lenire sperans armatam. Gestorum hic textus est, quem mente quaeso accipito placida. Nec actum quidquam secus existimes, vel susurrantes perniciosa malignos admittas, ad compendia sua excitare secessiones principum adsuetos: sed adulatione vitiorum altrice depulsa, excellentissimam virtutum omnium adverte justitiam: & conditionum aequitatem, quam propono, bona fide suscipito, cum animo disputans, haec Romano statui prodesse, nobisq; qui charitate sanguinis, & fortuna superioris culmine sociamur. Ignosce: enim quae cum ratione poscuntur, non tam fieri cupio, quàm à te utilia probari & recta, avide tua praecepta deinde quoq; suscepturus. Quae necesse sit fieri, in compendium redigam breve. Equos praebebo curules Hispanos, & miscendos gentilibus atq; scutarijs adolescentes lectos, quosdam cis Rhenum editam barbarorum progeniem, vel certe ex dedititiis, qui ad nostra desciscunt. Et haec adusque exitum vitae me spondeo, non modo grato animo, verum cupido quoq; facturum. Praefectos praetorio, aequitate & meritis notos, tua nobis dabit clementia: residuos ordinarios judices, militiaq; moderatores promovendos arbitrio meo concedi est consentaneum, itidemq; stipatores. Stultum enim cum ante caveri possit ne fiat, ad latus Imperatoris adsci sci, quorum mores ignorantur & voluntates. Hoc sanè sine ulla dubitatione firmaverim: tyrones ad peregrina & longinqua Galli mittere, diuturna perturbatione casi-

busq;

busque vexati gravissimis, nec sponte sua poterunt nec coacti, ne consumpta penitus juventute affligantur: præterita recordantes ita desperatione pereunt impendentium. Nec Parthicis gentibus opponenda auxilia hinc acciri conveniet, cum adhuc nec barbarici sint impetus interclusi, & (si dici quod verum est pateris) hæ provinciæ malis jactatæ continuis, externis indigeant adjumentis & fortibus. Hæc hortando, ut æstimo, salutariter scripsi, poscens & rogans. Scio enim, scio, ne quid sublatius dicam cum imperio congruens, quas rerum acerbitates jam conclamatas & perditas, concordia vicissim sibi cedentium principum meliorem revocavit in statum: cum appareat majorum exemplo nostrorum, moderatores hæc & similia cogitantes, fortunate beateque vivendi reperire quodammodo viam, & ultimo tempori posteritatique jucundam sui memoriam commendare. His literis iunctas secretiores alias Constantio offerendas clanculo misit, objurgatorias & mordaces: quarũ seriem nec scrutari licuit, nec si licuisset, proferre decebat in publicum. Ad id munus implendum electi sunt viri graves, Pentadius officiorum magister, & Eutherius cubiculi tunc præpositus, post oblatas litteras relaturi nullo suppresso quæ viderunt, & super ordine futurorum fidenter acturi. Auxerat inter hæc cæptorum invidiam Florentij fuga præfecti: qui velut præsagiens concitandos motus ob militem, ut sermone tenus jactabatur, accitum, consulto discesserat Viennam, alimentariæ rei gratia divelli causatus à Cæsare, quem sæpe tractatum asperius formidabat. Dein cum comperisset eum ad augustum culmen evectum, exigua ac prope nulla vivendi spe versus in metum, ut longe disjunctus malis se quæ suspicabatur exemit: & necessitudine omni relicta digressus venit ad Constantium itineribus lentis; utque se nulli obnoxium culpæ monstraret, Iulianum ut perduellem multis criminibus appetebat. Cujus post abitum bene Iulianus cogitans & prudenter, scirique volens quod præsenti pepercisset, charitates ejus cum re familiari intacta publici cursus usu permisso ad Orientem redire tutius im-

us imperavit, nec minore studio secuti legati hæc secum ferentes quæ prædiximus, intentique ad viandum, cum venirent ad judices celsiores, oblique tenebantur: morasque per Italiam & Illyricum perpessi diuturnas & graves, tandem transfretati Bosphorum, itineribusque lentis progressi apud Cæsaream Cappadociæ etiam tum degentem invenere Constantium, Mazacam ante hac nominatam, oportunam urbem & celebrem, sub Argæi montis pedibus sitam. Qui intromissi, data potestate offerunt scripta. Hisque recitatis, ultra modum solitæ indignationis excanduit Imperator, limibusque oculis eos adusque metum contuens mortis, egredi jussit, nihil post hæc percontatus vel audire perpessus. Perculsus tamen ardenter contatione stringebatur ambigua, utrum in Persas, an contra Iulianum moveri juberet acies quibus fidebat: hæsitansque diu perpensis consilijs, flexus est quorundam sententia utilia suadentium, & iter Orientem versus edixit. Statim tamen & legatos absolvit, & Leonam quæstorem suum in Gallias cum literis datis ad Iulianum pergere celeri statuit gradu, nihil novatorum se asserens suscepisse, sed eum (si saluti suæ proximorumque consulit) tumenti flatu deposito, intra Cæsaris se potestatem continere præcipiens. Vtque id facile formido intentatorum efficeret, velut magnis viribus fretus, in locum Florentij præfectum prætorio Nebridium tum quæstorem ejusdem Cæsaris promoverat, & Felicem notarium officiorum magistrum, & quosdam alios. Gumoharium enim successorem Lupicini, antequam sciretur hujusmodi quidquam, magistrum provexit armorum. Ingressus itaque Parisios Leonas, susceptus ut honoratus & prudens, postridie principi progresso in campum, cum multitudine armata pariter & plebeja, quam de industria convocarat, è tribunali ut emineret altius superstanti, scripta jubetur offerre. Replicatoque volumine edicti quod missum est, & legi ab exordio cœpto, cum ventum fuisset ad

locum

locum id continentem, quod gesta omnia Constantius improbans, Cæsaris potestatem sufficere Iuliano censebat, exclamabat undique vocum terribilium sonus: *Auguste Iuliane, ut provincialis & miles, & reip. decrevit autoritas: recreatæ quidem, sed adhuc metuentis redivivos barbarorum excursus.* Quibus auditis Leonas, cum Iuliani litteris hæc eadem indicantibus revertit incolumis: solusque admissus est ad præfecturam Nebridius: id enim Cæsar quoque scribens, ex sententia sua fore aperte prædixit. Magistrum enim officiorum iampridem ipse Anatolium ordinavit, libellis antea respondentem, & quosdam alios, ut sibi utile videbatur & tutum. Et quoniam, cum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet absens, agensque etiam tum apud Britannos, homo superbæ mentis & turgidus: eratque suspicio, quód si hæc trans mare didicisset, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, observaturus sollicite ne quisquam fretum oceani transire permitteretur. Quo vetito, reversus Lupicinus antequam horum quidquam sciret, nullas ciere potuit turbas. Iulianus tamen jam celsiore fortuna militisque fiducia lætior, ne intepesceret, neve ut remissus argueretur & deses, legatis ad Constantium missis, in limitem Germaniæ secundæ est egressus: omnique apparatu, quem flagitabat instans negocium, communitus, Obtricensi Mosæ oppido propinquabat. Rheno exinde transmisso, regionem subito pervasit Francorum, quos Atthuarios vocant, inquietorum hominum, licentius etiam tum percursantium extima Galliarum. Quos adortus subito nihil metuentes hostile, nimiumque securos, quód scruposa viarum difficultate arcente, nullum ad suos pagos introisse meminerant principem, superavit negocio levi: captisque plurimis & occisis, orantibus aliis, qui superfuere, pacem ex arbitrio dedit, hoc prodesse possessoribus finitimis arbitratus. Vnde reversus pari celeritate per flumen, præsidiaque limitis explorans diligenter & corrigens,

adusque Rauracos venit: locisque recuperatis, quæ olim barbari intercepta retinebant ut propria, iisdemque pleniore cura firmatis, per Besantionem Viennam hyematurus abscessit. Hic per Gallias erat ordo gestorum. Quæ dum ita prospere succedunt & caute, Constantius accitum Arsacen Armeniæ regem, summaque liberalitate susceptum præmonebat & hortabatur, ut nobis amicus esse perseveraret & fidus. Audiebat enim sæpius eum tentatum à rege Persarum fallaciis, & minis, & dolis, ut Romanorum societate posthabita, suis rationibus iungeretur. Qui crebro adiurans animam prius posse amittere, quam sententiam, muneratus cum comitibus quos duxerat rediit ad regnum, nihil ausus temerare postea promissorum, obligatus gratiarum multiplici nexu Constantio: inter quas illud potius excellebat, quod Olympiada Ablabii filiam præfecti quondam prætorio, ei copulaverat coniugem, sponsam fratris sui Constantis. Quo dimisso à Cappadocia, ipse per Melitinam, minoris Armeniæ oppidum, & Lacotena, & Samosata transmisso Euphrate Aedessam venit: ibique dum agmina undique convenientium militum, & rei cibariæ abundantes copias opperitur, diu moratus post æquinoctium egreditur autumnale, Amidam petens. Cuius cum prope venisset mœnia, favillis oppleta collustrans flebat cum gemitu, reputans quales miseranda civitas pertulerat clades. Ibi tunc forte Vrsulus præsens, qui ærarium tuebatur, dolore percitus exclamavit: *En quibus animis urbes à milite defenduntur, cui ut abundare stipendium possit, imperii opes jam fatiscunt!* Quod dictum ita amarum militaris multitudo postea apud Chalcedona recordata, ad eius exitium consurrexit. Exinde cuneis confertis incedens, cum Bezabden adventaret, fixis tentoriis, vallo fossarumque altitudine circumseptis, obequitans castrorum ambitum longius, docebatur relatione multorum instaurata esse firmius loca, quæ antehac iniuria corruperat vetustatis. Et ne

quid

quid omitteret, quod ante fervorem certaminum erat necessario præstruendum, viris prudentibus missis, conditione posita dupla, cogebat mœnium defensores redire ad suos, alienis sine cruore concessis, aut in ditionem venire Romanam dignitatibus augendos & præmiis. Atque cum illi destinatione nativa reniterentur ut clare nati, periculisque & laboribus in cuncta obsidioni congrua parabantur. Densis itaque ordinibus cum tubarum incitamentis latera oppidi cuncta adortus alacris miles, legionibus in testudines varias conglobatis, paulatim tutó progrediens subruere mœnia conabatur: & quia telorum omne genus in subeuntes effundebatur, nexu clypeorum soluto discessum est, in receptum canentibus signis. Laxatis deinde ad diem unum animis, tertia luce curiosius tecti elatis passim clamoribus ascensus undique tentabant. Et licet defensores obtentis ciliciis, ne conspicerentur ab hostibus, latebant intrinsecus; tamen quoties flagitabat necessitas, lacertos fortiter exertantes, lapidibus subiectos incessebant & telis. Et vimineæ crates cum procederent confidenter, essentque parietibus contiguæ, dolia desuper cadebant, molæ & columnarum fragmenta: quorum ponderibus nimiis obruebantur pugnatores, hiatuque violento disiectis operimentis, cum periculis ultimis evadebant. Decimo itaque postquam oppugnari cæptum est die, cum spes nostrorum inferior cuncta mœrore compleret, transferri placuerat molem arietis magnam, quam Persæ quondam Antiochia pulsibus eius excisa relatam reliquerant apud Carras: quæ subito visa, aptataque faberrime, clausorum hebetaverat mentes, adusque deditionis remedia penè prolapsas, ni resumptis viribus opponenda minaci machinæ præparassent. Nec temeritas post hæc cessaverat, nec consilium. Namq; dum instrueretur aries vetustus & dissolutus, ut facile veheretur, omni arte, omnique virium nixu, & propugnatorum vi & firmitudine summa defensabantur tormenta: nihilominus & lapi-

dum crebritas atque fundarum ex utraque parte plurimos consumebant, & aggerum moles incrementis celeribus consurgebant: acriorque indies adolescebat obsidio, multis nostrorum idcirco cadentibus, quòd decernentes sub Imperatoris conspectu spe præmiorum, ut possint facile qui essent agnosci, nudantes galeis capita sagittariorum hostilium peritia fundebantur. Proin dies & noctes intenti vigiliis, cautiores stantes utrobique faciebant. Et Persæ aggerum altitudine iam in sublime porrecta, machinæque ingentis horrore perculsi, quam minores quoque sequebantur, omnes exurere vi maxima nitebantur: & assidue malleolos atque incendiaria tela torquentes laborabant incassum: ea re quòd humectis scortis & centonibus erant opertæ materiæ plures, aliæ unctæ alumine diligenter, ut ignis per eas laberetur innoxius. Verùm has admoventes fortitudine magna Romani, licet difficile defensabant, tamen & cupiditate potiundi oppidi, ne prompta quidem pericula contemnebant. Et contra propugnatores, cum jam discussurus turrim oppositam aries maximus adventaret, prominentem eius ferream frontem, quæ revera formam effingit arietis, arte subtili illaqueatam altrinsecus laciniis retinuere longis, ne retrogradiens resumeret vires, neve ferire muros assultibus densis contemplabiliter posset, fundentes quoque ferventissimam picem: & diu promotæ machinæ stabant, saxa muralia perferentes & tela. Iamque aggeribus cumulatius excitatis, defensores ni vigilassent exitium adfore jam sperantes, in audaciam ruere præcipitem: & repentino decursu portis effusi, primosque adorti nostrorum, faces sitellasq; ferreas onustas ignibus in arietem magnis viribus iaciebant. Verùm post ambiguam prælii virtutem, plurimi nihil impetrato intra mœnia repelluntur: moxque ex aggeribus quos erexerant Romani, iidem Persæ propugnaculis insistentes sagittis incessebantur & fundis, telisque igniferis: quæ per tegumenta turrium volitantia, paratis qui restinguerent, plerumque irrita labebantur. Cumque

pau-

pauciores utrobiq; fierent bellatores, & Persæ truderentur ad ultima, ni potior ratio succurrisset, impensiore opera procursus tentabatur ex castris: & eruptione subita multitudinis facta, inter armatos qui portabant ignes ampliores prioribus ordinati, iaciebant corbes in materias ferreos plenos flammarum, & sarmenta, aliaque ad ignes concipiendos aptissima. Et quia conspectum abstulerant fumi nigerrimæ nubes, classico excitante in pugnam, legiones procinctæ celeri gradu venerunt: & subcrescente paulatim ardore bellandi, cum ventum fuisset ad manus, repente machinæ omnes effusis ignibus urebantur, præter maiorem: quam direptis restibus, quibus è muro iactis implicabatur, virorum fortium acrior nisus ægrè semiustam extraxit. At ubi nocturnæ tenebræ finem præliis attulerunt, non in longum miles quievit: cibo enim exiguo refectus & somno, rectorum monitu excitus munitiones longe à muro dimovit, dimicare succinctius parans per sublimes aggestus, qui jam consummati muris altius imminebant. Vtque facile defensores mœnibus pellerentur, in ipsis aggerum summitatibus binæ sunt locatæ balistæ, quarum metu ne prospicere quidem posse hostium quisquam crederetur. His satis provisis prope ipsum crepusculum triplex acies nostrorum instructa, conisq; galearum minacius nutans, scalas vehentibus multis impetum conabatur in muros. Iamq; resultantibus armis & tubis, uno parique ardore hinc indeq; pugnabatur audaci conflictu: latiusque sese pandente, Romani cum Persas occultari viderent pavore impositorum aggeribus tormentorum, pulsabant turrim ariete: & cum ligonibus & dolabris & vectibus scalisque propinquabant, utrimque convolante missilium crebritate. Afflictabant tamen multo vehementius Persas ictus varii balistarum, tanquam per transennam à clivis structilibus decurrentes. Vnde fortunas suas sitas in extremo jam cogitantes, destinatam ruebant in mortem, & partiti munera dimicandi inter necessitatis articulos, relictis qui mœnia tuerentur, reserata latenter

postica strictis gladiis valida manus erupit, pone sequentibus aliis qui flammas occulte portabant. Dumque Romani nunc instant cedentibus, nunc ultro incessentes excipiunt, qui vehebant foculos repentes incurvi prunas unius aggesti inseruere iuncturis, ramis arborum diversarum, & iunco, & manipulis constructi cannarum: qui conceptis incendiorum aridis nutrimentis jam cremabantur, militibus cum intactis tormentis exinde periculose digressis. Vt verò certaminibus finem vespera dedit incedens, partesque discesserunt ad otium breve, Imperator in varia sese consilia diducens & versans, cum excidio Phænicæ diutius imminere necessariæ rationes urgerent, quod munimentum velut insolubile claustrum hostium excursibus erat obiectum, & serum repelleret tempus, certaturus leviter ibi statuit immorari, alimentis destituendos forsitan cedere existimans Persas: quod secus atque rebatur evenit. Cum enim remissius pugnaretur, humente cœlo undantes nubes cum tenebris advenere minacibus: assiduisque imbribus ita immaduerat solum, ut luti glutinosa mollities per eas regiones pinguissimi cespitis omnia perturbaret, & super his iugi fragore tonitrua fulguraque mentes hominum pavidas perterrebant. Accedebant arcus cælestis conspectus assidui: quæ species unde ita figurari soleat, expositio de rebus ostendet. Halitus terræ calidiores & humoris spiramina conglobata in nubes, exindeque disiecta in aspergines parvas, ac radiorum fusione splendida facta, supinantur volubiliter contra ipsum igneum orbem, irimque conformant: ideoque spatioso curvamine sinuosam, quod in nostro panditur mundo, quem sphæræ dimidiæ parti rationes physicæ superponunt. Cuius species quantum mortalis oculus contuetur, prima lutea visitur, secunda flavescens vel fulva, punicea tertia, quarta purpurea, postrema ceruleo concreta & viridi. Hac autem mixta pulchritudine temperatur ideo, ut terrenæ existimant mentes, quod prima

eius

eius pars dilutior cernitur, aëri concolor circumfuso: sequens fulua, id est, paulo excitatior quàm lutea: punicea tertia, quod solis obnoxia claritudini receptatione spiritus fulgores eius purissimos è regione deflorat: quarta ideo purpurat, quod intermicante asperginum densitate per quas oritur, radiorum splendorem conspuens, ostendit aspectum flammeo propiorem: qui color quanto magis diffunditur, concedit in ceruleum & virentem. Arbitrantur alii tunc iridis formam rebus apparere mundanis, cum altius dilatæ nubi crassæ radii solis infusi lucem iniecerint liquidam: quæ non reperiens exitum, in se conglobata nimio splendescit adtritu: & proximos quidem albo colores à sole sublimiore decerpit: subvirides verò à nubis similitudine superiectæ, ut in mari solet usu venire, ubi candidæ sunt undæ quæ littoribus illiduntur, interiores sine ulla concretione ceruleæ. Et quoniam indicium est permutationis auræ, (ut diximus) à sudo aëre nubium concitans globos, aut contra ex concreto immutans in serenam lætitiam cælum. Ideo apud poëtas legimus, sepè Irim de cælo mitti, cum præsentium rerum fit status mutatio. Suppetunt aliæ multæ opiniones & variæ, quas dinumerare nunc est supervacuum, narratione redire unde digressa est festinante. His ac talibus Imperator inter spem metumque iactabatur, ingravescente hyemis magnitudine, suspectisque per avios tractus insidiis: inter quæ etiam tumultum exasperati militis verebatur. Super his urebat eius anxiam mentem, quòd velut patefacta ianua divitis domus, irritus propositi reverteretur. Quas ob res omisso vano incepto, hyematurus Antiochiæ redit in Syriam, ærumnosam perpessus æstatem & atrocem, diuq; deflendam. Evenerat enim hoc, quasi fatali constellatione ita regente diversos eventus, ut ipsum Constantium dimicantem cum Persis fortuna semper sequeretur afflictior: unde vincere saltem per duces optabat: quod aliquoties meminimus contigisse.

EXPLICIT LIB. XX.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XXI.

INTERCLVSO hac bellorum difficili sorte Constantio trans flumen Euphratem, Iulianus agens apud Viennam, formandis in futura consiliis dies impendebat & noctes, quantum opes patiebantur angustæ, altius semet attollens: semperque ambigens, utrum Constantium modis omnibus alliceret in concordiam, an terroris incutiendi gratia lacesseret prior. Quæ sollicite reputans, utrumq; formidabat, & amicum cruentum, & in ærumnis civilibus sæpe victorem: maximeque Galli fratris exemplum mentem eius anxiam suspendebat, quem inertia mixtæque periuriis fraudes prodidere quorundam. Erigebat tamen aliquoties animum ad multa & urgentia, tutissimum ratus inimicum se ex confesso monstrare ei, cuius ex præteritis motus coniectabat ut prudens, ne per amicitias fictas insidiis falleretur occultis. Paruit igitur auditis, quæ per Leonam Constantius scripserat: nulloque arbitrio eius promotorum suscepto præter Nebridium, quinquennalia Augustus iam edidit, & ambitioso diademate utebatur lapidum fulgore distincto: cum inter exordia principatus assumpta vili corona circumdaretur, xystarchæ similis purpurato. Inter quæ Helenæ coniugis defunctæ suprema miserat Romam, in suburbano viæ Nomentanæ condenda, ubi uxor quoq; Galli, quondam soror eius, sepulta est Constantina. Accidebat autem, incendebatque eius cupiditatem pacatis iam Gallis incessere ultro Constantium: con-

iiciens

iiciens eum per vaticinandi præsagia multa (quæ callebat) & somnia, è vita protinus excessurum. Et quoniam erudito & studioso cognitionum omnium principi, malevoli prænoscendi futura pravas artes assignant, advertendum est breviter, unde sapienti viro hoc quoq; accidere poterit doctrinæ genus haud leve. Elementorum omnium spiritus, utpote perennium corporum, præsentiendi motu semper & ubique vigens, ex his quæ per disciplinas varias affectamus, participat nobiscum munera divinandi: & substantiales potestates ritu diverso placatæ, velut ex perpetuis fontium venis vaticina mortalitati suppeditant verba, quibus numen præesse dicitur Themidis: quam ex eo, quod fixa fatali lege decreta præscire fas sit in posterum, quæ tethimena sermo Græcus appellat, ita cognominatam, in cubili solioque Iovis vigoris vivifici theologi veteres collocarunt. Auguria & auspicia non volucrum arbitrio futura nescientium colliguntur (nec enim hoc vel insipiens quisquam diceret) sed volatus avium dirigit deus: ut rostrum sonans, aut prætervolans pinna turbido meatu vel leni futura præmonstret. Amat enim benignitas numinis, seu quòd merentur homines, seu quòd tangitur eorum affectione, his quoq; artibus prodere quæ impendent. Extis item pecudum attenti fatidicis, in species converti suetis innumeras, accidentia sciunt. Cuius disciplinæ Tages nomine quidam monstrator, ut fabulantur, in Hetruriæ partibus emersisse subito visus è terra. Aperiunt nunc quoq; ventura cum æstuant hominum corda, sed loquuntur divina. Sol enim (ut aiunt Physici) mens mundi, nostras mentes ex sese velut scintillas diffunditans, cum eas incenderit vehementius, futuri conscias reddit. Vnde Sybillæ crebro se dicunt ardere, torrente vi magna flammarum. Multa significant super his crepitus vocum, & occurrentia signa, tonitrua quinetiam & fulgura & fulmina, itidemque siderum sulci. Somniorum autem rata fides, & indubitabilis foret, ni ratioci-

tiocinantes coniectura fallerentur. Interdumque, ut Aristoteles affirmat, infixa sunt & stabilia: cum animantis altius quiescentis ocularis pupilla neutrobi inclinata rectissime cernit. Et quia vanities aliquoties plebeia strepit, hæc imperite mussando, si esset præsentiendi notitia quædam, cur ille se casurum in bello, vel alius hoc se passurum ignoravit aut illud. Sufficit dici, quod & grammaticus locutus interdum est barbare, & absurde cecinit musicus, & ignoravit remedium medicus: & non ideo nec grammatica, nec musica, nec medicina subsistit? Vnde præclare hoc quoque, ut alia, Tullius, *Signa ostenduntur*, ait, *à diis rerum futurarum: in his si quis erraverit, non deorum natura, sed hominum coniectura peccavit*. Ne igitur extra calcem, quod dicitur, sermo decurrens lecturo fastidium ferat, ad explicanda prospecta revertamur. Cum apud Parisios adhuc Cæsar Iulianus quatiens scutum variis motibus exerceretur in campo, axiculis queis orbis erat compaginatus in vanum excussis, ansa remanserat sola: quam retinens valida manu stringebat. Territisque ut omine diro præsentibus cunctis, *Nemo*, inquit, *vereatur: habeo firmiter, quod tenebam*. Item cum apud Viennam postea quiesceret sobrius, horrore medio noctis imago quædam visa spendidior, hos ei versus heroos modo non vigilanti aperte dixit, eadem sæpius replicando, quibus fretus nihil asperum sibi superesse existimabat.

Ζεὺς ὅταν εἰς πλατὺ τέρμα μόλῃ κλυτοῦ ὑδροχόοιο ;
Παρθενικῆς δὲ Κρόνος μαίρῃ βαίνῃ ἐπὶ πέμπτῃ
Εἰκοστῇ, βασιλεὺς Κωνστάντιος Ἀσίδος αἴης
Τέρμα φίλου βιοτοῦ στυγερὸν καὶ ἐπώδυνον ἕξει.

Agebat itaque nihil interim de statu rerum præsentium mutans, sed animo tranquillo & quieto incidentia cuncta disponens, paulatimque sese corroborans, ut dignitatis augmento virium quoque congruerent incrementa. Vtque omnes nullo impediente ad sui favorem illiceret, adhærere cultui Christiano

stiano fingebat, à quo iam pridem occulte desciverat, arcanorum participibus paucis, aruspicinæ auguriisque intentus, & cæteris quæ deorum semper fecere cultores. Et ut hæc interim cœlarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Ianuario Christiani Epiphania dictitant, progressus in eorum ecclesiam solenniter numine orato discessit. Dum hæc ita aguntur, propinquante iam vere, nuncio percitus inopino, ad tristitiam versus est & mærorem. Didicit enim Alemannos à pago Vadomarii exorsos, unde nihil post ictum fædus sperabatur incommodum, vastare confines Rhetiis tractus: nihilque sinere intentatum manus prædatorias fusius discurrentes. Quod ne dissimulatum redivivas bellorum materias excitaret, Libinonem quendam comitem cum Celtis & Petulantibus misit hyemantibus secum, negotium ut poscebat ratio correcturum. Qui cum mature prope oppidum Sanctionem venisset, longe visus à barbaris, qui iam certamina meditantes sese per valles abdiderant: hortatusque milites licet numero impares, cupidine tamen pugnandi vehementius irritatos, aggreditur inconsulte Germanos, interque dimicandi exordia ipse concidit omnium primus: cuius interitu erecta barbarorum fiducia, Romanisque ad ducis vindictam accensis, certamen committitur obstinatum: & urgente magnitudinis mole disiecti sunt nostri, occisis paucis & vulneratis. Cum hoc Vadomario, & Gundomado eius fratre itidem rege, Constantius (ut iam relatum est) firmaverat pacem. Post quæ mortuo Gundomado, hunc sibi fore existimans fidum, secretorumque taciturnum executorem, fecialem mandaverat, si famæ solius admittenda est fides: scribebatque ut tanquam rupto concordiæ pacto, subinde collimitia sibi vicina vexaret: quo Iulianus id metuens, nusquam à tutela discederet Galliarum. Quibus (ut dignum est credere) obtemperans Vadomarius, hæc & similia perpetrabat, ad perstringendum fallendumque miris modis ab ætatis primi-

tiis callens, ut postea quoque ducatum per Phoenicem regens ostendit. Sed re ipsa convictus abstinuit. Capto enim à stationariis militibus notario, quem miserat ad Constantium, scrutatoque si quid portaret, epistola eius reperta est, in qua præter alia multa id quoque scripserat: *Cæsar tuus disciplinam non habet.* Iulianum autem assidue per litteras dominum & Augustum appellabat & Deum. Hæc ut erant periculosa & dubia, Iulianus in exitiale malum eruptura considerans, in unum omni cogitatione intenta, vi incautum rapere festinabat, ut securitatem suam provinciarumque locaret in tuto: & iniit consilium tale. Philagrium notarium, Orientis postea comitem, ad eas miserat partes, cuius prudentiæ fidebat olim sibi compertæ: eique inter multa, quæ pro captu instantium rerum erat acturus, signatam quoque chartulam tradidit, mandavitque, ne aperiret vel recitaret, nisi Vadomario viso cis Rhenum. Perrexit Philagrius, ut præceptum est: eoque præsente, & negotiis adstricto diversis, transgressus Vadomarius flumen, ut nihil in profunda metuens pace, nihilque secus gestorum simulans scire, viso præposito militum ibi degentium, pauca locutus, ex more ultro semet, ut suspicionis nihil relinqueret abiturus, ad convivium eius venire promisit, ad quod erat etiam Philagrius invitatus. Qui statim ingressus, rege conspecto Imperatoris recordatus est verba, causatusque rem seriam & urgentem, ad diversorium rediit: scriptisque lectis doctus quid agi conveniret, confestim reversus discubuit inter cæteros. Finitisque epulis Vadomarium fortiter apprehensum rectori militum arctè custodiendum apud signa commisit, textu lecto iussorum, comitibus eius ad sua redire compulsis, super quibus nihil fuerat imperatum. Exhibitus tamen idem rex ad Principis castra, iamque spe veniæ omni præclusa, cum interceptum notarium, & quæ scripserat ad Constantium comperisset iam publicata, ne convitio quidem tenus compellatus, missus est ad Hispanias.

nias. Id enim studio curabatur ingenti, ne Iuliano discedente à Galliis, immanissimus homo provinciarum statum ægrè compositum licentius conturbaret. Hoc casu elatior Iulianus, regis opinione citius intercepti, quem profecturus ad longinqua formidabat, nihil remittentibus curis barbaros adoriri disposuit, quos peremisse Libinonem comitem in congressu cum militibus docuimus paucis. Et ne rumor adventus sui eos ad remotiora traduceret, superato Rheno noctis alto silentio, cum auxiliorum expeditissimis globis, nihil metuentes huiusmodi circumvenit: excitatosque hostilium fragore armorum, dum gladios circumspectant & tela, celeriter involavit, & quosdam occidit, orantes alios prædamque offerentes dedititios cæpit, reliquis qui remansere pacem precantibus dedit, quietem pollicitis firmam. Quæ dum mentibus aguntur erectis, coniectans quantas intestinæ cladis excitaverat moles, nihilque tam convenire conatibus subitis quàm celeritatem, sagaci prævidens mente, professa palàm defectione se tutiorem fore existimavit: incertusque de militum fide, placata ritu secretiore Bellona, classico ad concionem exercitu convocato, saxeo suggestu insistens, iamque ut apparebat fidentior, hæc clarius solito disserebat. *Iamdudum tacita deliberatione vos æstimo, magni commilitones, rerum gestarum excitos amplitudine, hoc operiri consilium, ut eventus qui sperantur perpendi possint, & præcaveri. Plus enim audire quàm loqui militem decet, actibus coalitum gloriosis: nec alia spectata æquitatis sentire rectorem, quam ea, quæ laudari digne potuerunt & probari. Vt igitur quæ proposui abiectis absolvam, advertite oro benevole, quæ sermone brevi percurram. Arbitrio Dei cælestis vobis inter ipsa iuventæ rudimenta permixtus irruptiones Alemannorum assiduas & Francorum, populandique iugem licentiam fregi: & vigore communi Romanis agminibus quoties libet Rhenum pervium feci, contra rumorum fremitus, gentiumque validarum violentos excursus stando immobilis, virtutis vestræ nimirum firmamento confisus. Et hæc laborum quos ex-*

hauſimus Galliæ ſpectatrices, poſt funera multa iacturasq; recreata diuturnas & graves, poſteritati per ætatum examina commendabunt. At nunc cum autoritate veſtri iudicii, rerumq; neceſſitate compulſus, ad auguſtum elatus ſum culmen, Deo vobisq; fautoribus, ſi fortuna cœptis adfuerit, altius affectabo maiora: id præ me ferens, quod exercitui, cuius æquitas armorumq; inclaruit magnitudo, & domi moderatus viſus ſum & tranquillus, & in crebritate bellorum contra conſpiratas gentium copias conſideratus & cautus. Ut igitur adverſa præveniamus mentium ſocietate iunctiſſima, ſequimini viam, conſiliumq; ſalutare, ut puto, cum integritas rerum intentioni noſtræ voluntatiq; reſpondeat: & dum maioribus vacant præſidiis regiones Illyricæ, impræpedito curſu tendentes, Daciarum interim fines extimos occupemus, exinde quid agi oporteat bonis ſucceſſibus inſtruendi. Utque eſt mos fidentium ducum, iuramento quaſo concordiam ſpondete manſuram & fidem, operam navaturo ſedulam & ſolitam, ne quid agatur inconſultum & ſegne; & producturo, ſi quis exegerit, incorruptam conſcientiam meam, quod nihil voluntate præter ea, quæ in commune conducunt, aggrediar aut tentabo. Illud ſanè obteſtor & rogò, obſervate ne impetu gliſcentis ardoris in privatorum damna quiſquam veſtrum exiliat: id cogitans, quòd ita nos illuſtrarunt hoſtium innumeræ ſtrages, ut indemnitas provinciarum & ſalus, exemplis virtutum pervulgata. Hoc ſermone Imperatoris vice alicuius oraculi comprobato, mota eſt incitatius concio: & rerum cupida novandarum, unanimanti conſenſu voces horrendas immani ſcutorum fragore miſcebat, magnum elatumque ducem, & ut experta eſt, fortunatum domatorem gentium appellans & regum. Iuſſique univerſi in eius nomen iurare ſolenniter, gladiis cervicibus ſuis admotis ſub execrationibus diris verbis iuravere conceptis, omnes pro eo caſus quo ad vitam profuderint, ſi id neceſſitas exegerit, perlaturos: quæ ſecuti rectores, omneſque principis proximi, fidem ſimili religione firmarunt. Solus omnium licet propoſito ſtabili, audacter tamen præfectus repugnavit Nebridius, iuriſiurandi nexu

contra Conſtantium nequaquam ſe conſtringi poſſe commemorans, cuius beneficiis obligatus erat crebris & multis. Quibus auditis cum ſtantes propius milites acriter inflammati eum appeterent trucidandum, ad genua ſua prolapſum Imperator paludamento protexit: indeq; reverſus in regiam cum antegreſſum eum vidiſſet, ſupplicemque iacentem orare, ut levandi cauſa timoris ei porriget dexteram: *Et quid*, ait, *præcipuum amicis ſervabitur, ſi tu manum tetigeris meam? Sed hinc quò libet abi ſecurus*. Hocque audito ille innoxius ad larem ſuum receſsit in Thuſciam. His Iulianus, ut poſcebat negotii magnitudo, præſtructis, expertus quid in rebus tumultuoſis anteverſio valeat & prægreſſus, per teſſeram edicto itinere in Pannonias, caſtris promotis & ſignis, temere ſe fortunæ commiſit ambiguæ. Replicare nunc convenit tempora, & narrare ſummatim, quæ (dum aguntur in Galliis antedicta) Conſtantius hyemans Antiochiæ, domi militiæque perfecit. Inter complures alios honore conſpicuos, adoraturi Imperatorem peregre venientem ordinantur etiam ex tribunis inſignibus. Cum igitur à Meſopotamia reverſus Conſtantius hoc excipiretur officio, Amphilochius quidam ex tribuno Paphlago, quem dudum ſub Conſtante militantem diſcordiarum ſeviſſe cauſas inter priores fratres, ſuſpiciones contiguæ veritati pulſabant, auſus paulo petulantius ſtare, ut ipſe quoque ad parile obſequium admittendus, agnitus eſt & prohibitus: ſtrepentibusque multis, & intueri lucem ulterius non debere clamantibus, ut perduellem & obſtinatum, Conſtantius circa hæc lenior ſolito: *Deſinite*, ait, *urgere hominem, ut exiſtimo ſontem, ſed nondum aperte convictum: & mementote, quòd ſi quid admiſit huiuſmodi, ſub obtutibus meis conſcientiæ ipſius ſententia punietur, quam latere non poterit*. & ita diſceſſum eſt. Poſtridie ludis Circenſibus idem ex adverſo Imperatoris ubi conſueverat ſpectans, repentino clamore ſublato, cum certamen opinatum emitteretur, diffractis cancellis quibus unà cum

pluribus

pluribus incumbebat, cunctis cum eo in vanum excussis, laesisque leviter paucis, interna compage disrupta efflasse spiritum repertus est solus: unde Constantius futurorum quoq; praescius exultabat. Eodem tempore Faustinam nomine sortitus est coniugem, amissa iampridem Eusebia, cuius fratres erant Eusebius & Hypatius consulares, corporis morumque pulchritudine pluribus antestante, & in culmine tam celso humana: cuius favore iustissimo exemptum periculis, declaratumque Caesarem retulimus Iulianum. Habita est iisdem diebus etiam Florentii ratio, è Gallia novitatis metu digressi, & Anatolio recens mortuo praefecto pretorio per Illyricum, ad eius mittitur locum: cumque Tauro itidem praefecto praetorio per Italiam, amplissimi suscepit insignia magistratus. Parabantur nihilominus externorum atq; civilium instrumenta bellorum, & augebatur turmarum equestrium numerus, pariq; studio supplementa legionibus scripta sunt, indictis per provincias tyrociniis: omnisque ordo & professio vexabatur, vestem armaque exhibens & tormenta, aurum quinetiam & argentum, multiplicesque rei cibariae copias, & diversa genera iumentorum. Et quia Persarum rege ob difficultatem hyberni temporis aegre retruso, reserata coeli temperie validior impetus timebatur, ad Transtigritanos reges & satrapas legati cum muneribus missi sunt amplis, moniturí cunctos & hortaturi nostra sentirent, nihil fallax tentarent vel fraudulentum: ante omnia tamen Arsaces & Meribanes, Armeniae & Hiberiae reges, cultu ambitioso indumentorum emercabantur & multiformibus donis, damna negotiis Romanis illaturi, si rebus tum etiam dubiis descivissent ad Persas. Inter tot urgentia Hermogene defuncto, ad praefecturam promovetur Helpidius, ortus in Paphlagonia, aspectu vilis & lingua, sed simplicioris ingenii, incruentus & mitis: adeo ut cum ei coràm innocentem quendam torquere Constantius praecepisset, aequo animo abrogari sibi potestatem

tem

tem oraret, hæcque potioribus aliis ex ſententia Principis agenda permitti. Rigore itaq; inſtantium negotiorum anceps Conſtantius quid capeſſeret ambigebat, diu multumque anxius utrum Iulianum peteret & longinqua, an Parthos repelleret iam tranſituros, ut minabantur, Euphratem: hærensque, tandem cum ducibus communicato ſæpe conſilio in id flexus eſt, ut finito propiore bello, vel certe mollito, nullo poſt terga relicto quem formidaret, Illyriis perculſis & Italia, ut rebatur, Iulianum inter exordia ipſa cœptorum tanquam venatitiam prædam caperet: hoc enim ad leniendum ſuorum metum ſubinde prædicabat. Tamen ne intepeſcere, aut omiſiſſe belli videretur aliud latus, adventus ſui terrorem ubiq; diſpergens, veritusque ne Africa abſente eo perrumperetur, ad omnes caſus principibus oportuna, velut finibus Orientis egreſſus, per mare notarium miſit Gaudentium, quem exploratorem actuum Iuliani per Gallias aliquandiu fuiſſe præſtrinximus. Hunc enim obſequio celeri cuncta conſideratione gemina efficere poſſe ſperabat: quòd adverſam partem metueret offenſam, & properabat nactus hanc oportunitatem commendari Conſtantio, quem credebat proculdubio fore victorem: nemo enim omnium tunc ab hac conſtanti ſententia diſcrepabat. Qui cum eò veniſſet, mandatorum Principis memor, per litteras Cretione comite quid ageretur edocto, reliquisque rectoribus, lecto undiq; milite fortiore, tranſlatisque ab utraq; Mauritania diſcurſatoribus expeditis, Aquitaniæ & Galliæ obiecta littora tuebatur arctiſsime. Neq; id conſilium fefellit Conſtantium. Eo enim ſuperſtite nullus adverſorum illas tetigit terras, licet oram Sicilienſem à Lilybæo protentam & Pachyno, multitudo ſervabat armata, ſi patuiſſet facultas, ocius tranſitura. His pro rerum ratione, ut ſibi prodeſſe exiſtimabat Conſtantius, aliisque minutis & levioribus ordinatis, ducum nunciis docebatur & literis, Perſarum copias in unum coactas rege turgido præeunte iam

prope margines tendere Tigridis, incertum quonam erumpere cogitantes. Quibus percitus, ut propius agens futuros poſsit antevenire conatus, quàm primum hybernis egreſſus, accitò undiq; equitatu, peditumque robore quo fidebat, per Capeſſanam Euphrate navali ponte tranſcurſo, Aedeſſam petit uberem commeatibus & munitam, ibi parumper operiens, dum exploratores aut perfugæ motum caſtrorum hoſtilium indicarent. Diſcedens inter hæc Iulianus à Rauracis, peractis quæ docuimus dudum, Salluſtium præfectum promotum remiſit in Gallia, Germaniano iuſſo vicem tueri Nebridii: itidemque Nevitæ magiſterium commiſit armorum, Gumoarium proditorem antiquum timens, quem cum ſcutarios regeret, latenter prodidiſſe Veteranionem ſuum principem audiebat: & Iouio quæſturam, cuius in actibus Magnentii meminimus: & Mamertino largitiones curandas: & Dagalaiphum præfecit domeſticis, aliosq; plures ex arbitrio ſuo militibus regendis appoſuit, quorum merita norat & fidem. Profecturus itaq; per Martianas ſylvas, viasque iunctas Iſtri fluminis ripis, inter ſubita vehementer incertus id verebatur, ne contemptus ut comitantibus paucis multitudinem offenderet repugnantem. Quod ne fieret, conſilio ſolerti prævidit: & agminibus diſtributis, per itinera Italiæ nota quoſdam properaturos cum Iovino miſit & Iovio, alios per mediterranea Rhetiarum magiſtro equitum Nevitæ commiſſos, qui diffuſi per varia opinionem numeri præberent immenſi, formidineque cuncta complerent. Id enim & Alexander Magnus & deinde alii plures, negotio ita poſcente, periti fecere ductores. Mandabat tamen egreſsis, ut tanquam hoſte protinus occurſuro tutius graderentur, ſtationesque nocturnas agerent & vigilias, ne improviſo invaderentur excurſu. Quibus ita ut videbatur apte diſpoſitis, more quo tractus perruperat ſæpe barbaricos, contextis ſucceſsibus fidens porrectius ire pergebat. Cumque ad locum veniſ-

ſet

et unde navigari poſſe didicit flumen, lembis aſcenſis, quos oportune fors dederat plurimos, per alveum (quantum fieri potuit) ferebatur occulte: ideo latens, quod toleranter & fortiter nullius cibi indigens mundioris, ſed paucis contentus & vilibus, oppida forinſecus tranſibat & caute. Imitatus egregium illud Cyri veteris dictum: qui cum delatus ad hoſpitem interrogaretur ab eo quid ad convivium parari deberet, Panem reſponderat ſolum: ſperare enim aiebat prope rivum ſe cœnaturum. Fama verò, quæ mille (ut aiunt) linguis rerum miſere exaggerat fidem, per Illyricos omnes celebrior fundebatur, Iulianum ſtrata per Gallias multitudine regum, & gentium numeroſo exercitu, & ſucceſsibus tumidum variis adventare. Quo rumore perculſus præfectus prætorio Taurus, ut hoſtem vitans externum mature diſceſsit, vectuſque mutatione celeri curſus publici, tranſitis Alpibus Iuliis, eodem ictu Florentium itidem præfectum ſecum abduxit. Levibus tamen indiciis ſuper Iuliani motu Lucillianus percitus comes, qui per illas regiones rem curabat ea tempeſtate caſtrenſem, agens apud Sirmium, militeſque congregans quos ex ſtationibus propriis acciri celeritatis ratio permittebat, venturo reſiſtere cogitabat. Sed ille ut fax vel incenſus malleolus volucriter ad deſtinata feſtinans, cùm veniſſet Bononiam, à Sirmio milliario nono diſparatam & decimo, ſeneſcente luna, ideoque obſcurante noctis maximam partem, è navi exiluit improviſus: ſtatimque Dagalaiphum miſit cum expeditis ad Lucillianum vocandum, trahendumque ſi reniteretur. Qui tum etiam quieſcens, cum ſtrepitu excitus turbulento vidiſſet ignotorum hominum ſe circulo circumſeptum, concepto negocio, & imperatorii nominis motu præſtrictus, præceptis paruit invitiſsimus: ſecutuſque alienum arbitrium magiſter equitum, paulò antè ſuperbus & ferox, iumentoque impoſitus repentino, Principi ut captivus offertur ignobilis, oppreſſam terrore vix colligens mentem. Verum cum pri-

mitus visus, adorandæ purpuræ datam sibi copiam advertisset, recreatus tandem suique securus: *Incaute,* inquit, *Imperator, & temere cum paucis alienis partibus te commisisti.* Cui amarum Iulianus subridens, *Hæc verba prudentia serva*, inquit, *Constantio: maiestatis enim insigne non ut consiliario tibi, sed ut desinas pavere porrexi.* Nihil deinde amoto Lucilliano differendum, nec agendum segne ratus, ut erat in rebus trepidis audax & confidentior, civitatem ut præsumebat dedititiam petens, citis passibus incedebat: eumque suburbanis propinquantem amplis, nimiumque protentis, militaris & omnis generis turba cum lumine multo & floribus, votisque faustis Augustum appellans & dominum, duxit in regiam. Vbi eventu lætus & omine, firmata spe venturorum, quod ad exemplum urbium matris & populosæ & celebris, per alias quoque civitates ut sidus salutare susciperetur; edicto postridie curuli certamine cum gaudio plebis, ubi lux excanduit tertia, morarum impatiens percursis aggeribus publicis, Succos (nemine auso resistere) præsidiis occupavit: iisdemque tuendis Nevitam præfecit ut fidum: cuius loci situm ex nunc conveniet ostendi. Consertæ celsorum montium summitates Hœmi & Rhodopes, quorum alter ex ipsis Istri marginibus, alter ab Axii fluminis citeriori parte consurgit, in angustias tumulosis collibus desinentes, per Illyrios interscindunt & Thracas, hinc vicinæ mediterraneis Dacis & Serdicæ, inde Thracias despectantes & Philippopolim, civitates amplas & nobiles. & (tanquam Natura in ditionem Romanam redigendas nationes circumsitas prænoscente) ita figuratæ consulto, inter artos colles quondam hiantes obscurius, ad magnitudinem splendoremque postea rebus elatis patefactæ sunt & carpentis: aditibusque aliquoties clausis magnorum ducum populorumque repulere conatus. Et pars quæ Illyricum spectat mollius edita, velut incauta subinde superatur. Latus vero è regione oppositum Thraciis, prona humilitate diruptum,

diruptum, hincque & inde fragosis tramitibus impeditum, difficile scanditur etiam nullo vetante. Sub hac altitudine aggerum utrobique spatiosa camporum placinies iacet, superior adusque Iulias alpes extenta, inferior ita resupina & panda, ut nullus habitetur obstaculis adusque fretum & Propontidem. His ut in re tali tamque urgenti compositis, magistro equitum illic relicto, Imperator revertitur Næssum copiosum oppidum, quo inde expedite cuncta disponeret suis utilitatibus profutura. Vbi Victorem apud Sirmium visum, scriptorem historicum, exindeque venire præceptum, Pannoniæ secundæ consularem præfecit, & honoravit ænea statua virum sobrietatis gratia multilaudum, multo post Vrbi præfectum. Iamque altius se extollens, & nunquam credens ad concordiam provocari posse Constantium, orationem acrem & invectivam, probra quædam in eum explanantem & vitia, scripserat ad senatum. Quæ cum Tertullo administrante adhuc præfecturam recitarentur in curia, eminuit nobilitatis cum speciosa fiducia benignitas grata. Exclamatum est enim in unum cunctorum sententia congruente, *AVTORI TVO REVERENTIAM ROGAMVS*. Tunc & memoriam Constantini, ut novatoris turbatorisque priscarum legum & moris antiquitus recepti, vexavit, eum aperte incusans, quòd barbaros omnium primus adusque fasces auxerat & trabeas consulares, insulse nimirum & leviter: qui cum vitare deberet id quod infestius obiurgavit, brevi postea Mamertinum ad consulatum evexit, nec vita, nec splendore, nec usu, nec gloria horum cuiusquam similem, quibus magistratum detulerat amplissimum Constantinus: contrà inconsummatum, & subaggrestem, & quod minus erat ferendum, celsa in potestate crudelem. Hæc & talia cogitanti, sollicitoque super maximis rebus & seriis, nuntius metuendus intimatur & insperatus, ausa indicans quorundam immania, impeditura cursus eius ardentes, ni vigilanter hæc quoq;

antequam adolescerent hebetasset: quæ breviter exponentur. Duas legiones Constantiacas, addita una sagittariorum cohorte, quas invenerat apud Sirmium, ut suspectæ adhuc fidei, per speciem necessitatum urgentium misit in Gallias: quæ pigrius motæ, spatiaque itinerum longa, & Germanos hostes truces & assiduos formidantes, novare quædam moliebantur, autore & incitatore Nigrino, equitum turmæ tribuno, in Mesopotamia genito: reque digesta per secreta colloquia, & alto roborata silentio, cum Aquileiam pervenissent, urbem situ & opibus, murisque circumdatam validis, eam hostiliter repente clausere, iuvante indigena plebe tumultus horrorem, cui Constantii nomen erat tum etiam amicum. Et obseratis aditibus, turribusque armatis, & propugnaculis, futuræ concertationi præparabant utilia, interim soluti & liberi: hocque facinore ita audaci, ad favendum Constantii partibus ut superstitis, Italicos incolas excitabant. Quibus Iulianus acceptis, agens tunc apud Næssum, nihil à tergo timens adversum, legensque & audiens hanc civitatem circumsessam quidem aliquoties, nunquam tamen excisam aut deditam, impensiore studio sibi sociare, vel fraude, vel diversis adulationum generibus, antequam maius oriretur aliquid, properabat. Ideoque Iovinum magistrum equitum venientem per Alpes, Noricosque ingressum, ad id quod exarserat quoquo modo corrigendum redire citius imperavit. Et ne quid deesset, milites omnes qui comitatum sequebantur aut signa, retineri iussit per idem oppidum transeuntes, pro viribus laturos auxilium. Hisque dispositis, ipse haud diu postea cognita morte Constantii, discursis Thraciis, Constantinopolim introiit: ac sæpe doctus certius fore id obsidium quam verendum, Immone cum comitibus aliis ad hoc destinato, removit exinde Iovinum, alia quæ potiores flagitabant necessitates acturum. Ordine itaq; scutorum gemino Aquileia circumsepta, concinentibus sententiis ducum, conveniens visum est ad deditionem

nem

nem allicere defensores minacium blandorumque varietate sermonum; & multis ultro citroque dictitatis, in immensum obstinatione gliscente, ex colloquio re infecta disceditur. Et quia nihil præter pugnam iam spectabatur, curatis utrobiq; cibis somnoque corporibus, aurora iam surgente, concrepante sonitu buccinorum, partes accensæ in clades mutuas, ferocius magis quàm consultius datis clamoribus ferebantur. Pluteos igitur præferentes oppugnatores, cratesque densius textas, sensim incedentes & caute, murorum ima suffodere ferramentorum multitudine conabantur, factas pleriq; vehentes ad mensuram mœnium scalas. Iamque parietibus pene contigui, pars lapidibus volutis in pronum collisi, pars confixi stridentibus iaculis, retroque gradientes averterunt secum omnes alios, metu similium à proposito pugnandi detortos. Hoc primo congressu erecti in audaciam clausi, assumpta fiducia meliorum parvi ducebant restantia: mentibusque fundatis & compositis, per oportuna torrentis indefesso labore vigilias & cætera subsidia securitatis implebant. Contra munitores licet pavore discriminum anxii, pudore tamen ne secordes viderentur & segnes, ubi parum vis procedebat Marte aperto tentata, ad instrumenta obsidionalium artium transtulerunt. Et quia nec arietibus admovendis, nec ad intentendas machinas, vel ut posint forari cuniculi, inveniebatur usquam habilis, disparatione brevi civitatem Natisone amni præterlabente, commentum excogitatum est cum veteribus admirandum. Constructas veloci studio ligneas turres, propugnaculis hostium celsiores, imposuere trigeminis navibus valide sibi connexis, quibus insistentes armati uno parique ardore prohibitores dispellere collatis ex propinquo viribus nitebantur: subterque expediti velites è turrium cavernis egresi, iniectis ponticulis quos ante compaginarant, transgredi festinarunt indiviso negotio: ut dum vicisim misilibus se petunt & saxis utrimque secus alte lo-

cati,

cati, hi qui transiere per pontes nullo interpellante, ædificii parte convulsa, aditus in penetralia referarent. Iterum summa cæpti prudentis aliorsum evasit. Cum enim adventarent iam turres, contortis malleolis madentibus pice, arundine quinetiam, sarmentis ac vario fomite flammarum incessebantur. Quæ quoniam incendio celeri, ponderibusque trepide superstantium inclinatæ prociderunt in flumen, armatorum aliqui per earum fastigia interibant, eminus confixi tormentis. Inter quæ destituti pedites post navalium sociorum occasum obtriti sunt saxis immanibus, præter paucos, quos morti scilicet per impedita suffugia velocitas exemerat pedum. Ad ultimum certamine protracto in vesperam, datoque signo in receptum ex more ambo digressi, diei residuum animis egere disparibus. Munitorum enim mærores funera lugentium propria, prohibitores spe iam superandi inflammabant, licet ipsi quoq; paucos gemebant amissos. Properabatur tamen nihilominus: & quantum recreandis viribus quiete & cibo satis fuit tributo per noctis integræ spatium, reparatur lucis exordio prælium incitamento tubarum. Et quidam elatis super capita scutis, ut pugnaturi levius, alii vehentes humeris ut antea scalas, ferventique impetu procurrentes, pectora multiformium telorum ictibus exponebant. Alii ferratos portarum obiices effringendos adorti, ultro ignibus petebantur, vel saxis muralibus oppetebant. Quidam fossas fidentius transire conati, repentinis eorum adsultibus, qui erumpebant clanculo per posticas, ruentes incaute saucii discedebant. Recursus enim ad mœnia tutior, vallumque ante muranum cespitibus fultum, insidiantes ab omni discrimine defendebat. Et quanquam prohibitores peritia bellorumque artibus antestarent, quibus nihil præter mœnium supererat adiumentum: collectus tamen ex potioribus numeris miles diuturnas ferre nequiens moras, suburbana omnia circumibat diligenter inquirens, qua vi vel machinis posit patefactam irrumpere

pere civitatem. Quod ubi patrare non poterat magnitudine vetante difficultatum, obsideri remissius cœpta est: & excubiis stationibusque relictis præsidiarii milites vastantes agros propinquos omnibus congruentibus abundabant, raptorum pleraque concorporalibus suis impertientes. Vnde largiori admodum potu saginisque distenti marcebant. His relatione communi consortiumque cognitis, Iulianus Constantinopoli etiam tum hybernans, solerti remedio turbatis consuluit rebus: moxque Agilonem magistrum peditum ea tempestate probe cognitum miserat, ut viso honoratissimo viro, compertaque per eum morte Constantii, solveretur obsidium. Inter quæ ne cessaret Aquileiæ oppugnatio, cum in reliquis opera consumerentur incassum, placuit resistenteis acriter ad deditionem siti compelli. Et ubi aquarum ductibus intersectis nihilominus celsiore fiducia repugnarent, flumen laboribus avertitur magnis; quod itidem frustra est factum. Attenuatis enim avidioribus bibendi subsidiis, hi quos temeritas clauserat, contenti putealibus aquis parce vixerunt. Quæ dum agitantur casibus antedictis, supervenit ut præceptum est Agilo, scutorumque densitate contectus propè fidenter accessit: multaque locutus & vera, quibus Constantii obitum, firmatumque Iuliani docebat imperium, non sine conviciis reputabatur ut fallax. Nec ei quisquam credidit gesta narranti, antequam pacta salute susceptus ad pugnaculum solus, fide religiosius reddita, ea quæ docuerat replicaret. His auditis ex diuturno angore portis reclusis omnes effusi suscepere læti pacificum ducem: seque purgantes, Nigrinum totius furoris autorem, paucosque alios obtulerunt, eorum supplicio crimen læsæ maiestatis & urbis ærumnas exipari poscentes. Paucis deniq; post diebus exploratius spectato negotio, Mamertino tum iudicante præfecto prætorio, Nigrinus ut acerrimus belli instinctor exustus est vivus. Romulus verò post eum & Sabostius curiales, convicti sine respectu pericu

riculi studia sevisse discordiarum, poenali consumpti sunt ferro: residui omnes abierunt innoxii, quos in certaminum rabiem necessitas egerat, non voluntas. Id enim æquitate pensata statuerat placabilis Imperator & clemens. Et hæc quidem postea gesta sunt. Iulianus verò agens etiam tum apud Næssum, curis altioribus stringebatur, multa utrimq; pertimescens: formidabat enim ne clausorum militum apud Aquileiam repentino adsultu obseratis angustiis Alpium Iuliarum, provincias & adminicula perderet, quæ exinde sperabat indies. Itidemque opes Orientis magnopere verebatur, audiens dispersum per Thracias militem contra vim subitam cito coactum adventare Succorum confinia, comite Marciano ducente: sed tamen congrua instantium sollicitudinum mole, ipse quoq; agitans efficaciter, Illyricum contrahebat exercitum, pulvere coalitum Martio, promptumq; in certaminibus bellicoso iungi rectori. Nec privatorum utilitates in tempore afflagranti despiciens, litesque audiens controversas, maxime municipalium ordinum, ad quorum favorem propensior, iniuste plures muneribus publicis adnectebat. Ibi Symmachum repertum & Maximum senatores conspicuos, à nobilitate legatos ad Constantium missos, exinde reversos honorifice vidit: & potiore posthabito in locum Tertulli Maximum urbi præfecit æternæ, ad Rufini Vulcatii gratiam, cuius sororis eum filium norat. Hoc administrante alimentaria res abundavit, & querelæ plebis excitari crebro solitæ cessaverunt. Tunc ut securitatem trepidis rebus afferret, & obedientium nutriret fiduciam, Mamertinum præfectum prætorio per Illyricum designavit consulem, & Nevitam: qui nuper, ut primum augendæ barbaricæ vilitatis autorem, immoderate notaverat Constantinum. His ac talibus inter spem metumque nova negotia commovente, Constantius apud Aedessam exploratorum relationibus variis anxius, in rationes deducebatur ancipites, nunc ad concursatorias pu-

gnas militem struens: nunc si copia patuisset, obsidione gemina Bezabden aggressurus, consultans prudenter, ne mox partes petiturus Arctoas, inprotectum Mesopotamiæ relinqueret latus. Verùm consiliorum ambiguum retinebant multiplices moræ, tardante trans Tigridem rege dum movere permitterēt sacra. Nam si permeato flumine nullum qui resisteret invenisset, absque difficultate penetrarat Euphraten: alioquin ad civilia bella custodiens militem, timebat eum periculis obiectare circummuranis, firmitatem mænium munimenti defensorumque alacritatem expertus. Ne quiesceret tamen, neve condemnaretur inertiæ, Arbetionem & Agilonem, equestrisq; militiæ ministros, cum agminibus maximis properare coegit: non ut lacesserent Persas in prælia, sed prætenturis iuncturos citeriores Tigridis ripas, & speculaturos quonam rex eorum erumperet violentus. Addebatque monendo sæpius & scribendo, ut simulatque multitudo transire cœpisset hostilis, referrent citius pedem. Dumque conlimitia iussa custodiunt duces, & occulta fallacissimæ gentis observantur, agens ipse cum parte validiori exercitus curabat urgentia, velut propugnaturus oppida quæ tuebatur excursu. Speculatores verò & transfugæ subinde venientes repugnantia prodebant: ideo futurorum incerti, quod apud Persas nemo consiliorum est conscius, præter optimates taciturnos & fidos, apud quos Silentii quoque colitur numen. Accersebatur autem à memoratis ducibus Imperator adsiduè, orantibus ferri sibi suppetias. Testabantur enim se non nisi coactis in unum viribus cunctis posse impetum regis ardentissimi sustinere. Quæ dum aguntur ita sollicite, nuntii percrebuere certissimi: quorum clara fide compertum est, Iulianum Italiam & Illyricum cursu celeri prætergressum, claustra interim occupasse Succorum, accita undiq; præstolantem auxilia, ut multitudine stipatus armorum pervaderet Thracias. Quo cognito, mærore offusus Constantius solatio uno sus-

tentabatur, quòd inteſtinos ſemper ſuperaverat motus: re tamen magnam difficultatem ad capeſſendum conſilium adferente, delegit potiſsimum, ut vehiculis publicis impoſitum paulatim præmitteret militem, imminenti caſus atrocitati velocius occurſurum. Omniumq́ue conſenſu approbata ſententia, pergebant ut præceptum eſt expediti. Eiq́ue hæc diſponenti luce poſtera nuntiatur, regem cum omni manu quam duxerat ad propria revertiſſe, auſpiciis dirimentibus; lenitoq́ue metu, revocatis omnibus præter eos quos conſuetudo præſidio Meſopotamiæ deſtinarat, reverſus eſt Hierapolim. Summa itaque cœptorum quorſum evaderet ambigens, cum in unum exercitus conveniſſet, omnes centurias, & manipulos, & cohortes in concionem vocavit concinentibus tubis: oppletoq́ue multitudinis campo, ut eam ad firmanda promptius adigeret imperanda, tribunali celſo ſiſtens, ſtipatoq́ue ſolito denſius, hæc proſequutus eſt ad ſerenitatis ſpeciem fiduciæ vultu formato. *Sollicitus ſemper, ne quid re levi vel verbo committam inculpata parum congruens honeſtati, utq; cautus navigandi magiſter, clavos pro fluctuum motibus erigens vel inclinans, compellor nunc apud vos, amantiſſimi viri, confiteri meos errores, quin potius (ſi dici liceat verum) humanitatem, quam credidi negotiis communibus profuturam. Proinde ut facilius ſciri poſſit, quæ ſit huius concilii convocandi materia, accipite quæſo æquis auribus & ſecundis. Gallum patruelem, tempore quo confundendis rebus pertinaciter Magnentius inhærebat, quem obruêre veſtra virtutes, poteſtate Cæſaris ſublimatum ad Orientũ præſidium miſi: qui cum à iuſtitia per multa viſu relatuq; nefaria defeciſſet, arbitrio punitus eſt legum. Atq; utinam hoc contenta eſſet invidia, turbarum acerrima concitatrix: & angebat nos una, ſed ſecura doloris præteriti recordatio. At nunc aliud accidit, auſim dicere præteritis mæſtius, quod per fortitudinem nobis ingenitam adiumenta cæleſtia coercebunt. Julianus, quem dum circumfremente Illyricum natione extera oppugnata tuendis præfecimus Gallis, levium confidentia præliorum, quæ cum Germanis geſſit ſemiermi-*

inermibus, ut vecors elatus, adscitis in societatem superbam auxiliaribus paucis, feritate speq́ postrema ad perniciosam audaciā promptis, in noxam publicam conspiravit, æquitate calcata parente nutriceq́ orbis Romani: quam tumentes spiritus tanquam favillas effecturam, deinde ut sceleste læsorum ultricem, & ipse expertus, & docente antiquitate facile credo. Quid igitur superest, nisi ut turbinibus excitis occurramus? subcrescentis rabiem belli, antequam pubescat validius, celeritatis remediis oppressuri. Nec enim dubium, favore numinis summi præsente, cuius perenni suffragio damnantur ingrati, ferrum impie præparatum ad eorum interitum esse vertendum, qui non lacessiti, sed aucti beneficiis pluribus, ad insontium pericula surrexerunt. Ut enim mea mens auguratur, iustitiaq́ rectis consiliis adfutura promittit, spondeo quod si ventum fuerit cominus, ita pavore torpescent, ut nec oculorum vestrorum vibratæ lucis ardorem, nec barritus sonum perferant primum. Omnes post hæc dicta traxerat in sententiam suam: hastasque vibrantes irati, post multa quæ benevole responderant, petebant se duci protinus in rebellem. Qua gratia in lætitiam Imperator versus ex metu, concione mox absoluta, Arbetionem ante alios faustum ad intestina bella sedanda ex anteactis iam sciens, iter suum præire cum lanceariis, & Mattiariis, & catervis expeditorum præcepit, & cum lætis itidem Gomoarium, venturis in Succorum angustias opponendum, ea re aliis antelatum, quod ut contemptus in Galliis erat Iuliano infestus. In hoc rerum adversarum tumultu hærens eius fortuna iam & subsistens, adventare casum vitæ difficilem, modo non loquentibus signis aperte monstrabat. Namque & nocturnis imaginibus terrebatur, & nondum penitus mersus in somnum umbram viderat patris obtulisse pulchrum infantem: eumque susceptum & locatum in gremio suo, excussam sibi proiecisse longius sphæram, quam ipse dextera manu gestabat. Id autem permutationem temporum indicabat, licet interpretantes placentia responderent. Post hæc confessus est coniunctioribus proximis, quod tanquam de-

ſolatus ſecretum aliquid videre deſierit, quod interdum adfuiſſe ſibi ſqualidius æſtimabat: & putabatur Genius quidam tutelæ ſalutis appoſitus eum reliquiſſe, mundo citius digreſſurum. Ferunt enim Theologi, in lucem editis hominibus cunctis, ſalva firmitate fatali, huiuſmodi quædam velut actus rectura numina ſociari, admodum tamen paucißimis viſa, quos multiplices auxere virtutes. Idque & oracula & autores docuerunt præclari: inter quos eſt etiam Menander comicus, apud quem hi ſenarii duo leguntur:

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίςαται
Εὐθὺς γενομένῳ, μυςαγωγὸς τοῦ βίου.

Itidem ex ſempiternis Homeri carminibus intelligi datur, non deos cæleſtes cum viris fortibus colloquutos, ne adfuiſſe pugnantibus vel iuviſſe, ſed familiares genios cum iiſdem verſatos: quorum adminiculis freti præcipuis Pythagoras enituiſſe dicitur & Socrates, Numaque Pompilius, & ſuperior Scipio: & ut quidam exiſtimant, Marius & Octavianus, cui Auguſti vocabulum delatum eſt primo: Hermesque Termaximus, & Tyanæus Apollonius, atque Plotinus, auſus quædam ſuper hac re diſſerere myſtica, alteque monſtrare, quibus primordiis hi genii animis connexi mortalium, quas tanquam gremiis ſuis ſuſceptas tuentur, quoad licitum eſt, docentque maiora, ſi ſenſerint puras, & à colluvione peccandi immaculata corporis ſocietate diſcretas. Ingreſſus itaque Antiochiam feſtinando Conſtantius, ad motum certaminum civilium ut ſolebat avide ſurrecturus, paratis omnibus exire properabat, immodice renitentibus plurimis murmure tenus: nec enim diſſuadere palàm audebat quiſquam vel vetare. Autumno iam ſeneſcente profectus, cum ad ſuburbanum veniſſet disiunctum exinde tertio lapide, Hippocephalum nomine, lucente iam die, cadaver hominis interfecti dextra iacens capite avulſo conſpexit, contra occiduum latus extenſum; territusque omine, finem parantibus fatis de-

ſtinatius

stinatius ipse tendebat: venitq; Tarsum, ubi leviore febri contactus, ratusque itinerario motu imminutæ valetudinis excuti posse discrimen, petiit per vias difficileis Mopsucrenas, Ciliciæ ultimam huc pergentibus stationem, sub Tauri montis radicibus positam: egredique secuto die conatus, inlabente morbi gravitate detentus est, paulatimq; urente calore nimio venas, ut ne tangi quidem corpus eius posѕit in modum foculi fervens, cum usus deficeret medelarum, ultimum spirans deflebat exitium: mentisq; sensu tum etiam integro, successorem suæ potestatis statuisse dicitur Iulianum. Deinde anhelitu iam pulsatus lethali conticuit: diuq; cũ anima colluctatus iam discessura, abiit è vita III. Non. Octobrium, imperii vitæq; anno quadragesimo, & mensibus paucis. Post quæ, supremis cum gemitu conclamatis, excitisq; lamentis & luctu, deliberabant locum obtinentes in aula regia primum, quid agerent, quidve moliri deberent, paucisq; occulte super eligendo Imperatore tentatis, incitãte ut ferebatur Eusebio, quem noxarũ conscientia stimulabat, cum novandis rebus imminens obsisteret Iulianus, mittuntur ad eum Theolaiphus & Aligildus, tunc comites, mortem indicantes propinqui, & oraturi ut mora omni depulsa ad obtinendum obtemperare sibi paratum tenderet Orientem. Fama tamen rumorque loquebatur incertus, Constantium voluntatem ordinasse postremam: in qua Iulianum, ut prædiximus, scripsit heredem: & his quos diligebat, fideicommissa detulit & legata. Vxorem autem prægnantem reliquit, unde edita posthuma, eiusque nomine appellata, cum adolevisset matrimonii iure copulata est Gratiano. Bonorum igitur vitiorumq; eius differentia vere servata, præcipua prima conveniet expediri. Imperatoriæ autoritatis cothurnum ubiq; custodiens, popularitatem elato animo contemnebat & magno: erga tribuendas celsiores dignitates impendio parcus: nihil circa administrationũ augmenta præter pauca novari perpessus: nunquã erigens cornua militaria.

Nec

Nec ſub eo dux quiſquam cum clariſsimatu provectus eſt. Erant enim, ut nos quoque meminimus, Perfectiſsimi: nec occurrebat magiſtro equitum provinciæ rector, nec contingi ab eo civile negocium permittebat. Sed cunctæ caſtrenſes & ordinariæ poteſtates, ut honorum omnium apicem priſcæ reverentiæ more præfectos ſemper ſuſpexere prætorianos. In conſervando milite nimium cautus, examinator merito-rum nonnunquam ſcrupuloſus, palatinas dignitates velut ex quodam tribuens perpendiculo: & ſub eo nemo celſum ali-quid acturus in regia, repentinus adhibitus eſt vel incogni-nitus: ſed qui poſt decennium officiorum magiſterium, vel largitiones, vel ſimile quidquam eſſet recturus, apertiſsime noſcebatur. Valdeque raro contigerat, ut militarium aliquis ad civilia regenda tranſiret: contraque non niſi pulvere belli-co indurati præficiebantur armatis. Doctrinarum diligens adfectator, ſed cum à rhetorica per ingenium desereretur obtuſum, ad verſificandum transgreſſus, nihil operæ pretium fecit. In vita parca & ſobria edendi potandique moderatione valetudinem ita retinuit firmam, ut raros colligeret morbos, ſed eos non procul à vitæ periculis: id enim evenire corpori-bus à laſcivia dimotis & luxu, diuturna experimenta & pro-bationes medendi monſtrarunt. Somno contentus exiguo, cum id poſceret tempus & ratio, perque ſpatia ita longiſsima impendio caſtus, ut nec mare miniſtro ſaltem ſuſpicione te-nus poſſet redargui; quod crimen etiamſi non invenit ma-lignitas, fingit in ſummarum licentia poteſtatum. Equitandi & iaculandi, maximeque perite dirigendi ſagittas, artiumque armaturæ pedeſtris perquam ſcientiſsimus. Quòd autem nec terſiſſe unquàm nares in publico, nec ſpuiſſe, nec tranſtuliſſe in partem alterutram vultum aliquando viſus eſt, nec pomo-rum quidquam quoad vixerat guſtaverit, ut dicta ſæpius prætermitto. Dinumeratis carptim bonis, quæ ſcire potui-mus, nunc ad explananda eius vitia veniamus. Cum eſſet in

negotiis

negotiis aliis principibus mediis comparandus, si affectatæ dominationis ansam quandam falsam reperisset aut levem, hanc sine fine scrutando, fasq; eodem loco ducens & nefas, Caligulæ & Domitiani & Commodi immanitatem facile superabat: quorum æmulatus sævitiam inter imperandi exordia, cunctos sanguine & genere se contingentes stirpitus interemit. Addebatur miserorum ærumnis, qui rei maiestatis imminutæ vel læsæ deferebantur, acerbitas eius & iracundæ suspiciones, in huiusmodi cuncta distentæ. Et si quid tale increpuisset, in quæstiones acrius exurgens quàm civiliter, spectatores apponebat his litibus truces: mortemque longius in puniendis quibusdam, si natura permitteret, conabatur extendi; in huiusmodi controversiarum partibus etiam Gallieno ferocior. Ille enim perduellionum crebris verisque appetitus insidiis Aureoli, & Posthumi, & Ingenui, & Valentis cognomento Thessalonici, aliorumque plurium, mortem factura crimina aliquoties lenius vindicabat. Hic etiam facta vel dubia adigebat videri certissima, vi nimia tormentorum. Tumque in eiusmodi titulis capitaliter oderat, cum maximè id ageret ut iustus æstimaretur & clemens. Et tanquam ex arida sylva volantes scintillæ, flatu leni ventorum adusque discrimina vicorum agrestium incohibili cursu perveniunt: ita ille quoque ex minimis causis malorum congeries excitabat. Marci illius dissimilis Principis verecundi: qui cum ad imperiale culmen in Syria Cassius surrexisset, epistolarum fascem ab eo ad conscios missum perlatore capto sibi oblatum, illico signatum exuri præcepit, agens adhuc in Illyrico, ne insidiatoribus cognitis invitus quosdam habere posset offensos. Vtque recte sentientes quidam arbitrabantur, virtutis erat potius indicium magnæ, imperio eundem comitantium sine cruore cessisse, quàm vindicasse tam inclementer. Vt Tullius quoq; docet, crudelitatis increpans Cæsarem in quadam ad Nepotem epistola: *Neque enim quidquam aliud*

est felicitas, inquit, *nisi honestarum rerum prosperitas*. Vel ut alio modo definiam: *Felicitas est fortuna, adiutrix consiliorum bonorum: quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest*. Ergo in perditis impiisque consiliis quibus Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas. Feliciorque meo iudicio Camillus exulans, quàm temporibus iisdem Manlius, etiamsi (id quod cupierat) regnare potuisset. Id Ephesius quoque Heraclitus adserens monet, & ab inertibus & ignavis, eventus variante fortuna, superatos aliquoties viros fuisse præstantes. Illud verò eminere inter præcipuas laudes, cum potestas in gradu, velut sub iugum missa nocendi sæviendique cupiditate & irascendi, in arce victoris animi trophæum erexit gloriosum. Vt autem in externis bellis hic Princeps fuit saucius & adflictus, ita prospere succedentibus pugnis civilibus tumidus, & intestinis ulceribus reipub. sanie perfusus horrenda: quo pravo proposito magis quàm recto vel usitato, triumphales arcus ex clade provinciarum sumptibus magnis erexit in Galliis & Pannoniis, titulis gestorum adfixis..... se quoad stare poterunt monumenta lecturis. Vxoribus, ac spadonum gracilentis vocibus, & palatinis quibusdam nimium quantum addictus, ad singula eius verba plaudentibus, & quid ille aiat vel neget, ut assentiri posint observantibus. Augebat etiam amaritudinem temporum flagitatorum rapacitas inexpleta, plus odiorum ei, quàm pecuniæ conferentium. Hocque multis intolerantius videbatur, quòd nec causam aliquando audivit, nec provinciarum indemnitati prospexit, cum multiplicatis tributis & vectigalibus vexarentur. Eratque super his adimere facilis quæ donabat, Christianam religionem absolutā & simplicem anili superstitione confundens: in qua scrutanda perplexius, quàm componenda gravius, excitavit discidia plurima, quæ progressa fusius aluit concertatione verborum: ut catervis antistitum iumentis publicis ultro citroque discurrentibus per synodos, quas appellant, dum ritum

omnem

omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei vehicularie succideret nervos. Figura tali situque membrorum: subniger, luce oculorum edita, cernensque acutum, molli capillo, rasis assidue genis lucentibus ad decorem, usq; ad pubem ab ipsis colli confiniis longior, brevissimis cruribus & incurvis, unde saltu valebat & cursu. Pollinctum igitur corpus defuncti, conditumque in loculis, Iovianus etiam tum protector domesticus, cum regia prosequi pompa Constantinopolim usque iussus est, prope necessitudines eius humandum. Eique vehiculo insidenti, quod portabat reliquias, ut Principibus solet, annonæ militaris offerebantur indicia, ut ipsi nominant proba, & animalia publica monstrabantur, & ex usu crebrescebant: occursusque & alia similia, eidem Ioviano imperium quidem, sed cassum & umbratile, ut ministro rerum funebrium portendebant.

EXPLICIT LIB. XXI.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XXII.

DVM hæc in diversa parte terrarum fortunæ struunt volubiles casus, Iulianus inter multa quæ per Illyricum agitabat, exta rimabatur assidue, auesque suspiciens præscire festinabat accidentium finem: sed responsis ambiguis & obscuris hærebat futurorum incertus. Eique tandem aruspicinæ peritus Aprunculus Gallus orator, promotus rector postea Narbonensis, nuntiavit eventus, inspectu iecoris ut aiebat ipse prædoctus, quod operimento duplici viderat tectum. Cumque ille timeret ne cupiditati suæ congruentia fingerentur, atq; ideo mœstus, omen multo præsentius ipse conspexit, quod excessum Constantii clare monstrabat. Eodem enim puncto, quo idem obierat in Cilicia, lapso milite, qui se insessurum equo dextra manu erexit, humique prostrato, exclamavit ilico audientibus multis, cecidisse qui eum ad culmen extulerat celsum. Et quanquam hæc lætifica sciret, uelut fixa tamen firmitate consistens, intra terminos Daciæ se continebat, sic quoque plurima pertimescens. Nec enim cautum ducebat coniecturis credere, forsitan in contrarium erupturis. Inter quæ tam suspensa advenere subito missi ad eum legati, Theolaiphus atq; Aligildus, defunctum Constantium nuntiantes, addentesque quod eum voce suprema successorem suæ fecerit potestatis. Qua re cognita, post exemptos periculorum æstus, & bellicarum sollicitudinum turbas inminentes elatus, iamq; vaticiniis credens, &

celeri-

celeritatem negotiis suis aliquoties profuisse expertus, edixit iter in Thracias: motisque propere signis emensa declivitate Succorum, Philippopolim petiit Eumolpiada veterem, alacri gradu sequentibus quos duxerat cunctis. Advertebant enim imperium, quod ereptum ibant cum ultimorum metu discriminum, præter spem ordinario iure concessum. Vtque solet fama novitates augere, properabat exinde sublimior, ut quodam Triptolemi curru, quem ob rapidos circumgressus aëris serpentibus pinnigeris fabulosa vetustas imponit: perque terras & maria formidatus, nullis obstantibus muris, Heracleam ingressus est Perinthum. Quo apud Constantinopolim mox comperto, effundebatur ætas omnis & sexus, tanquam demissum aliquem visura de cœlo. Exceptus igitur tertio Idum Decemb. verecundis senatus officiis, & popularium consonis plausibus, stipatusque armatorum & togatorum agminibus, velut acie ducebatur instructa: omnium oculis in eum non modo contuitu destinato, sed cum admiratione magna defixis. Omini enim propius videbatur, adultum adhuc iuvenem, exiguo corpore factis præstantem ingentibus, post cruentos exitus regum & gentium, ab Vrbe in Vrbem inopina velocitate transgressum, quaquà incederet accessione operum & virium flammæ instar cuncta facilius occupasse: principatum deniq; deferente nutu cælesti, absq; ulla publicæ rei suscepisse iactura. Breui deinde Secundo Sallustio promoto præfecto prætorio summam quæstionum agitandarum, ut fido commisit, Mamertino, & Arbetione, & Agilone atque Nevita adiunctis, itidemq; Iovino magistro equitum per Illyricum recens provecto. Qui omnes transgressi Chalcedona, præsentibus Iovianorum Herculianorumque principiis & tribunis, causas vehementius æquo bonoque spectaverunt, præter paucas, in quibus veritas reos nocentissimos offerabat. Et Palladium primum ex magistro officiorum in Britannos exterminarunt, suspicione tenus insimulatum,

quædam in Gallum composuisse apud Constantium, dum sub eodem Cæsare officiorum esset magister. Dein Taurum ex præfecto prætorio in exilium egere Vercellum: cuius factum apud iudices iustorum iniustorumque distinctores videri potuit veniæ plenum. Quid enim deliquit, si ortum turbinem veritus ad tutelam Principis sui confugit? Etacta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium: *Consulatu Tauri & Florentii, inducto sub præconibus Tauro.* Ad exitium itidem tale Pentadius trahebatur: cui id obiectum est, quòd à Constantio missus notis excepit, quæ propinquante pernicie supèr multis interrogatus responderat Gallus. Sed cum se iuste defenderet, tandem abiit innoxius. Iniquitate simili Florentius tunc magister officiorum, Nigriniani filius, contrusus est in insulam Dalmatiæ Boas. Alter enim Florentius ex præfecto prætorio consul etiam tum, rerum mutatione subita territus, cum coniuge periculis exemptus diu delituit, nec redire ante mortem potuit Iuliani: capitis crimine tamen damnatus est absens. Pari sorte Euagrius comes rei privatæ, & Saturninus ex cura palatii, & Cyrinus ex notario, transportati sunt in exiliũ. Vrsuli verò necem largitionum comitis, ipsa mihi videtur flesse Iustitia, Imperatorem arguens ut ingratum. Cum enim Cæsar in partes mitteretur occiduas omni tenacitate stringendus, nullaque potestate militi quidquam donandi delata, ut pateret ad motus asperior exercitus, hic idem Vrsulus datis litteris ad eum qui Gallicanos tuebatur thesauros, quidquid posceret Cæsar, proculdubio iusserat dari. Quo extincto, cum maledictis execrationibusque multorum se Iulianus sentiret expositum, impurgabile crimen excusari posse existimans, absque conscientia sua hominem affirmabat occisum, prætendens quòd eum militaris ira deleuit, memor quæ dixerat, ut ante retulimus, cum Amidam vidisset excisam. Ideo-

que

que timidus videbatur vel parum intelligens quid conveniret, cum Arbetionem semper ambiguum & prætumidum his quæstionibus præfecisset, aliis specie tenus cum principiis legionum præsentibus, quem primum omnium saluti suæ noverat obiectum, ut decuit victoriarum civilium participem futurum. Et quanquam hæc quæ retulimus, eius displicuere fautoribus, sequentia tamen severitatis recto vigore sunt gesta. Apodemium enim ex-agente in rebus, quem in Sylvani necem & Galli effrenatius arsisse docuimus, Paulumque notarium cognomento Catenam, cum multorum gemitu nominandum, vivos exustos, qui sperari debuit, oppressit eventus. Eusebium super his, cui erat Constantiani thalami cura commissa, alte spirantem & dirum addixere pœnæ lethali: quem ab ima sorte adusque iubendum Imperatori penè elatum, ideoque intolerabilem, humanorum spectatrix Adrastia, aurem (quod dicitur) vellens, monensque ut castigatius viveret, reluctantem præcipitem tanquam è rupe quadam egit excelsa. Conversus post hæc Princeps ad Palatinos omnes omnino qui sunt, quique esse possunt, non ut philosophus indagandæ veritatis professor. Laudari enim poterat, si saltem moderatos quosdam licet paucos retinuisset, morumque probitate compertos. Namque fatendum est pleramque eorum partem vitiorum omnium seminarium effusius aluisse, ita ut rempub. inficerent cupiditatibus pravis: plusque exemplis, quàm peccandi licentia læderent multos. Pasti enim ex his quidam templorum spoliis, & lucra ex omni odorantes occasione, ab egestate infima ad saltum sublati divitiarum ingentium, nec largiendi, nec rapiendi, nec absumendi tenuere aliquem modum, aliena invadere semper adsuefacti. Vnde fluxioris vitæ initia pullularunt, & periuria: & nullus existimationis respectus, demensq; superbia fidem suam probrosis quæstibus polluebat. Inter quæ ingluvies

& gur-

& gurgites crevere prærupti conviviorum, & pro victorialibus epulares triumphi: usus que abundantes serici, & textiles auctæ sunt artes, & culinarum sollicitior cura: & ambitiosa ornatarum domorum exquisita sunt spatia, quorum mensuram si in agris consul Quintius possedisset, amiserat etiam post dictaturam gloriam paupertatis. Quibus tam maculosis accessere flagitia disciplinæ castrensis, cum miles cantilenas meditaretur pro iubilo molliores: & non saxum erat, ut antehac, armato cubile, sed pluma & flexiles lectuli, & graviora gladiis pocula. Testa enim bibere iam pudebat, & quærebantur ædes marmoreæ, cum scriptum sit in antiquitatibus, Spartanum militem coërcitum acriter, quod procinctus tempore ausus sit videri sub tecto. Adeo autem ferox erat in suos illis temporibus miles & rapax, ignavus verò in hostes & fractus, ut per ambitionem otiumque opibus partis, auri & lapillorum varietates discerneret scientissime, contra quam recens memoria tradidit. Notum est enim, sub Maximiano Cæsare vallo regis Persarum direpto, gregarium quendam post sacculum Parthicum, in quo erant margaritæ, repertum, proiectis imperitia gemmis, abisse pellis nitore solo contentum. Evenerat iisdem diebus, ut ad demendum Imperatoris capillum tonsor venire præceptus, introiret quidam ambitiose vestitus. Quo viso, Iulianus obstupuit: *Ego*, inquit, *non rationalem iussi, sed tonsorem acciri*. Interrogatus tamen ille, quid haberet ex arte compendii, vicenas diurnas respondit annonas, totidemque pabula iumentorum (quæ vulgo dictitant capita) & annuum stipendium grave, absque fructuosis petitionibus multis. Unde motus, omnes huiusmodi cum coquis similibusque aliis eadem accipere bene consuetos, ut parum sibi necessarios, data quò velint eundi potestate, proiecit. Et quanquam à rudimentis pueritiæ primis inclinatior erat erga numinum cultum, paulatimque adulescens desiderio rei flagrabat multa metuens, tamen agitabat quædam ad

id perti-

id pertinentia, quantum fieri poterat occultissime. Vbi verò abolitis quæ verebatur, adesse sibi liberum tempus faciundi quæ vellet advertit, sui pectoris patefecit arcana: & planis absolutisque decretis aperiri templa, arisque hostias admoveri, & reparari deorum statuit cultum. Vtque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisq; nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus. Quod agebat ideo obstinate, ut dissensiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem: nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales pleriq; Christianorum, expertus. Sæpeque dictitabat, *Audite me, quem Alemanni audierunt & Franci*: imitari putans Marci principis veteris dictum. sed parum advertit hoc ab eo nimium discrepare. Ille enim cum Palæstinam transiret, Aegyptum petens, fœtentium Iudæorum & tumultuantium sæpe tædio percitus, dolenter dicitur exclamasse, *O Marcomanni, ô Quadi, ô Sarmatæ, tandem alios vobis inquietiores inveni.* Per hoc idem tempus rumoribus exciti variis Aegyptii venere complures, genus hominum controversum, & adsuetudine perplexius litigandi semper lætissimum, maximeque avidum multiplicatum reposcere, si compulsori quidquam dederit, ut levari debito possit, vel certe commodius per dilationem inferre quæ flagitantur, aut criminis vitandi formidine, divites pecuniarum repetundarum interrogare. Hi omnes densati in unum Principem ipsum, & præfectos prætorio graculorum more strepentes interpellabant incondite, modo non ante septuagesimum annum extorquentes, quæ dedisse se iure vel secus plurimis affirmabant. Cumque nihil aliud agi permitterent, edicto proposito universos iussit transire Chalcedona, pollicitus quod ipse quoque protinus veniret, eorum negotia finiturus. Quibus transgressis, mandatum est navigiorum magistris ultro citroque discurrentium, ne quis

trans-

transfretare auderet Aegyptium, hocque observato curæ propensiore, evanuit pertinax calumniandi propositum, & omnes spe præsumpta frustrati redierunt in lares. Vnde velut æquitate ipsa dictante, lex est promulgata, qua cavetur nullum interpellari suffragatorem super his, quæ eum recte constiterit accepisse. Allapso itaque Kalendarum Ianuarium die, cum Mamertini & Nevitæ nomina suscepissent paginæ consulares, humilior Princeps visus est in officio pedibus gradiendo cum honoratis: quod laudabant alii, quidam ut affectatum & vile carpebant. Dein Mamertino ludos edente Circenses, manumittendis ex more inductis per admissionum proximum, ipse lege agi dixerat, ut solebat: statimque admonitus iurisdictionem eo die ad alterum pertinere, ut errato obnoxiam Decembris auroram & ipse mutavit. Frequentabant inter hæc curiam aggere diverso, diversasque occasiones multiplices ingerebant. Et cum die quodam causa eius spectandi venisse nuntiatus esset ex Asia philosophus Maximus, exilivit indecore: & qui esset oblitus, effuso cursu à vestibulo longe progressus, exosculatū susceptumq; reverenter secum induxit, per ostentationem intempestivam nimius captator inanis gloriæ visus, præclariq; illius dicti immemor Tulliani, quo tales notando ita relatum est: *Ipsi illi philosophi, etiam in his libris quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt, ut in eo ipso quod prædicationem nobilitatēq; despiciunt, prædicari de se ac se nominari velint.* Haud multo deinceps, duo agentes in rebus ex his qui proiecti sunt, eum adiere fidentius, promittentes latebras monstrare Florentii, si eis gradus militiæ redderetur: quos incessens delatoresque appellans, addebat non esse imperatorium obliquis flecti indiciis ad retrahendum hominem mortis metu absconditum, qui forte non diu latitari citra spem veniæ permitteretur. Aderat his omnibus Prætextatus, præclare indolis gravitatisque priscæ senator, ex negotio proprio forte repertus apud Constantinopo-

lim

ſum, quem arbitrio ſuo Achaiæ proconſulari præfecerat poteſtate. Nec tamen cum corrigendis civilibus ita diligenter inſtaret, omiſit caſtrenſia, rectores militibus diu exploratos adponens, urbes quinetiam per Thracias omnes cum munimentis reparans extimis, curanſque ſollicite ne arma vel indumenta, vel ſtipendium, vel alimenta deeſſent his, quos per ſupercilia Iſtri diſperſos, excurſibuſque barbarorum oppoſitos, agere vigilanter audiebat & fortiter. Quæ cum ita divideret, nihil ſegnius agi permittens, ſuadentibus proximis ut aggrederetur propinquos Gothos ſæpe fallaces & perfidos, hoſtes quærere ſe meliores aiebat: illis enim ſufficere mercatores Galatas, per quos ubique ſine conditionis diſcrimine venundantur. Hæc eum curantem & talia commendabat externis nationibus fama, ut fortitudine, ſobrietate, rei militaris ſcientia, virtutumque omnium incrementis excelſum, paulatimque progrediens ambitum oppleverat mundi. Proinde timore eius adventus per finitimos longeque diſtantes latius explicato, legationes undique ſollicite ad eum concurrebant: hinc Tranſtigritanis pacem obſecrantibus & Armeniis, inde nationibus Indicis certatim cum donis optimates mittentibus ante tempus abuſque Indis & Serindis: ab auſtrali plaga ad famulandum rei Romanæ ſemet offerentibus Mauris: ab aquilone & regionibus Solis, per quas in mare Phaſis accipitur, Boſphoranis aliiſque antehac ignotis legationes vehentibus ſupplices, ut annua complentes ſolemnia intra terrarum genitalium terminos otioſe vivere ſinerentur. Appoſitum eſt (ut exiſtimo) tempus ad has partes nos occaſione magni Principis devolutos ſuper Thraciarum extimis, ſituque Pontici ſinus viſa vel lecta quædam perſpicua fide monſtrare. Athos in Macedonia mons ille præcelſus navibus quondam Medicis pervius, & Caphareus Euboicus ſcopulus, ubi Nauplius Palamedis pater claſſem concidit Argivam, licet longo ſpatio controverſi à Theſſalo mari di-

ſtingunt Aegeum: quod paulatim fuſius adoleſcens, dextra qua late protenditur per Sporadas eſt inſuloſum atq; Cycladas; ideo ſic appellatas, quòd omnes ambiunt Delon patriam deorum inſignem: læva Imbrum & Tenedum circumluens, & Lemnum & Thaſum: quando perflatur Lesbo illiditur violentius. Vnde gurgitibus refluis Apollinis Sminthii templum & Troada perſtringit, & Ilium heroicis caſibus clarum: efficitque Melana ſinum oppoſitum Zephyro: cuius apud principium Abdera viſitur Protagoræ domicilium & Democriti, cruentæque Diomedis Thracii ſedes, & convalles per quas Hebrus ſibi miſcetur, & Maronea ac Aenus, qua diris auſpiciis cœpta moxque relicta, ad Auſoniam veterem ductu numinum properavit Aeneas. Hinc gracileſcens paulatim, & velut naturali quodam commercio ruens in Pontum, eiusque partem ad ſe iungens, in ſpeciem Φ Græcæ literæ formatur: & Helleſponton à Rhodopa ſcindens, Cynoſsema, ubi ſepulta creditur Hecuba, & Cœla præterlabitur & Seſton & Callipolin: contrà per Achillis Aiacisque ſepulcra Dardanum contingit & Abydon: unde iunctis pontibus Xerxes maria pedibus peragravit. Dein Lampſacum, Themiſtocli dono datam à rege Perſarum: & Parion, quam condidit Iaſonis filius Parius. Vnde ſemiorbe turgeſcens altrinſecus, lataque aperiens terrarum divortia, circumfluis ſpatiis Propontidos reſpergit ex eo latere Cyzicum, & Dindyma religioſa matris magnæ delubra, & Apamiam Ciumque, & Aſtacum ſecuto tempore Nicomediam à rege cognominatam: qua in occaſum procedit, Cherroneſum pulſat & Aegos-potamos, in quo loco lapides caſuros ex cœlo prædixit Anaxagoras, & Lyſimachiam, & civitatem quam Hercules conditam Perinthum comitis ſui memoriæ dedicavit. Et ut effectæ plenæque Φ literæ figura ſervetur, in meditullio ipſo rotunditatis Proconeſus inſula eſt oblonga & Besbicus. Poſt cuius ſummitatem in anguſtias rurſus extenuatum, Europam & Bithyniam

niam

niam intercurrens, per Chalcedona Chrysopolim & stationes transit obscuras. Nam supercilia eius sinistra Athyras portus despectat & Selymbria, & Constantinopolis vetus Byzantium Atticorum colonia, & promontorium Ceras prælucentem navibus vehens constructam celsius turrim, quapropter Pharos appellatur: & vetus inde fons Euripus prægelidus. Hoc modo fractum & participatione maris utriusque finitum, iamque mitescens in æquoream panditur faciem, quantum potest cadere sub aspectum late diffusum & longe. Omnis autem eius velut insularis circuitus littorea navigatio viginti tribus dimensa milibus stadiorum, ut Eratosthenes affirmat, & Hecatæus, & Ptolemæus, aliique huiusmodi cognitionum scientissimi scitatores, in speciem Scythici arcus nervo coagmentati geographiæ totius assensione formatur. Et qua sol oceano exurgit Eoo, paludibus clauditur Mæotidos: quà declinat in vesperum, Romanis provinciis terminatur: unde suspicit sidus arctoum, homines alit linguis & moribus dispares: latus eius austrinum molli devexitate subductum. Per hæc amplissima spatia oppida sunt dispersa Græcorum: quæ cuncta ætatibus variis præter pauca Atheniensium coloni condidere Milesii, inter Ionas alios in Asia per Nileum multo ante locati, Codri illius filium, qui se pro patria bello fertur Dorico devovisse. Extremitates autem arcus utrinq; tenues duo exprimunt Bospori, è regione sibi oppositi, Thracius & Cimmericus: hac causa Bospori vocati, quòd per eos quondam Inachi filia mutata (ut poëtæ loquuntur) in bovem, ad mare Ionium permeavit. Dextrum igitur ad inflexionem Bospori Thracii excepit Bithyniæ latus, quam veteres dixere Mygdoniam: in qua Thynia & Mariandena sunt regiones, & Amyci sævitia Bebryces exempti virtute Pollucis, remotaque statio, in qua volitantes minaciter harpyas Phineus vates horrebat: per quæ littora in sinus oblongos curvata Sangarius & Psylis,

in Pontum reflantibus ventis errore delati, cunctisque hostilibus stabilem domiciliis sedem nusquam reperientes, verticibus montium insedere semper nivalium: & horrore cæli destricti, victum etiam sibi cum periculis rapto parare assuefacti sunt: atq; eo ultrà omnem deinde ferociam sævierunt. Super Cercetis, qui iisdem annexi sunt, nihil memoratu traditur dignum. Quorum post terga Cimmerici agitant incolæ Bosphori; ubi Milesiæ sunt civitates, harumque velut mater omnium Panticapæum: quam prætexit Hypanis fluvius genuinis intumescens aquis & externis. Itineribus hinc extensis, Amazones adusque Caspium mare porrectæ circumcolunt Tanain: qui inter Caucasias oriens rupes, per sinuosos labitur circumflexus, Asiamque disterminans ab Europa in stagnis Mæoticis delitescit. Huic Rha vicinus est amnis, in cuius superciliis q[illegible]m vegetabilis eiusdem nominis gignitur radix, proficiens ad usus multiplices medelarum. Vltra Tanain panduntur in latitudinem Sauromatæ, per quos amnes fluunt perpetui, Maraccus & Rhombites & Theophanes & Totordanes. Licet alia quoque distans immanibus intervallis Sauromatarum prætenditur natio, littori iuncta, quod Coracem suscipiens fluvium in æquor eiectat extremum. Propè palus est Mæotis amplissimi circumgressus: ex cuius uberrimis venis per Patares angustias undarum magnitudo prorumpit in Pontum: cuius in dextro latere insulæ sunt Phanagorus & Hermonassa, studio constructæ Græcorum. Circa hæc stagna ultima extimaque plures habitant gentes, sermonum institutorumque varietate dispariles: Iaxamatæ & Mæotæ & Iazyges, Roxolanique & Alani & Melanchlænæ, & cum Gelonis Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis, aliiq; ultra latentes, quòd sunt omnium penitissimi. Sed Mæotidos lateri lævo Cherronesus est propinqua, coloniarum plena Græcarum. Vnde quieti sunt homines & sedati, adhibentes vomeri curam, & proventibus fructu-

fructuariis victitantes. A quibus per varia regna diducti itineribus modicis Tauri dissociantur, inter quos immani diritate terribiles Arinchi, & Sinchi, & Napæi, intendente sævitiam licentia diuturna, indidere mari nomen inhospitali: & à contrario per cavillationem Pontus Euxinus appellatur, ut εὐήθην Græci dicimus stultum, & noctem εὐφρόνην, & furias Eumenidas. Diis enim hostiis litantes humanis, & immolantes advenas Dianæ, quæ apud eos dicitur Orsiloche, cæsorum capita fani parietibus præfigebant, velut fortium perpetua monumenta facinorum. In hac Taurica, insula Leuce sine habitatoribus ullis Achilli est dedicata. In quam si fuerint quidam forte delati, visis antiquitatis vestigiis, temploque & donariis eidem heroi consecratis, vesperi repetunt naves: aiunt enim non sine discrimine vitæ illic quenquam pernoctare. Ibi & aquæ sunt, & candidæ aves nascuntur halcyonibus similes: super quarum origine, & Hellespontiacis præliis suo tempore dissèremus. Sunt autem quædam per Tauricam civitates: inter quas eminet Eupatoria, & Dandace, & Theodosia, & minores aliæ nullis humanis hostiis impiatæ. Hactenus arcus apex protendi existimatur. Eius nunc residua leniter sinuata, subiectaque ursæ cælesti adusque lævum Bosphori Thracii latus, ut ordo postulat, exequemur: id admonentes, quòd cum arcus omnium gentium flexis curventur hastilibus, Scythici soli vel Parthici circumductis utrimque introrsus pandis & patulis cornibus, effigiem lunæ decrescentis ostendunt, medietatem recta & rotunda regula dividente. Ergo in ipso huius compagis exordio, ubi Riphæi deficiunt montes, habitant Arimaspi iusti homines, placiditateque cogniti, quos amnes Chronius & Bisula præterfluunt: iuxtaque Massagetæ, Alani & Sarmatæ, aliique complures obscuri: quorum nec vocabula nobis sunt nota, nec mores. Interiectu deinde non mediocri Carcinites panditur sinus, eiusdemque nominis fluvius, & religiosus per eas terras

Triviæ lucus. Dein Borysthenes à montibus oriens Neurorum, primigeniis fontibus copiosus, concursuque multorum amnium adolescens, mari præruptis undarum verticibus intimatur: cuius in marginibus nemorosis Borysthenes est civitas, & Cephalonesus, & aræ Alexandro Magno, Cæsarique Augusto sacratæ. Longo exinde intervallo bene est insula quam incolunt Sindi ignobiles, post heriles in Asia casus coniugiis potiti dominorum & rebus: quibus subiectum gracile littus, Achilleos vocant indigenæ dromon, exercitiis ducis quondam Thessali memorabilem. Eique proxima est civitas Tyros colonia Phœnicum, quam præstringit fluvius Tyras. In medio autem spatio arcus, quod prolixæ rotunditatis esse prædiximus, quodque expedito viatori diebus conficitur quindecim, Europæi sunt Alani, & Costobocæ, gentesque Scytharum innumeræ, quæ porriguntur adusque terras sine cognito fine distentas: quarum pars exigua frugibus alitur: residuæ omnes palantes per solitudines vastas, nec stivam aliquando, nec sementem expertas, sed squalentes & pruinosas, ferarum tetro ritu vescuntur: eisque caritates, & habitacula, vilesque supellectiles plaustris impositæ sunt corticibus tectis: & cum placuerit sine obstaculo migrant, eadem carpenta quò libuerit convoluentes. Cum autem ad alium portuosum ambitum fuerit ventum, qui arcus figuram determinat ultimam, Peuce prominet insula, quam circumcolunt Troglodytæ & Peuci minoresq; aliæ gentes, & Istros quondam potentissima civitas, & Tomi, & Apollonia, & Anchialos, & Odissos: aliæ præterea multæ, quas littora continent Thraciarum. Amnis verò Danubius oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Rheticis, per latiorem orbem protentus, ac sexaginta navigabiles penè recipiens fluvios, septem ostiis per hoc Scythicum latus erumpit in mare. Quorum primum est Peuce insula suprà dicta, ut interpretata sunt vocabula Græco sermone, secundum Naracustoma, tertium

Calon-

Calonstoma, quartum Pseudostoma. Nam Boreonstoma ac deinde Sthenostoma longe minora sunt cæteris: septimum ingens & palustri specie nigrum. Omnis autem circumfluo ambitu pontus, & nebulosus est, & dulcior æquoribus cæteris, & vadosus: quòd concrescit aër ex humorum spiramine sæpe densatus, & irruentium undarum magnitudine temperatur, & consurgit in brevia dorsuosa, limum globosque aggerente multitudine circumvenientium fluentorum. Et constat ab ultimis nostri finibus maris agminatim ad hunc secessum pariendi gratia petere pisces, ut aquarum suavitate salubrius fœtus educant, in receptaculis cavis quæ sunt ibi densissima, securi voracium beluarum: nihil enim in Ponto huiusmodi aliquando est visum, præter innoxios delphinas & parvos. Quidquid autem eiusdem pontici sinus Aquilone cæditur & pruinis, ita perstringitur gelu, ut nec amnium cursus subtervolui credantur, nec per infidum & labile solum gressus hominis possit vel iumenti firmari, quod vitium nunquam mare sincerum, sed permixtum aquis amnicis tentat. Prolati aliquanto longius quàm sperabamus, pergamus ad reliqua. Accesserat aliud ad gaudiorum præsentium cumulum, diu quidem speratum, sed dilationum ambage multiplici tractum. Nunciatum est enim per Agilonem & Iovium postea quæstorem, Aquileiæ defensores longioris obsidii tædio, cognitoque Constantii excessu, patefactis portis egressos, autores prodidisse turbarum: iisdemque vivis exustis, ut supra relatum est, omnes concessionem impetrasse delictorum & veniam. At prosperis Iulianus elatior, ultra homines iam spirabat, periculis expertus assiduis, quòd ei urbem Romanam placide iam regenti, velut mundanam cornucopiam fortuna gestans propitia, cuncta gloriosa deferebat & prospera: antegressis victoriarum titulis hæc quoque adiiciens, quòd dum teneret imperium solus, nec motibus internis est concitus, nec barbarorum quisquam ultra suos exiliuit fines:

& populi omnes aviditate ſemper inſectandi præterita, ut damnoſa & noxia, in laudes eius ſtudiis miris accendebantur. Omnibus igitur, quæ res diverſæ poſcebant & tempora, perpenſa deliberatione diſpoſitis, & militibus orationibus crebris, ſtipendioque competenti ad ea expedienda incitanti promptius animatis, cunctorum favore ſublimis Antiochiam ire contendens, reliquit Conſtantinopolim incrementis maximis fultam: natus enim illic, diligebat eam ut genitalem patriam & colebat. Transgreſſus itaque fretum, prætercurſa Chalcedona & Libyſſa, ubi ſepultus eſt Annibal Pœnus, inde Nicomediam venit urbem antehac inclytam, ita magnis retro principum amplificatam impenſis, ut ædium multitudine privatarum & publicarum recte noſcentibus regio quædam Vrbis æſtimaretur æternæ. Cuius mœnia cum vidiſſet in favillas miſerabiles concidiſſe, angorem animi tacitis fletibus indicans, pigriori gradu pergebat ad regiam: hoc maxime ærumnis illacrimans, quod ordo ſqualens occurrit populi, nimium quantum ante hac florentiſsimus: & agnoſcebat quoſdam ibidem ab Euſebio educatus epiſcopo, quem genere longius contingebat. Hic quoque pari modo ad reparanda quæ terræ ſubverterat tremor abunde præſtitis plurimis, per Niceam venit ad Gallogræciæ fines: unde dextrorſus itinere declinato, Peſsinunta convertit, viſurus vetuſta Matris magnæ delubra: a quo oppido bello Punico ſecundo, carmine Cumano monente, per Scipionem Naſicam ſimulacrum translatum eſt Romam. Cuius ſuper adventu in Italiam, pauca cum aliis huic materiæ congruentibus in actibus Commodi principis digeſsimus per exceſſum: quamobrem autem hoc nomine oppidum ſit appellatum, variant rerum ſcriptores. Quidam enim figmento deæ cælitus lapſo, ἀπὸ τοῦ πεσεῖν, quod cadere nos dicimus, urbem aſſeruere cognominatam. Alii memorant Ilum Trois filium Dardaniæ regem, locum ſic appellaſſe. Theopompus non Ilum id egiſſe,

ſed Mi-

sed Midam affirmat, Phrygiæ quondam potentissimum regem. Venerato igitur numine, hostiisque litato & votis Ancyram redit: eumque exinde progredientem ulterius multitudo inquietabat, pars violenter erepta reddi sibi poscens, alii quærentes consortiis se curiarum addictos iniuste, nonnulli sine respectu periculi agentes adusq; rabiem, ut adversarios suos læsæ maiestatis criminibus illigarent. Verùm ille iudicibus Cassiis tristior & Lycurgis, causarum momenta æquo iure perpendens, suum cuiq; tribuebat, nusquam à vero abductus, acrius in calumniatores exurgens: quos oderat, multorum huiusmodi petulantem sæpe dementiam adusque discrimen expertus, dum esset adhuc humilis & privatus: exemplumque patientiæ eius in tali negotio, licet sint alia plurima, id unum sufficiet poni. Inimicum quidam suum, cum quo discordabat, asperrime commisisse in maiestatem turbulentius deferebat: Imperatoreque dissimulante, eadem diebus continuis replicans, interrogatus ad ultimum, qui esset quem argueret, respondit, municipem locupletem. Quo audito, princeps renidens, *Quibus indiciis*, ait, *ad hoc pervenisti?* Et ille, *purpureum*, inquit, *sibi indumentum ex serico pallio parat*. Iussusque post hæc ut vilis, arduæ rei vilem incusans, abire tacitus & innoxius, nihilominus instabat. Quo tædio Iulianus defatigatus, ad largitionum comitem visum propius, *Iube*, inquit, *periculoso garritori pedum tegmina dari purpurea ad adversarium perferenda: quem ut datur intelligi, chlamidem huius coloris memorat sibi consarcinasse: ut sciri possit, sine viribus maximis quid panniculi proficiant leves*. Sed ut hæc laudanda & bonis moderatoribus æmulanda, ita illud amarum & notabile fuit, quòd ægrè sub eo à curialibus quisquam appetitus, licet privilegiis & stipendiorum numero, & originis penitus alienæ firmitudine communitus, obtinebat æquissimũ: adeo ut pleriq; territi emercarentur molestias pretiis clandestinis. Itineribus itaq; emensis cum ad Pylas venisset, qui locus Cappadocas discernit & Cilicas, osculo susceptum rectorẽ provinciæ nomine Celsum,

iam

iam inde à ſtudiis cognitum Atticis, aſcitumq; in conſeſſum vehiculi Tarſum ſecum induxit. At hinc videre properans Antiochiam, Orientis apicem pulchrum, uſus itineribus ſolitis venit: urbique propinquans in ſpeciem alicuius numinis votis excipitur, publicas miratus voces multitudinis magnæ, ſalutare ſidus inluxiſſe Eois partibus adclamantis. Evenerat autem iiſdem diebus annuo curſu completo Adonia ritu veteri celebrari, amato Veneris, ut fabulæ fingunt, apri dente ferali deleto, quod in adulto flore ſectarum eſt indicium frugum. Et viſum eſt triſte, quòd amplam urbem principum domicilium introeunte Imperatore nunc primum, ululabiles undique planctus & lugubres ſonitus audiebantur. Hic patientiæ eius, & lenitudinis documentum leve quidem apparuit, ſed mirandum. Thalaſsium quendam ex proximo libellorum inſidiatorem fratris oderat Galli, quo adorare adeſſeque officio inter honoratos prohibito, adverſarii cum quibus litigabat in foro, poſtridie turba congregata ſuperflua, adito Imperatore, *Thalaſsius*, clamitabant, *inimicus pietatis tuæ noſtra violenter eripuit*. Et ille hac occaſione hominem opprimi poſſe coiiciens, *Agnoſco*, reſpondit, *quem dicitis offendiſſe me iuſta de cauſa: & ſilere vos interim conſentaneum eſt, dum mihi inimico potiori faciat ſatis*. Mandavitque aſsidenti præfecto, ne audiretur eorum negotium, antequam ipſe cum Thalaſsio rediret in gratiam, quod brevi evenit. Ibi hyemans ex ſententia nullis interim voluptatum potiebatur illecebris, quibus abundant Syriæ omnes: verum per ſpeciem quietis iudicialibus cauſis intentus, non minus arduis quàm bellicis, diſtrahebatur multiformibus curis, exquiſita docilitate librans, quibus modis ſuum cuiq; tribueret: iuſtiſque ſententiis & improbi modicis coërcerentur ſuppliciis, & innocentes fortunis defenderentur intactis. Et quanquam in diſceptando aliquoties erat intempeſtivus, quid quiſq; iurgantium coleret tempore alieno interrogans, tamen nulla eius diffinitio litis à vero diſſonans reperi-

reperitur: nec argui unquam potuit ob religionem, vel quodcunque aliud, ab æquitatis recto tramite deviasse. Iudicium enim hoc est optandum & rectum, ubi per varia negotiorum examina, iustum id est & iniustum: à quo ille ne aberraret, tanquam scopulos cavebat abruptos. Hoc autem adeo assequi potuit, quod levitatem agnoscens commotioris ingenii sui, præfectis proximisque permittebat, ut fidenter impetus suos aliorsus tendentes, ad quæ decebat monitu oportuno frenarent: monstrabatque subinde, se dolere delictis, & gaudere correctione. Cumque eum defensores causarum, ut conscium rationis perfectæ, plausibus maximis celebrarent, fertur id dixisse permotus: *Gaudebam, planeq; me efferebam, si ab his laudarer, quos & vituperare posse adverterem, si quid secus factum sit aut dictum.* Sufficiet autem pro multis, quæ clementer egit in litibus cognoscendis, hoc unum ponere, nec abhorrens à proposito, nec absurdum. Inducta in iudicium fœmina quædam, cum palatinum adversarium suum è numero protectorum cinctum præter spem conspexisset, hoc factum insolens tumultuando querebatur: & imperator, *Prosequere, ait, mulier, si quid te læsam existimas: hic enim sic cinctus est, ut expeditius per lutum incedat: parum nocere tuis partibus potest.* Et æstimabatur per hæc & similia, ut ipse dicebat asidue, vetus illa Iustitia, quam offensam vitiis hominum Aratus extollit in cælum, imperante eo reversa ad terras, ni quædam suo ageret, non legum arbitrio, erratisque aliquoties obnubilaret gloriarum multiplices cursus. Post multa enim etiam iura quædam correxit in melius, ambagibus circumcisis, indicantia liquide quid iuberent fieri vel vetarent. Illud autem inclemens obruendum perenni silentio, quòd arcebat docere magistros rhetoricos & grammaticos, ritus Christiani cultores. Iisdem diebus Gaudentius ille notarius, quem opponendum per Africam missum supra diximus à Constantio: Iulianus quinetiam ex vicario, earundem partium nimius fautor, retracti sub vinculis

culis

culis morte periere pænali. Tunc & Artemius ex-duce Aegypti, Alexandrinis urgentibus atrocium criminum mole, supplicio capitali multatus est. Post quem Marcelli ex-magistro equitum & peditum filius, ut iniectans imperio manus, publica deletus est morte. Romanus quinetiam & Vincentius, scutariorum scholæ primæ secundæque tribuni, agitasse convicti quædam suis viribus altiora, acti sunt in exilium. Cumque tempus interstetisset exiguum, Alexandrini Artemii comperto interitu, quem verebantur ne cum potestate reversus (id enim minatus est) multos læderet ut offensus, iram in Georgium verterunt episcopum, vipereis, ut ita dixerim, morsibus ab eo sæpius appetiti. In fullonio natus, ut ferebatur, apud Epiphaniam Ciliciæ oppidum, auctusq; in damna complurium, contra utilitatem suam reique communis episcopus Alexandriæ est ordinatus, in civitate quæ suopte motu, & ubi causæ non suppetunt, seditionibus crebris agitatur & turbulentis, ut oraculorum quoq; loquitur fides. His efferatis hominum mentibus, Georgius quoq; ipse grave accesserat incentivum, apud patulas aures Constantii multos exinde incusans, ut eius recalcitrantes imperiis: professionisque suæ oblitus, quæ nihil nisi iustum suadet & lene, ad delatorum ausa feralia desciscebat. Et inter cætera dicebatur, id quoque maligne docuisse Constantium, quòd in urbe prædicta ædificia cuncta solo cohærentia, à conditore Alexandro magnitudine impensarum publicarum extructa, emolimentis ærarii proficere debent ex iure. Ad hæc mala id quoq; addiderat, unde paulò post trusus est in exitium præceps. Reversus ex comitatu principis, cum transiret per speciosum Genii templum, multitudine stipatus ex more, flexis ad ædem ipsam luminibus, *quin diu*, inquit, *sepulcrum hoc stabit?* Quo audito velut fulmine multi perculsi, metuentesque ne illud quoque tentaret evertere, quidquid poterant, in eius perniciem clandestinis insidiis concitabant. Ecce autem repente

perlato

perlato lethabili nuntio indicante extinctum Artemium, plebs omnis elata gaudio insperato vocibus horrendis infrendens, Georgium petit: raptumque diversis mulctandi generibus proterens & conculcans divaricatis pedibus. Cumque eo Dracontius monetæ præpositus, & Diodorus quidam veluti comes iniectis per crura funibus simul exanimati sunt: ille quòd aram in moneta quam regebat recens locatam evertit: alter quòd dum ædificandæ præesset ecclesiæ, cirros puerorum licentius detondebat, id quoq; ad deorum cultum existimans pertinere. Quo non contenta multitudo immanis, dilaniata cadavera peremptorum camelis imposita vexit ad lacus: iisdemque subito igne crematis, cineres proiecit in mare, id metuens ut clamabat, ne collectis supremis, ædes illis extruerentur ut reliquis, qui deviare à religione compulsi, pertulere cruciabiles pœnas, adusq; gloriosam mortem intemerata fide progressi, & nunc martyres appellantur. Poterantq; miserandi homines ad crudele supplicium ducti, Christianorum adiumento defendi, ni Georgii odio omnes indiscrete flagrassent. Hoc comperto, Imperator ad vindicandum facinus nefandum erectus, iamque expetiturus pœnas à noxiis ultimas, mitigatus est lenientibus proximis: missoque edicto, acri oratione scelus detestabatur admissum, minatus extrema, si deinde tentatum fuerit aliquid, quod iustitia vetet & leges. Inter hæc expeditionem parans in Persas, quam dudum animi robore conceperat celso, ad ultionem præteritorum vehementer elatus est, sciens & audiens gentem asperrimam per sexaginta ferme annos inussisse Orienti cædium & direptionum monumenta sævissima, ad internecionem exercitibus nostris sæpe deletis. Vrebatur autem bellandi gemino desiderio: primo, quòd impatiens otii lituos somniabat & prælia: dein, quòd in ætatis flore primævo obiectus efferarum gentium armis, recentibus etiam tum regum precibus & regalium, qui vinci magis posse, quàm supplices manus ten-

dere credebantur, ornamentis illuſtrium gloriarum inſerere Parthici cognomentum ardebat. Quæ maximis molibus feſtinari cernentes obtrectatores deſides & maligni, unius corporis permutatione tot cieri turbas intempeſtivas indignum & pernicioſum eſſe ſtrepebant, ſtudium omne in differendo procinctu ponentes: & dictitabant his præſentibus, quos audita referre ad Imperatorem poſſe rebantur, eum ni ſedatius ageret, immodica rerum ſecundarum proſperitate, velut luxuriantes ubertate nimia fruges, bonis ſuis protinus occaſurum. Et hæc diu multumque agitantes, fruſtra virum circumlatrabant immobilem occultis iniuriis, ut Pygmæi vel Thiodamas agreſtis homo Lindius Herculem. Ille tamen ut maioris præter cæteros ſpiritus, nihilo lentius magnitudinem expeditionis ſecum commentans, in præparandis congruis operam navabat enixam. Hoſtiarum tamen ſanguine plurimo aras crebritate nimia perfundebat, tauros aliquoties immolando centenos, & innumeros varii pecoris greges, oveſq; cãdidas terra quæſitas & mari: adeo ut indies penè ſingulos milites carnis diſtentiore ſagina victitantes incultiùs, potuſq; aviditate corrupti, humeris impoſiti tranſeuntiũ, per plateas ex publicis ædibus, ubi vindicandis potius quàm cedendis conviviis indulgebant, ad ſua diverſoria portarentur: Petulantes ante omnes & Celtæ, quorum ea tempeſtate confidentia creverat ultra modum. Augebantur autem ceremoniarum ritus immodice, cum impenſarum amplitudine antehac inuſitata & gravi: & quisque, cum impræpedite liceret, ſcientiam vaticinandi profeſſus, iuxta imperitus & docilis ſine fine vel præſtitutis ordinibus oraculorum, permittebatur ſcitari reſponſa & extiſpicia, nonnunquam futura pandentia: oſcinumque & auguriorum, & ominum fides, ſi reperiri uſquam poſſet, affectata varietate quærebatur. Hæcque dum ita procedunt more pacis, multorum curioſior Iulianus novam conſilii viam ingreſſus eſt, venas fatidicas Caſtalii recludere

cogitans

cogitans fontis: quem obſtruxiſſe Cæſar dicitur Adrianus mole ſaxorum ingenti, veritus ne ut ipſe præcinentibus aquis capeſſendam rempub. comperit, etiam alii ſimilia docerentur: ac ſtatim circumhumata corpora ſtatuit exinde transferri eo ritu, quo Athenienſes inſulam purgaverant Delon. Eodem tempore die XI. Kalend. Novemb. ampliſsimum Daphnæi Apollinis fanum, quod Epiphanes Antiochus rex ille condidit iracundus & ſævus, & ſimulacrum in eo Olympiaci Iovis imitamenti æquiparans magnitudinem, ſubita vi flammarum exuſtum eſt. Quo tam atroci caſu repente conſumpto, ad id uſq; Imperatorem ira provexit, ut quæſtiones agitari iuberet ſolito acriores, & maiorem eccleſiam Antiochiæ claudi. Suſpicabatur enim id Chriſtianos egiſſe ſtimulatos invidia, quòd idem templum inviti videbant ambitioſo circumdari periſtylio. Ferebatur autem licet rumore leviſsimo, hac ex cauſa conflagraſſe delubrum: quòd Aſclepiades philoſophus, cuius in actibus Magnentii meminimus, cum viſendi gratia Iuliani peregre ad id ſuburbanum veniſſet, deæ Cœleſtis argenteum breue figmentum quocunq; ibat ſecum ſolitus afferre, ante pedes ſtatuit ſimulacri ſublimes, accenſiſque cereis ex uſu ceſsit: unde medietate noctis emenſa, cum nec adeſſe quiſquam potuit nec iuvare, volitantes ſcintillæ adhæſere materiis vetuſtiſsimis, igneſque aridis nutrimentis erecti omne quidquid contingi potuit, licet ardua diſcretum celſitudine, concremarunt. Eo anno, ſidere etiamtum inſtante brumali, aquarum inceſsit inopia metuenda, ut & rivi ceſſarent quidam, & fontes antehac aquarum copioſis pulſibus abundantes: ſed in integrum poſtea reſtituti ſunt. Et quarto Nonas Decembres vergente ad veſperam die, reliqua Nicomedia collapſa eſt terræ motu, itidemque Niceæ portio non mediocris. Quæ tametſi mœſtitiam ſollicito incuterent Principi, reſidua tamen non contemnebat urgentia, dum pugnandi tempus ei veniret optatum. Inter præcipua tamen & ſeria illud agere ſuperfluum videbatur, quòd nulla probabili

bili ratione susceptæ popularitatis amore, vilitati studebat venalium rerum, quæ nonnunquam secus quàm convenit ordinata, inopiam gignere solet & famem. Et Antiochensi ordine id tunc fieri, cum ille iuberet, non posse, aperte monstrante, nusquam à proposito declinabat, Galli similis fratris, licet incruentus. Quocirca in eos deinceps sæviens, ut obtrectatores & contumaces, volumen composuit invectivum, quod Antiochense vel Misopogonem appellavit, probra civitatis infensa mente dinumerans, addensque veritati complura: post quæ multa in se facete dicta comperiens, coactus dissimulare pro tempore, ira sufflabatur interna. Ridebatur enim ut Cercops, homo brevis, humeros extentans angustos, & barbam præ se ferens hircinam, grandiaque incedens tanquam Oti frater & Ephialtis, quorum proceritatem Homerus in immensum tollit. Idemque victimarius pro sacricola dicebatur, ad crebritatem hostiarum alludentibus multis: & culpabatur hinc oportune, cum ostentationis gratia vehens licenter pro sacerdotibus sacra, stipatusque mulierculis lætabatur. Et quanquam his paribusque de causis indignaretur, tacens tamen motumque in animi retinens potestate solemnia celebrabat. Denique præstituto feriarum die Casium montem ascendit nemorosum, & tereti ambitu in sublime porrectum, unde secundis galliciniis videtur primi solis exortus. Cumque Iovi faceret rem divinam, repente conspexit quendam humi prostratum, supplici voce vitam precantem & veniam. Interrogantique ei qui esset, responsum est præsidalem esse Theodotum Hierapolitanum: qui profectum à civitate sua Constantium inter honoratos deducens, adulando deformiter, tanquam futurum sine dubietate victorem, orabat lachrymas fingens & gemitum, ut Iuliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati, specie illa qua Magnentii circumlatum meminerat membrum. Quibus auditis, *Accepi olim*, inquit, *hoc dictum relatione multorum: sed abi securus ad lares, exutus*

omni metu clementia principis, qui, ut prudens definivit, inimicorum minuere numerum, augereq; amicorum sponte sua contendit ac libens. Exin sacrorum perfecto ritu digresso, offeruntur rectoris Aegyptii scripta, Apim bovem operosa quaesitum industria, tamen post tempus inveniri potuisse firmantis: quod ut earum regionum existimant incolae, faustum & ubertatem frugum, diversaque indicat bona. Super qua re pauca conveniet expediri. Inter animalia antiquis observationibus consecrata, Mnevis & Apis sunt notiora: Mnevis Soli sacratur, super quo nihil dicitur memorabile, sequens Lunae. Est enim Apis bos diversis genitalium notarum figuris expressus, maximeque omnium corniculantis lunae specie latere dextro insignis: qui cum post vivendi spatium praestitutum sacro fonte immersus è vita abierit (nec enim ultra eum trahere licet aetatem, quàm secreta librorum praescribit autoritas mysticorum: nec nisi semel ei in anno bos foemina inventa cum notis certis offertur) alter cum publico quaeritur luctu: & si omnibus signis consummatus reperiri potuerit, defertur Memphim urbem praestantem, praesentiaque numinis Aesculapii claram. Cumque initiante antistitum numero centum, inductus in thalamum esse coeperit sacer, coniecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare: & adeuntes quosdam indiciis averti videtur obliquis, ut offerentem cibum aliquando Germanicum Caesarem, sicut lectum est, aversatus portenderat paulò pòst eventura. Strictim itaque quoniam tempus videtur hoc flagitare, res Aegyptiacae tangantur, quarum notitiam in actibus Adriani & Severi principum digessimus late, visa pleraq; narrantes. Aegyptiam gentem omnium vetustissimam, nisi quòd super antiquitate certat cum Scythis, à meridiali latere Syrtes maiores & Phycus promontorium, & Borium, & Garamantes, nationesque variae claudunt: qua Orientem è regione prospicit, Elephantinam & Meroën urbes Aethiopum, & Catadupos rubrumque pe-

bili ratione susceptæ popularitatis amore, vilitati studebat venalium rerum, quæ nonnunquam secus quàm convenit ordinata, inopiam gignere solet & famem. Et Antiochensi ordine id tunc fieri, cum ille iuberet, non posse, aperte monstrante, nusquam à proposito declinabat, Galli similis fratris, licet incruentus. Quocirca in eos deinceps sæviens, ut obtrectatores & contumaces, volumen composuit invectivum, quod Antiochense vel Misopogonem appellavit, probra civitatis infensa mente dinumerans, addensque veritati complura: post quæ multa in se facete dicta comperiens, coactus dissimulare pro tempore, ira sufflabatur interna. Ridebatur enim ut Cercops, homo brevis, humeros extentans angustos, & barbam præ se ferens hircinam, grandiaque incedens tanquam Oti frater & Ephialtis, quorum proceritatem Homerus in immensum tollit. Idemque victimarius pro sacricola dicebatur, ad crebritatem hostiarum alludentibus multis: & culpabatur hinc oportune, cum ostentationis gratia vehens licenter pro sacerdotibus sacra, stipatusque mulierculis lætabatur. Et quanquam his paribusque de causis indignaretur, tacens tamen motumque in animi retinens potestate solemnia celebrabat. Denique præstituto feriarum die Casium montem ascendit nemorosum, & tereti ambitu in sublime porrectum, unde secundis galliciniis videtur primi solis exortus. Cumque Iovi faceret rem divinam, repente conspexit quendam humi prostratum, supplici voce vitam precantem & veniam. Interrogantique ei qui esset, responsum est præsidalem esse Theodotum Hierapolitanum: qui profectum à civitate sua Constantium inter honoratos deducens, adulando deformiter, tanquam futurum sine dubietate victorem, orabat lachrymas fingens & gemitum, ut Iuliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati, specie illa qua Magnentii circumlatum meminerat membrum. Quibus auditis, *Accepi olim*, inquit, *hoc dictum relatione multorum: sed abi securus ad lares, exutus*

omni metu clementia principis, qui, ut prudens definivit, inimicorum minuere numerum, augereq; amicorum sponte sua contendit ac libens. Exin sacrorum perfecto ritu digresso, offeruntur rectoris Aegyptii scripta, Apim bovem operosa quæsitum industria, tamen post tempus inveniri potuisse firmantis: quod ut earum regionum existimant incolæ, faustum & ubertatem frugum, diversaque indicat bona. Super qua re pauca conveniet expediri. Inter animalia antiquis observationibus consecrata, Mnevis & Apis sunt notiora: Mnevis Soli sacratur, super quo nihil dicitur memorabile, sequens Lunæ. Est enim Apis bos diversis genitalium notarum figuris expressus, maximeque omnium corniculantis lunæ specie latere dextero insignis: qui cum post vivendi spatium præstitutum sacro fonte immersus è vita abierit (nec enim ultra eum trahere licet ætatem, quàm secreta librorum præscribit autoritas mysticorum: nec nisi semel ei in anno bos fœmina inventa cum notis certis offertur) alter cum publico quæritur luctu: & si omnibus signis consummatus reperiri potuerit, defertur Memphim urbem præstantem, præsentiaque numinis Aesculapii claram. Cumque initiante antistitum numero centum, inductus in thalamum esse cœperit sacer, coniecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare: & adeuntes quosdam indiciis averti videtur obliquis, ut offerentem cibum aliquando Germanicum Cæsarem, sicut lectum est, aversatus portenderat paulò pòst eventura. Strictim itaque quoniam tempus videtur hoc flagitare, res Aegyptiacæ tangantur, quarum notitiam in actibus Adriani & Severi principum digessimus late, visa pleraq; narrantes. Aegyptiam gentem omnium vetustissimam, nisi quòd super antiquitate certat cum Scythis, à meridiali latere Syrtes maiores & Phycus promontorium, & Borium, & Garamantes, nationesque variæ claudunt: qua Orientem è regione prospicit, Elephantinam & Meroën urbes Aethiopum, & Catadupos rubrum-

que pelagus & Scenitas prætenditur Arabas, quos Saracenos nunc appellamus: septentrioni opposita terrarum situ cohæret immenso, unde exordium Asia Syriarumque provinciæ sumunt: à vespera Issiaco disiungitur mari, quod quidam nominavere Parthenium. Pauca itaq; super benivolo omnium flumine Nilo, quem Aegyptum Homerus appellat, præstringi conveniet, mox ostendendis aliis, quæ sunt in his regionibus admiranda. Origines fontium Nili, ut mihi quidem videri solet, sicut adhuc factum est, posteræ quoq; ignorabunt ætates. Verùm quoniam fabulantes poëtæ, variantesq; geographi in diversa latentem notitiam scindunt, opiniones eorum veritati confines (ut arbitror) expediam paucis. Affirmant aliqui physicorum in subiectis septentrioni spatiis, cum hyemes frigidæ cuncta constringunt, magnitudines nivium congelascere: easque postea vi flagrantis sideris resolutas fluxis humoribus nubes efficere gravidas, quæ in meridianam plagam Etesiis flantibus pulsæ, expressæque tepore nimio, incrementa ubertim suggerere Nilo creduntur. Ex Aethiopicis imbribus, qui abundantes in tractibus illis per æstus torridos cadere memorantur, exundationes eius erigi anni temporibus asserunt alii præstitutis: quod utrumq; dissonare videtur à veritate. Imbres enim apud Aethiopas, aut non unquam, aut per intervalla temporum longa cadere memorantur. Opinio est celebrior alia, quòd spirantibus prodromis, perque dies quadraginta & quinq; Etesiarum continuis flatibus repellentibus eius meatum, velocitate cohibita superfusis fluctibus intumescit: & reluctante spiritu controverso adolescens in maius, hinc vi reverberante ventorum, inde urgente cursu venarum perennium, progrediens in sublime tegit omnia, & humo suppressa, per supina camporum speciem exhibet maris. Rex autem Iuba Punicorum confisus textu librorum, à monte quodam oriri eum exponit, qui situs in Mauritania despectat oceanum: hisque indiciis hoc proditum ait, quod

pisces &

pisces,& herbæ, & beluæ similes per eas paludes gignuntur. Aethiopiæ autem partes prætermeans Nilus nominum diversitate decursa, quæ eum orbem peragranti nationes indidere complures, exundatione ditissima ad cataractas, id est, præruptos scopulos venit, è quibus præcipitans ruit potius quam fluit: unde olim accolas usu auriũ fragore assiduo diminuto, necessitas vertere solum ad editiora coegit. Exinde lenius means per ostia septem, quorum singula perpetuorum amnium usum & faciem præbent, nullis per Aegyptum aquis externis adiutus dilatatur. Et præter amnes plurimos ex alveo derivatos autore, cadentesque in suppares eius, septem navigabiles sunt & undosi, quibus subiecta vocabula veteres indiderunt: Heracleoticus, Sebenniticus, Bolbiticus, Pharniticus, Mendesius, Taniticus, & Pelusiacus. Oriens autem unde dictum est, propellitur à paludibus adusque cataractas, insulasque efficit plures: quarum aliquæ ita porrectis aquis dicũtur extentæ, ut singulas agrè tertio die relinquat. Inter quas duæ sunt claræ, Meroe & Delta, à triquetræ literæ forma hoc vocabulo signatius appellata. Cum autem sol per cancri sidus cœperit vehi, augescens adusq; transitũ eius in libram, diebusq; centum sublatius fluens, minuitur postea, & mitigatis ponderibus aquarũ navibus antea pervius equitabiles campos ostendit. Abunde itaq; luxuriãs ita est noxius, ut infructuosus si venerit parcior: gurgitũ enim nimietate humectãs diutius terras, culturas moratur agrorũ: parvitate autem minatur steriles segetes. Eumq; nemo aliquãdo extolli cubitis altius XVI. possessor optavit. Et si inciderit moderatius, aliquoties iactæ sementes in loco pinguis cespitis cum augmẽto fere septuagesimo renascuntur: solusq; fluminũ auras nullas inspirat. Exuberat Aegyptus etiã pecudibus multis, inter quas terrestres sunt & aquatiles: aliæq; humi & in humoribus vivunt, unde amphibia nominantur. Et in aridis quidẽ capreoli vescũtur, & bucali, & pisturnitia omni deformitate ridicula, aliaq; monstra quæ numerare nõ refert.

Inter

Inter aquatiles autem bestias crocodilus ubique per eos tractus abundat, exitiale quadrupes malum, assuetum elementis ambobus, lingua carens, maxillam superiorem commovens solam, ordine dentium pectinato, perniciosis morsibus quidquid contigerit pertinaciter petens, ova edens foetus anserini similia. Vtque armatus est vnguibus, si haberet etiam pollices, ad evertendas quoque naves sufficeret viribus magnis: ad cubitorum enim longitudinem decem interdum extentus, noctibus quiescens per undas, diebus humi vescitur, confidentia cutis, quam ita validam gerit, ut eius tergo cataphracta vix tormentorum ictibus perforentur. Et sævientes semper cædem feræ, quasi pacto foedere quodam castrensi, per septem ceremoniosos dies mitescunt ab omni sævitia desciscentes, quibus sacerdotes Memphi natales celebrant Apis. Præter eos autem qui fortuita pereunt morte, alii disrumpuntur suffosis alvis mollibus certis ferarum dorsualibus crustis, quas delphinis similes nutrit fluvius antedictus: alii exitio intereunt tali. Trochilos avicula brevis, dum escarum minutias captat, circa cubantem feram volitans blande, gingivasque eius irritatius titillando pervenit adusq; ipsam viciniam gutturis. Quod factum contuens hydrus ichneumonis genus, oris aditum penetrat alite prævia patefactum, & populato ventre vitalibus dilancinatis erumpit. Audax tamen crocodilus monstrum fugacibus, ubi audacem senserit timidissimum, & in terra acutius cernens, per quatuor menses hybernos nullo vesci dicitur cibo. Hippopotami quoque generantur in illis partibus, ultra animalia cuncta ratione carentia sagacissimi, ad speciem equorum bifidas habentes ungulas, caudasque breves: quorum sollertiæ duo interim ostendere documenta sufficiet. Inter arundines celsas & squalentes nimia densitate hæc belua cubilibus positis, otium pervigili studio circumspectat, laxataque copia ad segetes depascendas egreditur. Cumque iam coeperit redire distenta,

aversis

aversis vestigiis distinguit tramites multos, ne unius plani itineris lineas insidiatores secuti, repertum sine difficultate confodiant. Item cum aviditate nimia extuberato ventre pigrescit, super calamos recens exectos femora convoluit & crura, ut pedibus vulneratis cruor egestus sagina distentum faciat levem: & carnes saucias cœno oblinit, quamdiu in cicatrices conveniant plagæ. Has monstruosas antehac raritates in beluis, in ædilitate Scauri vidit Romanus populus primitus, patris illius Scauri, quem defendens Tullius imperat Sardis, ut de familia nobili ipsi quoq; cum orbis terrarum autoritate sentirent: & per ætates exinde plures sæpe huc ducti, nunc inveniri nusquam possunt, ut coniectantes regionum incolæ dicunt, insectantis multitudinis tædio ad Blemmyas migrasse compulsi. Inter Aegyptias alites, quarum varietas nullo comprehendi numero potest, ibis sacra est & amabilis, & innocua, ideo quod nidulis suis ad cibum suggerens ova serpentum, efficit ut rarescant mortiferæ pestes absumptæ. Occurrunt eædem volucres pinnatis agminibus anguium, qui ex Arabicis emergunt paludibus venena malignantes: eosque antequam finibus suis excedant, præliis superatos aëriis vorant: quas aves per rostra edere fœtus accepimus. Serpentes quoq; Aegyptus alit innumeras: ultra omnem perniciem sævientes basiliscos, & amphisbenas, & scytalas, & acontias, & dipsadas, & viperas, aliasque complures, quas omnes magnitudine & decore aspis facile supereminens, nunquam sponte sua fluenta egreditur Nili. Multa in illis tractibus pretium est operæ maximum legere, è quibus pauca conveniet explicari. Sunt therma lutra, quæ Cythrus indigenæ vocant. Templa ubiq; molibus magnis extructa. Pyramides ad miracula septem provectæ, quarum diuturnas surgendi difficultates scriptor Herodotus docet, ultra omnem omnino altitudinem, quæ humanis confici potest, erectæ sunt turres, ab imo latissimæ, in summitates acutissimas desinentes. Quæ figura

gura apud geometras ideo sic appellatur, quòd ad ignis speciem, τοῦ πυρὸς ut nos dicimus, extenuatur in conum: quarum magnitudo quoniam in celsitudinem nimiam scandens gracilescit paulatim, umbras quoq; mechanica ratione consumit. Sunt & syringes subterranei quidam & flexuosi secessus, quos (ut fertur) periti rituum vetustorum adventare diluvium præscii, metuentesque ne ceremoniarum oblitteraretur memoria, penitus operosis digestos fodinis per loca diversa struxerunt: & excisis parietibus volucrum ferarumq; genera multa sculpserunt, & animalium species innumeras multas, quas hieroglyphicas litteras appellarunt, Latinis ignorabiles. Dein Syene, in qua solstitii tempore, quo sol æstivum austrinus cursum extendit, recta omnia ambientes radii excedere ipsis corporibus umbras non sinunt. Inde si stipitem quisquam fixerit rectum, vel hominem aut arborem viderit stantem, circa lineamentorum ipsas extremitates contemplabitur umbras absumi: sicut apud Meroen Aethiopiæ partem æquinoctiali circulo proximam dicitur evenire, ubi per nonaginta dies umbræ nostris in contrarium cadunt, unde Antiscios eius incolas vocant. Quæ quoniam miracula multa sunt, opusculi nostri propositum excedentia, ad ingenia celsa reiiciamus, pauca super provinciis narraturi. Tres provincias Aegyptus fertur habuisse temporibus priscis, Aegyptum ipsam, & Thebaidam, & Libyam: quibus duas adiecit posteritas, ab Aegypto Augustamnicam, & Pentapolim à Libya sicciore disparatam. Igitur Thebais multas inter urbes clariores aliis Hermopolim habet, & Copton, & Antinoon, quam Adrianus in honorem Antinoi ephebi condidit sui: hecatompylos enim Thebas nemo non novit. In Augustamnica oppidum Pelusium est nobile, quod Peleus Achillis pater dicitur condidisse, lustrare deorum monitu iussus in lacu, qui eiusdem civitatis alluit mœnia, cum post interfectum fratrem nomine Phocum horrendis furiarum imaginibus

ginibus raptaretur, & Casium ubi Pompeii sepulchrum est Magni, & Ostracine, & Rhinocolura. In Pentapoli Libya Cyrene posita est urbs antiqua, sed deserta, quam Spartanus condidit Battus, & Ptolemais, & Arsinoë eademque Teuchira, & Darnis, & Berenice, quas Hesperidas appellant: in sicciore verò Libya Paretonion, & Cherecla, & Neapolis, inter municipia pauca & brevia. Aegyptus ipsa, quæ iam inde ut Romano imperio iuncta est, regitur à præfectis, exceptis minoribus multis, Athribi, & Oxyryncho, & Thmui, & Memphi maximis urbibus nitet. Alexandria enim vertex omnium est civitatum, quam multa nobilitant, & magnificentia conditoris altissimi, & architecti solertia Dinocratis, qui cum ampla mœnia fundaret & pulchra, penuria calcis ad momentum parum repertæ, omnes ambitus liniales farina respersit: quod civitatem pòst alimentorum uberi copia circumfluere fortuito monstravit indicio. Inibi auræ salubriter spirantes, aër tranquillus & clemens: atq; ut periculum docuit per varias collectum ætates, nullo penè die incolentes hanc civitatem solem serenum non vident. Hoc littus ne fallacibus & insidiosis accessibus affligeret ut antehac navigantes discriminibus plurimis, excogitavit in portu Cleopatra turrim excelsam, quæ Pharos à loco ipso cognominatur, prælucendi navibus nocturna suggerens ministeria: cum quondam ex Parthenio pelago venientes aut Libyco, per pandas oras & vacuas montium nullas speculas vel collium signa cernentes, harenarum inlisæ glutinosæ mollitiæ frangerentur. Hæc eadem regina heptastadium, sicut vix credenda celeritate, ita magnitudine mira construxit, ob causam notam & necessariam. Insula Pharos, ubi Protea cum phocarum gregibus diversatum Homerus fabulatur inflatius, à civitatis littore mille passibus disparata, Rhodiorum erat obnoxia vectigali. Quod cum inde quidam nimium quantum petituri venissent, fœmina callida semper in fraudes, solem-

nium ſpecie feriarum, iiſdem publicanis ſecum ad ſuburbana perductis, opus iuſſerat irrequietis laboribus conſummari, & ſeptem diebus totidem ſtadia molibus iactis in mare, ſolo propinquanti terræ ſunt vindicatæ. Quò cum vehiculo ingreſſa, errare ait Rhodios, inſularum non continentis portorium flagitantes. His accedunt altis ſublata faſtigiis templa; inter quæ eminet Serapium, quod licet minuatur exilitate verborum, atriis tamen columnariis ampliſsimis, & ſpirantibus ſignorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita eſt exornatum, ut poſt Capitolium, quo ſe venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitioſius cernat. In quo bibliothecæ fuerunt inæſtimabiles: & loquitur monimentorum veterum concinens fides, ſeptingenta voluminum millia, Ptolemæis regibus vigiliis intentis compoſita, bello Alexandrino, dum diripitur civitas ſub dictatore Cæſare, conflagraſſe. Canopus inde duodecimo diſiungitur lapide: quem, ut priſcæ memoriæ tradunt, Menelai gubernator ſepultus ibi cognominavit. Hactenus impendio locus fanis & diverſoriis latis extructus, auris & ſalutari temperamento perflabilis, ita ut extra mundum noſtrum morari ſe quiſquam arbitretur in illis tractibus agens, cum ſæpe aprico ſpiritu immurmurantes audierit ventos. Sed Alexandria ipſa non ſenſim, ut aliæ urbes, ſed inter initia prima aucta per ſpatioſos ambitus, interniſque ſeditionibus diu aſpere fatigata, ad ultimum multis poſt annis Aureliano imperium agente, civilibus iurgiis ad certamina interneciva prolapſis, dirutiſque mœnibus, amiſit regionum maximam partem, quæ Bruchion appellabatur, diuturnum præſtantium hominum domicilium. Vnde Ariſtarchus grammaticæ rei doctrinis excellens, & Herodianus artium minutiſsimus ſciſcitator, & Sacas Ammonius Plotini magiſter, aliique plurimi ſcriptores multorum in literis nobilium ſtudiorum: inter quos Chalcenterus eminuit Didymus, multiplicis ſcientiæ cœpti memorabilis: qui in

qui in illis sex libris, ubi nonnunquam imperfecte Tullium reprehendit, sillographos imitatus scriptores maledicos, iudicia doctarum aurium incusat, ut immania frementem leonem putredulis vocibus vanus catulus longius circumlatrans. Et quanquam veteres cum his quorum memini, floruere complures, tamen ne nunc quidem in eadem urbe doctrinæ variæ silent: nam & disciplinarum magistri quodammodo spirant, & nudatur ibi geometrico radio quidquid reconditum latet, nondumque apud eos penitus exaruit musica, nec harmonia conticuit, & recalet apud quosdam adhuc licet atros, consideratio mundani motus & siderum, doctique sunt haud numero pauci: super his scientiam callent, quæ fatorum vias ostendit. Medicinæ autem, cuius in hac vita nostra, nec parca nec sobria, desiderantur adminicula crebra, ita studia augentur indies, ut licet opus ipsum redoleat, pro omni tamen experimento sufficiat medico ad commendandam artis autoritatem, si Alexandriæ se dixerit eruditum: & hæc quidem hactenus. Sed si intelligendi divini aditionem multiplicem, & præsensionum origenem, mente vegeta quisquam voluerit replicare, per mundum omnem inveniet mathemata huiusmodi ab Aegypto circumlata. Hic primum homines longe ante alios ad varia religionum incunabula (ut dicitur) pervenerunt, & initia prima sacrorum caute tuentur condita scribis arcanis. Hac institutus prudentia Pythagoras colens secretius deos, quidquid dixit aut voluit, autoritatem esse instituit ratam, & femur suum aureum apud Olympiam sæpe monstrabat, & cum aquila colloquens subinde visebatur. Hinc Anaxagoras lapides è cælo lapsuros, & putealem limum contrectans, tremores futuros prædixerat terræ. Et Solon sententiis adiutus Aegypti sacerdotũ, latis iusto moderamine legibus, Romano quoq; iuri maximum addidit firmamentum: ex his fontibus per sublimia gradiens sermonũ amplitudine Iovis æmulus non visa Aegypto,

militavit ſapientia glorioſa. Homines autem Aegyptii plerique ſubfuſculi ſunt & atrati, magisque mœſtiores, gracilenti & aridi, ad ſingulos motus excandeſcentes, controverſi, & repoſcones acerrimi. Erubeſcit apud eos ſi quis non inficiando tributa, plurimas in corpore vibices oſtendat. Et nulla tormentorum vis inveniri adhuc potuit, quæ obduratum ullius pectus latrociniis invitum illicere potuit, ut nomen proprium dicat. Id autem notum eſt, ut annales veteres monſtrant, quod Aegyptus omnis ſub amicis erat antea regibus: ſed ſuperatis apud Actium bello navali Antonio & Cleopatra, provinciæ nomen accepit, ab Octaviano Auguſto poſſeſſa. Aridam Libyam ſupremo Apionis regis conſecuti ſumus arbitrio: Cyrenas cum reſiduis civitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate ſuſcepimus. Evectus longius ad ordinem remeabo cœptorum.

EXPLICIT LIB. XXII.

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM

LIBER XXIII.

HAEC eo anno, ut prætereamus negotiorum minutias, agebantur per provincias. Iulianus verò iam ter consule ascito in collegio trabeæ Sallustio præfecto per Gallias, quater ipse amplissimum inierat magistratum: & videbatur novum, adiunctum esse Augusto priuatum, quod post Diocletianum & Aristobulum nullus meminerat gestum. Et licet accidentium varietatem sollicita mente præcipiens, multiplicatos expeditionis apparatus flagranti studio perurgeret, diligentiæ tamen ubiq; diffidens, imperiique sui memoriam magnitudine operum gestiens propagare, ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum, quod post multa & interneciva certamina obsidente Vespasiano, posteaque Tito, ægrè est expugnatum, instaurare sumptibus cogitabat immodicis: negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochensi, qui olim Britãnias curaverat pro præfectis. Cum itaq; rei idem fortiter instaret Alypius, iuvaretque provinciæ rector, metuendi globi flammarum prope fundamenta crebris assultibus erumpentes, fecere locum exustis aliquoties operantibus inaccessum: hocque modo elemento destinatius repellente, cessavit inceptum. Iisdem diebus legatos ad se missos ab urbe æterna, clare natos meritisque probabilis vitæ compertos, Imperator honoribus diversis affecit: & Apronianum Romæ decrevit esse præfectum, Octavianum proconsulem Africæ, Venusto vicariam commisit Hispaniæ:

Rufinum

Rufinum Arabium comitem Orientis in locum avunculi sui Iuliani recens defuncti provexit. Quibus ut convenerat ordinatis, terrebatur omine quodam (ut docuit exitus) præsentissimo. Felice enim largitionum comite profluvio sanguinis repente extincto, eumque comite Iuliano secuto, vulgus publicos contuens titulos, Felicem Iulianum Augustumque pronunciabat. Præcesserat aliud sævum. Namq; Kalendis ipsis Ianuariis ascendente eo gradile Genii templum, è sacerdotum consortio quidam cæteris diuturnior nullo pulsante repente concidit, animamque insperato casu efflavit: quod astantes, incertum per imperitiam an adulandi cupiditate, memorabant consulum seniori portendi, nimirum Sallustio: sed ut apparuit non ætati, sed potestati maiori interitum propinquare monstrabatur. Super his alia quoque minora signa subinde, quod acciderat, ostendebant. Inter ipsa enim exordia procinctus Parthici disponendi, nunciatum est Constantinopolim terræ pulsu vibratam: quod horum periti minus lætum esse pronuntiabant, aliena pervadere molienti rectori. Ideoq; intempestivo conatu desistere suadebant: ita demum hæc & similia contemni oportere firmantes, cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil renitente vi moris. Iisdem diebus nuntiatum est ei per litteras, Romæ super hoc bello libros Sibyllæ consultos, ut iusserat, Imperatorem eo anno discedere à limitibus suis aperto prohibuisse responso. Inter hæc tamen legationes gentium plurimarum, auxilia pollicentium, liberaliter susceptæ remittebantur, speciosa fiducia Principe respondente, nequaquam decere adventiciis adiumentis rem vindicari Romanam, cuius opibus fovere conveniret amicos & socios, si auxilium eos adegerit necessitas implorare. Solum Arsacem monuerat Armeniæ regem, ut collectis copiis validis iubenda operiretur, quò tenderet, quid deberet urgere, propere cogniturus. Proinde cum primam consultæ rationes copiam

præbu-

præbuissent, rumore præcurso hostiles occupare properans terras, nondum adulto vere missa per militares numeros expeditionali tessera, cunctos transire iussit Euphratem. Quo comperto omnes evolant ex hybernis, transmissoque (ut textus docebat scriptorum) dispersi per stationes varias, adventum Principis expectabant. Ipse autem Antiochiam egressurus, Heliopolitem quendam Alexandrum Syriacæ iurisdictioni præfecit, turbulentum & sævum: dicebatque non illum meruisse, sed Antiochiensibus avaris & contumeliosis huiusmodi iudicem convenire. Cumque eum profecturum deduceret multitudo promiscua, itum felicem reditumque gloriosum exoptans, oransque ut deinde placabilis esset & lenior, nondum ira quam ex compellationibus & probris conceperat emollita, loquebatur asperius, se eos asserens postea non visurum. Disposuisse enim aiebat, hyemandi gratia per compendiariam viam consummato procinctu, Tarsum Ciliciæ reversurum: scripsisseque ad Memorium præsidem, ut in eadem urbe cuncta sibi congrua pararentur: & hoc haud diu postea contigit. Corpus namq; eius illuc relatum, exequiarum humili pompa in suburbano sepultum est, ut ipse mandarat. Iamque apricante cælo, tertio Nonas Martias profectus Hierapolim solitis itineribus venit: ubi cum introiret civitatis capacissimæ portas, sinistra porticus subito lapsa subter tendentes quinquaginta milites, exceptis plurimis vulneratis, tignorum tegularumque pondere magno collisit. Vnde contractis copiis omnibus, Mesopotamiam tam propere signa commovit, ut fama de se nulla præversa (id enim curatius observarat) improvisus Assyrios occuparet. Deniq; cum exercitu & Scytharum auxiliis Euphrate navali ponte transmisso, venit ad Batnas municipium Osdroënæ, ibique illætabile portentum offendit. Cum enim calonum frequens multitudio ad suscipiendum consuete pabulum prope acervum palearum stetisset inpendio celsum (hoc enim modo per regiones

nes illas tales species construuntur) rapientibus multis quassata congeries inclinata est, parique exitio quinquaginta obruit homines, mole maxima ruinarum. Mœstus exinde digressus venit cursu propero Carras, antiquum oppidum, Crassorum & Romani exercitus ærumnis insigne: unde duæ ducentes Persidem viæ regiæ distinguuntur, læva per Adiabenam & Tigridem, dextera per Assyrios & Euphratem. Ibi moratus aliquot dies dum necessaria parat, & Lunæ, quæ religiose per eos colitur tractus, ritu locorum fert sacra, dicitur ante aras, nullo arbitrorum admisso, occulte paludamentum purpureum propinquo suo tradidisse Procopio, mandasseq; arripere fidentius principatum, si se interisse didicerit apud Parthos. Hic Iuliani quiescentis animus agitatus insomniis, eventurum triste aliquid præsagiebat. Quocirca & ipse, & visorum interpretes præsentia contemplantes, diem secuturum, qui erat quartum decimum Kal. Apriles, observari debere pronuntiabant. Verùm ut compertum est postea, hac eadem nocte Palatini Apollinis templum, præfecturam regente Aproniano, in urbe conflagravit æterna: ubi ni multiplex iuvisset auxilium, etiam Cumana carmina consumpserat magnitudo flammarum. Post quæ ita digesta, agmina & commeatus omnis generis disponenti, procursatorum adventu anhelantium etiam tum indicatur, equestres hostium turmas vicino limite quodam perrupto avertisse subito prædas. Cuius atrocitate mali perculsus, ilico, ut ante cogitaverat, triginta milia lectorum militum eidem commisit Procopio, iuncta ad parilem potestatem Sebastiano comite ex-duce Aegypti: iisdemque præcepit, ut intra Tigridem interim agerent, vigilanter omnia servaturi, ne quid inopinum ex incauto latere oriretur, qualia multa sæpe didicerat evenisse: mandabatque eis, ut si fieri potius possit, regi sociarentur Arsaci: cumque eo per Corduenam & Moxoenam, Chilocomo uberi Mediæ tractu, partibusque aliis præstricto cursu vastatis, apud

Assyrios

Aſſyrios adhuc agenti ſibi accurrerent, neceſsitatum articulis adfuturi. His ita ordinatis ipſe exitu ſimulato per Tigrim, quod iter etiam rebus variis de induſtria iuſſerat inſtrui, flexit dextrorſus: & quieta nocte emenſa, mane iumentum quo veheretur ex uſu popoſcit: oblatuſque ei equus Babylonius nomine, ictu torminis conſternatus, dum dolorum impatiens volvitur, auro lapilliſque ornamenta diſtincta conſperſit. Quo oſtento lætior exclamavit, plaudentibus proximis, *Babylona humi procidiſſe, ornamentis omnibus ſpoliatam.* Et pauliſper detentus, ut omen per hoſtias litando firmaret, Davanam venit caſtra præſidiaria, unde ortus Belias fluvius funditur in Euphratem. Hic corporibus cibo accurate refectis, poſtridie ventum eſt ad Calliniſum, munimentum robuſtum, commercandi opimitate gratiſsimum: ubi ad diem ſextum Kal. quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum quo vehitur ſimulacrum Almonis undis ablui perhibetur, ſacrorum ſolemnitate priſco more completa, ſomno per otium capto exultans pernoctavit & lætus. Luce vero ſequuta profectus exinde per ſupercilia riparum fluvialium, aquis adoleſcentibus undique convenis, cum armigera gradiens manu in ſtatione quadam ſub pellibus manſit: ubi Saracenorum reguli gentium genibus ſupplices nixi, oblata ex auro corona, tanquàm mundi nationumque ſuarum dominum adorarunt ſuſcepti gratanter, ut ad furta bellorum adpoſiti. Dumque hos alloquitur, Xerxis illius potentiſsimi regis inſtar claſsis advenit, tribuno Conſtantiano cum comite Lucilliano ductante, quæ latiſsimum flumen Euphratem arctabat: in qua mille erant onerariæ naves ex diverſa trabe contextæ, commeatus abunde ferentes & tela, & obſidionales machinas: quinquaginta aliæ bellatrices, totidemq; ad compaginandos neceſſariæ pontes. Re ipſa admoneor, breviter quantum mediocre poteſt ingenium, hæc inſtrumentorum genera ignorantibus circumſcripta monſtrare: & baliſtæ fi-

gura docebitur prima. Ferrum inter axiculos duos firmum compaginatur & vaſtum, in modum regulæ maioris extentum: cuius ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtylus extentius, recto canalis anguſti meatu cavatus, & hac multiplici chorda nervorum tortilium illigatus: eique cochleæ duæ ligneæ coniunguntur aptiſſime, quarum prope unam adſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter adponit in temonis cavamine ſagittam ligneam, ſpiculo maiore conglutinatam: hocque facto hincinde validi iuvenes verſant agiliter rotabilem flexum. Cum ad extremitatem nervorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à baliſta ex oculis evolat, interdum nimio ardore ſcintillans: & evenit ſæpius, ut antequàm telum cernatur, dolor lethale vulnus agnoſcat. Scorpionis autem, quem appellant nunc onagrum, huiuſmodi forma eſt. Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbas, hique in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati, quos inter per cavernas funes colligantur robuſti, compagem ne diſsiliat continentes. Ab hac medietate reſtium ligneus ſtylus exurgens obliquus, & in modum iugalis temonis erectus, ita nervorum nodulis implicatur, ut altius tolli poſsit, & inclinari: ſummitatique eius unci ferrei copulantur, è quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentum proſternitur ingens, cilicium paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites vel latericios aggeres. Nam muro ſaxeo huiuſmodi moles impoſita, diſiectat quidquid invenerit ſubter, concuſsione violenta non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus iuvenes repagula quibus incorporati ſunt funes explicantes, retrorſus ſtylum penes uncinum inclinant: itaque demum ſublimis adſtans magiſter, clauſtrũ quod totius operis continet vincula,

reſerat.

reſerat malleo forti percuſſum: unde abſolutus ictu volucri ſtylus, & mollitudine offenſus cilicii, ſaxum contorquet quidquid incurrerit colliſurum. Et tormentum quidem appellatur ex eo, quòd omnis explicatio torquetur. Scorpio autem quoniam aculeum deſuper habet erectum: cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella ea re, quòd aſini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides poſt terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut perfractis oſſibus capita ipſa diſplodant. Hinc ad arietem veniemus. Eligitur abies vel ornus excelſa, cuius ſummitas duro ferro concluditur & prolixo, arietis efficiẽs prominulam ſpeciem, quæ forma huic machinamento vocabulum indidit: & ſic ſuſpenſa utrimque tranſverſis aſſeribus & ferratis, quaſi ex lance vinculis trabis alterius continetur: eamq; quantum menſuræ ratio patitur multitudo retro repellens, rurſus ad obvia quæque rumpenda protrudit ictibus validiſsimis, inſtar adſurgentis & cædentis armati. Qua crebritate velut reciproci fulminis impetu ædificiis ſciſcis in rimas, concidunt ſtructuræ laxatæ murorum. Hoc genere operis, ſi fuerit exerto vigore diſcuſſum, nudato vallo defenſoribus, ſolutisq; obſidiis civitates munitiſsimæ recluduntur. Pro his arietum machinamentis iam crebritate deſpectis, conditur machina ſcriptoribus hiſtoricis nota, quam Helepolim Græci cognominant: cuius opera diuturna Demetrius Antigoni filius Rhodo aliisq; urbibus oppugnatis Poliorcetes eſt appellatus. Aedificatur autem hoc modo. Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſſimis, ferreisq; clavis aptata, & contegitur coriis bubulis virgarumq; recenti textura, atq; limo aſperguntur eius ſuprema, ut flammeos detrectet & miſsiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ cuſpides præacutæ, ponderibus ferreis graves, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina vel fictores, ut quidquid petierit aculeis exertis abrumpat. Hanc ita validam molem rotis & funibus regens numeroſis

intrinsecus, miles languidiori murorum parti viribus admovet concitis: & nisi desuper propugnantium valuerint vires, collisis parietibus aditus patefacit ingentes. Malleoli autem teli genus figurantur hac specie: Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius arcu invalido (ictu enim rapidiore extinguitur) si hæserit usquam tenaciter cremat, aquisque consperſa acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo quàm superiacto pulvere consopitur. Hactenus de instrumentis muralibus, è quibus pauca sunt dicta: nunc ad rerum ordinem revertamur. Adscitis Saracenorum auxiliis, quæ animis obtulere promptissimis, tendens Imperator agili gradu Cercusium, principio mensis Aprilis ingressus est munimentum tutissimum, & fabre politum: cuius mœnia Abora & Euphrates ambiunt flumina, velut spacium insulare fingentes. Quod Diocletianus exiguum ante hac & suspectum, muris turribusque circumdedit celsis, cum in ipsis barbarorum confiniis interiores limites ordinaret, ne vagarentur per Syriam Persæ, ita ut paucis ante annis cum magnis provinciarum contigerat damnis. Namq; cum Antiochiæ in alto silentio scenicis ludis mimus cum uxore immissus è medio sumpta quædam imitaretur, populo venustate attonito, coniunx, *Nisi somnus est*, inquit, *en Persæ*, & retortis plebs universa cervicibus, exacervantia in se tela declinans spargitur passim. Ita civitate incensa, & obtruncatis pluribus, qui pacis more palabantur effusius, incensisque locis finitimis & vastatis, onusti præda hostes ad sua remearunt innoxii: Mareade vivo exusto, qui eos ad suorum interitum civium duxerat inconsulte. Et hæc quidem Gallieni temporibus evenerunt. Iulianus verò dum moratur apud Cercusium, ut per navalem Aboræ pontem exercitus & omnes se-

quelæ

quelæ trasirent, litteras tristes Sallustii Galliarum præfecti suscepit, orantis suspendi expeditionem in Parthos, obtestantisque ne ita intempestive, nondum pace numinum exorata, irrevocabile subiret exitium. Posthabito tamen suasore cautissimo, fidentius ultra tendebat: quoniam nulla vis humana vel virtus meruisse unquam potuit, ut quod præscripsit fatalis ordo, non fiat. Statimque transgressus, pontem avelli præcepit, ne qua militum ab agminibus propriis revertendi fiducia remaneret. Pari sorte hic quoque omen illætabile visum est, apparitoris cuiusdam cadaver extentum carnificis manu deleti: quem præfectus Sallustius præsens ea re supplicio capitali damnaverat, quod intra præstitutum diem alimentorum augmentum exhibere pollicitus, casu impediente frustratus est. Sed miserando homine trucidato, postridie advenit, ut ille promiserat, alia classis abunde vehens annonam. Profecti exinde Zaitam venimus locum, qui olea arbor interpretatur. Hic Gordiani Imperatoris longe conspicuum vidimus tumulum, cuius actus à pueritia prima, exercituumque felicissimos ductus, & insidiosum interitum digessimus tempore competenti. Vbi cum pro ingenita pietate consecrato Principi parentasset, pergeretque ad Duram desertum oppidum, procul militarem cuneum conspicatus stetit immobilis: eique dubitanti quid ferrent, offertur ab eis immanissimi corporis leo, cum aciem peteret multiplici telorum iactu confossus. Quo omine velut certiore iam spectaculi prosperioris elatus, exultantius incedebat: sed incerto fató fortunæ aliorsum prorupit eventus. Obitus enim regis portendebatur, sed cuius, erat incertum. Nam & oracula dubia legimus, quæ non nisi casus discrevere postremi: ut fidem vaticinii Delphici, quæ post Halyn flumen transmissum maximum regnum disiecturum prædixerat Crœsum, & aliam quæ Atheniensibus ad certandum contra Medos oblique destinaverat mare, sortemque his posteriorem veram quidem, sed non minus ambiguam:

Aio te

Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe. Hetruſci tamen aruſpices qui comitabantur, gnari prodigialium rerum, cum illis procinctum hunc ſæpe arcentibus non crederetur, prolatis libris ritualibus oſtendebant ſignum hoc eſſe prohibitorium, principique aliena licet iuſte invadenti contrarium. Sed calcabantur philoſophis refragantibus, quorum reverenda tunc erat autoritas, errantium ſubinde, & in parum cognitis perſeverantium diu. Etenim ut probabile argumentum ad fidem implendam ſcientiæ ſuæ id pertendebant, quòd & Maximiano antehac Cæſari cum Narſe Perſarum rege iam congreſſuro, itidem leo & aper ingens trucidati ſimul oblati ſunt, & ſuperata gente diſceſſit incolumis: illo minime contemplato, quòd aliena petenti portendebatur exitium, & Narſes primus Armeniam Romano iuri obnoxiam occuparat. Secuto itidem die, qui erat VII. Idus April. ſole vergente iam in occaſum, ex parva nubecula ſubito aëre craſſato uſus adimitur lucis: & poſt minacem tonitruum crebitatem & fulgurum, Iovianus nomine miles de cælo tactus cum duobus equis concidit, quos potu ſatiatos à flumine reducebat. Quo viſo harum rerum interpretes arceſſit: interrogatique etiam id vetare procinctum fidentius adfirmabant, fulmen conſiliarium eſſe monſtrantes: ita enim appellantur, quæ diſſuadent aliquid fieri vel ſuadent. Ideoque hoc nimis cavendum, quod militem celſi nominis cum bellatoriis iumentis extinxit: & hoc modo contacta loca, nec intueri, nec calcari debere fulgurales pronuntiant libri. Contra philoſophi, candorem ignis ſacri repente conſpecti nihil ſignificare aiebant, ſed eſſe acrioris ſpiritus curſum, ex æthere aliqua via ad inferiora detruſum: aut ſi exinde prænoſcitur aliquid, incrementa claritudinis Imperatori portendi glorioſa cœptanti, cum conſtet flammas ſuapte natura nullo obſtante ad ſublimia convolare. Peracto igitur ut ante dictum eſt ponte, cunctiſque transgreſſis, Imperator antiquiſsimum omnium ratus eſt militem alloqui,

sui rectorisque fiducia properantem intrepide. Signo itaque per lituos dato, cum centuriæ omnes, & cohortes, & manipuli convenissent, ipse aggere glebali adsistens, coronaque celsarum circumdatus potestatum, talia ore sereno disseruit, favorabilis studio concordi cunctorum. *Contemplans maximis viribus & alacritate vos vigere, fortissimi milites, concionari disposui, docturus ratione multiplici, non nunc primitus, ut maledici mussitant, Romanos penetrasse regna Persidis. Namque ut Lucullum transeam vel Pompeium, qui per Albanos & Massagethas, quos Alanos nunc appellamus, hac quoque natione perrupta vidit Caspios lacus: Ventidium novimus Antonii legatum strages per hos tractus innumeras edidisse. Sed ut à vetustate discedam, hæc quæ tradidit recens memoria replicabo. Traianus & rursus Severus hinc sunt digressi victores & tropæati: redissetque pari splendore iunior Gordianus, cuius monumentum nunc vidimus honorate, apud Resainam superato fugatoque rege Persarum, ni factione Philippi præfecti prætorio, sceleste iuvantibus paucis in hoc ubi sepultus est loco, vulnere impio cecidisset. Nec erravere diu manes eius inulti, quòd velut clarente iustitia, omnes qui in eum conspiravere, cruciabilibus interiere suppliciis. Et illos quidem voluntas ad altiora propensior subire impulit facinora memoranda: nos verò miseranda recens captarum urbium, & inulta cæsorum exercituum umbræ, & damnorum magnitudines, charorumque amissiones ad hæc quæ proposuimus hortantur, ut solemur socios, ut medeamur præteritis, & honorata huius lateris securitate rep. quæ de nobis magnifice loquatur posteritas, relinquamus. Adero ubique vobis adiumento numinis sempiterni Imperator, & antesignanus, & conturmalis omnibus secundis, ut reor. At si fortuna versabilis in pugna me usquam fuderit, mihi verò pro Romano orbe memet vovisse sufficiet, ut Curtii Mutiique veteres, & clara prosapia Deciorum. Abolenda nobis natio molestissima, cuius in gladiis nondum nostræ propinquitatis exaruit cruor. Plures absumptæ sunt maioribus nostris ætates, ut interirent radicitus, quæ vexabant. Devicta est perplexo & diuturno Marte Carthago: sed eam dum inclytus timuit superesse victor, evertit funditus. Nu-*

mantiam Scipio post multiplices casus obsidionis emensos, Fidenas, ne imperio subcrescerent æmulæ, Roma subvertit: & Faliscos ita oppressit, & Veios, ut suadere nobis laboret monumentorum veterum fides, ut has civitates aliquando valuisse credamus. Hæc ut antiquitatum peritus exposui: superest ut aviditate rapiendi posthabita, quæ insidiatrix sæpe Romani militis fuit, quisque agmini cohærens incedat, cum ad necessitatem congrediendi fuerit ventum, signa propria sequuturus, sciens quòd si remanserit usquam, exectis cruribus relinquetur. Nihil enim præter dolos, & insidias hostium vereor nimium callidorum. Ad summam pollicior universis, rebus post hæc prospere mitigatis, absque omni prærogativa principum, qui quod dixerint vel censuerint pro potestate autoritatis iustum esse existimant, rationem recte consultorum vel secus, si quis exegerit, redditurum. Quocirca erigite iam nunc quæso, erigite animos vestros multa præsumentes bona, & æquata sorte nobiscum quidquid occurrerit difficile subituri, & coniectantes æquitati semper solere iungi victoriam. Conclusa oratione ad hunc gravissimum finem, ductoris gloria præliator miles exultans, speque in prosperum elatior, sublatis altius scutis, nihil periculosum fore vel arduum clamitabat, sub Imperatore plus sibi laboris quàm gregariis indicente. Maxime omnium id numeri Gallicani fremitu lætiore monstrabant: memores aliquoties eo ductante, perque ordines discurrente, cadentes vidisse gentes aliquas, alias supplicantes. Res adegit huc prolapsa, in excessu celeri situm monstrare Persidis, descriptoribus gentium curiose digestum, è quibus ægre vera dixere paucissimi. Quod autem erit paulo prolixior textus, ad scientiam proficiet plenam. Quisquis enim adfectat nimiam brevitatem ubi narrantur incognita, non quid signatius explicet, sed quid debeat præteriri, scrutatur. Hoc regnum quondam exiguum, multisque antea nominibus appellatum, ob causas quas sæpe retulimus, cum apud Babylona Magnum fata rapuissent Alexandrum, in vocabulum Parthi concessit Arsacis obscure geniti, latronum inter adolescentiæ rudimenta ductoris, ve-

rum.

rum paulatim in melius mutato proposito, clarorum contextu factorum aucti sublimius. Qui post multa gloriose & fortiter gesta, superato Nicatore Seleuco eiusdem Alexandri successore, cui victoriarum crebritas hoc indiderat cognomentum, præsidiisque Macedonum pulsis ipse tranquillius agens, temperator obedientium fuit & arbiter lenis. Deniq; post finitima cuncta, vi vel æquitatis consideratione, vel metu subacta, civitatum & castrorum castellorumque munimentis oppleta Perside, adsuefactaque timori esse accolis omnibus, quos antea formidabat, ipse medium agens cursum ætatis, placida morte decessit. Certatimque summatum & vulgi sententiis concinentibus, astris (ut ipsi existimant) ritus sui consecratione permixtus est omnium primus. Vnde ad id tempus reges eiusdem gentis prætumidi, appellari se patiuntur Solis fratres & Lunæ: utque Imperatoribus nostris Augusta nuncupatio amabilis est & optata, ita regibus Parthicis abiectis & ignobilibus antea, incrementa dignitatum felicibus Arsacis auspiciis accessere vel maxima. Quamobrem numinis eum vice venerantur & colunt, eousq; propagatis honoribus, ut ad nostri memoriam non nisi Arsacides sit, quisquam in suscipiendo regno cunctis anteponatur: & in qualibet civili concertatione, quæ quotidie apud eos eveniunt, ut sacrilegium quisq; caveat, ne dextera sua Arsacidem arma gestantem feriat vel privatum. Satisque constat hanc gentem regna, populis vi superatis compluribus, dilatasse adusq; Propontidem & Thracias: sed alte spirantium ducum superbia, licenter grassantium per longinqua, ærumnis maximis imminutam. Primo per Cyrum, quem Bosphori fretum cum multitudine fabulosa transgressum, ad internecionem delevit Tamyris regina Scytharum, ultrix acerrima filiorum. Deinde cum Darius, posteaque Xerxes Græciam elementorum usu mutato aggressi, cunctis penè copiis terra marique consumptis, vix ipsi tutum invenere discessum: ut bella prætereamus

Alexandrina, & teſtamento nationem omnem in ſucceſſoris unius iura translatam. Quibus peractis tranſcurſiſque temporibus longis ſub conſulibus, & deinceps in poteſtatem Cæſarum redacta rep. nobiſcum eæ nationes ſubinde dimicarunt, paribuſque momentis interdum, aliquoties ſuperatæ, nonnunquam abiere victrices. Nunc locorum ſitum quantum ratio ſinit, carptim breviterque abſolvam. Hæ regiones in amplitudines diffuſæ longas & latas, ex omni latere inſuloſum & celebre Perſicum ambiunt mare: cuius oſtia adeo eſſe perhibentur anguſta, ut ex Harmozonta Carmaniæ promontorio contra oppoſitum aliud promontorium, quod appellant incolæ Maces, ſine inpedimento cernatur. Quibus anguſtiis permeatis, cum latitudo patuerit nimis extenſa, navigatio aduſq; urbem Teredona porrigitur, ubi poſt iacturas multiplices pelago miſcetur Euphrates: omniſque ſinus dimenſione littorea in numerum viginti millium ſtadiorum, velut ſpatio detornato finitur, cuius per oras omnes oppidorum eſt denſitas & vicorum, naviumque crebri diſcurſus. Ergo permeatis anguſtiis antedictis, venitur ad Armeniæ ſinum, Orienti obiectum: intervallo Cantichus nomine panditur ſinus auſtralis: haud procul inde alius quem vocant Chaliten, occiduo obnoxius ſideri. Hinc præſtrictis pluribus inſulis, è quibus paucæ ſunt notæ, Indorum mari iunguntur oceano, qui ferventem ſolis exortum ſuſcipit omnium primus, ipſe quoque nimium calens. Vtque geographici ſtyli formarunt, hac ſpecie diſtinguitur omnis circuitus antedictus. Ab Arctoo cardine aduſq; Caſpias portas Cadùſiis conterminat, & Scytharum gentibus multis, & Arimaſpis hominibus luſcis & feris: ab occidua plaga contingit Armenios, & Niphatem, & in Aſia ſitos Albanos, mare rubrum, & Scenitas Arabas, quos Sarracenos poſteritas appellavit: Meſopotamiam ſub axe meridionali deſpectat: Orienti à fronte contrarius, ad Gangen extenditur flumen, quod Indorum interſecans terras, in

pelagus

pelagus eiectatur australe. Sunt autem in omni Perside hæ regiones maximæ, quas Vitaxæ, id est, magistri equitum curant, & reges, & satrapæ (nam minores plurimas recensere difficile est & superfluum) Assyria, Susiana, Media, Persis, Parthia, Carmania maior, Hyrcania, Margiana, Bactriani, Sogdiani, Sacæ, Scythia ultra Emodem montem, Serica, Aria, Paropamisadæ, Drangiana, Arachosia, & Gedrosia. Citra omnes propinqua est nobilis Assyria celebritate & magnitudine, & multiformi feracitate ditissima: quæ per populos pagosq; amplos diffusa quondam & copiosa, ad unum concessit vocabulum, & nunc omnis appellatur Assyria: ubi inter baccarum, vulgariumq; abundantiam frugum bitumen nascitur, prope lacum nomine Sosingiten, cuius alueo Tigris voratus, fluensq; subterraneus percursis spatiis longis emergit. Hic & naphtha gignitur picea specie glutinosa, similis ipsa quoque bitumini: cui etiamsi avicula insederit brevis, præpedito volatu submersa penitus evanescit. Et cum hoc liquoris ardere cœperit genus, nullum inveniet humana mens præter pulverem extinguendi commentum. In his pagis hiatus quoq; conspicitur terræ, unde halitus lethalis exurgens quodcunque animal proxime steterit, odore gravi consumit. Quæ lues oriens à profundo quodam puteo, cum os eius excesserit latum, antequam sublimius vagaretur, terras circumsitas inhabitabiles acerbitate fecisset. Cuius simile foramen apud Hierapolim Phrygiæ antehac, ut adserunt aliqui, videbatur: unde emergens itidem noxius spiritus perseveranti odore quidquid propè venerat corrumpebat, absq; spadonibus solis: quod qua causa eveniat rationibus physicis permittatur. Apud Asbamei quoq; Iovis templũ in Cappadocia, ubi amplissimus ille philosophus Apollonius traditur natus apud oppidũ Tyana, stagno effluens fons cernitur, qui magnitudine aquarum inflatus seseq; resorbens, nunquam extra margines intumescit. Iuxta hunc circuitum Adiabena est, Assyria priscis

temporibus vocitata, longaque assuetudine ad hoc translata vocabulum ea re, quod inter Oenam & Tigridem sita navigeros fluvios, adiri vado nunquam potuit: *transire* enim διαβαίνειν dicimus Græci: & veteres quidem hoc arbitrantur. Nos autem didicimus, quòd in his terris amnes sunt duo perpetui, quos & transivimus, Diavas & Adiavas, iuncti navalibus pontibus. Ideoque intelligi Adiavenam cognominatam, ut à fluminibus maximis Aegyptus, Homero autore, & India, & Euphratensis ante hac Commagena: itidemque Iberia ex Ibero, nunc Hispania, & à Bæti amne insignis provincia Bætica. In hac Adiabena Ninus est civitas, quæ olim Persidis regna possederat, nomen Nini potentissimi regis quondam Semiramidis mariti declarans, & Ecbatana, & Arbela, & Gaugamela, ubi Darium Alexander post discrimina varia præliorum incitato Marte prostravit. In omni autem Assyria multæ sunt urbes, inter quas Apamia eminet Mesene cognominata, & Teredon, & Apollonia, & Vologesia, hisque similes multæ. Splendidissimæ verò & pervulgatæ hæ solæ sunt tres: Babylon, cuius mœnia bitumine Semiramis struxit, arcem enim antiquissimus rex condidit Belus: & Ctesiphon, quam Vardanes priscis temporibus instituit, posteaq; rex Pacorus incolarum viribus amplificatam & mœnibus, Græco indito nomine Persidis effecit specimen summum: post hanc Seleucia ambitiosum opus Nicanoris Seleuci. Qua per duces Veri Cæsaris (ut ante retulimus) expulsata, avulsum sedibus simulacrum Chomei Apollinis, perlatumq; Romam in æde Apollinis palatini deorum antistites collocarunt. Fertur autem, quod post direptum hoc idem figmentum incensa civitate, milites fanum scrutantes invenere foramen angustum: quo reserato ut pretiosum aliquid invenirent, ex adyto quodam concluso à Chaldæorum arcanis labes primordialis exilivit, quæ insanabilium vi concepta morborum, eiusdem Veri & Marci Antonini temporibus, ab ipsis Persa-

rum

rum finibus,adusq; Rhenum & Gallias cuncta contagiis polluebat & mortibus. Hic prope Chaldæorum est regio altrix philosopiæ veteris,ut memorant ipsi,apud quos veridica vaticinandi fides eluxit.Perfluunt autem has easdem terras potiores ante alios amnes hi quos prædiximus, & Marsias,& flumen regium, & Euphrates cunctis excellens: qui tripartitus navigabilis per omnes est rivos, insulasque circumfluens, & arva cultorum industria diligentius rigans,vomeri & gignendis arbustis habilia facit. His tractibus Susiani iunguntur, apud quos non multa sunt oppida, inter alia tamen eminet Susa sæpe domicilium regum, & Arsiana, & Sela, & Arecha: cætera brevia sunt & obscura. Fluvii verò multi per hæc loca discurrunt,quibus præstantior Oates, & Harax, & Meseus, per arenosas angustias,quæ à rubro prohibent Caspium mare, æquoream multitudinem inundantes. At in læva Media confinis Hyrcano panditur mari: quam ante regnum Cyri superioris,& incrementa Persidos,legimus Asiæ reginam totius Assyriis domitis, quorum plurimos pagos in Acropatenæ vocabulum permutatos belli iure possedit * Pugnatrix natio,& formidanda post Parthos, quibus vincitur solis, regiones inhabitans ad speciem quadratæ figuræ formatas. Harum terrarum incolæ omnes ad latitudinem nimiam extenduntur, eisque maximæ celsitudines imminent montium, quos Zagrum, & Orontem, & Iasonium vocant. Coroni quoq; montis altissimi partem habitantes occiduam frumentariis agris adfluunt & vinariis,pingui fœcunditate lætissimi, & fluminibus fontiumq; venis liquidis locupletes. Sunt apud eos prata virentia,fœtus equorum nobilium, quibus (ut scriptores antiqui docent,nosque vidimus) ineuntes prælia viri summa vi vehi exultantes solent, quos Nisæos appellant. Abundant æquè civitatibus quibus Media, & vicis in modum oppidorum extructis,& multitudine incolarum. Vtque absolute dicatur, uberrimum est habitaculum regum. In his

tracti-

omnium, atq; pugnaces: eosq; ita certamina iuvant & bella, ut iudicetur inter alios omnes beatus, qui in prælio profuderit animam. Excedentes enim è vita morte fortuita, conviciis insectantur ut degeneres & ignavos. Quibus ab Orientali Australique plaga Arabes beati conterminant, ideo sic appellati, quòd frugibus iuxta, & fœtibus, & palmite, odorumq; suavitate multiplici sunt locupletes: magnæque eorum partes rubrum mare à latere dextro contingunt: læva Persico mari collimitant, elementi utriusq; potiri bonis omnibus adsueti. Vbi & stationes, & portus tranquilli sunt complures, & emporia densa, & diversoria regum ambitiosa nimium & decora, aquarumque suapte natura calentium saluberrimi fontes, & rivorum fluminumque multitudo perspicua, hospitalisque cœli temperies, ut recte spectantibus nihil eis videatur ad felicitatem deesse supremam. Ac licet abundet urbibus mediterraneis atq; maritimis, campisque copiosis & vallibus, has tamen civitates habet eximias, Geapolim, & Nascum, & Baraba, itidemque & Nagara, & Mephram, & Taphron, & Dioscuriada. Insulas autem complures habet per utrumq; proximas mare, quas dinumerare non refert. Insignior tamen aliis Turgana est, in qua Serapidis maximum esse dicitur templum. Post huius terminos ingentes, Carmania maior verticibus celsis erigitur, adusque Indicum pertinens mare, fructuariis arboreisque fœtibus culta, sed obscurior Arabum terris multo & minor: fluminibus tamen ipsa quoque non minus abundans, cespitisque ubere iuxta fœcunda. Amnes autem sunt hic cæteris notiores Sagareus, & Saganis, & Hydriacus. Sunt etiam civitates, licet numero paucæ, victu tamen & cultu perquam copiosæ: inter quas nitet Carmana omnium mater, & Ortopana, & Alexādria, & Hermupolis. Interius verò pergenti occurrunt Hyrcani, quos eiusdem nominis alluit mare. Apud quos glebæ maximæ auro micantes, ruris colendi cura est levior: sed vescuntur venatibus, quorum varie-

tate

tate immane quantum exuberant. Vbi etiam tigridum milia multa cernuntur, feræque beſtiæ plures: quæ cuiuſmodi ſolent capi commentis, dudum nos meminimus retuliſſe. Nec ideo tamen ſtivam ignorant, ſed ſeminibus teguntur aliquæ partes, ubi ſolum eſt pinguius, nec arbuſta deſunt in locis habilibus ad plantandum, & marinis mercibus plerique ſuſtentantur. Hic amnes duo pervulgati ſunt nominis, Oxus & Maxera, quos urgente inedia ſuperantes natatu aliquoties tigres, improviſæ finitima populantur. Habent etiam civitates inter municipia minora validas, duas quidem maritimas, Socunda & Saramanna: mediterraneas alias, Azmornam & Solen, & his nobiliorem Hircanam. Contra hanc gentem ſub Aquilone dicuntur Abii verſari, genus piiſsimum, calcare cuncta mortalia conſuetum: quos (ut Homerus fabuloſius canit) Iupiter ab Idæis montibus contuetur. Sedes vicinas poſt Hyrcanos ſortiti ſunt Margiani, omnes penè collibus altis undiq; circumſepti, ideo à mari diſcreti. Et quanquam pleraque ſunt ibi deſerta aquarum penuria, quædam tamen habent oppida: ſed Iaſonion, & Antiochia, & Niſea, ſunt aliis notiora. Proximos his limites poſsident Bactriani, natio antehac bellatrix & potentiſsima, Perſisque ſemper infeſta, antequam circumſitos populos omnes ad ditionem gentilitatemque traherent nominis ſui, quam rexere veteribus ſeculis etiam Arſaci formidabiles reges. Eius pleræq; partes, ita ut Margiana, procul à littoribus ſunt diſparatæ, ſed humi gignentium fertiles, & pecus quod illic per campeſtria loca veſcitur & mantana, membris eſt magnis compactum & validis: ut indicio ſunt cameli à Mithridate exinde perducti, & primitus in obſidione Cyzicena Romanis viſi. Gentes iiſdem Bactrianis obediunt plures, quæ arua plana arant, & ad Italiæ ſpeciem crebris fluminibus inundantur: è quibus Artamis & Zariaſpes ante ſibi conſociati, itidemque Ochus & Orchomanes iuncti convenis aquis, augent immania Oxi fluenta. Sunt & hic civitates

quas amnes diversi perstringunt, his cedentes ut melioribus: Cathra, & Charte, & Alicodra, & Astacia, & Menapila, & Bactra ipsa, unde regnum & vocabulum nationis est institutum, sub imis montium pedibus quos appellant Sogdios. Inter quos amnes duo fluunt navium capacissimi, Araxates & Dymas, qui per iuga vallesque præcipites in campestrem planiciem decurrentes, Oxiam nomine paludem efficiunt longè lateque diffusam. Hic inter alia oppida celebrantur, Alexandria, & Tribatra, & Drepsa metropolis. His contigui sunt Sacæ natio fera, squalentia incolens loca, solo pecori fructuosa, ideo nec civitatibus culta: cui Ascanimia mons imminet, & Comedus. Præter quorum radices, & vicum quem Lithinon pyrgon appellant, iter longissimum patet mercatoribus pervium, ad Seras subinde commeantibus. Circa defectus & crepidines montium, quos Imavos & Tapurios vocant, Scythæ sunt intra Persicos fines, Asianis contermini Sarmatis, Alanorumque latus tangentes extremum. Qui velut agentes quodam in secessu, coalitique solitudine per intervalla dispersi sunt longa, adsueti victu vili & paupertino. Et gentes quidem variæ hos incolunt tractus, quas nunc recensere aliò properans superfluum puto. Illud tamen sciendum, inter has nationes penè ob asperitatem nimiam inaccessas, homines esse quosdam mites & pios; ut Iaxartæ sunt & Galactophagi, quorum meminit vates Homerus in hoc versu.

Γλακτοφάγων ἀβίωντε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

Inter flumina verò multa, quæ per has terras, vel potioribus iungit natura, vel lapsu pòst trahit in mare, Rœmnus celebris est & Iaxartes, & Talicus. Civitates autem non nisi tres solas habere noscuntur, Aspabota, & Cauriana, & Saga. Vltra hæc utriusq; Scythiæ loca, contra orientalem plagam in orbis speciem consertæ celsorum aggerum summitates ambiunt Seras, ubertate regionum & amplitudine circumspectos: ab occidentali latere Scythis adnexos: à septentrione & orientali nivosæ

vosæ solitudini cohærentes: qua meridiem spectant adusque Indiam porrectos & Gangem. Appellantur autem iidem montes, Aria, & Nazavicium, & Asmira, & Emodus, & Opurocarra. Hanc itaq; planiciem, undiq; prona declivitate præruptam, terrasque lato situ distentas, duo famosi nominis flumina, Oechardes & Banthisis lentiore meatu percurrunt. Et dispar est tractuum diversorum ingenium, hic patulum, alibi molli devexitate subductum: ideoque satietate frugum, & pecoribus, & arbustis exuberat. Incolunt autem fœcundissimam glebam variæ gentes, è quibus Alitrophagi, & Carambusi, & Sizyges, & Chardi Aquilonibus obiecti sunt & pruinis. Exortum veró solis suspiciunt Rabannæ, & Asmiræ, & Essedones omnium splendissimi: quibus Atharæ ab occidentali parte cohærent, & Asparatæ. Betæ verò australi celsitudini montium acclinati, urbibus licet non multis, magnis tamen celebrantur & opulentis: inter quas maximæ Asmira, & Essedon, & Asparata, & Pheræ, nitidæ sunt & notissimæ. Agunt autem ipsi quietius Seres, armorum semper & præliorum expertes, utque hominibus sedatis & placidis est otium voluptabile, nulli finitimorum molesti. Cœli apud eos iucunda salubrisque temperies, aëris facies munda, leniumq; ventorum commodissimus flatus, & abunde sylvæ sublucidæ: à quibus arborum fœtus aquarum asperginibus crebris, velut quædam vellera molientes, ex lanugine & liquore mixtam subtilitatem tenerrimam pectunt: nentesque subtegmina conficiunt sericum, ad usus antehac nobilium, nunc etiam infirmorum sine ulla discretione proficiens. Ipsi præter alios frugalissimi, pacatioris vitæ cultores, vitantes reliquorum mortalium cœtus. Cumq; ad coëmenda fila, vel quædam alia fluvium transierint advenæ, nulla sermonum vice propositarum rerum pretia, solis oculis æstimantur: & ita sunt abstinentes, ut apud se tradentes gignentia, nihil ipsi comparent adventitium. Ariani vivunt post Seras, Boreæ obnoxii flatibus:

quorum terras amnis vehendis sufficiens navibus, Arias perfluit nomine, faciens lacum ingentem eodem vocabulo dictitatum. Abundat autem hæc eadem Aria oppidis: inter quæ sunt celebria, Bitaxa, Orbitana, & Sotera, & Nisibis, & Alexandria, unde naviganti ad Caspium mare quingenta stadia numerantur & mille. His locis Paropamissadæ sunt proximi, Indos ab oriente, Caucasumque ab occidentali latere prospectantes, ipsi quoq; montium defectibus acclinati: quos residuis omnibus maior Ortogordomaris interluit fluvius à Bactrianis exurgens. Habent autem etiam civitates aliquas; quibus clariores sunt Gazaca, & Naulibus, & Ortopana, unde littorea navigatio adusq; Mediæ fines portis proximos Caspiis stadiorum sunt duo millia & ducenta. Antedictis contigui sunt Drangiani collibus cohærentes, Arabũ nomine ideo appellati, quod inde exorti interq; alia duobus municipiis exultantes, Prosphthasia & Ariaspe, opulentis & claris. Post quos ex adverso Arachosia visitur, dextrum vergens in latus Indis obiecta, quam ab Indo fluviorum maximo, unde regiones cognominatæ sunt, amnis multo minor exurgens aquarum alluit amplitudine, efficitque paludem Arachotoscrenem appellatam. Hic quoq; civitates sunt inter alias viles, Alexandria, & Arbaca, & Choaspa. In penitissima parte Persidos Gedrosia est, dextra terminos contingens Indorum, inter minores alios Artabio uberior flumine: ubi montes deficiunt Barbitani, quorum ex pedibus imis emergentes alii fluvii Indo miscentur, amittentes nomina magnitudine potioris. Civitates autem etiam hic sunt: inter civitates præter insulas Sedratyra, & Gynæcôn limen meliores residuis æstimantur. Ne igitur ore maritimæ spatia alluentia Persidis extremitates per minutias demonstrantes, à proposito longius aberremus, id sufficiet dici: quod mare prætentum à Caspiis montibus per Boreum latus adusq; memoratas angustias novem miliũ stadiorum: Australe verò ab ostiis Nili fluminis adusq; principia

cipia Carmanorum, quatuordecim milium ſtadiorum numero definitur. Per has nationes diſſonas & multiplices, hominum quoq; diverſitates ſunt ut locorum. Sed ut generaliter corpora deſcribamus & mores, graciles penè ſunt omnes, ſubnigri vel livido colore pallentes, caprinis oculis torvi, & ſuperciliis in ſemiorbium ſpeciem curvatis iunctisq;, non indecoris barbis, capillisque promiſsis hirſuti: omnes tamen promiſcue, vel inter epulas feſtosq; dies gladiis cincti cernuntur. Quem Græcorum veterum morem abieciſſe primos Athenienſes, Thucidides eſt autor ampliſsimus. Effuſius pleriq; ſoluti in Venerem, ægreq; contenti multitudine pellicum, puerilium ſtuprorum expertes, pro opibus quiſq; adſciſcens matrimonia plura vel pauca. Vnde apud eos per libidines varias charitas diſperſa torpeſcit. Munditias conviviorũ & luxum, maximeque potandi aviditatem vitantes, ut luem. Nec apud eos extra regales menſas hora eſt præſtituta prandendi, ſed venter unicuiq; velut ſolarium eſt, eoque monente quod inciderit editur: nec quiſquam poſt ſatietatem ſuperfluos ſibi ingerit cibos. Immane quantum reſtricti & cauti, ut inter hoſtiles hortos gradientes nonnunquàm & vineta, nec cupiant aliquid, nec contingant, venenorum & ſecretarum artiũ metu. Super his nec ſtando mingens, nec ad requiſita naturæ ſecedens facile viſitur Perſa, ita obſervantius hæc aliaq; pudenda declinat. Adeo autem diſſoluti ſunt, & artuum laxitate vagoque inceſſu iactitantes ſe, ut effœminatos exiſtimes, cum ſint acerrimi bellatores. ſed magis artifices quàm fortes, eminusq; terribiles: abundantes inanibus verbis, inſanumq; loquentes & ferum, magnidici, & graves, ac tetri, minaces iuxta in adverſis rebus & proſperis, callidi, ſuperbi, crudeles, vitæ necisq; poteſtatẽ & in ſervos & in plebeios vindicantes obſcuros. Cutes vivis hominibus detrahunt particulatim vel ſolidas: nec miniſtrãti apud eos famulo menſæq; adſtanti hiſcere vel loqui licet, vel ſpuere, ita proſtratis pellibus, labra omniũ

vinciun-

vinciuntur. Leges apud eos impendio formidatæ: inter quas diritate exuperant latæ contra ingratos, & desertores, & abominandæ aliæ, per quas ob noxam unius omnis propinquitas perit. Ad iudicandum autem usu rerum spectati destinantur & integri, parum alienis consiliis indigentes: unde nostram consuetudinem rident, quæ interdum facundos, iurisq; publici peritissimos post indoctorum collocat terga. Nam quòd supersedere corio damnati ob iniquitatem iudicis iudex alius cogebatur, aut finxit vetustas, aut olim recepta consuetudo cessavit. Militari cultu ac disciplina præludiisq; continuis rei castrensis & armaturæ, quam sæpius formavimus, metuendi vel exercitibus maximis, equitatus virtute confisi, ubi desudat nobilitas omnis & splendor. Pedites enim in speciem mirmillonum contecti, iussa faciunt ut calones. Sequiturque semper hæc turba tanquàm addicta perenni servitio, nec stipendiis aliquando fulta nec donis. Et gentes plurimas præter eas quas abunde perdomuit, sub iugum hæc natio miserat, ita audax & ad pulveres Martios erudita, ut in bellis civilibus externisque assidue vexaretur. Indumentis plerique eorum ita operiuntur lumine colorum fulgentibus vario, ut licet sinus lateraque dissuta relinquant flatibus agitari ventorum, inter calceos tamen & verticem nihil videatur intectum. Armillis uti monilibusque aureis, & gemmis, præcipue margaritis, quibus abundant, adsuefacti post Indiam victam, & Crœsum. Res statuit ut super ortu lapidis huius pauca succinctius explicentur. Apud Indos & Persas margaritæ reperiuntur in testis marinis robustis & candidis, permixtione roris anni tempore præstituto conceptæ. Cupientes enim velut coitum quendam humoris, ex lunari aspergine capiunt densius oscitando. Exindeque gravidæ edunt minutas binas, aut ternas, vel uniones ideo sic appellatas, quod conchulæ singulas aliquoties pariunt, sed maiores. Idq; indicium est ætherea potius derivatione, quam saginis pelagi hos oriri

foetus

foetus & vesci, quód guttæ matutini roris iisdem infusæ claros efficiunt lapillos & teretes: vespertini verò fluxuosos contrà, & rutilos, & maculosos interdum. Minima autem velmagna pro qualitate haustuum figurantur casibus variatis. Concussæ verò sæpissime metu fulgurum inanescunt, aut debilia pariunt, aut certe vitiis defluunt abortivis. Capturas autem difficiles, & periculosas, & amplitudines pretiorum illa efficit ratio, quód frequentari sueta littora propter, piscantium insidias declinantes, ut quidam coniiciunt, circa devios scopulos, & marinorum canum receptacula delitescunt. Quod genus gemmæ etiam in Britannici secessibus maris gigni legique, licet dignitate dispari, non ignoramus.

EXPLICIT LIB. XXIII.

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM

LIBER XXIIII.

POST EXPLORATAM alacritatem exercitus, uno parique ardore impetrabilem Principem superari non posse, usitato clamore testantis, Iulianus summæ rei finem imponendum maturius credens, extracta quiete nocturna itinerarium sonare lituos iubet: præstructisque omnibus quæ difficultates arduæ belli poscebant, candente iam luce Assyrios fines ingressus, celso præter alios spiritu obequitans ordinibus, æmulatione sui cunctos ad officia fortitudinis incendebat. Utque ductor usu & docilitate firmatus, metuens ne per locorum insolentiam insidiis caperetur occultis, agminibus incedere quadratis exorsus est. Excursatores quidem quingentos & mille sensim præire disposuit, qui cautius gradientes ex utroq; latere, itidemque à fronte, ne quis repentinus irrueret prospectabant. Ipse verò medios pedites regens, quod erat totius roboris firmamentum, dextra legiones aliquas cum Nevita supercilia fluminis perstringere iussit Euphratis. Cornu verò lævum cum equitum copiis Arintheo tradidit & Hormisdæ, ducendum confertius per plana camporum & mollia. Agmina verò postrema Dagalaiphus cogebat & Victor, ultimusque omnium Osdruenæ dux Secundinus. Deinde ut hostibus si erupissent usquam, vel conspicātibus procul timorem multitudinis maioris incuteret, laxatis cuneis iumenta dilatavit & homines, ut decimo penè lapide postremi dispararentur à signiferis primis; quod arte mi-

ra sæ-

ra sæpe fecisse Pyrrhus ille rex dicitur Epirotes, oportunis in locis castrametandi, armorumque speciem diffundendi ex industria, vel attenuandi perquam scientissimus, ut ubi venisset plures æstimarentur, aut pauci. Sarcinas verò & calones & apparitionem imbellem, impedimentorumq; genus omne inter utrumque latus instituit procedentium ordinum, ne qua vi subita raperentur, ut sæpe contingit, improtecta. Classis autem licet per flumen ferebatur adsiduis flexibus tortuosum, nec residere, nec præcurrere sinebatur. Emenso itaq; itinere bidui prope civitatem venimus Doram desertam, marginibus amnis impositam. In quo loco greges cervorum plures inventi sunt, quorum alii confixi missilibus, alii ponderibus elisi remorum, ad satietatem omnes paverunt: pars maxima natatu adsueta veloci alveo penetrato, incohibili cursu evasit ad solitudines notas. Exin itinere dierum quatuor levi peracto, vespera incedente cum expeditis mille impositis navibus, Lucillianus comes imperitia Principis mittitur Anathan munimentum expugnaturus: quod ut pleraque alia circumluitur fluentis Euphratis. Et navibus, ut præceptum est, per oportuna dispersis, obsidebatur insula nebulosa nocte obumbrante impetum clandestinum. Sed postquàm venit lux certa, aquatum quidam egressus, visis subito hostibus ululabili clamore sublato excitos tumultuosis vocibus propugnatores armavit. Et mox specula quadam altissima explorato situ castrorum, quam ocyssime duarum præsidio navium amnem supermeat Imperator, ponè sequentibus navigiis multis, quæ obsidionales machinas advehebant. Iamq; muris propinquans, cum non absque discriminibus multis consideraret esse certandum, sermone cum leni, tum aspero & minaci hortabatur ad deditionem defensores: qui ad colloquium petito Hormisda, promissis eius & iuramentis illecti, multa sibi de lenitudine Romana spondebant. Deniq; præ se bovem coronatum agentes, quod est apud eos susceptæ pa-

cis indicium, descendere suppliciter: & statim omni munimẽto incenso, Puseus eius præfectus, dux Aegypti postea, honore tribunatus adfectus est. Reliqui verò cum charitatibus suis & supellectile, humiliore cultu ad Syriacam civitatem Chalcida transmissi sunt. Inter hos miles quidam, cum Maximianus perrupisset quondam Persicos fines, in his locis æger relictus, prima tum etiam lanugine iuvenis, ut aiebat, uxores sortitus gentis ritu complures, cum numerosa sobole tunc senex incurvus, exultans proditionisq; autor ducebatur ad nostra, testibus affirmans, & præscisse se olim, & prædixisse quòd centenario iam contiguus sepelietur in solo Romano. Post quæ Saraceni procursatores quosdam partis hostiũ obtulere lætissimo Principi, & iterum ad agenda similia sunt remissi. Acciderat aliud postridie dirum. Ventorũ enim turbo exortus, pluresq; vertigines concitans, ita confuderat omnia tecta, ut tabernacula multa conciderent, & supini pleriq; milites sternerentur vel proni, spiritu stabilitatem vestigii subvertente: nec minus eodẽ die aliud periculosum evenit. Amne enim repente extra margines evagato, mersæ sunt quædam frumentariæ naves, cataractis avulsis ad diffundendas reprimendasque aquas rigare suetas opere saxeo structis: quod utrum per insidias an magnitudine acciderit fluentorũ, sciri non potuit. Post præruptam incensamq; urbem omnium primam, & captivos transmissos, certiore iam spe provectus exercitus ad fiduciã, elatis vocibus in favores Principis consurgebat, affore sibi etiam deinde cœlestem existimans curam. Et quia per regiones ignotas de obscuris erat suspectior cura, astus gentis & ludificandi varietas timebatur. Ideo Imperator nunc antesignanus, nunc agminibus cogendis insistens cum expeditis velitibus, ne quid lateret abstrusum, frutecta squalida vallesq; scrutabatur, licentiores militũ per longinqua discursus affabilitate nativa prohibendo vel minis: hostiles tamen agros omni frugũ genere divites cum segetibus & tuguriis inflammari permisit,

ita

ita demum cum usui necessaria abunde sibi quisq; collegisset: & hoc modo sauciabatur salus hostium nesciorũ. Bellatores enim libenter quæsitis dextris propriis utebantur, alia virtutis suæ horrea reperisse existimantes, & læti quòd vitæ quoq; subsidiis affluentes, alimenta servabant quæ navigiis vehebãtur. Hic vino gravis quidam temerarius miles, & ad ulteriorem ripam nullo urgẽte transgressus, in conspectu nostro ab hostibus captus, occisus est. Quibus tali casu patratis, ad castra pervenimus nomine Thilutha, in medio fluminis sita, locum inmenso quodam vertice tumescentẽ, & potestate naturæ velut manu circumseptum humana: cuius ad deditionem incolæ tẽtati mollius, ut decebat, quoniam asperitas edita vim superabat armorum, intempestivam tunc defectionem esse firmabant. Sed hactenus responderunt, cum interiora occupaverint protinus gradientes Romani, se quoq;, utpote regnorum sequelas, victoribus accessuros. Et post hæc prætermeantes ipsa mœnia, naves nostras cum verecundia quiete spectabant immobiles. Quo transito, cum ad munimentum aliud Achaiachalam nomine venissemus, fluminis circumitione vallatũ, arduumq; transcensu, refutati pari responso discessimus. Alia postridie castra ob muros invalidos derelicta prætereuntur incensa. Postera verò & insequenti die stadiis ducentis emensis, ventum est ad locum Braxamalcha: unde amne transito miliario septimo disparata Diacira invaditur civitas, habitatoribus vacua, frumento & salibus nitidis plena, in qua templum alti culminis arci vidimus superpositum: qua incensa, cæsisque mulieribus paucis quæ repertæ sunt, traiecto fonte scatente bitumine, Ozogardanam occupavimus oppidum, quod formidine advenientis exercitus itidem deseruere cultores, in quo principis Traiani tribunal ostendebatur. Hac quoque exusta, biduo ad refectionem corporum dato, prope extremum noctis, quæ secundum diem secuta est, Surena post regem apud Persas promeritæ dignitatis, &

Malechus Podosaces nomine, Phylarchus Saracenorum Assanitarum, famosi nominis latro, omni sævitia per nostros limites diu grassatus, structis Hormisdæ insidiis, quem ad speculandum exiturum incertum unde præsenserant, ideo sunt tentamento frustrati, quòd angusta fluminis interluvies & præalta transiri vado non potuit. Et primo lucis exordio, cum essent hostes iam in contuitu, visi tunc primitus corusci galeis, & horrentes indutibus rigidis, milites in procinctum impetu veloci tendentes, eos involavere fortissime. Et quamvis arcus validis viribus flecterentur, & splendor ferri intermicans Romanorum metum augeret, ira tamen acuente virtutem, clypeorum densitate contecti, ne possent emittere coëgerunt. Animatus huiuscemodi primitiis miles, ad vicum Macepracta pervenit, in quo semiruta murorum vestigia videbantur: qui priscis temporibus in spatia longa protentus, munire ab externis incursibus Assyriam dicebatur. Hinc pars fluminis scinditur largis aquarum agminibus, ducens ad tractus Babylonios interiores, usui agris futura, & civitatibus circumiectis; alia Naarmalcha nomine, quod fluvius regum interpretatur, Ctesiphonta prætermeat: cuius in exordio turris in modum Phari celsior surgit: hanc peditatus omnis pontibus caute digestis transivit. Equites verò cum iumentis armati clementiores gurgites fluminis obliquati transnarunt, alii multitudine subita petiti telorum hostilium, quos egressi auxiliares ad cursuram levissimi, fugientiumque cervicibus insistentes, laniatu avium prostraverunt. Quo negotio itidem gloriose perfecto, ad civitatem Pyrisaboram ventum est, amplam & populosam, ambitu insulari circumvallatam. Cuius obequitans mœnia Imperator & situm, obsidium omni cautela ceptabat, quasi sola formidine oppidanos à propugnandi studio submoturus. Quibus per colloquia sæpe tentatis, cum nec promissis quisquam flecteretur nec minis, suscipitur oppugnandi exordium: & armatorum triplici corona circumdatis

datis muris, die primo adusque noctis initium missilibus certabatur. Tum defensores animo praestantes & viribus, per propugnacula ciliciis undiq; laxius pansis, quae telorum impetus cohiberent, obtecti scutis vimine firmissimo textis, & crudorum tergorum densitate vestitis, validissime resistebant, ferrea nimirum facie omni: quia laminae singulis membrorum liniamentis cohaerenter aptatae, fido operimento totam hominis speciem contegebant. Et aliquoties Hormisdae & indigenae & regalis colloquia petentes obnixe, propinquantem probris atq; convitiis ut male fidum incessebant & desertorem: hac lenta cavillatione diei maxima parte exempta, tenebrarum silentio primo multiformes admotae sunt machinae, coeptaque altitudo complanari fossarum. Quae vixdum ambigua luce defensores intentius contemplati, eo accedente quod angularem turrim ictus foravit arietis violentior, relictis civitatis duplicibus muris continentem occupant arcem, asperi montis interrupta planicie superpositam: cuius medietas in sublime consurgens, tereti ambitu Argolici scuti speciem ostendebat, nisi quòd à septentrione id quod rotunditati deerat, in Euphratis fluenta proiectae cautes eminentius tuebātur: in qua excellebant minae murorum, bitumine & coctilibus laterculis fabricatae, quo aedificii genere nihil tutius esse constat. Iamque ferocior miles pervasa urbe, quam viderat vacuam, adversus oppidanos ab arce multimoda tela fundentes acri contentione pugnabat. Cum enim iidem prohibitores catapultis nostrorum urgerentur atq; balistis, ipsi quoq; ex edito arcus erigebant, fortiter tensos: quibus panda utrinq; surgentia cornua ita lentius flectebantur, ut nervi digitorum acti pulsibus violentis arundines ferratas emitterent, quae corporibus illisae contrariis lethaliter figebantur. Dimicabatur nihilominus utrobiq; saxorum manualium nimbis: & neutrobi inclinato momento, praelium atrox à lucis ortu ad initium noctis destinatione magna protractum,

pari

pari sorte diremptum est. Proinde die secuto, cum certaretur asperrime, multique funderentur altrinsecus, & æquæ vires gesta librarent, Imperator omnes aleæ casus inter mutuas clades experiri festinans, cuneatim stipatus, densatisque clypeis ab ictu sagittarum defensus, veloci saltu comitantibus promptis prope portam venit hostilem, crasso ferro crustatam. Et licet saxis & glande cæterisque telis cum periculo salutis premeretur, fodicare tamen paratos valvarum latera, ut aditum patefacerent, vocibus increpans crebris, non antè discessit, quam telorum congerie quæ superiaciebantur, se iam cerneret obruendum. Evasit cum omnibus tamen, paucis levius vulneratis, ipse innoxius verecundo rubore perfusus. Legerat enim Aemilianum Scipionem, cum historiarum conditore Polybio Megalopolitano Arcade, & triginta militibus, portã Carthaginis impetu simili subfodisse. Et fides recepta scriptorum veterum recens factum defendit. Aemilianus enim testudine lapidea tectam successerat portam, sub qua tutus & latens, dum moles saxeas detegunt hostes, urbem nudatam irrupit: Iulianus verò locum patentem adgressus, obumbrata cœli facie fragmentis montium & missilibus, ægrè inde repulsus abscessit. His raptim ac tumultuarie agitatis, cum operositas vinearum & aggerum impeditissima cæteris urgentibus cerneretur, machinam quæ cognominatur Helepolis, iussit expeditius fabricari: qua, ut supra docuimus, rex usus Demetrius superatis oppidis pluribus Poliorcetes appellatus est. Ad hanc molem ingentem, superaturam celsarum turrium minas, prohibitores oculorum acies intentius conferentes, itidemque instantiam obsidentium perpensantes, subito vertuntur ad preces, circumfusi per turres ac mœnium minas: & fidem Romanam pansis manibus protestantes, vitam cum venia postulabant. Cumque cessasse opera, & munitores nihil viderent tentare ulterius, quod quietis erat indicium certum, copiam sibi dari conferendi sermonis cum Hormisda posce-

da posce-

da poscebant. Hocque inpetrato Mamersides præsidiorum præfectus demissus per funem, ductusque ad Imperatorem, ut obsecravit vitam cum impunitate sibi consortibusque suis firmiter pacta, redire est permissus. Gestisque nuntiatis, plebs omnis utriusq; sexus ad sententiam suam cunctis acceptis pace fœderata, cum religionum consecrationibus fidis patefactis egreditur portis, salutarem Genium affulsisse sibi clamitans Cæsarem magnum & lenem. Numerata sunt autem dedititiorum duo millia, & quingenti: nam cætera multitudo obsidium ante suspectans navigiis parvis permeato amne decessit. In hac arce armorum alimentorumque copia reperta est maxima: unde necessariis sumptis, reliqua cum loco ipso exussere victores. Postera die quàm hæc acta erant, perfertur ad Imperatorem cibos per otium capientem nuntius gravis, Surenam Persicum ducem procursatorum partis nostræ tres turmas inopinum aggressum paucissimos trucidasse: inter quos strato tribuno unum rapuisse vexillum, statimque concitus ira immani, cum armigera manu festinatione ipsa tutissimus pervolavit: & grassatoribus fœda consternatione depulsis, residuos duos tribunos sacramento solvit, ut desides & ignavos: decem verò milites ex his qui fugerant, exautoratos capitali addixit supplicio, secutus veteres leges. Incensa denique urbe, ut memoratum est, constructo tribunali insistens, actis gratiis convocato exercitu cunctos ad paria facienda deinceps hortabatur: & argenteos nummos centenos viritim pollicitus, cum eos parcitate promissi percitos tumultuari sensisset, ad indignationem plenam gravitatis erectus, *En,* inquit, *Persæ circumfluentes rerum omnium copiis: ditare nos poterit opimitas gentis, si unum spirantibus animis fortiter fecerimus. Ex immensis opibus egentissima est tandem, credite, Romana respublica, per eos, qui ut augerent divitias, docuerunt Principes auro quiete à barbaris redempta, redire. Impetitum ærarium est, urbes exinanitæ, populatæ provinciæ: mihi nec facultates, nec propinquitas generis suppe-*

tit, quamvis ortus sim nobilis, præter pectus omni liberum metu: nec pudebit Imperatorem cuncta bona in animi cultu ponentem, profiteri paupertatem honestam. Nam & Fabritii familiari re pauperes rexere bella gravissima, gloria locupletes. Hæc nobis cuncta poterunt abundare, si imperterriti Deo meque, quantum humana ratio patitur, caute ductãte mitius egeritis: sin resistitis, ad seditionum revoluti dedecora pristinarum, pergite. Ut imperatorem decet, ego solus confecto tantorum munerum cursu moriar stando, contempturus animã, quam mihi febricula eripiet una. Aut certe discedam: nec enim ita vixi, ut non possim aliquando esse privatus. Præque me fero & lætor, ductores spectatissimos esse nobiscum, perfectos bellicarum omni genere doctrinarum. Hac modesta Imperatoris oratione, inter secunda & aspera medii, miles pro tempore delinitus, assumpta cum meliorum expectatione fiducia, regibilem se fore pollicitus & morigerum, cunctorum aspirante consensu, autoritatem eius sublimitatemque cordis extollebat in cœlum: quod cum vere atq; ex animo dicitur, solet amor crepitu levi monstrari. Repetitis post hæc tentoriis, pro copia rei præsentis victu se recreavit & quiete nocturna. Animabat autem Iulianus exercitum, cum non per charitates, sed per inchoatam negotiorum magnitudinem deieraret assidue, *Sic sub iugum mitteret Persas, Ita quassatum recrearet orbem Romanum*: ut Traianus fertur aliquoties iurando dicta consuevisse firmare, *Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam, Sic pontibus Istrum & Euphratem superem*, & similia plurima. Post hæc decursis millibus passuum quatuordecim, ad locum quendam ventum est, arua aquis abundantibus fœcundantem: quo itinere nos ituros Persæ prædocti, sublatis catharactis undas evagari fusius permiserunt. Itaq; humo late stagnante, altero die militi requie data, Imperator ipse progressus constratis ponticulis multis & utribus, subliciisque navibus itidem confectis palmarum trabibus, exercitum non sine difficultate traduxit. In his regionibus agri sunt plures consiti vineis, varioq; pomorum genere:

ubi

ubi oriri arbores assuetæ palmarum, per spatia ampla adusq; Mesenen & mare pertinent magnum, instar ingentium nemorum. Et quaqua incesserit quisquam, termites & spadica cernit assidua, quorum ex fructu mellis & vini conficitur abundantia: & maritari palmæ ipsæ dicuntur, facileque sexus posse discerni. Additur etiam, generare fœminas seminibus illitas marium, feruntque eas amore mutuo delectari: hocq; inde clarere, quòd contra se vicissim nutantes, ne turgidis quidem flatibus avertuntur. Et si ex more fœmina maris non illita fuerit semine, abortus vitio fœtus amittit intempestivos. Et si qua fœmina cuius arboris amore perculsa sit ignoretur, unguento ipsius inficitur truncus, & arbor alia naturaliter odoris dulcedinem concipit: hisque indiciis velut coëundi quædam proditur fides. Qua cibi copia satur exercitus plures prætergressus est insulas: & ubi formidabatur inopia, ibi timor saginæ gravis incessit. Sagittariorum deniq; hostilium impetu latenter tentatus, neq; inultus, prope locum venit ubi pars maior Euphratis in rivos diffinditur multifidos. In hoc tractu civitas, ob muros humiles ab incolis Iudæis deserta, iratorum manu militum conflagravit. Quibus actis pergebat ulterius Imperator, placida ope numinis ut arbitrabatur, erectior. Cumque Maiozamalcham venisset, urbem magnam & validis circumdatam mœnibus, tentoriis fixis providit solicite, ne castra repentino equitatus Persici turbarentur accursu: cuius fortitudo in locis patentibus immane quantum gentibus est formidata. Et hoc disposito, stipatus velitibus paucis, ipse quoq; pedes, civitatis situm diligenti inquisitione exploraturus, in perniciosas præcipitatus insidias, ex ipso vitæ discrimine tandem emersit. Namq; per latentem oppidi portam Persæ decem armati digressi, imaque clivorum pervadentes poplitibus subsidendo, repentino impetu nostros aggressi sunt. E quibus duo conspectiorem habitu Principem gladiis petiere destrictis: sed occurrit ictibus erectum latius

ſcutum: quo contectus magna elataque fiducia unius lateri ferrum infixit: alterum ſtipatores multiplicatis ictibus occiderunt. Reſiduis, è quibus vulnerati ſunt aliqui, diſiectis in fugam, ſpoliatiſque ambobus, reducens incolumes ſocios cum exuviis remeavit ad caſtra, omnium lætitia magna ſuſceptus. Suſtulit ab hoſte proſtrato aureum colli monile Torquatus, fudit confidentiſsimum Gallum alitis propugnatione Valerius, poſtea cognomento Corvinus: hacque gloria poſteritati ſunt commendati: non invidemus: accedat hoc quoque monumentis veteribus facinus pulchrum. Conſtratis poſtridie pontibus, exercituque transvecto, & metatis alibi ſalubrius caſtris vallo duplici circumductis, quoniam (ut diximus) timebantur ſolitudines planæ, oppidi ſuſcepit obſidium, periculoſum fore exiſtimans, ſi gradiens prorſus à tergo relinqueret quos timeret. Hæc dum magno molimine comparantur, Surena hoſtium dux iumenta adortus, quæ in lucis palmaribus veſcebantur, à cohortibus noſtris repulſoriis cum paucorum exitio habitus fruſtra diſceſsit. Et duarum incolæ civitatum, quas amnes amplexi faciunt inſulas, pars ſui fiducia trepidi ad Cteſiphontis mœnia ſe contulerunt: pars per ſylvarum denſa: alii per paludes vicinas alveis arborum cavatarum invecti, ad unicum auxilium & potiſsimum itineris longi quod ſupererat dilabuntur, ulteriora petituri terrarum. E quibus reſiſtentes aliquos noſtri milites trucidabant, ipſi quoque lintribus & cymbis per varia diſcurrentes: captivos alios ſubinde perducebant. Id enim erat librata ratione diſpoſitum, ut dum copiæ pedeſtres muros oppugnant, equeſtres turmæ diviſæ per globos abigendis inſiſterent prædis: hocque proviſo, nullo provincialium damno miles viſceribus hoſtium paſcebatur. Iamque Imperator muris duplicibus oppidum, ordine circumdatum trino ſcutorum ſpe patrandi incepti maximis viribus oppugnabat. Sed ut erat neceſſarius appetitus, ita effectu res difficilima: nam acceſſus undiq; ru-

pibus

pibus anfractu celsiore discissis, flexuosisque excessibus ob periculum anceps, adeundi copiam denegabat: maxime quoniam turres crebritate & altitudine formidandæ montem saxeum arcis naturaliter editum æquabant, & proclivis planicies flumini imminens propugnaculorum firmitate muniebatur. Accidebat his haud levius mali, quòd lecta manus & copiosa quæ obsidebatur, nullis ad deditionem illecebris flectebatur, sed tanquam superatura vel devota cineribus patriæ, resistebat adversis. Iam ægrè retentabatur inferens se protervius miles, & pugnam vel æquo campo iustoque prælio poscens: cumq; receptui caneretur, assidue animosis hostem urgendi conatibus urebatur. Vicit tamen nostrorum consilium contentionem virium maximam: divisisq; operibus, officia quisq; distributa capessit ocyssime. Hinc etenim ardui suggestus erigebantur, inde fossarum altitudines alii coplanabãt: terrarum latibula concava oblongis tramitibus alibi struebantur: locabant etiam artifices tormenta muralia, in funestos sonitus proruptura. Et cuniculos quidem cum vineis Nevita & Dagalaiphus curabant: ineundis autem conflictibus, & defẽdendis ab incendio vel eruptionibus machinis præerat Imperator. Cumq; apparatu omni excindendæ urbis labore multiplici consummato pugna flagitaretur, Victor nomine dux reversus est, adusq; Ctesiphonta itineribus exploratis, nulla obstacula nuntians offendisse. Quo efferati gaudio milites omnes, elatiq; firmioribus animis ad certandũ, signum opperiebantur armati. Iamque clangore Martio sonantibus tubis strepebant utrimque partes: & primi Romani hostem undiq; laminis ferreis in modum tenuis plumæ contectum, fidentemque quod tela rigentis ferri lapsibus impacta resiliebant, crebris procursationibus, & minaci murmure lacessebat: nonnunquam compage scutorum, qua velut testudine infigurabilium fornicum operiebantur aptissime, assiduis motibus laxius dehiscente. Contra Persæ muris obstinatius adhærentes, quantum facere nitique poterant, claudere & frustrari

exitiales impetus conabantur. Verum ubi vimineas crates præ se ferentes oppugnatores iam mœnia perurgerent, cum sagittariis funditores, alii quinetiam saxa volventes ingentia, cum facibus & malleolis eos longius propulsabant: tum aptatæ ligneis sagittis balistæ flexu stridore torquebantur, creberrima spicula funditantes, & scorpiones, quocunq; manus perite duxissent, rotundos lapides evibrabant. Iterum deinde ac sæpe geminatis congressibus, æstus in meridiem crescens, effervescente vaporatius sole, apparatu operum & studio præliandi intentos cunctos revocaverat fatigatos & sudore perfusos. Eodem mentis proposito secuto quoq; die per varia certaminum genera controversæ partes dimicantes instanter, æquis manibus & pari fortuna discedunt. Verum in omni discrimine armatis proximus Princeps civitatis urgebat excidium, ne circa muros diu excubans omitteret maiora, quæ tentabat. Sed in districtis necessitatibus nihil tam leue est, quod non interdum etiam contra sperata rerum afferat momenta magnarum. Cum enim ita ut sæpe discessuræ partes levius concertarent, abusive incusso ariete, qui paulò antè erat admotus, sternitur residuis omnibus altior turris, latere coctili firmissime structa: cuius ruina muri contiguum latus secum immani fragore protaxit. Ibi tum varietate casuum obsidentium labor, obsessorumque industria, vicissim facinoribus speciosis inclaruit. Nihil enim asperum ira & dolore succenso militi videbatur: nihil munitoribus erat pro salute currentibus metuendum aut dirum. Nam cum anceps pugna diutius fervens, sanguine utrimque multis cædibus fuso diei finisset occasu, tandem fatigationi consulitur. Dumque hæc luce agerentur ac palam, nuntiatur Imperatori pervigili cura distento, legionarios milites, quibus cuniculorum erant fodinæ mandatæ, cavatis tramitibus subterraneis sublicisq; suspensis, ima penetrasse fundamentorum, iam si ipse disposuerit evasuros. Cum itaq; noctis plerumque processisset, æneato-

rum

rum occentu signo dato progrediendi, ad pugnam & ad arma concursum est: & consulto murorum invaduntur utrimq; frontes, ut dum propulsaturi pericula defensores ultro citroque discurrunt, nec proxima fodientis audiretur ferri tinnitus, nec quoquam intrinsecus obsistente cunicul ariorum subita manus emergat. Quibus ita ut convenerat ordinatis, & occupatis prohibitoribus, patefactisque latebris, evolat Exuperius de Victorum numero miles, post quem Magnus tribunus, & Iovianus notarius: quos audax multitudo secuta, his prius confossis quos in æde per quam in lucem prodierant invenerunt, suspensis gradibus procedentes obtruncarunt vigiles omnes, ex usu moris gentici iustitiam felicitatemque regis sui canoris vocibus extollentes. Extimabatur Mars ipse, si misceri hominibus numina maiestatis iura permittunt, adfuisse castra Lucanorum invadenti Luscino. Hocque ideo creditum est, quod in congressu flagranti scalas vehens visus formidandæ vastitatis armatus, postridie cum recenseretur exercitus, præcipuo studio quæsitus, reperiri non potuit: cum se ultro offerret, si miles fuisset, memorabilis conscius facti. Sed ut tunc qui esset pulchri facinoris autor, penitus est ignoratum; ita nunc enituerunt, hi qui fecere fortissime, obsidionalibus coronis donati, & pro concione laudati veterum more. Tandem nudata reseratis aditibus multis, lapsura invaditur civitas: & sine sexus discrimine vel ætatis, quidquid impetus reperit, potestas iratorum absumpsit: alii exitii imminentis timore, cum hinc ignis, inde mucrones urgerent, ultimum flentes è muris acti sua sponte præcipites, membrisque omnibus infirmati, morte funestiorem vitam paulisper dum cæderentur egerunt. Extractus autem est vivus cum satellitibus LXXX. Nabdates præsidiorum magister, quem oblatum sibi cum aliis servari iussit intactum serenus Imperator & clemens. Divisa itaq; perpensis meritis & laboribus præda, ipse ut erat parvo contentus, mutum puerum oblatum sibi susce-

pit

pit gesticularium, multa quæ callebat nutibus venustissimis explicantem, & tribus aureis nummis partæ victoriæ præmium iucundum existimabat & gratum. Ex virginibus autem quæ speciosæ sunt captæ, ut in Perside, ubi fœminarum pulchritudo excellit, nec contrectare aliquam voluit, nec videre: Alexandrum imitatus & Africanum, qui hæc declinabant, ne frangerentur cupiditate, qui se invictos à laboribus ubique præstiterant. Inter hæc certamina nostræ partis architectus, cuius nomen non suppetit, post machinam scorpionis forte assistens, reverberato lapide, quem artifex titubanter aptaverat fundæ, obliso pectore supinatus profudit animam, disiecta compage membrorum, adeo ut ne signa quidem totius corporis noscerentur. Exin profecto Imperatori index nuntiaverat certus, circa muros subversi oppidi fallaces foveas & obscuras, quales in tractibus illis sunt plurimæ, subsedisse manum insidiatricem latenter, ut improviso inde adorta agminis nostri terga feriret extrema: confestimque ad extrahenda ea missi sunt compertæ fortitudinis pedites. Qui cum neq; pervadere foraminum aditus, nec amandatos intus prolicere possent ad decernendum, collectam stipulam & sarmenta specuum faucibus aggesserunt. Vnde fumus angustius penetrans, ideoque spissior, quosdam vitalibus obstructis necavit: alios ignium afflatus immixtus, prodire in perniciem coëgit abruptam: & ita omnibus incendio ferroque consumptis, ad signa repedavit ocyus miles. Hoc modo civitas ampla & populosa virtute roboris excisa Romani, in pulverem concidit & ruinas. Post quæ tam gloriosa transitis pontibus, multorum amnium concursu continuatis, ad munimenta gemina venimus, ædificiis cavatis extructa: ubi Victorem comitem exercitus prævium, à transitu fluminis regis filius progressus, à Ctesiphonte cum optimatibus & multitudine armata prohibere conatus, catervis sequentium militum visis abscessit. Pergentes itaq; protinus ad lucos venimus, agrosque

pube

pube variorum seminum lætos: ubi reperta regia Romano more ædificata, quoniam id placuerat, mansit intacta. Erat etiam in hac eadem regione extentum spatium & rotundum, loricæ ambitu circumclausum, destinatas regiis voluptatibus continens feras, cervicibus iubatis leones, armisque hispidos apros, & ursos (ut sunt Persici) ultra omnem rabiem sævientes; & alia lecta immania corpora bestiarum, quas omnes diffractis portarum obiicibus, equites nostri venatoriis lanceis & missilium multitudine confoderunt: quæ loca pingui situ & cultu. Quibus Coche quam Seleuciam nominant, haud longius disparatur: ubi vallatis opere tumultuario castris, & exercitu omni per aquarum & pabuli oportuna biduo recreato, antegressus cum procursatoribus Princeps, & civitatem desertam collustrans, sacro Principe quondam excisam, in qua perpetuus fons stagnum ingens eiectat, in Tigridem defluens, corpora vidit suffixa patibulis multa necessitudinum eius, quem prodidisse civitatem Pyrisaboram retulimus suprà. Hic & Nabdates vivus exustus est, quem extractum cum LXXX. latebris expugnatæ docui civitatis: eo quòd inter exordia obsidii cœpti clàm pollicitus prodere, dimicavit acerrime, adeptusque veniam insperatam, ad id proruperat insolentiæ, ut Hormisdam laceraret omnibus probris. Ita aliquantum progressi, tristi percellimur facto: dum enim tres procursatorum cohortes expeditius cum cuneo Persico decertarent, quem patefactis subito portis profuderat civitas, proruptores alii ex contraria fluminis ripa iumenta nos sequentia cum pabulatoribus paucis licenter palantibus intercipiunt & obtruncant. Vnde profectus Imperator iratus & frendens, iamque regionibus Ctesiphontis propinquans, celsum castellum offendit & munitissimum: ad quod explorandum ausus accedere, obscurior ut ipse rebatur, cum paucis obequitans muros, pauloque avidius intra iactum telorum repertus, latere non potuit: statimque diversorum missi-

lium nube exagitatus oppetiſſet tormento murali, ni vulnerato armigero, qui lateri eius herebat, ipſe ſcutorum denſitate contectus, evitato magno diſcrimine diſceſsiſſet. Qua cauſa concitus immane munimentum diſpoſuit obſidere, prohibitoribus acriter ad reſiſtendum intentis: quod loco fidebant propemodum inacceſſo, quodque rex cum ambitioſis copiis paſsibus citis incedens propediem affore credebatur. Iamq; vineis & reſiduis omnibus quæ poſcebat obſidium paratis, vigilia ſecunda præcipiti, cum nox caſu tunc lunari ſplendore nitens, his qui propugnaculis inſiſtebant aperte cuncta monſtraret, repente in unum pondus coacta multitudo, patefactis ſubito portis erupit: cohortemq; nec opinantem adorta noſtrorum cæcidit complures, inter quos etiam tribunus peremptus eſt, periculum propulſare conatus. Quæ dum ita aguntur, pari modo ut antea, Perſæ ex adverſa fluminis ripa partem adorti noſtrorum, interfectis quibuſdam vivos cepere nonnullos. Et timore ſimul, quia veniſſe in maiorem numerum copiæ putabantur hoſtiles, egere tunc noſtri ſegnius: ſed ubi animis in audaciam reſtitutis, armiſq; raptis inter tumultum, exercitus cantu concitus buccinarum, cum minaci murmure feſtinaret, eruptores perterriti reverterunt intacti. Et Imperator ira gravi permotus, reliquos ex ea cohorte, qui abiecte ſuſtinuerant impetum graſſatorum, ad pedeſtrem compegit militiam, quæ oneroſior eſt, dignitatibus imminutis. Flagrans poſt hæc ad eruendum caſtellum, ubi periclitatus eſt, operam convertit & curam, nuſquam ab anteſignanis ipſe digrediens, ut inter primos dimicans militi ad fortiter faciendum eſſet exemplo, ſpectator probatorq; geſtorum. Quo inter diſcriminũ vertices diu multumque verſato, varietate munitionum atq; telorum, & conſpiratione oppugnatorum, idem caſtellum incenditur captum. Poſt quæ conſideratis aſperitatibus anteceſtarum rerum & impendentium, requievit exercitus labore nimio quaſſatus, multis victui congruis affatim diſtributis.

Vallum

Vallum tamen sudibus densis, & fossarum altitudine cautius deinde struebatur, cum à vicina iam Ctesiphonte repentini excursus, & alia formidarentur occulta. Ventum est hinc ad fossile flumen Naarmalcha nomine, quod amnis regum interpretatur, tunc aridum. Id antehac Traianus, posteaque Severus, egesto solo fodiri in modum canalis amplissimi studio curaverat summo, ut aquis illuc ab Euphrate transfusis, naves ad Tigridem commigrarent: tutissimumque ad omnia visum est eadem loca purgari, quæ quondam similia Persæ timentes mole saxorum abruere multorum. Hacque valle purgata, avulsis catharactis undarum multitudine classis secura stadiis XXX. repulsa, in alveum eiecta est Tigridis: & contextis illico pontibus transgressus exercitus, iter Cochen versus promovit. Vtque lassitudini succederet quies oportuna, in agro consedimus opulento, arbustis, & vitibus, & cupressorum viriditate lætissimo: cuius in medio diversorium opacum est & amœnum, gentiles picturas per omnes ædium partes ostendens, regis bestias venatione multiplici trucidantis: nec enim apud eos pingitur vel fingitur aliud, præter varias cædes & bella. Proinde cunctis ex sententia terminatis, Augustus altius iam contra difficultates omnes incedens, tantumque à fortuna sperans nondum afflicta, ut propius temeritatem multa crebro auderet, validiores naves, ex his quæ alimenta portabant & machinas, deoneratas octogenis implevit armatis: retentoque secum classis robore firmiore, quam in tres diviserat partes, unam cum Victore comite quiete prima noctis emitti disposuit, ut flumine raptim transmisso, ripæ occuparentur hostiles. Quod cum acri metu territi duces concordi precatu fieri prohibere tentarent, neque destinationem flecterent Principis, sublato vexillo, ut iussum est, evolant è conspectu quinque subito naves: & cum ripas iam adventarent, facibus & omni materia qua alitur ignis petitæ assiduis iactibus, cum militibus iam

vem procubuere tristissimi: decimus verò qui defractis vinculis lapsus, ægre reductus est, mactatus ominosa signa monstravit. Quibus visis exclamavit indignatus acriter Iulianus, Iovemque testatus est, nulla Marti iam sacra facturum: nec resecravit, celeri morte præreptus. Digesto itaq; consilio cum primatibus super Ctesiphontis obsidio, itum est in voluntatem quorundam, facinus audax & importunum esse noscentium id aggredi: quòd & civitas situ ipso inexpugnabilis defendebatur, & cum metuenda multitudine protinus rex affore credebatur. Vicit sententia melior: cuius utilitate Princeps solertissimus adprobata, Arintheum cum manu peditum expedita ad populandas regiones circumsitas misit, armentis lætas & frugibus, hostes pari persecuturum industria, quos dispalatos nuper densi tramites & latebræ texere notissimæ. Sed ille avidæ semper ad ulteriora cupiditatis, parvi habitis vetantium dictis, & increpitis optimatibus, quòd ob inertiam otiique desiderium amitti suaderent propè iam parta regna Persidis: flumine læva relicto, infaustis ductoribus præviis, mediterraneas vias arripere cito proposuit gradu. Et tanquã funesta face Bellonæ subiectis ignibus exuri cunctas iusserat naves, præter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus disposuit vehi carpentis: idque putabat utiliter ordinasse, ne relicta classis usui hostibus foret, aut certè, ut ab expeditionis primordio factum est, armatorum ferè viginti milia in trahendis occuparentur iisdem navibus & regendis. Dein cum metuens sibi quisq; mussaret, monstraretque perspicua veritas, quòd repulsus forsitan ariditate vel altitudine montium, ad aquas redire non poterit miles, tortiq; perfugæ aperte faterẽtur se fefellisse, concursu maximo extingui iussæ sunt flammæ. Et quoniam ignis auctus immaniter plerasq; cõsumpsit, XII. tantummodo naves potuerunt intactæ servari, quæ ut possint custodiri discretæ sunt. Hoc casu classe cum non oporteret abolita, Iulianus cõsociato fretus exercitu, cum

armato-

armatorum nulli per diversa distringerentur, numero potior ad interiora tendebat, alimenta affatim opulentis suggerētibus locis. Quo cognito, hostes ut inedia nos cruciarent, herbas cum adultis segetibus incenderūt: & conflagratione procedere vetiti, stativis castris dum flammæ senescerent utebamur. Insultantesque nobis longius Persæ, nunc de industria se diffundebant, aliquoties confertius resistentes: ut procul conspicantibus viderentur advenisse iam regis auxilia, ideoque eos æstimaremus erupisse ad audaces excursus, & insolita tentamenta. Mœrebat tamen ob hæc Imperator & miles, quòd nec contabulandi pontis erat facultas amissis navibus temere, nec occurri poterat hostis adventicii motibus, quem adesse coruscans nitor indicabat armorum, artè pro singulis membris inflexus. Hisque accidebat aliud haud exiguum malum: quòd adminicula quæ præstolabamur cum Arsace & nostris ducibus, apparebant ob causas impedita prædictas. Has ob res ut solaretur anxios milites Princeps, captivos graciles suapte natura, ut omnes penè sunt Persæ, & macie iam confectos iussit in medium duci: nostrosque respiciens, *En,* inquit, *quos Martia ista pectora viros existimant, deformes illuvie capellas & tetras, utq; crebri docuerunt eventus, antequam manus conferant, abiectis armis vertentes semet in fugam.* Quibus dictis, remotisque captivis, super rerum summa consultabatur. Et multis ultro citroque dictitatis, cum reverti debere per loca quæ venimus, plebs vociferaretur imprudens, resistebat intentius Princeps, multis cum eo nequaquàm fieri posse monstrantibus, per effusam planiciem pabulo absumpto & frugibus, vicorumque reliquiis exustorum inopia squalentibus ultima: quodque liquentibus iam brumæ pruinis omne immaduerat solum, & raptis riparum terminis aucti inhorruere torrentes. Ergo etiam ad difficultatem accedente negotii, quòd per eas terras vapore sideris calescentes muscarum & culicum multitudine referta sunt omnia,

earumque volatu dies & astrorum noctu micantium facies obumbratur: cum nihil humani proficerent sensus, diu fluctuantes & dubii extructis aris cæsisque hostiis consulta numinum scitabamur: utrum nos per Assyriam reverti censerent, an præter radices montium lenius gradientes, Chiliocomum prope Corduenam sitam ex improviso vastare: quorum neutrum extis inspectis confore dicebatur. Sedit tamē sententia, ut omni spe meliorum succisa, Corduenam arriperemus: & XVI. Kal. Iulias, promotis iam signis, progresso imperatore cum lucis exordio, fumus vel vis quædam turbinata pulveris apparebat: ut opinari daretur asinorum esse greges agrestium, quorum multitudo in tractibus est illis innumera, ideo simul incedens, ut constipatione densa feroces leonum frustraretur assultus. Quidam arbitrabantur Sacenæ duces adventare, iam nostris rumoribus percitos, quòd Imperator Ctesiphonta magnis viribus oppugnaret: nonnulli Persas novis motibus incubuisse firmabant. Ideo inter hæc ita ambigua, ne quid adversum accideret revocantibus agmina classicis, in valle graminea prope rivum, multiplicato scutorum ordine in orbiculatam figuram metatis tutius quievimus castris. Nec enim adusque vesperam aëre concreto discerni potuit, quidnam esset quod his squalidius videbatur.

EXPLICIT LIB. XXIIII.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM LIBER XXV.

Et hanc quidem noctem nullo siderum fulgore splendentem, ut solet, in arctis rebus & dubiis exegimus, nec sedere quoquam auso, nec flectere in quietem lumina præ timore. Ubi verò primum dies inclaruit, radiantes loricæ niveis limbis circumdatæ, ferrei & corrusci thoraces longe prospecti, adesse regis copias indicabant. Hocque viso accensum properantem congredi militem dirimente fluvio brevi prohibuit Imperator: & non procul à vallo ipso inter excursatores nostros & Persicos prælio acri conserto, Machameus cecidit, ductor unius agminis nostri. Cui propugnaturus Maurus frater, dux postea Phœnices, cum germani trucidasset interfectorem, obvium quemq; perterrens, infirmatus & ipse humerum telo, pallescentem morte propinqua Machameum extrahere pugna viribus valuit magnis. Et cum fatiscerent vix toleranda æstuum magnitudine crebrisque congressibus partes, ad ultimum hostiles turmæ gravi sunt repulsa discussæ. Hinc recedentibus nobis longius, Saraceni nostrorum metu peditum repedare compulsi, paulo postea innexi Persarum multitudine ocyus irruebant, Romana impedimenta rapturi: verùm viso Imperatore ad alas subsidiarias reverterunt. Qua ex regione profecti ad Hucumbram nomine villam pervenimus: ubi per biduum omnibus ad usũ congruis, & sacietate quæsita frumenti, ultra spem recreati discessimus: & confestim, absque his quæ tempus vehi permi-

sit, reliqua flammis exusta sunt. Postridie exercitu sedatius procedente, extremos qui eo die fortè cogendorum agminum officia sustinebant, nec opinantes Persæ adorti, negotio levi interfecissent, ni proximus equitatus noster hoc ocyus intellecto, per patulas valles late diffusus, tantam molem discriminis, vulneratis qui supervenerant, repulisset. In hac cecidit pugna Adaces nobilis satrapa, legatus quondam ad Constantium Principem missus, ac benigne susceptus: cuius exuviis interfector Iuliano oblatis, remuneratus est ut decebat. Eodem die Tertiacorum equestris numerus à legionibus incusatus est, quòd cum ipsæ hostium adversas irrumperent acies, illi paulatim dilapsi, alacritatem penè totius minuissent exercitus. Vnde ad indignationem iustam Imperator erectus, ademptis signis hastisque diffractis, omnes eos qui fugisse arguebantur, inter impedimenta, & sarcinas, & captivos agere iter imposuit, ductore eorum qui solus fortiter decertarat aliæ turmæ apposito, cuius tribunus turpiter prælium deseruisse convincebatur. Abiecti sunt autem sacramento etiam alii quatuor ob flagitium simile vexillationum tribuni: hoc enim correctionis moderamine leniori impendentium considerationè difficultatum contentus est Imperator. Progressi itaque stadia LXX. attenuata rerum omnium copia, herbis frumentisque crematis, ex flammis ipsis raptas fruges & pabula, ut quisque vehere potuit, conservavit. Hoc etiam loco relicto, cum ad tractum Maranga appellatum omnis venisset exercitus, prope lucis confinia immensa Persarum apparuit multitudo, cum Merene equestris magistro militiæ, filiisque regis duobus, & optimatibus plurimis. Erant autem omnes catervæ ferratæ, ita per singula membra densis laminis tectæ, ut iuncturæ rigentes compagibus artuum convenirent: humanorumque vultuum simulacra ita capitibus diligenter aptata, ut imbracteatis corporibus solidis, ibi tantum incidentia tela possint hærere, qua per cavernas minutas, & orbibus

oculo-

oculorum affixas parcius visitur, vel per supremitates narium angusti spiritus emittuntur. Quorum pars contis dimicatura stabat immobilis, ut retinaculis æreis fixam existimares: iuxtaque sagittarii (cuius artis fiducia ab incunabulis ipsis gens prævaluit maxima) tendebant divaricatis brachiis flexiles arcus, ut nerui mammas perstringerent dexteras, spicula sinistris manibus cohærerent: summaque peritia digitorum pulsibus argutum sonantes arundines evolabant, vulnera perniciosa portantes. Post hos elephantorum fulgentium formidandam speciem, & truculentos hiatus vix mentes pavidæ perferebant: ad quorum stridorem odoremque & insuetum aspectum magis equi terrebātur. Quibus insidentes magistri, manubriatos cultros dexteris manibus illigatos gestabant, acceptæ apud Nisibin memores cladis: & si ferociens animal vires exuperasset regentis, ne reversum per suos, ut tunc acciderat, collisam sterneret plebem, vertebram, quæ caput à cervice disterminat, ictu maximo terebrabant. Exploratum est enim aliquando ab Hasdrubale Annibalis fratre, ita citius vitam huiusmodi adimi beluarum. Quibus non sine magno terrore perspectis, stipatus armatarum cohortium globis cum primatibus fidentissimus Imperator, ut flagitabat maior vis & trucior, lunari acie sinuatisque lateribus occursuros hosti manipulos instruebat. Et ne sagittariorum procursus nostrorum cuneos disiectaret, illatis concitatius signis, spiculorum impetum fregit: datoque ad decernendum solenniter signo, densati Romani pedites confertas hostium frontes nisu protruserunt acerrimo. Et fervente certaminum mole, clypeorum sonitus & virorum, armorumque lugubre sibilantium fragor, nihil perpetiens iam remissum, campos cruore & corporum strage contexit, effusius cadentibus Persis: quibus sæpe languidis in conflictu artius pes pede collatus graviter obsistebat, pugnare fortiter eminus consuetis, & si inclinatas suorum copias senserint, cedendo in modum imbrium ponè

versus directis sagittis hostes à persequendi fiducia deterrere. Pulsis igitur pondere magnarum virium Parthis, miles solis cursu flammeo diu lassatus, signo in receptum dato, tentoria repetit, ad audenda deinceps maiora sublatus. In hoc prælio Persarum maior, ut dictum est, apparuit strages, nostrorum admodum levis. Eminuit tamen inter varios certaminum casus Veteranionis mors viri pugnacis, qui legionem Ziannorũ regebat. Post quæ triduo induciis destinato, dũ suo quisq; vulneri medetur vel proximi, commeatibus nos destitutos inedia cruciabat iam non ferenda: & quoniam frugibus exustis & pabulis homines in discrimen ultimum venerant & iumenta, ex eo cibo quem animalia tribunorum vehebant & Comitum, imæ quoq; militum plebi penitus indigenti pars distributa est magna. Et Imperatori cui non cupediæ ciborum ex regio more, sed sub columellis tabernaculi parcius cœnaturo, pultis portio parabatur exigua, etiam munifici fastidienda gregario, quidquid ad ministeria parabatur, per contubernia paupertina sui securus egessit. Ipse autem ad solicitam suspensamque quietem paulisper protractus, cum somno (ut solebat) depulso, ad æmulationem Cæsaris Iulii quædam sub pellibus scribentis, obscuræ noctis altitudine sententiis cuiusdam philosophi teneretur, vidit squalidius, ut confessus est proximis, speciem illam Genii publici, quam cum ad Augustum surgeret culmen conspexit in Galliis, velato capite cum Cornucopia per aulæa tristius discedentem. Et quanquam ad momentum hæsit stupore defixus, omni tamen superior metu, ventura decretis cœlestibus commendabat: relictoque humi strato cubili, adulta iam excitus nocte, numinibus per sacra depulsoria supplicans, flagrantissimam facem cadenti similem visam, aëris parte sulcata evanuisse existimavit: horroreque perfusus est, ne ita aperte minax Martis apparuerit sidus. Erat autem nitor igneus iste, quem διαΐσσοντα nos appellamus, nec cadens unquam, nec terram contingens. Corpora

pora

pora enim qui credit cœlitus posse labi, profanus merito iudicatur & demens. Fit autem hic habitus modis compluribus, é quibus sufficiet pauca monstrare. Scintillas quidam putant ab æthereo candentes vigore, parumque porrectius tendere sufficientes extingui: vel certe radiorum flammas iniectas, nubibus densis acri scintillare contactu: aut cum lumen aliquod cohæserit nubi. Id enim in stellæ speciem figuratum, decurrit quidem dum viribus ignium sustentatur: amplitudine verò spatiorum exinanitum in æstum solvitur corpus, ad substantiā migrans, cuius attritu incaluit nimio. Confestim itaq; ante lucis primitias Hetrusci aruspices accersiti, consulti quid astri species portenderet nova, vitandum esse cautissime responderunt, ne quid tunc tentaretur: ex Tarquitianis libris, in titulo *De rebus divinis*, id relatum esse demonstrantes, quòd face in cœlo visa committi prælium, vel simile quidquam non oporteat. Quo etiam id inter multa alia spernente, orabant aruspices saltem aliquot horis profectionē differri: & ne hoc quidem sunt adepti, Imperatore omni vaticinandi scientiæ reluctante: sed exorto iam die, promota sunt castra. Hinc nos egressos, Persæ cum sæpe afflicti peditum stabilem pugnam horrerent, structis insidiis occulte comitabantur, altrinsecus viantes catervas à celsis collibus explorando: ut id suspicans miles adusq; perpetuum diem nec vallum erigeret, nec sudibus se communiret. Dumq; teguntur firmiter latera, et exercitus pro locorū situ quadratis quidem, sed laxis incedit agminibus, invasa subito terga ponè versus arma cogentiū Principi indicatur, etiam tum inermi ad speculanda anteriora progresso. Qua concitus clade, oblitus loricæ scuto inter tumultū adrepto, properās ultimis ferre suppetias, revocatur alio metu, qui etiā antesignanos, unde decesserat, paria perpeti nuntiabat. Quæ dum sine respectu periculi sui redintegrare festinat, ex alia parte cataphractorū Parthicus globus cēturias adoritur medias; ac sinistro cornu inclinato acriter superfusus,

fœtorem ſtridoremque elephantorum impatienter tolerantibus noſtris, contis & multiplicatis miſsilibus decernebat. Verùm Principe volitante inter prima diſcrimina præliorum, exilivit noſtra ſuccinctior armatura, averſarumque Perſarum & beluarum ſuffragines concidebat & dorſa. Quos cum Iulianus cavendi immemor diffluxiſſe trepidos, elatis vociferando manibus aperte demonſtrans, iraſque ſequentium excitans audenter effunderet ſemet in pugnam, clamabant hincinde candidati, quos diſiecerat terror, ut fugientum molem, tanquam ruinam male compoſiti culminis declinaret: & incertum ſubita equeſtris haſta cute brachii eius præſtricta, coſtis perfoſsis hæſit in ima iecoris fibra. Quam dum avellere dextera manu conatur, acuto utrimq; ferro digitorum nervos ſenſit exciſos: & provolutus iumento, præſentiumque veloci concurſu relatus in caſtra, medicinæ miniſteriis fovebatur. Moxque ubi lenito pauliſper dolore timere deſiit, magno ſpiritu contra exitum certans, arma poſcebat & equum: ut reviſo prælio ſuorum fiduciam repararet, ac videretur ſui ſecurus alienæ ſalutis ſollicitudine vehementer aſtringi: eo vigore, licet in negotio diſpari, quo Epaminondas ille dux inclytus, lethaliter apud Mantineam ſaucius & reverſus ex acie, conquirebat ſolicite ſcutum. Quod cum vidiſſet propius, lætior vi vulneris interiit: & qui animam intrepidus amittebat, iacturam clypei formidavit. Sed cum vires parum ſufficerent voluntati, ſanguiniſque profluvio vexaretur, manſit immobilis: ideo ſpe deinceps vivendi abſumpta, quod percontando Phrygiam appellari locum ubi ceciderat comperit. Hic enim obiturum ſe præſcripta audierat ſorte. Reducto ad tentoria Principe, incredibile dictu eſt, quanto ardore miles ad vindictam ira & dolore ferventior involabat, haſtas ad ſcuta concrepans, etiam mori ſi tuliſſet fors obſtinatus. Et quamvis offundebatur oculis altitudo pulveris, & æſtus caleſcens officeret alacritati membrorum,

tamen velut exauctoratus, amisso ductore, sine parsimonia ruebat in ferrum. Contra animosius Persæ sagittarum volantium crebritate conspectum solis rapiebant, oppositis elephantis: qui tardius gradientes magnitudine corporum cristarumq; horrore pavorem iumentis incutiebant & viris. Concursus itaq; armatorum, & cadentium gemitus, equorum flatus, tinnitus ferri, procul audiebatur, quamdiu satietate vulnerum partibus fessis, nox diremit certamina iam tenebrosa. Quinquaginta tum Persarum optimates & satrapæ cum plebe maxima ceciderunt, inter has turbas Merena & Nohodare potissimis ducibus interfectis. Obstupescat magniloquentia vetustatis diversis in locis prælia XX, Marcelli: Sicinium Dentatum adiiciat, ornatum militarium multitudine coronarum: miretur super his Sergium, qui vicies & ter vulneratus est in variis pugnis, ut fertur, cuius posteritatis ultimus Catilina, claras gloriarum adoreas sempiternis maculis obumbravit. Deformabat tamen tristitia lætiores eventus. Dum enim hæc post discessum ducis ubiq; aguntur, exercitus cornu dextro defatigato, & Anatolio interfecto, qui tunc erat officiorum Magister, Sallustius præfectus actus in exitium præceps, & opera sui apparitoris ereptus, Phosphorio amisso consiliario qui ei aderat, casu evasit & fuga: quidamque milites per multa discrimina occupato castelli vicini præsidio, post diem deniq; tertium iungi exercitui potuerunt. Quæ dum ita aguntur, Iulianus in tabernaculo iacens circumstantes alloquutus est demissos & tristes: *Advenit ô socii nunc abeundi tempus è vita, impendio tempestivum, quam reposcenti naturæ ut debitor bonæ fidei redditurus exulto: non, ut quidam opinantur, adflictus & mærens, philosophorum sententia generali perdoctus, quantum corpore sit beatior animus, & contemplans quoties conditio melior à deteriore secernitur, lætandum esse potius quàm dolendum. Illud quoq; advertens, quòd etiam Dii cælestes quibusdam piissimis mortem tanquam summum præmium persolverunt. Munus autem id*

mihi

mihi delatum optime scio, ne difficultatibus succumberem arduis, neve me proiiciam unquam aut prosternam: expertus quòd dolores omnes ut insultant ignavis, ita persistentibus cedunt. Nec me gestorum pœnitet, aut gravis flagitii recordatio stringit, vel cum in umbra & angulis emendarer, vel post principatum susceptum: tanquam à cognatione cælitum defluentem, immaculatum (ut existimo) conservavi, & civilia moderatius regens, & examinatis rationibus bella inferens & repellens: tametsi prosperitas simul utilitasq; consultorum non ubiq; concordent, quoniam cœptorum eventus superæ sibi vindicant potestates. Reputans autem iusti esse finem imperii, obedientium commodum & salutem, ad tranquilliora semper, ut nostis, propensior fui, licentiam omnem actibus meis exterminans, rerum corruptricem & morum: gaudensq;, nedum sciens, ubicunq; velut imperiosa parens consideratis periculis obiecit resp. steti fundatus, turbines calcare fortuitorum assuefactus. Nec fateri pudebit, interiturum me ferro dudum didici, fide fatidica præcinente. Ideoq; sempiternum veneror numen, quòd non clandestinis insidiis, nec longa morborum asperitate, vel damnatorum fine decedo, sed in medio cursu florentium gloriarum hunc merui clarum è mundo digressum. Aequo enim iudicio iuxtà timidus est & ignavus, qui cum non oportet, mori desiderat: & qui refugiat, cum sit oportunum. Hactenus loqui vigore virium labente, sufficiat. Super Imperatore verò creando caute reticeo, ne per impudentiam dignum præteream; aut nominatum quem habilem reor, anteposito forsitan alio, in discrimen ultimum trudam. Ut alumnus autem reip. frugi, opto bonum post me reperiri rectorem. Post hæc placide dicta, familiares opes iunctioribus velut supremo distribuens stylo, Anatolium quæsivit officiorum Magistrum: quem cum beatum fuisse Sallustius respondisset præfectus, intellexit occisum: acriterque amici casum ingemuit, qui elate ante contempserat suum. Et flentes inter hæc omnes qui aderant, autoritate etiam tum integra increpabat: humile esse cœlo sideribusque conciliatum lugeri Principem dicens. Quibus ideo iam silentibus, ipse cum Maximo & Prisco philosophis super

animo-

animorum sublimitate perplexius disputans, hiante latius suffossi lateris vulnere, & spiritum tumore cohibente venarum, epota gelida aqua, quam petiit medio noctis horrore, vita facilius est absolutus, anno ætatis altero & tricesimo: natus apud Constantinopolim, à pueritia usq; parentis obitu destitutus Constantii, quem post fratris Constātini excessum inter complures alios turba consumpsit imperii successorum, & Basilina matre, iam inde à maioribus nobili: vir profecto heroicis connumerandus ingeniis, claritudine rerum & coalita maiestate conspicuus. Cum enim sint, ut sapientes definiunt, virtutes quatuor præcipuæ, Temperantia, Prudentia, Iustitia, Fortitudo, eisque accidentes extrinsecus aliæ, scientia rei militaris, autoritas, felicitas atq; liberalitas, intento studio coluit omnes ut singulas. Et primum ita inviolata castitate enituit, ut post amissam coniugem, nihil unquam venereum attingeret: illud advertens quod apud Platonem legitur, Sophoclem tragœdiarum scriptorem ætate grandævum interrogatum, ecquid adhuc fœminis misceretur, negantem id adiecisse, quòd gauderet harum rerum amorem, ut rabiosum quendam effugisse dominum & crudelem. Item ut hoc propositum validius confirmaret, recolebat sæpe dictum lyrici Bacchilidis, quem legebat iucunde, id asserentis, quòd ut egregius pictor vultum speciosum effingit, ita pudicitia celsius consurgentem vitam exornat. Quam labem in adulto robore iuventutis ita caute vitavit, ut ne suspicione quidem tenus libidinis ullius, vel citerioris vitæ ministris incusaretur, ut sæpe contingit. Hoc autem temperantiæ genus crescebat in maius, iuvante parsimonia ciborum & somni, quibus domi forisque tenacius utebatur. Namque in pace victus eius mensarumque tenuitas erat recte noscentibus admiranda, velut ad pallium mox reversuri: per varios autem procinctus stans interdum more militiæ cibum brevem vilemque sumere visebatur. Vbi verò exigua dormiendi quiete recreasset corpus la-

boribus induratum, expergefactus explorabat per semetipsum vigiliarum vices & stationum, post hæc seria ad arces confugiens doctrinarum. Et si nocturna lumina, inter quæ lucubrabat, potuissent voce ulla testari, profecto ostenderent, inter hunc & quosdam Principes multum interesse, quem noverant voluptatibus ne ad necessitatem quidem indulsisse naturæ. Dein prudentiæ eius indicia fuere vel plurima, è quibus explicari sufficiet pauca. Armatæ rei scientissimus, & togatæ civilitati admodum studens, tantum sibi arrogans, quantum à contemptu & insolentia distare existimabat, virtute senior quam ætate, studiosus cognitionum omnium, & indeclinabilis aliquoties iudex, censor moribus regendis acerrimus, placidus opum contemptor, mortalia cuncta despiciens: postremo id prædicabat, *Turpe esse sapienti, cum habeat animum, captare laudes ex corpore*. Quibus autem iustitiæ inclaruit bonis, multa significant: primo, quòd erat pro rerum omnium distinctione sine crudelitate terribilis: deinde, quòd paucorum discrimine vitia cohibebat: tum autem, quòd minabatur ferro potius, quam utebatur. Postremo, ut multa præteream, constat eum in apertos aliquos inimicos insidiatores suos ita consurrexisse mitissime, ut pœnarum asperitatem genuina lenitudine castigaret. Fortitudinem certaminum crebritas, ususque bellorum ostendit, & patientia frigorum immanium, & fervoris quoque. Corporis munus à milite, ab Imperatore verò animi poscitur. Ipse trucem hostem ictu confecit, audacter congressus, ac nostros cedentes obiecto pectore suo aliquoties cohibuit solus: regnaque furentium Germanorum excindens, & in pulvere vaporato Persidis, augebat fiduciam militis, dimicans inter primos. Castrensium negotiorum scientiam plura declarant & nota: civitatum oppugnationes & castellorum, inter ipsos discriminũ vertices acies figura multiformi compositæ, salubriter & caute castra metata, prætenturæ stationesque agrariæ totis rationibus ordinatæ. Au-

toritas

toritas adeo valuit, ut dilectus artisime dum timetur, acsi periculorum socius & laborum, & inter concertationes acerrimas animadverti iuberet in desides, & Cæsar adhuc sine stipendio regeret militem feris oppositum gentibus, ut dudum est dictum, alloquutusq; tumentes armatos, discessurum ad vitam minaretur privatam, ni tumultuari desisterent. Deniq; id pro multis nosce sufficiet: exhortatum eum supplici concione militem Gallicanum, pruinis adsuetum & Rheno, peragratis spatiis regionum extentis, per tepentem Assyriam adusque confinia traxisse Medorum. Felicitas ita eminuit, ut ipsis quodammodo cervicibus fortunæ aliquamdiu bonæ gubernatricis evectus, victoriosis cursibus difficultates superaret immensas. Et postquam ex occidua plaga digressus est, quoad fuit in terris, quievere nationes omnes immobiles, acsi quodam caduceo leniente mundano. Liberalitatis eius testimonia plurima sunt & verissima: inter quæ indicta sunt tributorum admodum levia, coronarium indultum, remissa debita multa diuturnitate congesta, æquata fisci iurgia cum privatis, vectigalia civitatibus restituta cum fundis, absque his, quos velut iure vendidere præteritæ potestates: quodque nunquam augendæ pecuniæ cupidus fuit, quam cautius apud dominos servari existimabat, id aliquoties prædicans, *Alexandrum Magnum, ubi haberet thesauros interrogatum, apud amicos, benevole respondisse*. Digestis bonis quæ scire potuimus, nunc adexplicanda eius vitia veniamus, licet dicta sunt carptim. Levioris ingenii, verùm hoc instituto rectissimo temperabat, emendari se cum deviaret à fruge bona permittens. Linguæ fusioris & admodum raro silentis: præsagiorum sciscitationi nimiæ deditus, ut æquiparare videretur in hac parte principem Adrianum: superstitiosus magis, quam sacrorum legitimus observator, innumeras sine parsimonia pecudes mactans: ut æstimaretur, si revertisset de Parthis, boves iam defuturos: Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus

dictum, *οἱ λευκοὶ βόες Μάρκῳ τῷ χαίρειν. ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα.* Vulgi plausibus lætus, laudum etiam ex minimis rebus intemperans appetitor, popularitatis cupiditate cum indignis loqui sæpe adfectans. Veruntamen cum hæc essent, æstimari poterat, ut ipse aiebat, vetus illa Iustitia, quam offensam vitiis hominum Aratus extollit in cœlum, eo imperante redisse rursus ad terras, ni quædam ad arbitrium agens interdum ostenderet se dissimilem sui. Namque & iura condidit non molesta, absolute quædam iubentia fieri vel arcentia, præter pauca. Inter quæ erat illud inclemens, quòd docere vetuit magistros rhetoricos & grammaticos Christianos, ne transirent à numinum cultu. Illud quoq; itidem parum ferendum, quòd municipalium ordinum cœtibus patiebatur iniuste quosdam adnecti, vel peregrinos, vel ab his consortiis privilegiis aut origine longe discretos. Figura talis utique membrorum: mediocris erat staturæ, capillis tanquam pexisset mollibus, hirsuta barba in acutum desinente vestitus, venustate oculorum micantium flagrans, qui mentis eius angustias indicabant, superciliis decoris, & naso rectissimo, ore paulo maiore, labro inferiore diuiso, opima & incurva cervice, humeris vastis & latis, ab ipso capite usque ad unguium summitates liniamentorum recta compage, unde viribus valebat & cursu. Et quoniam eum obtrectatores novos bellorum tumultus ad perniciem rei communis insimulant concitasse, sciant docente veritate perspicue, non Iulianum, sed Constantium ardores Parthicos succendisse (cum Metrodori mendaciis avidius acquiescit, ut dudum retulimus plenè) vindictæ siti ad indignationem excitum: ubi nostri capti militares aliquoties numeri, urbes excisæ, rapta munimenta vel diruta, provinciæ gravibus impensis exhaustæ, & ad effectũ tendentibus minis cuncta petebantur à Persis, adusq; Bithynos & littora Propontidis. At in Galliis bellorum tenore gliscente, diffusis per nostra Germanis, iamque Alpibus ad vastandam

tandam Italiam perrumpendis, multa & nefanda perpessis hominibus, nihil præter lachrymas supererat & terrores: ubi & præteritorum recordatio erat acerba, & expectatio tristior impendentium. Quæ omnia iuvenis iste ad occiduam plagam specie Cæsaris missus, regesque pro mancipiis agitans ignobilibus, cuncta penè mira dictu celeritate correxit. Itaq; ut Orientem pari studio recrearet, adortus est Persas, triumphum exinde relaturus & cognomentum, si consiliis eius & factis illustribus decreta cœlestia congruissent. Et cum sciamus experimento, adeo quosdam ruere improvidos, ut bella interdum victi, & naufragi repetant maria, & ad difficultates redeant quibus succubuere sæpissime; sunt qui reprehendant paria repetisse Principem ubiq; victorem? Nec fuit post hæc lamentis aut fletibus locus. Corpore enim curato pro copia rerum & temporis, ut ubi olim ipse statuerat conderetur: principio lucis sequutæ, quæ erat quintum Kal. Iulias, hostibus ex omni latere circumfusis, collecti duces exercitus, advocatisque legionum principiis & turmarum, super creando Principe consultabant. Discissique studiis turbulentis, Arintheus, & Victor, & è palatio Constantii residui de parte sua quendam habilem scrutabantur: contra Nevita, & Dagalaiphus, proceresque Gallorum, virum talem ex commilitio suo quæritabant. Quæ dum ambiguntur, nulla variante sententia, itum est voluntate omnium ad Sallustium: eoque causante morbos & senectutem honoratam, aliquis miles advertens destinatius reluctantem, *Et quid ageretis*, ait, *si id bellum vobis curandum commisisset absens, ut sæpe factum est, Imperator? nonne posthabitis cæteris militem instantibus ærumnis eriperetis? Id nunc agite: & si Mesopotamiam videre licuerit, utriusq; exercitus consociata suffragia legitimum Principem declarabunt*. Inter has exiguas ad tantam rem moras, nondum pensatis sententiis, stimulantibus paucis, ut in rebus extremis est factum sæpe, Iovianus eligitur Imperator, domesticorum ordinis primus,

paternis meritis mediocriter commmendabilis. Erat enim Varroniani notissimi comitis filius, haud dudum post depositum militiæ munus ad tranquilliora vitæ digressi. Et confestim indumentis circumdatus principalibus, subitoque productus è tabernaculo, per agmina iam discurrebat proficisci parantia. Et quoniam acies adusque lapidem quartum porrigebatur, antesignani clamare quosdam Iovianum audientes Augustum, eadem multo magis sonabant: gentilitate enim propè perciti nominis, quod una littera discernebat, Iulianum recreatum arbitrati sunt deduci magnis favoribus, ut solebat. Verùm cum incurvus ille visus & longior adventaret, suspicati quod acciderat, in lachrymas effusi sunt omnes atque luctum. Quod si gravis quidam æquitatis prævaricator in ultimo rerum spiritu factum criminatur improvide, nauticos idem iustius incusabit, amisso perito navigandi magistro, sævientibus flabris & mari, quòd clavos regendæ navis cuilibet periculi socio commiserunt. His ita cæco quodam iudicio fortunæ peractis, Iovianorum signifer, quos Varronianus rexerat, dudum cum novo dissidens Principe, etiam tum privato, ut patris eius obtrectator immoderatus, periculum ex inimico metuens iam communia supergresso, discessit ad Persas: ac data dicendi copia quæ sciret, docet Saporem iam propinquantem, extincto quem verebatur, turbine concitato calonum ad umbram imperii Iovianum adhuc protectorem adscitum, inertem quendam & mollem. Hoc ille audito, quòd semper trepidis votis expetebat, & inopina prosperitate elatus, multitudine ex regio equitatu adiuncta his qui dimicavere nobiscum, celeri disposuit gradu agminis nostri invadi terga. Postremumq; dum ultro citroq; ordinantur hostiæ pro Ioviano, extis inspectis pronunciatũ eum omnia perditurum, si intra vallum remansisset, ut cogitabat: superiorem verò fore, profectum. Proinde egredi iam cœptantes adoriuntur nos elephantis præviis Persæ: ad quorum

rum

rum fremitum accessumq; terribilem equis inter initia turbatis & viris, Ioviani & Herculiani occisis beluis paucis cataphractis equitibus acriter restiterunt. Deinde legiones Ioviorum atq; Victorum laborantibus suis ferentes auxilium, elephantes duos straverunt cum hostium plebe non parva: & in lævo prælio viri periere fortissimi, Iulianus, & Macrobius, & Maximus legionum tribuni, quæ tunc primas exercitus obtinebant. Hisq; sepultis ut rerum angustiæ permiserũt, prope confinia noctis, cum ad castellum Sumere nomine citis passibus tenderemus, iacens Anatolii corpus est agnitum, quod tumultuaria opera terræ mandatum est. Hic & milites sexaginta cum palatinis recepimus, quos in munimentum Vaccatum confugisse retulimus. Sequuto inde die pro captu locorum aperta in valle castra ponuntur, velut murali ambitu circumclausa, præter unum exitum, eundemq; patentem, undique in modum mucronum præacutis sudibus fixis. Hocque viso, è saltibus nos hostes diversitate telorum, ac verbis turpibus incessebant, ut perfidos & lectissimi Principis peremptores: audierant enim ipsis quoque referentibus transfugis, rumore iactato incerto, Iulianum telo cecidisse Romano. Ausi denique inter hæc equitum cunei porta perrupta prætoria prope ipsum tabernaculum Principis advenire, occisis multis suorum & vulneratis, vi repulsi sunt magna. Egressi exinde, proxima nocte Charcham occupavimus, locum ideo tutum, quòd riparum aggeribus humana manu destructis, ne Saraceni deinceps Assyriam persultarent, nostrorum agmina nullus ut ante vexabat. Cumq; his Kal. Iuliis stadiis XXX. confectis, civitatem nomine Duram adventaremus, fatigatis iumentis, vectores eorum novissimi pedibus incedentes, à Saracena multitudine circumsepti protinus interissent, ni expeditiores turmæ nostrorum opem laborantibus attulissent. Hos autem Saracenos ideo patiebamur infestos, quòd salaria muneraq; plurima à Iulano ad similitudinẽ præteriti

teriti

teriti temporis accipere veriti, questique apud eum, solum audierant Imperatorem bellicosum & vigilantem ferrum habere, non aurum. In hoc loco Persarum obstinatione tritum est quadriduum. Nam progredientes nos sequebantur crebris lacessitionibus retrahentes: cum staremus ut pugnaturi, gradum sensim referentes, moris diuturnis excruciabant. Iamque (ut solent extrema metuentibus etiam ficta placere) fama circumlata, fines haud procul limitum esse nostrorum, exercitus vociferans immodeste, dari sibi copiam transeundi Tigridis flagitabat. Quibus oppositus cum rectoribus Imperator, tumentemq; iam canis exortu sideris amnem ostendens, ne se periculosis committerent gurgitibus exorabat: nandi imperitos esse complures adserens, simulque adiiciens, hostiles manus hincinde margines superfusi fluminis occupasse. Sed cum hæc sæpe congeminando refragaretur in cassum, milesque conclamans magno contentionis fragore minaretur extrema, edicit Imperator ut sistatur agmen, & assueti nare Galli amnem primi omnium penetrarent: ut iis magnitudine fluentorum abreptis, residuorum pertinacia frangeretur; aut si id perfecissent innocui, transitus fidentior tentaretur. Electique sunt ad id negotium habiles, qui maxima præ cæteris flumina transmeare in regionibus genuinis à prima pueritia sunt instituti: & cum latendi copiam nocturna quies daret, tanquam è transenna simul emissi, spe citius ripas occupavere contrarias. Persarumq; concultatis pluribus & truncatis, quos loca servare dispositos securitas placido vinxerat somno, efficacis audaciæ signum elatis manibus contortisq; spiculis ostendebant. Hoc longe conspecto, ardens ad transitum miles ea mora tantummodo tenebatur, quòd utribus è cæsorum animalium coriis coagmentare pontem architecti promittebant. Quæ dum vanis conatibus agitantur, rex Sapor & procul absens, & cum propè venisset, exploratorum perfugarumque veris vocibus docebatur fortia facta nostro

rum,

rum, fœdas suorum strages, & elephantes, quot nunquam rex ante meminerat interfectos, exercitumque Romanum continuis laboribus induratum, post casum gloriosi rectoris non saluti suæ, ut memorabat, consulere, sed vindictæ, difficultatemque rerum instantium aut victoria summa, aut morte memorabili finiturum. Ob quæ reputabat multa & formidanda: diffusum abunde militem per provinciales levi tessera colligi posse expertus, & sciens populum suum post amissam maximam plebem ultimis terroribus deformatum, simul comperiens, in Mesopotamia relictum haud multo minorem exercitum. Quæ super omnia hebetarunt eius anxiam mentem, uno parique natatu quingenti viri transgressi tumidum flumen incolumes, custodibusque confossis reliquos consortes suos ad similem fiduciam concitantes. Hæc inter cum neque pontes compaginari paterentur undæ torrentes, & absumptis omnibus quæ mandi poterant utilibus, exacto miserabiliter biduo, furebat inedia iraq; percitus miles, ferro properans quàm fame ignavissimo genere mortis absumi. Erat tamen pro nobis æternum Dei cœlestis numen: & Persæ præter sperata priores super fundanda pace oratores Surenam & optimatem alium mittunt, animos ipsi quoq; despondentes, quos omnibus penè præliis pars Romana superior gravius quassabat indies. Conditiones autem ferebant difficiles & perplexas, fingentes humanorum respectu reliquias exercitus redire sinere clementissimum regem, quæ iubet si impleverit cum primatibus Cæsar. Contra hos cum Sallustio præfecto mittitur Arintheus: & dum deliberatur examinatius quid fieri deberet, dies quatuor sunt evoluti inedia cruciabiles, & omni supplicio tristiores. Quo temporis spatio antequam hi mitterentur, si abusus Princeps paulatim terris hostilibus excessisset, profecto venisset ad præsidia Corduenæ, uberis regionis & nostræ, ex eo loco in quo hæc agebantur centesimo lapide disparatæ. Petebat autem rex obstinatius, ut

ipſe aiebat, ſua dudum à Maximiano erepta, ut docebat autem negotium, pro redemptione noſtra, quinque regiones Tranſtigritanas: Arzanenam, & Moxoenam, & Zabdicenam, itidemque Rehimenam, & Corduenam cum caſtellis quindecim, & Niſibim, & Singaram, & caſtra Maurorum, munimentum perquàm oportunum. Et cum pugnari decies expediret, ne horum quidquam dederetur, adulatorum globus inſtabat timido Principi, Procopii metuendum ſubſerens nomen: eumque adfirmans, niſi rediret, cognito Iuliani interitu cum intacto milite, quem regebat, novas res nullo renitente facile moliturum. Hac pernicioſa verborum ille adſiduitate nimia ſuccenſus, ſine cunctatione tradidit omnia quæ petebantur: difficile hoc adeptus ut Niſibis & Singara ſine incolis tranſirent in iura Perſarum, à munimentis verò alienandis reverti ad noſtra præſidia & Romana permitterentur. Quibus exitiale aliud acceſsit & impium, ne poſt hæc ita compoſita Arſaci poſcenti contra Perſas ferretur auxilium, amico nobis ſemper & fido. Quod ratione gemina cogitatum eſt: ut puniretur homo, qui Chiliocomum mandato vaſtaverat Principis, & ut remaneret occaſio, per quam ſubinde licenter invaderetur Armenia. Vnde poſtea contigit, ut vivus caperetur idem Arſaces, & Armeniæ maximum latus Medis conterminans, & Artaxata, inter diſſenſiones & turbamenta raperent Parthi. Quo ignobili decreto firmato, ne quid committeretur per inducias contrarium pactis, obſidatus ſpecie viri celebres altrinſecus dantur, Nevita & Victor ex parte noſtrorum, & Mellobaudes, inſignium numerorum tribuni: ex parte verò diverſa Bineſes è numero nobilium optimatum, tresque alii ſatrapæ non obſcuri. Fœderata itaque pace annorum triginta, eaque iurisiurandi religionibus conſecrata, reverſi itineribus aliis, quoniam loca contigua flumini ut confragoſa vitabantur & aſpera, potus inopia premebamur & cibi. Et pax ſpecie humanitatis indulta, in perniciem eſt

versa

verſa multorum: qui fame aduſque ſpiritum lacerati poſtremum, ideoque latenter progreſsi, aut imperitia nandi gurgite fluminis abſorbebantur: aut ſi undarum vi ſuperata venirent ad ripas, à Saracenis vel Perſis (quos, ut diximus paulò antè, exturbavere Germani) cædebantur ut pecora, vel longius amandati ſunt venundandi. Vbi verò tranſeundi amnis aperte ſignum dedere buccinæ concrepantes, immane quo quantoque ardore temere rapiendo momenta periculorum, ſemet quiſque reliquis omnibus anteponens, vitare multa & terribilia feſtinabat: & pars cratibus temere textis iumenta retinentes hincinde natantia, alii ſuperſidentes utribus, quidam diverſa in neceſsitatis abrupto verſantes, undarum occurſantium fluctus obliquis meatibus penetrabant. Imperator ipſe brevibus lembis, quos poſt exuſtam claſſem docuimus remanſiſſe, cum paucis tranſvectus, eadem navigia ultro citroque diſcurrere ſtatuit, dum omnes conveheremur. Tandemque univerſi præter merſos ad ulteriores venimus margines, favore ſuperi numinis, diſcrimine per difficiles caſus extracti. Dum nos pendentium ærumnarum opprimit timor, compertum eſt procurſatorum indicio, Perſas pontem iungere procul è noſtro conſpectu, ut poſt firmatam pacem & fœdera ſopitis belli turbinibus, incurioſius gradientes ægros, & animalia peterent diu defatigata: verum cum ſe proditos advertiſſent, à conatu nefario deſtiterunt. Hac etiam ſuſpicione iam liberi, properanteſque itineribus magnis prope Hatram venimus, vetus oppidum in media ſolitudine poſitum, olimque deſertum, quod eruendum adorti temporibus variis Traianus & Severus principes bellicoſi, cum exercitibus penè deleti ſunt, ut in eorum actibus has quoque digeſsimus partes. Vnde cognito per porrectam planiciem aduſque lapidem ſeptuageſimum in regionibus aridis nec aquam inveniri poſſe præter ſalſam & fœtidam, nec ad victum aliquid niſi abrotanum, & abſinthium, & dracontion, aliaque herba-

rum genera tristissima, vasa quæ portabantur aquis impleta sunt dulcibus: & mactatis camelis iumentisque aliis, alimenta quæsita sunt licet noxia. Et via sex dierum emensa, cum ne gramina quidem invenirentur, solatia necessitatis extremæ, dux Mesopotamiæ Cassianus, & tribunus Mauricius pridem ob hoc missus, ad Vr nomine Persicum venere castellum, cibos ferentes ex his, quos relictus cum Procopio & Sebastiano exercitus parcius victitans conservarat. Hinc Procopius alter notarius, & Memoridus militaris tribunus, ad tractus Illyricos mittuntur & Galliarum, nuntiaturi Iuliani mortem, & Iovianum post eius obitum ad culmen augustum evectum. Quibus mandaverat Princeps, ut Lucillianum socerum suum, post depositum militiæ munus digressum ad otium, morantemque eo tempore apud Sirmium, oblatis magisterii equitum & peditum codicillis, quos iisdem tradiderat, properare Mediolanum urgerent, res firmaturum ancipites: & quod magis metuebatur, si casus quidam novi exurgerent opponendum. Quibus secretiores addiderat litteras, Lucillianum itidem monens, ut quosdam lectos exploratæ industriæ fideique duceret secum: adminiculis eorum usurus pro incidentium captu negotiorum. Prudentiq; consilio Malarichum ex familiaribus negotiis agentem etiam tum in Italia, missis insignibus Iovino iussit succedere armorum magistro per Gallias, gemina utilitate præspeculata: ut & dux meriti celsioris ideoque suspectus abiret è medio, & homo inferioris spei ad sublimiora provectus autoris sui nutantem adhuc statum studio fundaret ingenti. Iussum est autem ad implenda hæc perrecturis extollere seriem gestorum in melius, & rumores quaqua irent breves diffundere, concinentes procinctum Parthicum exitu prospero terminatum: additisq; festinando itineri noctibus, provinciarum militiæque rectoribus insinuare novi Principis scripta, omniumq; sententiis occultius sciscitatis remeare velociter cum responsis, ut comperto

quid

quid in longinquis agatur, principatus roborandi matura consilia quærantur & cauta. Hos tabellarios fama prægrediens, index tristium casuum velocissime per provincias volitabat: & gentes, maximeque omnium Nisibenos, acerbo dolore perculsit, cum urbem Sapori deditam comperissent: cuius iram metuebāt & simultates, recolentes quæ assidue pertulerit funera, eam sæpius oppugnare conatus. Constabat enim orbem Eoum in ditionem potuisse transire Persidis, nisi hæc civitas habili situ & mœnium magnitudine restitisset. Miseri tamen licet maiore venturi pavore constringerentur, spe tamen sustentari potuerunt exigua: hac scilicet, quòd vel suopte motu, vel exoratus eorum precibus Imperator eodem statu retinebit urbem, Orientis firmissimum claustrum. Dum gestorum seriem ubique rumores diffunditant varii, in exercitu absumptis commeatibus paucis, quos advectos prædiximus, in corpora sua necessitas erat humana vertenda, ni iumentorum caro cæsorum aliquatenus perdurasset: unde effectum est, ut & armorum pleraque proiicerentur & sarcinarum. Adeo enim atroci tabuimus fame, ut si usquam modius unus farinæ fuisset repertus (quod raro contigerat) aureis decem mutaretur ut minus. Profecti exinde Thisalphata venimus, ubi Sebastianus atque Procopius cum tribunis principiisque militum sibi ad tuendam Mesopotamiam commissorum, ut poscebat solennitas, occurrerunt, & sequebantur benigne suscepti. Post quæ itinere festinato Nisibi cupide visa, extra urbem stativa castra posuit Princeps: rogatusque enixe precante multiplici plebe, ut ingressus palatium more succederet Principum, pertinaciter reluctatus est, erubescens agente se intra muros, urbem inexpugnabilem iratis hostibus tradi. Ibi tunc vespera tenebrante, raptus à cœna Iovianus, primus inter notarios omnes, quem in obsidione civitatis Maiozamalchæ per cuniculum docuimus evasisse cum aliis, ductusq; devium ad

locum, & præceps actus in puteum siccum, obrutus est saxorum multitudine superiecta: hanc profecto ob causam, quòd Iuliano perempto, ipse quoq; nominatus à paucis ut imperio dignus, nec post creatum Iovianum egit modeste: sed susurrans super negotio quædam audiebatur, invitabatq; ad convivia subinde militares. Postridie Bineses unus ex Persis, quem inter alios excellere diximus, mandata regis complere festinans, promissa flagitabat instanter: & Principe permittente Romano civitatem ingressus, gentis suæ signum ab arce extulit, commigrationem è patria civibus nuncians luctuosam. Et vertere solum extemplo omnes præcepti manus tendentes orabant, ne imponeretur sibi necessitas abscedendi, ad defendendos penates se solos sufficere sine alimentis publicis adfirmantes & milite, satis confisi adfuturam iustitiam pro genitali sede dimicaturis, ut experti sunt sæpe. Et hæc quidem suppliciter ordo & populus precabatur, sed ventis loquebantur incassum, Imperatore, ut fingebat alia metuens, periurii piacula declinante. Tum Sabinus fortuna & genere inter municipes clarus, ore volubili replicabat, Constantium immani crudescente bellorum materia superatum a Persis interdum, deductumque postremo per fugam cum paucis ad Hibitam stationem intutam, panis frusto vixisse precario, ab anu quadam agresti porrecto, nihil tamen ad diem perdidisse supremum. Et Iovianum inter exordia principatus provinciarum muro cessisse, cuius obiice iam inde à vetustate innoxiæ permanserunt. Cumque nihil promoveretur, iurisiurandi religionem Principe destinatius prætendente: cum oblatam ei coronam aliquamdiu recusans coactus denique suscepisset, Sylvanus quidam causarum defensor confidentius exclamans, *Ita*, inquit, *Imperator à civitatibus residuis coroneris*. Quo verbo exasperatus intra triduum omnes iussit excedere mœnibus, detestantes rerum præsentium statum. Appositis itaque compulsoribus, mortem si qui distulerint egredi minitantibus,

tantibus,

tantibus, mœnia permixta sunt lamentis & luctu: & per omnia civitatis membra una vox cunctorum erat gementiũ, cum laceraret crines matrona exul fuganda laribus, in quibus nata erat & educata, orbataque mater liberis vel coniuge viduata, procul ab eorum manibus pelleretur: & turba flebilis postes penatum amplexa vel limina lachrymabat. Exin variæ complentur viæ, qua quisq; poterat dilabentium: properando enim multi furabantur opes proprias, quas vehi posse credebant, contempta reliqua supellectili pretiosa & multa: hanc enim relinquebant penuria iumentorum. Tu hoc loco fortuna orbis Romani merito incusaris, quæ difflantibus procellis remp. excussa regimenta perito rei gerendæ ductori consummando iuveni porrexisti: quem nullis ante actæ vitæ insignibus in huiusmodi negotiis cognitum, nec vituperari est æquum nec laudari. Illud tamen ad medullas usque bonorum pervenit: quòd dum extimescit æmulum potestatis, dumque in animo Gallias & Illyricum versat, quosdam sæpe sublimiora cœptasse, famam adventus sui prævenire festinans, indignum imperio facinus amictu periurii fugiendi commisit, Nisibi perdita: quæ iam inde à Mithridatici regni temporibus, ne Oriens à Persis occuparetur, viribus restitit maximis. Nunquam enim ab urbis ortu inveniri potest annalibus replicatis, ut arbitror, terrarum partes ullas nostrarum ab Imperatore vel Cos. hosti concessas: & ne ob recepta quidem quæ direpta sunt, verùm ob amplificata regna triumphales glorias fuisse delatas. Vnde P. Scipioni ob recuperatas Hispanias, Fulvio Capua post diuturna certamina superata, & Opimio post diversos exitus præliorum, Fregellanis tunc internecivis hostibus ad deditionem compulsis, triumphi sunt denegati. Id etiam memoriæ nos veteres docent, in extremis casibus icta cum dedecore fœdera, postquã partes verbis iuravere conceptis, repetitione bellorum ilico dissoluta: ut temporibus priscis apud Furcas Caudinas sub

iugum

iugum legionibus missis in Samnio, & per Albinum in Numidia scelestè pace cogitata, & autore turpiter pactionis festinatæ Mancino dedito Numantinis. Proinde extractis civibus, & urbe tradita, missoque tribuno Constantio, qui munimenta præsidiaria cum regionibus Persicis optimatibus adsignaret, cum Iuliani supremis Procopius mittitur, ea ut superstes ille mandarat humaturus in suburbio Tarsensi. Qui ad exequendum profectus, confestim corpore sepulto discessit, nec inveniri usquam potuit studio quæsitus ingenti, nisi quod multo postea apud Constantinopolim visus est subito purpuratus. His hoc modo peractis discursisque itineribus, Antiochiam venimus, ubi per continuos dies velut offenso numine multa visebantur & dira: quorum eventus fore luctificos, gnari rerum prodigialium præcinebant. Nam & Maximiani statua Cæsaris locata in vestibulo regiæ, amisit repente sphæram æream, formatam in speciem poli, quam gestabat: & cum horrendo stridore sonuerunt in consistorio trabes: & visa sunt interdiu sidera cometarum, super quorum natura ratiocinantes physici variant. Quidam enim eos hoc nomine ideo existimant appellari, quòd per tortos ignes sparguntur crines, in unum stellis multiplicibus congregatis. Alii eos arbitrantur ex halitu ficciore terrarum ignescere, paulatim in sublimiora surgente. Quidam currentes radios solis, densiore nube obiecta digredi ad inferiora prohibitos, splendore infuso corpori crasso, lucem velut stellis distinctam mortali conspectu monstrare. Sedit quorundam opinioni, hanc speciem tunc apparere, cum tracta solito celsius nubes æternorum ignium vicinitate colluceat: vel certe stellas esse quasdam cæteris similes, quarum ortus obitusque quibus sint temporibus præstituti, humanis mentibus ignorari. Plura alia de cometis apud peritos mundanæ rationis sunt lecta: quæ digerere nunc vetat aliorsum oratio properans. Moratum paulisper Antiochiæ Principem, curarumq;

diversis

diversis ponderibus adflictum, exeundi mira cupiditas agitabat: proinde nec iumento parcens, nec militi, flagranti hyeme inde profectus, signis, ut dictum est, vetantibus plurimis, Tarsum urbem Cilicum nobilem introiit, cuius originem docuimus suprà. Exindeque egredi nimium properans, exornari sepulchrum statuit Iuliani, in pomœrio situm itineris, quod ad Tauri montis angustias ducit: cuius suprema & cineres, si quid tunc iuste consuleret, non Cydnus videre deberet, quamvis gratissimus amnis & liquidus: sed ad perpetuandam gloriam recte factorum præterlaberetur Tiberis intersecans Vrbem æternam, Divorumque veterum monumenta perstringens. Deinde Tarso profectus extentis itineribus, venit oppidum Cappadociæ Tyana: ubi ei reversi Procopius notarius & Memoridus tribunus occurrunt, gestorumque aperiunt textum, hinc ut ordo poscebat exorsi, quòd Lucillianus Mediolanum ingressus cum Seniaucho & Valentiniano tribunis, quos duxerat secum, cognito quòd Malaricus recusavit suscipere magisterium, effuso cursu petierat Remos. Et tanquam in alto gentis silentio, extra calcem, ut dicitur, procurrebat: & intempestive parum etiam tum firmatis omnibus ex-actuario ratiociniis scrutandis incubuit: qui fraudum conscius & noxarum ad militaria signa confugit: finxitque Iuliano superstite in res novas quendam medium surrexisse: cuius fallaciis turbo militaris acerrime concitus Lucillianum & Seniauchum occidit. Valentinianum enim paulo postea Principem trepidum, & quò confugeret ambigentem, Primitivus hospes tutius amandarat. His ita tristibus lætum aliud addebatur, missos à Iovino milites adventare, quos capita scholarum ordo castrensis appellat, nuntiantes æquo animo Ioviani imperium amplecti exercitum Gallicanum. Quibus compertis, Valentiniano qui cum hiisdem redierat regenda scutariorum secunda committitur schola, & Vitalianus domesticorum consortio iungitur, Herulorum è

numero miles, qui multo postea auctus Comitis dignitate male rem per Illyricum gessit, confestimque mittitur in Gallias Arintheus, ferens litteras ad Iovinum, ut constanter ageret suum obtinens locum: eique mandatum est, ut animadverteretur in concitorem tumultus, autoresque seditionis ad comitatum vincti transmitterentur. Post quæ ut videbatur expedire disposita, apud Aspuna Galatiæ municipium breve, Gallicani milites visi Principi, ingressique consistorium post audita gratanter quæ pertulerant, munerati redire iubentur ad signa. Et cum introisset Ancyram Imperator paratis ad pompam pro tempore necessariis, consulatum iniit adhibito in societatem trabeæ Varroniano filio suo admodum parvulo: cuius vagitus, pertinaciter reluctans ne in curuli sella veheretur ex more, id quod mox accidit portendebat. Hinc quoque Iovianum celeri gradu præscriptus vitæ finiendæ dies exegit. Cum enim venisset Dadastanam, qui locus Bithyniam distinguit & Galatas, exanimatus inventus est nocte: super cuius obitu dubietates emersere complures. Fertur enim recenti calce cubiculi illiti ferre odorem noxium nequivisse, vel extuberato capite perisse succensione prunarum immensa, aut certe ex colluvione ciborum avida cruditate distentus. Decessit autem anno tricesimo ætatis & tertio. Cumque huic & Aemiliano Scipioni vitæ exitus similis evenisset, super neutrius morte quæstionem comperimus agitatam. Incedebat autem motu corporis gravi, vultu lætissimo, oculis cæsiis, vasta proceritate & ardua, adeo ut diu nullum indumentum regium ad mensuram eius aptum inveniretur. Et æmulari malebat Constantium, agens seria quædam aliquoties post meridiem: iocarique palàm cum proximis adsuetus. Christianæ legis idem studiosus, & nonnunquam honorificus, mediocriter eruditus, magisque benevolus, & perpensius, ut apparebat ex paucis quos promoverat, iudices electurus: edax tamen & vino Venerique indulgens, quæ vitia imperiali ve-

recun-

recundia forsitan correxisset. Diceb[illegible]r autem Varronianus pater eius monitu cuiusdam somnii dudum præscisse quod evenit. Idque duobus amicis commisisse fidissimis, illo adiecto quod ipsi quoque deferretur trabea consularis, sed impetrato uno, adipisci non potuit aliud. Audita enim filii celsiore fortuna, antequam eum videret, fatali præventus est morte. Et quia huic nomini amplissimum magistratum portendi, per quietem prædictum est seni, Varronianus nepos eius infans etiam tum cum Ioviano patre declaratus est, ut supra retulimus, consul.

EXPLICIT LIB. XXV.

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM LIBER XXVI.

DICTIS impensiore cura rerum ordinibus adusque memoriæ confinia propioris, convenerat iam referre à notioribus pedem, ut & pericula declinentur veritati sæpe contigua, & examinatores contexendi operis deinde non perferamus intempestivos, strepentes ut læsos, si præteritum sit quod locutus est Imperator in cæna, vel omissum quam ob causam gregarii milites coërciti sunt apud signa, & quòd non decuerat in descriptione multiplici regionum, super exiguis silere castellis: quodque cunctorum nomina, qui ad urbani prætoris officium convenere, non sunt expressa: & similia plurima præceptis historiæ dissonantia, discurrere per negotiorum celsitudines adsuetæ, non humilium minutias indagare causarum: quas si scitari voluerit quispiam, individua illa corpuscula volitantia per inane, atomos, ut nos appellamus, numerari posse sperabit. Hæc quidam veterum formidantes, cognitiones actuum variorum stylis uberibus explicatas non edidere superstites, ut in quadam ad Cornelium Nepotem epistola Tullius quoque testis reverendus adfirmat. Proinde inscitia vulgari contempta, ad residua narranda pergamus. Hac volubilium casuum diritate exitu luctuoso finita obituque, intervallato brevi tempore, Principis corpore curato defuncti, missoque Constantinopolim ut inter Augustorum reliquias conderetur, progresso Niceam versus exercitu, quæ in Bithynia mater est urbium, potesta-

tum

tum civilium militiæque rectores magnitudine curarum adstricti communium, interque eos quidam spe vana sufflati, moderatorem quæritabant diu exploratum & gravem. Et rumore tenus obscuris paucorum susurris nomen perstringebatur Equitii, scholæ primæ scutariorum etiam tum tribuni: qui cum potiorum autoritate displicuisset, ut asper & subagrestis, translata est suffragatio levis in Ianuarium Ioviani adfinem, curantem summitatem necessitatum castrensium per Illyricum. Quo itidem spreto, quia procul iacebat, ut aptus ad id quod quærebatur atq; conveniens, Valentinianus nulla discordante sententia numinis aspiratione cœlestis electus est, agens scholam scutariorum secundam, relictusque apud Ancyram, postea sequuturus ut ordinatum est. Et quia nullo renitente hoc è rep. videbatur, missis qui eum venire ocyus admonerent, diebus decem nullus imperii tenuit gubernacula: quod tunc evenisse extis Romæ inspectis aruspex edixerat Marcus. Inter hæc tamen, ne quid novaretur contrarium placitis, neve armatorum mobilitas sæpe versabilis ad præsentium quorundam inclinaret arbitrium, attente providebat Equitius, & cum eo Leo, adhuc sub Dagalaipho magistro equitum rationes numerorum militarium tractans, exitialis postea magister officiorum, exercitus universi iudicium, quantum facere nitique poterant, ut Pannonii fautoresque Principis designati formantes. Qui cum venisset accitus, inplendique negotii præsagus, ut subodorari dabatur vel somniorum adsiduitate, vel videri die secundo, nec prodire in medium voluit, bissextum vitans Februarii mensis tunc illucescens, quod aliquoties rei Romanæ fuisse cognorat infaustum: cuius notitiam certam designabo. Spatium anni vertentis id esse periti mundani motus & siderum definiunt veteres, inter quos Menon, & Euctemon, & Hipparchus, & Archimedes excellunt, cum sol perenni rerum sublimium lege polo percurso signifero, quem Zodiacum sermo Græcus

appellat, trecentis & ſexaginta quinq; diebus emenſis & noctibus ad eundum redierit cardinem: ut verbo tenus, ſi à ſecũda particula elatus arietis, ad eam dimenſione redierit terminata. Sed anni intervallum veriſsimum memoratis diebus & horis ſex aduſq; meridiem concluditur plenam: annique ſequentis erit poſt horam ſextam initium, porrectum ad veſperam. Tertius à prima vigilia ſumens exordium, ad horam noctis extenditur ſextam. Quartus à media noctis uſq; ad clarã trahitur lucem. Ne igitur hæc computatio variantibus annorum principiis, & quodam poſt horam ſextam diei, alio poſt ſextam excurſo nocturnam, ſcientiam omnem ſqualida diviſione confundat, & autumnalis menſis inveniatur quandoq; vernalis, placuit ſenas illas horas, quæ quadriennio viginti colliguntur atq; quatuor, in unius diei noctisq; adiectæ tranſire menſuram. Hocque alte conſiderato, eruditis concinentibus multis effectum eſt, ut ad unum diſtinctumque exitum converſio curſus annui revoluta, nec vaga ſit, nec incerta, nulloq; errore deinceps obumbrata ratio cœleſtis appareat, & menſes tempora retineant præſtituta. Hæc nondum extentis fuſius regnis diu ignoravere Romani, perque ſecula multa obſcuris difficultatibus implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabant, cum in ſacerdotes poteſtatem tranſtuliſſent intercalandi: qui libenter gratificantes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium ſuum detrahebant tempora vel augebant. Hocque excepto emerſerunt alia plurima quæ fallebant, quorum meminiſſe nunc ſupervacuum puto. Quibus abolitis, Octavianus Auguſtus Græcos ſequutus, hanc inconſtantiam correcta turbatione compoſuit, ſpaciis duodecim menſium & ſex horarum magna deliberatione collectis: per quæ duodecim ſiderum domicilia ſol diſcurrens motibus ſempiternis, anni totius intervalla cõcludit. Quam rationem biſſexti probatam, etiam victura cum ſeculis Roma adiumento numinis divini fundavit. Proinde

perga-

pergamus ad reliqua. Elapso die parum apto ad inchoandam rerum magnitudinem, ut quidam existimant, propinquante iam vespera monitu præfecti Sallustii sub exitii denũciatione statutum est prompta consensione cunctorum, ne potioris quisquam autoritatis, vel suspectus altiora conari, procederet postridie mane. Cumq; multorum tædio, quos votorum inanitas cruciabat, tandem finita nocte lux advenisset, in unum quæsito milite omni, progressus Valentinianus in campum, permissusq; tribunal ascendere celsius structum, comitiorum specie & voluntate præsentium secundissima, ut vir serius rector pronunciatur imperii. Mox principali habitu circũdatus & corona, Augustusque nuncupatus cum laudibus amplis, quas novitatis potuit excogitare dulcedo, præmeditata dicere iam parabat. Eoq; ut expeditius loqueretur brachium exertante, obmurmuratio gravis exoritur, concrepantibus centuriis & manipulis, cohortiumq; omnium plebe, urgentiũ destinate confestim Imperatorem alterum declarari. Quod licet nonnulli existimarunt paucis corruptis ad gratiã fieri despectorum, ex eo tamen id frustra creditum videbatur, quòd nõ emercati, sed consoni totius multitudinis paria volentis, clamores audiebantur, documento recenti fragilitatẽ pertimescentis sublimium fortunarum. Deinde ex susurris immaniter strepentis exercitus cieri tumultus violentior apparebat, & cõfidentia militis erumpentis interdũ ad perniciosa facinora timebatur. Quod Valentinianus magis præ cunctis ne fieret extimescens, elata prospere dextera ut Princeps fiducia plenus, ausus increpare quosdam ut seditiosos & pertinaces, cogitata nullis interpellãtibus absolvebat. *Exulto provinciarũ fortissimi defensores, & præ me fero, semperq; laturus sum, nec sperãti, nec adpetenti moderamina orbis Romani mihi, ut potissimo omniũ, vestras detulisse virtutes. Quod erat igitur in manu positum vestra, nondum electo imperii formatore, utiliter & gloriose complestis, adscito in honorum verticem eo, quem ab ineunte adolescentia ad hanc usque ætatis maturitatem splendide integreq; vixisse experiundo cognostis.*

Proin-

Proinde pacatis auribus accipite quaſo ſimplicioribus verbis, quid conducere arbitror in commune. Adhiberi oportere in omnes caſus ſocia poteſtate collegam, contemplatione poſcente multiplici, nec ambigo, nec repugno; curarum acervos & mutationes varias accidentium ipſe quoq; ut homo formidans: ſed ſtudendum eſt concordia viribus totis, per quam res quoq; minima convaleſcunt. quod impetrabitur facile, ſi patientia veſtra cum aquitate conſentiens, id mihi, quod mearum eſt partium, conceſſerit libens. Dabit enim (ut ſpero) fortuna conſiliorum adiutrix bonorum, quantum efficere & conſequi poſſum diligenter ſcrutanti temperamentum. Ut enim ſapientes definiunt, non modo in imperio, ubi pericula maxima ſunt & creberrima, verum etiam in privatis quotidianisq́; rationibus, alienum ad amicitiam, cum iudicaverit quiſquam prudens, adiungere ſibi debebit, non cum adiunxerit, iudicare. Hac cum ſpe latiorum pollicior: vos firmitatem factorum retinentes & fidem, dum hyberna patitur quies animorum reparate vigorem atq́; membrorum, ob nuncupationem auguſtam debita protinus accepturi. Finita oratione, quam autoritas erexerat inopina, flexit Imperator in ſuam ſententiam univerſos: conſiliique eius viam ſequuti, qui paulò antè flagrantiſsimis vocibus aliud poſtulabant, circumſeptum aquilis & vexillis, agminibuſque diverſorum ordinum ambitioſe ſtipatum, iamque terribilem duxerunt in regiam. Dum hæc in Oriente volubiles fatorum explicant ſortes, Apronianus regens Vrbem æternam, iudex integer & ſeverus, inter curarum præcipua, quibus hæc præfectura ſæpe ſollicitatur, id primum opera curabat enixa, ut veneficos, qui tunc rareſcebant, captos, poſtque agitatas quæſtiones nocuiſſe quibuſdam aperte confutatos, indicatis conſciis morte mulctaret, atq; ita paucorum diſcrimine reliquos, ſi qui laterent, formidine parium exturbaret. Hæc egiſſe ideo efficaciter fertur, quòd Iuliani promotus arbitrio agentis etiam tum per Syrias, in itinere unum amiſerat oculum, ſuſpicatusq; artibus ſe nefariis adpetitum, iuſto quidem ſed inuſitato dolore hæc & alia magna quæritabat induſtria.

Vnde

Vnde quibusdam atrox visus est, in amphitheatrali curriculo undatim coëunte aliquoties plebe, causas dispiciens criminum maximorum. Deniq; post huiusmodi vindicata complura, Hilarium aurigam convictum atque confessum, vix dum pubescentem filium suum venefico tradidisse docendum secretiora quædam legibus interdicta, ut nullo conscio adminiculis iuvaretur internis, capitali animadversione damnavit: qui laxius retinente carnifice, subito lapsus confugit ad ritus Christiani sacrariū, extractusq; exinde ilico abscissa cervice consumptus est. Verùm hæc similiaq; tum etiam ut cōërcenda mox cavebantur, & nulli, vel admodum pauci in his versati flagitiis vigori publico insultarūt: sed tempore sequuto, longæva impunitas nutrivit immania, usq; eò grassante licentia, ut imitatus Hilarium quidam senator, servumq; suum modo non per syngrapham arcanis piacularibus inducendum, commisisse doctori malarum artium confutatus, suppliciū redimeret opima mercede, ut crebrior fama vulgarat. Isq; ipse hoc genere quo iactatum est absolutus, cum vitæ pudere deberet & culpæ, non abolendæ incubuit maculæ, sed tanquā inter multos probrosos solus vacuus ab omni delicto, equo phalerato insidens discurrēsq; per silices, multa post se nunc usq; trahit agmina servulorum, per novū quoddam insigne curiosius spectari adfectans: ut Duillium accepimus veterem, post gloriosa illa navalis rei certamina id sibi sumpsisse, ut tibicine lenius præcinente rediret ad sua post cœnam. Sub hoc tamen Aproniano ita iugiter copia necessariorū exuberavit, ut nulla saltem levia murmura super inopia victui congruentium orirentur, quod assidue Romæ contingit. At in Bithynia Valentinianus Princeps (ut prædiximus) declaratus, dato in perendinū diem signo proficiscendi, convocatis primoribus, quasi tota cōsilia tanquā sibi placentia sequuturus, percunctabatur quemnā ad imperii consortiū oporteret adsumi: silentibusq; cūctis, Dagalaiphus tunc equestris militiæ rector

respondit fidentius: *Si tuos*, inquit, *amas Imperator optime, habes fratrem: si rempublicam, quare quem vestigas.* Quo dicto asperatus ille, sed tacitus & occultans quæ cogitabat, Nicomediam itineribus citis ingressus Kal. Martiis, Valentem fratrem stabulo suo cum tribunatus dignitate præfecit. Indeque cum venisset Constantinopolim, multa secum ipse divolvens, & magnitudini urgenti negotiorum iam sese parare considerans, nihil morandum ratus quintum Kal. Aprilis productum eundem Valentem in suburbanum universorum sententiis concinentibus (nec enim audebat quisquam refragari) Augustum pronuntiavit: decoreque imperatorii cultus ornatum, & tempora diademate redimitum, in eodem vehiculo secum reduxit, participem quidem legitimum potestatis, sed in modum apparitoris morigerum, ut progrediens aperiet textus. Quibus ita nullo interturbante perfectis, constricti rapidis febribus Imperatores ambo diu, spe vivendi firmata, ut erant in inquirendis rebus gnaviores, quam in componendis, suspectas morborum causas investigandas acerrime Vrsatio officiorum magistro, Dalmatæ Crudo, & Iuventio Sisciano quæstori tunc commiserumt: ut loquebatur pertinax rumor, invidiam cientes Iuliani memoriæ principis, amicisq; eius, tanqnam clandestinis præstigiis læsi. Sed hoc evanuit facile, ne verbo quidem tenus insidiarum indicio ullo reperto. Hoc tempore, velut per universum orbem Romanum bellicum canentibus buccinis, excitæ gentes sævissimæ limites sibi proximos persultabant. Gallias Rhetiasq; simul Alemanni populabantur: Sarmatæ Pannonias & Quadi: Picti, Saxones, & Scoti, & Attacotti Britannos ærumnis vexavere continuis: Austoriani Mauricæque aliæ gentes Africam solito acrius incursabant: Thracias diripiebant prædatorii gobi Gothorum. Persarum rex manus Armeniis iniectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, sed iniuste; causando quod pòst Ioviani excessum, cum quo foe-

dus

dus firmaverat & pacem, nhil obstare debeat quo minus ea recuperaret, quæ ante ad maiores suos pertinuisse monstrabat. Acta igitur tranquillius hyeme, concordissimi Principes unus nuncupatione prælatus, alter honore specie tenus adiunctus, percursis Thraciis Næssum advenerunt: ubi in suburbano, quod appellatum Mediana, à civitate tertio lapide disparatur, quasi mox separandi partiti sunt comites. Et Valentiniano quidem, cuius arbitrio res gerebatur, Iovinus evenit, dudum promotus à Iuliano per Gallias magister armorum, & Dagalaiphus, quem militiæ rectorem provexerat Iovianus: in Orientem verò sequuturus Valentem ordinatus est Victor, ipse quoq; iudicio Principis antedicti provectus, cui iunctus est Arintheus. Lupicinus enim pridem à Ioviano pari modo promotus magister equitũ, partes tuebatur ëoas. Tunc & Equitius Illyriciano præponitur exercitui, nondum magister, sed comes: & Serenianus olim sacramento digressus, recinctus est ut Pannonius, sociatusq; Valenti domesticorum præfuit scholæ. Quibus ita digestis, & militares partiti numeri. Et post hæc cum ambo fratres Sirmium introissent diviso palatio, ut potiori placuerat, Valentinianus Mediolanum, Constantinopolim Valens discesit. Et Orientem quidem regebat potestate præfecti Sallustius: Italiam verò cum Africa & Illyrico Mamertinus, & Gallias provincias Germanus. Agentes igitur in memoratis urbibus Principes, sumpserunt primitus trabeas consulares, omnisque hic annus dispendiis gravibus rem Romanam afflixit. Alemanni enim perrupêre Germaniæ limites, hac ex causa solito infestius moti. Cum legatis eorum missis ad comitatum, certa & præstituta ex more munera præberi deberent, minora & viliora sunt attributa: quæ illi suscepta furenter agentes, ut indignissima proiecere. Tractatique asperius ab Vrsatio tunc magistro officiorum, iracundo quodam & sævo, regressi, factumque exaggerantes, ut contumeliose despectas gentes immanissimas

con-

concitarunt. Et circa id tempus, aut non multo posterius in Oriente Procopius in res surrexerat novas: quæ prope Kal. Novembris venturo Valentiniano Parisios, eodemque nuntiata sunt die. Et Alemannis quidem occursurum Dagalaiphum pergere mature præcepit: qui vastatis propinquioribus locis longius discesserant incruenti. Super appetitu verò Procopii antequam adolesceret reprimeudo, curis diducebatur ambiguis, ea potissimum ratione sollicitus, quod ignorabat utrum Valente superstite an extincto memoratus imperium adfectarat. Equitius enim relatione Antonii tribuni accepta, regentis in Dacia mediterranea militem, qui nihil præter negotium ipsum auditum obscure significabat, ipse quoq; nondum liquida fide comperta, simplicibus verbis Principem gestorum conscium fecit. His cognitis Valentinianus eodem Equitio aucto magisterii dignitate, repedare ad Illyricum destinabat, ne persultatis Thraciis perduellis iam formidatus invaderet hostili excursu Pannonias. Documento enim recenti impendiò terrebatur, reputans paulo antea Iulianum contempto Imperatore bellorum civilium ubiq; victore, nec speratum antè, nec expectatum, ab Vrbe in Vrbem incredibili velocitate transisse. Verùm ardens ad redeundum eius impetus molliebatur consiliis proximorum, suadentium & orãtium, ne interneciva minantibus barbaris exponeret Gallias, neve hac causatione provincias desereret egentes adminiculis eius: iisq; legationes urbium accessere nobilium, precantes ne in rebus duris & dubiis impropugnatas eas relinqueret, quas præsens eripere poterit discriminibus maximis, metu ambitiosi nominis sui Germanis incusso. Tandem deniq; utilitate rei perpensius cogitata, in multorum sententias flexus, replicabat aliquoties hostẽ suum, fratrisq; solius esse Procopium, Alemannos vero totius orbis Romani: statuitque nusquam interim extra confinia moveri Gallorũ, adusq; Remos progressus. Sollicitusq; super Africa, ne repente perrumperetur,

retur,

retur, Vulterium poſtea Cos. tunc notarium, ad eandem tuendam ire diſpoſuit, & Maſaucionem domeſticum protectorem, ea conſideratione, quòd ibi ſub patre Cretione comite quondam educatus, ſuſpecta noverat loca; hisque ſcutarium adiunxit Gaudentium, olim ſibi cognitum & fidelem. Quia igitur uno eodemque tempore utrobique turbines exarſere mœſtiſsimi, competenti loco ſingula digeremus, nunc partem in Oriente geſtorum, deinde bella barbarica narraturi: quoniam pleraq; & occidentali, & in Eoo orbe iiſdem menſibus ſunt actitata: ne dum ex loco ſubinde ſaltuatim redire feſtinamus in locum, omnia confundentes, ſqualiditate maxima rerũ ordinem implicemus. Inſigni genere Procopius in Cilicia natus & educatus, ea conſideratione, qua propinquitate Iulianũ poſtea Principem contingebat, à primo gradu eluxit: & ut vita moribusque caſtigatior, licet occultus erat & taciturnus, notarius diu perſpicaciter militans & tribunus, iamq; ſummatibus proximus, poſt Conſtantii obitum in rerũ converſione velut Imperatoris cognatus altius anhelabat, admixtus conſortio Comitum: & apparebat eum, ſi unquã potuiſſet, fore quietis publicæ turbatorem. Hunc Iulianus Perſidem ingrediens, conſociato pari poteſtatis iure Sebaſtiano, in Meſopotamia cum manu militum reliquerat valida: mandaratq; , ut ſuſurravit obſcurior fama (nemo enim dicti autor extitit verus) pro cognitorum ageret textu, & ſi ſubſidia rei Romanæ languiſſe ſenſiſſet, Imperatorẽ ipſe ſe provideret ocyus nuncupari. Qui iniuncta civiliter agens & caute, Iuliani lethaliter vulnerati funus, & ad regenda communia comperit Iovianũ evectum: falſoque rumore diſperſo, inter obeuntis anhelitus animæ eundem Iulianũ vero mandaſſe, placere ſibi Procopio clavos ſummæ rei gerendæ committi: veritus ne hac ex cauſa indemnatus occideretur, è medio ſe conſpectu diſcrevit, maxime poſt Ioviani territus necem, notariorum omniũ primi: quem Iuliano perempto veluti dignũ imperio paucis militib⁹

nominatum, novaque exinde cœptare suspectum, cruciabiliter didicerat interfectum. Et quia se quæri industria didicerat magna, vitans gravioris invidiæ pondus, ad abdita longiusq; remota discessit. Cumque à Ioviano exploratius indagari latibula sua sentiret, & formæ vitæ iam fuisset pertæsum: quippe à celsiore statu deiectus ad inferiora, etiam edendi penuria in locis squalentibus stringebatur, hominumque egebat colloquiis postremæ necessitatis impulsu, deviis itineribus ad Chalcedonos agrum pervenit. Vbi, quoniam illud firmius visum est receptaculum, apud fidissimum amicorum delitescebat, Strategium quendam ex palatino milite senatorem, Constantinopolim, quantum fieri poterat, clanculo sæpe intermeans: ut indicio eiusdem Strategii patuit, postquam sæpius in factionis conscios est inquisitum. Ritu itaque solertissimi cuiusdam speculatoris, ignotus ob squalorem vultus & maciem, rumusculos colligebat tunc crebrescentes, ut sunt acerba semper instantia, incusantium multorum Valentem, quasi cupiditate aliena rapiendi succensum. Cuius diritati adiectum erat incentivum exitiale socer Petronius, ex præposito Martensium militum promotus repentino saltu patricius, animo deformis & habitu: qui ad nudandos sine discretione cunctos immaniter flagrans, innocentes pariter & sontes post exquisita tormenta quadruplicibus nexibus vinciebat, debita iam inde à temporibus principis Aureliani perscrutans, & impendio mœrens, si quemquam absolvisset indemnem. Cuius morum intolerantiæ hæc quoq; pernicies accidebat, quòd cum ditaretur luctibus alienis, erat inexorabilis & crudelis, & in rabido corde rudissimus, nec reddendæ, nec accipiendæ rationis unquam capax: invisior Cleandro, quem agentem sub Imperatore Commodo præfecturam, sublata vecordia diversas legimus vexasse fortunas: & onerosior Plautiano, qui præfectus itidem sub Severo ultra mortale tumens cuncta confuderat, ni gladio perisset ultore. Hæc lachry-

chrymosa, quæ incitante Petronio sub Valente clausere multas paupertinas & nobiles domos, impendentiumque spes atrocior, provincialium & militum paria gementium sensibus imis hærebant: & votis licet obscuris & tacitis, permutatio status præsentis ope numinis summi concordi gemitu poscebatur. Quæ Procopius latenter accipiens, arbitratusq; ubi felicius acciderit fatum, negotio levi ad apicem summæ potestatis assumi, subsidebat ut prædatrix bestia, viso quod capi poterat protinus eruptura. Cui hæc quæ maturabat ardenti fors hanc materiam dedit impendio tempestivam. Consumpta hyeme, festinans ad Syriam Valens, iamque fines Bithynorum ingressus, docetur relationibus ducum, gentem Gothorum ea tempestate intactam, ideoque sævissimam, conspirantem in unum ad pervadenda parari collimitia Thraciarum: hocque cognito, ut impræpedito ipse pergeret quò tendebat, sufficiens equitum adiumentum & peditum mitti iussit ad loca, in quibus barbarici timebantur excursus. Dimoto itaque longius Principe, Procopius ærumnis diuturnis attritus, vel atrocem mortem clementiorem ratus malis quibus afflictabatur, aleam periculorum omnium iecit abrupte: extremaque iam perpeti nequaquam timens, præeunte perdita ratione, facinus adoritur audacissimum. Divitenses Tungritanosque iuniores ad procinctum urgentem per Thracias inter alios celerare dispositos, & Constantinopoli moraturos solenniter biduum, per quosdam ex iisdem numeris notos solicitare properans, quia cum omnibus loqui periculosum erat & arduum, fidem paucorum elegit. Qui pellecti per spem præmiorum ingentium, sub consecratione iurisiurandi, promisere se quæ vellet cuncta facturos: favorem quoque polliciti contubernalium, inter quos ipsi potiorem locum obtinebant in suadendo, stipendiis excellentes & meritis. Utque condictum, & ubi excanduit radiis dies, idem Procopius diductus in cogitationes varias, Anastasianas balneas petit, à

sorore

ſorore Conſtantini cognominatas, ubi locata noverat ſigna: doctusque per arcanorum conſcios, omnes in eius ſtudium conſenſiſſe ſocietate coita nocturna, fide ſalutis data libenter admiſſus, conſtipatione vendibilium militum cum honore quidem, ſed in modum tenebatur obſeſsi: qui ut prætoriani quondam poſt Pertinacis necem licitantem imperii præmia Iulianum ſuſceperant, ipſi quoque Procopium infauſti dominatus exordia molientem, attenti ad omne compendium defenderunt. Stetit itaque ſubtabidus, excitum putares ab inferis, nuſquam reperto paludamento, tunica auro diſtincta ut regius miniſter indutus, à calce ad pubem in pædagogiani pueri ſpeciem purpureis opertus tegminibus pedum: haſtatusque purpureum itidem pannulum læva manu geſtabat, ut in theatrali ſcena ſimulachrum quoddam inſigne per aulæum vel mimicam cavillationem ſubito putares emerſum. Ad hoc igitur dehoneſtamentum honorum omnium ludibrioſe ſublatus, & ancillari adulatione beneficii alloquutus autores, opesque pollicitus amplas, & dignitates ob principatus primitias, proceſsit in pulicum multitudine ſtipatus armorum: ſignisque ſublatus erectius ire pergebat, circumclauſus horrendo fragore ſcutorum lugubre concrepantium, quæ metuentes ne à celſioribus tectis ſaxis vel tegularum fragmentis conflictarentur, denſius ipſis galearum criſtis aptabant. Huic timidius incedenti, nec reſiſtebat populus, nec favebat: accendebatur tamen inſita pleriſq; vulgarium novitatis repentina iucunditate, ea re potius incitante, quod Petronium, ut prædiximus, divitias violenter augentem, omnes eadem mente deteſtabantur, qui ſepulta iamdudum negocia, & redivivas tabulas debitorum in diverſos ordines excitabat. Cum itaque tribunal idem aſcẽdiſſet Procopius, & cunctis ſtupore defixis timeretur ſilentium triſte, procliviorem viam ad mortem (ut ſperabat) exiſtimans adveniſſe, per artus tremore diffuſo implicacior ad loquendum, diu tacitus ſtetit: pauca tamen inter-

interrupta & moribunda voce dicere iam exorsus, quibus stirpis propinquitatẽ imperatoriæ prætendebat, leni paucorum susurro pretio illectorũ, deinde tumultuariis succlamationibus plebis Imperator appellatus incondite, petit curiam raptim. Vbi nullo clarissimorum, sed ignobili paucitate inventa, palatium pessimo pede festinatis passibus introiit. Mirantur quidam profecto irrisione digna principia, incaute cœpta & temere, ad ingemiscendas erupisse reip. clades, ignari forsitan exemplorum, id accidisse primitus arbitrantes. Sic Adramytenus Andriscus degener quidam infimæ sortis, adusque Pseudophilippi nomen evectus, bellis Macedonicis tertium addidit grave. Sic Antiochiæ Macrino Imperatore agente ab Emesa Heliogabalus exivit Antoninus. Ita inopino impetu Maximini Alexander cum Mammea matre confossus est. In Africa superior Gordianus in imperium raptus, adventantium periculorum angoribus implicatus, vitam laqueo spiritu intercluso profudit. Igitur cupediarũ uilium mercatores, et qui intra regiam apparebant, aut parere desierant, quique cœtu militarium nexi ad pacatiora iam vitæ discesserant, ad insoliti casus ambigua partim inviti, alii volentes adsciscebantur: nonnulli omnia tutiora præsentibus rati, è civitate occulte dilapsi Imperatoris castra petivere itineribus festinatis. Hos omnes Sophronius vivacissimo cursu prægressus, tunc notarius, præfectus postea Constantinopoleos, Valentem à Cæsarea Cappadocum iam profecturum, ut vaporatis æstibus Ciliciæ iam lenitis ad Antiochiæ percurreret sedes, textu narrato gestorum, spe dubia ut in talibus percitum & stupentem, avertit Galatiam, res adhuc trepidas arrepturum. Qui dum itineribus properat magnis, attentissima cura Procopius in dies agitabat noctes, subditivos quosdam ostentans, qui astutia confidenti, partim ab Oriente, alii è Galliis se venisse, & Valentinianum obisse fingentes, cuncta patere novo & favorabili Principi memorabant. Et quia

res novæ petulanter arreptæ celeritate muniri solent interdum, ne quid formidandum omitteretur, confestim Nebridius in locum Sallustii præfectus prætorio factione Petronii recens promotus, & Cæsarius Cōstantinopolitanæ urbis præfectus, in vincula compinguntur: Et iubetur civitatem curare solita potestate Phronemius, esseque magister officiorum Euphrasius, ambo. Galli institutis bonarum artium spectatissimi: & administratio negotiorum castrensium Gomoario & Agiloni revocatis in sacramentum committitur inconsulte, ut docuit rerum exitus proditor. Quia igitur Iulius comes per Thracias copiis militaribus præsidens oppressurus rebelles si comperisset conata ex propinquis stationibus timebatur, commentum excogitatum est validum: & quasi iussu Valentis seria super Barbaricis motibus tractaturus, Nebridii litteris adhuc clausi violenter expressis accitus Constantinopolim, strictius tenebatur. Hacque callida fraude bellatrices Thraciæ gentes sine cruore acquisitæ, adminicula ausis tumultuariis maxima compararunt. Post quæ ita eventu lætiore completa, Araxius exambita regia prætorio præfectus accessit, velut Agilone genero suffragante: aliique plures ad aulæ varios actus & administrandas provincias sunt admissi, quidam inviti, alii ultro semet offerentes cum præmiis. Vtque in certaminibus intestinis usu venire contingit, emergebant ex vulgari fece nonnulli desperatione consiliisque ductantibus cæcis: contraque quidam orti splendide à culminibus summis adusq; mortes & exilia corruebant. Vbi per hæc & similia factio firmiter videbatur esse composita, restabat ut abundans cogeretur militum manus: & impetratum est facile, id quod in publicis turbamentis aliquoties ausa ingentia, vel iustis exorsa primordiis impedivit. Transeuntes ad expeditionem per Thracias concitatæ equitum peditumque turmæ, blandeq; acceptæ & liberaliter cum essent; omnesque in unum sitæ, iamque exercitus species appareret,

promis-

promissis uberrimis inhiantes sub execrationibus diris in verba iuravere Procopii: hanc polliciti pertinaciam, quod eum suis armis defensabunt. Inventa est enim occasio ad alliciendos eos perquam oportuna: quòd Constantii filiam parvulam, cuius recordatio colebatur, sinu ipse circumferens, necessitudinem prætendebat & Iuliani. Adeptusque est aliud tempori congruum: quòd Faustina matre puellæ casu præsente quodam, acceperat habitus insignia principalis. Adiungit his aliud veloci diligentia maturandum, & electi quidam stoliditate præcipites ad capessendum Illyricum missi sunt, nullo præter petulantiam adiumento confisi, aureos scilicet nummos effigiatos in vultum novi Principis, aliaque ad illecebras aptantes: quos correptos Equitius per eas regiones militum rector, extinxit genere diverso pœnarum. Pariaque deinde metuens, obstruxit tres aditus angustissimos, per quos provinciæ tentantur Arctoæ, unum per ripensem Daciam, alterum per Succos notissimum, tertium per Macedonas, quem appellant Acontisma. Hacque cautela vana persuasione rapiendi Illyrici destitutus, usurpator indebitæ potestatis magna perdidit instrumenta bellorum. Dum hæc ita aguntur, atrocitate nuntii Valens perculsus, iamque revertens per Gallogræciam, auditis apud Constantinopolim gestis diffidenter incedebat & trepide: ac repentino pavore vias providendi turbante, eousque desponderat animum, ut augustos amictus abiicere tanquam gravem sarcinam cogitaret, fecissetque profecto, ni vetantibus proximis detractus à deformi proposito, firmatusque meliorum sententiis agmina duo præire iussisset, quibus nomina sunt Iovii atque Victores, castra perduellium irruptura. His iam propinquantibus, ipse Procopius à Nicea regressus, quò nuper advenerat, cum Divitensibus desertorumq; plebe promiscua, quam dierum ferè sex spatio congregarat, Mygdum acceleravit: qui locus Sangario adluitur flumine. Vbi cum legiones iam pugnaturæ

congrederentur, inter reciprocantes missilia, quasi procursatione hostem lacessens, solus prorupit in medium. Et secundioris ductu fortunæ, ex contraria acie velut agnitum quendã Vitalianum, quem si norat ambigitur, Latine salute data blande produxit: eumque porrecta dextra suaviatus, omnibus hincinde attonitis, *En*, inquit, *cana Romanorum exercituum fides, & religionibus firmis iuramenta constricta. Placet fortissimi viri pro ignotis tot suorum consurrexisse mucrones: utq; Pannonius degener, labefactans cuncta & proterens, imperio quod ne votis quidem concipere ausus est unquam potiatur, ingemiscere nos vestris nostrisq; vulneribus. Quin potius sequimini culminis summi prosapiam, non ut rapiat aliena, sed in integrum maiestatis avitæ restituatur, arma iustissima commoventem.* Hac sermonis placiditate molliti omnes, qui acriter venerant pugnaturi, signorum apicibus aquilisq; summissis, descivere libentes ad eum: & pro terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum Imperatorem stipatumque de more consentientes in unum reduxerunt ad castra, testati more militiæ Iovem, invictum Procopium fore. Huic perduellium prosperitati lætior accessit. Rumitalca enim tribunus in societatem Procopianorum adscitus, & suscepta cura palatii, digesto mature consilio, permixtoque cum militibus, mari ad Drepanum antea nunc Helenopolim venit, exindeque Niceam spe celerius occupavit. Ad quam obsidendam cum huiusmodi pugnarum peritis Vadomario misso ex-duce & rege Alemannorum, Valens Nicomediam pergit. Exindeque profectus, oppugnationi Chalcedonis magnis viribus insistebat: cuius è muris probra in eum iaciebantur, & iniuriose compellabatur ut Sabaiarius. Est autem sabaia ex ordeo vel frumento in liquorem conversus paupertinus in Illyrico potus. Fessus denique inopia commeatuum, & obstinatione nimia defensorum, discedere iam parabat: cum inter hæc clausi apud Niceam, patefactis subito portis egressi, munitorum magna parte prostrata, ductore fiden-

tissimo

tissimo Rumitalca properabant ardentes, circumventuri Valentem à tergo, nondum à Chalcedonos suburbano digressum: & patrassent conata, ni rumore quodam præverso, imminens exitium ille perdoctus, instantem vestigiis hostem per Sunonensem lacum, & fluminis Galli sinuosos amfractus propere discedendo frustra sequentem lusisset. Et hoc casu Bithynia quoq; in Procopii ditionem redacta est. Unde cum Ancyram Valens citis itineribus revertisset, comperissetque Lupicinum ad Orientem cum catervis adventare non contemnendis, spe prosperorũ erectior, Arintheum lectissimum ducem occursurum hostibus misit. Qui ubi Dadastanam tetigit, in qua statione perisse diximus Iovianum, Hyperechium sibi oppositum repente vidit cum copiis, antehac recte gastrensis apparitorem, id est ventris ministrum & gutturis: cui ut amico Procopius auxilia ductanda commisit. Et dedignatus hominem superare certamine despicabilem, autoritatis & celsi fiducia corporis, ipsis hostibus iussit suum vincire rectorem: atque ita turmarum antesignanus umbratilis comprensus suorum manibus. Quæ dum hoc modo procedunt, Venustus quidam largitionum apparitor sub Valente, multo ante Nicomediam missus, ut aurum susceptum stipendii nomine militibus per Orientem diffusis viritim tribueret, hac tristitia cognita, alienũ pervidens tempus, Cyzicum cum his quę susceperat se citius contulit. Ubi forte Serenianus repertꝰ domesticorum tunc comes, missus ad thesauros tuendos, urbem inexuperabili mœnium ambitu monumentis quoq; veteribus cognitam, fretus tumultuario præsidio custodiebat: ad quam expugnandam Procopius, ut possessa Bithynia sibi etiam Hellespontum iungeret, validam destinaverat manum. Morabantur autem effectum sagittis & glandibus cæterisq; iaculis obsidentiũ sæpe globi confixi, & propugnatorum solertia claustrum per catenã ferream valde robustam ori portus insertam, quæ ne rostratæ irruerent naves hostiles, erat

alrinſecus colligata. Hanc poſt varios militum labores & ducum, fatigatorum acerrimis prœliis, Aliſo quidam tribunus abſcidit, exercitiis bellorum prudens, hoc modo: coniunctis tribus navigiis, teſtitudinem hac ſpecie ſuperſtruxit. Denſatis cohærenter ſupra capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati, alii poſt hos ſemet curvantes humilius, tertiis gradatim inclinatis ſubmiſſe, ita ut noviſſimi ſuffraginibus inſidentes formam ædificii fornicati monſtrarent. Quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac ſpecie, ut miſſilium ictus atq; ſaxorum per decurſus cadentes labiles inſtar imbrium evaneſcant. Itaque coniectu telorum Aliſo pauliſper defenſus, ingenti corporis robore, ſuppoſito ſtipite eandem catenam fortius bipenni confindens ita confregit, ut diſiecta patefaceret aditum latum: hocq; exitu civitas hoſtili impetu patuit improtecta. Qua cauſa extincto poſtea protерviæ totius autore, quum in factionis participes ſeviretur, hic idem tribunus contemplatione facinoris clari vitam cum militia retinens, diu pòſt in Iſauria oppetiit vaſtatoria manu cōfoſſus. Hoc marte Cyzico reſerata, Procopius ad eam propere feſtinavit: veniaque vniverſis qui repugnavere donatis, Serenianum ſolum iniectis vinculis iuſsit duci Niceam, ſervādum artiſsimè. Statimq; Hormiſdæ maturo iuveni, Hormiſdæ regalis illius filio, poteſtatem proconſulis detulit, & civilia more veterum & bella recturo. Qui agens pro moribus lenius, à militibus quos per devia Phrygiæ miſerat Valens, ſubito corripiendus incurſu, tanto vigore evaſit, ut aſcenſa navi nuſquā ad caſus pateret ancipites, ſequentemq; ac penè captam uxorem ſagittarum nube diffuſa defenſam averteret ſecum, matronam opulentam & nobilem, cuius verecūndia & deſtinatio glorioſa abruptis poſtea diſcriminibus maritum exemit. Ea victoria ultra homines Procopius ſeſe efferens, & ignorans, quòd quivis beatus verſa rota fortunæ ante veſperum poteſt eſſe miſerrimus, Arbetionis domum, cui antea

tanquam

tanquam eadem sibi sentientis parcebat ut propriæ, iussit exinaniri ob illos casus inæstimabiles plenam: ideo indignatus quod venire ad eum accitus aliquoties distulit, causatus incommoda senectutis & morbi. Et licet hac ex causa præsumptor momentum pertimesceret grave, tamen quum obsistente nullo se in orientales provincias effundere libenti cunctorum assensione iam licentius posset, avidas novitatem quandam visere, tædio asperioris imperii quo tunc tenebantur: erga alliciendas quasdam civitates Asiæ, legendosque eruendi peritos auri, ut sibi profuturos præliis, quæ magna expectabat & crebra, segnius commoratus in modum acuti mucronis obtusus est. Vt quondam Pescennius Niger ad subveniendum spei rerum extremæ à populo Romano sæpe accitus, dum diu cunctatur in Syrias irruere, superatus in sinu Issico (qui est in Cilicia, ubi Darium Alexander fudit) fugatusque, in suburbano quodam Antiochiæ gregarii manu militis interiit. Hæc adulta hyeme Valentiniano & Valente Coss. agebantur. Translato verò in Gratianum adhuc privatum & Dagalaiphum amplissimo magistratu, aperto iam vere suscitatis viribus, Valens iuncto sibi Lupicino cum robustis auxiliis Pessinunta signa propere tulit, Phrygiæ quondam, nunc Galatiæ oppidum. Quo præsidiis ocyus communito, ne quid inopinum per eos emergeret tractus, præter radices Olympi montis excelsi, tramitesque fragosos ire tendebat ad Lyciam, oscitantem Gomoarium adgressurus. Cui pertinaci conspiratione multorum hac maxima consideratione resistebatur, quod hostis eius, ut ante relatum est, Constantii filiam parvulam cum matre Faustina, & in agminibus, & quum propinquæ acies starent, lectica circumferens secum, ut pro imperiali germine, cui se quoque iunctum addebat, pugnarent audentius, iras militum accendebat. Sicut aliquando dimicaturi Macedones cum Illyriis, regem adhuc infantem in cunis locavere post aciem, cuius metu ne traheretur captivus, adversus fortius oppresserunt.

Contra

Contra has calliditatis argutias sagaci opitulatione nutanti negotio consuluit Imperator: & Arbetionem ex-consule, agentem iam dudum in otio, ad se venire hortatus est, ut Constantiani ducis verecundia truces animi lenirentur: neque secus evenit. Nam cum omnibus provectior natu & dignitate sublimior caniciem reverendam ostenderet, multis ad perfidiam inclinatis, publicum grassatorem Procopium, milites verò sequutos eius errorem, filios & laborum participes pristinorum appellans orabat, ut se acsi parentem magis sequerentur felicissimis ductibus cognitum, quàm profligato morem gererent nebuloni, destituendo iam & casuro. Quibus cognitis Gomoarius, cum elusis hostibus unde venerat redire posset innoxius, ad castra Imperatoris oportunitate intervalli proximi captivi colore transivit, velut accursu multitudinis visæ subito circumseptus. Qua successus alacritate Valens castra promovit ad Phrygiam: & prope Nacoliam collatis manibus, partium dux in ancipiti Agilo rem excursu prodidit repentino: eumq; secuti complures, iam pila quatientes & gladios, ad Imperatorem transeunt cum vexillis scuta perversa gestantes, quod defectionis signum est apertissimum. Hoc præter spem omnium viso, Procopius salutis intercluso suffugio, versus in pedes circumiectorum nemorum secreta & montium petebat: Florentio sequente & Barchalba tribuno, quem per sævissima bella iam inde à Constantii temporibus notum, necessitas in crimen traxerat, non voluntas. Maiore itaq; noctis parte consumpta, cum à vespertino ortu luna prælucens in diem metum augeret, undiq; facultate evadendi exempta, consiliorum inops Procopius, ut in arduis necessitatibus solet, cum fortuna expostulabat luctuosa & gravi: mersusque multiformibus curis subito à comitibus suis arctius vinctus, relato iam die ductus ad castra, Imperatori offertur reticens atq; defixus: statimq; abscissa cervice discordiarum civilium gliscentes turbines sepelivit & bella, ad ve-

teris

teris Perpennæ exemplum: qui post Sertorium inter epulas obtruncatum dominatione paulisper potitus, è frutectis sub quibus latebat extractus, oblatusque Pompeio, eius iussu est interfectus. Parique indignationis impetu Florentius & Barchalba, qui eum duxerunt, confestim non pensata ratione sunt interfecti. Nam si Principem legitimum prodidissent, vel ipsa iustitia iure cæsos pronuntiaret: si rebellem & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes. Excessit autem vita Procopius anno quadragesimo, amplius mensibus decem, corpore non indecoro, nec mediocris staturæ, subcurvus, humumque intuendo semper incedens, perque morum tristium latebras illius similis Crassi, quem in vita semel risisse Lucillius affirmat & Tullius: & quod est mirandum, quoad vixerat incruentus. Iisdem ferè diebus protector Marcellus eiusdem cognatus, agens apud Nicæam præsidium, proditione militum & interitu Procopii cognito, Serenianum intra palatium clausum medio noctis horrore incautum adortus occidit: cuius mors saluti plurimis fuit. Nam si victoriæ superfuisset, incultis moribus homo & nocendi acerbitate conflagrans, Valentique ob similitudinem morum & genitalis patriæ vicinitatem acceptus, occultas voluntates Principis introspiciens ad crudelitatem propensioris, multas innocentium edidisset strages. Quo interfecto idem Marcellus occupata celeri cursu Chalcedone, concrepantibus paucis, quos vilitas & desperatio trudebat in scelus, umbram principatus funesti capessit gemina ratione fallente: quod & Gothorum tria millia regibus iam lenitis ad auxilium erant missa Procopio, Constantianam prætendenti necessitudinem, quæ ad societatem suam parva mercede traduci posse existimabat: quòdque gesta in Illyrico etiam tum latebant. Inter quæ tam trepida speculationibus fidis Equitius doctus conversam molem belli totius in Asiam, digressus per Succos Philippo-

lim clausam præsidiis hostium, Eumolpiadam veterem reserare magna vi conabatur, urbem admodum oportunam, & impedituram eius adventus, si ponè relicta adiumenta Valenti laturus (nondum enim apud Nacoliam gesta compererat) festinare ad Hæmimontum cogeretur. Verum paulo postea cognita levi præsumptione Marcelli, milites missi sunt audaces & prompti, qui eum raptum, ut deditum noxæ mancipium, in custodiam compegerunt. Vnde postridie productus, lateribus sulcatis acerrime, pariaque perpessis consortibus interiit, hoc favorabilis solum, quòd abstulit Serenianum è medio, crudelem ut Phalarim, * illi & illi fidum ad doctrinarum diritatem, quam causis inanibus prætexebat. Extirpatis occasu ducis funeribus belli, sævitum est in multos acrius quam errata flagitaverant vel delicta: maximeq; in Philippopoleos defensores, qui urbem seque ipsos non nisi capite viso Procopii, quod ad Gallias portabatur, ægerrime dediderunt. Ad gratiam tamen precantium coërciti sunt aliqui lenius: inter quos eminebat Araxius, in ipso rerum exustarum ardore adeptus ambitu præfecturam, & Agilone intercedente genero supplicio insulari mulctatus, breve post tempus evasit. Euphrasius verò itemque Phronemius missi ad occiduas partes, arbitrio obiecti sunt Valentiniani: & absoluto Euphrasio Phronemius Cherrhonesum deportatur, inclementius in eodem punitus negotio, ea re quod divo Iuliano fuit acceptus: cuius memorandis virtutibus ambo fratres principes obtrectabant, nec similes eius nec suppares. His accedebant alia graviora, & multo magis quam in præliis formidanda. Carnifex enim & unci & cruentæ quæstiones sine discrimine ullo ætatum & dignitatum per fortunas omnes & ordines grassabantur, & pacis obtentu vitium detestandum agitabatur, infaustam victoriam execrantibus universis, internecivo bello quovis graviorem. Nam inter arma & lituos conditionis æquatio leviora facit pericula: & Martiæ virtutis potestas

stas aut id quod ausum occupat, aut inopinata mors si acciderit, nullum ignominiæ continet sensum, finemque secum vivendi simul & dolendi perducit: ubi verò consiliis impiis iura quidem prætenduntur & leges, & Catonianæ vel Cassianæ sententiæ fuco perliti resident iudices, agitur autē quod agitur ad voluntatem prætumidæ potestatis, & ex eius libidine vitæ incidentium necisque momenta pensantur, ibi capitalis vertitur pernicies & abrupta. Nam ut quisq; ea tempestate ob quamlibet valuerat causam, regiæ prope accedens, & aliena rapiendi aviditate exustus, licet aperte insontem arcessens, ut familiaris suscipiebatur & fidus, ditādus casibus alienis. Imperator enim promptior ad nocendum, criminantibus patens, & funereas delationes adsciscens, per suppliciorum diversitates effrenatius exultavit: sententiæ illius Tullianæ ignarus, docentis, infelices esse eos qui omnia sibi licere existimarunt. Hæc implacabilitas causæ quidem piissimæ, sed victoriam fœdantis, innocentes tortoribus exposuit multos, vel sub eculeo caput incurvos aut ictu carnificis torvi substravit: quibus si pateretur natura, vel denas animas profundere præstabat in pugna, quam lateribus fodicatis omni culpa immunes fortunis gementibus vniversis, quasi læsæ maiestatis luere pœnas, dilaniatis ante corporibus, quod omni est tristius morte. Exin quum superata luctibus ferocia deflagrasset, proscriptiones & exilia, & quæ leviora quibusdam videntur, quanquam sint asperà, viri pertulere summates: & ut ditaretur alius, genere nobilis & fortè meritis locupletior, actus patrimonio præceps, trususque in exilium consumebatur angore, aut stipe precaria victitabat: nec modus ullus exitialibus malis impositus, quamdiu Principem & proximos opū satietas cœpit & cædis. Hoc novatore adhuc superstite, cuius actus multiplices docuimus & interitum, diem duodecimum Kalend. Augustas, Coss. Valentiniano primum cum fratre, horrendi tremores per omnem orbis ambitum grassā-

ti ſunt ſubito, quales nec fabulæ nec veridicæ nobis antiquitates exponunt. Paulo enim poſt lucis exortum denſitate prævia fulgurum acrius vibratorum tremefacta concutitur omnis terreni ſtabilitas ponderis, mareque diſpulſum retrò fluctibus evolutis abſceſsit, ut retecta voragine profundorum ſpecies natantium multiformes limo cernerentur hærentes: valliumque vaſtitates & montium tunc, ut opinari dabatur, ſuſpicerent radios ſolis, quos primigenia rerum ſub immenſis gurgitibus amandavit. Multis igitur navibus velut arida humo connexis, & licenter per exiguas undarum reliquias palantibus plurimis, ut piſces manibus colligerent & ſimilia, marini fluctus, velut gravati repulſam, verſa vice conſurgunt, perque vada ferventia inſulis & continentis terræ porrectis ſpatiis violenter illiſi, innumera quædam in civitatibus, & ubi reperta ſunt ædificia, complanarunt: proinde ut elementorum furente diſcordia involuta facies mundi miraculorum ſpecies oſtendebat. Relapſa enim æquorum magnitudo quum minime ſperaretur, millia multa necavit hominum & ſubmerſit: recurrentiumque æſtuum incitata vertigine, quædam naves, poſtquam humentis ſubſtantiæ conſenuit tumor, peſſumdatæ viſæ ſunt, exanimataque naufragiis corpora ſupina iacebant aut prona. Ingentes aliæ naves extruſæ rapidis flatibus, culminibus inſidere tectorum, ut Alexandriæ contigit: & ad ſecundum lapidem fere procul a littore contortæ ſunt aliquæ, ut Laconicam prope Methonen oppidum nos tranſeundo proſpeximus diuturna carie fatiſcentem.

EXPLICIT LIB. XXVI.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XXVII.

DVM per Eoum orbem hæc quæ narravimus diversi rerum expediunt casus, Alemanni post ærumnosas iacturas & vulnera, quæ congressi sæpe Iuliano Cæsari pertulerant, viribus tandem resumptis, licet imparibus pristinis, ob causam expositam supra, Gallicanos limites formidati iam persultabant. Statimque post Kal. Ianuarii, quum per glaciales tractus hyemis rigidum inhorresceret sidus, cuneatim egressa multitudo licentius vagabatur. Horum portioni primæ Carietto tunc per utramque Germaniam comes occursurus cum milite egreditur ad bella ineunda promptissimo, adscito in societatem laboris Severiano itidem comite, invalido & longævo, qui apud Calidona Divitensibus præsidebat & Tungricanis. Proinde confertius agmine in unum coacto, ponteque brevioris aquæ firma celeritate transmisso, visos eminus barbaros Romani sagittis aliisque levibus iaculis incessebant, quæ illi reciprocis iactibus valide contorquebant. Vbi verò turmæ congressæ strictis conflixere mucronibus, nostrorum acies impetu hostium acriore concussa, nec resistendi nec faciendi fortiter copiam reperit, cunctis metu cõpulsis in fugam, quum Severianum vidissent equo deturbatum, missilique telo per os fixum. Ipse denique Carietto, dum cedentes obiectu corporis & vocis iurgatorio sono audentius retinet, pudendumque diluere dedecus fiducia diu standi conatur, oppetiit telo lethali confixus. Post cuius interitum,

Erulorum Batavorumq; vexillum direptum, quod insultando tripudiantes Barbari crebro sublatum altius ostendebant, post certamina receptum est magna. Qua clade cum ultimo mœrore comperta, correcturus huiusmodi gesta Dagalaiphus à Parisiis mittitur. Eoque diu cunctante, causanteque diffusos per varia Barbaros semet adoriri non posse, accitoq; paulò post ut cum Gratiano etiam tum privato susciperet insignia consulatus, Iovinus equitum magister accingitur: & instructus paratusque cautissime observans utrumq; sui agminis latus, venit prope locum Scarpona: ubi inopinus maiorem barbarorum plebem antequam armaretur, temporis brevi puncto præventam ad internecionem extinxit. Exultantes innoxii prælii gloria milites ad alterius globi perniciem ducens, sensimque incedens rector eximius, speculatione didicit fida direptis propius villis vastatoriam manum quiescere prope flumen: iamque adventans, abditusque in valle densitate arbustorum obscura, videbat lavantes alios, quosdam comas rutilantes ex more, potantesque nonnullos. Et nactus horam impendio tempestivam, signo repente per lituos dato, latrocinalia castra perrupit: contraque Germani nihil præter inefficaces minas iactanter sonantes & fremitum, nec expedire arma dispersa, nec componere aciem, nec resurgere in vires permittebantur, urgente instanter victore. Quocirca forati pilis & gladiis cecidere complures, absq; his quos versos in pedes texere flexuosi tramites & angusti. Hoc prospero rerum effectu, quem virtus peregerat & fortuna, aucta fiducia Iovinus militem ducens, diligenti speculatione præmissa, in tertium cuneum qui restabat, propere castra cõmovit: & maturato itinere omnem prope Catelaunos invenit ad congrediendum promptissimum. Et vallo oportunè metato, suisque pro temporis copia cibo recreatis & somno, primo auroræ exortu in aperta planicie composuit aciem dilatatam arte solerti, ut spatiis amplioribus occupatis æquipa-

rare

rare Romani hostium multitudinem apparerent, inferiores numero licet viribus pares. Signo igitur per buccinas dato, quum pede collato res agi cœpisset, insueta vexillorum splendentium facie territi stetere Germani. Quibus hebetatis parumper, reparatisque confestim, adusq; diei extremum concertatione protenta, validius imminens miles fructum rei bene gestæ sine despendio quæsisset, ni Balcobaudes armaturarum tribunus magniloquentia socordi coalitus propinquante iam vespera cessisset inconditè. Quem si sequutæ residuæ cohortes abiissent, ad tristes exitus eousque negotium venerat, ut nec acta nuntiaturus quisquam posset superesse nostrorum. Sed resistens animorum acri robore miles ita lacertis eminuit, ut hostium quatuor millibus sauciis, sex altera interficeret millia: ipse verò non amplius ducentis amitteret, ducentis tantummodo vulneratis. Noctis itaq; adventu prælio iam dirempto, refectisq; viribus fessis, prope confinia lucis ductor egregius, in agminis quadrati figuram producto exercitu, quum comperisset occultantibus tenebris barbaros lapsos, securus insidiarum, per aperta camporum sequebatur & mollia, calcando semineces constratos, quos vulneribus frigorum asperitate contractis dolorum absumpserat magnitudo. Exin progressus ulterius, revertens ubi nullum repererat, didicit regem hostilium agminum cum paucis captum ab hastariis, quos ipse per iter aliud miserat ad diripienda tentoria Alemannica, suffixum patibulo. Ideòque iratus in tribunum animadvertere statuit, ausum hoc inconsulta potestate superiore fecisse: eumque damnasset, ni militari impetu commissum facinus atrox documentis evidentibus constitisset. Et post hæc redeunti Parisios post claritudinem recte gestorum Imperator lætus occurrit: eumque postea consulem designavit, illo videlicet ad gaudii cumulum accedente, quòd iisdem diebus Procopii susceperat caput à Valente transmissum. Præter hæc, alia multa narratu minus digna conserta

sunt

sunt prælia, per tractus varios Galliarum, quæ superfluum est explicare, quoniam neque operæ pretium aliquod eorum habuere proventus, nec historiam producere per minutias ignobiles decet. Hoc tempore vel paulò antè nova portenti species per annonariam apparuit Thusciam: idque quorsum evaderet prodigialium rerum periti penitus ignorarunt. In oppido enim Pistoriensi propè horam diei tertiam spectantibus multis asinus tribunali ascenso audiebatur destinatius rugiens: & stupefactis omnibus qui aderant, quique didicerant referentibus aliis, nulloque coniectante ventura, postea quod portendebatur evenit. Terentius enim humili genere in Vrbe natus & pistor, ad vicem præmii, quia peculatus reum detulerat officium ex-præfecto, hanc eandem provinciam correctoris administraverat potestate. Eaque confidentia deinceps inquietius agitans, multa in naviculariorum negotio falsò admisisse convictus, ut ferebatur, periit carnificis manu, regente Claudio Romam. Multo tamen antequam hoc contingeret Symmachus Aproniano successit, inter præcipua nominandus exempla doctrinarũ atq; modestiæ, quo instante Vrbs sacratissima otio copiisque abundantius solito fruebatur: & ambitioso ponte exultat atq; firmissimo, quem condidit ipse, & magna civium lætitia dedicavit, ingratorum ut res docuit apertissima. Qui consumptis aliquot annis domum eius in transtiberino tractu pulcherrimam incenderunt, ea re perciti, quòd vilis quidam plebeius finxerat illum dixisse sine indice ullo vel teste, libentius se vino proprio calcarias extincturum, quàm id venditurum preciis quibus sperabatur. Advenit post hunc Vrbis moderator Lampadius ex-præfecto prætorio, homo indignanter admodum sustinens, si etiam cum spueret non laudaretur, ut id quoq; prudẽter præter alios faciens, sed nonnunquã severus & frugi. Hic cum magnificos prætor ederet ludos, & uberrime largiretur, plebis nequiens tolerare tumultum, indignis multa donari

sæpe

ſæpe urgentis, ut liberalem ſe & multitudinis oſtenderet contemptorem, accitos à Vaticano quoſdam egentes opibus ditaverat magnis. Vanitatis autem eius exemplum, ne latius evagemur, hoc unum ſufficiet poni: levi quidem ſed cavendum iudicibus. Per omnia enim civitatis membra, quæ diverſorum Principum exornarunt impenſæ, nomen proprium inſcribebat: non ut veterum inſtaurator, ſed conditor. Quo vitio laboraſſe Traianus dicitur Princeps: unde eum herbam parietinam iocando cognominarunt. Hic præfectus exagitatus eſt motibus crebris: uno omnium maximo, cum collecta plebs infima, domum eius prope Conſtantianum lavacrum iniectis facibus incenderat & malleolis, ni ſervitiorum & familiarium veloci concurſu à ſummis tectorum culminibus petita ſaxis & tegulis abſceſsiſſet. Eaque vi territus ipſe, fremituque crebreſcentis ſeditionis in maius, ſeceſsit ad Milvium pontem (quem ſtruxiſſe ſuperior dicitur Scaurus) adlenimenta ibidem tumultus operiens, quem cauſa concitaverat gravis, ædificia erigere exoriens nova, vel vetuſta quædam inſtaurans, non ex titulis ſolitis parari iubebat impenſas: ſed ſi ferrum quærebatur, aut plumbum, aut æs, aut quidquam ſimile, apparitores immittebantur, qui velut ementes diverſas raperent ſpecies, nulla pretia perſolvendo: unde accenſorum iracundiam pauperum damna deflentium crebra ægrè potuit celeri vitare digreſſu. Advenit ſucceſſor eius ex quæſitore palatii Viventius, integer & prudens, Pannonius, cuius adminiſtratio quieta fuit & placida, copia rerum omnium fluens. Et hunc quoque diſcordantis populi ſeditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damaſus & Vrſicinus ſupra humanum modum ad rapiendam epiſcopalem ſedem ardentes, ſciſsis ſtudiis aſperrime conflictabantur, aduſq; mortis vulnerumque diſcrimina adiumentis utriuſq; progreſsis: quæ nec corrigere ſufficiens Viventius nec mollire, vi magna coactus ſeceſsit in ſuburbanum: & in concertati-

certatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat instante. Constatque in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre postea delinitam. Neq; ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, huius rei cupidos ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum iurgari debere: cum id adepti, futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes circumspecte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine Vrbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam provincialium viverent: quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humum spectantia, perpetuo numini verisque eius cultoribus ut puros commendant & verecundos. Hactenus deviasse sufficiet, nunc ad rerum ordines revertamur. Dum aguntur antedicta per Gallias & Italiam, novi per Thracias exciti sunt procinctus. Valens enim ut consulto placuerat fratri, cuius regebatur arbitrio, arma concussit in Gothos ratione iusta permotus: quòd auxilia misere Procopio civilia bella cœptanti. Ergo convenit pauca super horum origine & regionum situ transcurrere per brevem excessum. Erat Thraciarum descriptio facilis, si veteres concinerent styli: quorum obscura varietas quoniam opus veritatem professum non iuvat, sufficiet ea quæ vidisse meminimus expedire. Has terras immensa quondam camporum placiditate aggerumque altitudine fuisse porrectas, Homeri perennis autoritas docet, Aquilonem & Zephyrum ventos exinde flare fingentis: quod aut fabulosum est, aut tractus ante hac diffusi latissime, destinatique nationibus feris, cuncti Thraciarum vocabulo censebantur. Et partem earum habitavere Scordisci, longe nunc ab iisdem provin-

ciis

tiis disparati, sævi quondam & truces, ut antiquitas docet, hostiis captivorum Bellonæ litantes & Marti, humanumque sanguinem in ossibus capitum humanis bibentes avidius: quorum asperitate post multiplices pugnarum ærumnas sæpe res Romana vexata, postremo omnem amisit exercitum cum rectore. Sed ut nunc cernimus, eadem loca formata in cornuti sideris modum, effingunt theatri faciem speciosam. Cuius in summitate occidentali montibus præruptis densatæ Succorum patescunt angustiæ, Thracias dirimentes & Daciam. Partem verò sinistram arctois obnoxiam stellis Hæmimontanæ celsitudines claudunt, & Hister: quà Romanum cespitem lambit, urbibus multis & castris, contiguus & castellis. Per dextrum, quod australe est latus, scopuli tenduntur Rhodopes: unde eorum iubar exurgit, finitur in fretum: cui undosius ab Euxino ponte labenti, pergentique fluctibus reciprocis ad Aegeum, discidium panditur terrarum angustum. Ex angulo tamen orientali Macedonicis iungitur collimitiis per arctas præcipitesque vias, quæ cognominantur Acontisma: cui proxima Arethusa convallis & statio, in qua visitur Euripidis sepulchrum tragœdiarum sublimitate conspicui: & Stagira, ubi Aristotelem, ut Tullius ait, fundentem aureum flumen natũ accepimus. Hæc quoque priscis temporibus loca barbari tenuere, morum sermonumque varietate dissimiles. E quibus præter alios ut immaniter efferati timebantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem assueti, ut cum hostium copia non daretur, ipsi inter epulas post cibi satietatem & potus, suis velut alienis corporibus imprimerent ferrum. Verum aucta republica, dum consulare vigeret imperium, has gentes antehac semper indomitas, vagantesq; sine cultu vel legibus, Marcus Didius ingenti destinatione pressit, Drusus intra fines continuit proprios, Minutius prope amnem Hebrum, à celsis Odrysarum montibus fluentem, superatos prælio stravit: post quos residui ab Appio Clau-

dio procõsule sunt infesta concertatione deleti. Oppida enim in Bosphoro sita & Propontide, classes obtinuere Romanæ. Advenit post hos Imperator Lucullus, qui cum audacissima gente Bessorum conflixit omnium primus: eodemque impetu Hæmimontanos acriter resistentes oppressit. Quo imminente, Thraciæ omnes in ditionem veterum transiere nostrorum: hocque modo post procinctus ancipites reipub. sex provinciæ sunt quæsitæ. Inter quas prima, quæ ex fronte Illyriis est confinis, Thracia speciali nomine appellatur: quam Philippopolis, Eumolpias vetus, & Berœa amplæ civitates exornant. Post hanc Hæmimontus Hadrianopolim habet, quæ dicebatur Vscudoma, & Anchialon, civitates magnas. Dein Mysia, ubi Martianopolis est, à sorore Traiani Principis ita cognominata, & Dorostorus, & Nicopolis, & Odyssus: iuxtaq; Scythia, in qua celebriora sunt aliis oppida Dionysopolis, & Tomi, & Colatis in Europa omniũ ultima. Præter municipia urbibus nitet duabus, Apris & Perintho, quam Heracleam posteritas dixit. Rhodopa huic annexa Maximianopolim habet, & Maroneam, & Aenum, post quam conditam & relictam Aeneas Italiam auspiciorum prosperitate perpetua post diuturnos occupavit errores. Constat autem ut vulgavere rumores assidui, omnes penè agrestes, qui per regiones prædictas montium circumcolunt altitudines, salubritate virium & prærogativa quadam vitæ longius propagandæ nos anteire: idque inde contingere arbitrantur, quòd colluvione ciborum abstinent calidis, & perenni viriditate roris asperginibus gelidis corpora constringente auræ purioris dulcedine potiuntur, radiosque solis suapte natura vitales primi omnium sentiunt, nullis adhuc maculis rerum humanarum infectos. His ita digestis pedem referamus ad cœpta. Procopio superato in Phrygia, internarumq; dissensionum materia consopita, Victor magister equitum ad Gothos est missus, cogniturus aperte quã ob causam gens amica Romanis fo-

nis, fœderibusq; ingenuæ pacis obstricta, armorum dederat adminicula bellum Principibus legitimis inferenti. Qui ut factum firma defensione purgarent, litteras eiusdem obtulere Procopii: ut generis Constantiani propinquo imperium sibi debitum sumpsisse commemorantis, veniaque dignum asserentes errorem. Quibus eodem referente Victore compertis, Valens parvipendens excusationem vanissimam, in eos signa commovit, motus adventantis iam præscios: & pubescente vere, quæsito in unum exercitu, prope Daphnem nomine munimentum est castrametatus: ponteq; contabulato supra navium foros flumen transgressus est Histrum, resistentibus nullis. Iamq; sublatus fiducia, cum ultro citroque discurrens nullũ inveniret quem superare posset vel terrere: omnes enim formidine perciti militis, cum apparatu ambitioso propinquantis, montes petivere Serrorum arduos, & inaccessos nisi perquam gnaris. Ne igitur æstate omni consumpta sine ullo remearet effectu, Arintheo magistro peditum misso cum prædatoriis globis, familiarum rapuit partem, quæ antequam ad dirupta venirent & flexuosa capi potuerunt, per plana cãporum errantes. Hocq; tantum quod sors dederat impetrato, rediit cum suis innoxius, nec illato gravi vulnere nec accepto. Anno secuto ingredi terras hostiles pari alacritate conatus, fusius Danubii gurgitibus vagatis impeditus mansit immobilis, prope Carporum vicum stativis castris usque ad autumnum locatis emensum. Vnde, quia nihil agi potuit, dirimente magnitudine fluentorum, Martianopolim ad hyberna discessit. Simili pertinacia tertio quoq; anno per Novidunum navibus ad transmittendum amnem connexis perrupto barbarico, continuatis itineribus longius agentes Grutungos bellicosam gentem adgressus est: postque leviora certamina Athanaricum ea tempestate iudicem potentissimum, ausum resistere cum manu quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam, ipseque cum omnibus suis

Martianopolim redivit ad hyemem agendam, ut in illis tractibus habilem. Aderant post diversos triennii casus finiendi belli materiæ tempestivæ. Prima, quód ex Principis diuturna permansione metus augebatur hostilis. Dein, quòd commerciis vetitis ultima necessariorũ inopia barbari stringebantur: adeo ut legatos supplices sæpe mittentes venialem poscerent pacem. Quibus Imperator rudis quidem, verum spectator adhuc æquissimus rerum, antequàm adulationum perniciosis illecebris captus remp. funeribus perpetuo deflẽdis affligeret, in commune consultans pacem dare oportere decrevit. Emissique vicissim Victor & Arintheus, qui tunc equestrem militiam agerent: qui cum propositis conditionibus assentiri Gothos docuissent litteris veris, præstituitur componendæ paci conveniens locus. Et quoniam asserebat Athanaricus sub timenda execratione iurisiurandi, se esse obstrictum mandatisque prohibitum patris, ne solum aliquando calcaret Romanorum, & adigi non poterat, indecorumque erat & vile ad eum Imperatorem transire, recte noscentibus placuit, navibus remigio directis in medium flumen, quæ vehebant cum armigeris Principem gentisq; iudicem, inde cum suis fœderari, ut statutum est, pacem. Hocque composito & acceptis obsidibus, Valens Constantinopolim rediit, ubi postea Athanaricus, proximorum factione genitalibus terris expulsus, fatali sorte decessit, & ambitiosis exequiis ritu sepultus est nostro. Inter hæc Valentiniano magnitudine quassato morborum, agitanteque extrema, convivio occultiore Gallorum, qui aderant in commilitio Principis, ad imperium Rusticus Iulianus tunc Magister memoriæ poscebatur, quasi afflatu quodam furoris, bestiarum more humani sanguinis avidus, ut ostenderat cum proconsulari potestate regeret Africam. In præfectura enim urbana, quam adhuc administrans extinctus est, tempus anceps metuens tyrannidis, cuius arbitrio tanquam inter dignorum inopiam ad id

ascende-

ascenderat culmen, lenis videri cogebatur & mollior. Contra hos nitebantur aliqui studiis altioribus in favorem Severi magistri tunc peditum, ut apti ad hoc impetrandum: qui licet asper esset & formidatus, tolerabilior tamen fuit, & modis omnibus præferendus antedicto. Sed dum hæc cogitantur incassum, Imperator remediis multiplicibus recreatus, vixque se mortis periculo contemplans extractum, Gratianum filium suum, adulto iam proximum, insignibus principatus ornare meditabatur. Et paratis omnibus, militeque firmato ut animis id acciperet promptis, cum Gratianus venisset, progressus in campum tribunal ascendit: spendoreque nobilium circumdatus potestatum, dextera puerum adprehensum productumque in medium, oratione concionaria destinatum Imperatorem exercitui commendabat. *Auctum erga me vestri favoris indicium, hunc loci principalis circumferens habitum, quo potior aliis iudicatus sum multis & claris, consiliorum sociis votorumque auspicibus vobis, pietatis officiis adgrediar tempestivis, prospera Deo spondente: cuius sempiternis auxiliis stabit Romana res inconcussa. Accipite igitur quæso placidis mentibus viri fortissimi desiderium nostrum, id reputantes, quod hæc quæ fieri charitatis sanciunt iura, non tantum transire voluimus per conscientiam vestram, verum etiam probata firmari, ut congrua nobis & profutura. Gratianum hunc meum adultum, quem diu versatum inter liberos vestros commune diligitis pignus, undique muniendæ tranquillitatis publicæ causa, in Augustum sumere commilitium paro, si propitia cælestis numinis vestræque maiestatis voluntas parentis amorem iuverit præeuntem: non rigido cultu ab incunabulis ipsis ut nos educatum, nec tolerantia rerum coalitum asperarum, nec capacem adhuc Martii pulveris, ut videtis: sed familiæ suæ laudibus, maiorumque factis præstantibus concinentem, paucioribus invidiæ metu, ut dicitur, protinus surrecturum. Ut enim mihi videri solet, mores eius & appetitus licet nondum maturos sæpe pensanti ineunte adolescentia, quoniam humanitate & studiis disciplinarum solertium expolitus librabit suffragiis puris*

puris merita recte secusve factorum, faciet ut sciant se boni intelligi, in pulchra facinora procursabit signis militaribus & aquilis adhæsurus, solem nivesque & pruinas & sitim perferet & vigilias, castris si necessitas adegerit, aliquotiens propugnabit, salutem pro periculorum sociis obiectabit: & quod pietatis summum primumque munus est, remp. ut domum paternam diligere poterit & avitam. Nondum finita oratione dictis cum assensu læto auditis, pro suo quisq; loco animo læto milites alius alium anteire festinans, tanquam utilitatis & gaudiorum participes Gratianum declararunt Augustum, classicorum amplissimo sono blandum fragorem miscentes armorum. Quo viso maiore fiducia Valentinianus exultans, corona indumentisque supremæ fortunæ ornatum filium osculatus, iamque fulgore conspicuum, alloquitur advertentem quæ dicebat. *Et*, inquit, *habes mi Gratiane amictus, ut speravimus omnes, augustos, meo commilitonumque nostrorum arbitrio delatos ominibus faustis. Accingere igitur pro rerum urgentium pondere, ut patris & patrui collega: & assuesce impavidus penetrare cum agminibus peditum gelu pervios Histrum & Rhenum: armatis tuis proximus stare: sanguinem spiritumque considerate pro his impendere, quos regis: nihil alienum putare quod ad Romani imperii pertinet latus. Hæc pro tempore præcepisse sufficiat, cætera monere non desinam. Nunc reliqui vos estis rerum maximi defensores: quos rogo & obtestor, ut adcrescentem Imperatorem fidei vestræ commissum servetis affectione fundata.* His dictis solemnitate omni firmatis, Eupraxius Cæsariensis Maurus magister ea tempestate memoriæ, primus omnium exclamavit, *familia Gratiani hoc meretur.* statimque promotus quæstor multa & prudentibus æmulanda bonæ fiduciæ reliquit exempla, nusquam à statu naturæ discedens intrepidæ, sed constans semper legumque similis, quas omnibus una eademque voce loqui in multiplicibus advertimus causis: qui tunc magis in suscepta parte iustitiæ permanebat, cum eum recta monentem exagitaret minax Imperator & nimius. Consurrectum est post hæc in laudes

maioris

maioris Principis & novelli: maximeque pueri, quem oculorum flagrantior lux commendabat, vultusque & reliqui corporis iucundissimus nitor, & egregia pectoris indoles, quæ Imperatorem implesset cum veterum lectissimis comparandum, si per fata proximosque licuisset, qui virtutem eius etiam tum instabilem adnubilabant actibus pravis. In hoc tamen negotio Valentinianus morem institutum antiquitus supergressus, non Cæsares sed Augustos germanum nuncupavit & filium, benivole satis. Nec enim quisquam antehac adscivit sibi pari potestate collegam, præter Principem Marcum, qui Verum adoptivum fratrem absque diminutione aliqua maiestatis Imperatoriæ socium fecit. His ex sententia Rectorum & militis ordinatis vix dies intercessere pauci, cum Mamertinum præfectum prætorio ab Vrbe regressum, quò quædam perrexerat correcturus, Avitianus ex-vicario peculatus detulerat reum. Cui ideo Vulcatius successit Rufinus omni ex parte perfectus, & velut apicem senectutis honoratæ prætendens, sed lucrandi oportunas occasiones occultationis spe nunquam prætermittens. Qui nactus copiam Principis, Orfitum ex-præfecto Vrbis solutum exilio, patrimonii redintegrata iactura, remitti fecit in lares. Et quanquam Valentinianus homo propalam ferus inter imperitandi exordia, ut asperitatis opinionem molliret, impetus truces retinere nonnunquam in potestate animi nitebatur: serpens tamen vitium & dilatum aliquamdiu licentius erupit ad perniciem plurimorum, quod auxit ira acerbius effervescens. Hanc enim esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum prudentes definiunt, nasci ex mentis mollicie consuetum, id asserentes argumento probabili, quòd iracundiores sunt incolumibus languidi, & fœminæ maribus, & iuvenibus senes, & felicibus ærumnosi. Eminuit tamen per id tempus inter alias humilium neces mors Dioclis ex-comite largitionum Illyrici, quem ob delicta levia

flammis iussit exuri: & Diodori ex-agente in rebus, triumque apparitorum potestatis vicariæ per Italiam, ob id vexatorum atrociter, quòd apud eum quæstus est Comes, Diodorum quidem adversus se civiliter implorasse iuris auxilium, officiales verò iussu iudicis ausos monere proficiscentem, ut responderet ex lege. Quorum memoriam apud Mediolanum colentes nunc usque Christiani, locum ubi sepulti sunt, *Ad innocentes*, appellant. Dein cum in negotio Maxentii cuiusdam Pannonii ab executione à iudice recte maturari præcepta, trium oppidorum ordines mactari iussisset, interpellavit Eupraxius tunc quæstor; &, *parcius*, inquit, *agito piissime Principum: hos enim quos interfici tanquam noxios iubes, ut martyras, id est divinitati acceptos, colit religio Christiana.* Cuius salutarem fiduciam præfectus imitatus Florentius, cum in re quadam venia digna audisset eum percitum ira iussisse ternos per ordines urbium interfici plurimarum. *Et quid agetur*, ait, *si oppidum aliquod Curiales non haberet tantos? Inter reliqua id quoque suspendi debet, ut cum habuerint occidantur.* Ad hanc inclementiam illud quoq; accedebat, dictu dirum & factu: quòd si quis eum adisset iudicium potentis inimici declinans, aliumque sibi postulans dari, hoc non impetrato, ad eundem quem metuebat, licet multa prætenderet iusta, remittebatur. Itemque aliud audiebatur horrendum: quòd ubi debitorum aliquem egestate obstrictum nihil reddere posse dicebatur, interfici debere pronunciabat. Hæc autem & similia licenter ideo altiore fastu quidam Principes agunt, quòd amicis emendandi secus cogitata vel gesta copiam negant: inimicos loqui terrent amplitudine potestatis. Nulla vacat quæstio pravitatum apud eos, qui quod volunt ipsi maximas putant esse virtutes. Profectus itaq; ab Ambianis, Treverosque festinans, nuntio percellitur gravi, qui Britannias indicabat barbarica conspiratione ad ultimam vexatas inopiam: Nectaridiumq; Comitem maritimi tractus occisum, & Bulchobaudem ducem hostili-

bus inſidiis circumventum. Quibus magno cum horrore compertis, Severum etiam tum domeſticorum Comitem miſit, ſi ſors caſum dediſſet optatum, correcturum ſecius geſta: quo paulò poſtea revocato, Iovinus eadem loca profectus, Proventusidem celeri gradu præmiſit, adminicula petiturus exercitus validi. Id enim inſtantes neceſsitates flagitare firmabant. Poſtremo ob multa & metuenda, quæ ſuper eadem inſula rumores aſsidui perferebant, electus Theodoſius illuc properare diſponitur, officiis Martiis feliciſsime cognitus, aſcitaque animoſa legionum & cohortium pube, tendebat præeunte fiducia ſpecioſa. Et quoniam cum Conſtantis Principis actus componerem, motus adoleſcentis & ſeneſcentis oceani, tractumque Britanniæ pro captu virium explanavi, ad ea quæ digeſta ſunt ſemel revolui ſuperfluum duxi: ut Vlixes Homericus apud Phæacas ob difficultatem nimiam replicare formidat. Illud tamen ſufficiet dici, quòd eo tempore Picti in duas gentes diviſi, Dicalidonas & Vecturiones, itidemque Attacotti bellicoſa hominum natio, & Scotti, per diverſa vagantes multa populabantur, Gallicanos verò tractus Franci & Saxones iiſdem confines, quò quiſque erumpere potuit terra vel mari, prædis acerbis incendiiſque, & captivorum funeribus hominum violabant. Ad hæc prohibenda ſi copiam dediſſet fortuna proſperior, orbis extrema dux efficaciſsimus petens, cum veniſſet ad Bononiæ littus, quòd à ſpatio controverſo terrarum anguſtiis reciproci diſtinguitur maris, attolli horrendis æſtibus adſueti, rurſuſque ſine ulla navigantium noxa in ſpeciem complanari camporum, exinde tranſmeato lentius freto defertur Rutupias, ſtationem ex adverſo tranquillam. Vnde cum conſecuti Batavi veniſſent & Heruli, Ioviiq; & Victores, fidentes viribus numeri, egreſſus tendenſque ad Lundinium vetus oppidum, quod Auguſtam poſteritas appellavit, diviſis plurifariam globis, adortus eſt vagantes hoſtium vaſtatorias manus, graves onere

sarcinarum: & propere fusis qui vinctos homines agebant & pecora, prædam excussit, quam tributarii perdidere miserrimi. Deniq; restituta omni, præter partem exiguam impensam militibus fessis, mersam difficultatibus suis antehac civitatem, sed subito quà salus sperari potuit recreatam, in ovantis speciem lætissimus introiit. Vbi ad audenda maiora prospero successu elatus, tutaque scrutando consilia futuri morabatur ambiguus, diffusam variarum gentium plebem & ferocientem immaniter non nisi per dolos occultiores & improvisos excursus superari posse, captivorum confessionibus & transfugarum indiciis doctus. Denique edictis propositis impunitateque promissa, desertores ad procinctum vocabat, & multos alios per diversa libero commeatu dispersos. Quo monitu ut rediere plerique, incentivo percitus, retentusque anxiis curis, Civilem nomine recturum Britannias pro-præfectis ad se poposcerat mitti, virum acrioris ingenii, sed iusti tenacem & recti: itidemque Dulcitium, ducem scientia rei militaris insignem. Hæc in Britanniis agebantur. Africam verò iam inde ab exordio Valentiniani imperii exurebat barbarica rabies, per procursus audentiores & crebris cædibus & rapinis intenta. Quam rem militaris augebat socordia, & aliena invadendi cupiditas, maximeque Romani nomine comitis. Qui venturi providus, transferendæque in alios invidiæ artifex, sævitia morum multis erat exosus, hac præcipue causa, quod superare hostes in vastandis provinciis festinabat, affinitate Remigii tunc Magistri officiorum confisus: quo prava & contraria referente, Princeps ut præ se ferebat ipse cautissimus, lachrymosa dispendia diutius ignoravit Afrorum. Gestorum autem per eas regiones seriem plenam, & Ruricii præsidis legatorumque mortem, & cætera luctuosa, cum adegerit ratio diligentius explicabo. Et quoniam adest liber locus dicendi, quæ sentimus aperte loquamur. Hunc Imperatorem omnium primum in maius militares fastus ad

damna

damna rerum auxisse communium, dignitates opesq; eorum sublimius erigentem, & quod erat publice privatimq; dolendum, indeflexa sævitia punientem gregariorum errata, parcentem potioribus, qui tanquam peccatis indulta licentia, ad labes delictorum immanium consurgebant: qui ex eo anhelantes, ex nutu suo indistanter putant omnium pendere fortunas. Horum flatus & pondera inventores iuris antiqui mollientes, etiam insontes quosdam aliquotiens suppliciis aboleri censuere lethalibus. Quod sæpe contingit, cum ob multitudinis crimina, nonnulli sortis iniquitate plectuntur innoxii: id enim nonnunquam ad privatorum pertinuit caussas. At in Isauria globatim per vicina digressi prædones, oppida villasque uberes libera populatione vexantes, magnitudine iacturarum Pamphyliam afflictabant & Cilicas. Quos cum nullis arcentibus internecive cuncta disperdere Asiæ vicarius ea tempestate Musonius advertisset, Athenis Atticis antehac magister rhetoricus, deploratis novissimis rebus, luxuque adiumento militari marcente, adhibitis semiermibus paucis, quos Diocmitas appellant, unum grassatorum cuneum, si patuisset facultas, adoriri conatus, per angustum quendam transiens devexitatis amfractum, ad inevitabiles venit insidias: & ibi cum his confossus est quos ducebat. Tali successu latrones prætumidos, palantesque per varia confidentius, interfectis aliquibus ad latebrosa montium saxa quæ incolunt excitæ tandem copiæ contruserunt: ubi cum eis nec quiescendi, nec inveniendi ad victum utilia, copia laxaretur, præter inducias pacem sibi tribui poposcerunt, Germanicopolitanis auctoribus, quorum apud eos ut signiferæ manus semper valuere sententiæ: obsidibusque datis, ut imperatum est, immobiles diu mansere, nihil audentes hostile. Hæc inter Prætextatus præfecturam Vrbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adolescentiæ rudimentis inclaruit,

adeptus est id quod raro contingit, ut cum timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari solitum erga iudices formidatos. Cuius autoritate iustisque veritatis suffragiis tumultu lenito, quem Christianorum iurgia concitarunt, pulsoque Vrsicino, alta quies pari iam proposito civium Romanorum aptissima adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Nam & mæniana sustulit omnia, fabricari Romæ priscis quoque vetita legibus, & discrevit privatorum parietes ab ædibus sacris, iisdem inverecunde connexos: ponderaque per regiones instituit universas, cum aviditati multorum ex libidine trutinas componentium occurri nequiret. In examinandis verò litibus ante alios id impetravit, quod laudando Brutum Tullius refert, ut cum nihil ad gratiam faceret, omnia tamen grata viderentur esse quæ factitabat. Sub idem fere tempus Valentiniano ad expeditionem caute ut rebatur profecto, Alemannus regalis Rando nomine diu præstruens quod cogitabat, Magontiacum præsidiis vacuam cum expeditis ad latrocinandum latenter irrepsit. Et quoniam casu Christiani ritus invenit celebrari solemnitatem, impræpedite cuiusquemodi fortunæ virile & muliebre secus cum supellectile non parva indefensum abduxit. Parvo inde post intervallo inopina rei Romanæ spes lætiorum affulsit. Cum enim Vithicabius rex, Vadomarii filius, specie quidem molliculus & morbosus, sed audax & fortis, ardores in nos sæpe succenderet bellicos, opera navabatur impensior, ut qualibet concideret strage. Et quia attentatus aliquotiens nullo genere potuit superari vel prodi, fraude citerioris vitæ ministri, studio sollicitante nostrorum, occubuit: cuius post necem, aliquatenus hostiles torpuere discursus. Interfector tamen præ metu pœnarum, quas verebatur si patuisset negotium, ad Romanum solum se celeri transtulit gradu. Parabatur post hæc lentioribus curis & per copias multiformes in Alemannos expeditio solitis gravior, destinatius id publica

ca tutela

ea tutela poscente: quia reparabilis gentis motus timebantur infidi, milite nihilominus accenso: cui ob suspectos eorum mores, nunc infirmorum & supplicum, paulo post ultima minitantium, nullæ quiescendi dabantur induciæ. Contracta igitur undiq; mole maxima catervarum, armis & subsidiis rei cibariæ diligenter instructa, accitoque Sebastiano Comite cum Illyricis & Italicis numeris quos regebat, anni tempore iam recente Valentinianus cum Gratiano Rhenum transgressus, indivisis agminibus quadratis ipse medius incedebat, Iovino & Severo magistris rei castrensis altrinsecus ordinũ latera servantibus, ne repentino invaderentur assultu. Protinusque inde ductantibus itinerum callidis, exploratis accessibus per regiones longo itu porrectas, sensim gradiens miles irritatior ad pugnandum, velut repertis Barbaris minaciter infrendebat. Et quoniam aliquot diebus emensis nullus potuit qui resisteret inveniri, cuncta satorum & tectorum quæ visebantur iniecta cohortium manu vorax flamma vastabat, præter alimenta, quæ colligi dubius rerum eventus adigebat & custodiri. Post hæc leniore gressu Princeps ulterius tendens cum prope locum venisset, cui Solicinio nomen est, velut quodam obiice stetit, doctus procursantium relatione verissima Barbaros longe conspectos (qui nullam ad salutem tuendam viam superesse cernentes, nisi se celeri defendissent occursu, locorum gnaritate confisi unum spirantibus animis montem occupavere præcelsum, per confragosos colles undiq; præruptum & invium absque septentrionali latere, unde facilem habet devexitatem & mollem) signis illico fixis ex more cum undiq; ad arma conclamaretur, imperio Principis & ductorum stetit regibilis miles, vexillum operiens extollendum: quod erat oportune subeundæ indicium pugnæ. Ergo quia spatium deliberandi aut exiguum dabatur aut nullum, hinc impatientia militis perterrente, inde horrenda circumsonantibus Alemannis, id consilium ratio celeritatis admisit:

misit, ut arctoam montium partem, quam clementer diximus esse proclivem, Sebastianus cum suis occuparet, fugientes Germanos, si fors ita tulisset, levi negotio confossurus: quod haud placuit maturato. Gratianoque apud signa Iovianorum retrò detento, cuius ætas erat etiam tum præliorum impatiens & laborum, Valentinianus ut dux cunctator & tutus centurias & manipulos capite intecto consalutans, nullo potentium in conscientiam arcani adhibito, remota multitudine stipatorum, speculatum radices aggerum avolavit cum paucis, quorum industriam norat & fidem: prædicans, ut erat sui arrogans æstimator, inveniri posse aliam viam ducentem ad arduos clivos, præter eam quam inspexere proculcatores. Per ignota itaq; & palustres uligines devius tendens, insidiatricis manus locatæ per abrupta subito oppetiisset adcursu, ni necessitatis adiumento postremo, per labilem limum incitato iumento digressus, legionum se gremiis immersisset post abruptum periculum: cui adeo proximus fuit, ut galeam eius cubicularius ferens auro lapillisque distinctam, cum ipso tegmine penitus interiret, nec postea vivus reperiretur aut interfectus. Proinde quiete reficiendis corporibus data, signoque erecto, quod solet ad pugnam hortari, tubarum minacium accedente clangore, fidentissimo impetu acies motas prompte ante alios præiere duo iuvenes lecti in principiis adeundi discriminis Salvius & Lupicinus, scutarius unus, alter è schola Gentilium, fragore terribili concitantes: hastasque crispando cum ad rupium obiecta venissent, trudentibusque Alemannis evadere ad celsiora conarentur, advenit omne pondus armorum, iisdemque antesignanis per hirta dumis & aspera magno virium nisu in editas sublimitates erepsit. Acri igitur partium spiritu conflictus cuspidibus tentatur infestis: & hinc arte belli doctior miles, inde licet feroces, sed incauti barbari dexteris coiere collatis: quos latius sese pandens exercitus infusis utrimque cornibus adflictabat, per fre-

miltus territos & equorum hinnitus & tubas. Nihilominus tamen ipsi assumpta fiducia restiterunt: æquataque parumper præliorum sorte haud parva mole certatum est, dum turmarum funeribus mutuis res gerebatur. Disiecti deniq; Romanorum ardore, metuque turbati, miscentur ultimis primi: dumque in pedes versi discedunt, verutis hostilibus forabantur &.pilis. Postremo dum anheli currunt & fessi, pandebant sequentibus poplites & suras & dorsa. Stratis denique multis lapsorum partem Sebastianus, cum subsidiali manu locatus post montium terga, trucidavit ex incauto latere circumventam: dispersi cæteri sylvarum se latebris amandarunt. In hac dimicatione nostri quoq; oppetiere non contemnendi: inter quos Valerianus fuit domesticorum omnium primus, & natus spado quidam scutarius, exercitus ita bellator, ut Sicinio veteri comparetur & Sergio. Hisque tali casuum diversitate peractis milites ad hyberna, Imperatores Treveros reverterunt. Per hæc tempora Vulcatio Rufino absoluto vita dum administrarat, ad regendam præfecturam prætorianam ab Vrbe Probus accitus, claritudine generis & potentia & opũ amplitudine cognitus orbi Romano, per quem universum penè patrimonia sparsa possedit, iuste an secus non iudicioli est nostri. Hunc quasi gemina quædam, ut poëtæ fingunt, fortuna præpetibus pinnis vehens, nunc beneficum ostendebat & amicos sublimius erigentem, aliquotiens insidiatorem dirum, & per cruentas noxium simultates. Et licet potuit quoad vixit ingentia, largiendo & interpellando potestates assiduas, erat tamen interdum timidus ad audaces, contra timidos celsior: ut videretur cum sibi fideret de cothurno strepere tragico, & ubi paveret omni humilior socco. Atque ut natantium genus elemento suo expulsum, haud ita diu spirat in terris: ita ille marcebat absq; præfecturis, quas ob iurgia familiarum ingentium capessere cogebatur, nunquam innocentium per cupiditates immensas, utque multa perpetrarent

impune, dominum suum mergentium in rempub. Namque fatendum est, nunquam illa magnanimitate coalitus clienti vel servo agere quidquam iussit illicitum: sed si eorum quenquam crimen ullum compererat admisisse, vel ipsa repugnante iustitia, non explorato negotio sine respectu boni honestique defendebat. Quod vitium reprehendens pronuntiat Cicero: *Quid enim interest inter suasorem facti & probatorem? Aut quid refert utrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Suspitiosus tamen & minutus suopte ingenio fuit, & subamarum arridens, blandiensque interdum ut noceat (id autem perspicuum est in eiusmodi moribus malum, tum maxime, cum cælari posse existimatur) ita implacabilis & diruptus, ut si lædere quenquam instituisset, nec exorari posset, nec ad ignoscendum erroribus inclinari: ideoque aures eius non cera, sed plumbis videbantur obstructæ. In summis divitiarum & dignitatum culminibus anxius & sollicitus, ideoque semper levibus morbis afflictus. Hæc per occidentales plagas rerum series fuere gestarum. Rex verò Persidis longævus ille Sapor, & ab ipsis imperitandi exordiis dulcedini rapinarum addictus, post Imperatoris Iuliani excessum, & pudendæ pacis icta fœdera, cum suis paulisper nobis visus amicus, calcata fide sub Ioviano pactorum, iniectabat Armeniæ manum, ut eam velut placitorum abolita firmitate ditioni iungeret suæ. Et primo per artes fallendo diversas, nationem omnem renitentem dispendiis lævibus afflictabat, sollicitans quosdam optimatum & Satrapas, alios excursibus occupans improvisis. Dein per exquisitas periuriisque mixtas illecebras captum regem ipsum Arsacem, adhibitumq; in convivium iussit ad latentem trahi posticam: eumq; effossis oculis vinctum cathenis argenteis, quod apud eos honoratis vanum suppliciorum æstimatur esse solatium, exterminavit ad castellum Agabana nomine, ubi discruciatus cecidit ferro pœnali. Deinde ne quid intemeratum perfidia præteriret, Sauromace

pulso

pulsó, quem autoritas Romana præfecit Hiberiæ, Aspacuræ cuidam potestatem huiusmodi detulit, gentis diademate addito, ut arbitrio se monstraret insultare nostrorum. Quibus ita studio nefando perfectis, Cylaci spadoni & Artabanni, quos olim susceperat perfugas, commisit Armeniam (horum alter antè gentis præfectus magister fuisse dicebatur armorum) iisdemque mandarat, ut Artogerassam intensiore cura excinderent, oppidum muris & viribus validum, quod thesauros & uxorem cum filio Arsacis tuebatur. Iniere ut statutum est obsidium duces. Et quoniam munimentum positum in asperitate montana, rigente tunc cœlo nivibus & pruinis, adiri non poterat, eunuchus Cylaces aptusque ad muliebria palpamenta, Artabanne adscito prope mœnia ipsa, fide non amittendæ salutis accepta, propere venit: & cum socio ad interiora susceptus ut postulavit, suadebat minacem defensoribus & Reginæ motum Saporis inclementissimi omnium lenire deditione veloci. Multis post hæc ultro citroque dictitatis, eiulanteque muliere truces mariti fortunas, proditionis acerrimi compulsores in misericordiam flexi mutavere consilium: & spe potiorum erecti secretis colloquiis ordinarunt, hora præstituta nocturna reclusis subito portis validam manum erumpere, vallumque hostile cædibus aggredi repentinis, ut lateant id tentantes polliciti se prodituros. Quibus religione firmatis egressi, biduumque ad deliberandum quid capessere debeant sibi concedi clausos petiisse asseverantes, in desidiam obsessores traduxerunt & vigiles: quibus ob securitatem altiore stertitur somno, civitatis aditu reserato iuventus exiluit velox: passibusque insonis expeditis mucronibus repentes, cum castra nihil metuentium invasissent, iacentes multos nullis resistentibus trucidarunt. Hæc inopina defectio necesque insperatæ Persarum, inter nos & Saporem discordiarum excitavere causas immanes: illo etiam accedente, quod Arsacis filium Param, suadente matre cum pau-

cis è munimento digreſſum ſuſceptumque Imperator Valens apud Neocæſaream morari præcepit, urbem Polemoniaci ponti notiſsimam, liberali victu curandum & cultu. Qua humanitate Cylaces & Arthabannes illecti, miſsis oratoribus à Valente auxilium, eundemque Param regem ſibi tribui popoſcerunt. Sed pro tempore adiumentis negatis, per Terentium ducem Para reducitur in Armeniam, recturus interim ſine ullis inſignibus gentem: quod ratione juſta eſt obſervatum, ne fracti fœderis nos argueremur & pacis. Hoc comperto textu geſtorum Sapor ultra hominem efferatus, concitus maioribus curis Armenias aperta prædatione vaſtabat. Cuius adventu territus Para, itidemque Cylaces & Artabannes, nulla circumſpectãtes auxilia, celſorum montium petivere ſeceſſus, limites noſtros diſterminantes & Lazicam: ubi per ſylvarum profunda & flexuoſos colles menſibus quinque deliteſcentes, Regis multiformes luſere conatus. Qui operam teri fruſtra contemplans ſidere flagrante brumali, pomiferis exuſtis arboribus, caſtellisque munitis & caſtris quæ cœperat ſuperata vel prodita, cum omni pondere multitudinis Artogeraſſam circumſeptam, & poſt varios certaminum caſus laſſatis defenſoribus patefactam, incendit: *Arſacis* uxorem erutam inde cum theſauris abduxit. Quas ob cauſas ad eas regiones Arintheus cum exercitu mittitur comes, ſuppetias laturus Armeniis, ſi eos exagitare procinctu gemino tentaverint Perſæ. Inter quæ Sapor immenſum quantum aſtutus, & cum ſibi conduceret humilis aut elatus, ſocietatis futuræ ſpecie Param ut incurioſũ ſui per latentes nuncios increpabat, quòd maieſtatis regiæ velamento Cylaci ſerviret & Artabanni: quos ille præceps blanditiarum illecebris interfecit, capitaque cæſorum ad Saporem ut ei morigerus miſit. Hac clade late diffuſa Armenia omnis periſſet, ni propugnatoris Arinthei adventu territi Perſæ eam incurſare denuo diſtuliſſent, hoc ſolo contenti quod ad Imperatorem mi-

ſere le-

fere legatos, petentes nationem eandem, ut sibi & Ioviano placuerat, non defendi. Quibus repudiatis Sauromaces pulsus ut ante diximus Hiberiæ regno, cum duodecim legionibus & Terentio remittitur: & eum amni Cyro iam proximum Aspacuras oravit, ut socia potestate consobrini regnarent, causatus ideo se nec cedere, nec ad partes posse transire Romanas, quòd Vltus eius filius obsidis lege tenebatur adhuc apud Persas. Quæ Imperator doctus, ut concitandas ex hoc quoq; negotio turbas consilio prudentiaque molliret, divisioni adquievit Hiberiæ: ut eam medius dirimeret Cyrus, & Sauromaces Armeniis finitima retineret & Lazis, Aspacuras Albaniæ Persisque contigua. His percitus Sapor, pactis exclamans indigna, quod contra fœderum textum iuvarentur Armeniæ, & evanuerit legatio quam super hoc miserat corrigendo: quodque se non assentiente nec conscio dividi placuit Hiberiæ regnum, velut obseratis amicitiæ foribus vicinarum gentium auxilia conquirebat, suumque parabat exercitum, ut serenata cœli temperie subverteret omnia, quæ ex re sua struxere Romani.

EXPLICIT LIB. XXVII.

AMMIANI MARCELLINI RERUM GESTARUM LIBER XXVIII.

DUM apud Persas, ut supra narravimus, perfidia regis motus agitat insperatos, & in Eois tractibus bella rediviva consurgunt, anno sextodecimo & eo diutius post Nepotiani exitium, sæviens per Urbem æternam urebat cuncta Bellona, ex primordiis minimis ad clades excita luctuosas: quas obliterasset utinam iuge silentium! ne forte paria quandoque tententur, plus exemplis generalibus nocitura, quam delictis. Ac licet ab hoc textu cruento gestorum, exquisite narrando, iustus me retraheret metus multa reputantem & varia, tamen præsentis temporis modestia fretus carptim, ut quæq; memoria digna sunt, explanabo: nec pigebit quid ex his, quæ apud veteres acciderint, interim docere succincte. Bello Medico primo cum diripuissent Asiam Persæ, obsidentes Miletum molibus magnis, minantesque defensoribus cruciabiles neces, iniecere clausis necessitatem, ut omnes magnitudine malorum adflicti peremptis caritatibus propriis, proiectoque in ignem mobili censu arsuros se certatim congererent in communem pereuntis patriæ rogum. Hoc argumentum paulo postea digestum tumore tragico Phrynichus in theatrum induxerat Athenarum: paulisperq; iucunde auditus, cum cothurnarius stylus procederet lachrymosus, indignatione damnatus est populi, arbitrati non consolandi gratia, sed probrose monendi quæ pertulerat amabilis civitas, nullis autorum adminiculis fulta, hos quoque dolores

lores scenicis adnumerasse fabulis insolenter: Miletumque relegatus est. Erat enim Atheniensium colonia Miletus, deducta inter Ionas alios per Nileum filium Codri, qui fertur pro patria bello se Dorico devouisse. Sed ad proposita veniamus. Maximinus regens quondam Romæ vicariam præfecturam, apud Sopianas Valeriæ oppidum obscurissime natus est, patre tubulario præsidialis officii, orto à posteritate Carporum, quos antiquis excitos sedibus Diocletianus transtulit in Pannoniam. Is post mediocre studium liberalium doctrinarum, defensionemque causarum ignobilem, & administratas Corsicam itidemque Sardiniam, rexit deinde Tusciam. Vnde morato in itinere diutius successore, progressus ad curandam Vrbis annonam, etiam provinciæ moderamina retinebat: egitque consideratione triplici inter exordia cautius. Primo, quòd recalebant in auribus eius parentis effata, quid augurales alites vel cantus monerent oscinum adprime callentis, adusque sublimia regimenta, sed periturum ferro poenali: dein, quòd nactus hominem Sardum, quem ipse postea per dolosas fallacias interemit, ut circumtulit rumor, eliciendi animulas noxias & præsagia sollicitare larvarũ perquàm gnarum, dum superesset ille timens ne proderetur, tractabils erat & mollior: postremo, quòd tanquam subterraneus serpens per humiliora reptando, nondum maiores funerum excitare poterat causas. Principium autem unde latius se funditabat, emersit ex negocio tali. Chilo ex-vicario & coniunx eius Maxima nomine, questi apud Olybrium ea tempestate Vrbi præfectum, vitamque suam venenis petitam asseverantes, impetrarunt ut hi quos suspectati sunt, illico rapti compingerentur in vincula: organarius Sericus, & Asbolius palæstrita, & aruspex Campensis. Verùm negotio tepescente propter diuturnam morborum asperitatem, qua tenebatur Olybrius, morarum impatientes hi, qui rem detulerunt, libello petiverunt oblato, ut examinandum iurgium præfecto

mandaretur annonæ: idque studio celeritatis concessum est. Accepta igitur nocendi materia Maximinus effudit genuinam ferociam, pectori crudo adfixam: ut sæpe faciunt amphitheatrales feræ, diffractis tandem solutæ posticis. Cumq; multiformiter quasi in proludiis negotium spectaretur, & quidam sulcatis lateribus nominassent nobiles aliquos, tanquam usos artificibus lædendi per clientes aliosque humiles, notos reos & indices, supra plantam (ut dicitur) evagatus tartareus cognitor, relatione maligna docuit Principem, non nisi suppliciis acrioribus perniciosa facinora scrutari posse vel vindicari, quæ Romæ perpetravere complures. His ille cognitis efferatus, ut erat acer vitiorum inimicus magis quam severus, uno proloquio in huiusmodi causas, quas arroganti proposito maiestatis imminutæ miscebat, omnes quos iuris prisci iustitia, divorumque arbitria quæstionibus exemere cruentis, si postulasset negotium, statuit tormentis affligi. Utque congeminata potestas erectaque sublatius altiores consarcinaret ærumnas, Maximino Romæ agere disposito pro præfectis, sociavit ad hæc cognoscenda, quæ in multorum pericula struebantur, Leonem notarium postea officiorum magistrum, bustuarium quendam latronem Pannonium, efflantem ferino rictu crudelitatem, etiam ipsum nihilominus humani sanguinis avidissimum. Auxit obstinatum Maximini ingenium ad lædendum adventus collegæ similis, & literarum cum ampla dignitate dulcedo. Ideoque pedes huc & illuc exultando contorquens, saltare non incedere videbatur, dum studebat inter altaria celsius gradientes, ut quidam memorant, imitari Brachmanas. Iamque lituis cladium concrepantibus internarum rerum atrocitate torpentibus cunctis, præter multa cruda & immitia, quorum nec diversitas comprehendi nec numerus potest, mors Marini causarum defensoris eminuit: quem ut ausum Hispanillæ cuiusdam artibus pravis adfectasse coniugium, transeunter indiciorum fide discussa,

discussa supplicio lethali damnavit. Et quoniam existimo forsitan aliquos hæc lecturos exquisite scrutando notare, strepentes id actum esse prius, non illud, aut ea quæ viderint prætermissa: hactenus faciendum est satis, quòd non omnia narratu sunt digna, quæ per squalidas transiere personas: nec si fieri fuisset necesse, instructiones vel ex ipsis tabulariis suppeterent publicis, tot calentibus malis, & novo furore sine retinaculis imis summa miscente: cum iustitium esse quod timebatur, non iudicium ap[illegible] constaret. Tunc Cethegus senator adulterii reus delatus cervice periit abscissa, & Alypius nobilis adulescens ob levem relegatus errorem, aliique humiles publica morte oppetiverunt: in quorum miseriis, velut sui quisq; discriminis imaginem cernens, tortorem & vincula somniabat & diversoria tenebrarum. Eodem tempore etiam Hymetii præclaræ indolis viri negocium est actitatum: cuius hunc novimus esse textum. Cum Africam proconsule regeret, Carthaginiensibus victus inopia iam lassatis, ex horreis Romano populo destinatis frumentum dedit: pauloque postea cum provenisset segetum copia, integre sine ulla restituit mora. Verum quoniam denis modiis singulis solidis indigentibus venundatis, emerat ipse tricenos, interpretii compendium ad Principis ærarium misit. Ideoq; Valētinianus per nundinationem suspicatus parum quàm oportuerat missum, cum bonorum parte mulctavit. Ad cuius cladem exaggerandam, id quoque iisdem diebus acciderat non minus exitiale. Amantius aruspex ea tempestate præ cæteris notus, occultiore indicio proditus, quòd ob prava quædam implenda, ad sacrificandum ab eodem esset adscitus Hymetio, inductusq; in iudicium, quamquam incurvus sub equuleo staret, pertinaci negabat instantia. Quo inficiante, secretioribus chartis ab eius domo prolatis, commonitorium repertum est manu scriptum Hymetii, petentis ut obsecrata ritu sacrorum solennium numina erga se Imperatoris delineret. [illegible]us

extima parte quædam invectiva legebatur in Principem, ut avarum & truculentum. Hæc Valentinianus relatione indicum doctus, asperius interpretantium facta, rigore nimio in negotium iussit inquiri. Et quia Frontinus consiliarius antedicti, minister fuisse conceptæ precationis arguebatur, concisus virgis atq; confessus, ablegatus est in exilium ad Britannos: Amantius verò damnatus postea rerum capitaliũ interiit. Post hanc gestorum seriem Hymetius ad oppidum ductus Ocriculum, audiendus ab Ampelio Vrbi præfecto & Maximino vicario, confestimq; perdendus ut apparebat, data sibi copia rectius Imperatoris præsidium appellavit; nominisque eius perfugio tectus servabatur incolumis. Super hoc Princeps consultus, senatui negotium dedit. Qui cum rem librata iustitia comperisset, eumque ad Boas Dalmatiæ locum exterminasset, ægre Imperatoris iracundiam tulit, perciti vehemẽter, quòd hominem addictum ut ipse proposuerat morti, clementiori sententia didicerat plexum. Ob hæc & huiusmodi multa, quæ cernebantur in paucis, omnibus timeri sunt cœpta. Et ne tot malis dissimulatis paulatimque serpentibus acervi crescerent ærumnarum, nobilitatis decreto legati mittuntur: Prætextatus ex-Vrbi præfecto, & ex-vicario Venustus, & ex-consulari Minervius, oraturi ne delictis supplicia sint grandiora, neve senator quisquam inusitate & illicito more tormentis exponeretur. Qui cum intromissi in cõsistorium hæc referrent, negantem Valentinianum se id statuisse, & calumnias perpeti clamitantem, moderate redarguit quæstor Eupraxius: hacq; libertate emendatum est crudele cœptum, supergressum omnia diritatis exempla. Circa hos dies Lollianus primæ lanuginis adulescens, Lampadii filius ex-præfecto, exploratius causam Maximino spectante, convictus codicem noxiarum artium nondum per ætatem firmato consilio descripsisse, exulque mittendus ut sperabatur, patris in[illegible]su provocavit ad Principem; & iussus ad eius comitatũ

duci,

aduci, de fumo (ut aiunt) in flammam, traditus Phalangio Beticæ consulari cecidit funesta carnificis manu. Super his etiam Tarratius Bassus postea Vrbi præfectus, & frater eius Camenius, & Martianus quidam, & Eusaphius omnes clarissimi arcessiti in crimen, quod eiusdem conscii veneficii aurigam fovere dicebantur Auchenium, documentis etiamtum ambiguis, suffragante absoluti sunt Victorino, ut dispersus prodidit rumor, qui erat amicus Maximino iunctissimus. Nec minus foeminæ quoq; calamitatum participes fuere similium. Nam ex hoc quoq; sexu peremptæ sunt originis altæ complures, adulteriorū flagitiis obnoxiæ vel stuprorum. Inter quas notiores fuere Claritas & Flaviana: quorum altera cum duceretur ad mortem, indumento quo vestita erat abrepto, ne velamen quidem secreto membrorum sufficiens retinere permissa est. Ideoq; carnifex nefas admisisse convictus immane, vivus exustus est. Paphius quinetiam & Cornelius senatores ambo venenorum artibus se polluisse convicti, eodem pronuntiante Maximino sunt interfecti. Pari sorte etiam procurator monetæ extinctus est. Sericum enim & Asboliū supradictos, quoniam cum hortaretur passim nominare quos vellent, adiecta religione firmarat, nullum igni vel ferro se puniri iussurum, plumbi validis ictibus interemit. Et post hæc flāmis Campensem aruspicem dedit, in negotio eius nullo sacramento constrictus. Oportunum est ut arbitror explanare nūc causam, quæ ad exitium præcipitem Aginatium impulit, iam inde à priscis maioribus nobilem, ut locuta est pertinacior fama: nec enim super hoc ulla documentorum rata est fides. Anhelans flatu superbo Maximinus etiam tum præfectus annonæ, nactusque audaciæ incitamenta non levia, tendebat adusque Probi contemptum, viri summatum omnium maximi, iureque præfecturæ prætorianæ regētis provincias. Quod Aginatius indignissime ferens, dolensq; in examinandis causis Maximinum ab Olybrio sibi prælatum, cū esset ipse vicarius

rius Romæ familiari sermone docuit Probum occulte, facile vanum hominem recalcitrantē sublimibus meritis posse opprimi, si ille id fieri censuisset. Has litteras, ut quidam asseverabant, Probus ad Maximinum, eruditiorem iam in sceleribus commendatumque Principi pertimescens, nullo conscio præter baiulum misit. Hisque recitatis ita homo ferus exarsit, ut machinas omnes in Aginatium deinde commoveret: velut serpens vulnere noti cuiusdam adtritus. Accessit his alia potior insidiarum materia, quæ eundem Aginatium obruit. Victorinum enim defunctum insimulabat, ut Maximini actus dum supererat, venditantem: cuius ex testamento legata ipse sumpserat non aspernanda. Pariq; petulantia Anepsiæ quoq; eius uxori lites minabatur & iurgia. Quæ hæc metuens, ut Maximini etiam muniretur auxilio, finxit maritum in voluntate quam condiderat nuper, argenti tria millia pondo eidem reliquisse. Qui aviditate nimia flagrans, nec enim hoc quoq; vitio caruit, petit hereditatis medietatem. Verùm etiam hoc ut parum sufficienti nequaquam contentus, aliud commentus est ut arbitrabatur honestum & tutum: & ne amitteret ansam sibi oblatam lucrandi uberis patrimonii, Victorini privignam Anepsiæ filiam petit filio coniugem: idq; assentiente muliere prompte firmatum est. Per hæc & alia simili mœrore deflenda, quæ decolorabant speciem Vrbis æternæ, grassabatur per strages multiplices fortunarum homo cum gemitu nominandus, ultra forenses terminos semet extentans. Namque & resticulam de fenestra prætorii quadam remota dicitur semper habuisse suspensam, cuius summitas quandam velut tamusam colligaret, nullis quidem indiciis fulta, sed nocitura insontibus multis: & Mutianum Barbarumque apparitores aliquotiens discretim trudi iubebat, ad fallendum aptissimos. Hi tanquam eiulando casus, quibus se simulabant oppressos, iudicis exaggerando crudelitatem, remedium nullum aliud reis ad obtinendam vitam superesse

eadem

eadem replicando sæpe adseverabant, ni criminibus magnis petissent nobiles viros: quibus ad sui societatem adnexis, facile eos absolvi posse firmabant. Ob quæ impia, vilitate ultra adposita iam pergente, manus vinculis sunt arctatæ complurium: ortuque nobiles inculti videbantur & anxii. Nec eorum culpari quisquam debuit, cum salutantes humum penè curvatis contingentibus membris persæpe clamantem audirent spiritus ferini latronem, nullum se invito reperiri posse insontem. Quæ verba effectui propere iuncta, terruissent profecto Numæ Pompilii similes & Catonem. Prorsus enim sic agebatur, ut nec in alienis malis quorundam exarescerent lachrymæ: quod in variis & confragosis actibus vitæ plerumque contingit. A iure tamen iustitiaque crebro discedens ferreus cognitor, erat uno quasi præcipuo tolerabilis. Interdum enim exoratus parcebat aliquibus, quod prope vitium esse in hoc loco legitur apud Tullium: *Nam si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas, quæ tamen ut in malis acerbitati anteponenda est.* Post hæc prægresso Leone, acceptoque successore ad Principis comitatum Maximinus accitus, auctusque præfectura prætoriana, nihilo lenior fuit, etiam longius nocens, ut basilisci serpentes. In id tempus aut non multo prius, scopæ florere sunt visæ, quibus nobilitatis curia mundabatur: idque portendebat extollendos quosdam despicatissimæ sortis ad gradus potestatum excelsos. Et quamlibet tempestivum est ad ordinem redire cœptorum, tamen nihil impedituri temporum cursus immorabimur paucis, quæ per iniquitatem curantium vicariam præfecturã in Vrbe contra quàm oportuerat gesta sunt, quæ ad nutum Maximini & voluntatem, iisdem ministris velut apparitoribus gerebantur. Post hunc venit Vrsicinus ad mitiora propensior: qui quoniam cautus esse voluit & civilis, retulerat Esaiam cum aliis, ob commissum adulterium in Rufinam detentis, Marcellum maritum eius ex-agente in rebus

rius Romæ familiari sermone docuit Probum occulte, facile vanum hominem recalcitrantē sublimibus meritis posse opprimi, si ille id fieri censuisset. Has litteras, ut quidam asseverabant, Probus ad Maximinum, eruditiorem iam in sceleribus commendatumque Principi pertimescens, nullo conscio præter baiulum misit. Hisque recitatis ita homo ferus exarsit, ut machinas omnes in Aginatium deinde commoveret: velut serpens vulnere noti cuiusdam adtritus. Accessit his alia potior insidiarum materia, quæ eundem Aginatium obruit. Victorinum enim defunctum insimulabat, ut Maximini actus dum supererat, venditantem: cuius ex testamento legata ipse sumpserat non aspernanda. Pariq; petulantia Anepsiæ quoq; eius uxori lites minabatur & iurgia. Quæ hæc metuens, ut Maximini etiam muniretur auxilio, finxit maritum in voluntate quam condiderat nuper, argenti tria millia pondo eidem reliquisse. Qui aviditate nimia flagrans, nec enim hoc quoq; vitio caruit, petit hereditatis medietatem. Verùm etiam hoc ut parum sufficienti nequaquam contentus, aliud commentus est ut arbitrabatur honestum & tutum: & ne amitteret ansam sibi oblatam lucrandi uberis patrimonii, Victorini privignam Anepsiæ filiam petit filio coniugem: idq; assentiente muliere prompte firmatum est. Per hæc & alia simili mœrore deflenda, quæ decolorabant speciem Vrbis æternæ, grassabatur per strages multiplices fortunarum homo cum gemitu nominandus, ultra forenses terminos semet extentans. Namque & resticulam de fenestra prætorii quadam remota dicitur semper habuisse suspensam, cuius summitas quandam velut tamnsam colligaret, nullis quidem indiciis fulta, sed nocitura insontibus multis: & Mutianum Barbarumque apparitores aliquotiens discretim trudi iubebat, ad fallendum aptissimos. Hi tanquam eiulando casus, quibus se simulabant oppressos, iudicis exaggerando crudelitatem, remedium nullum aliud reis ad obtinendam vitam superesse

eadem

eadem replicando sæpe adseverabant, ni criminibus magnis petissent nobiles viros: quibus ad sui societatem adnexis, facile eos absolvi posse firmabant. Ob quæ impia, vilitate ultra adposita iam pergente, manus vinculis sunt arctatæ complurium: ortuque nobiles inculti videbantur & anxii. Nec eorum culpari quisquam debuit, cum salutantes humum penè curvatis contingentibus membris persæpe clamantem audirent spiritus ferini latronem, nullum se invito reperiri posse insontem. Quæ verba effectui propere iuncta, terruissent profecto Numæ Pompilii similes & Catonem. Prorsus enim sic agebatur, ut nec in alienis malis quorundam exarescerent lachrymæ: quod in variis & confragosis actibus vitæ plerumque contingit. A iure tamen iustitiaque crebro discedens ferreus cognitor, erat uno quasi præcipuo tolerabilis. Interdum enim exoratus parcebat aliquibus, quod prope vitium esse in hoc loco legitur apud Tullium: *Nam si implacabiles iracundiæ sunt, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas, quæ tamen ut in malis acerbitati anteponenda est.* Post hæc prægresso Leone, acceptoque successore ad Principis comitatum Maximinus accitus, auctusque præfectura prætoriana, nihilo lenior fuit, etiam longius nocens, ut basilisci serpentes. In id tempus aut non multo prius, scopæ florere sunt visæ, quibus nobilitatis curia mundabatur: idque portendebat extollendos quosdam despicatissimæ sortis ad gradus potestatum excelsos. Et quamlibet tempestivum est ad ordinem redire cæptorum, tamen nihil impedituri temporum cursus immorabimur paucis, quæ per iniquitatem curantium vicariam præfecturã in Vrbe contra quàm oportuerat gesta sunt, quæ ad nutum Maximini & voluntatem, iisdem ministris velut apparitoribus gerebantur. Post hunc venit Vrsicinus ad mitiora propensior: qui quoniam cautus esse voluit & civilis, retulerat Esaiam cum aliis, ob commissum adulterium in Rufinam detentis, Marcellum maritum eius ex-agente in rebus

reum imminutæ maiestatis deferre conatis: ideoque ut cunctator contemptus, & ad hæc fortiter exequenda parum cõveniens, è vicaria potestate discessit. Huic successit Hemonensis Simplicius, Maximini consiliarius ex grammatico, post administratam nec erectus nec tumidus, sed obliquo aspectu terribilis: qui compositis ad modestiam verbis acerba meditabatur in multos. Et primo Rufinam cum universis autoribus adulterii commissi vel consciis interfecit, super quibus Ursicinum retulisse prædiximus: alias deinde complures nullo noxiorũ discrimine vel insontium. In cruento enim certamine cum Maximino velut antepilano suo contendens, superare eum in succidendis familiarum nobilium nervis studebat: Busirim veterem & Antæum imitatus, & Phalarim, ut taurus solus deesse videretur Agrigentinus. His in hunc modum ac talibus exactis, Hesychia quædam matrona ob intentatum crimen in domo apparitoris, cui custodienda est tradita, multa pertimescens & sæva fulcro plumeo vultu contracto incubuit, & animam occluso narium spiramento effudit. Adiunctum est his aliud haud mitius malum. Eumenius enim & Abienus ambo ex cœtu amplissimo, infamati sub Maximino in Fausianam fœminam non obscuram, post Victorini obitum, quo iuvante vixere securius, Simplicii adventu perterrefacti, non secus volentis magna cum minis, ad secreta receptacula se contulerunt. Sed Fausianâ damnatâ inter reos recepti vocatique edictis semet abstrusius amandarunt: quorum Abienus apud Anepsiam diu delitescebat. Sed ut solent insperati casus adgravare miserabiles clades, Apaudulus nomine servus Anepsiæ, verberatæ coniugis dolore perculsus, negotium ad Simplicium detulit nocte progressus: missique apparitores indicatos è latebris abstraxerunt. Et Abienus quidem exaggerato crimine stupri, quod intulisse dicebatur Anepsiæ, morte mulctatus est. Mulier verò ut continendæ vitæ spem firmam dilato posset habere supplicio,

adperi-

adpetitam ſe nefariis artibus, vim in domo Aginatii perpeſſam aſſeveravit. Hæc ut geſta ſunt mugitus ad Principem Simplicius reddidit: agensq; ibi Maximinus, infeſtus ob cauſam quam ſupra docuimus Aginatio, ſimultate una cum poteſtate in maius accenſa, oravit impenſe ut reſcriberetur eum occidi: & impetravit facile male-ſanus incitator & potens. Metuensque gravioris invidiæ pondus, ne pronuntiante Simplicio & conſiliario ſuo & amico, periret homo patriciæ ſtirpis, retinuit apud ſe paulisper imperiale præceptū, hærens & ambigens, quemnam potiſsimum exſecutorem atrocis rei fidum inveniret & efficacem. Tandemq; ut ſolent pares facile congregari cum paribus, Doryphorianus quidam repertus eſt Gallus, audax adusq; inſaniam: cui hanc operam implere brevi pollicito deferri providit vicariam, & commonitorium cum Auguſti litteris tradidit: inſtruens hominē ſævum quidem ſed rudem, qua celeritate Aginatiū ſine ullo deleret obſtaculo, dilatione qualibet inventa forſitan evaſurū. Feſtinavit ut mandatum eſt Doryphorianus magnis itineribus Romam: & inter ſalutandi initia magna quæritabat induſtria, qua vi ſenatorem perſpicui generis interficeret, iuvantibus nonnullis. Cognitoq; eum iam pridem repertum in villa propria, vultu diro ipſe tanquam caput ſontium Anepſiam: per horrorem tenebrarum audire diſpoſuit, quo tempore hebetari ſolent obſtrictæ terroribus mentes: ut inter innumera multa Aiax quoq; Homericus docet, optans perire potius luce, quam pati formidinis augmenta nocturnæ. Et quoniam iudex, quinimo prædo nefandus, ad id ſolum quod promiſit intentus, cuncta extollebat in maius, iuſſo Aginatio ſtatui, agmina fecit introire carnificum: catenisq; ſonantibus triſte, mancipia ſqualore diuturno marcentia in domini caput adusque ultimum lacerabat exitium: quod in ſtupri quæſtione fieri vetuere clementiſsimæ leges. Deniq; cum iam contigua morti tormenta ancillæ voces expreſſiſſent obliquas,

indicii fide per eam plene discussa, Aginatius ad supplicium duci pronunciatus abrupte, nec auditus cum magnis clamoribus appellaret nomina Principum, sublimis raptus occiditur, pari sententia Anepsia interfecta: hæc agitante cum adesset, perque emissarios cum procul ageret, Maximino, funera deploravit Vrbs æterna. Sed accelerarunt ultrices diræ cæsorum. Namque ut postea tempestive dicetur, & idem Maximinus sub Gratiano intoleranter se efferens, damnatorio iugulatus est ferro, & Simplicius in Illyrico trucidatus: & Doryphorianum pronuntiatum capitis reum, trusumque in carcere Tulliano, matris consilio Princeps exinde rapuit, reversumq; ad lares in Galliis per cruciatus oppresit immensos. Sed iam unde huc fleximus revertamur: is urbanarum rerum status ut ita dixerim fuit. At Valentinianus magna animo concipiens & utilia, Rhenum omnem à Rhetiarum exordio adusque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, castra extollens altius & castella, turresque adsiduas per habiles locos & oportunos, quà Galliarum extenditur longitudo: nonnunquam etiam ultra flumen ædificiis positis subradens barbaros fines. Denique cum reputaret munimentum celsum & tutum, quod ipse à primis fundarat auspiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim subverti posse undarum pulsu immani, meatum ipsum aliorsum vertere cogitavit: & quæsitis artificibus peritis aquariæ rei, copiosaque militis manu arduum est opus adgressus. Per multos enim dies compaginatæ formæ è roboribus, coniectæque in alveum, fixis refixisque aliquotiens prope ingentibus stylis, fluctibus erectis confundebantur, avulsæque vi gurgitis interrumpebantur. Vicit tamen Imperatoris vehementior cura, & morigeri militis labor, mento tenus dum operaretur sæpe demersi, tandemque non sine quorundam discrimine, castra præsidiaria inquietudine errantis ingentis amnis exempta, nunc valida sunt. Ac talibus lætus exultansque, pro anni & temporis statu

statu dilapsos conducens, reipublicæ curam habuit, ut officio Principis congruebat. Ratusque aptissimum ad id quod deliberabat implendum, trans Rhenum in monte Piri, qui barbaricus locus est, munimentum exstruere disposuit raptim. Utque celeritas effectum negotii faceret tutum, per Syagrium tunc notarium, postea præfectum & consulem, Aratorem monuit ducem, ut dum undiq; actum esset silentium, id arripere conaretur. Transiit cum notario dux ut iussum est statim, ponereque per militem quem duxit fundamenta exorsus, Hermogenem susceperat successorem: eodemque puncto quidam optimates Alemanni venere obsidum patres, quorum lege foederis mansuræque diutius pacis haud aspernanda pignora tenebamus. Qui flexis poplitibus supplicabāt, ne Romani securitatis improvidi, quorum fortunam sempiterna fides cœlo contiguam fecit, pravo deciperentur errore, pactisq; calcatis rem adorirentur indignam. Verum hæc & similia loquentes incassum, cum nec audirentur, nec quietum aliquid vel mite referri sentirent, filiorum flentes exitium discesserunt. Iisdemq; digressis, ex abdito collis propinqui barbaricus prosiluit globus, optimatibus danda responsa, ut intelligi dabatur, operiens: aggressiq; milites seminudos, humum etiamtum gestantes, expediti agiliter gladiis obtruncabant: inter quos etiam duces ambo sunt cæsi. Nec indicaturus gesta superfuit quisquam, præter Syagrium: qui deletis omnibus ad comitatum reversus, irati sententia Principis sacramento exutus abiit ad lares, commeruisse sævo iudicatus arbitrio, quod evaserit solus. Hæc inter per Gallias latrociniorum rabies sæva scatebat in perniciem multorum, observans celebres vias, fundensque indubitanter quidquid inciderat fructus. Denique præter complures alios, quos absumpserunt insidiæ tales, Constantianus tribunus stabuli impetu est clandestino exceptus, moxque interfectus Valentiniani adfinis Cerealis & Iustinæ germanus. At procul tanquam horum

similes, agitantibus furiis per omne latus Maratoçupreni grassatores acerrimi vagabantur, vici huius nominis incolæ in Syria prope Apamiam positi, nimium quantum numero & exquisitis fallaciis abundantes: ideoque formidati, quòd mercatorum militumque honoratorum specie, sine ullo discrimine domos & villas & oppida pervadebant. Nec quisquam adventum eorum cavere poterat inopinum, non destinata sed varia petentium & longinqua, & quoquò ventus duxerat irrumpentium: quam ob causam præ cæteris hostibus Saxones timentur ut repentini. Et quamlibet coniuratis multorum opes attribuerentur, tamen œstro concepti furoris exagitati cædes dedere luctificas, sanguinis nihilominus avidi, quam prædarum. Sed ne per minutias gesta narrando, operis impediam cursum, id unum sufficiet eorum exitiale poni commercium. Quæsitus in unum impiorum hominum globus, imitatus Rationalis officium ipsumque iudicem, vespertinis tenebris lugubre clamante præcone civitatem ingressi, ambitiosam domum cuiusdam primatis, ut proscripti iussique interfici, cum gladiis obsederunt: raptaque suppellectili pretiosa, quia subito perculsi familiares hebetatis sensibus non defenderant dominum, cæsis pluribus ante revolutam lucem, gressu discessere veloci. Verùm cum exuviis repleti multorum parandi dulcedine nihil prætermitterent, intercepti imperiali motu oppressi interiere omnes ad unum: eorumque soboles parva etiam tum, ne ad parentum exempla subcresceret, pari sorte deleta est, laresque eversi, quos ambitiose luctuosis aliorum dispendiis exstruxerant. Et hæc quidem textu processere narrato. Theodosius verò dux nominis inclyti, animo vigore collecto ab Augusta profectus, quam veteres appellavere Lundinium, cum milite industria comparato solerti, versis turbatisque Britannorum fortunis opem maximam tulit: oportuna ubique ad insidiandum barbaris præveniens loca, nihilque gregariis imperans, cuius non ipse

ipse primitias alacri capesseret mente. Hocque genere cum strenui militis munia & præclari ducis curas expleret, fusis variis gentibus & fugatis, quas insolentia nutriente securitatem adgredi Romanas res inflammabat, in integrum restituit civitates & castra multiplicibus quidem damnis adflicta, quiete temporis longi fundata. Evenerat autem eodem hæc agente facinus dirum, erupturum in periculum grave, ni inter ipsa conatus principia fuisset extinctum. Valentinus quidã in Valeria Pannonia superbi spiritus homo, Maximini illius exitialis vicarii, postea præfecti, coniugis frater, ob grave crimen actus in Britannias exul, quietis impatiens malefica bestia ad res perniciosas consurgebat & novas, in Theodosium tumore quodam, quem solum resistere posse nefandis cogitationibus advertebat. Multa tamen clam palamque circumspiciens, crescente flatu cupiditatis immensæ exules sollicitabat & milites, pro temporis captu ausorum illecebrosas pollicendo mercedes. Iamque propinquante tentatorum effectu, doctus hæc unde convenerat dux alacrior ad audendum, & corde celso ad vindictam compertorum erectus, Valentinum quidem cum paucis arcta societate iunctissimis lethali pœna plectendos Dulcitio dediderat duci: militari verò scientia, qua superabat præsentes, futura coniiciens, de coniuratis quæstiones agitari prohibuit, ne formidine sparsa per multos, reviviscerent provinciarum turbines compositi. Hinc ad corrigenda plura conversus & necessaria, periculo penitus dempto, cum aperte constaret nulla eius cœpta propitiam deseruisse fortunam, instaurabat urbes & præsidiaria ut diximus castra, limitesque vigiliis tuebatur & prætenturis: recuperatamque provinciam, quæ in ditionem concesserat hostium, ita reddiderat statui pristino: ut eodem referente & rectorem haberet legitimum, & Valentia deinde vocaretur arbitrio Principis. ...*...*...Areanos genus hominũ à veteribus institutum, super quibus aliqua in actibus Constantis retulimus,

mus, paulatim prolapſos in vitia à ſtationibus ſuis removit: aperte convictos, acceptorum promiſſorumque magnitudine præmiorum allectos, quæ apud nos agebantur aliquotiens barbaris prodidiſſe. Id enim illis erat officium, ut ultro citroque per longa ſpatia diſcurrentes vicinarum gentium ſtrepitus noſtris ducibus intimarent. Ita ſpectatiſsime antedictis rebus aliiſque adminiſtratis ſimilibus, ad comitatum accitus tripudianteſque relinquens provincias, ut Furius Camillus vel Curſor Papirius, victoriis crebris & ſalutaribus erat inſignis. Et favore omnium aduſq; fretum deductus, leni vento transgreſſus venit ad commilitium Principis: cumque gaudio ſuſceptus & laudibus, in locum Valentis Iovini ſucceſsit, qui equorum copias tuebatur. Diu multumque à negotiis diſcurſus urbanis, adigente cumulo foris geſtorum, ad ea ſtrictim exſequenda regrediar, exorſus ab Olybrii præfectura, tranquilla nimis & leni: qui nunquam ab humanitatis ſtatu deiectus, ſollicitus erat & anxius, ne quod uſquam factum eius aſperum inveniretur aut dictum: calumniarum acerrimus inſectator, fiſci lucra unde poterat circumcidens, iuſtorumque diſtinctor & arbiter plenus, in ſubiectis admodum temperatus. Sed obnubilabat hæc omnia vitium parum quidem nocens rei communi, ſed in alto iudice maculoſum, quod citeriorem vitam penè omnem vergentem in luxum per argumenta ſcenica amoreſq; peregerat, nec vetitos, nec inceſtos. Poſt hunc urbem rexit Ampelius, cupidus ipſe quoq; voluptatum, Antiochiæ genitus, ex magiſtro officiorum ad proconſulatū geminum, indeque multo poſtea ad præfecturæ culmen evectus, lætus alias, & ad populi favorem adipiſcendum aptiſsimus: nonnunquam tamen rigidus, atque utinam in propoſito perſeverans. Correxiſſet enim ex parte licet exigua, irritamēta gulæ & ganeas terras, ni flexus in molliora amiſiſſet gloriā diu victuram. Namq; ſtatuerat ne taberna vinaria ante horā quartam aperiretur, neve aquam vulgarium calefaceret quiſ-

quam, vel usq; ad præstitutum diei spatium lixæ coctam proponerent carnem, vel honestus quidā mandens videretur in publico. Quæ probra aliaque his maiora dissimulatione iugi neglecta ita effrenatius exarserunt, ut nec Epimenides ille Cretensis, si fabularum ritu ab inferis excitatus redisset ad nostra, solus purgare sufficeret Romam: tanta plerosq; labes insanabilium flagitiorum oppressit. Et primum nobilitatis, ut aliquoties pro locorum copia fecimus, dein plebis digeremus errata, incidentia veloci constringentes excessu. Prænominū claritudine conspicui quidam ut putant in immensum semet extollunt, cum Reburri, & Flabunii, & Pagonii Gerionesque appellentur, ac Dalii cum Tarraciis & Perrasiis, aliisq; ita decens sonantibus originum insignibus multis. Nonnullos fulgentes sericis indumentis, ut ducendos ad mortem, vel ut sine diritate ominis loquamur, prægresso exercitu arma cogentes, manipulatim concitato fragore sequitur multitudo servorū. Tales ubi comitantibus singulos quinquaginta ministris tholos introierint balnearum, ubiubi sunt minaciter clamantes, si apparuisse subito ignotam compererint meretricem, aut oppidanæ quondam prostibulum plebis, vel meritorii corporis veterem lupam, certatim concurrunt: palpantesq; advenam deformitate magna blanditiarum ita extollunt, ut Semiramim Parthi, vel Cleopatras Aegyptus, aut Artemisiam Cares, vel Zenobiam Palmyreni. Et hæc admittunt hi, quorum apud maiores censoria nota adflictus est senator, ausus dum adhuc non deceret, præsente communi filia coniugem osculari. Ex his quidam cum salutari pectoribus oppositis cœperunt, osculanda capita in modum taurorum minacium obliquantes, adulatoribus offerunt genua suavianda vel manus, id illis sufficere ad beate vivendum existimantes: & abundare omni humanitatis cultu peregrinum, cuius forte etiam gratia sunt obligati, interrogatum quibus thermis utatur aut aquis, aut ad quam successerit domum. Et cum ita

graves ſint & cultores virtutum ut putant, ſi venturos undelibet equos aut aurigas quendam didicerint nunciaſſe, ita imminent & percunctantur, ut Tyndaridas fratres eorum ſuſpexere maiores, cum priſcis illis victoriis indicatis gaudio cuncta compleſſent. Horum domus ocioſi quidam garruli frequentant, variis adſentandi figmentis ad ſingula altioris fortunæ verba plaudentes, paraſitorum in commœdiis .....etas affectando. Vt enim illi ſufflant milites glorioſos, obſidiones urbium & pugnas & millia hoſtium iiſdem ut heroicis æmulis aſsignantes: ita hi quoque columnarum conſtructiones alta fronte ſuſpenſas mirando, atque parietes lapidum circumſpectis coloribus nitidos, ultra mortalitatem nobiles viros extollunt. Poſcuntur etiam in conviviis aliquoties trutinæ, ut adpoſiti piſces & volucres ponderentur & glires: quorum magnitudo ſæpius delicata non ſine tædio præſentium, ut antehac inuſitata, laudatur adſidue. Maximè cum hæc eadem numerantes notarii propè triginta adſiſtant cum thecis & pugillaribus tabulis, ut deeſſe ſolus magiſter ludi literarii videretur. Quidam deteſtantes ut venena doctrinas, Iuvenalem & Marium Maximum curatiore ſtudio legunt, nulla volumina præter hæc in profundo ocio contrectantes: quam ob cauſam non iudicioli eſt noſtri. Cum multa & varia pro amplitudine gloriarum & generum lectitare deberent, audientes deſtinatum pœnæ Socratem, coniectumque in carcerem, rogaſſe quendam ſcite lyrici carmen Steſichori modulantem, ut doceretur id agere dum liceret: interrogante que muſico, quid ei poterit hoc prodeſſe morituro poſtridie, reſpondiſſe, ut aliquid ſciens amplius è vita diſcedat. Ita autem pauci ſunt inter eos ſeveri vindices delictorum, ut ſi aquam calidam tardius attulerit ſervus, trecentis adfligi verberibus iubeatur: ſi hominem ſponte occiderit propria, inſtantibus plurimis ut damnetur, unus dominus hactenus exclamat, quid faciat manioſus & nequam? Civilitatis autem hoc apud

eos eſt

eos est nunc, quod expedit peregrinos iure interficere, quibuslibet, quamquam rogatis ad convivium, excusare: defectum enim patrimonii se oppido perpeti senator existimat, si is defuerit, quem aliquoties libratis sententiis invitaverit semel. Pars eorum si agros visuri processerunt longius, aut alienis laboribus venaturi, Alexandri Magni itinera se putant æquiparasse vel Cæsaris: aut si à lacu Averni lembis invecti sunt pictis Puteolos vel Caietam, maxime cum id vaporato audeant tempore. Vbi si inter aurata flabella laciniis sericis insiderint muscæ, vel per foramen umbraculi pensilis radiolus irruperit solis, queruntur quod non sunt apud Cimmerios nati. Dein cum à Silvani lavacro vel Mammeæ aquis ventitant sospitalibus, ut quisquam eorum egressus tenuissimis se terserit linteis, solitis pressoriis vestes luce nitentes arbitra diligenter explorat, quæ una portantur sufficientes ad iuvandos homines undecim: tandemque electis aliquot involutus receptis anulis, quos ne violentur humoribus famulo tradiderat, digitis ut metatis abiit ...*...*... Quidã ex his, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoq; se cupientes appellari tesserarios: inter quos tantum differt, quantum inter fures & latrones. Hoc tamen fatendum est, quod cum omnes amicitiæ Romæ tepescant, aleariæ solæ quasi gloriosis quæsitæ sudoribus sociales sunt, & adfectu nimio firmitate plena connexæ: unde quidam ex his gregibus inveniuntur ita concordes, ut quis illos esse existimet fratres. Ideoque videre licet ignobilem, artis tesserariæ callentem arcana, ut Catonem Porcium ob repulsam præturæ nec suspectam antea nec speratam, incedere gravitate composita mœstiorem, quòd ei in maiore convivio vel consessu proconsularis quidam est antelatus. Subsident aliqui curiosos homines, senes aut iuvenes, orbos vel cœlibes, aut etiam uxores habentes & liberos (nec enim in hoc titulo discrimen aliquod observatur) ad voluntates condendas allicientes eos technis miris: qui cum supre-

mis iudiciis ordinatis, quæ habebant reliquerint his, quibus morem gerendo testati sunt, ilico pereunt ⁎ Alius cum dignitate licet, cervice tumida gradiens, notos antea obliquato contuetur aspectu, ut post captas Syracusas existimes reverti M. Marcellum. Multi apud eos negant esse superas potestates in cœlo: nec in publico prodeunt, nec prandent, nec lavari arbitrantur se cautius posse, antequam ephemeride scrupulose sciscitata didicerint, ubi sit verbi gratia signum Mercurii, vel quotam cancri sideris partem polum discurrens obtineat luna. Alius si creditorem suum flagitare molestius adverterit debitum, ad aurigam confugit audentem omnia prælicenter, eumque ut veneficum curat urgeri: unde non nisi reddita cautione, dispendioque adflictus gravi discedit. Et additur huic, debitorem voluntarium includit ut proprium, nec ante eius profectionem absolvit. Parte alia uxor, ut proverbium loquitur vetus, eandem incudem diu noctuque tundendo maritum testari compellit, hocque idem ut faciat uxor urget maritus instanter: & periti iuris altrinsecus adsciscuntur, unus in cubiculo, alter eius æmulus in triclinio, repugnantia tractaturi: iisdemque subseruntur genitalium extorum interpretes controversi, hinc præfecturas profusius largientes & sepulturas divitum matronarum, inde ad exequias virorum fœminas invitantes: necessaria parari oportere innuentes. ..*..*.. ut Tullius ait, *Nec in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos tanquam pecudes eos potissimum diligunt, ex quibus se sperant maximum fructum esse capturos.* Cumque mutuum illi quid petunt, soccos & Miciones videbis & Lachetas: cum adiguntur ut reddant, ita cothurnatos & turgidos, ut Heraclidas illos Cresphontem & Temenum putes. Hactenus de senatu. Nunc ad ociosam plebem veniamus & desidem: in qua nitent & nominibus cultis quidam calceorum expertes, Cimessores, Statarii, Semicupæ, & Serapini, & Cicimbricus cum Gluturino, & Trulla, & Lucanicus cum

cus cum Pordaca & Salsula, similesque innumeri. Hi omnes quod vivunt vino & tesseris impendunt & lustris, & voluptatibus, & spectaculis: eisque templum, & habitaculum, & concio, & spes omnis Circus est maximus: & videre licet per fora, & compita, & plateas, & conventicula circulos multos collectos in se controversis iurgiis ferri, aliis aliud ut fit defendentibus. Inter quos hi qui ad satietatem vixerunt, potiores autoritate longæva, per Ianos & fora clamitant sæpe, rempublicam stare non posse, si futura concertatione quem quisq; vindicat, carceribus non exiluerit princeps, & circumflexerit metam *. *. exoptato die equestrium ludorum inlucescente, nondum solis puro iubare, effusius omnes festinant præcipites, ut velocitate currus ipsos anteeant certaturos: super quorum eventu discissis votorum studiis, anxii plurimi agunt pervigiles noctes. Vnde si ad theatralem ventum fuerit vilitatem, artifices scenarii per sibilos exploduntur, si qui sibi ære humiliorem non conciliaverit plebem. Cui si defuerit strepitus, ad imitationem Tauricæ gentis peregrinos vociferantur pelli debere, quorum subsidiis semper nisi sunt ac steterunt, & tetris vocibus & absurdis: quæ longe abhorrent à studiis & voluntate veteris illius plebis, cuius multa facete dicta memoria loquitur & venusta. Id enim nunc repertum est pro sonitu laudum impensiore, per applicatos homines ad loquẽdum, ut in omni spectaculo, exodiario, venatori, aurigæ, & histrionum generi omni, & iudicibus celsis itidemq; minoribus, nec non etiam matronis clametur adsidue, *per te ille discat:* quid autem debeat disci, nemo sufficit explanare. In his pleriq; distentioribus saginis addicti, præeunte nidoris indagine acutisque vocibus fæminarum, à galliciniis ipsis, in modum pavorum inanitate clangentium, humum summis pedum unguibus contingentes aulis adsistunt, digitos prærodentes dum patinæ defervescunt: alii nauseam horridæ carnis dum excoquitur intentius despectantes, ut discissarum

pecudum exta rimari cum anatomicis Democritum putes, docentem quibus modis poſteritas mederi doloribus poſsit internis. Sit ſatis interim hæc digeſsiſſe ſuper rebus urbanis: nunc redeamus ad cætera, quæ per provincias agitavere multiplices caſus. Erupit Auguſtis ter C o s. Saxonum multitudo: & Oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento, ſæpe noſtrorum funeribus paſta: cuius eruptionis primæ procellam Nannenus ſuſtinuit comes, regionibus iiſdem adpoſitus, diuturno bellorum labore compertus. Sed tunc ad mortem deſtinatæ plebi congreſſus, cum milites quoſdam ruiſſe, & ſe vulneratum imparem fore certaminibus adverteret crebris, docto Imperatore quid agi deberet, id eſt adeptus, ut peditum magiſter Severus opitulatum rebus dubiis adveniret. Qui ducens militem rei ſufficientem cum veniſſet ad loca, diſcriminatis ordinibus barbaros ante colluctationem adeo terruit & turbavit, ut nec controverſas opponerent manus, ſed ſignorum aquilarumq; fulgore præſtricti venialem poſcerent pacem. Diuq; variatis conſiliis, cũ id reip. conducere videretur, pactis induciis, & datis ex conditione propoſita iuvenibus multis habilibus ad militiam, diſcedere permiſsi ſunt Saxones: ſine impedimento unde venerant reverſuri. Quibus omni iam formidine vacuis reditumque parantibus, occulte pedites miſsi inſidias in abdita quadam valle ſtruxerunt, unde prætereuntes adgredi negotio poterant levi: ſed longe ſecus accidit quam ſperabatur. Sonitu enim adventantium perciti exiluere quidam intempeſtive, viſique ſubito dum ſe firmare feſtinant ululantibus lugubre barbaris vertuntur in pedes. Stetêre tamen mox conglobati, extremaque ſorte vires licet non integras ſuggerente confligere cogebantur: multaque cæde perculſi concidiſſent nullo relicto, ni cataphractorum equitum cuneus, ad inferendum periculum tranſeuntibus barbaris ex alio latere prope divortium itineris pari modo locatus, clamore percitus

tristi agiliter subvenisset. Exin concursum infestius, firmatisque pectoribus hinc inde incumbentes Romani clausos hostes eductis gladiis obtruncabant: nec quisquam eorum genitales revisere potuit lares, ne uno quidem cædibus concorporalium superesse permisso. Ac licet iustus quidam arbiter rerum factum incusabit perfidum & deforme, pensato tamen negotio non feret indigne, manum latronum exitialem tandē copia data captam. Post hæc ita prospere consummata, Valentinianus versando sententias multiformes, anxia sollicitudine stringebatur: reputans multa & circumspiciens, quibus commentis Alemannorum & Macriani regis frangeret fastus, sine fine vel modo rem Romanam irrequietis motibus confundentes. Immanis enim natio iam inde ab incunabulis primis varietate casuum imminuta, ita sæpius adolescit, ut fuisse longis sæculis æstimetur intacta. Seditq; consilia alia post alia Imperatori probāti, Burgundios in eorū excitari perniciem bellicosos, & turbæ immensæ viribus affluentes, ideoque metuendos finitimis universis. Scribebatq; frequēter ad eorū reges per taciturnos quosdam & fidos, ut iisdē tempore præstituto supervenirent, pollicitus ipse quoq; transito cū agminibus Romanis Rheno occurrere pavidis, pondus armorum vitantibus insperatū. Gratanter ratione gemina Principis acceptæ sunt litteræ: prima, quòd iam inde temporibus priscis, sobolē se esse Romanā Burgundii sciunt: dein, quod salinarū finiumq; causa Alemānis sæpe iurgabant, catervas misere lectissimas: quæ antequā miles congregaretur in unum, adusq; ripas Rheni progressæ, Imperatore ad extruenda munimenta districto, terrori nostris fuere vel maximo. Igitur paulisper morati, cum neq; Valētinianus ut spoponderat die prædicto venisset, nec promissorū aliquid adverterent factū, ad comitatum misere legatos, poscentes adminicula sibi dari redituris ad sua, ne nuda hostibus exponerent terga. Quod ubi negari per ambages sentirēt, et moras necti, exinde discesserūt indignati.

Hocque comperto reges, ut ludibrio habiti, sævientes captivis omnibus interfectis genitales repetunt terras. Apud hos generali nomine rex appellatur Hendinos, & ritu veteri potestate deposita removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli, vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodum solent Aegyptii casus eiusmodi adsignare rectoribus. Nam sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis ut reges. Per hanc occasionem impendio tempestivam, Alemannos gentis antedictæ metu dispersos aggressus per Rhetias, Theodosius ea tempestate magister equitum, pluribus cæsis quoscunque cepit ad Italiam iussu Principis misit, ubi fertilibus agris acceptis iam tributarii circumcolunt Padum. Hinc tanquam in orbem migrantes alium, ad Tripoleos Africanæ provinciæ veniamus ærumnas, quas ut arbitror Iustitia quoque ipsa deflevit: quæ unde instar exarsere flammarũ textus aperiet absolutus. Austuriani his contermini partibus barbari, in discursus semper expediti veloces, vivereque adsueti rapinis & cædibus, paulisper pacati in genuinos turbines revoluti sunt, hanc causam prætendentes ut seriam. Stachao quidam nomine popularis eorum, nostra peragrando licentius, agebat quædam vetita legibus: inter quæ illud potius eminebat, quòd provinciam omni fallaciarum via prodere conabatur, ut indicia docuere verissima: quocirca supplicio flammarum absumptus est. Huius necem ulcisci, ut propinqui damnatique iniuste causantes, ferarum similes rabie concitarum exsiluere sedibus suis, Ioviano etiam tum imperante: veritique prope Leptim accedere, civitatem muris & populo validam, suburbano eius uberrimo insidere per triduum: mactatisque agrestibus, quos inopinus hebetaverat pavor, vel confugere coëgerat ad speluncas, incensa supellectili multa quæ vehi non poterat, aucti rapinis reverterunt ingentibus, trahentes captivum Sylvam quoque casu in agro inventum, ordinis

ordinis sui primatem. Hac subita clade Leptitani perterriti, ante incrementa malorum, quæ intentabat barbaricus tumor, præsidium imploravere Romani comitis, per Africam recens provecti. Qui cum venisset militares copias ducens, ferreque opem rebus rogaretur adflictis, non nisi abundanti commeatu adgesto, & camelorum quatuor milibus apparatis, castra firmabat esse moturum. Hoc responso miserandis civibus stupefactis, atq; negantibus sufficere se posse post vastationes & incendia enormibus instrumentis remedia quærere damnorum immanium, dissimulanter diebus ibi quadraginta consumptis, nullo tentato idem discesserat comes. Qua spe Tripolitani frustrati, formidantesque extrema, adlapso legitimo die concilii, quod apud eos est annuum, Severum & Flaccianum creavere legatos, Victoriarum aurea simulacra Valentiniano ob imperii primitias oblaturos: utque lachrymosas provinciæ ruinas docerent intrepide. Quibus compertis Romanus, misso equite velocissimo magistrum officiorum petit Remigium, affinem suum vel rapinarum participem, ut provideret Imperatoris arbitrio cognitionem huius negotii vicario sibiq; deferri. Venerunt in comitatum legati: aditoque Principe, verbis quæ perpessi sunt ostenderunt: obtulerunt decreta, textum continentia rei totius. Quibus lectis, cum neque relationi officiorum magistri faventis Romani flagitiis, nec contraria referentibus crederetur, promissa disceptatio plena dilata est eo more, quo solent inter potiorum occupationes ludi potestates excelsæ. Cum remedia quædam à commilitio Principis expectantur, suspensis Tripolitanis diuque anxiis, rursus globi supervenere barbarici, fiducia sublati præteritorum: Leptitanoque agro & Oënsi internecciva populatione transcursis, expleti prædarum aceruis ingentibus abscesserunt, occisis decurionibus multis: inter quos Rusticanus sacerdotalis & Nicasius enitebat ædilis. Hæc autem eruptio ideo arceri non potuit, quòd ad legatorũ preces

negotiorum quoq; militarium cura præsidi delata Ruricio, mox translata est ad Romanum. Et iam recens inflictæ cladis nuntius missus ad Gallias, excitavit acrius Principem. Ideoq; tribunus & notarius Palladius mittitur: ut & militi disperso per Africam præberet stipendium debitum, & gesta per Tripolim fide congrua scrutaretur. Inter tales tamen consulendi moras expectandiq; responsa, Austuriani successu gemino insolentes, ut rapaces alites advolarunt, irritamento sanguinis atrocius efferatæ: cunctisq; nisi quos fuga discriminibus eximeret interemptis, prædas quas antehac reliquerant avexerunt, arboribus excectis & vitibus. Tunc Mychon quidam nobilis oppidanus & potens, captus in suburbano, lapsusq; antequam vinciretur, quia pedibus æger evadere penitus vetabatur, in puteum aquis vacuum sese coniecit: unde costa diffracta levatus à barbaris, ductusque prope portas, coniugis miseratione redemptus est, & ad pinnas muri fune sublatus, post biduum interiit. Vnde elati in pertinaciam sævissimi grassatores ipsa pulsavere mœnia Leptitana, funestis plangoribus resonantia fœminarum, quas nunquã antea hostiliter clausas pavor exanimabat insolitus: obsessaq; urbe per octo continuos dies, cum quidã oppugnatores sine ullo vulnerarentur effectu, redierunt ad propria tristiores. Ob quæ super salute dubii cives, ultimaq; tentantes, profectis ante legatis nondum reversis Iovinum mittunt atq; Pancratiũ, quæ viderint, quæq; ipsi perpessi sint Imperatorem fida relatione docturos: qui Severum apud Carthaginem inventũ & Flaccianum, superiores illos legatos, percontando quid egerint, cognoverunt eos audiri à vicario iussos & comite. E quibus Severus illico periit vexatus acerbitate morborum: nihilominus tamen properarunt ad comitatum magnis itineribus antedicti. Ingresso post hæc Palladio Africã, Romanus quas ob res venerat ante præstructus, ut securitatem suam in tuto locaret, numerorum principiis per quosdam secretorum manda-

mandaverat conſcios, ut ei tanquam potenti & palatii ſummatibus proximo, ſtipendii quod pertulerat præſtarent maximam partem: & ita eſt factum. Confeſtimque ille ditatus perrexit ad Leptim: utque ad veritatis perveniret indaginem Erechthium & Ariſtomenem facũdos municipes & inſignes, libere ſuas civiumque & finitimorum retexentes ærumnas, ad loca vaſtata ſecum eduxit. Quibus aperte cuncta monſtrantibus, luctuoſis provinciæ cineribus viſis revertit: Romanumque ut deſidem increpans, relaturum ſe cuncta veriſſime quæ viderat minabatur ad Principem. Atque ille ira percitus & dolore, ſe quoque mox referre firmavit, quòd miſſus ut notarius incorruptus, donativum militis omne in quæſtus averterit proprios: qua gratia, flagitiorum arbitra conſcientia, cum Romano deinde Palladius concordabat, reverſuſque ad comitatum arte mendaciorum impia Valentinianum fefellerat, Tripolitanos fruſtra queri commemorans. Ideoque rurſus ad Africam cum Iovino poſtremo ominum legatorum remittitur (Pancratius enim deceſſerat apud Treveros) ut cum vicario ipſe merita legationis quoque ſecundæ ſpectaret: præter hæc linguas Erechthii & Ariſtomenis præcidi iuſſerat Imperator, quos invidioſa quædam locutos idem Palladius intimarat. Secutus ut ſtatutum eſt vicarium notarius venit ad Tripolim. Hocq; comperto Romanus, domeſticum ſuũ illuc volucriter miſit, & Cæcilium conſiliarium in ea provincia genitum: per quos incertum pretio an fallaciis circumventi municipes omnes gravabant Iovinum, deſtinatius adſerentes nihil eorum mandaſſe, quæ docuerat Principẽ: eouſq; iniquitate graſſante, ut ipſe quoq; Iovinus ad ſalutis ſuæ diſcrimen confiteretur, ſe Imperatori mentitum. Quibus per Palladium regreſſum cognitis, Valentinianus ad acerbitatem proclivior, Iovinum quidem ut auctorem, Cæleſtium verò Concordiumq; & Lucium ut falſi conſcios & participes, puniri ſupplicio capitali præcepit: Ruricium autem præſidem ut

menda-

mendacem morte multari: hoc quoque accidente, quod in relatione eius verba quædam (ut visum est) immodica legebantur. Ac Ruricius quidem apud Sitifim cæsus: reliqui apud Uticam sententia vicarii Crescentis addicti. Flaccianus tamen ante legatorum interitum, cum à vicario audiretur & comite, constanter saluti suæ propugnans, adclamationibus iratorum militum impetuque cum conviciis penè confossus est: obicientium ideo Tripolitanos non potuisse defendi, quòd ipsi ad expeditionales usus præbere necessaria detrectarunt. Et ob hæc trusus in carcerem, dum consultus super eo quid conveniret agi decerneret Imperator, sollicitatis ut dabatur opinari custodibus, in urbem Romam abierat profugus: ibique delitescens fatali lege decessit. Hoc memorando fine externis domesticisq; cladibus vexata conticuit Tripolis non indefensa: quia vigilavit Iustitiæ oculus sempiternus, ultricesque legatorum & præsidis diræ. Diu enim postea huiusmodi casus emersit. Solutus sacramento Palladius, destitutusque fastu quo tumebat, discessit ad otium. Et cum Theodosius ductor exercituum ille magnificus, oppressurus Firmum perniciosa cœptantem venisset in Africam, & præscripti Romani rem mobilem ut iussum est scrutaretur, inter chartas eius inventa est & Meterii cuiusdam epistola, id continens: *Domino patrono Romano Meterius*: & in fine post multa nihil ad rem pertinentia: *Salutat te Palladius proiectitius: qui non aliam ob caussam dicit se esse proiectum, nisi quod in caussa Tripolitanorum apud aures sacras mentitus est*. His litteris ad comitatum missis & lectis, Valentiniani iussu Meterius raptus suam esse confitetur epistolam: ideoque Palladius exhiberi præceptus, cogitans quas criminum coxerit moles, in statione primis tenebris observata custodum absentia, qui festo die Christiani ritus in ecclesia pernoctabant, innodato gutture laquei nexibus interiit. Hoc fortunæ secundioris indicio plene comperto, deletoque tristium concitore turbarum, exilue-

exiluerunt Erechthius & Aristomenes è latebris, qui cum sibi iussas abscidi linguas didicissent, ut prodigas, ad longe remota declinarunt & abdita, doctoque super nefanda fraude Gratiano Imperatore fidentius (Valentinianus enim obierat) ad Hesperium proconsulem & Flavianum vicarium audiendi sunt missi: quorum æquitas auctoritate nixa iustissima, torto Cæcilio aperta confessione cognovit ipsum suasisse civibus, gravarent mentiendo legatos. Hæc acta secuta est relatio gestorum pandens plenissimam fidem, ad quam nihil responsum est. Et ne quid cothurni terribilis fabulæ relinquerent intentatum, hoc quoque post depositum accessit aulæum. Romanus ad comitatum profectus secum Cæcilium duxit, cognitores accusaturum ut inclinatos in provinciæ partem: isque Merobaudis favore susceptus, necessarios sibi plures petierat exhiberi. Qui cum Mediolanum venissent, frustraque se tractos obsimulatis documentis probabilibus ostendissent, absoluti redierunt ad lares. Valentiniano tamen superstite, post superiora quæ narravimus Remigius quoque digressus ad otium laqueo vitam elisit, ut congruo docebimus loco.

EXPLICIT LIB. XXVIII.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XXIX.

EXACTA hyeme rex Persarum gentis Sapor pugnarum fiducia pristinarum immaniter arrogans, suppleto numero suorum abundeque firmato, erupturos in nostra catafractos & sagittarios & conductam misit plebem. Contra has copias Traianus comes & Vadomarius ex-Rege Alemannorum cum agminibus perrexere pervalidis, hoc observare Principis iussu adpositi, ut arcerent potius quam lacesserent Persas. Qui cum venissent Vagabanta legionibus nobilem locum, rapidos turmarum procursus hostilium in se ruentium acriter exceperunt inviti: operaque consulta retrocedentes, ne ferro violarent adversorum quemquam primi, & iudicarentur discissi fœderis rei, ultima trudente necessitate congressi sunt: confossisque multis discessere victores. Inter moras tamen utrimq; secus tentatis aliquotiens levibus præliis, varioque finitis eventu, pactis induciis ex consensu, æstateque consumpta, partium discessere ductores etiamtum discordes. Et rex quidem Parthus hiemem Ctesiphonte acturus rediit ad sedes: & Antiochiam Imperator Romanus ingressus. Qui dum ibi moratur securus interim hostium externorum, intestinis penè perierat fraudibus, ut aperiet series dilata gestorum. Procopius quidam inquies homo, turbarum cupiditati semper addictus, Anatolium detulerat & Spudasium palatinos, exigi quæ de ærario interceperant iussos insidiari comiti Fortunatiano, molesto illi flagitatori. Qui à

nimia

nimia asperitate confestim ad insanum percitus modum, pro potestatis autoritate quam regebat, Palladium quendam obscurissime natum ut veneficum à memoratis conductum, & Heliodorum fatorum per genituras interpretem, adigendos prodere quæ scirent prætorianæ iudicio tradidit præfecturæ. Cumque ad facti vel tentati quæstionem acrius veniretur, exclamabat Palladius confidenter, lævia hæc esse de quibus agitur & prætereunda: alia se si licuerit dicere, monstraturum metuenda & potiora, quæ ingenti molimine iam præstructa, nisi prospectum fuerit, universa confundent. Iussusque docere fidenter quæ norat, rudentem explicuit immensum: adfirmans Fidustium præsidalem, & cum Irenæo Pergamium, nomen imperaturi post Valentem detestandis præsagiis didicisse secretim. Et correptus Fidustius illico (namque aderat forte) occulteque inductus, viso indice nulla inficiatione obumbrare iam publicata conatus, rei totius calamitosum aperit textum: absolutè confessus se cum Hilario patricio vaticinandi peritos, quorum Hilarius militaverat in palatio, de imperio consuluisse futuro: motasque secretis artibus sortes, & nuncupationem Principis optimi, & ipsis consultoribus luctuosos exitus prædixisse. Atque cunctantibus quisnam ea tempestate omnibus vigore animi antestaret, visus est aliis excellere Theodorus, secundum inter notarios adeptus iam gradum. Et erat revera ita ut opinati sunt. Namque antiquitus claro genere in Galliis natus, & liberaliter educatus à primis pueritiæ rudimentis, modestia, prudentia, humanitate, gratia, litteris ornatissimus, semper officio locoque quem retinebat superior videbatur, altis humilibusque iuxta acceptus. Solusque penè omnium erat, cuius linguam non infrenem, sed dispicientem quæ loqueretur, nullius claudebat periculi metus. His addebat idem Fidustius, excarnificatus iam ad interitum, omnia quæ prædixit se indicāte Theodorum per Euserium didicisse, virum præstabili scientia literarum

terarum abundeque honoratum: Asiam quippe paulò antè rexerat pro-præfectis. Quo in custodia condito, gestorumq; volumine Imperatori recitato de more, prodigiosa feritas in modum ardentissimæ facis fusius vagabatur, elata turpi adulatione multorum, maximeque omnium præfecti prætorio tunc Modesti. Qui dum formidine successoris agitaretur, indies obumbratis blanditiarum concinnitatibus cavillando Valentem subrusticum hominem sibi varie commulcebat, horridula eius verba & rudia flosculos Tullianos appellans, & ad extollendam eius vaniciem sidera quoque si iussisset exhiberi posse promittens. Igitur & Theodorus à Constantinopoli, quam ex negotio familiari petierat, rapi celeri iubetur effectu, & dum ille reducitur, ex præiudiciis variis, quæ diebus exercebantur & noctibus, plures à disiunctissimis regionibus trahebantur, dignitatibus & nobilitate conspicui. Cumque nec carceres publici iam distenti inclusorum iam catervas, nec privata domicilia sustinerent, constipatione vaporata confertas, quoniam vinculis maxima pars eorum attinebatur, & suam & proximi cuiusque vicem omnes horrebant. Advenit aliquando tamen ipse quoque Theodorus, præmortuus & atratus: quo in devia parte territorii abscondito, paratis omnibus quæ indagines futuræ poscebant, internarum cladium litui iam sonabant. Et quia fallere non minus videtur qui gesta præterit sciens, quàm ille qui nunquam facta fingit: non abnuimus, neq; enim ambigitur, salutem Valentis & antea sæpius per occultas coitiones, & tunc in extrema demersam: ferrumque ad iugulum eius propè adactum à militaribus, fato reluctante depulsum, quem lachrymosis in Thracia discriminibus destinarat. Namque & in nemoroso quodam inter Antiochiam & Seleuciam loco leni quiete post meridiem consopitus, à Sallustio tunc scutario, & sæpe aliàs appetitus insidiantibus multis, vitæ terminis à primigenio ortu adscriptis ausa immania frenantibus, evadebat: ut

bat: ut sub Principibus Commodo & Severo nonnunquam accidebat. Quorum summa vi salus crebro oppugnabatur: adeo ut post intestina pericula multa & varia, alter in amphitheatrali cavea, cum adfuturus spectaculis introiret, à Quintiano senatore inlicitæ cupidinis homine ad debilitatem penè pugione vulneraretur: alter inopinabili impetu, tempore ætatis extremo, à Saturnino centurione consilio Plautiani præfecti in cubiculo iacens confoderetur, ni tulisset suppetias filius adolescens. Quocirca etiam Valens erat venia dignus, vitam, quam ereptum ire perfidi properabant, omni cautela defendens. Sed inexpiabile illud erat, quòd regaliter turgidus, pari eodemque iure, nihil inter se distantibus meritis, nocentes innocentesq; maligna insectatione volucriter perurgebat: ut dum adhuc dubitaretur de crimine, Imperatore non dubitante de poena, damnatos se quidam prius discerent, quàm suspectos. Adolescebat autem obstinatum eius propositum, admovente stimulos avaricia, & sua & eorum qui tunc in regia versabantur novos hiatus aperientium: & si qua humanitatis fuisset mentio rara, hanc appellantium tarditatem, qui cruentis adulationibus institutum hominis, mortem in acie linguæ portantis ad partē pessimam depravantes, omnia turbine intempestivo perflabant, eversum ire funditus domus opulentissimas festinantes. Erat enim expositus accessui insidiantium & reclusus, vitio gemino perniciose implicitus: quòd intoleranter irascebatur tunc magis, cum eum puderet irasci: & quæ facilitate privati opertis susurris audierat, an vera essent excutere timore Principis supersidens, pro veris accipiebat & certis. Inde factum est ut clementiæ specie penatibus multi protruderentur, insontes præceps in exilium acti: quorum in ærario bona coacta & ipse ad quæstus proprios redigebat, ut damnati cibo precario victitarent, angustiis formidandæ paupertatis adtriti: cuius metu vel in mare nos ire præcipites, suadet Theognis poëta vetus & prudens.

 Quæ

Quæ etiamsi recta fuisse concesserit quisquam, erat tamen ipsa nimietas otiosa. Vnde animadversum est recte hoc definitum: nullam esse crudeliorem sententiam ea, quæ est cum parcere videtur asperior. Igitur cum præfecto prætorio summatibus quæsitis in unum, quibus cognitiones commissæ sunt, intenduntur eculei, expediuntur pondera plumbea, cum fidiculis & verberibus resultabant omnia truculentæ vocis horroribus inter catenarum sonitus, tene, claude, comprime, abde, ministris officiorum tristium clamitantibus. Et quoniam addici post cruciabiles pœnas vidimus multos, ut in tenebrosis rebus confusione cuncta miscente, summatim quia nos penitissima gestorum memoria fugit, quæ recolere possumus expeditius absolvemus. Primo introvocatu post interrogatiunculas leves Pergamius, à Palladio ut dictum est proditus, quædam imprecationibus præscisse nefariis, sicut erat impendio eloquentior, & in verba periculosa proiectus, inter ambigentes iudices quid prius quæri debeat quidve posterius, dicere audacter exorsus, multa hominum millia quasi consciorum sine fine strependo fundebat, modo non ab extremo Atlante magnorum criminum arguendos poscens aliquos exhiberi. Quo, ut consarcinante nimis ardua, morte multato, aliisque gregatim post illum occisis, ad ipsius Theodori causam, quasi ad Olympici certaminis pulverem pervenitur. Eodem die inter complura alia hoc quoque evenerat triste: quod Salia thesaurorum paulo ante per Thracias comes, cum de vinculis educitur audiendus, & calceo inserit pedem, quasi ruina incidentis immensi terroris repente perculsus, animā inter retinentium manus efflavit. Constituto itaque iudicio, & cognitoribus præscripta ostentantibus legum, sed ex voluntate dominantis moderantibus momenta causarum, horror pervaserat universos. Totus enim devius ab æquitate dilapsus, iamque eruditior ad lædendum, in modum harenariæ feræ, si admotus quisquam fabricæ diffugisset, ad ultimam

rabiem

rabiem sæviebat. Inducti itaque Patricius & Hilarius, ordinemque replicare iussi gestorum, cum inter exordia variarent, fodicatis lateribus illato tripode quo utebantur, adacti ad summas angustias aperiunt negotii fidem, ab ipsis exordiis replicatam. Et prior Hilarius, *Construximus*, inquit, *magnifici iudices ad cortinæ similitudinem Delphicæ diris auspiciis de laureis virgulis infaustam hanc mensulam, quam videtis: & imprecationibus carminum secretorum, choragiisque multis ac diuturnis ritualiter consecratam movimus tandem: movendi autem, quoties super rebus arcanis consulebatur, erat institutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculata odoribus Arabicis, undique lance rotunda pure superposita, ex diversis metallicis materiis fabrefacta: cuius in ambitu rotunditatis extremo elementorum viginti quatuor scriptiles formæ incisæ perite, diiungebantur spatiis examinata dimensis. Hac linteis quidam indumentis amictus, calceatusque itidem linteis soccis, torulo capite circumflexo, verbenas felicis arboris gestans, litato conceptis carminibus numine præscitionum auctore, cæremoniali scientia superstitit cortinulas, pensilem anulum librans arctum ex carpathio filo perquam levi, mysticis disciplinis initiatum: qui per intervalla distincta retinentibus singulis litteris incidens saltuatim, heroos efficit versus interrogationibus consonos, ad numeros & modos plene conclusos: quales leguntur Pythici, vel ex oraculis editi Branchidarum. Ibi tum quærentibus nobis, qui præsenti succedet imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur, adsiliens anulus duas perstrinxerat syllabas: & cum adiectione littera postrema, exclamavit præsentium quidam, Theodorum præscribente fatali necessitate portendi. Nec ultra super negotio est exploratum: satis enim apud nos constabat, hunc esse qui poscebatur.* Cumque totius rei noticiam ita signate sub oculis iudicum subiecisset, adiecit benivole, id Theodorum penitus ignorare. Post hæc interrogati, an ex fide sortium quas agitabant, ea præscierint quæ sustinerent: versus illos notissimos ediderunt, clare pronuntiantes capitalem eis hanc operam scrutandi sublimiora cito futuram: nihilominus tamen ipsi quoque cum cog-

cum cognitoribus Principi cædes incendiaq; flagitantes furias imminere: quorum tres ponere sufficiet ultimos.

Οὐ μὴν ἀτιμητί γε σὸν ἔσσεται αἷμα, καὶ αὐτοῖς
Τισιφόνη βαρύμηνις ἐφοπλίσσει κακὸν οἶτον.
Ἐν πεδίοισι Μίμαντος ἀλλὰ κορυσσομένοις κάρ.

Quibus lectis, unguibus male multati separantur exanimes. Postea ut cogitati sceleris officina pateret aperte, honoratorum inducitur globus, vertices ipsos continens rerum. Cumque nihil præter se quisque cernens, ruinam suam impelleret super alium, permisso quæsitorum cœptans dicere Theodorus, primo in pacem venialem prostratus, dein coactius respondere compulsus, ostendit se cognita per Euserium, ne ad Imperatorem referret ut conatus est, aliquoties ab eo prohibitum, adserente non appetitu regni occupandi inhcito, sed ratione quadam indeclinabilis fati, id quod sperabatur ultro venturum. Deinde hæc eadem Euserio sub cruenta quæstione confesso, confutabant Theodorum litteræ suæ, per ambages obliquas ad Hilarium scriptæ: quibus spe iam firma concepta ex vatibus, de re non cunctabatur, sed tempus patrandæ cupidinis quæritabat. Quibus post hæc cognita sequestratis, Eutropius Asiam proconsulari tunc obtinens potestate, ut factionis conscius arcessitus in crimen, abscessit innocuus, Pasiphilo eximente philosopho: qui ut eum mendacio iniusto perverteret crudeliter tortus, de statu robustæ mentis non potuit deturbari. His accessit philosophus Simonides, adolescens ille quidem, verum nostra memoria severissimus. Qui cum audisse negotium per Fidustium deferretur, & causam non ex veritate, sed ex unius nutu pensari sensisset, didicisse se dixit prædicta, & commissa pro firmitate animi tacuisse. Quis omnibus perspicaciter inquisitis, Imperator cognitorum consultationi respondens, sub uno proloquio cunctos iubet occidi: & vix sine animorum horrore funestum spectaculum multitudine innumera convenente, &

onerans

onerante questibus coelum (namque singulorum mala omnium esse communia credebantur) ducti universi flebiliter iugulantur praeter Simonidem: quem solum saevus ille sententiae lator, efferatus ob constantiam gravem iusserat flammis exuri. Qui vitam ut dominam fugitans rabidam, ridens subitas momentorum ruinas, immobilis conflagravit: Peregrinum illum imitatus Protea cognomine philosophum clarum: qui cum mundo digredi statuisset, Olympiae quinquennali certamine sub Graeciae conspectu totius, ascenso rogo quem ipse construxit, flammis absumptus est. Et post hunc diebus secutis omnium ferè ordinum multitudo, quam nominatim recensere est arduum, in plagas calumniarum coniecta percussorum dexteras fatigavit, tormentis & plumbo & verberibus ante debilitata: sumptumque est de quibusdam sine spiramento vel mora supplicium, dum quaeritur an sumi deberet, & ut pecudum ubique trucidatio cernebatur. Deinde congesti innumeri codices, & acervi voluminum multi, sub conspectu iudicum concremati sunt, ex domibus eruti variis ut inliciti, ad leniendam caesorum invidiam, cum essent plerique liberalium disciplinarum indices variarum & iuris. Neque ita multo post Maximus ille philosophus, vir ingenti nomine doctrinarum, cuius ex uberrimis sermonibus ad scientiam copiosus Iulianus exstitit Imperator, oraculi supra dicti versus audisse insimulatus: seque comperisse adsensus, sed reticenda professionis consideratione non effudisse, verum ultro praedixisse, consultores ipsos suppliciis poenalibus perituros, Ephesum ad genuinam patriam ductus, ibique capite truncatus, sensit docente periculo postremo, quaesitoris iniquitatem omnibus esse criminibus graviorem. Constrictus etiam Diogenes laqueis impiae falsitatis, vir nobili prosapia editus, ingenio, facundia forensi, suavitateque praestans, dudum Bithyniae rector, ut opimum patrimonium eius diriperetur, capitali est poena adfectus. Ecce autem

Alypius quoque ex-vicario Britanniarum, placiditatis homo iucundæ post otiosam & repositam vitam (quoniam huc usque iniustitia tetenderat manus) in squalore maximo volutatus, ut veneficii reus citatus est cum Hierocle filio, adolescente indolis bonæ, urgente Diogene quodam & vili & solo, omnique laniena excruciato, ut verba placentia Principi vel potius arcessitori loqueretur: quo cum pœnis non sufficerent membra vivo exusto, ipse quoq; Alypius post multationem bonorum exulare præceptus, filium miserabiliter ductum ad mortem casu quodam prospero revocatum recepit. Per id omne tempus Palladius ille coagulum omnium ærumnarum, quem captum à Fortunatiano docuimus primum, ipsa sortis infimitate ad omnia præceps, clades alias super alias cumulando, lacrymis universa perfuderat luctuosis. Nactus enim copiam nominandi sine fortunarum distantia quos voluisset, ut artibus interdictis imbutos, ita ut ferarum occulta vestigia doctus observare venator, multos intra casses lugubres includebat, quosdam veneficiorum notitia pollutos, alios ut appetitoribus imminuendæ conscios maiestatis. Et ne vel coniugibus maritorum vacaret miserias flere, immittebantur confestim qui signatis domibus inter scrutinia supellectilis pœnis addicti, incantamenta quædam anilia vel ludibriosa subderent amatoria, ad insontium perniciem concinnata: quibus in iudicio recitatis, ubi non lex, non religio, non æquitas veritatem à mendaciis dirimebat, indefensi bonis ablatis, nullo contacti delicto, promiscue iuvenes aliique membris omnibus capti ad supplicia sellis gestatoriis ducebantur. Inde factum est per Orientales provincias, ut omnes metu similium exurerent libraria omnia: tantos universos invaserat terror. Namque ut expressius loquar, omnes ea tempestate velut in Cimmeriis tenebris reptabamus, paria convivis Siculi Dionysii pavitantes: qui cum epulis omni tristioribus fame saginarentur, ex summis

domo-

domorum laqueariis, in quibus discumbebant, setis nexos equinis & occipitiis incumbentes gladios perhorrebant. Tunc & Bessianus procerum genere natus, notarius militans inter primos, quasi prænoscere altiora conatus, licet ipse de qualitate partus uxoris consuluisse firmaret, ambitioso necessitudinum studio, quibus tegebatur morte ereptus, patrimonio opimo exutus est. Inter fragores tot ruinarum Heliodorus tartareus ille malorum omnium cum Palladio fabricator, mathematicus, ut memorat vulgus, colloquiis ex aula regia præpignoratus abstrusis iam funebres aculeos excitabat, omni humanitatis invitamento ad prodenda quæ sciret vel fingeret lacessitus. Nam & sollicitius cibo mundissimo fovebatur, & ad largiendum pellicibus merebat æs conlaticium grave, & incedebat passim elate os circumferens vultuosum, omnibusque formidatus: ea fiducia sublatior, quod ad lupanar, quo sicut ipse voluit liberius servabatur, cubiculariis officiis præpositus assidue propalam ventitabat, elegia parentis publici præferens futura pluribus luctuosa. Perque eum ut forensium causarum patronum, quid in primis orationis partibus collocaret, ut proficere possit facilius Valens, quibusvè figurarum commentis splendida loca adtentare debeat, præmonebatur. Et quoniam longum est, quæ cruciarius ille conflavit, hoc unum edisseram, quanquam præcipiti confidentia patriciatus columina ipsa pulsavit. Qui ex clandestinis ut dictum est regiorum confabulationibus immaniter adrogans, & ipsa vilitate ad facinus omne venalis, egregium illud par consulum Eusebium & Hypatium germanos fratres, Constantii principis quondam adfines, ad cupidinem altioris fortunæ erectos, & consuluisse & agitasse quædam super imperio detulit: addens itineri ad mendacium ficte constructo, quòd Eusebio etiam principalia indumenta parata sint. Quibus haustis aventer, fremebundus & minax cui nihil licere debuerat, quia omnia sibi licere etiam iniusta

exiſtimabat, inremiſſe ab extremis regionum intervallis exhibitis omnibus, quos ſolutus legibus accuſator perduci debere profunda ſecuritate mandarat, ſuſcipi quæſtionem criminoſe præcipit. Cumque nodoſis coartationibus, æquitate diu iactata & nexibili adſeveratione perditi nebulonis durante, nullam confeſsionem exprimere tormenta gravia potuiſſent, ablegatoſque ab omni huiuſmodi conſcientia veritas ipſa viros oſtenderet claros, calumniator quidem ita ut antea honorabiliter colebatur: illi verò exilio & pecuniariis adflicti diſpendiis, paulo poſtea reddita ſibi mulcta ſunt revocati, dignitatibus integris & ſplendore. Nec tamen poſt hæc tam pœnitenda repreſsius actum eſt vel pudenter, non reputante alta nimium poteſtate, quòd recte inſtitutis ne cum inimicorum quidem incommodis in delicta convenit ruere voluntaria: nihilque ſit tam iniquum, quàm ad ardua imperii ſupercilia etiam acerbitatem naturæ adiungi. Sed Heliodoro incertum morbo an quadam excogitata vi mortuo (nolim dicere, utinam nec ipſa res loqueretur!) funus eius per veſpillones elatum pullati præcedere honorati complures, inter quos & fratres viſi ſunt conſulares. Ibi tunc rectoris imperii caries tota ſtoliditatis apertius eſt profanata: qui cum abſtinere inconſolabili malo rogaretur, obnixe inflexibilis manſit: ut videretur aures occluſiſſe ceris, quaſi ſcopulos ſirenæos tranſgreſſurus. Superatus tamen precibus deſtinatis, tandem nudatis capitibus infauſtam buſtuarii libitinam aduſque ſepulcrum incedentes pedibus, quoſdam etiam complicatis articulis, præire mandavit. Horret animus reminiſci, quo iuſtitio humiliati tot rerum apices viſebantur, & præcipue conſulares, poſt ſcipiones & trabeas & faſtorum monimenta mundana. Inter quos omnes adoleſcentia & virtutum pulcritudine commendabilis noſter Hypatius præminebat, vir quieti placidique conſilii, honeſtatem lenium morum velut ad perpendiculum librans: qui & maiorum claritudini

gloriæ

gloriæ fuit, & ipse posteritatem mirandis actibus præfecturæ geminæ decoravit. Accesserat hoc quoque eodem tempore ad Valentis cæteras laudes: quòd cum in aliis ita sæviret infeste, ut pœnarum moras ægrè ferret finiri cum morte, Pollentianum tribunum malitia quendam exsuperantem, iisdem diebus convictum confessumque, quod exsecto vivæ mulieris ventre, atque intempestivo partu extracto, infernis manibus excitis de permutatione imperii consulere ausus est: familiaritatis eius intuitu ordine omni mussante abire iussit inlæsum, salutem & invidendas opes & militiæ statum integrum retenturum. O præclara informatio doctrinarum, munere cœlesti indulta felicibus, quæ vel vitiosas naturas sæpe excoluisti! quanta in illa caligine temporum correxisses, si Valenti scire per te licuisset, nihil aliud esse imperium, ut sapientes definiunt, nisi curam salutis alienæ: bonique esse moderatoris, restringere potestatem, resistere cupiditati omnium rerum & implacabilibus iracundiis: nosseque, ut Cæsar dictator aiebat, *miserum esse instrumentum senectuti recordationem crudelitatis*: ideoque de vita & spiritu hominis, qui pars mundi est & animantium numerum complet, laturum sententiam diu multumque cunctari oportere, nec præcipiti studio ubi irrevocabile factum est agitari: ut exemplum est illud antiquitati admodum notum. Apud proconsulem Asiæ Dolabellam Smyrnæa materfamilias filium proprium & maritum venenis necasse confessa, quòd filium ex priore viro ab eis occisum comperisset, & comperendinata, cum consilium, ad quod ex more dilata est, anceps quid inter ultionem & scelus statui debeat hæsitaret, ad Areopagitas missa est, Athenienses iudices tristiores: quorum æquitas deorum quoque iurgia dicitur distinxisse. Hi causa cognita, centesimo post anno cum accusatore mulierem adesse iusserunt: ne aut absolverent veneficam, aut ultrix necessitudinum puniretur. Ita nunquam tardum existimatur, quod est omnium ultimum. Post commissa iniquitatibus variis ante-

dicta,& impressas foede corporibus liberis quæ supervixerant notas, inconnivens Iustitiæ oculus, arbiter & vindex perpetuus rerum, vigilavit adtente. Namque cæsorum ultrices diræ, perpetium numeratione querelarum iustissima commovente, Bellonæ accenderant faces:ut fides oraculi firmaretur, quod nihil impune prædixerat perpetrari. Dum hæc quæ supra digesta sunt, Antiochiæ Parthico fragore cessante,per intestinas dilatantur ærumnas,cœtus furiarum horrificus post inconvolutos multiplices casus ab eadem urbe digressus,cervicibus Asiæ totius insedit hoc modo. Festinus quidam Tridentinus ultimi sanguinis & innoti,in nexum germanitatis â Maximino dilectus ut sodalis & contogatus, decernentibus fatis ad Orientem transgressus est: ibique administrata Syria, magisterioque memoriæ peracto, bona lenitudinis & reverentiæ reliquit exempla:unde regere Asiam proconsulari potestate exorsus, velificatione tranquilla (ut aiunt) ferebatur ad gloriam. Audiens autem Maximinum optimo cuique exitialem, obtrectabat subinde actibus eius, ut perniciosis & fœdis. Sed cum impie peremptorum exsequiis suffragantibus ad præfecturam venisse hominem comperisset immeritum, exarsit ad agenda sperandaque similia: & histrionis ritu mutata repente persona, studio nocendi concepto, incedebat oculis intentis ac rigidis, præfecturam autumans adfore propediem, si ipse quoque se contaminasset insontium pœnis. Et quamquam sint multa & varia, quæ ut levius interpretemur egit asperrime: pauca tamen dici sufficiet, quæ sunt nota ac pervulgata, ad æmulationem eorum commissa, quæ facta sunt Romæ. Ratio enim eadem est ubiq; recte secusve gestorũ, etiamsi magnitudo desit dissimilis rerum. Philosophum quendam Cæranium, haud exilis meriti virum, ea causa tormentorum immanitate inultum occidit, quòd ad coniugem suam familiariter scribens id sermone addiderat Græco: σὺ ϗ νόει, καὶ στέφε τὴν πύλην: quod dici

prover-

proverbialiter ſolet, ut audiens altius aliquid agendum agnoſcat. Anum quandam ſimplicem, intervallatis febribus mederi leni carmine conſuetam, occidit ut noxiam, poſtquam filiam ſuam ipſo conſcio curavit accita. In chartis cuiuſdam municipis clari, ſcrutari ex negotio iuſsis, genitura Valentis cuiuſdam inventa eſt: repellensq; calumnias is cuius intererat, cum obiectaretur ei quamobrem conſtellationem Principis collegiſſet, fratrem ſuum fuiſſe Valentem, dudumq; obiiſſe documentorum plena fide monſtrare pollicitus, inexpectato veritatis indicio laniatus, lacer trucidatus eſt. Viſus adoleſcens in balneis admovere marmori manus utriuſque digitos alternatim & pectori, ſeptemque vocales literas numeraſſe, ad ſtomachi remedium prodeſſe id arbitratus, in iudicium tractus percuſſus eſt gladio poſt tormenta. His & mihi vertenti ſtylum in Gallias confunditur ordo ſeriesque geſtorum, inter multa & ſæva Maximinum reperiens iam præfectum: qui poteſtate late diffuſa ſcevum Imperatori acceſſerat incentivum, maieſtati fortunę miſcenti licentiam gravem. Quiſquis igitur dicta conſiderat, perpendat etiam cætera quæ tacentur, veniam daturus ut prudens, ſi non cuncta complectimur, quæ conſiliorum pravitas crimina in maius exaggerando commiſit. Adoleſcente enim acerbitate rationum inimica rectarum, trux ſuopte ingenio Valentinianus, poſt eiuſdem Maximini adventum nec meliora monente ullo nec retentante, per aſperos actus velut æſtu quodam fluctuum ferebatur & procellarum: adeo ut iraſcentis ſæpe vox & vultus & inceſſus mutaretur & color. Quam rem indicia varia teſtantur & certa, è quibus pauca ſufficiet poni. Adultus quidam ex his, quos pædagogianos appellant, ad obſervandam venaticiam prædam Spartanum canem retinere diſpoſitus, ante prædictum tempus abſolvit, adſultu eius evadere conantis adpetitus & morſu: ideoque necatus ad exitium fuſtibus, eadem humatus eſt die. Præpoſitum

situm fabricæ oblato thorace polito faberrime, præmiumque ideo exspectantem, ea re præcepit occidi, quòd pondus paulò minus habuit species ferrea, quam ille formarat. Constantianus strator, paucos militares equos ex his ausus mutare, ad quos probandos missus erat in Sardiniam, eodem iubente lapidum ictibus oppetiit crebris. Athanasius favorabilis tunc auriga, suspectus ei vulgari levitate, ut vivus incendi iubetur, si quid tentasset huiusmodi: cuius non multo postea beneficiis usum ferebatur, nulla delata voluptatum artifici venia, ignibus aboleri præceptus est. Africanus causarum in urbe defensor adsiduus, post administratam provinciam ad regendam aliam adspiravit, cuius suffragatori magistro equitum Theodosio id petenti, subagresti verbo responderat; *Abi*, inquit, *comes: & muta ei caput, qui sibi mutari provinciam cupit*, & hoc elogio periit homo disertus, ad potiora festinans ut multi. Claudium & Sallustium ex Iovianorum numero, adusque tribunatus dignitates progressos, accusabat quidam vilitate ipsa despectus, quòd cum imperium Procopius affectasset, aliqua pro eo locuti sunt bona. Cumque nihil quæstiones reperirent adsiduæ, mandare magistris equitum auditoribus Princeps, ut agerent Claudium in exilium, & Sallustium pronuntiarent capitis reum, pollicitus quod eum revocabit ad supplicium raptum: hocque ita ut statutum est observato, nec Sallustius morte exemptus est, nec Claudius, nisi post eiusdem Valentiniani obitum, deportationis mœstitia liberatus. * * *

* * cum illi sæpissime torquerentur, Replicatis igitur quæstionibus dense, & quibusdam vi nimia tormentorum absumptis, ne vestigia quidem ulla delatorum reperta sunt criminum. In hoc negotio protectores ad exhibendas missi personas, dicuntur fustibus præter solitum usi. Horrescit animus omnia recensere, simulque reformidat, ne ex professo quæsisse videatur in vitia Principis, aliâs commodissimi.

Aliud

Illud tamen nec præteriri est æquum, nec sileri: quòd cum duas haberet ursas sævas hominum ambestrices, Micam auream & Innocentiam, cura agebat enixa ut earum caveas prope cubiculum suum locaret, custodesque adderet fidos visuros sollicite, ne quo casu ferarum rumperetur luctificus calor. Innocentiam deniq; post multas quas eius laniatu cadaverum viderat sepulturas, ut benemeritam in sylvas abire dimisit innoxiam. * * Et hæc quidem morum eius & propositi cruenti sunt documenta verissima: solertis verò circa rempublicam nusquam digredientis * * * * e speculis si quis hostium se commovisset desuper visus obruebatur. Agitabatur autem inter multiplices curas id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem auctum inter mutationes crebras successionum, iamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem raperet vel insidiis, ut multo ante Vadomarium Iulianus: & prævisum negotium poscebat & tempus. Cognitoq; transfugarum indiciis, ubi comprehendi nihil operiens poterit antedictus, tacite quantum concessit facultas, ne qui conferendo officeret ponti, iunxit navibus Rhenum. Et antegressus contra Mattiacas aquas primus Severus, qui pedestrem curabat exercitum, perpensa militum paucitate territus stetit, timens ne resistere nequiens irruenti, opprimeretur hostiliũ agminum mole. Et quia suspicabatur venalia ducentes mancipia scurras, casu illic repertos, id quod viderant excursu celeri nunciare, cunctos mercibus direptis occidit. Adventu itaque plurium copiarum animati Iudices, castrisque ad tempus brevissimum fixis, quia nec sarcinale iumentum quisquam, nec tabernaculum habuit præter Principem, cui tapetes suffecerant pro tentorio, parumper ob tenebras morati nocturnas, exiliente luna procincti pergebant ulterius itinerum gnaris ducentibus fre * * * * * tempore iaceat, extento strepitu suorum est impe-

ditus: quibus assidue mandans ut incendiis & rapinis abstinerent, impetrare non potuit. Ignium enim crepitu dissonisque clamoribus satellites exciti, idque quòd acciderat suspicati, carpento veloci impositum regem angusto aditu circumfractis collibus abdiderunt. Hac Valentinianus gloria defraudatus, nec sua culpa nec ducum, sed intemperantia militis, quæ dispendiis gravibus sæpe rem Romanam adflixit, adusque quinquagesimum lapidem terris hostilibus inflammatis, rediit Treveros mœstus. Vbi tanquam leo, ob cervum amissum vel capream morsus vacuos concrepans, dum hostium disiecta frangeret timor, in Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alamanna, regem Fraomarium ordinavit: quem paulo postea, quoniam recens excursus eundem penitus vastaverat pagū, in Britanniam translatum potestate tribuni Alemannorum præfecerat numero, multitudine viribusque ea tempestate florenti. Bitheridum verò & Hortarium nationis eiusdem primates item regere milites iussit: è quibus Hortarius proditus opera Florentii Mogontiaci ducis, contra remp. quædam ad Macrianum scripsisse barbarosque optimates, veritate tormentis expressa conflagravit flamma pœnali. Abhinc inter * * * * * proxima, hæc narratione differi continua placuit, ne dum negotiis longe discretis & locis alia subseruntur, cognitio multiplex necessario confundatur. Nubel velut regulus per nationes Mauricas potentissimus vita digrediens, & legitimos & natos è concubinis reliquit filios: è quibus Zamma Comiti nomine Romano acceptus, latenter à fratre Firmo peremptus, discordias excitavit & bella. Eius enim necem ulcisci impensiore studio properans Comes, ad insidiatoris perniciem multa ciebat & formidanda. Vtq; rumores distulerunt adsidui, navabatur opera diligens in palatio, Romani quidem relationes, multa & aspera congerentes in Firmum,

mum libenter suscipi recitarique Principi, in earum favorem concinentibus multis: ea verò, quæ contrà Firmus salutis tuendæ gratia docebat crebro per suos, accepta diutius occultari: Remigio tunc officiorum magistro, adfine amicoq; Romani, inter potiores Imperatoris necessitates hęc velut minima & superflua non nisi oportune legi posse adseverante. Quæ cum ad obruendam defensionem suam agitari animadverteret Maurus, ultimorum metu iam trepidans, ne amandatis quæ prætendebat, ut perniciosus & contumax condemnatus occideretur, ab imperii ditione descivit, & adiumenta * * tium ad vastandum, hostis implacabilis incrementis virium adolesceret, ad abolendum cum comitatensi auxilio militis pauci Theodosius magister equitum mittitur, cuius virtutes ut impetrabiles ea tempestate præ cæteris nitebant: Domitii Corbulonis & Lusii veterum simillimi: quorum prior sub Nerone, alter Traiano rem regente Romanam, pluribus inclaruere fortibus factis. Proinde ab Arelato secundis egressus auspiciis, emeatoque mari cum classe quam ductabat, nullo de se rumore prægresso defertur ad Sitifensis Mauritaniæ littus, quod appellant accolæ Igilgitanum. Ibique inventum casu Romanum leniter adlocutus, misit ad vigilias ordinandas & prætenturas, parum super his quæ verebatur increpitum. Quo ad Cæsariensem digresso, Gildonem Firmi fratrem & Maximum misit correcturos Vincentium: qui curans Romani vicem, incivilitatis eius erat particeps & furtorum. Recepto itaque tardius milite, quem amplitudo morabatur maris, Sitifim properans Romanum cum domesticis custodiendum protutoribus committi mandavit: agensque in oppido sollicitudine diducebatur ancipiti, multa cum animo versans, qua via quibusvè commentis per exustas caloribus terras pruinis adsuetum duceret militem: vel hostem caperet discursatorem & repentinum, insidiisque potius clandestinis, quàm præliorum stabilitate confisum.

Quod ubi Firmo levi rumore, dein apertis est indiciis cognitum, spectatissimi ducis adventu præstrictus, veniam confessionis præteritorum missis oratoribus poscebat & scriptis, docentibus eum non sponte sua ad id erupisse quod norat scelestum, sed iniquitate grassante licentius, ut monstrare pollicebatur. Quibus lectis paceque obsidibus acceptis promissa, dux ad recensendas legiones qui Africam tuebantur ire pergebat ad Pancharianam stationem, quò convenire præceptæ sunt. Ibi magnificis verbis atque prudentibus spe cunctorum erecta, reversus Sitifim conciliato indigena milite, cum eo quem ipse perduxerat, ægrè perpetiens moras ad procinctus ire ocyus festinabat. Inter residua autem multa & clara id amorem eius auxerat in immensum, quòd à provincialibus commeatum exercitui prohibuit dari, messes & condita hostium virtutis nostrorum horrea esse, fiducia memorans speciosa. His ita cum lætitia possessorum dispositis ad Tubusuptum progressus, oppidum Ferrato contiguum monti, legationem secundam Firmi repudiavit, quæ obsides, ut ante statutum est non duxerat secum. Vnde omnibus pro loco & tempore cautius exploratis, concito gradu Tyndensiũ gentem & Masinissensium petit, levibus armis instructas, quas Mascizel & Dius fratres Firmi ductabant. Cumq; essent hostes iam in contuitu membris omnibus celeres, post missilia hincinde crebrius iacta, committitur certamen asperrimum: interque gemitus, mortes, & vulnera, audiebatur barbarorum ululabilis fletus captorum & cæsorum: pugnaque dirempta plures agri populati sunt & incensi. Inter quos clades eminuere fundi Petrensis, excisi radicitus: quem Salmaces dominus, Firmi frater, in modum urbis exstruxit. Hoc successu victor elatus, mira velocitate Lamfoctense oppidũ occupavit, inter gentes positum antedictas, ubi abunde rei cibariæ copiam condi effecit: ut si pergens interius alimentorum offendisset penuriã, iuberet è propinquo convectari. Quæ dum

ita procedunt, Mascizel reparatis viribus nationum confinium adminicula ductans, conserta manu cum nostris, fusis è parte suorum pluribus, ipse equi pernicitate ægrè discrimine mortis exemptus est. Fessus ærumnis gemini prælii Firmus, imoque æstuans corde, ne quid ultimæ rationis omitteret, Christiani ritus antistites oraturos pacem cum obsidibus misit. Qui quoniam suscepti lenius, pollicitique victui congrua militibus, ut præceptum est, læta retulere responsa. Præmissis muneribus Maurus ipse fidentius ad Romanum perrexerat ducem, equo insidens apto ad ancipites casus: cumq; propè venisset, fulgore signorum & terribili vultu Theodosii præstrictus, iumento desiliit, curvataq; cervice humi penè adfixus, temeritatem suam flebiliter incusabat, pacem obsecrando cum venia. Susceptusque cum osculo, quoniam id reipublicæ conducebat, bonæ spei iam plenus, sufficientia præbuit alimenta: & quibusdā propinquis suis ad obsidū vicem relictis, abscessit, captivos ut spoponderat redditurus, quos primis turbarum exordiis rapuit: biduoque post Icosium oppidum, cuius supra docuimus conditores, militaria signa & coronam sacerdotalem cum cæteris quæ interceperat, nihil cunctatus restituit, ut præceptum est. Exinde cum discursis itineribus magnis Tipasam noster dux introiret, legatis Mazicum, qui se consociaverant Firmo, suppliciter obsecrantibus veniam, animo elato respondit: se in eos, ut perfidos, arma protinus commoturum. Quibus imminentis periculi metu defixis, revertique iussis ad sua, Cæsaream ire tendebat, urbem opulentam quondam & nobilem, cuius itidem originem in Africæ situ digessimus plenè: eamque ingressus, cum omnem penè incendiis late dispersis vidisset exustam, horridasque canicie silices, primam & secundam legionem ad tempus ibi locari disposuit; ut favillarum egerentes acervos, agitarent ibi præsidium, ne repetito barbarorum impetu vastaretur. Quæ cum rumores

veri diſtuliſſent, provinciæ rectores tribunuſque Vincentius è latibulis quibus ſe commiſerant egreſsi, tandem intrepidi ad ducem ocyus pervenerunt. Quibus ille gratanter viſis atque ſuſceptis, agenſque etiam apud Cæſaream, fide rerum diligentius explorata, comperit Firmum per ſpeciem faventis & ſupplicis tectiore conſilio id moliri, ut nihil hoſtile metuentem exercitum in modum tempeſtatis ſubitæ conturbaret. Quamobrem converſus hinc venit ad municipium Sugabarritanum, Tranſcellenſi monti adclinæ: ubi inventos equites quartæ ſagittariorum cohortis, quæ ad rebellem defecerat, ut contentum ſe ſupplicio leniori monſtraret, omnes contruſit ad infimum militiæ gradum: eoſque & Conſtantianorum peditum partem, Tigavias venire iuſſerat cum tribunis; è quibus unus torquem pro diademate capiti impoſuit Firmi. Dumque hæc aguntur, reverterunt Gildo & Maximus, Bellen è principibus Mazicum & Fericium gentis præfectum ducentes, qui factionem iuverant quietis publicæ turbatoris * * * * producerent vinctos. Quo ita ut ſtatutum eſt facto, lucis primo exortu ipſe egreſſus, cum inveniſſet eos in exercitu circumſeptos: *Quid de iſtis nefariis*, inquit, *proditoribus fieri oportere contubernales devoti cenſetis?* Secutuſque adclamationem rogantium ſanguine vindicari, eos qui inter Conſtantianos merebant, priſco more militibus dedit occidendos. Sagittariorum verò primoribus manus incidit, reſiduos ſupplicio capitali multavit ad æmulationem Curionis acerrimi illius ducis, qui Dardanorum ferociam in modum Lernææ ſerpentis aliquotiens renaſcentem hoc genere pœnarum extinxit. Sed obtrectatores malivoli vetus factum laudantes hoc ut dirum vituperant & aſperrimum, Dardanos hoſtes memorantes internecivos, & iuſte quæ ſuſtinuere perpeſſos: hos verò ſubſignanos milites debuiſſe lenius corrigi, ad unum prolapſos errorem. Quos ſcientes forſitan admonemus,

hanc

hanc cohortem & facto & exemplo adversam: antedictos Bellen & Fericium, quos duxerat Gildo, tribunumque sagittariorum Curandium ea re iussit occidi, quod nec ipse unquam cum hostibus congredi voluit, nec suos ut pugnarent hortari. Agebat autem hæc Tullianum illud advertens, quòd *salutaris rigor vincit inanem speciem clementiæ*. Exin profectus fundum nomine Gaionatis, muro circumdatum valido, receptaculum Maurorum tutissimum arietibus admotis evertit: & cæsis omnibus incolis mœnibusque complanatis, ad Tingitanum castellum progressus, per Ancorarium montem Mazicas in unum collectos invasit, iam tela reciprocantes volitantia grandinis ritu. Et cum esset utrimque discursum, agmina viris armisque incitata nostrorum non perferentes Mazices, licet bellicosum genus & durum, diversis stragibus implicati fœdo diffluxere terrore: ruentesque in fugam cæsi sunt, absque his qui reperta copia discedendi, supplici prece veniam quam dari tempus flagitaverat, impetrarunt. Suggena eorum ductore * * * Romano successerat, in Sitifensem Mauritaniam ire disposito ad agitanda præsidia, ne provincia pervaderetur, ipse præteritis elatior casibus gentem petit Musonum: quam conscientia rapinarum & cædium actibus congregaverat Firmi, ut sperabatur maiora mox adepturi. Progressusque aliquantum, iuxta Adense municipium comperit, dissonas cultu & sermonum varietate nationes plurimas unum spirantibus animis immanium exordia concitare bellorum, adigente hortanteque maxima spe præmiorum sorore Firmi, nomine Cyria: quæ abundans divitiis, & destinatione fœminea, nisibus magnis instituit iuvare germanum. Quocirca Theodosius veritus, ne Marti sese committeret impari, congressusque multitudini immensæ cum paucis (tria enim armatorum millia ductabat atque quingentos) amitteret universos, inter pudorem cedendi pugnandique ardorem gra-

diens

diens retro paulatim trudente pondere plebis abscessit. Hocque eventu barbari nimium quantum * * * * & ad internecionem perdiderat cunctos, ni gentium turbulenta concussio, procul Mazicum visis auxiliis, quos anteibant quidam Romani, arbitrata in se impetum agminũ ferri complurium, versa in pedes aperuisset nostris exitus antehac interseptos. Exinde cum milites ducens incolumes Theodosius ad fundum venisset nomine Mazucanum, exustis desertoribus paucis, aliisq; ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, contruncatis, Tipatam mense Februario venit. Vbi diutius agens, ut antiquus ille cunctator, pro negotio consultabat, commentis potius & prudentia, quàm periculosis congressibus, hostem pugnacem & impetrabilem iactu telorum, si fors copiam dederit, oppressurus. Mittebat tamen adsidue suadendi quosdam peritos ad gentes circũsitas, Baiuras, Cantaurianos, Avastomates, Casaves, Davaresque, & finitimos alios, nunc timore, nunc promissis eos ad societatem alliciens, veniamque petulantiæ interdum promittendo, cum * * ulterius per ambages & moras hostem frangentem suos impetus oppressurus, ut quondam Pompeius Mithridatem. Qua causa declinans perniciem proximam Firmus, licet præsidiorum magnitudine communitus, relicta plebe quam coëgerat magna mercede, quoniam latendi copiam nocturna quies dedit, Caprarienses montes longe remotos penetravit, & diruptis rupibus inaccessos. Cuius abitu clandestino multitudo dispersa, sine rectore particulatim diffluens, invadendi eius castra nostris copiam dedit. Hisque direptis, & interfectis qui resistebant vel in deditionem acceptis, regionum maxima parte vastata, gentibus per quas transibat dux consultissimus adposuit fidei compertæ præfectos. Hac inopina sequendi confidentia territus perduellis, servis comitantibus paucis, digressu celeri consulturus saluti, ne quo præpediretur obstaculo, abiecit

precio-

pretiosarum sarcinas specierum, quas avexerat secum. Vxorem namque fessam labore continuo & perancipiti * * * Theodosius, nullique parcens, mundiore victu stipendioque milite recreato, Caprariensibus Abannisque eorum vicinis prælio levi sublatis, ad municipium properavit....... ense: verisque nunciis doctus, barbaros occupasse iam tumulos, per amfracta undique spatia in sublime porrectos, nullique pervios nisi indigenis locorum perquam gnaris, repedando dedit hostibus facultatem per inducias licet breves Aethiopũ iuxta agentium adminiculis augeri vel maximis. Qui concatervatis copiis fremituque minaci sine sui respectu ruentes in pugnam, averterunt eum inæstimabilium turmarum specie dira perterrefactum: statimque redintegratis animis commeatus vehens abunde revertit, & conglobatis suis scutaque in formidabilem moventibus gestum, controversas iisdem opposuit manus. Quamquam igitur immite quiddam barbaricis concrepantibus armis manipuli furentium imminebant, ipsi quoq; parmas genibus illidentes: tamen ut pugnator ille cautus & prudens miles, paucitate diffisus, audacter agmine quadrato incedens, ad civitatem nomine Contensem flexit iter intrepidum, ubi timens nostros Firmus ut in munimento abstruso locarat suos & celso: cunctisque receptis, in proditores satellitesque memorati animadvertit acriter, ut solebat. Hoc ei magni nominis adiumento gerenti prosperrime, verus indicat explorator, confugisse ad Isaflensium populum Firmum: ad quem reposcendum una cum fratre Mazuca, cæterisque necessitudinibus illuc ingressus, cum adipisci non posset, genti bellum indixit. Et prælio atroci commisso, ferocientibus barbaris ultra modum aciem in rotundo habitu figuratam opponit: adeoque Isaflenses pondere catervarum ingentium inclinati sunt, ut plurimi caderent, & ipse Firmus ferox & sæpe in suam perniciem præceps, equo auferretur in fugam, per saxa & rupes discurrere citus adsueto: Mazuca

verò frater eius caperetur lethaliter saucius. Qui Cæsaream mitti dispositus, ubi sæva inusserat monumenta facinorum pessimorum, dilatato vulneris hiatu decessit. Caput tamen eius avulsum residuo corpore, cum magno visentium gaudio urbi inlatum est antedictæ. Post hæc Isaflensium gentem, quæ obstitit, superatam dux nobilis incommodis multis, ut æquitas poscebat, adflixit. Ibi Evasium potentem municipem, Florumque eius filium, & quosdam alios, per secretiora consilia temeratorem quietis iuvisse confutatos aperte, flammis absumpsit. Exindeq; pergens interius, nationem Iubalenam spiritu adgressus ingenti, ubi natum Nubelem patrem didicerat Firmi, repulsus altitudine montium & flexuosis angustiis stetit. Et quamlibet facto in hostem impetu, pluribusque peremptis, aperuerit viam: formidans tamen sublimia collium ad insidiandum aptissima, ducens suos incolumes revertit ad Audiense castellum: ubi Iesalensium gens fera semet dedit, voluntaria auxilia præstare spondens & commeatus. His & eiusmodi gloriosis actibus exultans amplissimus ductor, ipsũ otii turbatorem petebat valido virium nisu: ideoque prope munimentum nomine Medianum diu consistens, per multas prudentesq; sententiarum vias eundem sibi prodi posse sperabat. Hæcque cogitationibus anxiis altioreque prospiciens cura, rursus ad Isaflenses hostem comperit revertisse: quos nihil moratus, ut antea, agminibus adoritur incitatis. Cui rex Igmazen nomine, spectatus per eos tractus opibusque insignis, progressus obviam confidenter, *Cuius loci es tu?* inquit: *vel quid acturus huc venisti? responde.* Quem Theodosius fundata mente intuens torvum: *Comes,* ait, *Valentiniani sum orbis terrarum domini, ad opprimendum latronem funereum missus: quem nisi statim reddideris, ut invictus statuit Imperator, peribis funditus cum gente quam regis.* Quo audito Igmazen, post convicia multa quæ congessit in ducem, ira doloreque perculsus abscessit. Et secutæ principio lucis, utrimque occursuræ sibi ad confli-

gendum.

gendum processerunt acies minacissimæ: & barbarorum viginti penè millia in ipsis locata sunt frontibus occultatis ponè terga subsidialibus globis, ut adsurgentes paulatim nostros multitudine clauderent insperata: hisque Iessaleni auxiliares accessere quam plures, quos adiumenta & commeatus nostris docuimus promisisse. Contra Romani quamvis admodum pauci, tamen fortibus animis victoriisque antegressis elati, densatis lateribus, scutisque in testudinis formam cohærenter adaptatis, restiterunt gradibus fixis: & à sole orto usq; diei extimum pugna protenta, paulò antè vesperam visus est Firmus equo celsiori insidens, sago puniceo porrectius panso, milites clamoribus magnis hortari, ut dedant Theodosiũ oportune, truculentum eum appellans & dirum, & suppliciorum sævum repertorem, si discriminibus eximi vellent quæ præferebant. Hæ insperatæ voces ad dimicandum quosdam acrius incitarunt, alios deserere prælium inlexerunt. Proinde ubi noctis advenit quies prima, partibus tenebrarum obvolutis errore, dux reversus ad Duodiense castellum, militesque recognoscens, eos quos à pugnandi proposito pavor & verba detorserant Firmi, diverso genere pœnarum extinxit: alios ademptis dexteris, quosdam vivos combustos. Excubiasque agens cura pervigili, barbarorum aliquos, ausos cum apparere non possent post occasum lunæ castra sua tentare, fudit, vel irruentes audacius cæpit. Digressus exinde passibus citis, Iessalenses ut ambiguæ fidei per tramites adortus obliquos, unde parum sperari potuit, ad penuriam vastavit extremam: perque Cæsariensis Mauritaniæ oppida reversus Sitifim, Castorem & Martinianum, rapinarum flagitiorumq; Romani participes, ad interitum tortos incendit. Redintegratur post hæc cum Isaflensibus bellum: primoq; conflictu barbarorum pluribus pulsis & interfectis, rex eorum Igmazen vincere antehac adsuetus, terrore fluctuans mali præsentis, nihilque commerciis vetitis ad vitam spei sibi restare si

obſtinatius egerit arbitratus, quantum caute fieri potuit & occulte prorupit ex acie ſolus: viſumque Theodoſium ſuppliciter petiit, ut Maſillam Mazicum optimatem ad ſe venire iuberet. Per quem ut rogaverat miſſum, clandeſtinis colloquiis monuit ducem ſuopte ingenio pertinacem, ut ad præbendam ſibi copiam agendi quæ vellet, popularibus ſuis acriter immineret, eoſque adſiduitate pugnandi mutaret in metum, promptos quidem ad perduellis favorem, ſed iacturis multiplicibus feſſos. Paruit Theodoſius dictis: & crebritate certaminum Iſaflenſes ita protrivit, ut iiſdem labentibus more pecudum, Firmus latenter evaderet, & aviis & diuturnis latebris amandatus, inibi dum de fuga conſultat tentus ab Igmazene cuſtodiretur. Et quoniam obſcurius geſta didicerat per Maſillam, in extremis rebus unum remedium ſupereſſe contemplans, calcare vivendi cupiditatem voluntaria ſtatuit morte: vinoque conſulto diſtentus, & crapulentis ſilenti nocte oppreſsis altiore ſomno cuſtodibus, pervigil ipſe impendentis ærumnæ terrore, inſonis gradibus relicto cubili manibus repens & pedibus, longius ſeſe diſcrevit: repertumque funiculum, quem finiendæ vitæ paravere caſus, de clavo parieti adfixo ſuſpendit: ubi collo inſerto, animam abſq; moris cruciabilibus exhalavit. Quod dolenter ferens Igmazen, interceptamque ſibi gloriam gemens, quia non contigerat ad caſtra Romana vinctum ducere perduellem, interpoſita fide publica per Maſillam, ipſe camelo necati cadaver impoſitum ferens, cum tentoria exercitus adventaret ad Subicarenſe caſtellum locata, in iumentum tranſtulit ſarcinale, & Theodoſio obtulit exultanti. Qui convocatis armatis ſimul atq; plebeis, interrogatiſque an agnoſcerent vultum, cum eiuſdem eſſe ſine ulla didiciſſet ambage, ibi pauliſper moratus Sitifim triumphanti ſimilis rediit, ætatum ordinumque omnium celebrabili favore ſuſceptus. Dum hoc pulvere per Mauritaniã dux antedictus anhelat & Africam, Quadorum natio mota

eſt,

est, insultu repentino parum nunc formidanda, sed immensũ quantum antehac bellatrix & potens, ut indicant properata: quoniam raptim obsessa ab iisdem ac Marcomannis Aquileia diu, Opitergiumque excisum, & cruenta complura per celeres acta procinctus: vix resistente perruptis Alpibus Iuliis primicerio, quem ante docuimus, Marico. Et erat ut barbaris ratio iusta querelarum. Valentinianus enim studio muniendorum limitum glorioso quidem, sed nimio ab ipso principatus initio flagrans, trans flumen Histrum in ipsis Quadorum terris, quasi Romano iuri iam vindicatis, ædificari præsidiaria castra mandavit: quod accolæ ferentes indigne, suique cautiores, legatione tenus interim & susurris arcebant. Sed Maximinus in omne avidus nefas, & genuinos mitigare nequiens flatus, quibus præfecturæ accesserat tumor, increpabat Equitium per Illyricum eo tempore magistrum armorum, ut pervicacem & desidem, nec dum opere quod maturari dispositum est consummato: addebatque ut consulens in commune, quòd si parvo suo Marcelliano deferretur potestas per Valeriam ducis, munimentum absque ulla causatione consurgeret. Vtrumque mox est impetratum. Qui promotus profectusque cum venisset ad loca, intempestive turgens ut filius, nullis adfatibus delinitis his, quos nunquam tentatæ cupiditatis figmenta regionum suarum faciebant extorres, opus paulo ante inchoatum adgreditur, admissa copia rogandi suspensum. Denique Gabinium regem ne quid novaretur modeste poscentem, ut adsensurus humanitate simulata cum aliis ad convivium conrogavit: quem digredientem post epulas hospitales, officii sanctitate nefarie violata, trucidari securum effecit. Cuius rei tam atrocis disseminatus rumor illico per diversa, & Quados & gentes circumsitas efferavit: Regisq; flentes interitum in unum coactæ misere vastatorias manus, quæ Danubium transgressæ cum nihil expectaretur hostile, occupatam circa messes agrestem

adortæ ſunt plebem: maioreque parte truncata, quidquid ſuperfuit domum cum multitudine varii pecoris abduxerũt. Eveniſſet profecto tunc inexpiabile ſcelus, numerandum inter probroſas rei Romanæ iacturas (paulo enim abfuit quin filia caperetur Cõſtantii cibum ſumens in publica villa, quam appellant Piſtrenſem, cum duceretur Gratiano nuptura) ni favore propitii numinis præſens Meſſala, provinciæ rector, eam iudiciali carpento impoſitam ad Sirmium viceſimo ſexto lapide diſparatum curſu reduxiſſet effuſo. Hoc caſu proſpero regia virgine periculo miſeræ ſervitutis exempta, cuius niſi potuiſſet impetrari redemptio captæ, magnas inuſsiſſet reipublicæ clades. Latius ſe cum Sarmatis Quadi pandentes, ad raptus & latrocinia gentes aptiſsimæ, prædas hominum (virile & muliebre ſecus) agebant & pecorum, villarum cineribus exuſtarum, cæſorumq; incolentiũ exultantes ærumnis, quos nec opinantes ſine ulla parſimonia deleverunt. Per omnia itaq; propinqua malorum ſimilium diſperſa formidine præfectus prætorio agens tunc apud Sirmium Probus, nullis bellorum terroribus adſuetus, rerum novarum lugubri viſu præſtrictus, oculoſque vix attollens, hærebat diu quid capeſſeret ambigens: & cum paratis velocibus equis noctem proximam deſtinaſſet in fugam, monitus tutiore conſilio mãſit inmobilis. Didicerat enim omnes ſecuturos confeſtim qui mœnibus claudebantur, tegendos latebris oportunis: quod ſi contigiſſet, impropugnata civitas veniſſet in manus hoſtiles. Proinde parumper lenito pavore ad arripienda quæ urgebãt acri animo adſurgens, retersit obrutas ruderibus foſſas, murorumq; maximam partem pacis diuturnitate contemptam, & ſubverſas aduſq; celſarum turrium minas expediit, ſtudio ædificandi coalitus: hac ratione opere velociter abſoluto, quòd impenſas ædificandi theatri cauſa dudum congeſtas, ſufficientes ad id, quod efficere maturabat, invenit. Atq; huic ſpectato conſilio ſalutare addidit aliud: & ſagittariorum cohortem

hortem ex statione proxima, adfuturam obsidio si venisset, accivit. His velut obiicibus barbari ab oppugnanda urbe depulsi, parum ad has calliditates dimicandi solertes, sarcinisq; impediti prædarum, ad Equitii vertuntur indaginem. Et cum ad Valeriæ spatia longe remota secessisse captorum didicissent indiciis, illuc properato pergebant gradu frendẽtes, hacque ex causa iugulo eius intenti, quod per ipsum circumventum regem existimabant insontem. Quibus concito cursu ruentibus infestius, obviam legiones motæ sunt duæ, Pannonica & Mœsiaca, valida præliis manus: quæ si conspirasset, abierat procul dubio victrix. Sed dum discretim grassatores adoriri festinant, ortis inter se discordiis impediti de honore certabant & dignitate. Quo intellecto Sarmatæ sagacissimi, non expectato certandi signo solẽni, Mœsiacam primam incessunt: dumq; milites arma tardius per tumultum expediunt, interfectis plurimis aucti fiducia aciem perrupere Pannonicam: disiectamq; agminis mole geminatis ictibus omnem penè delessent, ni periculo mortis aliquos citum extraxisset effugiũ. Inter hæc fortunæ dispendia tristioris, dux Mœsiæ Theodosius iunior, prima tum etiam lanugine iuvenis, Princeps postea perspectissimus, Sarmatas liberos ad discretionem servorum rebellium appellatos, conlimitia nostra ex alio latere invadentes, aliquotiens expulit & adflixit, congressibus dẽsis adtritos: adeoq; obsistentes fortissime turbas confluẽtes oppressit, ut cæsorum plurimũ alites iuste sanguineas satiaret & feras. Vnde residui tumore iam deflagrante metuentes, ne idẽ dux, virtutis ut apparuit expeditæ, in primo finiũ aditu incursantes cuneos sterneret aut fugaret, vel insidias per sylvarum locaret occulta, post multos perrumpendi conatus subinde tentatos incassũ, abiecta pugnandi fiducia concessionẽ petivere præteritorũ & veniã: victiq; ad tempus indultæ fœderib9 pacis nihil egere cõtrariũ, eo maxime timore perculsi, quod ad tutelam Illyrici Gallicani militis validum accesserat robur.

Dum

Dum hæc tot ac talia per turbines agitantur assiduos, Claudio regente Vrbem æternam, Tiberis qui media intersecans mœnia cloacis & fluviis abundantibus multis Tyrreno mari miscetur, effusione imbrium exuberans nimia, & supra amnis speciem pansus, omnia penè contexit. Et stagnantibus civitatis residuis membris quæ tenduntur in planiciem molliorem, montes soli & quidquid insularum celsius eminebat, à præsenti metu defendebatur: & ne multi inedia contabescerent, undarum magnitudine nusquam progredi permittente, lembis & scaphis copia suggerebatur abunde ciborum. At verò ubi tempestas mollivit, & flumen retinaculis ruptis rediit ad solitum cursum, absterso metu nihil postea molestum expectabatur. Hic ipse præfectus egit admodum quiete, nullam seditionem super querela iusta perpessus: & instauravit vetera plurima. Inter quæ porticum excitavit ingentem, lavacro Agrippæ contiguam, Eventus Boni cognominatam, ea re quòd huius nominis prope visitur templum.

EXPLICIT LIB. XXIX.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM

LIBER XXX.

INTER has turbarum difficultates, quas Percha dux rege Quadorum excitavit occiso per scelus, dirum in Oriente committitur facinus, Para Armeniorum rege clandestinis insidiis obtruncato: cuius materiæ impio conceptæ consilio hanc primordialem fuisse novimus causam. Consarcinabant in hunc etiamtum adultum crimina quædam apud Valentem exaggerantes male solertes homines, dispendiis sæpe communibus pasti. Inter quos erat Terentius dux demisse ambulans semperque submœstus, sed quoad vixerat acer dissensionum instinctor. Qui adscitis in societatem gentibus paucis, ob flagitia sua suspensis in metum, scribendo ad comitatum adsidue Cylacis necem replicabat & Artabannis: addens eundem iuvenem ad superbos actus elatum, nimis esse in subiectos immanem. Vnde quasi futurus particeps suscipiendi tunc pro instantium rerum ratione tractatus, idem Para regaliter vocatus, & apud Tarsum Ciliciæ obsequiorum specie custoditus, cum neq; ad Imperatoris castra accipi, nec urgentis adventus causam scire cunctis reticentibus posset, tandem secretiore indicio comperit, per litteras Romano rectori suadere Terentium, mittere propediem alterum Armeniæ regem: ne odio Paræ speque quòd revertetur, natio nobis oportuna deficeret ad iura Persarum, eam rapere vi vel metu vel adulatione flagrantium. Quod reputans ille, impendere sibi præsagiebat exitium grave. Et doli

iam prudens, nec aliam nisi cito discessu salutis reperiens viam, suadentibus his quibus fidebat, conglobatis trecentis comitibus secutis eum è patria, cum equis velocissimis, ut in magnis solet dubiisq; terroribus audacter magis quam considerate, pleraq; diei parte emensa egressus cuneatim properabat intrepidus. Cumque eum provinciæ moderatoris apparitor qui portam tuebatur, percitus festinato studio reperisset in suburbanis, ut remaneret enixius obsecrabat: & parum hoc impetrato, mortis aversus est metu. Nec minus paulo postea legionem secutam iamque adventantem, ipse cum promptissimis retrorsus excurrens, fundensque in modum scintillarum sagittas, sed voluntate errans, in fugam compulit: ut cum tribuno milites universi perterrefacti, vividius quàm venerant, remearent ad muros. Exit solutus omni formidine, biduo & binoctio exantlatis itinerum laboribus magnis, cum ad flumen venisset Euphraten, & inopia navium voraginosum amnem vado transire non posset, nandi imprudentia paventibus multis, ipse omnium maxime cunctabatur: & remansisset, ni cunctis versantibus varia id reperire potuisset effugium, in necessitatis abrupto tutissimum. Lectulos in villis repertos binis utribus suffulserunt, quorum erat abũdans prope in agris vinariis copia: quibus singulis proceres insidentes & regulus ipse, iumenta trahentes præruptos undarum occursantium fluctus obliquatis meatibus declinabãt: hocque commento tandem ad ulteriorem ripam post extrema discrimina pervenerunt. Residui omnes equis invecti natantibus, & circumluente flumine sæpe demersi iactatique, infirmati periculoso madore expelluntur ad contrarias margines: ubi paulisper refecti, expeditius quâm diebus præteritis incedebant. Hoc nunciato Princeps antedicti fuga perculsus, quem elaqueatum fidem rupturum existimabat, cum sagittariis mille succinctis & levibus Danielum mittit & Barzimerem revocaturos eum, Comitem unum, alterum Scutario-

rum

rum tribunum. Hi locorum gnaritate confisi, quòd ille properans ut peregrinus & insuetus mæandros faciebat & giros, compendiosis vallibus eius itinera prævenerunt: & divisis inter se copiis, clausere vias proximas duas, trium milium intervallo distinctas, ut transiturus per utramvis, caperetur improvidus: sed evanuit cogitatus hoc casu. Viator quidam ad citeriora festinans, cum clivum armato milite vidisset oppletum, per posterulam tramitem medium squalentem frutectis & sentibus vitabundus excedens, in Armenios incidit fessos: & ductus ad regem arcano sermone solum quæ viderat docet, ac retinetur intactus. Moxque metu dissimulato eques mittitur clandestinus ad dextrum itineris latus, diversoria paraturus & cibum: quo paulum progresso, in lævum tractum item alius talia facturus ire iubetur ocissime, alterum aliorsum nesciens missum. Quibus ita utiliter ordinatis, rex ipse cum suis dumeta per quæ viator venerat relegens, eo rursus monstrante, per hispidam & iumento onusto exiguam callem post terga relictis militibus evolavit: qui captis eius ministris, missis ad mentes observantium præstringendas, quasi venaticiam prædam modo non porrectis manibus expectabant. Dumque hi venturum operiuntur, ille regno incolumis restitutus, & cum gaudio popularium summo susceptus, in eadem fidei certitudine mansit immobilis, iniuriis quas pertulerat omnibus demussatis. Danielus post hæc & Barzimeres cum lusi iam revertissent, probrosis lacerati conviciis ut inertes & desides, ut hebetatæ primo adpetitu venenatæ serpentes, ora exacuere lethalia, cum primum potuissent lapso pro virium copia nocituri. Et leniendi causa flagitii sui, vel fraudis quam meliore consilio pertulerunt, apud Imperatoris aures rumorum omnium tenacissimas incessebant falsis criminibus Param, incentiones Circeas in vertendis debilitandisque corporibus miris modis eum callere fingentes: addentesque quod huiusmodi artibus offusa sibi caligine

mutatus, vasorumque forma transgressus, tristes sollicitudines, si huic irrisioni superfuerit, excitabit. Hinc in illum inexplicabile auctum Principis odium, & doli struebantur indies, ut per vim ei vel clam vita adimeretur: agentique tunc in Armenia Traiano, & rem militarem curanti, id secretis committitur scriptis. Qui inlecebrosis regem insidiis ambiens, & modo serenæ mentis Valentis indices litteras tradens, modo ipse sese eius conviviis ingerens, ad ultimum composita fraude ad prandium verecundius invitavit: qui nihil adversum metuens venit, concessoque honoratiore discubuit loco. Cumq; adponerentur exquisitæ cupediæ, & ædes pulsu nervorum & articulato flatilique sonitu resultarent, iam vino incalescente, ipso convivii domino per simulationem naturalis cuiusdam urgentis egresso, gladium districtum intentans torvo lumine ferociens quidam immittitur barbarus asper, ex his quos Supras appellant, confossurus iuvenem ne exilire posset etiamtum præpeditum. Quo viso regulus forte prominens ultra torum, expedito dolone adsurgens ut vitam omni ratione defenderet, perforato pectore deformis procubuit victima, ictibus multiplicatis fœde concisa. Hocque figmento nefarie decepta credulitate, inter epulas, quæ reverendæ sunt vel in Euxino ponto, hospitali numine contuente, peregrinus cruor in ambitiosa toralia sparsus & spumans satietati superfuit convivarum, horrore maximo dispersorum. Ingemiscat, si quis vita digressis est dolor, huius adrogantiam facti Fabricius ille Luscinus: sciens qua animi magnitudine Democharen, vel ut quidam scribunt Niciam, ministrum repulerit regium, colloquio occultiore pollicitum, quòd Pyrrhum Italiam tunc bellis sævissimis exurentem veneno poculis necabit infectis: scripseritque ad regem, ut ab interiore caveret obsequio. Tantum reverentiæ locum apud priscam illã Iustitiam, vel hostilis mensæ genialitas obtinebat. Verum excusabatur recens inusitatum facinus & pudendum necis

exemplo

exemplo Sertorianæ: adulatoribus forsitan ignorantibus, quòd ut Demosthenes perpetuum Græciæ decus adfirmat, nunquam similitudine aut impunitate alterius criminis diluitur id, quod contra ac liceat arguitur factum. Hæc per Armeniam notabiliter gesta sunt. Sapor verò post suorum pristinam cladem comperto interitu Paræ, quem sociare sibi impendio conabatur, mœrore gravi perculsus, augenteque nostri exercitus alacritate formidinem, maiora sibi præseminans, Arsace legato ad Principem misso, perpetuam ærumnarum causam deleri penitus suadebat Armeniam: si id displicuisset aliud poscens, ut Hiberiæ divisione cessante, remotisque inde partis Romanæ præsidiis, Aspacures solus regnare permitteretur, quem ipse præfecerat genti. Ad quæ Valens in hanc respondit sententiam. Nihil derogare se posse placitis ex consensu firmatis, sed ea studio curatiore defendere. Glorioso proposito contrariæ regis litteræ hyeme iam extrema perlatæ sunt, vana causantis & tumida. Adseverabat enim non posse semina radicitus amputari discordiarum, nisi intervenissent conscii pacis fœderatæ cum Ioviano, quorum aliquos vita didicerat abscessisse. Ingravescente post hæc altius cura, Imperator eligere consilia quàm invenire sufficiens, id conducere rebus existimans, Victorem magistrum equitum & Vrbicium Mesopotamiæ ducem ire propere iussit in Persas, responsum absolutum & uniusmodi perferentes: quòd rex iustus & suo contentus ut iactitabat, scelestè concupiscat Armeniam, ad arbitrium suum vivere cultoribus eius ex pacto permissis: & ni Sauromaci præsidia militum impertita principio sequentis anni ut dispositum est inpræpedita reverterint, invitus ea complebit, quæ sponte sua facere supersedit. Quæ legatio recta quidem & libera, ni deviasset in eo, quòd absque mandatis oblatas sibi regiones in eadem Armenia suscepit exiguas. Qua regressa advenit Surena potestatis secundæ post regem, has easdē Imperatori

offerens partes, quas audacter nostri sumpsere legati. Quo suscepto liberaliter & magnifice, sed parum impetrato quod poscebat remisso, parabantur magna instrumenta bellorum, ut mollita hyeme Imperatore trinis agminibus perrupturo Persidem, ideoque Scytharum auxilia festina celeritate mercante. Proinde parum adeptus ea quæ spe vana conceperat Sapor, ultraque solitum asperatus, quod ad expeditionem accingi rectorem compererat nostrum, iram eius conculcans Surenæ dedit negotium, ut ea quæ Victor comes susceperat & Vrbicius armis repeteret: & si quisquam repugnaret, & milites Sauromacis præsidio destinati, malis adfligerentur extremis. Hæcq; ut statuerat maturata confestim, nec emendari potuerunt nec vindicari, quia rem Romanam alius circumsteterat metus totius Gothiæ, Thracias licentius perrumpentis: quæ funera tunc explicari poterunt carptim, si ad ea quoque venerimus. Hæc per eos agitata sunt tractus. Quorũ inter seriem Africanas clades, & legatorum Tripoleos manes inultos etiamtum & errantes, sempiternus vindicavit Iustitiæ vigor, aliquoties serus sed scrupulosus quæsitor gestorũ recte vel secius, hoc modo. Remigius, quem populanti provincias retulimus comiti favisse Romano, postquam *Leo in* eius locum magister esse cœpit officiorum, à muneribus reipublicæ iam quiescens negociis se ruralibus dedit prope Mogontiacum in genitalibus locis. Quem ibi morantem securius præfectus prætorio Maximinus reversum ad ocium spernens, vt solebat diræ luis ritu grassari per omnia, lædere modis quibus poterat affectabat: utque rimaretur plura quæ latebant, Cæsarium antehac eius domesticum, postea notariũ Principis, raptum quæ Remigius egerit, vel quantum acceperit ut Romani iuvaret actus infandos, per quæstionem cruentam interrogabat. Quibus ille cognitis, cum esset ut dictum est in secessu, conscientia malorum urgente, vel rationem formidine superante calumniarum, innodato gutture laquei

nexibus

nexibus interiit. Secuto poſt hæc anno Gratiano adſcito in trabeæ ſocietatem Equitio conſule, Valentiniano poſt vaſtatos aliquos Alemanniæ pagos munimentum ædificanti prope Baſileam, quod appellant accolæ Robur, offertur præfecti relatio Probi, docentis Illyrici clades. Quibus ille ut cunctatorem decuerat ducem examinatius lectis, attonitus cogitationibus anxiis, Paterniano notario miſſo negocium ſcrupuloſa quæſivit indagine: moxque veris per eum nunciis geſtorum acceptis, evolare protinus feſtinabat, auſos temerare limitem barbaros primo fragore, ut mente conceperat, oppreſſurus armorum. Quia igitur abeunte autumno multa impediebant & aſpera, adnitebantur omnes per regiam optimates, ut aduſque principium veris eum pertinerent exoratum: primum, durata pruinis itinera, ubi nec adultæ in paſtū herbæ reperirentur, nec cetera uſui congrua, penetrari non poſſe firmantes: dein, vicinorum Galliis regum immanitatem, maximeq; omnium Macriani ut formidati tunc prætendentes, quem conſtabat impacatum relictum etiam ipſa urbium mænia tentaturum. Hæc memorantes addenteſque utilia, reduxere eum in meliorem ſententiam: ſtatimque ut conducebat rei communi, prope Moguntiacum blandius rex antedictus accitur, proclivis ipſe quoque ad excipiendum fœdus ut apparebat. Et venit immane quo quantoque flatu diſtentus, ut futurus arbiter ſuperior pacis: dieque prædicto colloquii ad ipſam marginem Rheni caput altius erigens ſtetit, hincinde ſonitu ſcutorum intonante gentilium. Contra Auguſtus aſcenſis amnicis lembis, ſeptus ipſe quoque multitudine caſtrenſium ordinum tutius prope ripas acceſsit, ſignorū fulgentium nitore conſpicuus: & immodeſtis geſtibus murmureque barbarico tandem ſedato, poſt dicta & audita ultro citroq; verſus, amicitia media ſacramenti fide firmatur. Hiſq; perfectis diſceſsit turbarum rex artifex delinitus, futurus nobis deinceps ſocius: & dedit poſteà aduſque vitæ tempus extremum.

tremum, constantis in concordiam animi facinorum documentum pulchrorum. Periit autem in Francia postea: quam dum internecive vastando perrumpit avidius, oppetiit Mallobaudis bellicosi regis insidiis circumventus. Post fœdus tamen solenni ritu impletum, Treveros Valentinianus ad hyberna discessit. Hæc per Gallias & latus agebantur arctoum. At in Eois partibus alto externorum silentio intestina pernicies augebatur, per Valentis amicos & proximos, apud quos honestate utilitas erat antiquior. Navabatur enim opera diligens, ut homo rigidus audire cupiens lites à studio iudicandi revocaretur, metu ne ita ut Iuliani temporibus defensione innocentia respirante, frangeretur potentium tumor adsumpta licentia latius solitus evagari. Ob hæc & similia concordi consensu dehortantibus multis, maximeque Modesto *præfecto* prætorio, regiorum arbitrio spadonum exposito, & subagreste ingenium nullis vetustatis lectionibus expolitum, coacto vultu fallente, & adserente quòd infra imperiale culmen causarum essent minutiæ privatarum. Ille ad humiliandum celsitudinem potestatis negotiorum examina spectanda instituta esse arbitratus, ut monebat abstinuit penitus, laxavitque rapinarum fores: quæ roborabantur indies iudicum advocatorumq; pravitate sententium paria, qui tenuiorum negotia militaris rei rectoribus, vel intra palatium validis venditantes, aut opes aut honores quæsivere præclaros. Hanc professionem oratorum forensiũ, iure *πολιτικῆς μορίου εἴδωλον* id est, civilitatis particulæ umbram, vel adulationis partem quartã esse definit amplitudo Platonis: Epicurus autem *κακοτεχνίαν* nominans inter artes numerat malas. Ctesias suasionis opificem esse memorat, adsentiente Leontino Gorgia. Quam à veteribus ita determinatam orientalium quorundã versutia adusque bonorum extulit odium: unde etiam retinaculis temporis præstituti frenatur. Ergo absolutis super eius indignitate paucis, quam in illis partibus agens expertus sum, ad cœpto-

ad cœptorum cursum regrediar institutum. Florebant elegantiæ priscæ patrociniis tribunalia, cum oratores concitæ facundiæ attenti studiis doctrinarum, ingenio, fide, copiis ornamentisque dicendi pluribus eminebant: ut Demosthenes, quo dicturo concursus audiendi causa ex tota Græcia fieri solitos monumentis Atticis continetur: & Callistratus, quem nobilem illam super Oropo causam (qui locus in Eubœa est) perorantem idem Demosthenes Academia cum Platone relicta sectatus est: ut Hyperides, & Aeschines, & Andocides, & Dinarchus, & Antiphon ille Rhamnusius, quem ob defensum negotium omnium primum antiquitas prodidit accepisse mercedem. Nec minus apud Romanos Rutilii, & Galbæ, & Scauri, vita, moribus, frugalitateque spectati, & postea per varias ævi sequentis ætates censorii, & consulares multi, & triumphales, Crassi & Antonii, & cum Philippis Scævolæ aliique numerosi, post exercitus prosperrime ductos, post victorias & trophæa, civilibus stipendiorum officiis floruerunt: laureasq; fori speciosis certaminibus occupantes, summis gloriæ honoribus fruebantur. Post quos excellentissimus omnium Cicero, orationis imperiosæ fulminibus sæpe depressos aliquos iudiciorum eripiens flammis, *non defendi homines sine vituperatione fortasse posse, negligenter defendi sine scelere non posse*, firmabat. At nunc videre est per eos omnes tractus violenta & rapacissima genera hominum, per fora omnia volitantium, & subsidentium divites domos, ut Spartanos canes aut Cretas vestigia sagacius colligendo, ad ipsa cubilia pervenire causarum. In his primus est cætus eorum, qui seminando diversa iurgia per vadimonia mille iactantur, viduarum postes & orborum limina deterentes, & avidi inter discordantes amicos aut propinquos vel affines simultatum, ob levia scrinii receptacula odia struentes infesta: in quibus ætatis progressu non ut aliorum vicia intepescunt, sed magis magisque roborantur inter rapinas insatiabiles inopes, ad capi-

endam versutis orationibus iudicum fidem, quorum nomen ex Iustitia natum est, sicam ingenii distringentes. Horum obstinatione libertatem temeritas, constantiam audacia praeceps, eloquentiam inanis quædam imitatur fluentia loquendi: quarum artium scevitate, ut Tullius adseverat, nefas est religionē decipi iudicantis. Ait enim: *Cumq; nihil tam incorruptum esse debeat in republica quàm suffragium, quàm sententia, non intelligo cur qui ea pecuniâ corruperit pœna dignus sit: qui eloquentiâ, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur qui oratione, quàm qui pretio iudicem corrumpit: quòd pecuniâ corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest.* Secundum est genus eorum, qui iuris professi scientiam, quam repugnantium sibi legum abolevere dissidia, velut vinculis ori impositis reticente iugi silentio umbrarum sunt similes propriarum. Hi velut fata natalitia præmonstrantes, aut Sibyllæ oraculorum interpretes, vultus gravitate ad habitum composita tristiorē, ipsum quoq; venditant quod oscitantur. Hi ut altius videantur iura callere, Trebatium loquuntur, & Cæsellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicanorumque iamdiu leges ignotas, cum Evandri matre abhinc sæculis obrutas multis. Et si voluntate matrem tuam finxeris occidisse, multas tibi suffragantes absolutionem lectiones reconditas pollicentur, si te senserint esse nummatum. Tertius eorum est ordo, qui ut in professione turbulenta clarescant, ad expugnandam veritatem ora mercenaria procudentes, per prostitutas frontes vilesq; latratus quò velint aditus sibi patefaciunt crebros: qui inter sollicitudines iudicum per multa distentas inresolubili nexu vincientes negotia, laborant ut omnis quies litibus implicetur, & nodosis quæstionibus de industria iudicia circumscribant. Quæ cum recte procedunt delubra sunt æquitatis, cum depravantur, foveæ fallaces & cæcæ: in quas si captus ceciderit quisquam, non nisi per multa exiliet lustra, adusq; ipsas medullas exuctus. Quartum atque postremum est genus impudens,

pervicax,

pervicax, & indoctum, eorum qui cum immature à litterariis eruperint ludis, per angulos civitatum discurrunt, mimoiambos non causarum remediis congrua commentantes, fores divitum deterendo, cœnarum ciborumq; aucupantes delicias exquisitas. Qui cum semel umbraticis lucris, & inhiandæ undiq; pecuniæ sese dediderint, litigare frustra quoslibet innocentes hortantur: & ad defendendam causam admissi, quod raro contingit, suscepti nomen & vim negocii sub ore disceptatoris inter ipsos conflictuum articulos instruuntur, circumlocutionibus indigestis ita scatentes, ut conluvionis teterrimæ audire existimes ululabili clamore Thersiten. Cum autem ad inopiam muniendarum venerint allegationum, ad effrenatam deflectunt conviciandi licentiam: quo nomine, ob adsidua in personas honorabiles probra, diebus dictis aliquoties sunt damnati: e quibus ita sunt rudes nonnulli, ut nunquam se codices habuisse meminerint. Et si in circulo doctorum autoris veteris inciderit nomen, piscis aut edulii peregrinum esse vocabulum arbitrantur: si verò advena quisquā inusitatum sibi antea Marcianum verbo tenus quæsierit oratorem, omnes confestim Marcianos appellari se fingunt. Nec iam fas ullum præ oculis habent: sed tanquam avaritiæ venundati & usucapti, nihil præter inseminatam petendi licentiam norunt. Et si quem semel intra retia cæperint, cassibus mille impedicant, per morborum simulationem vicissim consulto cessantes: utque pervulgati iuris proferatur lectio una, septem vendibiles introitus præparant, dilationum examina longissima contexentes. Et cum nudatis litigatoribus dies cesserint, & menses, & anni, tandem obtrita vetustate controversia, intromissa ipsa capita splendoris ingressa alia secum advocatorum simulachra inducunt. Cumq; intra cancellorū venerint septa, & agi cœperint alicuius fortunæ vel salus, atque laborari debeat ut ab insonte gladius, vel calamitoso detrimenta pellantur, corrugatis hincinde frontibus, brachiisq;

histrionico gestu formatis, ut concionaria Gracchi fistula post occipitium desit, consistitur altrinsecus diu, tandemque ex præmeditato conludio, per eum qui est in verba fidentior suave quoddam principium dicendi exeritur, pro Cluentio vel pro Ctesiphonte orationum æmula ornamenta promittens: & in eam conclusionem cunctis finem cupientibus desinit, ut nondum se patroni post speciem litis triennium editam causentur instructos: spatioque prorogati temporis impetrato, quasi cum Antæo vetere colluctati, perseveranter flagitãt pulveris periculosi mercedes. Veruntamen hæc cum ita sint, non desunt advocatis incommoda plurima, parum sustinenda recte victuro. Namque sellulariis quæstibus inescati, inter se hostiliter dissident, & rupta maledicendi ferocia, ut dictum est, multos offendunt: quam tunc effutiunt, cum commissarũ sibi causarum infirmitatem rationibus validis convelare non possunt. Et iudices patiuntur interdum doctos ex Philistionis aut Aesopi cavillationibus, quàm ex Aristidis illius iusti vel Catonis disciplina productos: qui ære gravi mercati publicas potestates, ut creditores molesti opes cuiusquemodi fortunæ rimantes, alienis gremiis excutiunt prædas. Ad ultimum id habet causidicina cum cæteris metuendum & grave, quod hoc ingenitum est penè litigantibus cunctis, ut cum iurgia mille casibus cadant, accidentia secus in potestate esse existiment patronorum, & omnem certaminum exitum iisdem soleant adsignare, & non vitiis rerum, aut iniquitati aliquoties disceptantium, sed solis defensantibus irascantur. Verùm unde huc declinavimus revertamur. Pubescente iam vere Valentinianus à Treveris motus per nota itinera gradu celeri contendebat: eique regiones adventanti quas petebat, legatio Sarmatarum offertur; pedibusque eius prostrata orabat pacifica prece, ut propicius veniret & lenis, nullius diri facinoris participes populares suos inventurus aut conscios. Quibus sæpe eadem iterantibus hactenus perpensa deliberatione:

tione respondit: hæc in locis ubi dicuntur admissa, quærenda verissimis documentis & vindicanda. Cumque exinde Carnutum Illyriorum oppidum introisset, desertum quidẽ nunc & squalens, sed ductori exercitus perquam oportunum, ubi fors copiam dedisset aut ratio, è statione proxima reprimebat barbaricos adpetitus. Et quamquam terrori cunctis erat, dum sperabatur ut acer & vehemens, mox Iudices damnari iussurus, quorum perfidia vel secessione Pannoniarum nudatum est latus, cum illuc venisset ita intepuit, ut neque in Gabinii regis inquireret necem, neque inusta reipublicæ vulnera, quo sinente vel agente segnius evenissent, accuratius vestigaret: eo videlicet more, quo erat severus in gregariis corrigendis, remissior erga maiores fortunas vel verbis asperioribus incessendas. Solum tamen i[illegible]ato petebat odio Probum, nunquam ex quo eum vider[illegible] minari desinens vel mitescens: cuius rei causæ nec obscuræ fuerunt, nec leves. Hic præfecturam prætorio tunc primitus nactus, eamque multis atque utinam probabilibus modis in longum proferre gestiens, non ut prosapiæ suæ claritudo monebat, plus adulationi quam verecundiæ dedit. Contemplatus enim propositum Principis, quærendæ undique pecuniæ vias absque iustorum iniustorumque discretione scrutantis, errantem non reducebat ad æquitatis tramitem, ut sæpe moderatores fecere tranquilli: sed ipse quoque flexibilem sequebatur atque transversum. Vnde graves obedientium casus, exitialia provisorum nomina titulorum, iuxta opulentas & tenues enervatas succidere fortunas, argumentis aliis post validioribus aliis, usu lædendi reperiente longævo. Denique tributorum onera vectigaliumque augmenta multiplicata optimatum quosdam, ultimorum metu exagitatos, mutare compulerunt sedes: & flagitantium ministrorum amaritudine quidam oppressi, cum non suppeteret quod daretur, erant perpetui carcerum inquilini: è quibus aliquos cum vitæ iam tederet & lucis, suspen-

diorum exoptata remedia conſumpſerunt. Hæc ita inlecebroſius atque inhumanius agi loquebatur quidem pertinax rumor. Valentinianus verò tanquam auribus cera inlitis ignorabat, indifferenter quidem lucrandi vel ex rebus minimis avidus, idq; tantum cogitans quod offerebatur, parſurus tamen fortaſſe Pannoniis, ſi hæc antè ingemiſcenda compendia comperiſſet, quæ nimium ſero tali didicit caſu. Ad provincialium reſiduorum exemplum etiam Epirotæ acturos ſibi gratias à præfecto mittere compulſi legatos, Iphiclem quendam philoſophum, ſpectatum robore pectoris hominem, adegere non ſponte propria pergere ad id munus implendum. Qui cum Imperatorem vidiſſet, agnitus adventusque ſui cauſam interrogatus Græce reſpondit: atque ut philoſophus veritatis profeſſor, quærente curatius Principe, ſi hi qui miſere ex animo bene ſentiunt de præfecto, gementes inquit & inviti. Quo ille verbo tanquam telo perculſus, actus eius ut ſagax beſtia rimabatur, genuino percunctando ſermone quod non ſcitabat: ubi nam ille eſſet verbi gratia honore inter ſuos antecellens & nomine, vel ille dives, aut alius ordinis primus. Cumq; diſceret periſſe aliquem laqueo, abiſſe alium trans mare, conſciviſſe ſibi alium mortem, aut plumbo vita erepta extinctum, in immenſum excanduit, urente irarum nutrimenta tunc officiorum magiſtro Leone, pro nefas! ipſo quoque præfecturam ſi celſior è ſcopulo caderet adfectante: quam ſi adeptus rexiſſet, præ his quæ erat auſurus adminiſtratio Probi ferebatur in cœlum. Agens itaque apud Carnutum Imperator per continuos tres menſes æſtivos arma parabat & alimenta, ſi qua fors ſecundaſſet, pervaſurus oportune Quados, tumultus atrocis auctores: in quo oppido Fauſtinus, filius ſororis Viventii præfecti prætorio, notarius militans, Probo ſpectante negotium, carnificis manu peremptus eſt poſt tormenta, vocatus in crimen, quòd aſinum occidiſſe dicebatur ad uſum artium ſecretarum, ut adſerebant

rebant

rebant quidam urgentes: ut autem aiebat ille, ad imbecillitatem firmandam fluentium capillorum. Alio quoque in eum perniciose composito, quòd petenti per iocum cuidam Nigrino ut eum notarium faceret, exclamavit ille hominem ridens, fac me Imperatorem si id volueris impetrare. Hocq; ludibrio inique interpretato, & Faustinus ipse, & Nigrinus, & alii sunt interfecti. Præmisso igitur Merobaude cum militari peditum manu, quam regebat, ad vastandos cremandosq; barbaricos pagos comite adiuncto Sebastiano, Valentinianus Acincum prope castra commovit, navigiisq; ad repentinum casum coniunctis, & cõtabulato celeri studio ponte, per partem aliam transiit in Quados, speculantes quidem ex diruptis montibus eius adventum, quò pleriq; ancipites incertiq; accidentium cum suis caritatibus secessērũt, sed stupore defixos cum in regionibus suis contra quam opinabãtur augusta cernerent signa. Progressus ergo coacto gradu inquantũ res tulit, iugulataq; ætate promiscua, quam etiamtum palantem subitus occupavit excursus, & tectis combustis, rediit cum incolumibus cunctis quos duxerat secum: itidemq; apud Acincũ moratus autũno præcipiti, per tractus conglaciari frigoribus adsuetos commoda quærebat hyberna: nullaque sede idonea potiri præter Sabariam poterat, quamvis eo invalidã tempore assiduisq; malis adflictam. Vnde hoc etiamsi magni intererat paulisper sequestrato, impigre motus peragrata fluminis ripa, castrisq; præsidio competenti munitis atq; castellis, Bregitionem pervenit: ibiq; diu compositum ad quietẽ Principis fatum sortem denunciabat ei supremam prodigiis ingerentibus multis. Namq; diebus ante paucissimis ruinas fortunarũ indicantia cessarum arsere crinita sidera cometarum, quorum originem supra docuimus: & apud Sirmium repentino fragore nubium fulmen excussum palatii & curiæ partem incendit & fori: & apud Sabariam eodem adhuc constituto, bubo culminibus regii lavacri insidens, occentansq; funebria,

nulla

nulla iacientium sagittas & lapides contemplabili dextera cadere potuit, certatim licet ardenti studio petebatur. Item cum ab urbe prædicta tenderet ad procinctum, per portam voluit unde introiit exire, ut omen colligeret quòd cito remeabit ad Gallias. Cumq; locus adgestis ruderibus neglectus purgaretur, lapsam forem ferratam, quæ exitum obseravit, multitudo removere non potuit viribus magnis enisa: & dum frustra tereret diem, coactus per aliam egressus est portam. Nocteq; quam lux ereptura eum vita secuta est, ut per quietem solet, videbat coniugem suam absentem sedere passis capillis amictu squalenti contectam: quam æstimari dabatur Fortunam eius esse, cum tetro habitu iam discessuram. Progressus deinde matutinus contractiore vultu subtristis, cum eum oblatus non susciperet equus, anteriores pedes præter morem erigens in sublime, innata feritate concitus, ut erat immanis, dexteram stratoris militis iussit abscidi, quæ eum insilientem iumento pulserat consueto: perissetq; cruciabiliter innocens iuvenis, ni tribunus stabuli Cerealis dirum nefas cum sui periculo distulisset. Post hæc Quadorum venere legati, pacem cum præteritorum oblitteratione suppliciter obsecrantes: quam ut adipisci sine obstaculo possent, & tirociniũ & quædam utilia rei Romanæ pollicebantur. Quos quoniam suscipi placuit, & redire induciis quæ poscebantur indultis, quippe eos vexari diutius nec ciborum inopia, nec alienum tempus anni patiebantur, in consistorium Equitio introducente sunt intromissi. Cumque membris curvatis starent metu debiles & præstricti, docere iussi quæ ferebant, usitatas illas causationum species iurandi fidem addendo firmabant: nihil ex communi mente procerum gentis delictum adseverantes in nostros, sed per extimos quosdam latrones amniq; confines evenisse, quæ inciviliter gesta sunt: etiam id quoque addendo ut sufficiens ad facta purganda firmantes, quòd munimentum extrui cœptum nec iustè nec oportune, ad ferociam animos

mos

mos agrestes accendit. Ad hæc Imperator ira vehementi perculsus, & inter exordia respondendi tumidior, increpabat verborum obiurgatorio sono nationem omnem, ut beneficiorum immemorem & ingratam. Paulatimque lenitus & ad molliora propensior, tanquam ictus è cælo, vitalique via voceque simul obstructa, suffectus igneo lumine cernebatur: & repente cohibito sanguine lethali sudore perfusus, ne laberetur spectantibus exulibus concursu ministrorum vitæ secretioris ad conclave ductus est intimum. Vbi locatus in lecto exiguas spiritus reliquias trahens, nondum intelligendi minuto vigore cunctos agnoscebat adstantes, quos cubicularii, ne quis eum necatum suspicaretur, celeritate maxima conrogarant. Et quoniam viscerum flagrante compage laxanda erat necessario vena, nullus inveniri potuit medicus, hanc ob causam, quod eos per varia sparserat curaturos militem pestilentiæ morbo tentatum. Vnus tamen repertus venam eius iterum sæpiusque pungendo ne guttam quidem cruoris elicere potuit, internis nimietate calorum ambustis: vel ut quidam existimabant, arefactis ideo membris, quòd meatus aliqui, quos hæmorrhoidas nunc appellamus, obserati sunt gelidis frigoribus concrustati. Sensit immensa vi quadam urgente morborum, ultimæ necessitatis adesse præscripta: dicereque conatus aliqua vel mandare, ut singultus ilia crebrius pulsans, stridorque dentium & brachiorum motus velut cæstibus dimicantium indicabat, iam superatus liventibusque maculis interfusus, animam diu colluctatam efflavit, ætatis quinquagesimo anno & quinto, imperii minus centum dies secundo & decimo. Replicare nunc est oportunum, ut aliquoties fecimus, & ab ortu primigenio patris huiusce Principis adusque ipsius obitum actus eius discurrere per epilogos breves, nec vitiorum prætermisso discrimine vel bonorum, quæ potestatis amplitudo monstravit, nudare solita semper animorum interna. Natus apud Cibalas Pannoniæ oppidum

Gratianus maior ignobili ſtirpe, cognominatus eſt à pueritia prima Funarius ea re, quod nondum adultus venalem circumferens funem, quinq; militibus eum rapere ſtudio magno conatis nequaquam ceſsit: æmulatus Crotoniaten Milonem, cui mala ſæpe cohærenter læva manu retinenti vel dextra, nulla unquam virium fortitudo abſtraxit. Ob ergo validi corporis robur, & peritiam militum more luctandi notior multis, poſt dignitatem protectoris atque tribuni comes præfuit rei caſtrenſi per Africam: unde furtorum ſuſpicione contactus, digreſſúſque, multo poſtea pari poteſtate Britannum rexit exercitum, tandemque honeſte ſacramento ſolutus revertit ad larem: & agens procul â ſtrepitu, mulctatione bonorum adflictus eſt à Conſtantio hoc nomine, quod civili flagrante diſcordia hoſpitio dicebatur ſuſcepiſſe Magnentium, per agrum ſuum ad propoſita feſtinantem. Cuius meritis Valentinianus ab ineunte aduleſcentia commendabilis contextu ſuarum quoque ſuffragante virtutum, indutibus imperatoriæ maieſtatis apud Niceam ornatus, in Auguſtum collegium fratrem Valentem adſcivit, germanitate concordi ſibi iunctiſsimum, inter probra medium & præcipua, quæ loco docebimus competenti. Igitur Valentinianus poſt periculorũ moleſtias plures dum eſſet privatus emenſas imperitare exorſus, arces prope flumina ſitas & turbines, & Gallias petiit Alemannicis patentes excurſibus, reviviſcentibus erectius cognito Principis Iuliani interitu, quem poſt Conſtantem ſolum omnium formidabant. Ideo autem etiam Valentinianus merito timebatur, quòd & exercitus auxit valido ſupplemento, & utrobique Rhenum celſioribus caſtris munivit atque caſtellis, ne latere uſquam hoſtis ad noſtra ſe proripiens poſſit. Vtque multa prætereamus quæ egit moderatoris auctoritate fundati, quæq; per ſe vel duces correxit induſtrios, poſt Gratianum filium in ſocietatem ſuæ poteſtatis adſumptum, Vithigabium regem Alemannorum Vadomario genitum, adoleſ-

adoleſ-

adulescentem in flore primo genarum nationes ad tumultus cientem & bella, clam quia non potuit aperte confodit: & Alemannis congressus prope Solicinium locum, ubi insidiis penè perierat circumventus, ad exitium ultimum delere potuit universos, ni paucos velox effugium tenebris amandasset. Inter hæc tamen caute gesta, iam conversos ad metuendam rabiem Saxonas, semper quo libet inexplorato ruentes, delatosque tunc ad maritimos tractus, quorum spoliis bene redierant onusti, malefido quidem sed utili commento peremit, præda raptoribus vi fractis excussa. Itidemque Britannos, catervas superfusorum hostium non ferentes, spe meliorum adsumpta in libertatem & quietem restituit placidam, nullo penè redire permisso grassatorum ad sua. Efficacia pari Valentinum quoque Pannonium exulem, ut per has provincias molientem otium turbare commune, antequam negotiũ effervesceret, oppressit. Africam deinde, malo repentino perturbatam, discriminibus magnis exemit: cum voraces militarium fastus ferre nequiens Firmus, ad omnes dissensionũ motus perflabiles gentes Mauricas concitasset. Similiq; fortitudine clades ingemiscendas Illyrici vindicasset, ni morte præventus reliquisset rem seriam imperfectam. Ac licet opera præstabilium ducum hæc quæ retulimus consummata sunt tamen ipsum quoque satis constat, ut erat expeditæ mentis usuque castrensis negotii diuturno firmatus, egisse complura: inter quæ illud elucere clarius potuit, si Macrianum regem ea tempestate terribilem vivum capere potuisset, ut industria magna tentarat, postquam eum evasisse Burgundios, quos ipse admoverat Alemannis, mœrens didicisset & tristis. Hæc super actibus Principis brevi sunt textu percursa: nunc confisi, quod nec metu nec adulandi fœditate constricta posteritas incorrupta præteritorum solet esse spectatrix, summatim eius numerabimus vitia, post & bene merita narraturi. Adsimulavit nonnunquam clementiæ speciem, cum esset in

acerbitatem naturæ calore propēsior: oblitus profecto, quòd regenti imperium omnia nimia, velut prærupti scopuli sunt devitanda. Nec enim usquam reperitur miti coercitione contentus, sed aliquoties quæstiones multiplicari iussisse cruentas, post interrogationes funestas nonnullis adusq; discrimina vitæ vexatis: & ita erat effusior ad nocendum, ut nullum aliquando damnatorum capitis eriperet morte subscriptionis elogio leni, cum id etiam Principes interdum fecerint sævissimi. Atqui potuit exempla multa contueri maiorum, & imitari peregrina atq; interna humanitatis & pietatis, quas sapientes consanguineas virtutes esse definiunt: è quibus hæc sufficiet poni. Artaxerxes Persarum ille rex potentissimus, quem Macrochira membri unius longitudo commemoravit, suppliciorum varietates, quas natio semper exercuit cruda, lenitate genuina castigans, tiaras ad vicem capitum quibusdam noxiis amputabat: & ne secaret aures more regio pro delictis, ex galeris fila pendentia præcidebat: quæ temperantia morum ita tolerabilem eum fecit & verecundum, ut adnitentibus cunctis multos & mirabiles actus impleret Græcis scriptoribus celebratos. Prænestino prætore, qui bello quodam Samnitico properare iussus ad præsidium venerat segnius, ad crimen diluendum exhibito, Papirius Cursor ea tempestate dictator securem per lictorem expediri, homineque abiecta purgandi se fiducia stupefacto, visum propè fruticē iussit abscidi: hocque ioci genere castigatum eum absolvit, non ideo contemptus, ut ad resistendum aptus Alexandro Magno, si calcasset Italiam, æstimatus. Hæc forsitan Valentinianus ignorans, minimeq; reputans adflicti solatia status semper esse lenitudinē Principum, pœnas per ignes augebat & gladios: quod ultimū in adversis rebus remedium pietas reperit maiorum, ut Isocratis memorat pulchritudo: cuius vox est perpetua docentis, ignosci debere interdum armis superato rectori, quam iniustum quid sit ignoranti. Unde motum existimo Tullium præ-

clare

clare pronuntiaſſe cum defenderet Oppium: *Et enim multum poſſe ad ſalutem alterius, honore multis: parum potuiſſe ad exitium, probro nemini unquam fuit.* Aviditas plus habendi ſine honeſti praviq; differentia, & indagandi quæſtus varios per alienæ vitæ naufragia, exundavit in hoc Principe flagrantius adoleſcens. Quam quidam prætendentes Imperatorem Aurelianum purgare tentabant, id adfirmando, quod ut ille poſt Gallienum & lamentabiles reip. caſus exinanito ærario, torrentis ritu ferebatur in divites: ita hic quoq; poſt procinctus Parthici clades magnitudine indigens impenſarum, ut militi ſupplementa ſuppeterent & impendium, crudelitati cupiditatem opes nimias congerendi miſcebat: diſsimulãs ſcire, quòd ſunt aliqua quæ fieri non oportet, etiamſi licet. Themiſtoclis illius diſsimilis: qui cum poſt pugnam agminaq́; deleta Perſarũ licenter obambulans armillas aureas vidiſſet humi proiectas & torquem: *Tolle* inquit *hæc* ad comitum quendã prope adſtantem, *tu qui Themiſtocles non es:* non quodlibet probans in duce magnanimo lucrum. Huius exempla continentiæ ſimilia plurima in Romanis exuberant ducibus: quibus omiſſis, quoniam non ſunt perfectæ virtutis indicia, nec enim aliena non rapere laudis eſt, unum ex multis conſtans innocentiæ vulgi veteris ſpecimen ponam. Cum proſcriptorum locupletes domus diripiendas Romanæ plebi Marius dediſſet & Cinna, vulgi rudes animi & humana ſoliti reſpectare, alienis laboribus pepercerunt: ut nullus egens reperiretur aut infimus, qui de civili luctu fructum contrectare pateretur ſibi conceſſum. Invidia præter hæc antedictus medullitus urebatur: & ſciens pleraque vitiorum imitari ſolere virtutes, memorabat adſidue, livorem virtutum, rectæ poteſtatis invidiam eſſe ſociam. Vtque ſunt dignitatum apices maximi licere ſibi cuncta exiſtimantes, & ad ſugillandum contrarios exturbandosque meliores pronius inclinati, bene veſtitos oderat, & eruditos, & opulentos, & nobiles, & fortibus detrahe-

bat, ut solus videretur bonis artibus eminere: quo vitio exarsisse Principem legimus Adrianum. Arguebat hic idem Princeps timidos sæpius, maculosos tales appellans & sordidos, & infra sortem humilem amandandos: ad pavores irritos aliquoties abiectius pallens, & quod nusquam erat inattente formidās. Quo intellecto magister officiorum Remigius, cum eum ex incidentibus ira fervere sentiret, fieri motus quosdam barbaricos inter alia subserebat: hocque ille audito, quia timore mox frangebatur, ut Antoninus Pius erat serenus & clemens. Iudices nunquam consulto malignos elegit: sed si semel promotos agere didicit immaniter, Lycurgos invenisse se prædicabat & Cassios, columina Iustitiæ prisca: scribensque hortabatur adsidue, ut noxas vel leves acerbius vindicarent. Nec adflictis si fors ingru ...., erat ullum in Principis benignitate perfugium: quod semper ut agitato mari iactatis portus patuit exoptatus. Finis enim iusti imperii, ut sapientes docent, utilitas obedientium æstimatur & salus. Consentaneum est venire post hæc ad eius actus sequendos recte sentientibus & probandos: cum quibus si reliqua temperasset, vixerat ut Traianus & Marcus. In provinciales admodum parcus, tributorum ubique molliens sarcinas, oppidorum & limitum conditor tempestivus, militaris disciplinæ censor eximius, in hoc tantum deerrans, quòd cum gregariorum etiam levia puniret errata, potiorum ducum flagitia progredi sinebat in maius, ad querelas in eos motas aliquoties obsurdescens: unde Britannici strepitus, & Africanæ clades, & vastitas emersit Illyrici. Omni pudicitiæ cultu domi castus & foris, nullo contagio conscientiæ violatus obscœnæ, nihil incestum: hancque ob causam tanquam retinaculis petulantiam frenarat aulæ regalis, quod custodire facile potuit. Necessitudinibus suis nihil indulgens: quas aut in ocio reprimebat, aut mediocriter honoravit, absque fratre: quem temporis compulsus angustiis in amplitudinis suæ societatem adsumpsit.

sumpsit. Scrupulosus in deferendis potestatibus celsis: nec imperante eo provinciam numularius rexit, aut administratio venundata, nisi inter initia, ut solent occupationis spe vel impunite quædam scelesta committi. Ad inferenda propulsandaque bella solertissimus, cautus, æstu Martii pulveris induratus, boni pravique suasor & desuasor admodum prudens, militaris rei ordinum scrutantissimus, scribens decore, venusteque pingens & fingens, & novorum inventor armorum: memoria sermoneque incitato quidem, sed raro, facundiæ proximo vigens; amator munditiarum, lætusque non profusis epulis sed excultis. Postremo hoc moderamine principatus inclaruit, quòd inter religionum diversitates medius stetit, nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit aut illud: nec interdictis minacibus subiectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes ut reperit. Corpus eius lacertosum & validũ, capilli fulgor colorisque nitor, cum oculis cæsiis semper obliquum intuentis & torvum: atque pulchritudo staturæ, liniamentorumque recta compago, maiestatis regiæ decus implebat. Post conclamata Imperatoris suprema, corpusq; curatum ad sepulturam, ut missum Constantinopolim inter divorum reliquias humaretur, suspenso instante procinctu, anceps rei timebatur eventus cohortibus Gallicanis, quæ non semper dicatæ legitimorum Principum fidei, velut imperiorũ arbitræ ausuræ novum quoddam in tempore sperabantur: hoc tentatores novitatis adiuvante, quod gestorum ignarus etiamtum Gratianus agebat tum apud Treveros, ubi profecturus eum morari disposuerat pater. Cum negotium in his esset angustiis, & tanquam in eadem navi futuri periculorum si accidisset participes, omnes eadem formidarent, sedit summatum consilio avulso ponte, quem compaginarat ante necessitas invadens terras hostiles, ut superstitis Valentiniani mandato Merobaudes protinus acciretur. Hocq; ille, ut erat solertis

ſolertis ingenii, quod evenerat ratus, aut forte doctus ab eo per quem vocabatur, rupturum concordiæ iura Gallicanum militem ſuſpicatus, miſſam ad ſe teſſeram finxit redeundi cum eo ad obſervandas Rheni ripas, quaſi furore barbarico crudeſcente: utque erat ſecrete mandatum, Sebaſtianum Principis adhuc ignorantem exceſſum, longius amandavit, quietum quidem virum & placidum, ſed militari favore ſublatum, & eo maxime tunc cavendum. Reverſo itaque Merobaude, altiore cura proſpectum, expedito conſilio Valentinianus puer defuncti filius tum quadrimus vocaretur in Imperium cooptandus, centeſimo lapide diſparatus, degensque cum Iuſtina matre in villa quam Murocinctam appellant. Hocq; concinenti omnium ſententia confirmato, Cerealis avunculus eius ocyus miſſus, eundem puerum lectica impoſitum duxit in caſtra: ſextoque die poſt parentis obitum Imperator legitime declaratus, Auguſtus nuncupatur more ſolenni. Et licet cum hæc agerentur Gratianum indigne laturum exiſtimarent, abſque ſui permiſſu Principem alium inſtitutum, poſtea metu ſollicitudine diſcuſſa vixere ſecurius, quòd ille ut erat benevolus & peritus, conſanguineum pietate nimia dilexit & educavit.

EXPLICIT LIB. XXX.

AMMIANI MARCELLINI RERVM GESTARVM LIBER XXXI.

NTEREA & Fortunæ volucris rota, adversa prosperis semper alternans, Bellonam furiis in ætatem ascitis armabat, mœstosque transtulit ad Orientem eventus, quos adventare præsagiorum fides clara monebat & portentorum. Post multa enim quæ vates auguresque prædixere veridicè, resultabant canes ululantibus lupis, & querulum quiddam nocturnæ volucres gemebant & flebile, & squalidi Solis exortus hebetabant matutinos diei candores: & Antiochiæ per rixas tumultusque vulgares id in consuetudinem venerat, ut quisque vim se pati existimaret, *Vivus ardeat Valens*, licentius clamitaret: vocesque præconum audiebantur assidue, mandantium congeri ligna ad Valentini lavacri succensionem, studio ipsius Principis conditi. Quæ hunc illi impendere exitum vitæ modo non aperte loquendo monstrabant. Super his larvale simulachrum Armeniæ regis, & miserabiles umbræ paulò antè in negotio Theodori cæsorum, per quietem stridendo carmina quædam nimirum horrenda multos diris terroribus agitabant. Tragula gurgulione confecto examinis visa est iacens: cuius mors publicorum funerum ærumnas indicabat amplas & pervulgatas. Denique cum Chalcedonos subverterentur veteres muri, ut apud Constantinopolim ædificaretur lavacrum, ordine resoluto saxorum in quadrato lapide, qui structura latebat in media, hi Græci versus incisi reperti sunt, futura plene pandentes,

Ἀλλ᾽ ὁπόταν νύμφαι δρύϊπαι κατὰ ἄστυ χορείαις
Τερπόμεναι, στροφοῶντες ἐυστεφέας καθ᾽ ἀγυιάς,
Καὶ τεῖχος λευγοῖο πολύστονον ἔσσεται ἄλκαρ.
Δὴ τότε Οὔννια φῦλα πολυσπέρμων ἀπορούσει
Ἴστρου καμψιρόοιο πόρον περόωντα σὺν αἰχμῇ.
Καὶ σκυθικὴν ὀλέσει χώραν καὶ μυσίδα γαῖαν.
Παίονας δ᾽ ἐπιβᾶσα σὺν κέλτοις μαινομένοισι
Ταυτὸ καὶ βιότοιο τέλος καὶ δῆριν ἐφέξει.

Totius autem ſementem exitii & cladium originem diverſarum, quas Martius furor incendio ſolito miſcendo cuncta concivit, hanc comperimus cauſam. Hunnorum gens, monumentis veteribus leviter nota, ultra paludes Mæoticas glacialem oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit. Vbi quoniam ab ipſis naſcendi primitiis infantum ferro ſulcantur altius genæ, ut pilorum vigor tempeſtivus emergens corrugatis cicatricibus hebetetur, ſeneſcunt imberbes abſque ulla venuſtate, ſpadonibus ſimiles: compactis omnes firmisque membris, & opimis cervicibus prodigioſe deformes & pandi, ut bipedes exiſtimes beſtias, vel quales in commarginandis pontibus effigiati ſtipites dolantur incompte in hominum figuras. Sic & in ſua vita viſi ſunt aſperi, ut neque igni, neque ſaporatis indigeant cibis, ſed radicibus herbarum agreſtium, & ſemicruda cuiuſvis pecoris carne veſcantur, quam inter femora ſua & equorum terga ſubſertam, fotu calefaciunt brevi. Aedificiis nullis unquam tecti: ſed hæc velut ab uſu communi diſcreta ſepulchra declinant. Nec enim apud eos vel arundine faſtigatum reperiri tugurium poteſt. Sed vagi montes peragrantes & ſylvas, pruinas, famem, ſitimque perferre ab incunabulis aſſueſcunt. Peregre tecta, niſi adigente maxima neceſsitate, non ſubeunt, nec enim apud eos ſecuros exiſtimant eſſe ſub tectis. Indumentis operiuntur linteis, vel ex pellibus ſylveſtrium murium conſarcinatis: nec alia illis domeſtica veſtis eſt, alia forenſis. Sed ſemel obſoleti coloris

tunica

tunica collo inserta non ante deponitur aut mutatur, quâm diuturna carie in pannulos defluxerit defrustata. Galeris incurvis capita tegunt, hirsuta crura coriis munientes hœdinis: eorumque calcei formulis nullis aptati, vetant incedere gressibus liberis. Qua causa ad pedestres parum accommodati sunt pugnas, verùm equis prope affixi duris quidem sed deformibus, & muliebriter iisdē nonnunquam insidentes, funguntur muneribus consuetis. In ipsis quivis in hac natione pernox & perdius emit & vendit, cibumque sumit & potum, & inclinatus cervici angustæ iumenti, in altum soporem adusque varietatem effunditur somniorum. Et deliberatione super rebus proposita seriis, hoc habitu omnes in commune consultant. Aguntur autem nulla severitate regali, sed tumultuario primatum ductu contenti, perrumpunt quidquid inciderit. Et pugnant nonnunquam lacessiti, sed ineuntes prælia cuneatim variis vocibus sonantibus torvum. Vtq; ad pernicitatem sunt leves & repentini, ita subito de industria dispersi lugescunt, & imposita acie cum cæde vasta discurrunt: nec invadentes vallum, nec castra inimica pilantes præ nimia parte decernuntur. Eoque omnium acerrimos facile dixeris bellatores, quòd procul missilibus telis, acutis ossibus pro spiculorum acumine arte mira coagmētatis, sed distinctis * cominus ferro sine vi respectu con .. * .. * .. hostesque dum mucronum noxias observant, contortis laciniis illigant, ut laqueatis resistentium membris equitandi vel gradiendi adimant facultatem. Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contingit. Omnes enim sine sedibus fixis absque lare vel lege aut ritu stabili dispalantur, semper fugientiū similes cum carpentis in quibus habitant: ubi coniuges tetra villis vestimenta contexunt, & coëunt cum maritis, & pariunt, & adusque pubertatem nutriunt pueros. Nullusque apud eos interrogatus, respondere unde oritur potest, alibi conceptus, natusque procul, & longius educatus. Per inducias infidi, incon-

stantes, ad omnem auram incidentes, spei novæ perquam mobiles, totum furori incitatissimo tribuentes. Inconsultorum animalium ritu, quod honestum inhonestumve sit, penitus ignorantes: flexiloqui & obscuri, nullius religionis vel superstitionis reverentia aliquando districti: auri cupidine immensa flagrantes, adeo permutabiles, & irasci faciles, ut eodē aliquoties die à sociis nullo irritante sæpe desciscant, itidemque propitientur nemine leniente. Hoc expeditum indomitumq; hominum genus, externa prædandi aviditate flagrans immani, per rapinas finitimorum grassatum & cædes, adusq; Achaiam pervenit. Restant Massagetæ, qui unde sint, vel quas incolant terras (quoniam huc res prolapsa est) consentaneum est demonstrare, geographica perplexitate monstrata, quæ diu multa luda .... & varia, tandem repertit veritatis interna ..*..*.. ad Ister advenarum magnitudine fluenti Sauromatas prætermeat adusque amnem Tanaim pertinentes, *qui Asiam terminat ab Europa. Hoc transito in immensum extentas Scythiæ solitudines Alani inhabitant, ex montium appellatione cognominati, paulatimque nationes conterminas crebritate victoriarum attritas ad gentilitatem sui vocabuli traxerunt ut Persæ. Inter hos Neuri mediterranea incolunt loca, vicini verticibus celsis, quos præruptos geluque torpentes aquilones adstringunt. Post quos Vidini sunt & Geloni perquam feri, qui detractis peremptorum hostium cutibus indumenta sibi, equisque tegmina conficiunt, bellatrix gens. Gelonis Agathyrsi collimitant, interstincti colore cœruleo corpora simul & crines: & humiles quidem minutis atque raris, nobiles verò latis fucatis & densioribus notis. Post hos Melanchlænas & Anthropophagos palari accepimus per diversa, humanis corporibus victitantes: quibus ob hæc alimenta nefanda desertis, finitimi omnes longa petiere terrarum. Ideoque plaga omnis Orienti æstivo obiecta, usq; dum venitur ad Seras, inhabitabilis mansit. Parte alia prope

Amazonum ſedes Alani ſunt Orienti acclines, diffuſi per populos ac gentes amplas, Aſiaticos vergentes in tractus, quas dilatari aduſque Gangen accepi fluvium, interſecantem terras Indorum, mareque inundantem auſtrale. Ibi partiti per utramque mundi plagam Alani (quorum gentes varias nunc recenſere non refert) licet dirempti ſpatiis longis per pagos, ut Nomades, vagantur immenſos: ævi tamen progreſſu ad unum conceſſere vocabulum, & ſummatim omnes Alani cognominantur * mores & media & efferatam vivendi ſed iam immaturam * Nec enim ulla ſunt illis tuguria, aut verſandi vomeris curæ, ſed carne & copia victitant lactis, plauſtris ſuperſidentes, quæ operimentis curvatis corticum per ſolitudines conferunt ſine fine diſtentas. Cumque ad graminea venerint in orbiculatam figuram locatis ſarracis ferino ritu veſcuntur: abſumptiſque pabulis, velut carpentis civitates impoſitas vehunt, mareſque ſupra cum fœminis coëunt, & naſcuntur in his & educuntur infantes, & habitacula ſunt hæc illis perpetua, & quocunque ierint, illuc genuinum exiſtimant larem. Armenta præ ſe agentes cum gregibus paſcunt: maximeque equini pecoris eſt eis ſollicitior cura. Ibi campi ſemper herbeſcunt, interſitis pomiferis locis: atq; ideo tranſeuntes quolibet, nec alimentis nec pabulis indigent, quod efficit humectum ſolum & crebri fluminum prætermeantium curſus. Omnis igitur ætas & ſexus imbellis circa vehicula ipſa verſatur, muniiſque diſtringitur mollibus: iuventus verò equitandi uſu à prima pueritia coaleſcens, incedere pedibus exiſtimat vile, & omnes militari diſciplina prudentes ſunt bellatores. Vnde etiam Perſæ, qui ſunt originitus Scythæ, pugnandi ſunt peritiſsimi. Proceri autem Alani penè ſunt omnes & pulchri, crinibus mediocriter flavis, oculorum temperata torvitate terribiles, & armorum levitate veloces, Hunniſque per omnia ſuppares, verum victu mitiores & cultu, la....inando & venando aduſque Mæotica ſtagna &

Cimmerium Bosphoron, itidemque Armenias discurrentes & Mediam. Vtque hominibus quietis & placidis ocium est voluptabile, ita illos pericula iuvant & bella. Iudicatur ibi beatus, qui in prælio profuderit animam: senescentes enim & fortuitis mortibus mundo digressos, ut degeneres & ignavos, conviciis atrocibus insectantur, nec quidquam est, quod elatius iactent, quàm homine quolibet occiso: proque exuviis gloriosis, interfectorum avulsis capitibus detractas pelles, pro phaleris iumentis accommodant bellatoriis. Nec templum apud eos visitur, aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum cerni usquam potest: sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem, regionum quas circumeunt præsulem, verecundius colunt. Futura miro præsagiunt modo: nam rectiores virgas fœminæ colligentes, easq; cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, aperte quid portendetur, norunt. Servitus quid sit ignorabant, omnes generoso semine procreati: Iudicesque etiam nunc eligunt, diuturno bellandi usu spectatos. Sed ad reliqua textus propositi revertamur. Igitur Hunni pervasis Alanorum regionibus, quos Gruthungis confines Tanaitas consuetudo nominavit, interfectisque multis & spoliatis, reliquos sibi concordandi fide pacta iunxerunt, eisque adiunctis confidentius Ermenrichi late patentes & uberes pagos repentino impetu perruperunt bellicosissimi Regis, & per multa variaque fortiter facta vicinis nationibus formidati. Qui vi subitæ procellæ perculsus, quamvis manere fundatus & habilis diu conatus est, impendentium tamen diritatem augente vulgatius fama, magnorum discriminum metum voluntaria morte sedavit. Cuius post obitum Rex Vithimiris creatus restitit aliquantisper Alanis, Hunnis aliis fretus, quos mercede sociaverat partibus suis. Verum post multas, quas pertulit clades, animam effudit in prælio, vi superatus armorum. Cuius parvi filii, Viderichi nomine, curam

ram

ram susceptam Alatheus tuebatur & Saphrax, duces exerciti & firmitate pectorum noti: qui cum tempore arcto præventi abiecissent fiduciam repugnandi, cautius discedentes ad amnem Danastum pervenerunt, inter Istrum & Boristhenem per camporum ampla spatia diffluentem. Hæc ita præter spem accidisse doctus Athanaricus Thervingorum Iudex (in quem, ut antè relatum est, ob auxilia missa Procopio dudum Valens commoverat signa) stare gradu fixo tentabat, surrecturus in vires, si ipse quoq; lacesseretur, ut cæteri. Castris denique prope Danasti margines aggere ut Vngorii vallem longius oportune metatis, Munderichum ducem postea limitis per Arabiam, cum Lagarimano & optimatibus aliis, adusq; vicesimum lapidem misit, hostium speculaturos adventum, ipse aciem nullo turbante interim struens. Verùm longe aliter quàm rebatur, evenit. Hunni enim (ut sunt in coniectura sagaces) multitudinem esse longius aliquam suspicati, prætermissis quos viderant, in quietem tanquam nullo obstante compositis, rumpente noctis tenebris luna vado fluminis penetrato, id quod erat potissimum elegerunt: & veriti, ne procursorius index procul agētes absterreat, Athanaricum ipsum ictu petivere veloci. Eumque stupentem ad impetum primum, amissis quibusdam suorum coëgerunt ad effugia properare montium præruptorum. Qua rei novitate maioreque venturi pavore constrictus à superciliis Gerazi fluminis adusq; Danubium Taifalorum terras præstringens, muros altius erigebat: ac lorica diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans & salutem. Dumque efficax opera suscitatur, Hunni passibus eum citis urgebant: & iam oppresserant adventantes, ni gravati prædarum onere destitissent. Fama tamen late serpente per Gothorum reliquas gentes, quòd inusitatum antehac hominum genus modo ruens ut turbo montibus celsis, ex abdito sinu coortum opposita quæq; convellit, & corrumpit, populi pars

maior, quæ Athanaricum attenuata necessariorum penuria deseruerat, quæritabat domicilium remotum ab omni notitia Barbarorum, diuque deliberans quas eligeret sedes, cogitavit Thraciæ receptaculum gemina ratione sibi conveniens, quòd & cespitis est feracissimi, & amplitudine fluentorum Istri distinguitur ab arvis patentibus iam peregrini fulminibus Martis: hoc quoque idem residui velut mente cogitavere communi. Itaque duce Alavivo ripas occupavere Danubii: missisque oratoribus ad Valentem, suscipi se humili prece poscebant, & quiete victuros se pollicentes, & daturos si res flagitasset auxilia. Dum aguntur hæc in externis, novos maioresque solitis casus versare gentes Arctoas, rumores terribiles diffuderunt: per omne quidquid ad Pontum à Marcomannis prætenditur & Quadis, multitudinem barbaram abditarum nationum vi subita sedibus pulsam, circa flumen Istrum uagari cum caritatibus suis, disseminantes. Quæ res aspernanter à nostris inter initia ipsa accepta est, hanc ob causam, quòd illis tractibus non nisi peracta aut sopita audiri procul à gentibus consueverunt bella. Verùm pubescente iam fide gestorum, cui robur adventus gentilium addiderat legatorum, precibus & obtestatione petentium circa flumen suscipi plebem extorrem, negotium lætitiæ fuit potius quàm timori, eruditis adulatoribus in maius fortunam Principis extollentibus: quòd ex ultimis terris tot tyrocinia Thracenses nec opinanti offerrent, ut collatis in unum suis & alienigenis viribus invictum haberet exercitum, & pro militari supplemento quod provinciatim annuum pendebatur, thesauris accederet auri cumulus magnus. Hacque persuasione mittuntur diversi, qui cum vehiculis plebem transferant truculentam. Et navabatur opera diligens, ne qui Romanam rem eversurus derelinqueretur, vel quassatus morbo lethali. Proinde permissu Imperatoris transeundi Danubium, copiam colendique adepti Thraciæ partes, transfretabantur in dies & noctes,

noctes, navibus ratibusque & cavatis arborum alveis agminatim impositi: atque per amnem longe omnium difficilimū, imbriumque crebritate tunc auctum, ob densitatem nimiam contra ictus aquarum nitentes quidam & natare conati, hausti sunt plures. Ita turbido instantium studio orbis Romani pernicies ducebatur. Illud sanè neque obscurum est neque incertum, infaustos transvehendi barbaram plebem ministros, numerum eius comprehendere calculo sæpe tentantes, conquievisse frustratos: quem qui scire velit (ut eminentissimus memorat vates) Lybici velit æquoris idem discere, quam multæ zephyro turbentur harenæ. Resipiscant tandem memoriæ veteres, Medicas acies ductantes ad Græciam: quæ dudum Hellespontum occupantes, & discidio quodam fabrili maris, ubi montonis * pede quæsitum exponuntur: & turmatim apud Doriscum exercitus recensetur, concordante omni posteritate, ut fabulosæ sunt lectæ. Nam postquam innumeræ gentium multitudines per provincias circumfusæ, pandentesque se in spatia ampla camporum, regiones omnes & cuncta opplevere montium iuga, fides quoque vetustatis recenti documento firmata est. Et primus cum Alavivo suscipitur Fritigernus, quibus & alimenta pro tempore & subigendos agros tribui statuerat Imperator. Per id tempus nostri limites reseratis obicibus, atque ut Aethnæas favillas armatorum agmina diffundente barbaria, cum difficilibus necessitatum articulis correctores rei militaris poscerent aliquos claritudine gestarum rerum notissimos, quasi lævo quodam numine deligente, in unum quæsiti potestatibus præfuere castrensibus homines maculosi: quibus Lupicinus antestabat & Maximus, alter per Thracias Comes, dux alter exitiosus, ambo æmulæ temeritatis. Quorum insidiatrix aviditas materia malorum omnium fuit. Nam (ut alia emittamus, quæ memorati, vel certe sinentibus iisdem alii, perditis rationibus in commeantes peregrinos adhuc innoxios deliquerunt) illud

dicetur (quod nec apud sui periculi iudices absoluere ulla poterat venia) triste & inauditum. Cum traducti Barbari victus inopia vexarentur, turpe commercium duces invisissimi cogitarunt, & quantos undique insatiabilitas colligere potuit canes pro singulis dederũt mancipiis, inter quæ ducti sunt optimatum. Per hos dies interea etiam Vithericus Gruthungorum rex cum Alatheo & Saphrace, quorum arbitrio regebatur, itemque Farnabio, propinquans Istri marginibus, ut simili susciperetur humanitate obsecravit Imperatorem, legatis propere missis. Quibus ut communi rei conducere videbatur repudiatis, & quid capesserent anxiis, Athanaricus parumper timescens abscessit, memor Valentem dudum cum foederaretur concordia despexisse, affirmantem se religione devinctum, ne calcaret solum aliquando Romanum, hacque occasione Principem firmare pacem in medio flumine coëgisse: quam simul tamen veritus ut adhuc durantem, ad Caucalandensem locum altitudine sylvarum inaccessum & montium, cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis. At verò Thervingi iamdudum transire permissi, prope ripas etiamtum vagabantur, duplici impedimento astricti, quòd Ducum dissimulatione perniciosa nec victui congruis sunt adiuti, & tenebantur consulto nefandis nundinandi commerciis. Quo intellecto ad perfidiam instantium malorum subsidium vertere dissimulabant, & Lupicinus ne iam deficerent pertimescens, eos admotis militibus adigebat ocyus proficisci. Id tempus oportunum nacti Gruthungi, cum alibi militibus occupatis navigia ultro citroq; discurrere solita transgressum eorum prohibentia quiescere perspexissent, ratibus transiere male contextis, castraque à Fritigerno locavere longissime. At ille genuina prævidendi solertia venturos muniens casus, ut & imperiis obediret & Regibus validis iungeretur, incedens segnius, Martianopolim tarde pervenit itineribus lentis. Vbi aliud accessit atrocius, quod arsuras in commune

mune exitium faces furiales accendit. Alavivo & Fritigerno ad convivium corrogatis, Lupicinus latenti nuncio doctus ab oppidi mœnibus barbaram plebem opposito milite procul arcebat introire ad comparanda victui necessaria, ut ditioni nostræ obnoxiam & concordem, per preces assidue postulantem: ortisque maioribus iurgiis inter habitatores & vetitos, adusque necessitatem pugnandi est ventum. Efferatique acrius Barbari, cum necessitudines hostiliter rapi sentirent, spoliarunt interfectam militum manum. Quæ accidisse idem Lupicinus latenti nuncio doctus, dum in nepotali mensa ludicris concrepātibus diu discumbens vino marcebat & somno, futuri coniiciens exitum satellites omnes, qui pro prætorio honoris & tutelæ causa duces præstolabātur, occidit. Hocque populus qui muros obsidebat dolenter accepto, ad vindictam detentorū Regum ut opinabatur paulatim augescens, multa minabatur & sæva. Vtque erat Fritigernus expediti consilii, veritus ne teneretur obsidis vice cum cæteris, exclamavit graviore pugnandum exitio, ni ipse ad leniendum vulgus sineretur exire cum sociis: quod arbitratū humanitatis specie ductores suos occisos in tumultum exarsit. Hocque impetrato, egressi omnes, exceptiq; cum plausu & gaudiis, ascensis equis volarunt, moturi incitamenta diversa bellorum. Hæc ubi fama rumorum nutrix maligna dispersit, urebatur dimicandi studio Thervingorum natio omnis, & inter metuenda multa, periculorumq; prævia maximorū, vexillis de more sublatis, auditisq; triste sonantibus classicis, iam turmæ prædatoriæ concursabant, pilando villas & incendendo, vastisque cladibus quidquid inveniri poterat permiscentes. Adversus quos Lupicinus properatione tumultuaria coactis militibus temere magis quam consulte progressus, in nono ab urbe miliario stetit paratus ad decernendum. Barbariq; hoc contemplato, globos irrupere nostrorū incautos, & parmas suppositis corporibus illidendo obvios hastis

perforabant & gladiis: furoreque urgente cruento, & tribuni & pleraque pars armatorum periere signis ereptis: præter ducem infaustum, qui ad id solum inventus, ut confligentibus aliis proriperet ipse semet in fugam, urbem cursu concito petiit. Post quæ hostes armis induti Romanis, nullo vetante per varia grassabantur. Et quoniam ad has partes post multiplices ventum est actus, id lecturos (si qui erunt unquã) obtestamur, ne quis à nobis scrupulose gesta vel numerum exigat peremptorum, qui comprehendi nullo genere potuit. Sufficiet enim, veritate nullo velata mendacio, ipsas rerum digerere summitates, cum explicandæ rerum memoriæ ubiq; debeatur integritas fida. Negant antiquitatum ignari tantis malorum tenebris obfusam aliquando fuisse Remp. sed falluntur malorum recentium stupore confixi. Namque si superiores vel recens præteritæ revolvantur ætates, tales tamque tristes rerum motus sæpe contigisse monstrabunt. Inundarunt Italiam ex abditis Oceani partibus Teutones repente cum Cimbris: sed post inflictas rei Romanæ clades immensas, ultimis præliis per duces amplissimos superati, quid potestas Martia de habitu prudentiæ valeat, radicitus extirpati discriminibus didicere supremis. Marco itidem moderante Imperium, in unum spirando vesania gentium dissonarum, post bellorum fragores immensos, post urbium captarum & direptarum & pessum * concitas proratoris * interitus, partes eorum exiguas reliquisset intactas. Verùm mox post calamitosa dispendia res in integrũ sunt restitutæ: hac gratia, quòd nondum solutiore mollicie sobria vetustas infecta, nec ambitiosis mensis, nec flagitiosis quæstibus inhiabat: sed unanimanti ardore summi & infimi inter se congruentes, ad speciosam pro Repub. mortem, tanquam ad portum aliquem tranquillum properabant & placidum. Duobus navium millibus perrupto Bosphoro & littoribus Propontidis Scythicarum gentium catervæ transgressæ, ediderunt quidem acerbas terra mari-

ra mari-

ta marique strages, sed amissa suorum parte maxima reverterunt. Ceciderunt dimicando cum Barbaris Imperatores Decii pater & filius. Obsessæ Pamphiliæ civitates, insulæ populatæ complures, inflammata Macedonia, omnis diu multitudo Thessalonicam circumsedit, itidemque Cycicum. Anchialos capta, & tempore eodem Nicopolis, quam indicium victoriæ contra Dacos Traianus condidit Imperator. Post clades acceptas illatasque multas & sævas, excisa est Philippopolis, centum hominum millibus (nisi fingunt annales) intra moenia iugulatis.[1] Vagatique per Epirum Thessaliamque & omnem Græciam licentius hostes externi: sed assumpto in imperium Claudio glorioso ductore, & eodem honesta morte prærepto, per Aurelianum acrem virum & severissimum noxarum ultorem pulsi per longa sæcula siluerunt immobiles, nisi quòd postea latrocinales globi vicina cũ sui exitio acrius incursabant. Verum ea persequar unde diverti. Hoc gestorũ textu circumlato nuntiis densis, Sueridus & Colias, Gothorum optimates, cum populis suis longe ante suscepti, & curare apud Hadrianopolim hyberna dispositi, salutem suam ducentes antiquissimam omnium, ociosis animis accidentia cuncta contuebantur. Verùm Imperatoris litteris repente perlatis, quibus transire iussi sunt in Hellespontum, viaticum, cibos, biduique dilationem tribui sibi sine tumore poscebant. Quod civitatis magistratus ferens indigne (succensebat enim iisdem ob rem suam in suburbano vastatam) plebem omnem cum fabricensibus, quorum illic ampla est multitudo, productam, in eorum armavit exitium, iussisque bellicum canere buccinis, ni abirent ocyus, ut statutum est, pericula omnibus minabatur extrema. Quo malo præter spem Gothi perculsi, & concito quâm considerato civium assultu perterriti, steterunt immobiles: laceratique ad ultimum detestatione atque convitiis, & tentati missilium iactibus raris, ad defectionem erupere confessam: & cæsis plurimis, quos impetus decepe-

rat petulantior, aversisque residuis & telorum varietate confixis, habitu iam Romano cadaveribus spoliatis armati, viso propius Fritigerno iunxerunt semet, ut morigeri socii, urbemque clausam obsidionalibus ærumnis urgebant. In qua difficultate diutius positi passim & promiscue ruebant: eminensque aliquorum audacia peribat inulta, multique sagittis & rotatis per fundas lapidibus interibant. Tunc Fritigernus frustra cum tot cladibus colluctari homines ignaros obsidendi contemplans, relicta ibi manu sufficiente, abire negocio imperfecto suasit, *Pacem sibi esse cum parietibus* memorans, suadensque ut populandas opimas regiones & uberes absque discrimine ullo, vacuas præsidiis etiamtum adorirentur. Laudato Regis consilio, quem cogitatorum norant fore socium efficacem, per Thraciarum latus omne dispersi caute gradiebantur, dedititiis vel captivis vicos uberes ostendentibus, eos præcipue ubi alimentorum reperiri satias dicebatur: eo maxime adiumento, præter genuinam erecti fiduciam, quòd confluebat ad eos indies ex eadem gente multitudo, dudum à mercatoribus venundati, adiectis plurimis quos primo transgressu necati inedia vino exili vel panis frustis mutavere vilissimis. Quibus accessere sequendarum auri venarum periti non pauci, vectigalium perferre non sufficientes sarcinas graves: susceptique libenti consensione cunctorum, magno usui iidem fuere ignota peragrantibus loca, conditoria frugum occulta & latebras hominum & receptacula secretiora monstrando. Nec quidquam, nisi inaccessum & devium, præeuntibus iisdem mansit intactum. Sine distantia enim ætatis vel sexus, cædibus incendiorumque magnitudine cuncta flagrabant: abstractisque ab ipso uberum suctu parvulis & necatis, raptæ sunt matres, & viduatæ maritis coniuges ante oculos cæsis, & puberes adultique pueri per parentum cadavera tracti sunt. Senes denique multi, ad satietatem vixisse clamantes, post amissas opes cum speciosis fœminis, manibus

post

post terga contortis, defletisque gentilium favillis ædium, ducebantur extorres. Hæc ex Thraciis magno mœrore accepta Valentem Principem in sollicitudines varias distraxerunt, & confestim Victore magistro equitum misso ad Persas, ut super Armeniæ statu pro captu rerum componeret impendentium, ipse Antiochia protinus egressurus, ut Constantinopolim interim peteret, Profuturum præmisit & Traianum ambo Rectores, anhelantes quidem altius, sed imbelles. Qui cum ad loca venissent, ubi particulatim perque furta magis & latrocinia multitudo minui deberet hostilis, ad id quòd erat perniciosum intempestive conversi, legiones ab Armenia ductas opposuere, vesanum adhuc spirantibus Barbaris, opere quidem Martio sæpe recte compertas, sed impares plebi immensæ, quæ celsorum iuga montium occuparat & campos. Hi numeri nondum experti, quid cum desperatione rabies valeret indomita, truso hoste ultra Hæmi montis abscisos scopulos faucibus insedere præruptis, ut Barbaros locis inclusos nunquam reperiens exitum diuturna consumeret fames, & operirentur ipsi Frigeridum ducem cum Pannonicis & transalpinis auxiliis adventantem, quem petitu Valentis Gratianus ire disposuit in procinctum, laturum suppetias his, qui ad ultimum vexabantur exitium. Post quem Richomeres domesticorum tunc Comes, imperatu eiusdem Gratiani motus è Galliis properavit ad Thracias, ductans cohortes aliquas nomine tenus: quarum pars pleraq; deseruerat (ut iactavere quidam) Merobaudis suasu, veriti ne destitutæ adminiculis Galliæ vastarentur, licenter Rheno perrupto. Verùm articulorum dolore Frigerido præpedito, vel certe ut obtrectatores finxere malevoli, morbum causante ne ferventibus præliis interesset, universos regens ex cõmuni sententia Richomeres Profuturo sociatur & Traiano, tendentibus prope oppidũ Salices: unde haud longo spatio separatum vulgus inæstimabile Barbarorũ, ad orbis rotũdi figurã multi-

tudine

tudine digesta plaustrorum, tanquam intramuranis cohibita spatiis, ocio fruebatur & ubertate prædarum. Prævia igitur spe meliorum Romani duces, si fors copiam attulisset ausuri aliquid gloriosum, Gothos quidquid molirentur sagaciter observabant: id scilicet præstruentes, ut si aliorsũ castra movissent, quod fecere creberrime, terga ultimorum adorti plures perfoderent confisi, magnamque spoliorum averterent partem. Hoc intellecto hostes, vel transfugarum indiciis docti, per quos nihil latebat incognitum, in eodem loco diu manserunt: sed oppositi exercitus metu præstricti, aliorumq; militum, quos affluere iam sperabant, tessera data gentili, per diversa prope diffusas accivere vastatorias manus, cuiq; optimatum acceptas: statimq; incensis malleolis ad carraginem (quam ita ipsi appellant) aliti velocitate regressæ, incentivum audendi maiora popularibus addiderunt. Nihil post hæc inter partes, præter inducias laxatum est breves. Reversis enim his, quos necessitas evocarat, plebs omnis intra septorũ ambitum etiamtum contrusa immaniter fremens, animisq; concita truculentis, experiri postrema discrimina, nec principibus gentis qui aderant renuentibus, cruditate festinabat. Et quoniam hæc sole agebantur extremo, noxque adventans ad quietem invitos retinebat & mœstos, capto per ocium cibo somni manserunt expertes. Contra Romani his cognitis, ipsi quoque exsomnes verebantur hostes, & male sanos eorum ductores, ut rabidas feras, eventum licet ancipitem, ut numero satis inferiores, prosperum tamen ob iustiorem sui caussam mentibus expectantes inpavidis. Cadente itaque protinus die, signo ad arma capienda ex utraque parte per lituos dato, Barbari postquam inter eos ex more iuratum est, tumulosos locos appetere tentaverunt: quo exinde per proclive rotarum modo obvios impetu convoluerent acriore. Hocq; viso ad suos quisque manipulos properans miles, stabili gradu consistens, nec vagabatur, nec relictis ordinibus procursabat.

bat. Ergo ubi utrinque acies cautius incedentes greſſu ſteterunt immobili, torvitate mutua bellatores luminibus ſe contuebantur obliquis. Et Romani quidem voce undique Martia concinentes, à minore ſolita ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant. Barbari verò maiorum laudes clamoribus ſtridebant inconditis: interque varios ſermones diſſoni ſtrepitus leviora proœmia tentabantur. Iamque verutis & ſimilibus aliis utrimque ſemet eminus laceſſentes, ad conſerendas coiere minaciter manus: & ſcutis in teſtudinum formam coagmentatis, pes cum pede collatus eſt. Barbarique reparabiles ſemper & celeres, ingentes clavas in noſtros coniicientes ambuſtas, mucroneſque acrius reſiſtentium pectoribus illidentes, ſiniſtrum cornu perrumpunt: quod inclinatum ſubſidialis robuſtiſsimus globus, propinquo latere fortiter excitus, hærente iam cohorte cervicibus ſuſtentavit. Fervente igitur denſis cædibus prælio, in confertos quiſque promptior ruens, ritu grandinis undiq; volitantibus telis oppetebat & gladiis: & ſequebantur equites hincinde fugientium occipitia lacertis ingentibus præcidentes & terga: itidemque altrinſecus pedites lapſorum, timore impeditorum, ſecantes ſuffragines. Et cum omnia cæſorum corporibus opplerentur, iacebant inter eos quidam ſemianimes, ſpem vitæ inaniter uſurpando, alii glande fundis excuſſa, vel harundinibus armatis ferro confixi, quorundam capita, per medium frontis & verticis mucrone diſtincta, in utrumque humerum magno cum horrore pendebant. Et pertinaci concertatione nondum laſſatæ æquo Marte partes ſemet altrinſecus afflictabant: nec de rigore genuino quiſquam remittebat, dum vires animorum alacritas excitaret. Diremit tamen interneciva certamina cedens veſpero dies, & cunctis qua quiſq; potuit incompoſite diſcedentibus, reſidui omnes repetunt tentoria triſtiores. Humatis denique pro locorum & temporis ratione honoratis quibuſdam inter defunctos,

reliqua peremptorum corpora diræ volucres consumpserũt, assuetæ illo tempore cadaveribus pasci, ut indicant nunc usq; albentes ossibus campi. Constat tamen in numero longe minore Romanos, cum ea copiosa multitudine colluctatos, funerea multa perpessos, non tamen sine deflendis ærumnis exagitasse barbaram plebem. His casibus præliorum ita luctuose finitis, nostri proximos Martianopoleos petivere secessus, Gothi intra vehiculorum amfractus sponte sua contrusi, nunquam exinde per dies septem egredi vel videri sunt ausi. Ideoque oportunitatem milites nacti immensas alias Barbarorum catervas inter Hæmimontanas angustias clauserunt, aggerum obiectu excelsorum: hac spe nimirum, ut inter Istrũ & solitudines perniciosa hostium multitudo compacta, nullosque reperiens exitus, periret inedia, cunctis utilibus ad vivendum in civitates validas comportatis: quarum nullam etiamtum circumsedere conati sunt, hæc & similia machinari penitus ignorantes. Post quæ repetivit Gallias Richomeres, ob maiorem præliorum fremitum, qui sperabatur, inde adminicula perducturus. Hæc Gratiano quater & Merobaude Consulibus agebantur, anno in autumnum vergente. Inter quæ Valens audito lugubri bellorum direptionumque eventu, Saturnino equestris exercitus ad tempus cura commissa, suppetias Traianum offerentem misit & Profuturum. Forteque iisdem diebus per Scythiæ regiones & Mœsiæ omnibus quæ poterant mandi consumptis, feritate urgente pariter & inopia, Barbarique molibus magnis ardebant. Hocque sæpe tentato cum obruerentur vigore nostrorum, per asperitates scrupulosas valide resistentium, adacti necessitate postrema Chunorum & Alanorum aliquos ad societatem spe prædarũ ingentium asciverunt. Quo cognito Saturninus (iam enim aderat & prætenturas stationesq; disponebat agrarias) paulatim colligens suos, digredi parabat consilio non absurdo: ne subita multitudo, ut immanis pulsus undarum obicibus

ruptis,

ruptis emissus, convelleret levi negotio cunctos, suspecta loca accuratius observantes. Deinde post reseratas angustias, abitumq; militis tempestivum, incomposite qua quisq; clausorum potuit, nullo vetante turbandis incubuit rebus: & vastabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impune, ab ipsis tractibus quos prætermeat Ister exorsi, adusque Rhodopem & tractum qui immensa disterminat maria, rapinis & cædibus, sanguineque & incendiis, & liberorum corporum corruptelis omnia fœdissime permiscentes. Tunc erat spectare cum gemitu facta dictu visuque prædira, attonitas metu fœminas flagris concrepantibus agitari, fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequam prodirent in lucem impia tolerantibus multa: implicatos alios matribus parvulos, & puberum audire lamenta puellarumque nobilium, quarum stringebat fera captivitas manus. Post quæ adulta virginitas, castitasq; nuptarum ore affecto flens ultima ducebatur, mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire. Inter quæ cum beluæ ritu traheretur ingenuus paulò antè dives & liber, de te Fortuna, ut inclementi quærebatur & cæca, quæ eum puncto temporis brevioris extortū & dulcedine charitatum domoq; extorrem, quam concidisse vidit in cinerem & ruinas, aut lacerandū membratim, aut serviturum sub verberibus & tormentis crudo devovisti victori. Barbari tamen, velut diffractis caveis bestiæ, per spatiorum amplitudines fusius incitati, oppidū petivere nomine Dibaltum, ubi Tribunum scutariorum Barzimerem inventum cum suis, Cornutisq; & aliis peditū numeris, castra ponentē assiliunt, eruditū pulvere militari rectorem. Qui confestim, ut adigebat necessitas instantis exitii, iussa canere bellicum tuba lateribus firmatis, prærupit cum promptis accinctis ad prælium: fortiterque resistendo pari pugādi sorte discessisset, ni eum equitum accursus complurium anhelū circūvenisset & fessū. Et ita cecidit, interfectis Barbarorū non paucis, quorū clades

copiarum magnitudo celabat. Re in hunc modum peracta, Gothi quid postea molirentur incerti, quæritabant Frigeridum, tanquam obicem validum ubi reperirent excisuri: & cultiore victu somnoque parumper assumpto, eum sequebantur ut feræ: docti quòd Gratiani monitu reversus in Thracias, & prope Berœam vallo metato, eventus rerum speculabatur ancipites. Et hi quidem ad patrandum propositum discursione rapida maturabant. Ille verò regendi conservandique militis non ignarus, id quod cogitatum est suspicatus, vel exploratorum relatione quos miserat aperte instructus, per mõtium celsa sylvarumque densitates ad Illyricum redit, erectus prosperitate nimia, quam ei fors obtulit insperata. Repedando enim, congregatosque in cuneos sensim progrediens, Gothorum optimatem Farnobium cum vastatoriis globis vagantem licentius occupavit, ducentemque Taifalos nuper in societatem adhibitos: qui si dignum est dici, nostris ignotarum gentium terrore dispersis, transiere flumen, direpturi vacua defẽsoribus loca. Eorum catervis subito visis certare cominus dux cautissimus parans, adortusque nationes, oppressit grassatores minantes etiamtum acerba: trucidassetque omnes ad unum, ut ne nuntius quidem cladis post appareret, ni cum aliis multis perempto Farnobio, metuendo antehac incensore turbarum, obtestatus prece impensa superstitibus pepercisset: vivosque omnes circa Mutinam, Regiumque, & Parmam, Italica oppida, rura culturos exterminavit. Hanc Taifalorum gentem turpem ac obscœnæ vitæ flagitiis ita accepimus mersam, ut apud eos nefandi concubitus fœdere copulentur maribus puberes, ætatis viriditatem in eorum pollutis usibus consumpturi. Porro si qui iam adultus aprum exceperit solus, vel interemerit ursum immanem, colluvione liberatur incesti. Hæc autumno vergente in hyemem funesti per Thracias turbines converrebant: quæ temporum rabies, velut cuncta cientibus Furiis, ad regiones quoq; longinquas

progre-

progrediens late serpebat. Et iam Lentiensis Alemannicus populus, tractibus Rhetiarum confinis, per fallaces discursus, violato fœdere dudum concepto, collimitia nostra tentabat: quæ clades hinc exitiale primordium sumpsit. Ex hac natione quidam inter Principis armigeros militans, poscente negotio reversus in larem, ut erat in loquendo effusior, interrogantes multos quid ageretur in palatio, docet accersitu Valentis patrui Gratianum Orientem versus mox signa moturum: ut duplicatis viribus repellantur plagarum terminaliũ accolæ, ad Romanorum excidium coniurati. Quibus avide Lentienses acceptis, ipsi quoque hæc quasi vicini cernentes, ut sunt veloces & rapidi, conferti in prædatorios globos, Rhenum gelu pervium pruinis Februario mense tendentes, prope cum Petulantibus Celtæ, non sine sui iactura afflictos, graviter adultis viribus averterunt. Verùm retrocedere coacti, Germanique noscentes exercitus pleramque partem in Illyricum, ut Imperatorem mox affuturum prægressam, exarsere flagrantius, maioraque conceptantes, pagorum omnium incolis in unum collectis, cum quadraginta armatorum millibus vel septuaginta, ut quidam laudes extollendo Principis iactitarunt, sublati in superbiam nostra confidentius irruperunt. Quibus Gratianus cum formidine magna compertis, revocatis cohortibus quas præmiserat in Pannonias, convocatisque aliis quas in Galliis retinuerat dispositio prudens, Nannieno negotium dedit virtutis sobriæ duci: eique Mellobaudem iunxit pari potestate collegam, domesticorum Comitem, Regemq; Francorum virum bellicosum & fortem. Nannieno igitur pensante fortunarum versabiles casus, ideoque cunctandum esse censente, Mellobaudes autem pugnandi cupiditate raptatus, ut consueverat ire in hostem, differendi impatiens angebatur. Proinde horrifico adversum fragore terrente, primum apud Argentariam signo per cornicines dato, concurri est cœptum: sagittarum verutorumque

missilium pulsibus crebriores hincindeque sternebantur. Sed in ipso præliorum ardore infinita hostium multitudine milites visa, vitantesque aperta discrimina, per calles consitas arboribus & angustas ut quisque potuit dispersi, paulo postea stetere fidentius, & splendore consimili, proculq; nitore fulgentes armorum, Imperatorii adventus iniecere Barbaris metum. Qui repente versi in terga, resistentesque interdum, ne quid ultimæ rationis omitterent, ita sunt cæsi, ut ex prædicto numero non plus quam quinque millia, ut æstimabatur, evaderent, densitate nemorum tecti, inter complures alios audaces & fortes Rege quoque Priario interfecto, exitialium concitore pugnarum. Hac læti successus fiducia Gratianus erectus, iamque ad partes tendens Eoas, levorsus flexo itinere latenter Rheno transito, spe incitatior bona, universam (si id tentanti fors affuisset) delere statuit malefidam & turbarū avidam gentem. Hocque urgentibus aliis super alios nuntiis cognito, Lentienses ærumnis populi sui ad internetionem penè deleti, & repentino Principis adventu defixi, quid capesserent ambigentes, cum neque repugnandi neque agendi aliquid aut moliendi laxamentum possent invenire vel breve, impetu celeri obsessos petiverunt inviis cautibus colles: abruptisque per ambitum rupibus insistentes, rebus charitatibusque suis quas secum duxerant omni virium robore propugnabant. Qua difficultate perpensa, velut murorum obicibus opponendi per legiones singulas quingenteni leguntur armati, usu prudenter bellandi comperti. Qui ea re animorū aucta fiducia, quod versari inter antesignanos visebatur acriter Princeps, montes scandere nitebantur, tanquam venatitias prædas, si calcassent editiora, confestim sine certamine ullo rapturi: exorsumque prælium vergente in meridiem die tenebræ quoque occupavere nocturnæ. Quippe magno utriusque partis pugnabatur exitio, cædebant cadebantque nostrorum non pauci, simul arma Imperatorii comitatus auro

colorum-

colorumque micantia claritudine, iaculatione ponderũ densa confringebantur. Etenim diu reputante Gratiano cum optimatibus, perniciosum apparebat & irritum contra asperitates aggerum prominentium intempestiva contendere pertinacia: multisq; (ut in tali negocio) variatis sententiis, ocioso milite circumvallari placuit Barbaros inedia fatigatos, quia locorum iniquitate defendebantur. Verùm cum obstinatione simili renitentes Germani peritiq; regionum petissent alios montes, his quos ante insederant altiores, conversus illuc cum exercitu Imperator, eadem qua antea fortitudine semitas ducentes ad ardua quæritabat. Quem Lentienses intentũ iugulis suis omni perseverandi studio contemplantes, post deditionem, quam impetravere supplici prece, oblata (ut præceptum est) iuventute valida nostris tyrociniis permiscenda, ad genitales terras innoxii ire permissi sunt. Hanc victoriam oportunam & fructuosam, quæ gentes hebetavit Occiduas, sempiterni numinis nutu Gratianus, incredibile dictu est quanto cum vigore exerta celeritate aliorsum properans expedivit: præclaræ indolis adolescens, facundus & moderatus & bellicosus & clemens, ad æmulationem lectorũ progrediẽs Principum, dum etiamtum lanugo genis inserperet speciosa, ni vergens in ludibriosos actus natura, laxantibus proximis semet ad vana studia Cæsaris Commodi convertisset, licet hic incruentus. Vt enim ille quia perimere iaculis plurimas feras spectante consueverat populo, & centum leones in amphitheatrali circulo simul emissos telorum vario genere nullo geminato vulnere contruncavit, ultra hominem exultavit: ita hic quoq; intra septa, quæ appellant vivaria, sagittarum pulsibus crebris dentatas conficiens bestias, incidentia multa parvi ducebat & seria: eo tempore quo etiam si Imperium Marcus regeret Antoninus, ægre sine collegis similibus & magna sobrietate consiliorum lenire luctuosos Reip. poterat casus. Dispositis igitur quæ pro temporum captu per Gallias res

nationes

nationesque poscebant, & punito scutario proditore, qui festinare Principem ad Illyricum, Barbaris indicarat: Gratianus exinde digressus per castra, quibus Felicis-arboris nomen est, per Lauriacum ad opitulandum oppressæ parti porrectis itineribus ire tendebat. Iisdemq; diebus Frigerido multa atq; utilia pro securitate communi solertissime cogitanti, munireque properanti Succorum angustias, ne discursatores hostes & leves, tanquam exæstuantes vi torrentes per Septentrionales provincias fusius vagarentur, successor Maurus nomine mittitur Comes, venalis ferociæ specie & ad cuncta mobilis & incertus: is quem præteritorum textu retulimus, ambigenti super corona capiti imponenda Iuliano Cæsari, dum inter eius armigeros militaret ac regiam custodiret, torquem obtulisse collo abstractam. Remotusque in ipsa vertigine pereuntium rerum dux cautus & diligens, cum etiam si dudum discessisset in otium, ad procinctum reduci negociorum magnitudine poscente deberet. His forte diebus Valens tandem excitus Antiochia, longitudine viarum emensa venit Constantinopolim: ubi moratus paucissimos dies, seditioneque popularium levi pulsatus, Sebastiano paulò antè ab Italia ut petierat misso, vigilantiæ notæ ductori, pedestris exercitus cura commissa, quem regebat antea Traianus, ipse ad Melanthiada villam Cæsarianam profectus, militem stipendio fovebat, & alimentis, & blanda crebritate sermonum. Vnde cum itinere edicto per tesseram Nicen venisset, quæ statio ita cognominatur, relatione speculatorum didicit, refertos opima Barbaros præda à Rhodopeis tractibus prope Adrianopolim revertisse. Qui motu Imperatoris cum abundanti milite cognito, popularibus iungere festinant, circa Berœam & Nicopolim gentibus præsidiis fixis: atque ilico ut oblatæ occasionis maturitas postulabat, cum trecentenis militibus per singulos numeros lectis, Sebastianus properare dispositus est, conducens rebus publicis aliquid (ut promittebat) acturus.

acturus. Qui itineribus celeratis conspectus prope Adrianopolim, obseratis inde portis iuxta adire prohibebatur: veritis defensoribus, ne captus ab hoste veniret & subornatus, atq; contingeret aliquid in civitatis perniciem, quale per alium acciderat Comitem: quo per fraudem Magnentiacis militibus capto, claustra patefacta sunt Alpium Iuliarum. Agnitus tandem licet sero Sebastianus, & urbem introire permissus, cibo & quiete curatis pro copia quos ductabat, secuta luce impetu clandestino erupit, vesperaque intendente, Gothorum vastatoriis cuneis prope flumen Hebrum subito visis, paulisper opertus aggeribus & frutectis obscura nocte, suspensis passibus incompositos aggressus est: id quoq; præstans, ut præter paucos quos morte velocitas exemerat pedum, interirent reliqui omnes: prædamque retraxit innumeram, quam nec civitas cœpit, nec planicies lata camporum. Qua causa percitus Fritigernus & extimescens, ne dux ut sæpe audierat impetrabilis dispersos licenter suorum globos, raptuique intentos consumeret, improvisos adoriens, revocatis omnibus prope Cabylem oppidum cito discessit, ut agentes in regionibus patulis, nec inedia, nec occultis vexarentur insidiis. Dum hæc aguntur in Thraciis, Gratianus docto litteris patruo, qua industria superaverit Alemannos, pedestri itinere præmissis impedimentis & sarcinis, ipse cum expeditiore militum manu permeato Danubio, delatus Bononiam, Sirmium introiit: & quatriduum ibi moratus, per idem flumen ad Martis castra descendit, febribus intervallatis afflictus: in quo tractu Alanorum impetu repentino tentatus amisit sequentium paucos. Iisdemque diebus exagitatus ratione gemina Valens, quòd Lentienses compererat superatos, quodque Sebastianus subinde scribens facta dictis exaggerabat, è Melanthiade signa commovit, æquiperare facinore quodam egregio adolescentem properans filium fratris, cuius virtutibus urebatur: ducebatq; multiplices copias nec

contemnendas, nec segnes, quippe etiam veteranos iisdem iunxerat plurimos: inter quos & honoratiores alii, & Traianus præcinctus est, pauloante Magister armorum. Et quoniam exploratione sollicita cognitum est, cogitare hostes fortibus præsidiis itinera claudere, per quæ commeatus necessarii portabantur, occursum est huic conatui competenter ad retinendas oportunitates angustiarum, quæ prope erant, peditibus sagittariis & equitum turma citius missa. Triduoque proximo cum Barbari gradu incederent leni, & metuentes eruptionem per devia quindecim millibus passuum à civitate discreti stationem peterent Nicen, incertum quo errore procursatoribus omnem illam multitudinis partem quam viderant, in numero decem millium esse firmantibus, Imperator procaci quodam calore perculsus iisdem occurrere festinabat. Proinde agmine quadrato incedens prope suburbanum Adrianopoleos venit: ubi vallo sudibus fossaque firmato, Gratianum impatienter operiens, Richomerem Comitem domesticorum suscepit, ab eodem Imperatore præmissum cum litteris, ipsum quoq; venturum mox indicantibus. Quarum textu oratus ut præstolaretur paulisper periculorum participem, neve abruptis discriminibus temere semet committeret solum, adhibitis in consilium potestatibus variis, quid facto opus esset, deliberabat. Et cum Sebastiano auctore quidam protinus eundum ad certamen urgerent, Victor nomine Magister equitum armatus, sed cunctator & cautus, eadē sentientibus multis, Imperii socium expectari censebat: ut incrementis exercitus Gallicani ascitis, opprimeretur levius tumor barbaricus flammans. Vicit tamen funesta Principis destinatio, & adulabilis quorundam sententia regiorum: qui ne pænè iam partæ victoriæ (ut opinabantur) consors fieret Gratianus, properari cursu celeri suadebant. Et dum necessaria parabantur ad decernendum, Christiani ritus presbyter (ut ipsi appellant) missus à Fritigerno legatus cum aliis hu-

milibus.

millibus venit ad Principis castra: susceptusque leniter, eius denique ductoris obtulit scripta, petentis propalam ut sibi suisque, quos extorres patriis laribus rapidi ferarum gentium exegere discursus, habitanda Thracia sola cum pecore omni concederetur & frugibus, hoc impetrato, spondentis perpetuam pacem. Præter hæc idem Christianus, ut conscius arcanorum & fidus, secretas alias eiusdem Regis obtulit litteras, qui astu & ludificandi varietate nimium solers docebat Valentem, quasi mox amicus futurus & socius, aliter se popularium sævitiam mollire non posse: vel ad conditiones rei Romanæ profuturas allicere, nisi subinde armatum iisdem iuxta monstraret exercitum, & timore imperatorii nominis intentato, eos à pernicioso pugnandi revocaret ardore. Et legati quidem ut ambigui frustra habiti discesserunt. Exoriente verò aurora diei, quem quintum Iduum Augustarum numerus ostendit annalis, signo præpropere commoventur, impedimentis & sarcinis prope Adrianopoleos muros cum legionũ tutela congrua collocatis. Thesauri enim & principalis fortunæ insignia cætera, cum præfecto & Consistorianis ambitu mœnium tenebantur. Decursis itaque viarum spatiis confragosis, cum in medium torridus procederet dies, octavo tandem hostium carpenta cernuntur, quæ ad speciem rotunditatis detornata digestaque exploratorum relatione affirmabantur. Atque ut mos est, ululante barbara plebe ferum & triste, Romani duces aciem struxere, & anteposito dextero cornu equitum, primo peditatus pars maxima subsidebat. Cornu autem equitum lævum disiectis adhuc per itinera plurimis, summa difficultate conductum properabat passibus citis. Dumque idem cornu, nullo etiamtum interturbante extenditur, horrendo fragore simulantibus armis, pulsuque minaci scutorum territi Barbari, quoniam pars eorum cum Alatheo & Safrace procul agens, & accita, non dum fœderaturos pacem misere legatos. Eorum dum vilitatem despicit Im-

perator,

perator, ut firma fierent paciscenda, optimates poscens idoneos mitti, illi de industria cunctabantur, ut inter fallaces inducias equites sui redirent, quos affore iam sperabant: & miles fervore calefactus æstivo, siccis faucibus commarceret, relucente amplitudine camporum incendiis, quos lignis nutrimentisque aridis subditis ut hoc fieret, iidem hostes urebant. Cui malo aliud quoque accedebat exitiale, quòd homines & iumenta cruciabat inedia gravis. Inter quæ Fritigernus, callidus futuri coniector, Martemque pertimescens ancipitem, velut caduceatorem unum è plebe suo misit arbitrio, petens nobiles quosdam & electos ad se propediem obsides mitti, impavidus ipse vim militarem laturus & necessaria. Laudato probatoque formidati Ducis proposito, tribunus Equitius, cui tunc erat cura palatii credita, Valentis propinquus, assentientibus cunctis ire pignoris loco mature disponitur. Quo renitente, quia semel captus ab hostibus, lapsusque à Dibalto, verebatur eorum irrationabiles motus, Richomeres se sponte obtulit propria ire: qui promiserat libens, pulcrum hoc quoque facinus & viro convenire existimans forti: iamque pergebat indicia dignitatis & *natalium* daturus. Eo ad vallum hostile tendente sagittarii & scutarii, *quos* Baturius Iberus quidam tunc regebat & Cassio, avidius impetu calenti progressi, iamque adversis connexi, ut immature proruperant, ita inerti discessu primordia belli fœdarunt. Hocque impedimento conatus intempestivi & Richomeris alacritas fracta est nusquam ire permissi, & equitatus Gothorum cum Alatheo reversus & Safrace Alanorum manu permixta, ut fulmen prope montes celsos excussus, quoscunque accursu veloci invenire cominus potuit, incitata cæde turbavit. Cumque arma ex latere omni concuterentur & tela, lituosque Bellona luctuosos inflaret, in clades Romanas solito immanius furens, cedentes nostri multis interclamantibus restiterunt: & prælium, flammarum ritu, acres absterrebat militum ani-

mos

mos, confixis quibusdam rotatis ictibus iaculorum & sagittarum. Deinde collisæ in modum rostratarum navium acies, trudentesque se vicissim, undarum specie motibus sunt reciprocis agitatæ. Et quia sinistrum cornu adusque plaustra ipsa accessit, ultra (si qui tulissent suppetias) processurum, à reliquo eqitatu desertum multitudine hostili urgente, sicut ruina aggeris magni, oppressum atque deiectum est, steterunt improtecti pedites, ita concatervatis manipulis, ut fixi nec mucronem exerere, aut manus reducere quisquam posset. Nec iam obiectu pulveris cœlum patere potuit ad prospectum, clamoribus resultans horrificis. Qua causa tela undique mortem vibrantia destinata cadebant & noxia, quòd nec provideri poterant, nec caveri. Verùm ubi effusi immensis agminibus Barbari iumenta conterebant & viros, & neque ad receptum confertis ordinibus laxari usquam poterat locus, & evadendi copiam constipatio densior adimebat: nostri quoque ultimo cadendi contemptu occursantes receptis gladiis obtruncabant, & mutuis securium ictibus galeæ perfringebantur atque loricæ. Videreque licebat, celsum ferocia Barbarum, genis stridore constrictis, succiso poplite aut abscissa ferro dextera, vel confosso latere, inter ipsa quoque mortis confinia minaciter circumferentem oculos truces: ruinaque confligentium mutua ad humum corporibus stratis, campi peremptis impleti sunt, & morientium gemitus profundisque vulneribus transfixorum cum timore audiebantur ingenti. In hoc tanto tamque confusæ rei tumultu exhausti labore & periculis pedites, cum deinceps neque vires illis, neque mentes suppeterent ad consilium, diffractis hastarum plerisque collisione assidua, gladiis contenti districtis in confertas hostium turmas mergebantur, salutis immemores, circumspectantes ademptum esse omne evadendi suffugium. Et quia humus rivis operta sanguineis gressus labiles evertebat, conabantur modis omnibus vitam impendere non inultam. Adeo ma-

gno animorum robore oppositi incumbentibus, ut etiam telis quidam propriis interirent. Atra deniq; cruoris facie omnia conturbante, & quocunq; se inflexerant oculi acervis cæsorū aggestis, exanimata cadavera sine parsimonia calcabantur. Solq; sublimior decurso Leone ad domicilium cœlestis Virginis transiens Romanos magis attenuatos inedia sitiq; confectos, etiam armorum gravantibus sarcinis exuperabat. Ad ultimum incumbente Barbarorum pondere, acies inclinatæ nostrorum, quod solum postremis malis habuere subsidium, incondite (qua quisque poterat) vertuntur in pedes. Dumque omnes dispersi per ignotos tramites cedunt, Imperator diris pavoribus circumseptus, paulatimq; insiliens funerum moles ad Lancearios confugit & Mattiarios: qui dum multitudo tolerabatur hostilis, fixis corporibus steterant inconcussi. Eoq; viso Traianus exclamat, spem omnem absumptam, ni desertus ab Armigeris Princeps saltem adventitio tegeretur auxilio. Hocque audito Victor nomine Comes, Batavos in subsidiis locatos haud procul, ad Imperatoris præsidium raptim cogere properans, cum invenire neminem posset, gradiēs retro discessit: parique modo Richomeres periculo semet exemit & Saturninus. Sequebantur itaque furore ex oculis lucente Barbari nostros, iam linquente venarum calore torpentes: quorum aliqui percussoribus cadebant incertis, nonnulli ponderibus solis urgentium obruti, ictuq; suorum aliqui trucidati, nec enim sæpe renitentibus cedebatur, aut parcebat cædentibus quisquam. Super his obstruebant itinera iacētes multi femineces cruciatus vulnerum non ferentes: cum quibus aggeres quoq; equorum constrati cadaveribus campos implerunt. Diremit hæc nunquam pensabilia damna (quæ magno rebus stetere Romanis) nullo splendore lunari nox fulgens. Primaq; caligine tenebrarū, inter gregarios Imperator, ut opinari dabatur (neq; enim se quisquā vidisse, vel præsto fuisse asseveravit) sagitta perniciose saucius ruit: spirituq;

mox

mox consumpto decesſit, nec postea repertus est usquā. Hostium enim paucis, spoliādi gratia mortuos per ea loca diversatis, nullus fugatorum vel accolarum illuc adire est ausus. Simili clade Cæsarem accepimus Decium, dimicantē cum Barbaris acriter, equi lapsu prostratum, quem ferventem retinere non valuit, abiectumque in paludem nec emergere potuisse, nec inveniri. Alii dicunt, Valentem animam non exhalasse confestim, sed cum Cāditatis & spadionibus paucis prope ad agrestem casam relatum, secunda contignatione fabre munitam, dum fovetur manibus imperitis circūsessum ab hostibus qui esset ignorantibus, dedecore captivitatis exemptū. Cum enim oppessulatas ianuas perrumpere conati, qui secuti sunt, aperte pensilis domus sagittis incesserentur, nec per moras inexpedibiles populandi amitterent copiam, congestis stipulæ fascibus & lignorum, flammaq; supposita, ædificiū cum omnibus torruerunt. Vnde quidam de Canditatis per fenestrā lapsus, captusq; a Barbaris prodidit factū, & eos mœrore affixit, magna gloria defraudatos, quòd Romanæ rei rectorē non cepere superstitem. Is ipse iuvenis occulte postea reversus ad nostros, hæc ita accidisse narravit. Pari clade, recuperatis Hispaniis, Scipionum alterū cremata turri, in quā confugerat, absumptū incendio hostili, comperimus. Illud tamen certum est, nec Scipioni, nec Valenti sepulturam, qui supremitatis honor est, cōtigisse. In hac multiplici virorum illustriū clade, Traiani mors eminuit, & Sebastiani: cum quibus XXXV. oppetivere tribuni Vacantes, & numerorum Rectores, & Valerianus atq; Equitius: quorum alter stabulum, alter curabat palatium. Inter hos etiam Promotorū tribunus Potentius cecidit in primævo ætatis flore bono cuiq; spectatus, meritis Vrsicini patris Magistri quondā armorum suisq; cōmendabilis. Constatq; vix tertiā evasisse exercitus partem. Nec ulla annalibus præter Cānensem pugnā, ita ad internecionem res legitur gesta, quamquam Romani aliquoties reflectente Fortuna falla-

ciis lusi bellorum iniquitati cesserunt ad tempus: & certamina multa fabulosæ neniæ flevere Græcorum commendabiles, constatque * * *

Periit autem hoc exitu Valens, quinquagesimo anno contiguus, cum per annos quatuor imperasset & decem parvo minus. Cuius bona, multis cognita, dicemus & vitia. Amicus fidelis & firmus, ultor acer ambitionum, severus militaris & civilis disciplinæ corrector: pervigil semper & anxius, ne propinquitatem eius prætendens altius semet ferret, erga deferendas potestates vel adimendas nimium tardus: provinciarum æquissimus tutor; quarum singulas ut domum propriam custodiebat indemnes; tributorum onera studio quodam molliens singulari, nulla vectigalium admittens augmẽta, in adærandis reliquorum debitis non molestus, furibus & in peculatu deprensis iudicibus inimicus asper & vehemens. Nec sub alio Principe in huiusmodi negociis melius secum actum esse meminit Oriens. Super his omnibus liberali erat animi moderatione: cuius rei licet abundent exempla, unum tamen sufficiet poni. Vt sunt in palatiis nonnulli alienarum rerum avidi, si qui caducum vel aliud petisset ex usu, cum magna iustorum distinctione contraditoris copia servata, donabat ei qui petierat tres vel quatuor, alios absentes aliquoties impetratorum participes iungens: ut castigatius agerent inquieti, lucra quibus inhiabant hoc minus commento cernentes. Super ædificiis autem, quæ per diversas urbes & oppida vel instauravit, vel à primis instruxit auspiciis (ne sim longior) taceo, potioribus ipsis id apertius monstrare concedens. Hæc bonis omnibus æmulanda sunt, ut existimo: nunc eius vitia percurramus. Magnarum opum intemperans appetitor, laborum impatiens, duritiamque magis affectans immanem, in crudelitatem proclivior, subagrestis ingenii, nec bellicis, nec liberalibus studiis eruditus, alienis gemitibus libenter emolumenta fructusque conquirens, tuncque magis intolerabilis,

rabilis, cum incidentia crimina ad contemptam vel læsam Principis amplitudinem trahens in sanguinem sæviebat & dispendia locupletum. Illud quoque ferri non poterat, quòd cum legibus lites omnes quæstionesque committere veteres vellet, destinatisque velut lectis iudicibus negocia spectanda mandabat, nihil agi contra libidinem suam patiebatur: iniuriosus alias & iracundus, & criminantibus sine differentia veri vel falsi facillime patens: quæ vitiorum labes etiam in his privatis quotidianisque rationibus impendio est formidanda. Cessator & piger, nigri coloris pupula oculi unius obstructa, sed ita ut non eminus appareret: figura bene compacta membrorum, staturæ nec proceræ, nec humilis, incurvis cruribus, extanteque mediocriter ventre. Hæc super Valente dixisse sufficiet, quæ vera esse, æqualis nobis memoria plene testatur. Illud autem præteriri non convenit, quòd cum oraculo tripodis, quem movisse Patricium docuimus & Hilarium, tres versus illos fatidicos comperisset, quorum ultimus est, Ἐν πεδίοισι Μίμαντος αιλα καιομένοις κάρ; hoc, ut erat inconsummatus & rudis inter initia contemnebat, processu vero luctuum maximorum abiecte etiam timidus, eiusdem sortis recordatione Asiæ nomen horrebat: ubi Erythræo oppido suppositum montem Mimanta, & Homerum scripsisse & Tullium doctis referentibus audiebat. Denique post interitum eius discessumque hostilem, prope locum in quo cecidisse existimatus est, inventus dicitur saxeus monumenti suggestus, cui lapis affixus incisis literis Græcis, sepultum ibi nobilem quendam Mimanta veterem indicabat. Post exitialem pugnam, cum iam tenebris nox terras implesset, hii qui superfuere, dextra pars, alii læva, vel quò metus traxerat, ferebatur quisque proximos quærens: cum præter se nihil singuli licere poterāt, occipitiis propriis ferrum arbitrantes hærere. Audiebantur tamen, licet longius, eiulatus miserabiles relictorum, singultusque morientium, & vulneratorum cruciabiles fletus. Lu-

ce verò cœptante victores, ut beſtiæ ſanguinis irritamento atrocius efferatæ, ſpei inanis illecebris agitati Adrianopolim agminibus petivere denſatis, eam vel cum diſcriminibus exciſuri poſtremis, docti per proditores & transfugas, poteſtatum culmina maximarum, & fortunæ principalis inſignia theſauroſque Valentis, illic ut arduo in munimento conditos. Et ne intervallatis ardor intepeſceret moris, hora diei quarta ambitu cincto murorum infeſtiſsime certabatur: oppugnatoribus genuina ferocia ad præceps exitium feſtinantibus, contraque defenſorum vigore validis viribus incitato. Et quia militũ calonumq; numerus magnus, civitatem cum iumentis introire prohibitis affixus parietibus mœnium ædibuſque continuis, pro loci humilitate fortiter decernebat, ſuperaratque rabies imminentium aduſque horam diei nonam, *ſubito* pedites noſtri trecenti, ex his qui prope ipſas ſtetere loricas, conferti in cuneum deſciverunt ad Barbaros: eosq; illi avide raptos, confeſtim (incertum quo conſilio) trucidarunt: & ex eo deinceps obſervatum eſt, neminem huiuſmodi aliquid vel in deſperatione rerum ultima cogitaſſe. Fervente itaque tot malorum congerie, repente cum fragore cœleſti imbres nubibus atris effuſi diſperſere circumfrementium globos: reverſique ad vallum dimenſum tereti figura plauſtrorum, immanes ſpiritus latius porrigentes, iubebant noſtris per minaces litteras & legatum * ætatem, fide retinendæ ſalutis accepta. Verùm introire non auſo qui miſſus eſt, per Chriſtianum quendam portatis ſcriptis & recitatis, utq; decebat contemplatis, parandis operibus reliquum diei, & nox omnis abſumpta. Nam intrinſecus ſilicibus magnis obſtruſæ ſunt portæ, & mœnium intuta firmata, & ad emittenda undique tela vel ſaxa tormenta per locos aptata ſunt habiles, aggeſtaque prope ſufficiens aqua. Pridie enim dimicantium quidam ſiti aduſque ipſa vitæ diſcrimina vexati ſunt. Contra Gothi reputantes difficiles Martis eventus, anxiique cum ſterni &

ſauciari

sauciari cernerent fortiores, & particulatim vires suas convelli, astutum iniere consilium, quod ipsa indicante Iustitia publicatum est. Partis enim nostræ Candidatos aliquos, qui die præterito ad eos defecerant, pellexere, ut simulata fuga velut ad propria remeantes, intra muros suscipi se curarent, ingressique latenter quandam incenderent partem: ut tanquã signo erecto occultius, dum circa extinguendum incendium distringitur multitudo clausorum, civitas perrumperetur impropugnata. Perrexere ut statutum est Canditati: cumque prope fossas venissent, manus tendentes orantesque ut Romanos semet admitti poscebant. Et recepti (quia nulla erat suspicio quæ vetaret) interrogatique super consiliis hostium, variarunt: unde factum est, ut cruenta quæstione vexati cervicibus perirent abscisis, quid acturi venerant aperte confessi. Omni itaque bellandi apparatu præstructo, adventante vigilia tertia, Barbari abolito præteritorum vulnerum metu, in urbis obseratos aditus multiplicatis ordinibus inundarunt, & obstinatione magnatium maiore. At cum armatis provinciales & palatini ad obruendos eos excitatius exurgebant, & huiuscemodi tela, in multitudine tãta vel temere missa cadere sine noxa non poterant, animadversum est à nostris iisdem telis Barbaros uti quibus petebantur. Ideoque mandatum est, ut neruis ferrum lignumque connectentibus ante iactum incisis, emitterentur arcu sagittæ: quæ volitantes, vires integras servabant, infixæ verò corporibus, nihil vigoris perdebant, aut certe si cecidissent in vanum ilico frangebantur. Dedit autem rebus ita flagrantibus graue momentum casus admodum inopinus. Scorpio, genus tormenti, quem Onagrum sermo vulgaris appellat, è regione contra hostium aciem densam locatus, lapidem contorsit ingentem: qui licet humo frustra illisus est, uisus tamen ita eos metu exanimavit, ut stupore spectaculi novi cedentes è medio, abire tentarent. Sed buccinis optimatum monitu occinentibus, instauratum est prælium, &

pari modo res Romana superior stetit, nullo ferme alio telo vel fundæ amento incassum excusso. Agmina enim præeuntium Ductorum, quos rapiendi Valentis malis lucubrationibus quæsiti cupiditas incendebat, secuti cæteri præ se ferebāt æquiperasse discrimina potiorū: namq; semineces aliqui, aut magnis obtriti ponderibus, vel confixi iaculis pectora, volucebantur, nonnulli scalas vehendo, ascensusq; innumeros ex latere omni parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, & columnarum fragmentis, & cylindris. Nec quemquam furentium cruoris horrenda species ad serū usq; diem ab alacritate faciendi fortiter avertebat, hoc incitante, quòd etiam defensorum plurimos cadere diversis ictibus vidētes eminus, lætabantur. Ita sine requie ulla vel modo, pro mœnibus & contra mœnia ingentibus animis pugnabatur. Et quia nullo ordine iam, sed per procursus pugnabatur & globos, quod desperationis erat signum extremæ, flexo in vesperam die digressi omnes rediere ad tentoria tristes, incōsideratæ dementiæ alter alterum arguentes, quòd non ut suaserat antea Fritigernus, obsidionales ærumnas ubiq; declinarunt. Conversi post hæc per omne tempus noctis (ut æstivæ non longum) ad vulnerum curas artesq; medendi gentiles, reddita luce in varias consiliorum vias deducebantur, quorsū tenderent ambigentes, multisq; dictatis & controversis occupare statuunt Perinthum: exinde quæq; divitiarū referta, docentibus omnia perfugis, etiam domorum nedum urbium interna noscentes. Hanc secuti sententiam, quam utilem existimarunt, itineribus lentis, miscentes cuncta populationibus & incendiis, nullo renitente pergebant. Obsessi verò apud Adrianopolim, post eorum abitū, cum vacare hoste loca proxima compertæ fidei nuntiassent exploratores, egressi media nocte vitatis aggeribus publicis, per nemorosa & devia trans Philippopolim: exindeq; Serdicam aliam Macedoniæ urbem, cum intemeratis opibus quas habebant, omni studio ad properā-

dum.

dum excogitato, currebant velut in regionibus illis reperiendo Valente: quem inter medios certaminum turbines oppetiisse, vel certe ad tugurium confugisse (ubi existimatus est vi periisse flammarum) penitus ignorabant. At Gothi Hunnis Alanisq; permixti nimium bellicosis & fortibus, rerumq; asperarum difficultatibus induratis, quos miris præmiorum illecebris sibi sociarat solertia Fritigerni, fixis iuxta Perinthum castris, ipsam quidem urbem, cladium memores pristinarũ, nec adire, nec tentare sunt ausi: agros verò fertiles, late distẽtos & longe, ad extremum vastavere penuriæ, cultoribus cæsis aut captis. Vnde Constantinopolim, copiarum cumulis inhiantes amplissimis, formas quadratorum agminum insidiarum metu servantes, ire ocyus festinabant, multa in exitium urbis inclytæ molituri. Quos inferentes sese immodice, obicesque portarum pænè pulsantes, hoc casu cœleste reppulit numen. Saracenorum cuneus (super quorum origine moribusque, diversis in locis retulimus plura) ad sortem magis expeditionalium rerum, quam ad concursatorias habilis pugnas, recens illuc accersitus, congressurus Barbarorum globo repente conspecto à civitate fidenter erupit, diuque extento certamine pertinaci, æquis partes discessere momentis. Sed Orientalis turma novo neque ante viso superavit eventu. Ex ea enim crinitus quidam, nudus omnia præter pubem, subraucum & lugubre strepens, educto pugione agmini se medio Gothorum inseruit, & interfecti hostis iugulo labra admovit, effusumque cruorem exuxit. Quo monstruoso miraculo Barbari territi, postea non ferocientis more, cum agendum appeterent aliquid, sed ambiguis gressibus incedebant. Processu dein audaciæ fracto, cum murorũ ambitum, insularum spatiis immensis oblongũ, & inaccessas pulchritudines urbis, & incolẽtium plebem considerarẽt immensam, iuxtaq; fretũ, quod Pontũ disterminat & Aegeũ, disiectis bellorũ officinis, quas parabant, post accepta maiora funera quam illata, exinde di-

gressi sunt effusorie per Arctoas provincias, quas peragravere licenter, adusque radices Alpium Iuliarum, quas Venetas appellabat antiquitas. His diebus efficacia Iulii magistri militiæ trans Taurum enituit salutaris & velox. Comperta enim Fatorum sorte per Thracias, Gothos antea susceptos, dispersosque per varias civitates & castra, datis tectioribus litteris ad eorum Rectores Romanos omnes, quod his temporibus raro contingit, universos tanquam vexillo erecto, uno eodemque die mandavit occidi, expectatione promissi stipendii securos ad suburbana productos. Quo consilio prudenti sine strepitu vel mora completo, Orientales provinciæ discriminibus ereptæ sunt magnis. Hæc ut miles quondam & Græcus à principatu Cæsaris Neruæ exorsus, adusque Valentis interitum, pro virium explicavi mensura: opus veritatem professum nunquã (ut arbitror) sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio. Scribant reliqua potiores ætate, doctrinis florentes. Quos id (si libuerit) aggressuros, procudere linguas ad maiores moneo stylos.

AMMIANI MARCELLINI
RERVM GESTARVM LIBER XXXI.
EXPLICIT.

NOMINA AVCTORVM

QVI AB AMMIANO MARCEL-LINO LAVDANTVR.

INDEX RERVM VBERRIMVS

QVARVM POTISSIMA APVD AMMIANVM MARCELLINVM TRACTATIO.

Alemanni

Fidustius

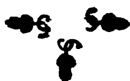
Herodes.

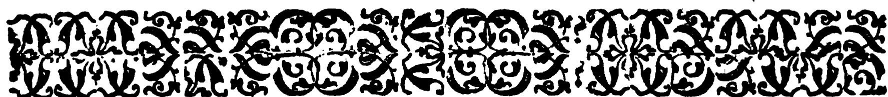
Nicomedia

PROVERBIA.

Spectacu-

Valentini

INDEX
CHOROGRAPHICVS.

Davana

Lithinos

Pelusium

Tallicus

INDEX
DIGNITATVM PALATINARVM
ALIORVMQVE OFFICIORVM CIVILIVM ET MILITARIVM.

INDEX
RERVM MILITARIVM.

Læti

EXPLICIT.

CVLPÆ TYPOGRAPHICÆ.

Pag.	ver.		leg.
13.	18.	effigiate	effigiatæ
16.	33.	redendum	redeundum
30.	28.	malitiæ	militiæ
38.	25.	sollmeniorum	solemniorũ
50.	2.	præcipiebat	præbebat
52.	22.	tendanda	tentanda
66.	32.	recrandis	recreandis
69.	26.	præstruisse	præstruxisse
71.	29.	enuchum	eunuchum
72.	22.	Affricanum	Africanum
75.	3.	Gelanos	Gelonos
76.	27.	cæteriore	citeriore
	29.	concessum	confessum
83.	1.	iuventutem	virtutem
	32.	concede	concæde
85.	7.	levo	lævo
	8.	confertum	confertim
90.	27.	impedirent ad subsidia	impedirent subsidia
92.	13.	cataphracto-rios	cataphracta-rios.
128.	6.	Barbationem	Arbetionem
130.	12.	exitus	textus
134.	25.	extentus	extentius
199.	7.	porriget	porrigeret
221.	32.	offerabat	offerebat
241.	1.	lethabili	lætabili
275.	26.	mantana	montana
280.	31.	quod con-chulæ	quod evisceratæ conchulæ.
299.	31.	abruere	obruere
310.	4.	aversarumq;	aversorumq;
319.	33.	Iulano	Iuliano
344.	19.	pulicum	publicum
351.	4.	mobri	morbi
	28.	fiilam	filiam
361.	4.	levi	leve
271.	3.	sors	fors
383.	22.	tractabile	tractabilis
391.	17.	ominum	omnium
414.	2.	otiosa	odiosa
436.	21.	adfhixo	adfixo

Si quid porro peccatum, id diligens Lector sine monitore notabit & corriget.

